మహాకవి బమ్మెర పోతనామాత్య ప్రణీత

శ్రీ మహాభాగవతము

మొదటి సంపుటము

(ప్రథమ, ద్వితీయ, తృతీయ స్కంధములు)

బహు పాఠాంతర పరిష్కార విపుల పీఠికా సహితము

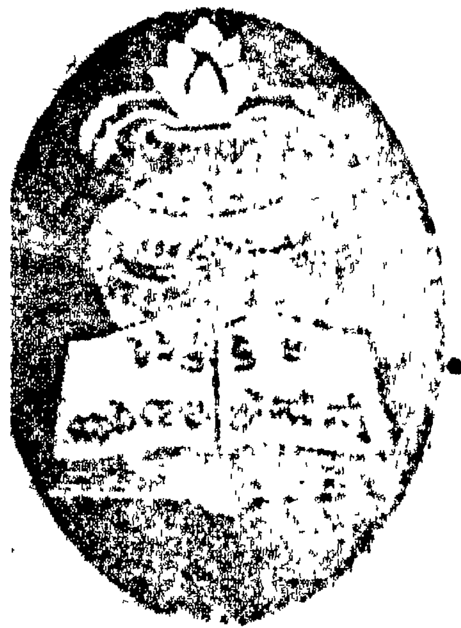
ఆంధ్రప్రదేశ సాహిత్య అకాడమి

హైదరాబాదు.

1964.

ప్రథమ ముద్రణము 2000 ప్రతులు.

మూల్యము : అయిదు రూపాయలు

ముద్రణ :
శివాజీ ప్రెస్,
సికిందరాబాదు.

సంపాదక వర్గము

ఆచార్య రాయప్రోలు సుబ్బారావు - (అధ్యక్షులు)

డాక్టర్ దివాకర్ల వేంకటావధాని

డాక్టర్ బి. రామరాజు - (సమావేశకర్త)

శ్రీ తాపీ ధర్మారావు

శ్రీ దీపాల పిచ్చయ్య శాస్త్రి

ఓం

యద్భక్తిం న వినా ముక్తిః
య స్సేవ్యః సర్వయోగినామ్
తం వందే పరమానంద
ఘనం శ్రీనందనందనమ్.

సప్తమాధ్యాయారంభము.

పరాకృత నమ ద్బంధం
పరం బ్రహ్మ నరాకృతి
సౌందర్య సార సర్వస్వం
వందే నందాత్మజం మహః.

గుణత్రయ విభాగ యోగము
గూఢార్థదీపిక – మధుసూదన సరస్వతి

శ్రీ

లలిత స్కంధము, కృష్ణమూలము, శుకా
లాపాభిరామంబు, మం
జులతా శోభితమున్, సువర్ణసుమన
స్సుజ్ఞేయమున్, సుందరో
జ్జ్వలవృత్తంబు, మహాఫలంబు, విమల
వ్యాసాలవాలంబు నై
వెలయున్ భాగవతాఖ్య కల్పతరు వు
ర్విన్ సద్ద్విజ శ్రేయమై.

సమర్పణ

బమ్మెర పోతరాజకృత భాగవతము ప్రామాణిక ప్రతిని సిద్ధముచేసి ప్రకటించవలెనని ౧౯౬౪ సంవత్సరము జూన్ నెలలో ఆంధ్ర ప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమి నిర్ణయించి యిందు కొఱకు శ్రీ రాయప్రోలు సుబ్బారావు గారి అధ్యక్షతను డాక్టర్ దివాకర్ల వేంకటావధాని, డాక్టర్ రామరాజు గార్లతో కూడిన ఒక సంపాదక సంఘము నేర్పాటు చేసి యుండెను. కొంత కృషి జరిగిన తరువాత పాఠాంతరాల నిర్ణయ సందర్భమున ఈ సంపాదక సంఘము శ్రీ దీపాల పిచ్చయశాస్త్రి గారిని, శ్రీ తాపీ ధర్మారావు గారిని తమతో చేర్చుకొని వ్రాతప్రతిని సిద్ధము చేసినది. రెండు సంవత్సరాల కృషి ఫలితముగా సిద్ధమైన వ్రాతప్రతిని ముద్రించి ఆంధ్ర మహాజనులకు ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమి సమర్పించుచున్నది.

ఈ ప్రామాణిక ప్రతిని సిద్ధము చేయు కృషిలో ఇరువది యైదు మందికి పైగా విద్వాంసులు పాల్గొనినారు. అనుబంధములో ఈ విద్వాంసుల పట్టిక చేర్చబడినది. వీరందఱికి ఆంధ్ర ప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమి కృతజ్ఞతలు సమర్పించుచున్నది. భాగవతము ఆంధ్రమహాజనులకు అత్యంతాభిమానాస్పదమైన సద్గ్రంథము. దేశములోని వివిధ ప్రాంతాలలో భాగవతపు తాళపత్ర గ్రంథాలు అనేకము లభించుచున్నవి. రాజమహేంద్రవరములోని ఆంధ్ర దేశీ యైతిహాసిక పరిశోధక మండలి, కాకినాడలోని ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు, తంజావూరులోని సరస్వతీ మహల్ గ్రంథాలయము, హైద్రాబాదు నగరమందలి ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు, లక్ష్మణరాయ పరిశోధక మండలి, పెక్కు తాళపత్ర గ్రంథాలను సేకరించి భద్రపఱిచినవి. సంపాదక సంఘ మీ సంస్థలలోని గ్రంథాలతోపాటు మధుర సౌరాష్ట్ర సభలో స్వయముగా త్యాగరాజు గారు వ్రాసిపెట్టుకొనినా రని ప్రఖ్యాతి గాంచిన ప్రతిని, మద్రాసు ప్రాచ్య లిఖిత భాండాగారములో బ్రౌన్ దొరగారు వ్రాయించిన కాగితపు వ్రాతప్రతులను గూడ పరిశీలించినది. ఈ పరిశీలనలో సంపాదక సంఘముతో సహకరించిన విద్వాంసులు శ్రీ తిరుమల రామచంద్ర, శ్రీ కె. వేంకటాచార్యులు గార్లు. ఈ ఉభయులకు కృతజ్ఞతలు. మద్రాసు ప్రాచ్యలిఖిత భాండాగారము నందలి ప్రతుల పరిశీలనలో శ్రీ రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారు స్వయముగా పాల్గొనినారు. సంపాదక సంఘము కృషికి పూర్తిగా తోడ్పడి, తమ వద్ద నున్న తాళపత్ర గ్రంథాలను లభింపఁజేసిన ఆంధ్రదేశీ యైతిహాసిక పరిశోధక మండలి, ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు, సరస్వతీమహల్ గ్రంథాలయము, సౌరాష్ట్ర సభ, ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు, లక్ష్మణరాయ పరిశోధక మండలి, మద్రాసు ప్రాచ్య లిఖిత భాండాగారములకు సాహిత్య అకాడమి పక్షాన అనేక ధన్యవాదాలు. కాకినాడ రాజమహేంద్రవరముల లోని ప్రతుల వివరాలను తెలిసికొనుటకు సహాయము చేసిన శ్రీ చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రి గారికి, శ్రీ వేదుమూరి గంగాధరం గారికి మా కృతజ్ఞతలు.

సంపాదక సంఘము మొత్తము రెండు నూర్ల తాళపత్ర గ్రంథాలను సంపాదించుకొని, వీనిని పరిశీలించి, ఇందులో ముప్పదికి పైగా ప్రతుల నెన్నుకొని, అందులో నుండి పాఠాంతరాలను సేకరించి, పాఠనిర్ణయము గావించినది. మిక్కిలి శ్రమ కోర్చి రెండు వేసవికాలాలలో మధ్యాహ్న మంతయును కష్టపడి పనిచేసిన సంపాదక సంఘ సభ్యులైన శ్రీ రాయప్రోలు సుబ్బారావు, శ్రీ దివాకర్ల వేంకటావధాని, శ్రీ బి. రామరాజు, శ్రీ తాపీ ధర్మారావు, శ్రీ దీపాల పిచ్చయ్యశాస్త్రి గార్లకు అకాడమి పక్షాన అనేక కృతజ్ఞతావందనములు. ఈ గ్రంథము నింత చక్కగా ముద్రించిన శివాజీ ముద్రణాలయము వారికి ధన్యవాదాలు. మద్రాసు, తంజావూరుల లోని తాళపత్ర గ్రంథాల పరిశీలన కొఱకు అనుమతిపొందుటకు సహాయపడిన ఆంధ్ర ప్రదేశ్ ప్రభుత్వ విద్యాశాఖకు, అనుమతి నిచ్చిన మద్రాసు ప్రభుత్వ విద్యాశాఖకు కృతజ్ఞతలు సమర్పించుట నా కర్తవ్యమై యున్నది.

తాళపత్ర గ్రంథాలతోపాటు ఇప్పటి వఱకు అచ్చుపడియున్న భాగవత ప్రతుల న్నింటిని, సంపాదక సంఘము పరిశీలించినది. వానిలో శ్రీ పాలపర్తి వారు వ్యాఖ్యానముతో ప్రకటించిన ప్రతి కూడ నున్నది. పాఠ నిర్ణయము గావించుటలో సంపాదక సంఘానికి డాక్టర్ గిడుగు సీతాపతి, శ్రీమాన్ వేదాల తిరువేంగళాచార్యులు గార్ల సహకారము కూడ లభించినది. ఈ ఉభయులకు ననేక కృతజ్ఞతా వందనములు.

ముద్రణ సందర్భమున ప్రూపులు దిద్దుటలో తోడ్పడిన శ్రీ హరి శివకుమార్ గారికి మా కృతజ్ఞతలు.

ప్రామాణి కాంధ్రభాగవత ప్రకటనకు అకాడమీ అధ్యక్షులైన డాక్టర్ బెజవాడ గోపాలరెడ్డి గారి ప్రోత్సాహము ప్రధాన కారణము. రెం డేండ్లకు పైగా, ఇరువది యైదు మంది విద్వాంసుల సహకారముతో జరిగిన యీ కృషిలో అడుగడుగున శ్రీ గోపాలరెడ్డి గారు ప్రత్యేక శ్రద్ధను తీసికొనినారు. ఈ కృషి ఫలితముగా, ఇప్పటి వఱకు ముద్రితమైన గ్రంథాలలో లేని కొన్నివేల నూతన పాఠాంతరాలతో, విపులమైన పీఠికతో ప్రామాణి కాంధ్ర మహాభాగవతమును ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమి ఆంధ్రమహాజనులకు సమర్పించుచున్నది.

" భాగవత పురాణ ఫలరసాస్వాదన
పదవి గను(డు రసిక భావవిదులు "

హైద్రాబాదు
క్రోధి-శ్రీరామనవమి
(20-4-64)

దేవులపల్లి రామానుజరావు

పీఠిక

పురాణములు :

వేదవాఙ్మయము వలెనే పురాణవాఙ్మయమును ప్రాచీన భారతీయ సంస్కృతికిఁ బట్టుఁ గొమ్మ యని చెప్పఁ దగినట్టిది. భారతమునకుఁ బంచమ వేదమని పేరున్నట్లే పురాణ సముదాయమునకును బంచమ వేదమను పేరున్నది. దీనినిబట్టి వేదముల సారమంతయుఁ దరువాతి కాలమునఁ బురాణరూపమునఁ బ్రపంచింపఁబడినదని యూహింపవచ్చును. కొంత కాలము క్రిందటి వఱకును బురాణములందుఁ బ్రతిపాదితమైన విషయమంతయుఁ బుక్కిటి పురాణ మనియు, దానికెట్టి చారిత్రక ప్రాధాన్యము నీయఁ బనిలేదనియు, నొక యభిప్రాయము ప్రబలియుండెను. కాని యిటీవలి పరిశోధనల వలన వాని విలువయుఁ బ్రాధాన్యమును బయల్పడుటచేఁ, బ్రాచీన భారతీయ చరిత్ర నిర్మాణమున కవి యపరిహార్యము లైన సాధనము లని తెలియవచ్చినది. ప్రాచీన భారతదేశమందలి రాజకీయ మత సాంఘిక తత్త్వ కళా సంస్కృతి చరిత్రల నెఱుంగుట కంతకంటెఁ బ్రశస్తతరమైన సాధనము మఱొకటి లేదనిచెప్పుటలో నతిశయోక్తి లేదు. పురాణము లందలి వంశానుచరితములు చారిత్రకుల కెన్నియోవిధములఁ దోడ్పడఁజాలును. ప్రాచీనభారతదేశ చరిత్రకారులు పురాణోక్త విషయములను బురావస్తు శాసన పరిశోధనల దృష్టితోఁ బరిశీలించి యవి చాలవఱకు సరియైనట్టివే యని యంగీకరించి యున్నారు. పూర్వ రాజవంశముల చరిత్రము సుమారు పంద్రెండు పురాణములలోఁ జెప్పఁబడియున్నది. మౌర్యవంశమును గూర్చి విష్ణుపురాణమందును, ఆదిమ గుప్తరాజులను గూర్చి వాయుపురాణమందును జెప్పఁబడిన విషయములు సర్వపరిశోధకుల యంగీకారమును బడసినవి. ఈ విధముగాఁ బరిశీలించినచోఁ బ్రాచీన భారతదేశ యథార్థ చరిత్ర నిర్మాణమునకుఁ బురాణ వాఙ్మయ మెంత యమూల్యమైన సాధనమో వేఱుగాఁ జెప్పవలసిన యవసరముండదు.

సంస్కృతమునఁ బదునెనిమిది మహాపురాణములును బదునెనిమిది ఉపపురాణములును గల వని సంప్రదాయమును బట్టి తెలియుచున్నది. వీనిలో మహాపురాణముల కంటె నుపపురాణము లర్వాచీనము లైనట్టివి. అవి వివిధమత శాఖలతోడి సంబంధమును, స్థానిక ప్రాధాన్యమును గలిగినట్టివి. మహాపురాణములు పదునెన్మిదింటిని శివవిష్ణుదేవీ సంబంధమును బట్టి ప్రధానముగా మూఁడు తెగలుగా విభజింపవచ్చును. ఈ విభజనము కేవలము ప్రాధాన్య వ్యపదేశమును బట్టి చేయఁబడినదే.

పలయన నన్ని పురాణములందుఁ బై ముగ్గురు దేవతలకును సంబంధించిన వృత్తాంతములు కానవచ్చును. కాని కొన్ని పురాణములు శివునికో, విష్ణువునకో, దేవికో యధిక ప్రాధాన్య మొసంగుట వలన నవి యా దేవతకే సంబంధించినవను భ్రాంతి కలుగుచుండును. అది నిజముగా భ్రాంతియే. ఒక్కొక్క పురాణమునం దొక్కొక్క దేవతయే ప్రధానముగా స్తుతింపఁబడినను ఏ పురాణము గాని యన్యదేవతల నుపేక్షించుట కాని నిరసించుట కాని కనఁబడదు. ప్రతి పురాణమునందును బురాణములు పదునెనిమిది యను విషయము చెప్పఁబడియున్నది. దీనిని బట్టి యన్నిపురాణములు నొకే కాలమున నొకే ప్రదేశమున రచింపఁబడినవనియు, నందుచేతనే ప్రతిపురాణము నందును పురాణములు పదునెనిమిది యని పేర్కొనుట కవకాశము గలిగెననియు భావింపరాదు. ఈ పదునెనిమిది సంఖ్య బహుశః అవి వెలువడిన ప్రదేశముల వైవిధ్యమును బట్టి కలిగియుండవచ్చును. సాధారణముగా దేశమందలి ముఖ్య మత కేంద్రముల నుండి యవి వేఱువేఱుగా వెలువడియుండును. ముఖ్యములైన యాత్రాస్థలములు కాలక్రమములతో బహుసంఖ్యాకులగు జను లరుగు చుండుటచే నా ప్రదేశములే పురాణముల ప్రచారమున కనువైన స్థలములుగా భావింపఁబడుచుండెను. ఆ యా పురాణములందుఁ గనిపించు నా యా యాత్రాస్థలముల వర్ణన విస్తృతిని బట్టి యా యా స్థలములం దా యా పురాణము లవతరించెనని యూహింపవచ్చును. ఉదాహరణమునకు గయామాహాత్మ్య మతి విస్తృతముగాఁ జెప్పఁబడిన పురాణము గయనుండి [illegible]యుండునవియు, కాశీమాహాత్మ్యము విస్తృతముగాఁ జెప్పఁబడిన పురాణము కాశినుండి వెలువడి యుండునవియు భావింపవచ్చును. ఇట్లే యితర పురాణము లవతరించిన స్థలముల గూడ నూహించుట కవకాశమున్నది.

"[illegible] పురాపి అనతి ఇదంపురాణ" మ్మని వాయుపురాణమున పురాణ [illegible]యున్నది. (అధ్యా. 1-203) అతి ప్రాచీనకాలము నుండియు [illegible]చే, [illegible] కా పేరు కలిగినదని దీని భావము. దీనిని బట్టి [illegible] మతి ప్రాచీన కాలమునుండియుఁ బురాణ [illegible] మండెనని యూహింపవచ్చును. "ప్రథమం సర్వశాస్త్రాణాం [illegible]స్మృతం, [illegible] చ వక్త్రేభ్యో వేదా స్తస్య వినిస్సృతాః" [illegible]పురాణమందలి శ్లోకము బ్రహ్మచే ప్రప్రథమమునఁ బురాణము [illegible] ముఖములనుండి వేదములు వెలువడెననియుఁ [illegible] పురాణములు వెలువడెననియు, నది వేదముల [illegible] తెలియుచున్నది. [illegible] నైన యితిహాసములను [illegible]ముందే ప్రచారమున నుండి వేదములు రూపొంది

నప్పు డందెడనెడ నుదాహరింపఁబడిన వని యూహించుట కవకాశము కలుగుచున్నది. దీనినిబట్టి వేదములకుఁ బూర్వమే పురాణములు రచితములై యుండెనని చెప్పుటకు వీలులేక పోయినను అందలి కథేతిహాసములు మాత్ర మతిపురాణ కాలముననే ప్రచార మున నుండి, యప్పటినుండియు నవిచ్ఛిన్నముగా సాగివచ్చుచుండె నని చెప్పుటకు మాత్ర మభ్యంతరము లేదు.

పురాణోత్పత్తిని గూర్చి విష్ణుపురాణమున నింకొక విధముగాఁ జెప్పఁబడి యున్నది. దానినిబట్టి పురాణోత్పత్తికి బీజములు వేదము లందే కానవచ్చుచున్నవి. అందలి కథేతిహాసములును, ప్రార్థనాపూజా విధానములును బురాణరచయితలకు సర్గ ప్రతిసర్గ భాగములను గూర్చుటలో ననేక విధములఁ దోడ్పడి యుండును. ఈ భాగ ములకును బ్రపంచోత్పత్తికిని జాల సన్నిహితమైన సంబంధ మున్నది. ఋగ్వేదము నందలి విశ్వోత్పత్తికి సంబంధించిన ఋక్కుల ననుసరించియే యవి ప్రపంచింపఁబడి యుండును. అందుచేతనే మాక్డొనల్ ఋగ్వేదమునందలి విశ్వోత్పత్తికి సంబంధించిన ఋక్కులు భారతీయ తత్త్వశాస్త్రమునకే కాక పురాణములకును బీజము లయ్యెనని చెప్పియున్నాఁడు (Hist. of Indian Literature పుట 138.). వేదము లందలి ఋక్కులే కాక బ్రాహ్మణము లందలి కథేతిహాసములును బురాణములకు విస్తారమైన వస్తువును సమకూర్చియున్నవి. ఇవియే పురాణము లందలి వివిధములును విస్తృతములు నైన యంశములకు బీజము లయ్యె నని వీబరు పండితుఁడు నుడివి యున్నాఁడు. ఈ విధముగా నుపనిషద్యుగము నాఁటికి పురాణము లను పేరు గల ప్రత్యేక వాఙ్మయ భాగము రూపొందియుండెనని చెప్పవచ్చును.

విష్ణుపురాణమందుఁ గల పురాణోత్పత్తికి సంబంధించిన శ్లోకములను బట్టి వ్యాసుఁడు పురాణ సంహితను గూర్చి తన శిష్యుఁడైన రోమహర్షణునికి బోధించె ననియు, రోమహర్షణుఁడు దానిని అగ్నివర్చుఁడు, మైత్రేయుఁడు, సాంశపాయనుఁడు, కాశ్యపుఁడు, సావర్ణి, అకృతవ్రణుఁడు మున్నగు తన శిష్యుల కుపదేశించెననియు, రాజులు యజ్ఞము లొనరించు సమయమున వారు దానిని సభాసదులకు వినిపించు చుండిరనియు, నీ విధముగా వారే ప్రాచీన భారతీయ చరిత్ర నిర్మాతలని చెప్పఁదగిన వారనియుఁ దెలియుచున్నది. ఈ విషయమే కొలఁది మార్పుతో నగ్నిపురాణమునఁ గూడఁ జెప్పఁబడి యున్నది. ఇందు వ్యాసుఁడే పురాణ సంహితను దన శిష్యు లార్గురి కుపదేశించినట్లు చెప్పఁబడినది. వీరిలో నలువురి పేర్లును విష్ణుపురాణమునఁ జెప్పఁబడిన రోమహర్షణుని శిష్యులలో నలువురి పేర్లును సమానములుగా నున్నవి. అట్లే బ్రహ్మాండ వాయుపురాణములలోఁ జెర్కొనఁబడిన రోమహర్షణుని శిష్యుల నామములు స్వల్ప భేదములతో సమానములుగనే యున్నవి. వీరిలో కాశ్యప సావర్ణి సాంశపాయనులు

స్వతంత్రముగా పురాణ సంహితలను రచించి యుండి రనియు, రోమహర్షణునితోఁ గలసి పూర్వసంహిత యని కూడఁ బేర్కొనఁబడు మూలసంహితను గల్పించి రనియుఁ దెలియుచున్నది. ఈ మూలసంహితయే మాతృకగా నందున్న విషయములకు మఱి కొన్ని విషయములు కూర్చుకొని తరువాత పురాణము లేర్పడి యుండునని భావింప వచ్చును. వీనిలో మొట్టమొదట రోమహర్షణ సంహితయుఁ దరువాతఁ గ్రమముగా కాశ్యప సావర్ణి శాంశపాయనుల సంహితలును వెలువడెనని చెప్పుదురు. దురదృష్ట వశమున వీనిలో నేదియు నిప్పుడు లభించుట లేదు. కాని వానిలో ప్రక్రియాను షంగోపోద్ఘాతోపసంహారములను నాలుగు పాదము లుండెనని మాత్రము తెలియు చున్నది. ఈ చతుష్పాదము లిప్పటికిని వాయుబ్రహ్మాండ పురాణములలోఁ గానఁబడు చున్నవి. పురాణ రచయితలు తాము తమ గురువుల దగ్గఱ విన్నవిషయములనే యథాతథముగ లిఖించి యుండక పోయినను గథాది విషయములలో నెక్కువ మార్పులు కలిగించి యుండరు. వా రచ్చటచ్చట కొన్ని యధిక విషయములను జేర్చి పురాణములను విస్తృతములు గావించి యుందురు. "అనుశుశ్రుమ, స్మృతః, ఇతి నః శ్రుతమ్" మున్నగు పదములువారు పురాణ సంప్రదాయమును గడు జాగరూకతతోఁ [illegible]గించి యుండి రను విషయమును వ్యక్తము చేయుచున్నవి.

[illegible] ప్రాచీన కాలమునఁ గూడ భారత దేశమున చారిత్రకులును [illegible] తెలియుచున్నది. ఈ చారిత్రకులకు [illegible] వీరిలోఁ గొందఱు కొన్ని వంశముల చరిత్రల [illegible] విశేషముగా చంద్రవంశ చరిత్ర [illegible] యజ్ఞములు జరుగు స్థలములందే కాక యితర [illegible] ప్రచారముఁ గావించుచుండెడి వారికి [illegible] పృథుమహారాజు యజ్ఞవహ్నినుండి పుట్టిన అయోనిజుఁ [illegible] వీరును ఋషులై వివిధ కాలములలో [illegible] పురాణములను ప్రచారము కావించుచుండిరి.

[illegible] పురాణములు సామాన్యజనులకుఁ గాక పోయినను [illegible] యుండెను. అందు నారదుని సంబోధించునట్లున్న [illegible] పురాణమునుండి గ్రహింపఁబడినట్లు తెలియుచున్నది. [illegible] భాగమున నారదుఁడు తాను పురాణేతిహాసము [illegible] చెప్పియుండుటచే నుపనిషత్తుల కాలము నాఁటికి [illegible] భావింపవచ్చును. సూత్రవాఙ్మయ [illegible] శ్లోకము లెడనెడ నుదాహరింపఁబడి యున్నవి.

ఆపస్తంబ సూత్రము భవిష్య పురాణమునుండి యొక శ్లోకము నుదాహరించుచున్నది. మహాభారతము నందలి చివరి పర్వమునఁ బురాణవాఙ్మయమే కాక పదునెన్మిది పురాణముల పేర్లు కూడఁ బేర్కొనఁ బడియున్నవి. క్రీ. పూ. 4 వ శతాబ్ది యందలి కౌటిల్యుఁ డర్థశాస్త్రమున రాజకుమారు లవశ్యము పఠింప వలసిన గ్రంథములలోఁ బురాణములను గూడఁ జేర్చియున్నాఁడు. అమరసింహుఁ డమరనిఘంటువునఁ బురాణము పంచలక్షణమని చెప్పియున్నాఁడు. దీనిని బట్టి యమరసింహునికిఁ బూర్వమే పురాణములు ప్రచారమున నుండెనని చెప్పవచ్చును. వేదవాఙ్మయమును బఠించుటయు నర్థము చేసికొనుటయు బహు క్లేశకరమగుట చేతను, అట్లు చేయుటకు సంపూర్ణ జీవిత కాలమైనను సరిపోక పోవుటచేతను, ఆత్మశాంతికై యేదైన మతగ్రంథములను బఠింప వలె నని కుతూహల పడుచుండెడి సామాన్య జనులకుఁ గథోపాఖ్యానముల ద్వారా వేదసారము నందింపఁ జాలిన వగుటచేఁ గ్రమముగాఁ బురాణేతిహాసములు ప్రచారము లోనికి వచ్చినవి. వానిని గ్రామములందు సామాన్యులకు వివరించి చెప్పుటకుఁ దగిన యత్నములు చేయఁబడియుండెను. అప్పుడప్పుడు విద్వాంసులు కూడఁ బురాణశ్రవణ మునకై యరుగుచుండి రనుటకు హర్షచరిత్రమున నొక యుదాహరణము లభించు చున్నది. అందు బాణుఁడు తన గ్రామమునందు చెప్పఁబడు వాయుపురాణము వినుటకై యరిగి యుండెనని తెల్పఁబడి యున్నది. పురాణములలో బహువిధములైన పూజాప్రార్థనా విధానములు, ఆచార సంప్రదాయములు, చరిత్ర, భూగోళ విషయములు, యాత్రాస్థలములయు తీర్థక్షేత్రములయు వర్ణనము, ఖగోళ జ్యోతిశ్శాస్త్ర విషయములు, వేదాంత విషయములు, మోక్షప్రాప్తి కనువగు సాధనములు మున్నగు నంశము లెన్నో వివరింపఁబడి యుండును. ఇవి సామాన్య మానవుల విజ్ఞాన పిపాసను దీర్చి వారికి బహు విధమైన జ్ఞాన సంపదను జూఱ యిచ్చుచుండును.

పురాణముల కాలము : ✓

పురాణములు ప్రస్తుతమున్న రూపము నెప్పుడు పొందియుండెనో నిర్ణయించుట చాల కష్టము. మహాభారతమునఁ బదునెనిమిది పురాణముల నామములును బేర్కొనఁబడి యుండుటచే నవి భారతమునకుఁ బూర్వమే రచింపఁబడెనని యనుమానించుట కవకాశమున్నది. కాని పురాణము లందలి విషయములను నిశితముగాఁ బరిశీలించినచో వానిలోఁ బెక్కు భారతము తరువాతనే రచింపఁబడినట్లు తెలియవచ్చును. కొన్ని తత్పూర్వము రచింపఁబడిన రచింపఁబడి యుండవచ్చును. రాజవంశములను దదనుక్రమములను వర్ణించు సంధర్భమునఁ బురాణము లప్పటికున్న జ్ఞానమునకుఁ బెక్కువిషయములను జేర్చియున్న వనుటలో సందేహము లేదు. అందుచే గ్రాహ్యా

[illegible] వేదవిత్తులయుఁ గాలమునుండి గుప్తరాజులకాలము వఱకును బురాణ [illegible] యుండెనని భావింపవచ్చును. కొన్ని పురాణములు మహావీర [illegible] పూర్వమును గొన్ని వారి తరువాతను రచింపఁబడెననిచెప్పుట కాధా [illegible]. [illegible] పురాణము లన్నియుఁ బ్రస్తుత రూపమున స్థిరపడుటకుఁ [illegible] శతాబ్దుల కాలము పట్టియుండెనని తోఁచును. పురాణము లందలి ముఖ్యవిష [illegible] అతి ప్రాచీన కాలముననే రూపొందినను అవి క్రమక్రమముగాఁ బలు శతాబ్దుల [illegible] విస్తరింపఁబడి యుండును. అందుచేఁ గొన్ని పురాణము లుపనిషత్తుల [illegible], గొన్ని సూత్రముల కాలమునను, గొన్ని యితిహాస కాలమునను, గొన్ని [illegible] కాలమునను రచింపఁబడెనని చెప్పుట కవకాశమున్నది. కావునఁ [illegible] పురాణము లందలి విషయములను బరిశీలించి, వానిని బాహ్యాంత రాధారములతో [illegible] చూచి, వాని రచనా కాలమును నిర్ణయింప వలయును.

క్రీ. పూ. 6వ శతాబ్ది నుండియు సంకర్షణ వాసుదేవ తత్త్వము భారతదేశ [illegible] ప్రచారమునకు వచ్చెను. పాణినియు పతంజలియు సాత్వతుల కుపాస్యుఁడైన వాసుదేవుని భగవత్స్వరూపునిగాఁ బేర్కొని యుండిరి. సాత్వతులు వాసుదేవ [illegible] భగవ న్మూర్తులుగా భావించి రని భాగవతము కూడఁ జెప్పుచున్నది. [illegible] యందలి శిలప్పదికారమున వాసుదేవ సంకర్షణ తత్త్వము [illegible] కాల్రకమమున బలదేవుఁడు విస్మరింపఁబడి వాసుదేవుఁ డొక్కఁడే [illegible] భావింపఁ బడుట [illegible] భాగవతమున [illegible] వాసుదేవ తత్త్వము [illegible] ప్రపంచింపఁబడి [illegible] వాసుదేవ సంకర్షణ తత్త్వ [illegible] ప్రచారమునకు వచ్చిన [illegible] భాగవతము రచింపఁ బడెనని [illegible] కాలము కొంచె [illegible] గుప్తరాజులు ప్రాభవము [illegible] క్రీ. శ. రెండవ శతాబ్ది యందలి శిలప్పదికారమున [illegible] పురాణ మంతకుఁ బూర్వమే [illegible] విస్తరణమున విష్ణుపురాణము నే [illegible] ప్రాంతముననే అనఁగా క్రీ. శ. రెండు [illegible]. గుప్తరాజులు విష్ణుని మూఁడవ యవ [illegible] తమ్ముఁ బరమ భాగవతులని చెప్పుకొనుచుండి [illegible] భాగవతమున వరాహావతార విషయము సమగ్ర [illegible] గుప్తరాజులు స్మార్తులైనను భాగవత సిద్ధాంతములు [illegible] యుండుటచే భాగవతమును బవిత్ర గ్రంథముగాఁ బరిగ

ణించుచుండిరి. దీనిని బట్టి కూడ భాగవతము క్రీ. శ. రెండుమూఁడు శతాబ్దులలో రచింపఁబడి యుండె నని తలంప వచ్చును.

పురాణ స్వరూపము :

పురాణమునకుఁ బంచలక్షణ మనునది వివరణమే కాక పర్యాయపదము కూడను. సర్గము, ప్రతిసర్గము, వంశము, మన్వంతరము, వంశానుచరితము - అనున వా పంచ లక్షణములు. అన్ని పురాణములందు నీ యైదు లక్షణములు సంపూర్ణముగా గనిపింపక పోయినను అందు సాధారణముగా నీ విషయములే వివరింపఁబడు చుండును. చతుర్విధ పురుషార్థసాధనమునకును, ధర్మాచరణ ప్రవృత్తి కలుగుటకును, వేదార్థవివర ణాత్మక మైన పురాణము యొక్క లక్షణ పంచక జ్ఞాన మావశ్యకము. చతుర్వేద ములను సాంగోపనిషత్కముగ నెఱింగియుఁ బురాణము నెఱుంగని వాఁడు వివేకి కానేరఁడు. అట్టి వానిని దనకు ఘాతచేయు వానిఁగా భావించి వేదమాత బెదరిపోవు నఁట. ఇతిహాస పురాణములచే వేదమును బెంపొందఁ జేయవలయునని బ్రహ్మాండ పురాణ ప్రక్రియా పాదమునఁ జెప్పఁబడియున్నది.

"పురాపి నవం పురాణ" మను నిర్వచనమును గొందఱు చెప్పుదురు. అనఁగాఁ గడచిన పెక్కు కల్పముల చరిత్రము తెల్పున దయ్యు నిచ్చ క్రొత్తగా నుండునది పురాణమని దీని యర్థము. ఇది మొదట శతకోటి ప్రవిస్తరమై యేకరూపమున నుండ నంత గ్రంథమును బ్రజలు గ్రహింపలే రని విష్ణువు వ్యాసరూపము ధరించి, నాల్గు లక్షల గ్రంథముగా సంగ్రహించి పదునెన్మిదిగా విభజించెననియు, శతకోటి ప్రవిస్తరమైన మూలపురాణ మిప్పటికిని దేవలోకమున నున్నదనియు, బృహన్నారదీయము నుడువుచున్నది. విప్రులకు శ్రుతిస్మృతులు కన్నులనియు, పురాణము మూఁడవ కన్ననియు, నీ మూఁడు కన్నులచేఁ జూడనేర్చినవాఁడు మహేశ్వరాంశజుఁడనియు స్కాందరేవా ఖండమునఁ జెప్పఁబడియున్నది. వేదపురాణ ధర్మ శాస్త్ర విద్యలు మూఁడును సర్వశాస్త్ర సిద్ధాంతముచేయ సమర్థములై నవి. పురాణము నెఱుంగనివాఁ డింకేమియు నెఱుంగఁ డనియు, నందుఁ గనఁబడని ధర్మమే లేదనియు, వేదములందలి విషయమే స్మృతులందును, నా రెండింటి యందలి విషయమే పురాణములందును గలదనియు, పురాణములు వేదపురుషుని యాత్మయనియుఁ బెద్దలు చెప్పుదురు.

జయమను పేరు భారతమునకే కాక పురాణములకును వర్తించును. య అను నది ఒకటికిని, జ అనునది ఎనిమిదికిని గుర్తులు. "అంకానాం వామతో గతిః" అను సిద్ధాంతము ననుసరించి యిది పదునెనిమిది పర్వములుగల భారతమునకు పదునెనిమిది

వర్ణ్యాంగల పురాణములను సూచించును. జయవాచ్యమగు భారతముచేఁ గాని పురాణములచేఁ గాని యుపజీవనము చేయుచు ధర్మప్రచారము కావించు మహానుభావుఁడగ్ర పూజ్యుఁడై యలరారు నని పురాణములు చాటుచున్నవి. వేదమంత్రోక్తములైన దేవతల రూపములను, చరిత్రలను వ్యాఖ్యానించి, ఆయా దేవతల పూజా ప్రార్థనోపాసనాదులను విధించి, జీవుల చిత్తశుద్ధి సాధనమును విశేషములను బురాణములు ప్రపంచించుచున్నవి. భౌతికవాదులైన హిరణ్యకశిపు ప్రభృతులకును, ఆధిదైవికాధ్యాత్మిక వాదులగు ప్రహ్లాదాదులకును నడుమ జరిగిన సంఘర్షణము నాసురదైవ సంపదలను పేర సర్వత్ర నిరూపించి యౌపనిషదమైన జ్ఞానవాదమును నిలఁబెట్టఁ జాలినవి పురాణములు."యస్మిన్ జ్ఞాతే సర్వం విజ్ఞాతం భవతి" అను నానుడి వేదముల యెడ వలెనే పురాణముల యెడను జక్కఁగా ననువర్తించును.

మతవిషయమునఁ బురాణములకుఁ గల ప్రాధాన్య మతి మాత్రమైనది. అవి యాస్తిక్యమునకు జీవాతువులు. అవి సందర్భాను గుణముగా నొక్కొక్క దేవతనే ప్రశంసించుచున్నట్లు కనిపించినను మొత్తముమీఁద దేవతలందఱికిని సమానత్వమునే చెప్పును. అవి యెడనెడఁ బ్రత్యేక దేవతలఁ గొల్వవలె నని బోధించినను అన్యదేవతారాధనము నిరసింపవు. నీతిధర్మముల కవి నిధానములు. అవి మానవులకుఁ మిత్రుల వలె గర్తవ్యా కర్తవ్యములను గథోపాఖ్యానముల ద్వారా బోధించును గావున వానిని పెద్దలు మిత్రసమ్మితములని వక్కాణించిరి. నీతి ధర్మములును, సర్గ ప్రతిసర్గాదులు మాత్రమే కాక పురాణములు మానవుల విజ్ఞానాభివృద్ధికిఁ గావలసిన [illegible]ములను బోధించును.

భద్వయం మద్వయం చైవ బ్రత్రయం వ చతుష్టయం
అనాపలింగ కూస్కాని పురాణాని ప్రచక్షతే.

ఈ శ్లోకమునఁ బదునెనిమిది పురాణములు పేర్కొనఁ బడినవి. భద్వయం = [illegible], భవిష్యపురాణములు; మద్వయం = మత్స్య పురాణము, మార్కండేయ [illegible]; బ్రత్రయం = బ్రహ్మ, బ్రహ్మవైవర్త, బ్రహ్మాండపురాణములు; వచతుష్టయం = [illegible], వరాహ, వామన, వాయు పురాణములు; అ = అగ్ని; నా = [illegible]; ప = పద్మపురాణము; లిం = లింగపురాణము; గ = గరుడపురాణము; కూ = [illegible]; స్కా = స్కాందపురాణము. ఇవి పదునెనిమిదియు మహాపురాణములు. [illegible] సనత్కుమార, నారసింహాద్యుప పురాణములును, గణేశ [illegible] పురాణములును జాలఁ గలవు. మహాపురాణము [illegible] అనియే చెప్పఁబడుచున్నవి. ఇందలి భాష [illegible] [illegible] గొంత ప్రౌఢముగా నున్నను [illegible]

ణముగా నతి సరళమును సహజము నై యొప్పారును. వీనియందు సామాన్యముగా ననుష్టుప్ఛందమే వాడఁబడుచుండును.

భాగవత పురాణము :

గీతా సహస్రనామ రామాయణ శబ్దములు నిరుపపదము లయ్యును భగవద్గీతా విష్ణుసహస్రనామ వాల్మీకి రామాయణములను సూచించు చున్నట్లే నిరుపపద మైన భాగవత శబ్దము శ్రీ విష్ణుభాగవతమునే సూచించుచున్నది. దీనిని సర్వమునిగణ సంసేవ్యమాన పదారవిందుఁ డైన శుకమహర్షి యధ్యయనము చేసి మోక్షశాస్త్ర మను తలంపున ముముక్షు వైన పరీక్షిత్తునకు బోధించి యుండెను. దీనికి సర్వపురాణోత్కృష్టత్వమును, సర్వోపనిష త్తుల్యత్వమును జెప్పఁబడి యున్నవి. ఇతర మహాపురాణములవలె నిదియు వ్యాసముని ప్రణీతమే యని పలువురి తలంపు. కాని కొందఱిది వ్యాసకృతము కాదనియు, గోపాల మతావలంబి యైన హేమాద్రి యను రాజు ప్రీతికై తదాస్థాన పండితుఁ డైన బోపదేవుఁడు రచించి వ్యాసునిపేరఁ బ్రకటించె ననియుఁ జెప్పుచున్నారు. మఱికొందఱు దీనిని శుకమహర్షియే రచించె నని యభిప్రాయ పడుచున్నారు. ఇంకఁ గొందఱు దీనిని రచించిన వాఁడు కృష్ణద్వైపాయన వ్యాసుఁడు కాఁడనియు వ్యాసాపర నాముఁ డైన యాధునికుఁ డనియు భావించుచున్నారు. కొందఱిది వ్యాస ప్రణీతమే యని యంగీకరించుచు నిది యష్టాదశ మహాపురాణాంతర్గతము కాదనియు నుపపురాణములలోఁ బదునేడవ దనియు నుడువుచున్నారు. ఈ వాదము లన్నింటిలో బోపదేవకృత మను వాదమే కొంత యెక్కువ ప్రచారము గాంచినది. సిద్ధాంత చంద్రికలో నీ వాదమును బలపఱుచు వారు చూపు హేతువు లన్నియు సప్రమాణముగా ఖండింపఁ బడినవి. ప్రాచ్య పాశ్చాత్య పండితులు పలువు రిది బోపదేవ కృత మను వాదము నిలువఁ జాలదనియు, దీనిని రచించినవాఁడు వ్యాసుఁడే యనియు, దేవీభాగవతము కాక యిదియే యష్టాదశ మహాపురాణాంతర్గతమైన దనియు నిశ్చయించి యున్నారు.

ఒకప్పుడు హేమాద్రి యను విద్వత్ప్రభువు సభలోనున్న పండితులను జూచి ముహూర్త ద్వితయమున భాగవతాధ్యాయ సంగ్రహార్థమును గ్రంథరూపమున నెవ్వరైనఁ జెప్పఁగలరా యని యడిగెనఁట! అంత సభలో నున్న బోపదేవుఁడను పండితుఁడు లేచి రేపు చెప్పెద నని పల్కి శ్రీమద్భాగవత కథానుక్రమణికా ప్రతిపాదకమైన భాగవతాధ్యాయ సారాఖ్యమైన గ్రంథము రచించి హేమాద్రి కర్పించి తన మాట నిలఁబెట్టుకొనె నఁట! "శ్రీమద్భాగవతాధ్యాయ సారోహ్యాత్ర నిరూప్యతే విదుషా బోపదేవేన మన్త్రి హేమాద్రి తుష్టయే" [illegible] ఆ గ్రంథమును [illegible] ప్రీతుఁడై నతని [illegible]

ముక్తాఫలము, భక్తిలహరి యను మఱి రెండు గ్రంథములను గూడ రచించి యతనిచే సమ్మానితుఁడయ్యె నఁట: ఈ కథను బురస్కరించుకొనియు, భాగవతమునందలి శైలి యితర పురాణములందలి శైలికంటె భిన్నముగా నుండుట గమనించియు నెవ్వరో భాగవతము బోపదేవ కృతమేకాని వ్యాసకృతము కాదను వాదమును వెల్వరించిరి. కాని యీ వాదము నిలుఁనట్టిది కాదు.

భాగవతరచనా సందర్భము :

వ్యాసమహర్షి భాగవతమును రచించిన సందర్భము భాగవతారంభముననే చెప్పఁబడినది. వ్యాసుఁడు సర్వవర్ణాశ్రమములకును హితముచేయ సంకల్పించి వైదికకర్మము లైన యజ్ఞము లెడతెగకుండ జరుగుటకై యేకాకారమై యున్న వేదమును ఋగ్యజుస్సామాథర్వములుగా విభజించి, స్త్రీ శూద్రులును ద్వైవర్ణికాధములును వేదములు విన నర్హులుకారు కావున వారి మేలునకై భారతాఖ్యానము రచించియు, భూతహితమునందుఁ దన హృదయము సంతసింపకున్న సరస్వతీనదతటమున నొంటరిగాఁ గూర్చుండి, హరికిని యోగివరులకును నభిలషితమైన భాగవత విధము పలుకనైతి నని విచారించుచుండ నారదుఁ డచ్చటి కరుదెంచి యిట్లేల వగచుచుంటి వని ప్రశ్నించెను. అంత వ్యాసుఁడు నారదుని త్రిలోకసంచార శీలతయు, సర్వజ్ఞతయుఁ బ్రశంసించి తన కొఱఁత యెట్టిదో వివరింపవలెనని ప్రార్థించెను. నారదుఁడు నీవు ధర్మము లన్నియుం జెప్పితివి. కాని విష్ణుకథలు చెప్పవైతివి. గుణము లెన్నక ధర్మములు చెప్పినంత మాత్రమున విష్ణుఁడు మెచ్చునా ? హరిని నుతింపమియే నీకీ వంత కలుగుటకుఁ గారణమని తెల్పి, హరిసేవా మహత్త్వమును, హరిగుణస్తుతి మహత్త్వమును నెఱింగించి, తన పూర్వజన్మ వృత్తాంతము వివరించి, విష్ణుగుణ వర్ణనము చేయఁ బ్రేరేఁచి, యథేచ్ఛముగా నేగెను. అంత వ్యాసుఁడు శమ్యాప్రాసమను నాశ్రమమున కరిగి, భక్తియుక్తమయిన చిత్తమునఁ బరిపూర్ణుఁడైన యీశ్వరునిఁ గాంచి, నారాయణ భక్తియోగముకంటె నన్ర్థోపశమనము వేఱొండు లేదని నిశ్చయించి, భువనక్షేమంకరమైన భాగవతపురాణమును నిర్మించి, మోక్షార్థియైన శుకునిచేఁ జదివించెను. [illegible] గంగనడుమ విరక్తచిత్తుఁడై మునులతో [illegible] యున్న [illegible]ద్రుఁడు తన్నడుగ నతని కా భాగవతపురాణము [illegible].

[illegible] మాహాత్మ్యము :

[illegible] భాగవతము. వైకుంఠగత మైన [illegible] వ్యాసుఁడు దానిని శుకముఖ [illegible]

మొనర్చెను. అమృత ద్రవ సమ్మిశ్రమై యది శుకముఖమునుండి భూమిపై రాలినది. తద్రస మాను వారికిఁ బరమానందానుభవము తథ్యము. అట్టి భాగవతము యొక్క మహిమ యింతింతని చెప్పరాదు. దాని మాహాత్మ్యము పద్మపురాణోత్తర ఖండ మందలి మొదటి యా అధ్యాయములలోఁ జక్కగా వివరింపఁబడినది. భాగవతము మోక్షశాస్త్రము; అది భగవద్రూపమైనది. కలియుగమున దానిని బఠించినను విన్నను తోడ్తోముక్తి చేకూరు నని చెప్పుదురు. శుకమహర్షి పరీక్షిన్మహారాజునకు భాగవత కథను వినిపింప నారంభించు తఱి సుర లమృత భాండముతో నయ్యెడ కరుదెంచి భాగవత కథామృతమును దమ కిచ్చి తాము తెచ్చిన యమృతభాండము నందలి యమృతమును బరీక్షిత్తున కిమ్మని శుకునిఁ బ్రార్థించి రఁట. శుకుఁడు సుర లుత్తమ భక్తులు గారని తలంచి వారికి భాగవత కథాసుధ నొసంగుట కంగీకరింపఁడయ్యెనఁట! దీనిని బట్టి భాగవతము భక్తజనైక లభ్యమనియు నమృతాధిక ఫలప్రదమనియుఁ దెలియుచున్నది. భాగవత కథామృతమును గ్రోలి పరీక్షిన్మహారాజు మోక్ష సామ్రాజ్యము కొల్లగొనుట యెఱింగి బ్రహ్మ విస్మితుఁడై భాగవతపారము నన్యసాధనములతోఁ దూఁప నది యన్నిటికంటె గురుతరమై భాసిల్లెనఁట. అది చూచి బ్రహ్మ సభాగతులైన ఋషులెల్లరు భాగవతమాహాత్మ్యము నెఱింగి రఁట! మున్ను సనకాదులు భాగవతమాహాత్మ్యము నారదుని కెఱింగించి యాతఁ డడుగ శ్రీమద్భాగవతము నాతని కుపదేశించిరి. దాని నేడు రోజులు భక్తిమై వినిన మోక్షము కరతలామలక మగును. వేదాంతశ్రవణ గీతాపారాయణములచేఁ గూడ లభింపని భక్తిజ్ఞాన వైరాగ్యములు భాగవత శ్రవణముచేఁ దప్పక లభించి ముక్తిమార్గముఁ జూపును. అందుచేతనే:

నిగమములు వేయుఁజదివిన, సుగమంబులు గావు ముక్తి సుభగత్వంబుల్
సుగమంబు భాగవత మను, నిగమంబు పఠింప ముక్తినివసనము బుధా!

అని చెప్పఁబడినది.

పోతన దేశకాలములు :

భాగవతామృతము నాంధ్రలోకమున కందించిన వారిలో బమ్మెర పోతనామాత్యుఁ డగ్రేసరుఁడు. ఈతని దేశకాలములఁ గూర్చి చాలకాలము వాదోపవాదములు చెలరేగినవి. భాగవతమును 1848 లో ముద్రించిన పురాణం హయగ్రీవశాస్త్రిగారు ప్రతిపాదింపగా నటుతరువాత వావిలికొలను సుబ్బారావుగారు పోతనామాత్యుఁడు రాయలసీమలోని యొంటిమిట్టవాఁడని ప్రబలముగా వాదించిరి. తొలుదొలుత వీరేశలింగం పంతులుగారు కూడ ఈ యభిప్రాయము వారే తొలుత కవుల చరిత్రము

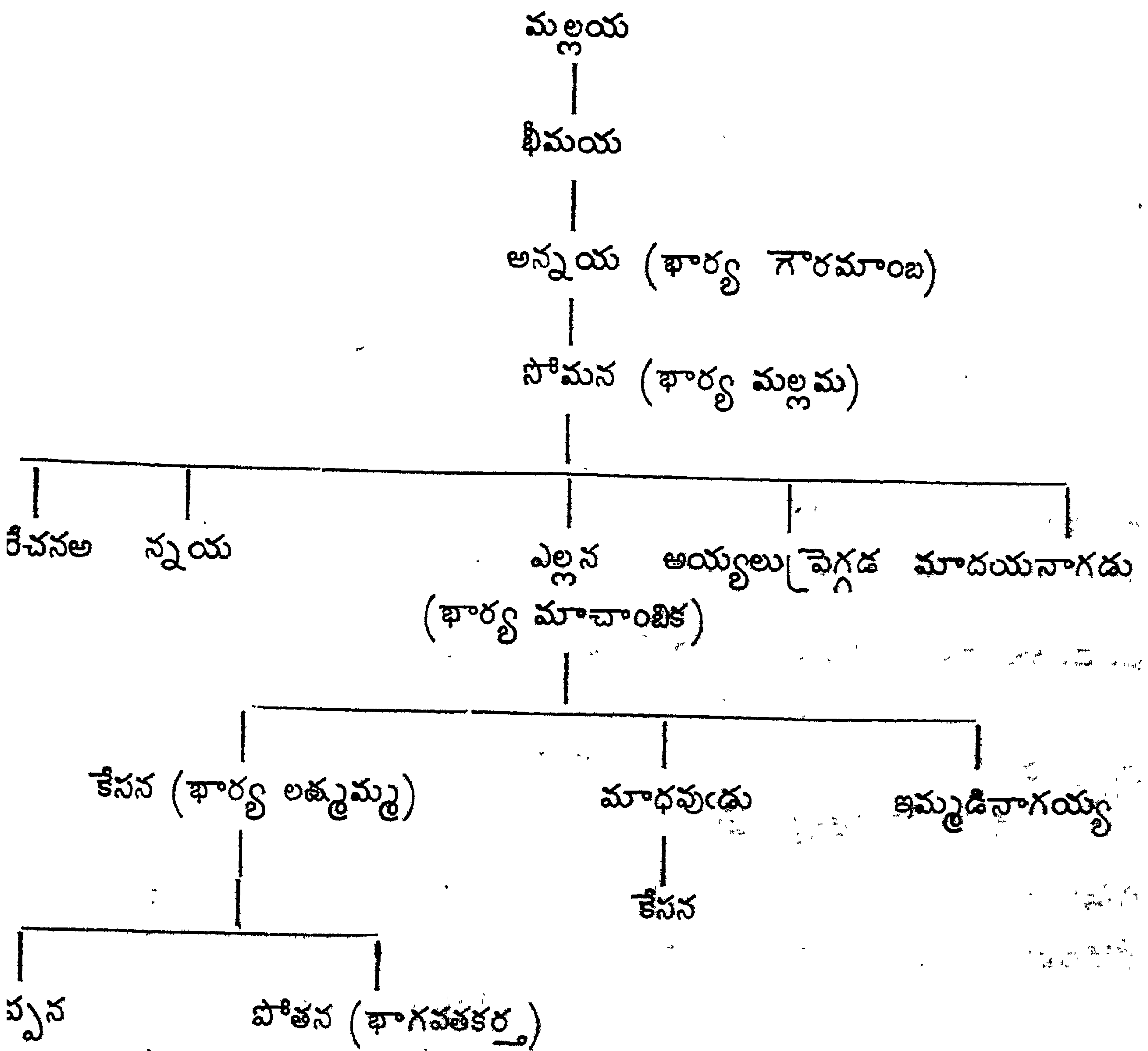
ద్వితీయ ముద్రణమువాటికి తమ పూర్వాభిప్రాయమును మార్చుకొని పోతనామాత్యుఁ డేకశిలానగరమని ప్రఖ్యాతి గాంచిన యోరుగల్లు (తెలంగాణము) వాఁడని నిర్ధరించిరి. అటుతరువాత కొమర్రాజు లక్ష్మణరావు పంతులు గారును, శేషాద్రిరమణ కవులును, పోతన జన్మగ్రామ మోరుగల్లు మండలములోని బమ్మెర యనియు, నాతఁడు భాగవత మున పేర్కొనిన యేకశిలానగర మోరుగల్లే యనియు సహేతుకముగా నిరూపించి నిర్వివాదముగా పరిష్కరించిరి. భాగవతమును పూరించిన వెలిగందల నారయ, సింగన, గంగనలు కూడ తెలంగాణమువారే యని నిరూపించిరి. ఈ యా విషయములు పూర్వ ముద్రితములగు భాగవత పీఠికలందును, పత్రికలందును, కవి చరిత్రములందును, [illegible]ముగా విమర్శింపఁబడి స్థాపితము లైనట్టివే. శ్రీ అనుముల సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగా [illegible] లన్నిటిని విమర్శించి ఓరుగల్లు మండలము జనగామ తాలుకాలోని బమ్మెరయే పోతన జన్మస్థలమని స్థాపించినారు. చాళుక్య గంగ పేర్మాడి కుమార [illegible] యాజ్ఞచే చాళుక్య విక్రమ సం॥ ౪౭ కు సరియైన క్రీ. శ. 1124 లో వేయించిన గుముడూరి శాసనమున పేర్కొనఁబడిన బమ్మరియే నేటి బమ్మెర యని [illegible]నారు. కనుక పోతన పూర్వుల జన్మస్థలము బమ్మెర యనియు భాగవత [illegible] జరిగినది యోరుగల్లులో ననియు నిశ్చయముగా తేలిపోయినది.

పోతన కాలము మాత్రము మిక్కిలి వివాదాస్పదమైనది. అది యీనాటి [illegible] కాలేదే మా యభిప్రాయము. సాహిత్యలోకమున వ్యాపించిన [illegible] పోతనామాత్యుఁడు శ్రీనాథునకును సర్వజ్ఞ సింగభూపాలునకును [illegible]రియు, పదునేనవ శతాబ్దియుత్తర భాగము వాఁడని మఱికొంద [illegible]. వీరేశలింగం పంతులుగారు పోతన పదునేనవ శతాబ్దము [illegible]. చాగంటి శేషయ్యగారు(ఆంధ్రకవి తరంగిణి 6వ సంపుటము) [illegible] క్రీ. శ. 1450-1510 ప్రాంతము అందుండిన వాఁడనిరి. మఱియును [illegible]మాత్యుని పేరుతో ప్రచారమందున్న భోగినీదండకము, నారా [illegible] కావేమో యని యనుమానించిరి. వీరభద్ర విజయము మాత్ర [illegible]. శ్రీ అనుముల సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు పోతన [illegible] 1410 - 1470 అని నిర్ణయించినారు. శ్రీ నిడుదవోలు వెంకటరావు [illegible] 1400 - 1470 అని నిర్ణయించినారు (పోతన, పుట 18). సుప్రసిద్ధ చారి [illegible] శ్రీ [illegible]గారు పోతన మునిమనుమలగు కేసనమల్లన [illegible] పోతన విరచిత భోగినీదండకమును నాధారముగా [illegible] (ఆంధ్ర మహాభాగవతోపన్యాస [illegible] పోతన పదునైదవ శతాబ్ది యుత్త

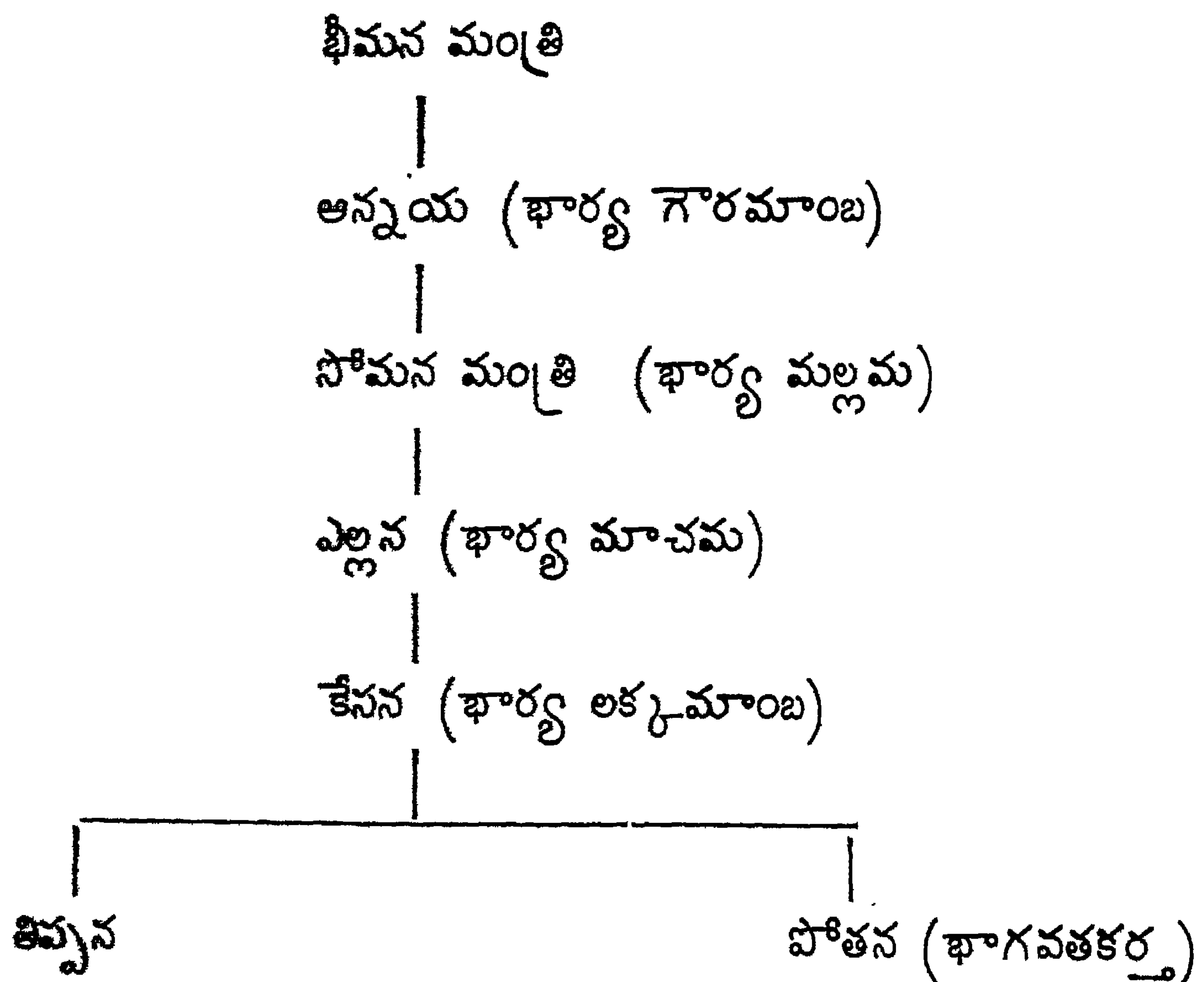
రార్థమునం దున్న వాడనునదే యైనను పోతనకాలము తదితర కృతులు నిదమిత్థముగా తేల్చిచెప్పుట కిప్పటికి లభించిన చారిత్రక సామగ్రి చాల దనియే మా యభిప్రాయము. వివరము లరయఁ గోరువారు తత్తద్విమర్శకుల రచనములు పరిశీలింతురు గాక.

పోతన వంశము :

పోతన దేశకాలాదులఁ గూర్చి తాను స్వయముగా నేమియు చెప్పుకొనకున్నను తన వంశమును గూర్చియు తన్ను గూర్చియు కొలఁదిగా చెప్పుకొన్నాడు. పోతనగారిది కౌండిన్య గోత్రము; ఆపస్తంబ సూత్రము. వీరభద్ర విజయము ననుసరించి పోతనగారి వంశ వృక్ష మీ తీరుగా నున్నది.

భాగవతము ననుసరించి పోతనగారి వంశ వృక్ష మిట్లున్నది.

వీరభద్ర విజయము రచించునాటికి పోతన తలిదండ్రులు సజీవులుగానే యుండిరి. కనుకనే తన తండ్రిని గూర్చి వీరభద్ర విజయమున నీ విధముగా చెప్పియున్నాఁడు.

ఉ. భూమర వంద్యుని సుగుణ భూషణు నాశ్రిత కల్పవృక్షముం
[illegible] కౌతుకోన్నతుం
[illegible] రున్నతుం
[illegible]

[illegible] పోతన తలిదండ్రులు జీవించి యుండరు. అందు[illegible] నిట్లు చెప్పియున్నాఁడు.

తే. గీ. [illegible] కళానిధి కేసన
[illegible] ధర్ముఁడు ఘనుఁడు
[illegible] గేహిని గాఁగ
[illegible] గవియె.

[illegible] అన్నము వీరభద్ర విజయ భాగవతములందు మిక్కిలి భక్తితో [illegible] నివారిత దీనమానసగ్లాని యనియు, దాన [illegible] గభీరతా స్థాని యనియు, సదాశివ పాదయుగార్చనాను[illegible] యనియు వర్ణించబడినది. తిప్పన యీశ్వరసేవాకాముఁడఁట. [illegible] తన [illegible] గూర్చి యీ విధముగా చెప్పినాఁడు.

ఆ. వె. వెలయు శంభుమూర్తి వీరమాహేశ్వరా
చారవిభుఁడు భక్తిపారగుండు
అనఘుఁ డివ్వటూరి యారాధ్య చంద్రుండు
సోమనాథసముఁడు సోమగురుఁడు.

ఆ గురుఁడే "మత్ప్రసాద దివ్యమహిమచే నెంతైనఁ, గవితఁ జెప్ప నేర్పు గలదు నీ" కని జంకు దీర్చెను. జనక శిక్షిత విహితాతురాభ్యాసుఁడైన పోతన వీరభద్ర ప్రసాదలబ్ధ కవితాతిశయమునఁ బరగినట్లుగా చెప్పుకొనుటచేత పోతన వంశము వారును పోతనయు వీరశైవులని తెలియుచున్నది. భాగవతము రచించునాఁటికి పోతన తిక్కనగారి వలెనే హరిహరులకు భేదమెంచని యద్వైతిగా మాఱినాఁడు. పోతన శ్రీనాథునకు బావమఱఁది యనుట, చిదానందయోగి పోతనకు రామ మంత్ర మనుగ్రహించెననుట, పోతన కుమారుఁడు మల్లనయనుటకల్పితకథలు. కాని పోతనకు ప్రౌఢ సరస్వతి బిరుదాంచితుఁడైన కేసన యను కుమారుఁ డుండినట్లు గ్రంథాంతరముల వలనఁ దెలియుచున్నది.

కేసన మల్లనలను సవతితల్లుల బిడ్డలు, జంట కవులు దాక్షాయణీ పరిణయమును రచించి గురిజాల మల్లన సోమయాజి కంకితమిచ్చిరి. అందులో వారు పూర్వకవిస్తుతిలో పోతన తమ పూర్వుఁడని యీ విధముగా కీర్తించినారు.

చ. నెఱిగుఱిగల్గు నన్నయ మనీషిని దిక్కన శంభుదాసునిన్
బరువడి మత్పితామహుని బమ్మెరపోతన భాస్కరాహ్వయున్
వరకవి సార్వభౌముని నవారిత భక్తి నుతింతు మెప్పుడున్
గురు కరుణాఢ్యు లంధ్రకవి కుంజరులం దగు భూతి శోభిలన్.

కృతిపతి యగు మల్లన సోమయాజి తమ్ముఁ గూర్చి యిట్లు పలికినట్లుగా చెప్పినారు.

సీ. శ్రీరామ లింగాంఘ్రి సేవావరప్రౌఢిఁ గవితాచమత్కృతిఁ గాంచువారి
నప్పలమ్మయును వీరాంబయుఁ బ్రౌఢ సరస్వతికిని గన్న ప్రజ్ఞ వారి
కౌండిన్య గోత్ర విఖ్యాతి బమ్మెర భవ్య వంశాఢ్యులై సిరి వఱలువారి
నివటూరి ముక్తి నాగేశ సద్గురుభక్తి నాదిమశైవులై నట్టివారి

తే. కేసకవి మల్లకవి నామ కీర్తిపరుల
మమ్ముఁ బిలిపించి మన్నించి మదిఁ దలంచి
ఘనత నుచితాసనంబున నునిచి వేడ్క
వినయ నయ వాక్యములచేత నెనయఁ బలికె.

పై పద్యమువలన పోతనకు ప్రౌఢ సరస్వతి యను పుత్రుఁడు కలిగినట్లును అతనికి అప్పలమ్మ వీరాంబ యను ఇరువురు భార్య లుండినట్లును, అప్పలమ్మకు కేసన్నయు,

వీరాంబకు మల్లనయు జనించినట్లును తెలియుచున్నది. అజ్జరపు పేరయలింగ కవి తాను బమ్మెరవారి యింటి యాడుబిడ్డను పెండ్లాడినట్లు తన యొడయనంబి విలాస మున నిట్లు చెప్పినాఁడు.

ఉ. బమ్మెరవంశమందునను ప్రౌఢ సరస్వతి పద్దు గాంచి తా
నెమ్మె దలిర్పఁ గేసన కవీశ్వరు లప్పమ నామ సాధ్వియం
దిమ్మహిఁ గూర్మిఁ గన్న సుత యెల్లమ యందును బేరయాఖ్యుఁడన్
సమ్మతిఁ గంటి వీరనరసమ్మను, గంగనమంత్రి యుగ్మమున్.

దాక్షాయణీ పరిణయ కర్తలు పోతనకు కుమారుఁడుగా పేర్కొన్న ప్రౌఢ సరస్వతి బిరుద నామధారియే యొడయనంబి విలాసము వలన కేసన యని తెలియనగు చున్నాఁడు. దీనివలన పోతన తరువాతఁ గూడ బమ్మెరవారి వంశమందును వారి యాడు బిడ్డల వంశములందును కవిత్వ వ్యవసాయ మనుస్యూతముగా వచ్చుచుండిన దని తెలియుచున్నది.

పోతన కృతులు :

భాగవతముగాక పోతనగారి పేరుతో ప్రచార మందున్నవి వీరభద్రవిజయము, భోగినీ దండకము, నారాయణశతకము అను మూఁడు కృతులు. వీనిలో వీరభద్ర విజయము భాగవత రచనము జరిగిన తరువాత వెలసిన కృతి యను కట్టుకథ యున్నది గాని యది నమ్మఁదగినది గాదు. వీరభద్ర విజయమందే యది పోతనగారి పిన్నతనపు రచనమనియు, అప్పటి కాతనికి వీరశైవము ముదిరియున్నట్లును నిదర్శనము లున్నవి. గురువైన యివటూరి సోమనారాధ్యుఁడు పోతనామాత్యుని

ఆ. పిన్న వాఁడ ననియుఁ బెక్కు సత్కృతులను
వినని వాఁడ ననియు వెఱపు మాను
మత్ప్రసాద దివ్య మహిమచే నెంతైన
కవిత చెప్ప నీవు గలదు నీకు.

అని ప్రోత్సహించుటయు, శ్రీనాథుని కాశీఖండమందలి "శితికంఠునకును నెచ్చెలికాఁడు గాఁ డొకో యటమటీఁ డైన యా యతఃభర్త" యను పద్యమున కనుకరణ మైన వీరభద్ర విజయమందలి "నీలకంఠునకును నెచ్చెలి గాఁడొకో యటమటీఁ డైన యా యంబుజాతుఁ" డను విష్ణు నింద్రాత్మక పద్యమును ఇందు కుదాహరణములు. వీర భద్ర విజయము ముద్రిత ప్రతిలోని చతుర్థాశ్వాసమును, తమకు లభించిన వీరభద్ర విజయము తాళపత్ర ప్రతియందలి చతుర్థాశ్వాసమును భేదముగా నుండుటచే ముద్రిత

చతుర్థాశ్వాసము పోతన కృతము కాదేమో యని మానవల్లి రామకృష్ణకవిగా రనుమానించుటయు (భారతి-రక్తాక్షి-ఆషాఢము) చాగంటి శేషయ్యగారు మానవల్లి వారి యనుమానమున కాస్పద మైన దక్షయజ్ఞద్వయకథను సమన్వయించుటయు విజ్ఞు లెఱుఁగుదురు. పోతన వీరభద్ర విజయమున కాధారముగా వాయు, బ్రహ్మపురాణములు రెంటిని గ్రహించినట్లు చాగంటివారు తీర్మానించినారు.

భోగినీదండకము పోతన విరచితమని చెప్పుటకు గ్రంథాంతమునఁ గల యీ పద్యమే కారణము.

ఉ. పండిత కీర్తనీయుఁ డగు బమ్మెర పోతన యాసుధాంశు మా
ర్తాండ కులాచలాంబునిధి తారకమై విలసిల్ల భోగినీ
దండకమున్ రచించె బహుదాన విహార్తకు రావు సింగభూ
మండల భర్తకు న్విమత మానవనాథ మదాపహార్తకున్"—

శ్రీ చాగంటి శేషయ్య గారును మఱి కొందఱును భోగినీ దండకము పోతన కర్తృకము కాదేమో యని యనుమానించినారు. కాని యధిక సంఖ్యాకులు దండకపు శైలికిని భాగవతపు శైలికిని గల సామ్యము వలన నీదండకము తప్పక పోతన విరచితమే యని యభిప్రాయపడినారు. భోగినీ దండకమును వ్రాయించుకొన్న సర్వజ్ఞసింగభూపాలుఁడు రాచకొండ రాజ్యమేలిన పద్మనాయక ప్రభువు. అతఁడు రావు సింగక్ష్మానాథ పౌత్రుఁడు, కుమారాన్న పోతావనీనాథసూనుఁడు, పోచమాంబా లసద్గర్భసంజాతుఁడు, మఱియు వసంతావనీనాథ సంసేవితాంచ త్పదాంభోజుఁడు. ఈతఁడే ముమ్మడి సర్వజ్ఞ సింగ భూపాలుఁడనియు, నీతని పరిపాలనము క్రీ.శ. 1430 నుండి 1470 వఱకు సాగిన దనియు మల్లంపల్లి సోమశేఖర శర్మగారు నిర్ణయించినారు. భోగినీ దండకము గూడ పోతనగారి యౌవనపు రచనమనియే పండితుల యభిప్రాయము.

నారాయణ శతకము పోతన కర్తృక మని వంగూరి సుబ్బారావుగారు ప్రతిపాదించిరి. సాధారణముగా శతకములందు కృతికర్త పేరు శతకాంతమున పద్యమందుండును. దీనికి విరుద్ధముగా నారాయణ శతకమున పద్యమునఁ గాక గద్యమున నిది పోతన విరచిత మని కలదు. కనుకనే విమర్శకులు దీని నెవరో రచించి పోతన కంటఁ గట్టినట్లు భావించుచున్నారు. మీదు మిక్కిలి 97 వ పద్యము చివరి చరణము "కృపకుం బాత్రుఁడనయ్య ధర్మపురి లక్ష్మీనాథ నారాయణా" యని యుండుటచే నిది కరీంనగర మండలమందలి ధర్మపురివాసుఁ డైన కవి యెవరో యచటి లక్ష్మీ నారాయణ స్వామి పైఁ జెప్పిన శతకమని భావించుచున్నారు.

శైథిల్య వృత్తాంతము :

భాగవతరచనమును గూర్చియు దాని శైథిల్యమును గూర్చియు వింతవింత కథలు ప్రచారమందున్నవి. తనకు కృతి నంకిత మీయని కారణమున సర్వజ్ఞసింగ

భూపాలుఁడు భాగవతమును పాతిపెట్టించె ననియు నందువలన నది యుత్సన్నమయ్యె ననియు నొక కట్టు కథ కలదు. పోతనగారే దాచి దాచి తమ చరమదశలో వెలికిఁ దీసి కుమారున కీ సారస్వత నిక్షేపము నందిచ్చు నప్పటికే యిది శిథిలమై యుండెననియు మఱియొక కథ కలదు. మొదటి దాని కన్న నిది కొంత మెఱుగుగా నున్న కథ. కాని అనుముల సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రిగారును, మల్లంపల్లి సోమశేఖర శర్మగారును భాగవత ముత్సన్నమగుటకు అప్పటి రాజకీయ పరిస్థితులే కారణములని చెప్పినది మఱికొంత సమంజసముగా నున్నది. పోతన చరమదశనాఁటికి రాచకొండ దేవరకొండ రాజ్యము లంతరించినవి. తెలంగాణ మధికభాగము బహ్మనీ సుల్తానుల వశమై పోయినది. మఱికొంత గజపతుల చేతిలోఁ బడినది. నిజమైన కారణమేదో తెలియదు గాని పోతనగారి భాగవత మంతయు లభించలేదు. ప్రౌఢ సరస్వతి యను బిరుదు వహించిన కేసనవంటి కుమారుఁడుండ దాక్షాయణీ పరిణయ కర్తలైన కేసన మల్లన కవుల వంటి మనుమ లుండ భాగత శిథిల పూరణము లేదా శేష పూరణము నారయ సింగన, గంగనల పాలఁ బడుట విచిత్రము.

శేషాద్రిరమణ కవు లీ విషయమై యిట్లు వ్రాసినారు. "ఏకారణము వలన నైన నేమి పోతనామాత్యుఁడు రచించిన పంన్రెండు స్కంధముల భాగవతములోఁ గొంత భాగము జీర్ణించినది. ద్వితీయ స్కంధములో 95 పద్యముల కావలిభాగము, తృతీయ స్కంధములో స్వల్పభాగములు, చతుర్థ స్కంధములోఁ గొంత భాగము, పంచమ షష్ఠ స్కంధములు, దశమ స్కంధము ఉత్తరభాగములోఁ గొంత భాగము, ఏకాదశ ద్వాదశ స్కంధములు పరుల రచనములతోఁ గూడుకొని యున్నవి. ఆయా భ్రష్టభాగ ముల నన్నింటిని పరులు పూర్తిచేసి రనియు నందలి కవిత పూర్తిగ పరులదే యన్నియు మేము విశ్వసింపఁజాలము."

భాగవత పూరణము :

వెలిగందల నారయ:- భాగవతమును పూరించిన కవులలో వెలిగందల నారయ పోతన కతి సన్నిహితుఁడు. ద్వితీయ తృతీయ స్కంధము లందలి కొన్ని పద్యములును, "కాటుక నెఱియంగ" పద్యమాదిగా దశమ స్కంధోత్తర భాగమును, ఏకాదశ ద్వాదశ స్కంధములును రచించిన పుణ్యాత్ముఁడు నారయ. దశమ స్కంధాంత గద్య పోతన పేరుతో వ్రాసినను ఏకాదశ ద్వాదశస్కంధాంత గద్యములందాతఁడు పోతనా మాత్యునకు ప్రియశిష్యుఁడ నని చెప్పుకొన్నాఁడు. ఈతని చరిత్రము తెలిసికొనుటకు వే ఆధారములు లేకున్నను పోతనామాత్యునకన్న నీతఁడు కనీసము ముప్పది సంవ త్సరములు చిన్నవాఁడై యుండునని భావింపవచ్చును. నారయ యనువాదము పోతన

యనువాదము కంటె భిన్నముగా విశిష్టాద్వైత పరముగా నుండుటచే కాఁబోలు అద్వైతపరముగా ఏకాదశ ద్వాదశ స్కంధము లనువదించిన హరిభట్టు పద్యములును నారయ కవిత్వమును తరువాతి వారు కలిపివేసియుందురు. హరిభట్టు ఖమ్మంమెట్టులో ఇంచు మించుగా నారయకు సమకాలమం దున్నవాఁడు. నారయ పూర్వుల నివాసము కరీంనగరం మండల మందలి వెలిగందల యగుటచే నాతనికి వెలిగందల యింటి పేరైనది.

గంగన:- పంచమ స్కంధమును పూరించినవాఁడు బొప్పనామాత్య పుత్రుఁడు గంగనార్యుఁడు. స్కంధాంత గద్యము వలన నీతని గుఱించి యింతకన్న నెక్కుడు తెలియరాదు. ఆద్యంతములం దీతఁడు శ్రీకృష్ణుని సంబోధించి వ్రాసినాఁడు. భాగవత మందలి తక్కిన స్కంధములవలెఁ గాక పంచమ స్కంధమున రెండాశ్వాసముల విభజన మున్నది. మేము పరిశీలించిన కొన్ని తాళపత్ర గ్రంథములం దీ విభజనము కానరాలేదు. కొన్నింటిలో స్కంధాంత గద్యములు కూడ పోతన పేరుతో నుండుటేకాక ఆద్యంతము లందలి పద్యములు కూడ శ్రీరామచంద్రుని పరముగా నున్నవి. దీనిని బట్టి పంచమ స్కంధమున కొంత పోతన కవిత్వ మున్నదనియు ఎక్కువ భాగము గంగన చేసిన శిథిల పూరణమనియు నూహింపవచ్చును.

సింగన:- షష్ఠస్కంధమును రచించినవాఁడు ఏర్చూరి సింగయామాత్యుఁడు. శ్రీవత్స గోత్రుఁడైన కసువయ మంత్రికి ముమ్మడమ్మకు జ్యేష్ఠపుత్రుఁడు. భాగవతము నందాతఁడు పేర్కొన్న వంశావతార మిట్లున్నది.

ఎఱ్ఱనప్రెగ్గడ (ఏర్చూరి శాసనుఁడు)
|
వీరన
|
ఆదయామాత్యుఁడు (భార్య-పోలమాంబ)
|
కసువనామాత్యుఁడు (భార్య-ముమ్మడమ్మ) — వీరన మంత్రి — సింగయ

కసువనామాత్యుఁడు
|
సింగన (గ్రంథకర్త) — తెలగయ

ఏర్చూరు గ్రామము కూడ ఓరుగల్లు మండలములోనిదే. సింగన పూర్వకవి స్తుతిలో నొక పద్యమున ప్రత్యేకముగా పోతనను స్తుతించినాఁడు. షష్ఠస్కంధము శిథిలమై పోయినట్లు గాని యితర కారణములు గాని చెప్పక స్వతంత్ర కృతి యట్లే స్వప్నవృత్తాంతము షష్ఠ్యంతములు మున్నగునవి కూర్చినాఁడు. పోతనవలెనే తన తల్లిని గూర్చియు భాగవతమును గూర్చియు పద్యములు వ్రాసినాఁడు. ఈతఁడు కూడ శివ పూజా ధురంధరుఁడయ్యు శ్రీకృష్ణున కంకితముగా నీ షష్ఠస్కంధమును రచించినాఁడు. ఈతఁడు కూడ గంగయకు సమకాలీనుఁ డనియే యూహింప వచ్చును. కొన్ని తాళపత్ర గ్రంథము లందలి షష్ఠస్కంధ గద్యములు పోతనామాత్యుని పేరుతో నున్నవి.

షష్ఠస్కంధమును సింగయ కాక మఱికొందఱు కవులు గూడ రచించినారు. వరాహపురాణము ప్రబోధచంద్రోదయము మున్నగు గ్రంథములు రచించిన జంట కవులు నంది మల్లయ ఘంట సింగయలు కూడ షష్ఠస్కంధమును రచించిరి. ఈ గ్రంథ మిప్పుడు లభించుట లేదు. కాని లక్షణ గ్రంథములలో కవుల షష్ఠమనియు శృంగార షష్ఠమనియు పేర్కొనఁబడినది. ఇటులే సర్వన రచించిన షష్ఠస్కంధము కూడ ప్రబంధ రత్నావళిలో పేర్కొనఁబడినదే కాని నేఁడుపలభ్యము కాదు. ఏకాదశ ద్వాదశస్కంధ ములు రచించిన హరిభట్టు కూడ షష్ఠస్కంధమును రచించెను. ఈ గ్రంథ మముద్రిత మైనను దీని తాళపత్ర ప్రతులు లభించుచున్నవి. హరిభట్టు పదునాఱవ శతా బ్దము ప్రారంభ మందున్న గొప్ప పండిత కవి. ఖమ్మంమెట్టువాసి. మత్స్యపురాణము, వరాహపురాణము, ఉత్తర నారసింహపురాణము మున్నగునవి యీతని యితర కృతులు.

భాగవతము - అనువాద పద్ధతి :

ఆంధ్రభాష క్రీస్తుశకారంభము నుండియు జనవ్యవహారమున నుండె నని చెప్పుట కవకాశము లున్నను అందుత్తమములైన కావ్యములు వెలువడుట క్రీ. శ. 11 వ శతాబ్ది నడుమ నుండియే. ఆంధ్ర వాఙ్మయ మందలి యాదికావ్యము మహాభారతము. అదియు నా కాలమున వెలువడిన యితర కావ్యములును పెక్కు సంస్కృతమునుండి యనువదింపఁబడి నట్టివే. అందుచేతనే యా యుగమును బలువు రనువాదయుగమని పేర్కొనియున్నారు. ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ యనంతరము కొన్ని స్వతంత్ర కావ్యములు రచింపఁబడినను అనువాదములుకూడ సాగుచునే యుండెను. ఇప్పటికిని సంస్కృతము, ఆంగ్లము, హిందీ, బెంగాలీ మున్నగు భాషలందలి గ్రంథముల కాంధ్రానువాదములు వెలువడుచునే యున్నవి. ఆంధ్రమున నందలి యనువాద విధానమును ప్రధానముగా మూఁడు తెఱఁగులుగా విభజింప వచ్చును. అందు మొదటిది స్వతంత్రానువాదము

లేక కథానువాదము. దీనికిఁ గవిత్రయము వారి భారతమే నిదర్శనము. ఆ మహాకవులు వ్యాసభారతమందలి కథను మాత్రము గ్రహించి అనవసరములని తోఁచిన భాగములను విడిచియు లేక తగ్గించియు, నవసరమని తోఁచిన చోట్లఁ గొన్ని నూత్న వర్ణనాదులను జొప్పించియు,ననుచితములని తోఁచిన సందర్భములం దన్యథా కల్పనలు కావించియు, హృద్యములైన భాగములను యథాతథముగా ననుసరించియు రచన సాగించి యనువాదమును గూడ నొక స్వతంత్ర కావ్యముగాఁ బ్రతిభాసింపఁ జేసిరి. ఆంధ్ర భారతమును సంస్కృత భారతముతోఁ బోల్చి చూచినచో నం దనువదించిన భాగముల కంటె యథేచ్ఛముగా రచన సాగించిన భాగములే యెక్కువగా గోచరించును. కాని కథా సూత్రము మాత్రము విచ్ఛిన్నము గాక రెండింట నేకరీతిగా సాగిపోవుచుండును. అందుచేతనే స్వతంత్రమైన యీ యనువాద విధానమును కథానువాద మనుట యుక్తముగా నుండును.

రెండవది భావానువాదము. దీనికి శ్రీనాథుని నైషధానువాదము నిదర్శనము. శ్రీనాథుఁడు కూడ నైషధమున నచ్చటచ్చట నూతనముగాఁ గల్పించిన పద్య భాగములు లేక పోలేదు కాని యట్టి సందర్భములు చాల తక్కువ. అతఁడు ప్రతి శ్లోకమును జదివి, యందలి భావము జీర్ణము చేసికొని, యది యెక్కింతయుఁ జెదరి పోకుండ ననువాదమునఁ జక్కగా వ్యక్తము చేసియుండెను. అతఁడు తన యనువాదమునఁ గథకును భావములకును గూడ సమాన ప్రాధాన్య మొసంగెను. అందు మూలము నందలి పదము లన్నియు ననూదితములైనను గాకపోయినను కథా భావములు మాత్రము యథాతథముగా సాగివచ్చుచుండును. ఈ యనువాద విధాన మత్యంత స్వతంత్రమునుగాదు; అత్యంత మూలవిధేయమునుగాదు. ఇందు మూలానుసరణమును, అనువాదకుని ప్రతిభయు లెస్సగా గోచరించుచుండును.

మూఁడవది యథాతథానువాదము. దీనిని బదానువాదమని కూడ ననవచ్చును. దీని కాధునికుల నాటకాంధ్రీకరణములు తార్కాణములు. వీరు మూలమునందలి కథాభావములనే కాక పదములను గూడ సమగ్రముగా ననువదింప యత్నింతురు. మూలపదము లన్నియు సరిగా ననువాదమున కెక్కినవో లేదో చూతురే కాని వీరు మూలభావము స్పష్టముగా వ్యక్తమైనదా లేదా యని పరిశీలింపరు. ఇది సాధారణముగాఁ జెప్పినమాట. ఆధునిక కాలమునఁ గూడ నుత్తమములైన యనువాదములు కొన్ని లేక పోలేదు. కాని యట్టివి చాల తక్కువ. అందుచేతనే యాధునికుల యనువాదములు పెక్కు మూలము చూచినఁగాని సులభముగా నర్థముకావు.

ఆంధ్ర మహాభాగవతము శ్రీనాథయుగమున వెలసిన మహాకావ్యము. దీనికి మూలము వ్యాసరచితమైన సంస్కృత భాగవతము. పోతన దీని ననువదించు పట్లఁ

గవిత్రయము వారి స్వతంత్ర విధానమును, సమకాలికుఁడైన శ్రీనాథుని భావాను వాద విధానమును గూడ ననుసరించెను. అతని స్వతంత్రత సంకోచ పఱుచుటయందును, అన్యథా కల్పన మొనరించుట యందును గాక మూలమును బెంపొందించుట యందుఁ గాననగును. అతఁడు సహజముగా మహాభక్తుఁడు కావునను, భాగవతము భక్తచరిత్రములకు నిధానము కావునను, భక్తులు భగవంతుని గుణమహిమాను భావ వర్ణనములు కావించు సందర్భములు వచ్చినప్పు డతఁడు పరవశుఁడై మూలము నందలి భక్తిభావములకుఁ దన సొంత భావములను గూడ జతచేసి కొంత పెంపు చేకూర్చు చుండును. ఇట్టి భాగములందు మాత్రమే యతని స్వతంత్రత యెక్కువగా గోచరించు చుండును. అట్లే మూలమునఁ గ్లిష్టములైన తాత్త్వికవిషయములు చెప్పఁబడు నప్పు డతఁ డా క్లిష్టతను దొలఁగించుటకై వ్యాఖ్యానముల సాహాయ్యమున నట్టి భాగములను వివరణ రూపముగా ననువదించుచుండును. ఇట్టి భాగములు మూలవ్యాఖ్యానములు రెండింటికి ననువాదములని చెప్పఁదగినట్టివి. ఇందు పోతన స్వతంత్రత కనఁబడదు కాని వ్యాఖ్యానము సాహాయ్యమున నతఁడు కావించిన పెంపు మాత్రము కనఁబడు చుండును. మిగిలినచోట్ల నాతఁడు శ్రీనాథుని మార్గము ననుసరించి శ్లోకము లందలి విషయమును గాని భావములనుగాని విడువక యథోచితముగా ననువాదము కావించు కొని పోవుచుండును. అందుచే పోతన యనువాదము శ్రీనాథుని యనువాదమువలె మూలానుసారి యయ్యు నెడనెడ కవిత్రయము వారి యనువాదము వలె స్వతంత్రమై యింపు నింపుచుండును.

శ్రీనాథుఁడు మహాపండితుఁడు. అతఁడు తననాఁటికిఁ బ్రసిద్ధములైన యుత్తమ సంస్కృతాంధ్ర కావ్యము లన్నిటిని గబళించిన వ్యుత్పత్తి గౌరవము కలవాఁడు. కాశీఖండాదుల ననువదించుపట్ల నతఁడు తన హృదయము నాకర్షించిన పూర్వకవుల యుదాత్తభావ సంపూర్ణములైన శ్లోకముల నెన్నిటినో సందర్భాను గుణముగా ననువదించి యందందుఁ జొప్పించినాఁడు. అందు కతఁడు కాశీఖండములో వింధ్య పర్వత గర్వ సంస్తంభన సందర్భమునఁ గావించిన మయూర సూర్యశతక శ్లోకాను వాదములు నిదర్శనములు. పోతరాజును భాగవతమున నిట్టి యత్నము నొక్కచోఁ గావించినాఁడు. అతఁడు నరకాసుర సంహార ఘట్టమున సత్యభామ యుద్ధము నత్యంత మనోహరముగా వర్ణించియున్నాఁడు. ఈ భాగము సంస్కృత భాగవతమున లేదు. పోతన దానిని విష్ణుపురాణము నుండియో, నాచన సోమనాథుని యుత్తర హరి వంశము నుండియో గ్రహించి యిందుఁ జొప్పించినాఁడు. ఇట్లాతఁ డితర గ్రంథముల నుండి గ్రహించి యిందుఁ జొప్పించిన భాగ మిదొక్కటియే.

మూలము.

శ్లో. ఇంద్రేణ హృతఛత్రేణ హృతకుండల బంధునా
హృతామరాద్రిస్థానేన జ్ఞాపితో భౌమచేష్టితమ్. 10-59-2
సభార్యో గరుడారూఢః ప్రాగ్జ్యోతిషపురం యయౌ
గిరిదుర్గై శ్శస్త్రదుర్గై ర్జలాద్యనిల దుర్గమమ్. 59-3

నరకాసుర వధార్థమై భార్యతోఁగూడ గరుడ వాహనారూఢుఁడై కృష్ణుఁడు ప్రాగ్జ్యోతిష పురమున కరిగెనని మాత్రము మూలమున నుండ పోతన కృష్ణుఁ డరుగుచుండ సత్యభామ తన్నుఁగూడ యుద్ధమునకుఁ గొనిపొమ్మని యడుగుటయుఁ, గృష్ణుఁడు మొదట వారింపఁజూచియు నామె వచ్చెదనని పట్టు పట్టుటచే నామెను గూడఁ గొనిపోవుటయు, 10 ఉత్తర 151-156 పద్యములలో వర్ణించెను. సత్యభామ నరకాసురునితో యుద్ధముచేయుట మూలమున లేనే లేదు. దానిని పోతన 171 మొదలు 188 వఱకు 19 పద్యములలో విస్తృతముగా వర్ణించెను. తరువాత 189, 190, 191 పద్యములలోఁ గల హరి నరకాసుర సంవాదము కూడ మూలమునఁ గావరాదు.

పోతన స్వయముగాఁ బెంచిన భాగములు :—

(అ) హిరణ్యకశిపుః.

శ్లో. ప్రహ్లాద! ఉచ్యతాం తాత స్వధీతం కించి దుత్తమమ్
కాలే నైతావ తాయుష్మన్ యదశిక్ష ద్గురోర్భవాన్. 7-5-22

ప్రహ్లాద ఉవాచ.

శ్రవణం కీర్తనం విష్ణోః స్మరణం పాదసేవనమ్
అర్చనం వందనం దాస్యం సఖ్య మాత్మనివేదనమ్. 5-23
ఇతి పుంసార్పితా విష్ణౌ భక్తి శ్చే న్నవలక్షణా
క్రియతే భగవత్యద్ధా తన్మన్యే ధీతముత్తమమ్. 5-24

ఈ విధముగా మూలమున హిరణ్యకశిపుఁడు ప్రహ్లాదునిఁ దొడమీఁదఁ గూర్చుండఁ బెట్టుకొని యేమి చదివితి వని యడిగిన ప్రశ్నయు దానికిఁ బ్రహ్లాదుఁ డొసంగిన సమాధానమును జాల సంక్షిప్తములుగా నున్నవి. పోతన యీ ప్రశ్నోత్తరములు రెండింటిని జాల పెంచి వ్రాసెను.

చోద్యంబయ్యెడి నింతకాల మరిగెన్. 7-163
నిన్నున్మెచ్చుదు నీతి పాఠ మహిమన్. 7-164

అనునవి ప్రశ్నయందలి భాగములు. ఇందు మొదటి పద్యము నందలి రెండు పాదములు మాత్రము మూలానుసారులుగా నున్నవి. మిగిలిన భాగమంతయుఁ బోతన పెంచి వ్రాసినదే.

అనినం గన్నతండ్రికిఁ బ్రియనందనుం డయిన ప్రహ్లాదుం డిట్లనియె. 7-165
చదివించిరి నను గురువులు 7-166
తను హృద్భాషల సఖ్యముఁ 7-167
అంధేందూదయముల్ 7-168
కమలాక్షు నర్చించు కరములు కరములు 7-169
కంజాక్షునకుఁ గాని కాయంబు కాయమే 7-170
సంసారజీమూత సంఘంబు విచ్చునే 7-171

ఈ సమాధానమున 167 వ పద్యమున కొక్కదానికే మూలమున నాకరమున్నది. మిగిలిన దంతయుఁ బోతన కల్పితము.

(ఆ) హిరణ్యకశిపుఁడు బ్రహ్లాదుని విద్యాభ్యాసమున కై చండామర్కుల కప్పగించెను. వారితర రాక్షసబాలకులతోఁ గూడఁ బ్రహ్లాదుని లెస్సగాఁ జదివించిరి. పిమ్మట.

శ్లో. ఏకదా సురరా ట్పుత్ర మంక మారోప్య పాండవ
పప్రచ్ఛ కథ్యతాం వత్స! మన్యతే సాధు యద్భవాన్. 7-5-4

ప్రహ్లాద ఉవాచ.

తత్సాధు మన్యే ఒసురవర్య దేహినాం సదా సముద్విగ్నధియా మసద్గ్రహాత్
హి త్వాత్మపాతం గృహ మంధకూపం వనం గతో యద్ధరి మాశ్రయేత 7-5-5

శ్రీ నారద ఉవాచ.

శ్లో. శ్రుత్వా పుత్రగిరో దైత్యః పరపక్షే సమాహితాః
జహాస బుద్ధి ర్బాలానాం భిద్యతే పరబుద్ధిభిః 7-5-6
సమ్యగ్విధార్యతాం బాలో గురుగేహే ద్విజాతిభిః
విష్ణుపక్షైః ప్రతిచ్ఛన్నై ర్న భిద్యే తాస్య ధీర్యథా 5-7
గృహ మానీత మాహూయ ప్రహ్లాదం దైత్య యాజకాః
ప్రశస్య శ్లక్ష్ణయా వాచా త మపృచ్ఛన్ హి సామభిః 5-8
వత్స ప్రహ్లాద భద్రం తే సత్యం కథయ మామృషా
బాలా నతి కుత స్తుభ్య మేష బుద్ధివిపర్యయః 5-9

బుద్ధిభేదః పరకృత ఉతాహో తే స్వతో ఽభవత్
భణ్యతాం శ్రోతుకామానాం గురూణాం కులనందన 5-10

ప్రహ్లాద ఉవాచ.

శ్లో. పర స్స్వశ్చే త్యసద్గ్రాహః పుంసాం యన్మాయయా కృతః
విమోహితధియాం దృష్టః తస్మై భగవతే నమః 5-11

స యదానువ్రతః పుంసాం పశుబుద్ధి ర్విభిద్యతే
అన్య ఏష తథాన్యో ఽహ మితి భేదగతా సతీ 5-12

స ఏష ఆత్మాస్వపరే త్యబుద్ధిభి ర్దురత్యయానుక్రమణో నిరూప్యతే
ముహ్యన్తి య ద్వర్త్మని వేదవాదినో బ్రహ్మాదయో హ్యేష
భినత్తి మే మతిమ్ 5-13

యథా భ్రామ్య త్యయో బ్రహ్మన్ స్వయ మాకర్షసన్నిధౌ
తథా మే భిద్యతే చేత శ్చక్రపాణే ర్యదృచ్ఛయా 5-14

పై భాగమునకు పోతన చేసిన యనువాదము 136 పద్యము మొదలు 150 వ పద్యము వఱకు నున్నది. ఇందు

మోదముతోడ దైత్యకుల ముఖ్యుఁడు 7-137
ఉత్సాహ ప్రభుమంత్ర శక్తియుతమే 7-139
అనుదిన సంతోషణములు 7-140
ఎట్టాడిన నట్టాడుదురు 7-144
నాకుం జూడఁగఁ జోద్యమయ్యెడిఁ గదా 7-145
సురలం దోలుటయో సురాధిపతులన్ స్రుక్కించుటో 7-146

అను పద్యములు పోతన కల్పించినవి. తరువాత హిరణ్యకశిపుఁడు విష్ణు పక్షములచేఁ బ్రహ్లాదుని బుద్ధి కలఁగకుండ నతనికి గురు గృహమున బోధన లెస్సగా జరుగుఁ గాక యని పల్కి వారినిఁ బంపివైచెను. అంత గురువు లతని నింటికిఁ గొని వచ్చి నీకీ బుద్ధి విపర్యయము పర ప్రబోధితమా లేక స్వయం కల్పితమా చెప్పు మని యడిగిరి. ప్రహ్లాదుఁడు :

అజ్ఞుల్ కొందఱు నేము దామనుచు 7-148
ఇను మయస్కాంత సన్నిధి 7-149
మందార మకరంద మాధుర్యమునఁ దేలు 7-150

అను పద్యములతో సమాధానము చెప్పెను. ఇందు మందార మకరందేత్యాది పద్యము పోతన స్వకపోల కల్పితము. ఇచ్చట కథా [illegible]

వాదములకుఁ గొంత భేదమున్నది. మూలమున దేవయాజకులు ప్రహ్లాదు నింటికిఁ గొనివచ్చి నీకీ బుద్ధి విపర్యయ మెట్లు కల్గినదని యడుగఁగాఁ బ్రహ్లాదుఁడు వారికిఁ బై రీతిగా సమాధానము చెప్పినట్లున్నది. అనువాదమున గురువులు ప్రహ్లాదు నింటికిఁ గొనిపోలేదు. అచ్చట నుండఁగనే తండ్రి చెప్పిన (145-146) మాటలు విని ప్రహ్లాదుఁడు పురోహితు నీక్షించి యీ మాటలు చెప్పినట్లున్నది. "ఇను మయస్కాంత సన్నిధి" నను పద్యము మూల శ్లోకమునకు యథాతథమైన యనువాదము. 7-5-14

(ఇ) నక్రము నుండి తన్ను రక్షింప గజేంద్రుఁడు చేసిన స్తోత్ర మాలించి యంబుజాసనాదు లూరకుండ విష్ణుఁడు భక్తుని రక్షింపఁ దలంచె నని చెప్పఁబడిన పిమ్మట మూలమున :

శ్లో. తం తద్వదా ర్త ముపలభ్య జగన్నివాసః
స్తోత్రం నిశమ్య దివిజైస్సహ సంస్తువద్భిః
ఛందోమయేన గరుడేన స ఊహ్యమాన
శ్చక్రాయుధో ఒభ్యగమ దాశు యతో గజేంద్ర. 8-3-31

సోంతస్సర స్యురుబలేన గృహీత ఆర్తో
దృష్ట్వా గరుత్మతి హరిం ఖ ఉపా త్తచక్రమ్
ఉత్క్షిప్య సాంబుజకరం గిర మాహ కృచ్ఛ్రా
న్నారాయణాఖిలగురో భగవ న్నమస్తే. -3-32

తం వీక్ష్య పీడిత మజ స్సహసావతీర్య
సగ్రాహ మాశుసరసః కృపయోజ్జహార
గ్రాహాద్విపాటిత ముఖా దరిణా గజేంద్రం
సంపశ్యతాం హరి రమూముచ దుస్రియాణామ్. -3-33

అని కలదు. పోతన యీ సందర్భమునఁ గావించిన పెం పెంత విస్తృతమో యంత సరసముగ నున్నది.

అల వైకుంఠ పురంబులో 8-95
సిరికిం జెప్పఁడు శంఖచక్రయుగముఁ 8-96
ఇట్లు భక్తజన పాలన పరాయణుండును 8-97
తనవెంటన్ సిరి అచ్చివెంట నవరోధవ్రాతముల్ 8-98
తదనంతరంబ 8-99
తన వెంచేయు పదంబుఁ జేర్కొ నఁడు 8-100

అని వితర్కించుచు 8-101
తాటంకా చలనంబుతో 8-102
అడిగెద నని 8-103
నిటలాలకము లంట నివుర జుం జుమ్మని 8-104
వినువీథిం జనుదేరఁ గాంచి రమణుల్ 8-105
అయ్యవసరంబునఁ గుంజరేంద్ర పాలన పారవశ్యంబున 8-106

ఈ పద్యము లన్నియు పోతన కల్పించినవే. ఇందు భగవంతుని భక్తరక్షణ పరాయణత మిక్కిలి యౌచిత్యశోభితముగా వర్ణింపఁబడినది. 108 వ గద్యమునందలి సరోవర్ణనము శ్లేషాలంకారముతోఁ గూడి బాణుని వచనమును దలపించుచున్నది.

(ఈ) వామనావతార ఘట్టమున పోతన పెంచిన భాగములు పెక్కుగలవు.

1. బలిచక్రవర్తి స్వర్గముపై దాడివెడలిన సందర్భమున 15 వ అధ్యాయములో 11 మొదలు 22 వ శ్లోకము వఱకు స్వర్గవర్ణన మున్నది. పోతన యీ వర్ణనము జాల పెంచి శబ్దార్థాలంకార యుతమైన యతి దీర్ఘ వచనము రచించెను. ఇందులోఁ గొంచెమించు మించుగా నంతయు నతఁడు కల్పించి వ్రాసినట్టిదే. కొన్ని తా. ప. ప్రతులలో నీ వచనమునకు స్వర్గ వర్ణన వచన మనుప్రత్యేక శీర్షిక యున్నది.

2. బలిధాటి కాగలేక దివిజులు త్రివిష్టపము విడిచి తమతమ పొందు పట్టులకుం జన బలి స్వర్గమునంత నాక్రమించి విశ్వవిజయుఁడై రాజ్యము చేయుచుండెను. తన కుమారుల పాటు చూచి యదితి వంతనొందుచుండఁ గశ్యపుఁ డామెకడ కరుదెంచి కుశల ప్రశ్నము గావించెను. ఆమె దైత్యులు తన కుమారుల వెడలనడిచి స్వర్గము నాక్రమించిన వృత్తాంతము తెల్పి వారిని శాసించి దేవతల మరల స్వర్గమున స్థాపింప వలసిన దని ప్రార్థించెను. ఈ విషయము మూలమునఁ గూడ నున్నది. (8-16.14-17) తెలుఁగు భాగవతమునం దీ సందర్భమున :

అక్కా చెల్లెం డ్రయ్యును 8-470
ఎండ కన్నెఱుఁగని యింద్రుని యిల్లాలు పలుపంచలను
జాలిఁబడియెనేఁడు 8-471

అను రెం డమూలకము లైన పద్యము లున్నవి. ఇందు మొదటి దాన నదితి స్త్రీ స్వభావమును రెండవ దాన దేవతల దైన్యమును సందర్భోచితముగా వర్ణింపఁబడినవి.

3. అదితి పయోభక్షణ వ్రతమాచరించిన పిమ్మట చతుర్భుజుఁడైన నారాయణుఁడు ప్రత్యక్ష మయ్యెను. అదితి యతని స్తోత్రము చేసెను. ఈ స్తోత్రమైన పిమ్మట తెలుఁగున

అసురవరులు సురల నదలించి బెదరించి నాకమేలుచున్న నాఁటనుండి

కన్నకడుపు గానఁగంటఁ గూరుకురాదు కడుపుఁ బొక్కు మాన్పి కావవయ్య8-474

అను పద్యమున్నది. ఈ భావము మూలమున లేదు. ఇది అదితి మాతృహృదయమును జక్కగా వ్యక్తము చేయుచున్నది.

4. అదితి గర్భము ధరించిన పిమ్మట నా సంగతి యెఱింగి బ్రహ్మ గర్భస్థుఁడైన నారాయణుని స్తుతించినట్లు మూలమున నున్నది. (8-17-24-27) బ్రహ్మ కావించిన స్తుతి తెలుఁగునఁ గూడ నున్నది. కాని యంతకు ముందు గర్భవర్ణనముతోఁ గూడిన యీ క్రింది పద్యములు చేర్పఁబడినవి. ఈ వర్ణన మమూలకమయ్యు సందర్భోచితమై మిక్కిలి రమణీయముగా నున్నది.

చలచలనై పిదపిదనై	8-493
నెలఁతకుఁ జూలై నెల రెన్నెలలై	8-494
మహితతర మేఘమాలా	8-495
తన కడుపున నొక యిరవున	8-496
అంత నక్కాంతా తిలకంబు క్రమక్రమంబున	8-497
నిలిపెన్ ఱెప్పల బృందిమఁ	8-498
పెట్టుదురు నుదుట భూతిని	8-499
ఇ వ్విధంబున	8-500
విశ్వగర్భుఁడు తనగర్భ వివరమందు	8-501

అట్లే వామనుఁడు తల్లిముందు కుమార సముచితాలాపంబు లాడుచుఁ గ్రీడించు సమయమునఁ దనయ విలోకన పరిణామ పారవశ్యమున నదితి పల్కిన పల్కులు, చేసిన చేష్టలు, పోతన రెండు మూఁడు పద్యములలో హృద్యముగా వర్ణించెను. (8-513, 514, 615) వానికి సరియైన భావములు మూలమునఁ గానరావు.

5. వామనుఁ డనలమున వ్రేల్చిన పిమ్మట బలిచక్రవర్తిని జూడ నేగెనని సంస్కృత భారత మీ క్రింది శ్లోకమునఁ జెప్పుచున్నది.

క్రతు త్వాశ్వమేధై ర్యజమాన మూర్జితం బలిం భృగూణా ముపకల్పి తై స్తతః
జగామ తత్రాఖిలసారసంభృతో భారేణ గాం సన్నమయన్ పదే పదే
8-18-20

పోతన దేశాంతర సమాగతులైన బ్రాహ్మణుల వలన బలివదాన్యతను గూర్చి విని వామనుఁడు భిక్షార్థమై బలియింటి కరిగెనని (8-520-526)యాఱు పద్యములలో నా విషయమును జక్కగాఁ బెంచి వ్రాసెను.

6. వామనుఁడు త్రోవలో నర్మదానదిని దాఁటి తత్ప్రవాహమున కుత్తర తటమునఁ గల బలిమఖాంతర్వాటికను గాంచెనని పోతన యంత్యాను ప్రాసముతోఁ గూడిన చండస్ఫూర్తి వటుండుగాంచె (531) నను పద్యము రచించెను. ఇది యమూలకమైనది. పోతన యంత్యాను ప్రాసలతో రచించినపద్యములు పెక్కాతని స్వకపోల కల్పితములే.

7. సంస్కృత భాగవతము వామనుఁడు హయమేధవాటమును బ్రవేశించుటను

ఇత్థం సశిష్యేషు భృగు ష్వనేకథా వితర్క్యమాణో భగవా౯ స వామనః
సదండఛత్రం సజలం కమండలుం వివేశ బిభ్ర ద్ధయమేధవాటమ్ 8-18-23

అని వర్ణించెను. పోతన వామనుఁడు హయమేధవాటమును జేరి చేసిన వినోదములను, వింత చేష్టలను, రాజును గాంచి చేయెత్తి యాశీర్వదించుటను నీ క్రింది పద్యములలో విపులముగా వర్ణించెను.

చవులుగాఁ జెవులకు సామగానంబులు 8-536 మఱియును 537
వెఱచుచు వంగుచు వ్రాలుచు 8-538
కొందఱితోఁ జర్చించును గొందఱితో జటలు సెప్పు 8-539
మఱియు ననేక విధంబుల నందఱకు 8-540
వెడ వెడ నడకలు నడచుచు 8-541
ఇట్లు డగ్గఱి మాయా భిక్షుకుండు 8-542
ఇతఁడే దానవ చక్రవర్తి 8-543
అని కుశపవిత్రాక్షత యుతంబగు 8-544
స్వస్తి జగత్త్రయీ భువన శాసన కర్తకు 8-545

8. బలి వామనుని "వడుగా యెవ్వరివాఁడ వెవ్వఁడవు. నీకేమి కావలయునో తెలుపు"మని యడుగ వామనుఁడు చెప్పిన సమాధానము వ్యంగ్యపూరితమై యాతని భగవత్తత్త్వమును జక్కగా వ్యక్తము చేయుచున్నది. "ఇది నాకు నెలవని యే రీతిఁ బలుకుఁదు" (8-552) ఇట్టి సందర్భములందు పోతన కావించు వ్యంగ్య రచన అద్భుతములై యత్యంత మనోహరములుగా నుండును. అందుఁ బఠితలకు సామాన్య విశేషార్థములు రెండును గోచరించు చుండును.

7. బలిని మూఁడడుగుల నేల యిమ్మని యడుగుచు వామనుఁడు రాజ్యమున్నప్పుడు పూజ్యులకును, యాచకులకును, భూసురులకును వొసంగనిచో నట్టి వాని జన్మధన గేహములు వ్యర్థములని పల్కి బలి వదాన్యతను బొగడుట (564, 565) మూలమునఁ గానరాదు.

10. శుక్రుఁడు వామనుని యథార్థ వృత్తాంత మెఱింగించి యాతనికి మూఁడడుగుల నేల యీవలదని బోధించి నప్పుడు బలిచక్రవర్తి సత్యపదవీ ప్రమాణ తత్పరుఁడై పలికిన పలుకులు మూలమునఁ గూడఁ గొన్ని యున్నవి. (8-20-2-13) పోతన మూలము నందలి భావములకు వన్నె చిన్నెలు గలిగించి యీ భాగమును యథేచ్ఛముగాఁ బెంచి వ్రాసెను. (8-588-596) వీనిలో ఆదిఙ శ్రీసతి కొప్పుపై (572) ఎన్నఁడుం బరువేఁడఁ బోఁడఁట (596) అను పద్యము లుదాత్తభావ బంధుర ములై పోతన కవితా ప్రతిభను వేనోళ్ళఁ జాటుచున్నవి.

(ఉ) దశమ స్కంధము నందలి అష్టమాధ్యాయమున బలరామ కృష్ణుల బాల క్రీడలును, (22-28) గోపికలు యశోదతోఁ జెప్పిన వారి చపలకృత్యములును (29-33) వర్ణింపఁబడినవి.

కాలేన వ్రజతా తాత ! గోకులే రామకేశవౌ
జానుభ్యాం సహపాణిభ్యాం రమమాణౌ విజహ్రతుః

ఇది వారి బాలక్రీడలను వర్ణించు మొదటి శ్లోకము.

కృష్ణస్య గోప్యో రుచిరం వీక్ష్య కౌమారచాపలమ్
శృణ్వంత్యాః కిల తన్మాతు రితి హోచు స్సమాగతాః

అనునది వారి కౌమార చాపలమును వర్ణించు మొదటి శ్లోకము. పోతన యిచ్చటి పండ్రెండు శ్లోకములను జాల పెంచి బలరామ కృష్ణుల క్రీడా విశేషములను సహజ మనోహరముగా వర్ణించెను. (90-209-329) "తనువున నంటిన ధరణీపరాగంబు" 8-297 అను పద్యమున "ప్రౌఢ బాలకుండు శివుని పగిది నొప్పె శివునికిఁ దనకును వేఱులేమి దెల్పువెలయునట్లు" అని శివకేశవుల యభేదమును తెస్సగా సూచించెను. "గోవల్లభుఁడ నేను గోవులు మీరని వడి అంకె వైచుచు వంగి యాడు" (10-307) అను పద్యము కృష్ణుని మహత్త్వము తోపాటు సహజ బాలక్రీడా పరాయణత్వమును గూడఁ జక్కగా విశదీకరించుచున్నది. గోపికలు శ్రీకృష్ణుని దుడుకుఁ జేతలను యశోదాదేవితోఁ జెప్పు సందర్భమున పోతన సుమా రిరువది రెండు పద్యములు వ్రాసినాడు. ఇందు పెక్కు కంద పద్యములు. మూలమున నిట్టి మూఁడు నాలుగు శ్లోకము లున్నవి. ఇందు వెన్న దొంగిలించి భక్షించుట, పరిహాసము చేయుట, మేహనాదు లొనర్చుట మున్నగు కృత్యములు మాత్రము వర్ణింపఁబడినవి. పోతన వేలుపుల గోడపై నెంగిలిచేయుట, పిన్నదాని చన్నొడిసిపట్టి చీరుట, కెమ్మోవి కఱచుట, జలకమాడుచున్న యువతి వలువ దెచ్చుట, యొక చెలువను నాతో వచ్చెదవా యని యడుగుట, తన్ను మగనిగాఁ గైకొనినచోఁ గొడుకులు కలిగెదరని

పలుకుట, చూలగుటకు మూల మేదని యడుగుట, కాంతలను మంతనమునకుఁ జేరి పొంద నడుగుట, నిద్రించుచున్న తెఱవ వలువ వీడ్చి తేలుం గఱపించుట, తరుణి యొకతె పెరుఁగు ద్రచ్చుచుండఁగా వెనుకనుండి వచ్చి మగపోడుము లొనర్చుట మున్నగు శృంగారరసాను కూలము లైన ధూర్త కృత్యములు కూడ వర్ణించెను.

(ఊ) దశమస్కంధ మందలి 30 వ అధ్యాయమున గోపికలు కృష్ణునిఁ గానక వెదకుచుఁ బరవశలై చేసిన వింతచేష్టలు వర్ణింపఁబడినవి. పోతన మూలము నందలి భావములకు తన సొంత భావములను గూడఁ జేర్చి యీ భాగము నత్యంత మనోజ్ఞ ముగా వర్ణించినాడు "నల్లనివాఁడు పద్మనయనంబులవాఁడు" (10-1010) "ఈ చర ణంబులే యిందు నిభానన సనకాది మునియోగ సరణి నొప్పె (10-1030) మున్నగు పద్యము లీ ఘట్టము నందలివే.

(ఋ) రుక్మిణీ కల్యాణ కథా సందర్భమునఁ బోతన గావించిన యమూలక కల్పన లిటఁ బేర్కొనఁబడు చున్నవి.

1. మూలము భీష్మకుని కైదుగురు కుమారులు నొక కుమార్తెయుఁ గలరని చెప్పి వెంటనే బంధువు లందఱును రుక్మిణిని గృష్ణుని కీయఁ దలంచుచుండఁ గృష్ణ విరోధియైన రుక్మి యామెను జైద్యున కీయఁ జూచెనని కల్యాణ కథారంభము కావించు చున్నది. పోతన యిట మూఁడు నాలుగు పద్యములలో రుక్మిణి బాల్య యౌవనములను వర్ణించెను.

బాలేందు రేఖ దోఁచిన 10-1687

మఱియు దినదిన ప్రవర్ధమానయై 10-1688

పేర్వేర బొమ్మల పెండ్లిండ్లు సేయుచు 1689 అంత

దేవకీసుతుకోర్కి తీఁగెలు వీడంగ 10-1691

"పేర్వేర బొమ్మల పెండ్లిండ్లు సేయించు" నను పద్యము పూర్వ మాంధ్రదేశ మున ధనికుల యిండ్ల వివాహోచిత వయస్కలైన కన్యలాచరించు చుండిన క్రీడా విశేషముల నెంతో సహజముగా వర్ణించుచున్నది. "దేవకీ సుతు కోర్కి" యను సీసము కృష్ణ ప్రణయ రుక్మిణీ యౌవనారంభముల నుదాత్తగంభీరముగా విశదీకరించు చున్నది. మూలమునం దీ సందర్భమునఁ గృష్ణుని ప్రసక్తియే లేదు. బంధువు లందఱు రుక్మిణి నాతని కీయఁ దలంచుచుండి రను సూచన మాత్ర మున్నది. పోతన రుక్మిణి యౌవనోదయముతో పాటు కృష్ణునికి రుక్మిణి యెడఁగల ప్రణయ భావోదయమును గూడ వర్ణించుటయే కాక యతఁడా బాలారత్నమును దన కిల్లాలుగఁ జేకొనఁ దలంచు

చుండెనని కూడఁ జెప్పియుండెను. ఇట్లు వధూవరుల కిరువురికిని బరస్పర ప్రేమాభిలాష లుదయించెనని వర్ణించుట యౌచిత్య భాసురముగా నున్నది.

2. అన్న తన్నుఁ జైద్యుని కీయఁ దలంచుట యెఱింగి రుక్మిణి ఆప్తుఁడైన బ్రాహ్మణు నొక్కనిఁ గృష్ణుని కడకుఁ బంపెనని సంస్కృత భాగవతమున నున్నది (10-56-26)పోతన రుక్మిణి బ్రాహ్మణు నొక్కనిఁ జీరి,

గర్వసంఘన్నుఁడు రుక్మి నేఁడు నన్నుఁ జైద్యున కిచ్చెదనంచు నున్నవాఁ
డెన్ని విధంబులం జని బుధేశ్వర చక్రికి విన్నవింపవే. 10-1696

అయ్యా కొడుకు విచారము లయ్యయు వారింపఁ జాలఁ డటు గాకుండన్
నెయ్య మెఱిఁగించి చేరుము చయ్యన నిజసేవకాను సారిన్ శౌరిన్
10-1698

అని కొన్ని రహస్య వచనంబులు చెప్పిన విని బ్రాహ్మణుండు ద్వారకా నగరంబునకుం" జనెనని రుక్మిణి విప్రునికిం జెప్పిన విషయములు కూడ వివరించి యించుక పెంచి వ్రాసెను.

3. బ్రాహ్మణుఁడు రుక్మిణి సందేశమును గృష్ణునికిఁ దెలుపు వృత్తాంతము మూలమున (53-38-45) 8 శ్లోకములలో వర్ణింపఁబడినది. పోతన యా భావములకుఁ దన సొంత భావములు కూడఁ జేర్చి యా సందేశమును మఱింత రసవంత మొనరించెను.

ఏ నీ గుణములు కర్ణేంద్రియములు సోక
....

ఏ నీ చరణసేవ లే ప్రొద్దుఁ జేసిన భువనోన్నతత్వంబుఁ బొందఁ గలుగు
నే నీలసన్నామ మే ప్రొద్దు భక్తితోఁ దడవిన బంధసంతతులు వాయు
నట్టి నీయందు నాచిత్త మనవరతము నచ్చియున్నది నీయాననాన లేదు
కరుణఁ జూడుము కంసారి ఖలవిదారి శ్రీయుతాకార మానినీ చిత్తచోర !
10-1702

ఈ పద్యమునందలి మొదటి రెండు పాదముల భావము మాత్రమే మూలమున నున్నది. మిగిలినది పోతన కల్పించి సీసమును జక్కగాఁ బూరించినాఁడు. అట్లే "ధన్యున్ లోకమనోఽభిరాము" 1703 అను పద్యమందలి యుత్తరార్థము "కోరదే ముద్దుమ రమణీ కాంతాలలామంబు రాజన్యానేకప సింహ నావలనే జన్మించె మోహముల్" కూడ పోతన కల్పించి వ్రాసినదే.

ప్రాణేశ నీ మంజు భాషలు వినలేని కర్ణరంధ్రంబుల కలిమి యేల 1710

అను సీసమునందలి భావమంతయు సమూలక మైనదే. ఇది రుక్మిణికి శ్రీకృష్ణు నెడఁ గల యనురాగ మెంత గాఢమైనదో వ్యక్తము చేయుచున్నది.

బ్రాహ్మణుఁడు శ్రీకృష్ణునికి రుక్మిణి చెప్పిన సందేశము నెఱిఁగించిన పిమ్మటఁ దన మాటలు కూడఁ గొన్ని చెప్పెను. అవి రుక్మిణీ వర్ణన పూర్వకము లైనవి. ఇవి సందర్భోచితము లై రుక్మిణి రూప సౌష్ఠవమును రమ్యముగా విశదీకరించు చున్నవి.

పల్లవ వైభవాస్పదములు పదములు 1710

ఆ యెలనాఁగ నీకుఁ దగు 1711

4. తాను గృష్ణుని కడకుఁ బంపిన బ్రాహ్మణుఁడు తిరిగి రాకపోవుటకు శంకించి రుక్మిణి విచారించు సందర్భమునఁ గల – లగ్నంబెల్లి వివాహముం గదిసె 1724 — ఘనుఁడా భూసురుఁ డేగెనో 1725 – అను పద్యములు రెండు మాత్రమే మూలానుసారు లై యున్నవి. మిగిలిన యీ క్రింది పద్యము లన్నియు పోతన కల్పించి వ్రాసినవే.

పోఁడను బ్రాహ్మణుండు 1726

చెప్పదు తల్లికిం దలఁపుఁ జిక్కు 1727

తుడువదు కన్నులఁ వెడలు తోయకణంబులు 1728

మృగనాభి యలదదు మృగరాజమధ్యమ 1729 మఱియును 1930

మలఁగుఁ మెల్లని గాలికిఁ 1931

ఈ పద్యములు కృష్ణాగమనమును గూర్చి శంకించు రుక్మిణి విరహావేద నాతిశయమును జక్కఁగా వర్ణించుచున్నవి.

5. వచ్చి తన యెదుట నిలిచిన బ్రాహ్మణునిఁ జూచి రుక్మిణి సంతుష్టాంత రంగయై యన్యమైన ప్రియమేదియుఁ జేయనేరక యాతనికి నమస్కరించెనని మూల మున నున్నది. 10-53-30.

పోతన యీ భావమునే పెంచి "జలజాతేక్షణుఁ దోడి తెచ్చితివి .... సద్బంధు చింతామణీ" (1735) అను కృతజ్ఞతా సూచకమైన చక్కని పద్యమును రచించెను.

6. రుక్మిణి పార్వతికి మ్రొక్కి తిరిగి వచ్చు సందర్భమున పోతన యొక వచ నము వ్రాసెను (1744). ఇందు మొదట నాతఁడు వ్రాసిన యుత్ప్రేక్షాంశము లన్నియు (ఇట్లు మేఘమధ్యంబు వెలువడి విలసించు క్రొక్కారు మెఱుంగు తెఱంగున ... మత్త ఘనాళంబు భంగి) పోతన కల్పించి వ్రాసినవే.

7. కృష్ణుఁడు రుక్మిణిని రథముపై నెక్కించుకొని పోవుచుండ జరాసంధాదులు యదువీరుల నెదిరించి బాణవర్షముఁ గురియించిరి. బలభద్రప్రముఖులైన యదువీరులును వారిపై ననేక బాణపరంపరలు పరఁగించిరి. అప్పుడు జరాసంధాది రాజచక్రము పొందిన దుఃస్థితిని పోతన (1754) యొక వచనమున విపులముగా వర్ణించెను. ఈ వర్ణన మమూలకమైనట్టిదే.

8. జరాసంధాదులు కృష్ణునితోఁ బోరలేక తమతమ యిరవుల కరిగిన పిమ్మట రుక్మి సేనాసమేతుఁడై కృష్ణు నెదిరించెను. అప్పు డాతఁడు "కుత్ర యాసి స్వసారం మే ముషిత్వా ధ్వాంక్ష వ ద్ధవిః" 54-25) అని కృష్ణుని నిందించెను. పోతన యిచ్చట "మా సరివాఁడవా మా పాపఁగొనిపోవ నేపాటి గలవాఁడ వేదివంశ" మిత్యాదిగాఁ గల వ్యంగార్థ విస్తృతమైన సీసపద్యమును రచించెను (1762).

(బూ) 1. కృష్ణుఁడు కుచేలునిఁ జూచి, లేచి, కౌఁగిలించుకొని తీసికొని వచ్చెనని

తం విలోక్యాచ్యుతో దూరాత్ ప్రియాపర్యంక మాస్థితః
సహ సోత్థాయ చాభ్యేత్య దోర్భ్యాం పర్యగ్రహీ న్ముదా 10-80-18

అను శ్లోకము వివరించుచున్నది. పోతన యీ శ్లోకమునకు

కని డాయం జను నంతఁ గృష్ణుఁడు 10-ఉ-975

అను పద్యమును వ్రాసెను. ఇందుఁ గుచేలుని వర్ణించు విశేషణము లన్నియుఁ బోతన కల్పించినవే.

2. కృష్ణుఁడు కుచేలునితో సల్లాప మొనరించుచు గురుప్రశంస చేయు సందర్భమునఁ దాము గురుపత్ని నియుక్తులై యింధనార్థ మడవి కరుగు నప్పుడు పెద్ద వర్షము కురియుట, చీకటి పడుట, సాందీపని తమ్ము వెదకుచు నడవి కరుదెంచుట మున్నగు విషయములు ప్రసక్తికిఁ దెచ్చెను. ఆ సందర్భమున మూలమందు.

ప్రవిష్టానాం మహారణ్య మపర్తౌ సుమహ ద్ద్విజ
వాతవర్ష మభూ త్తీవ్రం నిష్ఠురాః స్తనయిత్నవః 80-36
సూర్య శ్చాస్తంగత స్తావ త్తమసా చావృతా దిశః
నిమ్నం కూలం జలమయం న ప్రజ్ఞాయత కించన 80-37
వయం భృశం తత్ర మహానిలాంబుభి
ర్నిహన్యమానా ముహు రంబుసంప్లవే
దిశో విదంతో ఽథ పరస్పరం వనే
గృహీతహస్తాః పరిబభ్రి మాతురాః 80-38

అని వర్షము, సూర్యాస్తమయము, కృష్ణ కుచేలురు పొందిన క్లేశము సంగ్రహముగా వర్ణింపఁబడినవి. పోతన

ఘుమఘుమారావ సంకులఘోర జీమూత పటలసంఛన్నాగ్ర
భాగమగుచు 10-ఉ-995

అను సీసమున వర్షమును, నిజముగా వర్షము కురియుచున్నదా యనునట్లు చాల సహజముగా వర్ణించెను. "సూర్యశ్చాస్తంగత స్తావ"త్తను శ్లోకమును,

బయలుగొందియు బెనుమిట్టు పల్లములును 10-ఉ-996

అను పద్యముగా ననువదించి,

బిసబిస నెప్పుడు నుడుగక 10-ఉ-997

అను పద్యముతో వారు పడిన చలి బాధను వివరించెను.

తరువాత "ఉదితేరవౌ" అను మూల భాగమును,

తెలతెలవాఱెడి వేళం........దిగ్వితానము నిండె౯ 10-ఉ-998

అను పద్యముగాఁ బెంచి యనువదించెను.

ఈ విధముగాఁ బోతన సందర్భాను గుణముగాఁ బెంచి వ్రాసిన ఘట్టములును, మూలమున నతి సంగ్రహముగా నున్న వానిని విస్తృతముగా వర్ణించిన ఘట్టములును బెక్కు గలవు. భాగవతారంభము నందలి శ్లేషాలంకారముతోఁ గూడిన దీర్ఘమైన నైమిశారణ్య వర్ణనము (1-39) పోతన స్వకపోల కల్పితమే. ఈ వర్ణనము పోతన వర్ణన పాటవమును బాండిత్య విశేషమును దెలుపుచు బాణుని వచనములను దలపించు చున్నది. నవమస్కంధ మందలి గంగావతరణ వర్ణన వచనము కూడ నిట్టిదే.

శ్రీధర వ్యాఖ్య ననుసరించి పెంచిన భాగములు :

భాగవతమునకు సుమారు ముప్పది నలువది వ్యాఖ్యలున్నవఁట. వానిలో భాగవత భావార్థ దీపిక యను పేరుగల శ్రీధరాచార్యుని అద్వైత వ్యాఖ్యయు, భాగవత చంద్రిక యను పేరుగల శ్రీ మద్వేంకట కృష్ణాచార్యుని విశిష్టాద్వైత వ్యాఖ్యయు, విజయధ్వజీయ మను పేరుగల శ్రీ మద్విజయధ్వజాచార్యుని ద్వైత వ్యాఖ్యయుఁ బ్రసిద్ధములైనవి. వీనిలో మరల శ్రీధరుని వ్యాఖ్యకే యధిక ప్రచార మున్నది. పోతన యీ వ్యాఖ్యనే యనుసరించి యద్వైత పరముగనే భాగతము ననువదించెను. అతఁడు మూలముతోపాటు శ్రీధరాచార్యుని వ్యాఖ్యను గూడ నిశిత ముగాఁ బరిశీలించి మూల భాగము గూఢముగా నున్న చోట్ల నా వ్యాఖ్యాన వాక్య ములను గూడఁ జక్కగా ననువదించెను. తత్త్వవిషయ వివరణముల సందర్భమున వ్యాఖ్యాను సరణము హెచ్చుగాఁ గనిపించును. ఈ కారణముచేఁ బోతన భాగవత మును శ్రద్ధతోఁ బఠించినచో మూల వ్యాఖ్యానములు రెండింటిని బఠించిన ట్లగును.

1. అర్జునుఁడు తన్ను వెంటనంటి వచ్చుచున్నాఁడని యెఱింగి ప్రాణపరీప్సువై యశ్వత్థామ శక్తి యున్నంతవఱకుఁ బరుగెత్తె నను సందర్భమున సంస్కృతములో "రుద్రభయాద్యథార్కః" 1-7-18 అని యున్నది. కః బ్రహ్మా మృగోభూత్వా సుతాం యబ్ధు ముద్యతస్సన్ రుద్రస్య భయా ద్యథా పలాయతేస్మ —అని శ్రీధరుని వ్యాఖ్య.

శిశుహంత గావున నిజ ప్రాణేచ్ఛఁ బాఱెఁ వడిన్
మున్నా బ్రహ్మ మృగాకృతిం దనయకుఁ మోహించి క్రీడింప నా
సన్నుండౌ హరుఁ జూచి పాఱుపగిదిఁ సర్వేంద్రియ భ్రాంతితోన్ 1-144

అని పోతన యనువాదము.

2. అశ్వత్థామను హింసింపవలదని ద్రౌపది కృష్ణార్జునులతో నుడువ నా మాటలు విని ధర్మజాదులు సంతోషించిరి. భీముఁడు మాత్రము కోపము నడఁచుకొన లేక యశ్వత్థామను జంపుట కై విజృంభించెను. ద్రౌపది యడ్డపడెను. ఆ సందర్భమున మూలమందు:

నిశమ్య భీమగదితం ద్రౌపద్యా శ్చ చతుర్భుజః
ఆలోక్య వదనం సఖ్యు రిద మాహ హస న్నివ. 1-7-52

అను శ్లోక మున్నది. ఇందలి చతుర్భుజః అను పదమును శ్రీధరాచార్యుఁడు — భీమే తం హంతుం ప్రవృత్తే, ద్రౌపద్యాం చానిచ్ఛంత్యాం సహసా త న్నివారణే ప్రవృత్తాయాం, ఉభయో స్సన్నివారణా యావిష్కృత చతుర్భుజః — అని వ్యాఖ్యానించెను.

పోతన వ్యాఖ్య ననుసరించి "అశ్వత్థామకు ద్రౌపది యడ్డంబు వచ్చె. భీముని సంరంభంబు చూచి హరి చతుర్భుజుండయి రెండు చేతుల భీముని వారించి కడమ రెంటను ద్రుపద పుత్రికను దలంగించి నగుచు" అని వ్రాసెను.

3. సంతాన వాంఛతో వచ్చిన దితిని జూచి కశ్యపుఁ డప్పుడు సంధ్యాకాల మగుటచే నొక ముహూర్త మాగుమని చెప్పి హరుని గుణగణములను వర్ణించుచు "వయం వ్రతై ర్య చ్చరణాపవిద్ధా మాశాస్మహేఽజాంబత భుక్త భోగామ్"(3-14-26) అని తెల్పినట్లు మూలమునఁ గలదు. అపవిద్ధాం అను పదమునకు నిర్మాల్యవ ద్దూరత స్త్యక్తాం — అని శ్రీధరుని వ్యాఖ్య. పోతన దీనిని "ఏమును సత్పురుషులైన విజ్ఞానఘనులము, భుక్త భోగం బై దూరతోన్యస్తం బైన పుష్పమాలికయునుం బోలె నమ్మహాత్ముని చరణారవింద వందనాభిలాషిణి యైన యవిద్యాదేవి ననుసరించి వర్తింతు" మని యనువదించెను.

4. మూలమున సప్తావరణములు పంచభూతములు మున్నగునవి సంఖ్యా మాత్రముచే సూచితములై యుండఁ బోతన వానిని వ్యాఖ్యాన సాహాయ్యమునఁ బేర్లతోఁ గూడ వివరించుచుండును.

అండకోశే శరీరే ఽస్మిన్ సప్తావరణ సంయుతే. 2-1-25

పృథివ్యావరణం తతః అప్తేజో వాయ్వాకాశా హంకార మహత్తత్త్వా దీని సప్త — అని శ్రీధర వ్యాఖ్య. ధరణి సలిల తేజస్సమీరణ గగనాహంకార మహత్తత్త్వంబు లనియెడు సప్తావరణంబుల చేత నావృతం బగు— అని పోతన. 2-16

5. పరిభ్రమం స్తత్ర న విందతే ఽర్థాన్
మాయామయే వాసనయా శయానః. 2-2-2
స్వప్నాన్ పశ్య న్నివ పరిభ్రమ న్నర్థాన్ న విందతి.
తత్తల్లోకం ప్రాప్తోఽపి నిరవద్యం సుఖం న లభత ఇత్యర్థః.

అని వ్యాఖ్య. నిద్రించు వాఁడు *కలలు గను తెఱంగునం* బరిభ్రమించుచు *నిరవద్య సుఖలాభంబుం* బొందఁడు— అని యనువాదము. 2-20

6. తస్మా ద్భ్రువో రంతర మున్న యేత నిరుద్ధసప్తాస్వయనో ఽనపేక్షః 2-2-21

అస్వయనము లనఁగాఁ బ్రాణమార్గములు. ఇవి యేడు. నిరుద్ధాణి ఇంద్రియాణి శ్రోత్రే నేత్రే నాసికే ముఖం చేతి ఏవం సప్త అస్వయనాని యే నసః అని శ్రీధరుఁడా యేడింటిని వివరించెను.

పోతన "దృక్కర్ణ నాసాస్యములు మూసి" అని అనువదించెను. 2-29

7. యది ప్రయాస్య న్నృప పారమేష్ఠ్యం వైహాయసానా ముత యద్విహారమ్
అష్టాధిపత్యం గుణసన్నిపాతే సహైవ గచ్ఛే న్మన సేంద్రియైశ్చ 2-2-22

ఈ శ్లోకము నందలి వైహాయసానాం అను పదమునకు ఖేచరాణాం సిద్ధానామ్ అనియు, అష్టాధిపత్యాని అను దానికి అణిమాద్యష్టైశ్వర్యాణి అనియు, గుణసన్నిపాతే అను దానికి గుణసముదాయ రూపే బ్రహ్మాండే సర్వత్రే త్యర్థః అనియు శ్రీధరుఁడు వ్యాఖ్యానము చేసెను.

పోతన "మఱియు దేహత్యాగ కాలంబున నింద్రియంబులతోడి సంగమంబు పొడువనివాఁడు. వానితోడన గుణసముదాయ రూపం బగు బ్రహ్మాండంబునందు ఖేచర సిద్ధ విహార యోగ్యంబును నణిమాది సకలైశ్వర్య సమేతంబును నైన పరమేష్ఠి పదంబుఁ జేరు" 2-30 అని అనువదించెను.

8. కుంతి శ్రీకృష్ణుని స్తోత్రము చేయు సందర్భమున

జన్మ కర్మ చ విశ్వాత్మ న్నజ స్యాకర్తు రాత్మనః
తిర్యఙ్నరర్షి యాదస్సు త దత్యంతవిడంబనమ్ 1-8-31

అను శ్లోకము కలదు. తిర్యఙ్నరర్షి యాదస్సు అను సమాసమును శ్రీధరుఁడు తిర్యక్షు వరాహాది రూపేణ, ఋషిషు వామనాది రూపేణ, యాదస్సు మత్స్యాది రూపేణ- అని వివరించెను. పోతన యతని ననుసరించి "తిర్యగాది జీవుల యందు వరాహాది రూపంబులను (మనుష్యులందు రామాది రూపంబులను)' ఋషులయందు వామనాది రూపంబులను జలచరంబులందు మత్స్యాది రూపంబులను నవతరించుట లోక విడంబనార్థంబు" అని అనువదించెను.

9. నమః పరస్మై పురుషాయ భూయసే సదుద్భవస్థాననిరోధలీలయా
గృహీతశక్తిత్రితయాయ దేహినా మంతర్భవా యానుపలక్ష్యవర్త్మనే 2-4-12

పరస్మై సర్వోత్తమాయ - తత్ర హేతుః భూయసే అపరిమిత మహిమ్నే - అని శ్రీధరవ్యాఖ్య.

అనుపలక్ష్యవర్త్మనే - అపరిజ్ఞేయమార్గాయ - బ్రహ్మరుద్రాద్యగమ్య వైభవా యేత్యర్థః- అని భాగవత చంద్రిక

పరుఁడై యీశ్వరుఁడై మహామహిముఁడై ప్రాదుర్భవ స్థాన సం
హారణ క్రీడనుఁడై త్రిశక్తియుతుఁడై యంతర్గత జ్యోతియై
పరమేష్ఠి ప్రముఖామరాధిపులకుం బ్రాపింప రాకుండు దు
స్తర మార్గంబునఁ దేజరిల్లు హరికిం దత్త్వార్థినై మ్రొక్కెదన్ 2-58

దీనిని బట్టి పోతన యచ్చటచ్చట భాగవత చంద్రిక యను విశిష్టాద్వైత వ్యాఖ్యను గూడ ననుసరించి నట్లు తెలియుచున్నది. ఇట్లే

"బ్రహ్మవర్చస కామస్తు యజేత బ్రహ్మణస్పతిం" 2-3-2

అనుచో బ్రహ్మణస్పతిం అను దానికి శ్రీధరుఁడు వేదపతిం బ్రహ్మాణం అని అర్థము వ్రాసెను. భాగ.చం. బృహస్పతి నని సూచించెను. పోతన భా.చం. నే యనుసరించెను.

10. స ఏష ఆత్మాత్మవతా మధీశ్వరః త్రయీమయో ధర్మమయ స్తపోమయః
గతవ్యళీకై రజశంకరాదిభి ర్వితర్క్య లింగో భగవాన్ ప్రసీదతు. 2-4-19

ఇందు త్రయీమయః - ధర్మమయః ఇత్యాదులు భగవంతునికి విశేషణము లుగా నున్నవి. శ్రీధరుఁ డిచ్చట త్రయీమయత్వాది విశేషణైః తత్తన్మార్గేణోపాస్యత్వం వివక్షితమ్మని వ్యాఖ్యలో సూచించెను. దాని ననుసరించి పోతన

తపముల్ సేసినచో మనోనియతినో దాన వ్రతా వృత్తినో 2-64

అను పద్యము రచించెను.

11. భూతై ర్మహద్భిః య ఇమాః పురోవిభుః నిర్మాయ శేతే యద
మూషు పూరుషః
భుఙ్క్తే గుణాన్ షోడశషోడశాత్మక స్సో లంకృషీష్ట భగవాన్
వచాంసిమే 2-4-23

షోడశగుణాన్ అనుదానికి ఏకాదశేంద్రియ పంచతన్మాత్రరూపాన్ షోడశ గుణాన్ ప్రకాశయతి అని శ్రీధరుని వ్యాఖ్య.

షోడశాత్మకః మన ఆదిభి రేకాదశేంద్రియైః రూపాదిభిః పంచభిశ్చ మిళిత్వా షోడశభి రారబ్ధం యచ్ఛరీరం తదధిష్ఠాతాసన్ షోడశకళాః భుఙ్క్తే అని భా. చం.

పంచభూతములను బదునొకం డింద్రియములఁ బ్రకాశింపించి భూరి మహిమ- ప్రోడశాత్మకుఁడన శోభిల్లి 2-68.

అనునది పై దానికి పోతన కావించిన అనువాదము.

12. ద్రవ్యం కర్మ చ కాల శ్చ స్వభావో జీవ ఏవ చ
వాసుదేవా త్పరో బ్రహ్మ న్న త్వన్యో ఒర్థో స్తి తత్త్వతః. 2-5-14

శ్రీధరుఁ డిందలి ద్రవ్యాది పదములను ద్రవం మహాభూతాని ఉపాదాన రూపాణి - కర్మ జన్మ నిమిత్తం - కాలః తత్క్షోభకః - స్వభావః తత్పరిణామ హేతుః - జీవో భోక్తా అని వివరించెను. పోతన యీ వివరణమును యథాతథముగా దన యనువాదమునఁ జొప్పించెను. "దేహంబునకు ద్రవ్యం బైన మహాభూతంబులును జన్మ నిమిత్తంబు లైన కర్మంబులును, గర్మక్షోభం బైన కాలంబును, గాలపరిణామ హేతువైన స్వభావంబును, భోక్తయైన జీవుండును వాసుదేవుండ కానెఱుంగుము2-84

13. దశమస్కంధ పూర్వభాగమున కాళియుని పత్నులు శ్రీకృష్ణుని స్తుతించు సందర్భమున

నమో ఒనంతాయ సూక్ష్మాయ కూటస్థాయ విపశ్చితే
నానావాదానురోధాయ వాచ్యవాచకశక్తయే
నమః ప్రమాణమూలాయ కవయే శాస్త్రయోనయే
ప్రవృత్తాయ నివృత్తాయ నిగమాయ నమోనమః. 10-16-43-44

అను శ్లోకము లున్నవి.

అనంతాయ, అహంకారా పరిచ్ఛేదాత్. అతః సూక్ష్మాయ, అదృశ్యత్వాత్, అత ఏవ కూటస్థాయ ఉపాధికృత వికారాభావాత్. అత ఏవ విపశ్చితే సర్వజ్ఞాయ, నానావాదాను రోధాయ అస్తి నాస్తిసర్వజ్ఞః కింబి జ్ఞః బద్ధః ముక్తః ఏకః అనేకః ఇత్యాదీన్ నానానువాదాన్ అనురుణద్ధి మాయయా అనువర్తతే య స్తస్మై. కించ. వాచ్యవాచక శక్తయే అభిధానాభిధేయశక్తి భేదాదపి నానాత్వేన ప్రతీయ మానా యేత్యర్థః,

ప్రమాణ మూలాయ చతురాదీనాంచతురాది రూపాయ అత ఏవ కవయే స్వయం తన్నిరపేక్ష జ్ఞానాయ కుతః శాస్త్రయోనయే వేదాత్మక నిశ్వాసాయ- అమనది పై శ్లోకములకు శ్రీధరుఁడు కావించిన వ్యాఖ్య.

పోతన వీనిని

....

నెఱిననంతుండవై దర్శనీయరుచివిగాక సూక్ష్ముఁడవై నిర్వికారమహిమఁ
దనరికూటస్థుఁడన సమస్తంబునెఱుఁగు నీకు మ్రొక్కెదమాలింపు నిర్మలాత్మ.

వ. మఱియుఁ *గలండు లేఁడు సర్వంబు నెఱుంగు నించుకయెఱుంగు బద్ధుండు విముక్తుం డొకం డనేకుండు* నను నివి మొదలుగాఁ గల వాదంబులు మాయ వలన *వమరోధింపుదురు* గావున నానావాదాను రోధకుండవయ్యును *అభిధానాభిధేయ శక్తి భేదంబుల వలన బహు ప్రభావప్రతీతుండవయ్యును చక్షురాది రూపంబుల వలనఁ* బ్రమాణ రూపకుండవయ్యును, *నిరపేక్ష జ్ఞానంబు కలిమిం* గవి వయ్యును *వేదమయనిశ్వాసత్వం బువలన* శాస్త్రయోని వయ్యును - ఇత్యాదిగా వ్యాఖ్యాన సాహాయ్యమునఁ బెంచి యనువదించెను. 10-680

మూలమున సూచ్యమాత్రములుగా నున్న యొండు రెండు పదములను గ్రహించి వానికి విపులమైన వ్యాఖ్యానము లేకున్నను పోతన స్వయముగా వివరించిన భాగములు కొన్ని గలవు. అట్టి వాని కైదా ఉదాహరణము లొసంగఁబడును.

1. కస్తాం త్వనాదృత్య పరానుచింతా మృతే పశూ నసతీం నామ యుంజ్యాత్
పశ్య న్జనం పతితం వైతరణ్యాం స్వకర్మజాన్ పరితాపాన్ జుషాణమ్.2-2-7
స్వకర్మజాన్ పరితాపాన్ అను దానికి స్వకర్మజాధ్యా త్మికాది క్లేశాన్

అని శ్రీధర వ్యాఖ్య.

స్వపాపసంభవాన్ పరితాపాన్ నారకీర్వేదనాః అని విశిష్టాద్వైత వ్యాఖ్య.

ఈ వేదనలను పోతన యిట్లు వివరించెను.

మొత్తుదురుగదల మంటల కెత్తుదు రడ్డంబు దేహ మింతింతలుగా
నొత్తుదు రసిపత్రికలను హత్తుదురు కృతాంత భటులు హరి విరహితులన్.
2-25

హరిఁ జింతింపక మత్తుఁడై విషయ చింతాయత్తుఁడై చిక్కి. 2-24

అను పద్యమునఁ జెప్పిన భావమునే 2-26 వచనము మొదట "మఱియు హరిచరణ గంధరసాస్వాదనం బెఱుంగని వారలు నిజకర్మ బంధంబుల దండధర మందిర ద్వార దేహళీ సమీప జాజ్వల్యమాన వైతరణీ తరంగిణీ దహన దారుణ జ్వాలాజాల దందహ్యమాన దేహులం గూడి శిఖ శిఖావ గాహంబుల నొందుచుండుదు" రని పునరుక్తము కావించెను. నిజమున కీ భాగ ముండవలసిన యవసరము లేదు.

2. కుంతీకృత స్తోత్రము నందలి
విషా న్మహాగ్నేః పురుషాద దర్శనా దసత్సభాయా వనవాస కృచ్ఛ్రతః
మృధే మృధే ఽనేకమహారథాస్త్రతో ద్రౌణ్యస్త్రత శ్చాస్మ హరేఽ
భిరక్షితాః. 1-8-24

అను శ్లోకమునందలి భావమును గ్రహించి పోతన,

తనయులతోడనే దహ్యమానంబగు జతుగృహంబున యందుఁ జావకుండఁ
గురురాజు పెట్టించు ఘోరవిషంబున మారుత పుత్త్రిండు మడియకుండ
ధార్తరాష్ట్రుఁడు సముద్ధతిఁ జీర లొలువంగ ద్రౌపది మానంబు దలఁగకుండ
గాంగేయ కుంభజ కర్ణాది ఘనులచే నా బిడ్డ లనిలోన నలఁగకుండ

విరటపుత్రిక కడుపులో వెలయుచూలు
ద్రోణనందను శరవహ్నిఁ ద్రుంగకుండ
మఱియు రక్షించితివి పెక్కుమార్గములను
నిన్ను నేమని వర్ణింతు నీరజాక్ష 1-187

అని యొక్కొక్క పదమునే వివరించుచు సీసమును రచించెను. సంస్కృత మందలి పురుషాద దర్శనాత్ (హిడింబాదుల దర్శనమునుండి) వనవాసకృచ్ఛ్రతః వనవాస క్లేశమునుండి) అను రెండు పదములను పోతన విడిచిపైచెను. ఈ రెండు నాపదలే నైనను పాండవులు కృష్ణ సాహాయ్యము లేకుండ తమంత తామే తరింపఁ గలిగిన వని యాతఁడు భావించెను గాఁబోలును.

3\. భీష్మ కృత కృష్ణ స్తవమునఁ గల

స్వనిగమ మపహాయ మత్ప్రతిజ్ఞా మృత మధికర్తుమవప్లుతో రథస్థః
ధృతరథచరణో ఒభ్యయాచ్చలద్గు ర్హారివ హంతు మిభం గతోత్తరీయః
శితవిశిఖహతో విశీర్ణ దంశః క్షతజపరిప్లుత ఆతతాయినో మే 1-9-37
ప్రసభ మభిససార మద్వధార్థః స భవతు మే భగవాన్ గతి ర్ముకుందః
1-9-38

అను శ్లోకములను రెండింటిని పోతన "కుప్పించి యెగసినఁ గుండలంబుల కాంతి గగనభాగంబెల్లఁ గప్పికొనఁగ" (1-122). ఇత్యాదిగాఁగల సీసపద్యముగా ననువదించెను. మూలమునందలి కొన్ని పదము లిందు విడువఁబడినవి. సూచ్య మాత్రములుగా నున్నవి కొన్ని వివరింపఁబడినవి. "స్వనిగమ మపహాయ - మత్ప్రతిజ్ఞా మృతమధి కర్తుం - శితవిశిఖహతో విశీర్ణ దంశః క్షతజపరిప్లుత ఆతతాయినో మే - అను మూలమునందలి వాక్యములలో - శ్రీకృష్ణుని ప్రతిజ్ఞాతిక్రమణమును భీష్ముని యతి లోక శౌర్యమును వ్యక్తము లగుచున్నవి. ఇవి శ్రీకృష్ణుని కించుక లాఘవమును జేకూర్చునట్టి వగుటచేఁ గాఁబోలు పోతన వానిని విడిచివైచెను. "చలద్గుః" అను పదమునకు - ఉదరస్థ సర్వభువన భారేణ ప్రతిపదం బహుళశ్చలంతీ గౌః పృథివీ యస్మాత్తే నైవ సంరంభేణ" అని వ్యాఖ్యానము. పోతన దీనిననుసరించి "ఉఱికిన నోర్వక యుదరంబులో నున్న జగముల వ్రేగున జగతి గదల" అని మూలార్థము సుస్పష్ట మగునట్లుగా వర్ణించెను. అట్లే గతోత్తరీయః అను సమాసమును "చక్రంబుఁ జేపట్టి చనుదెంచు రయమునఁ బైనున్న పచ్చని పటము జాఱ" అని వివరించెను.
(1-122)

4\. తరవః కిం న జీవంతి భస్త్రాః కిం న శ్వసం త్యుత
న ఖాదంతి న మేహంతి కిం గ్రామ్యాః పశవో పరే. 2-3-18
శ్వవిడ్వరాహో ష్ట్రఖరై స్సంస్తుతః పురుషః పశుః
న యత్కర్ణ కథోపేతం జాతు నామ గదాగ్రజః. 2-3-19

ఈ శ్లోకములు శుకుఁడు పరీక్షిత్తునకు భక్తియోగమే ముఖ్యమని చెప్పు ఘట్టములోనివి. పోతన యిందలి వాక్యములను జక్కగాఁ బెంచి యీ క్రింది సీసము రచించెను.

అడవుల జొంపములతో నభ్రంకషంబులై బ్రదుకవే వనములఁ బాదపములు
ఖాదన మేహ నాకాంక్షలఁ బశువులు జీవింపవే గ్రామ సీమలందు
వియతిమై నుచ్ఛ్వాస నిశ్వాస పవనముల్ ప్రాపింపవే చర్మ భస్త్రికలును

గ్రామసూకర శునక శ్రేణు లింటింటఁ దిరుగవే దుర్యోగదీనవృత్తి
నుష్ట్రఖరములు మోవవే యురుభరములఁ
బుండరీకాక్షు నెఱుఁగని పురుష పశువు
లడవులందు నివాసములందుఁ బ్రాణ
విషయభర యుక్తితో నుంట విఫల మధిప. 2-49

ఇందలి రెండవ శ్లోకమునకు శ్రీధరుఁడు - శ్వాదిభి స్సంస్తుతః పురుషో నిరూపితః యస్య కర్ణ పథం కదాచి దపి న గతం సః అవజ్ఞాస్పదత్వాత్, శ్వభిః కళ్మల విషయాసక్తత్వాత్, విడ్వరాహైః గ్రామసూకరైః కంటకవ ద్దుఃఖవిషయత్వాత్, ఉష్ట్రైః భారవాహిత్వాత్, కాముకత్వాత్ పదా ఘ్నంతీ మపి ప్రియాం త్యక్తు మసమర్థత్వాచ్చ ఖరైః తుల్య ఇత్యర్థః - అని వ్యాఖ్యానము వ్రాసెను. పోతన మొదటి శ్లోకమునందలి వాక్యములవలెనే వీనిని గూడ మార్చి అట్టి పురుష పశువులకు ఖరోష్ట్రాదులతోఁ గల సామ్యమును వ్యంగ్యముగా సూచించెను.

5. భూయో నమ స్సద్వృజినచ్ఛిదే సతా మసంభవా యాఖిలసత్త్వమూర్తయే
పుంసాం పునః పారమహంస్య ఆశ్రమే వ్యవస్థితానా మనుమృగ్యదాశుషే.
2-4-13

నమో నమ స్తే స్త్వృషభాయ సాత్వతాం విదూరకాష్ఠాయ
ముహుః కుయోగినాం
నిరస్తసామ్యాతిశయేన రాధసా స్వధామని బ్రహ్మణి రంస్యతే నమః
2-4-14

వీనిని పోతన యథాతథముగా ననువదించెను.

"మఱియు సజ్జనదురిత సంహారకుండును, దుర్జననివారకుండును, సర్వరూపకుండును (అఖిల సత్త్వమూర్తయే అనుదానికి నిఖిలప్రాణి సంఘాత శరీరకాయ అని భా. చం. వ్యాఖ్య) పరమహంసాశ్రమ ప్రవర్తమాన మునిజన హృదయకమల కర్ణికా మధ్య ప్రదీపకుండును, సాత్వతశ్రేష్ఠుండును— 2-59

పారమహంస్యాశ్రమ స్థితులైన పురుషుల కాత్మతత్త్వము నొసంగువాఁడని మూలమున నుండ పోతన యట్టివారి హృదయ కమలకర్ణికా మధ్య ప్రదీపకుఁడని వివరించెను. పిమ్మట - నిఖిల కల్యాణ గుణగరిష్ఠుండును, బరమభక్తి యుక్తసులభుండును, భక్తిహీనజన దుర్లభుండును - అను నమూలకములైన విశేషణములను జేర్చెను.

6. త్రేతాం శుపంతం హరితోపలాద్రే స్సంధ్యాభ్రనీవే రురురుక్మమూర్ధ్నః
రత్నోదధా రోషధిసౌమనస్య వనస్రజో వేణుభుజాంఘ్రిపాంఘ్రేః 3-8-24

ఇందు విష్ణువు మరకత శిలామయ పర్వతమువలె నున్నట్లు వర్ణింపఁబడి యున్నాఁడు. ఇం దుపమానములేకాని ఉపమేయములు పేర్కొనఁబడి యుండలేదు. శ్రీధరుఁడు వానిని వ్యాఖ్యానమున సూచించెను.

సంధ్యాభ్రః నీవీ పరిధానం యస్య తస్య శోభాం పీతాంబరేణ క్షిపంతం, ఉరు రుక్మమూర్ధ్నః అనేక స్వర్ణ శిఖరస్య తస్య శోభాం స్వకిరీటైః క్షిపంతం, రత్నాని చ ఉదధారామేఘాశ్చ, ఓషధయః ఔషధరూపాః, సౌమనస్యాని పుష్పసమూహాశ్చ తాన్యేవ వనస్రగ్వ నమూలా యస్యతస్య శోభాం స్వీయరత్నముక్తాదామ తులసీపుష్పదామ *వనమాలాదిభిః* క్షిపంతం, వేణవో భుజాయస్య, అంఘ్రిపా ఏవ అంఘ్రయోయస్య తస్య శోభాం *భుజై రంఘ్రిభిశ్చ క్షిపంతం*—

ఈ వ్యాఖ్యానము సాహాయ్యమున పోతన విష్ణువునకు మరకత పర్వతముతోఁ గల పోలిక నుపమానోపమేయముల రెండింటిని సూచించుచుఁ జక్కఁగా నిట్లు వివరించెను.

వరపీత కౌశేయ పరిధానకాంతి సంధ్యాంబుద రుచిని చయంబుగాఁగ
కమనీయ నవహేమ కలిత కిరీటంబు రమణఁగాంచన శిఖరంబుగాఁగ
లలితగతి నొప్పు మరకతాచల విడంబి
తాత్మదేహంబు గలుగు మహాత్ము హరిని. 3-287

పోతన సంగ్రహించిన భాగములు :

భాగవతాను వాదసందర్భమున పోతన మూలమును పెంచి వ్రాసిన ఘట్టములే యెక్కువయైనను మూలమునందలి వాక్యములనో సన్నివేశములనో సంగ్రహించిన లేక విడిచిన పట్లు కూడఁ గొన్ని లేకపోలేదు. అట్టివాని సంఖ్య చాల తక్కువ.

1. అర్జునుఁడు పుత్రఘాతియగు నశ్వత్థామను పాశబద్ధునిఁ గావించి ద్రౌపది కడకుఁ గొనివచ్చెను. అప్పుడు ద్రౌపది యాతనికి మ్రొక్కి,

ఉవాచ చాసహం త్యస్య బంధనానయనం సతీ
ముచ్యతాం ముచ్యతా మేష బ్రాహ్మణో నితరాం గురుః 1-7-43

అని యతని బంధించికొనివచ్చుట సహింపఁజాలక బ్రాహ్మణుఁడు పూజ్యుఁడగుటచే నతని విడువవలె నని యర్జునునితోఁ జెప్పినట్లు మూలమున నున్నది. పోతన దీనిని దొలఁగించుటయేకాక యామె యర్జునునితోఁ జెప్పిన వాక్యములను గురుపుత్రునితోఁ జెప్పినట్లు వ్రాసియుండెను. ఇచ్చటి ప్రత్యుత్త వాక్య సంధానము మిక్కిలి సహజమై ద్రౌపది శీలమునకు మెఱుఁగులు దిద్దుచున్నది.

2. వామనావతార ఘట్టమున రాక్షసులు తమ రాజధాని నాక్రమింప దేవతలు బృహస్పతి యుపదేశము ననుసరించి యెందేని దాఁగియుండ నేగిరి, అప్పుడదితి తన

కుమారులకుఁ గల్గిన దైన్యమును దలంచి దుఃఖించుచుండఁ గశ్యపుఁ డామెను జూడ నేగి కుశల సంప్రశ్నము కావించెను. మూలమునఁ గశ్యపుఁ డడిగిన

"అ ప్యభద్రం న విప్రాణాం భద్రే లోకే ఽధునా గవామ్"

మున్నగు ప్రశ్నలన్నిటికి నదితి యీ క్రింది విధమున సమాధాన మొసంగినట్లు కలదు.

భద్రం ద్విజగవాం బ్రహ్మ న్ధర్మ స్యాస్య జనస్య చ
త్రివర్గస్య పరం క్షేత్రం గృహమేధి న్గృహా ఇమే
అగ్న యో ఽతిథయో భృత్యా భిక్షవో యే చ లిప్సవః
సర్వం భగవతో బ్రహ్మ న్ననుధ్యానా న్న రిష్యతి
కో ను మే భగవ న్కామో న సంపద్యేత మానసః
యస్యా భవా న్ప్రజాధ్యక్ష ఏవం ధర్మా న్ప్రభాషతే

8-16-11-13

పోతన యీ సమాధానములన్నియు విడిచివైచి యామె వెంటనే

ప్రేమయొకింతలేక దితిబిడ్డలు, బిడ్డలబిడ్డలు న్మహా
భీమ బలాఢ్యులై తనదు బిడ్డల నందఱఁ దోలి సాహసా
క్రామితవైరులయ్యి నమరావతి నేలుచునున్నవారు నీ
కేమని విన్నవింతు హృదయేశ్వర! మేలు దలంచి చూడవే!

అని తన మనోవేదన వెల్లడించినట్లు వ్రాసియుండెను. ఇట్లు కశ్యపు డడిగిన సామాన్య ప్రశ్నల కించుకయు సమాధానము చెప్పక యదితి వెనువెంటనే తన గోడు చెప్పుకొొన మొదలిడుట యామె మనోవేద నాతిశయమును వెల్లడిచేయుచు సహజముగా నున్నది. సాధారణ పరిస్థితులలో నైనచో నామె యాతని ప్రశ్నల కన్నిటికి సమాధానము చెప్పియుండెడిదే.

3. కశ్యపుఁ డదితితో భగవత్సేవకావించి బహు సౌభాగ్యముల నందుమనిచెప్ప నామె యా సేవావిధానము మంత్రాచారములు తెలుపు మని యడిగెను. అప్పుడు కశ్యపుఁడు

ఏతన్మే భగవాన్ పృష్టః ప్రజాకామస్య పద్మజః
యదాహ తే ప్రవక్ష్యామి వ్రతం కేశవతోషణమ్. 8.16-24

అని సుమారు నలువది శ్లోకములలో పయోభక్షణ వ్రతాచరణ విధానమును మంత్రాదులను వివరించి నట్లు మూలమున నున్నది. పోతన "ప్రజాపతి సతికిఁ బయోభక్షణంబను వ్రతంబుపదేశించి తత్కాలంబును దన్మంత్రంబును దద్విధానంబును దదుపవాస దాన భోజన ప్రకారంబులును నెఱింగించిన" అని యా భాగమునంతను

బూర్తిగా సంగ్రహించెను. వ్రతవిధాన మంత్రోపవాస భోజనాదుల వర్ణనము నీరస
ముగా నుండుటయే పోతన దాని నట్లు సంగ్రహించుటకుఁ గారణమై యుండును.

4. అదితి పయోభక్షణ వ్రత మాచరించి ప్రత్యక్షమైన విష్ణువును స్తుతించి తన కుమారుల బాధ తొలఁగింపవలె నని వేఁడుకొనెను. ఆ మాటలు విని విష్ణు వామె నోదార్చి తానామె కొడుకుగాఁ బుట్టుదు నని చెప్పెను. ఈ సందర్భము మూలమందు 17 వ యధ్యాయమున 8 శ్లోకములలో (11-18) విపులముగా వర్ణింపఁబడినది. పోతన దానిని మిక్కిలి సంగ్రహించి రెండు పద్యములలో వ్రాసెను. (8-488-489 నీకొడుకై పుట్టెదను; బలిమిఁ దైత్యులఁ జంపరాదు).

5. భీష్మకృతస్తవమున మూలమందు రాజసూయ వృత్తాంతము తరువాత

శితిభర మవరోపితుం కురూణాం శ్వసన ఇ వాస్పృజ దక్ష వంశవహ్నిమ్
త మిమ మహ మనువ్రతార్తిహాంఘ్రిం హృది పరిరభ్య జహామి
మర్త్యనీడమ్ 1-9-42

పోతన యీ శ్లోకము ననువదింపక విడిచిపెట్టెను. ఇం దక్షవంశ వహ్నిని సృజించినవాఁడు విష్ణువే యను నభిప్రాయము కలదు. అది తనకు రుచింపని కారణమున పోతన విడిచియుండును.

6. రుక్మిణీ కల్యాణ ఘట్టమున కృష్ణుఁడు రుక్మిణిని రథము పైనిడికొని పోవుచుండఁగా రాజులందఱు తమ తమ నగరములకుఁ జనిన పిమ్మట రుక్మి కృష్ణుని వెంబడించి పోవుచు నందఱు వినుచుండఁగా,

అహత్వా సమరే కృష్ణ మప్రమోచ్య చ రుక్మిణీమ్
కుండినం న ప్రవేక్ష్యామి సత్య మేత ద్బ్రవీమి వః 10-54-20

అని ప్రతిజ్ఞ పట్టినట్లు మూలమున నున్నది. రుక్మి యట్లు చేయఁజాలకపోవుటయే కాక యవమానము కూడఁ బొందవలసి వచ్చెను. అందుచే పోతన యీ ప్రతిజ్ఞను విడిచివైచి,

బల్లిదునన్ను భీష్మజనపాల కుమారకుఁ బిన్నఁజేసి నా
చెల్లెలి రుక్మిణిం గొనుచుఁ జిక్కని నిక్కపు బంటువోలె నీ
గొల్లఁడు పోయెడిన్ రథముఁ గూఁడఁగఁ దోలుము తేజితోల్లస
ద్భల్లపరంపరన్ మదముఁ బాపెదఁ జూపెద నా ప్రతాపమున్ 10-...

అని మాత్రము రచించెను. సోదర పరాభవ ఖిన్నయైన రుక్మిణిని బలరాముఁ డోదార్చిన పిమ్మట ప్రాణావశేషుఁ డైన రుక్మి హతబల ప్రభుఁడును విఫల మనోరథుఁడు నై కుండినము ప్రవేశింపక యచ్చటనే యుండిపోయెనని,

అహత్వా దుర్మతిం కృష్ణ మప్రత్యూహ్య యవీయసీమ్
కుండినం న ప్రవేక్ష్యామీ త్యుక్త్వా త త్రావస ద్రుషా
యత్ర భోజకటం నామ నివాసా యాభవ త్పురమ్ 10-54-53

అను శ్లోకము చెప్పుచున్నది. ఇచ్చట నిది సమంజసముగనే యుండుటచే పోతన యతఁడు "హరిని గెల్చి కాని కుండిన పురంబు సొరనని ప్రతిజ్ఞచేసి తత్పుర సమీపంబున నుండె" నని యనువదించెను. ఇటకూడ "అప్రత్యూహ్య యవీయసీమ్" అను దానిని, అచ్చట భోజకట మను పురమేర్పడె నను విషయమును, పోతన విడిచి వైచెను.

పోతన యౌచిత్య దృష్టితోఁ జేసిన మార్పు చేర్పులు :

ఔచిత్య దృష్టితోఁ బోతన మూలమునకు మార్పు చేర్పులు కలిగించిన భాగములును గొన్ని గలవు.

1. శుకుఁడు పరీక్షిత్తునకు భక్తిమార్గమే ముఖ్యమని తెల్పు సందర్భమున మూలమందు

జీవఞ్ఛవో భాగవతాంఘ్రిరేణుం న జాతు మర్త్యోఽభిలభేత యస్తు
శ్రీవిష్ణుపద్యామనుజ స్తులస్యాః శ్వసన్ శవో య స్తు న వేద గంధమ్
2-2-23

అని తెలిపెను. ఇందు భాగవతాంఘ్రి రేణువులను స్పృశింపఁ జాలనివాఁడు జీవచ్ఛవమనియు, విష్ణుపదలగ్నమైన తులసి గంధము నాఘ్రాణింపనివాఁ డూర్పుపుచ్చుచున్న శవమనియుఁ జెప్పఁబడినది. ఇచ్చట రెండుచోట్లను జీవచ్ఛవ మను నర్థము వచ్చు మాటలే యుండుటచే పోతన దీని నించుక మార్చి

కమలాక్షు పూజకుఁ గాని హస్తంబులు శవము హస్తంబులు సత్యవచన
హరిపద తులసీ దళామోదరతిలేని
ముక్కు పంది ముక్కు ముని చరిత్ర 2-50

అని రమ్యముగా ననువదించెను.

2. కిరాతహూణాంధ్రపుళింద పుల్కసా ఆభీరకంకా యవనాః కసాదయః
యేఽన్యే చ పాపా యదుపాశ్రయాశ్రయా శ్శుధ్యంతి తస్మై
ప్రభవిష్ణవే నమః 2-4-18

ఇం దాంధ్రులు కూడ పాపులలోఁ జేర్పఁబడియున్నారు. పోతన దీనిని

యవనవ్యాధ పుళింద హూణకసకంకాభీర చండాల సం
భవులుం దక్కిన పాపవర్తనులు 2-63

అని యా పాపుల పట్టికనుండి యాంధ్రులను దొలఁగించెను.

3. శుక్రాచార్యుఁడు వామనునికి మూఁడడుగుల నేల యీ వలదని చెప్పుచు

త్రిభిః క్రమై రిమాన్ లోకాన్ విశ్వకాయః క్రమిష్యతి
సర్వస్వం విష్ణవే దత్త్వా మూఢ వర్తిష్యతే కథమ్ 8-21-33

అని పలికినట్లు మూలమున నున్నది. ఇందలి మూఢ అను సంబోధన మనుచిత ముగా నున్నది. పోతన యీ యనౌచిత్యమును దొలఁగించి,

ఒక్కపదంబున భూమియు, నొక్కటఁ ద్రిదివంబుఁ ద్రొక్కి యున్నతమూర్తిన్
దిక్కులు గగనముఁ దానై వెక్కసమైయున్న నెందు వెడలెదు సెపుమా.
8-578

అని యనువదించెను.

4. బలిచక్రవర్తి స్వర్గముపై దండెత్తఁ బోవుచు భృగుదత్తమైన రథము నధిరోహించెను. అప్పు డతఁడు (ధిష్ణ్యస్థ ఇవ హవ్యవాట్ 8-15-9) భవనమునందుఁ బ్రజ్వాలితుఁడైన (కుండస్థుఁడైన) అగ్నివలెఁ బ్రకాశించెనని మూలము చెప్పుచున్నది. రథమెక్కినవాఁడు కుండస్థుఁడైన యగ్నివలె నుండెనని చెప్పుట యుచితముకాదు. అందుచేఁ బోతన మూలము నించుక మార్చి "రాజద్రథారూఢుఁడై వెలిఁగెన్ దానవ భర్త శైల శిఖరోద్వేల్ల ద్ద వాగ్నిప్రభన్" అని వ్రాసెను. ఈ యుపమానము మూలమునందలి దానికంటె నుచితతరమై బలిచక్రవర్తి ప్రతాపతీవ్రత్వమును లెస్సగా సూచించుచున్నది.

ఇట్లే యౌచిత్యదృష్టితో పోతన కావించిన మార్పు చేర్పు లింకను బెక్కుగలవు.

పోతన మూలమునందలి శ్లోకముల ననువదించుచుఁ బద్యము ముగియకుండనే యందలి భావము పూర్తియైనచో మిగిలిన పద్యభాగము నెంతో రమ్యముగాఁ దాను బూరించుచుండును. ఇట్టి పూరణములం దాతని భావనాశక్తియు, ఔచిత్యదృష్టియు చక్కగా గోచరించుచుండును.

1. శుకుఁడు పరీక్షిత్తునకు భక్తిమార్గ ప్రాముఖ్యమును జెప్పుచుఁ జివర

తదశ్మసారం హృదయం బతేదం యద్గృహ్యమాణై ర్హరినామధేయైః
న విక్రియే తాథముఖే వికారో నేత్రే జలం గాత్రరుహేషు హర్షః 2-3-24

అని చెప్పియుండెను. పోతన దీని ననువదించుటకు సీసపద్యము గ్రహించెను. అందలి మొదటి రెండు పాదములలో మూలభావము ముగిసినది. మిగిలిన పద్య భాగము నతఁ డా భావమునే కొనసాగించుచుఁ జక్కగాఁ బూరించెను.

నారాయణుని దివ్య నామాక్షరముల పైఁ గరఁగని మనములు కఠినశిలలు
మురవైరి కథలకు ముదితాత్ములై రోమాంచ మిళితమై యుండని మేను మొద్దు

చక్రికి మ్రొక్కని జడుని యౌదలనున్న కనక కిరీటంబు గట్టెమోపు
మాధవార్పితముగా మనని మానవు సిరి వనదుర్గ చంద్రికా వైభవంబు
కైటభారి భజన గలిగియుండనివాఁడు గాలిలోన నుండి కదలు శవము
కమలనాభు పదముఁ గనని వాని బ్రదుకు పసిఁడికాయలోని ప్రాణిబ్రదుకు. 2-51

2. నారదుఁడు బ్రహ్మను బ్రపంచప్రకార మడిగిన విషయమును జెప్పుటకు ముందు శుకమహర్షి గుర్వాది వందన మాచరించుచు :

భూతై ర్మహద్భిః య ఇమాః పురోవిభు ర్నిర్మాయ శేతే య
దమూషు పూరుషః
భుంక్తే గుణాన్ షోడశషోడశాత్మక స్సోలంకృషీష్ట భగవాన్
వచాంసి మే. 2-4-23

అని పరమేశ్వరుఁడు తన వాక్కుల నలంకరించుఁ గాక యని ప్రార్థించి యుండెను. "సోలంకృషీష్ట భగవాన్ వచాంసిమే" అను దానిని పోతన :

అట్టి భగవంతుఁ డవ్యయుం డచ్యుతుండు మానసోదిత వాక్పుష్ప
మాలికలను
మంజునవరస మకరందమహిమలుట్ట శిష్టహృద్భావలీలలఁ జేయుఁగాత. 2-68

అని యనువదించెను.

3. గోపికా గీతలలో నున్న :

విషజలాశయా ద్వ్యాళరాక్షసా ద్వర్షమారుతా ద్వైద్యుతానలాత్
వృషమయాత్మజా ద్విశ్వతోభయా దృషభ తే వయం రక్షితా ముహుః
10-31-3

అను శ్లోకమును పోతన :

విషజలంబువలన విషధరదానవు
వలన ఙాల వానవలన వహ్ని
వలన నున్నవానివలనను రక్షించి
కుసుమశరుని శౌరిఁ గూల్పఁదగునె. 10-1037

అని తెనిఁగించెను. పై శ్లోకమునందలి భావ మీ పద్యమునందలి మొదటి మూఁడు పాదములలోనే వ్యక్తమైనది. చివరిపాదమును పోతన స్వాంతముగాఁ జేర్చినాఁడు. పెద్దపెద్ద యాపదలవలన రక్షించి చివరికి "నంటినఁగందు" పూలబాణములచే

చచ్చునట్లు చేయుచున్నావా? యని యిందలి భావము. ఈ పెంపు భావగంభీరమై కడు రమ్యముగా నున్నది.

పోతన యథామూలముగా ననువదించిన భాగములు :

పైని సూచింపఁబడిన యుదాహరణములను బురస్కరించుకొని పోతన సర్వత్ర మూలభావమును బెంచుటో, మార్చుటో, సంగ్రహించుటో చేయుచుండునని భావింప రాదు. అతఁడు పెక్కు శ్లోకములను యథామూలముగా రచించి తన యనువాద కౌశలమును బ్రకటించెను. ఇందు కుదాహరణములు భాగవతమున నెచ్చటఁ జూచినను గానిపించును. కొన్ని యుదాహరణములు మాత్ర మిచ్చటఁ బ్రదర్శింపఁబడును.

1. జన్మైశ్వర్యశ్రుతశ్రీభి రేధమానమదః పుమాన్
న చార్హ త్యభిధాతుం వై త్వా మకించనగోచరమ్. 1-8-27
జననము నైశ్వర్యంబును, ధనమును విద్యయును గల మదచ్చున్న లకిం
చనగోచరుఁడగు నిన్నుఁ, వినుతింపఁగలేరు నిఖిల విబుధస్తుత్యా 1-189

2. భారావతరణా యాన్యే భువో నావ ఇ వోదధౌ
సీదంత్యా భూరిభారేణ జాతో హ్యాత్మభువార్థితః 1-8-35
జలరాశిలో మునింగెడు, కలముక్రియన్ భూరిభారకర్శితయగునీ
యిలఁ గావ నజుఁడు గోరినఁ, గలిగితి వని కొంద అంద్రు గణనాతీతా 1-194

3. శ్రియఃపతి ర్యజ్ఞపతిః ప్రజాపతి ర్ధియాంపతి ర్లోకపతి ర్ధరాపతిః
పతి ర్గతి శ్చాంధకవృష్ణిసాత్వతాం ప్రసీదతాం మే భగవాన్ సతాం గతిః 2-4-20
శ్రీపతియు యజ్ఞపతియుఁ బ్రజాపతియున్ బుద్ధిపతియు జగదధిపతియున్
భూపతియు యాదవశ్రేణీపతియున్ గతియునైన నిపుణుభజింతున్ 2-65

4. యథా భ్రామ్య త్యయో బ్రహ్మన్ స్వయ మాకర్షసన్నిధౌ
తథా మే భిద్యతే చేత శ్చక్రపాణే ర్యదృచ్ఛయా 7-5-14
ఇనుము గాంతసన్నిధినెట్లు భ్రాంతమగు వ్యాపి కేశుసన్నిధి నావిధమునఁ
గరఁగుచున్నది దైవయోగమునఁ జేసి బ్రాహ్మణోత్తమచిత్తంబు భ్రాంత
మగుచు. 7-149

5. శరదుదాశయే సాధుజాత సత్సరసిజోదర శ్రీముషా దృశా
సురతనాథ తే ఽశుల్కదాసికా వరద నిఘ్నతో నేహ కిం వధః 10-31-2
శారదకమలోదరరుచి చోరకమగు చూపువలన సుందరమిమ్మం
గోరిన యీ దాసుల దీరత నొప్పించు టిది వధించుటగాదే 10-1036

6. ఏతావ ద్బ్రాహ్మణా యోక్త్వా విరరామ మహామతిః
తం సునిర్భర్త్స్య కుపితః స దీనో రాజసేవకః
కులాంగారస్య దుర్బుద్ధే శ్చతుర్థో உస్యోదితో దమః
దైతేయచందనవనే జాతో உయం కంటకద్రుమః
తనయుఁడు గాఁడు శాత్రవుఁడు దానవభర్తకు వీఁడు దైత్యచం
దనవనమందుఁ గంటక యుత క్షితిజాతము భంగిఁ బుట్టినాఁడు. 7-153

పోతన మూలమునందలి యుపమానమును జక్కగా ననువదించెను. పైనున్న మొదటి శ్లోకమును పోతన "అనిన విని రోషించి రాజసేవకుండైన పురోహితుండు ప్రహ్లాదుం జూచి తిరస్కరించి యిట్లనియె" 7-151 అని తెనిఁగించెను. ఇచ్చట రాజసేవకః అను పదము సాభిప్రాయమైనది. ప్రహ్లాదోక్తములైన వాక్యములు పురోహితునికిఁ గోపము కలిగించుట కందలి యసామంజస్యము కంటె నాతని రాజసేవకత్వమే కారణము. అందుచే పోతన యా పదమును యథాతథముగ నుపయోగించుట యాతని మూలాభిప్రాయమర్మజ్ఞతను సూచించుచున్నది.

మూలమునందలి చక్కని యుపమానములు పెక్కింటిని పోతన రమ్యముగా ననువదించి తన యనువాద కౌశలమును బ్రదర్శించెను.

మూల భిన్న రచనా భాగములు :

పొరపాటుననో, ఉద్దేశపూర్వకముగనో పోతన మూలమునకు భిన్నముగా రచన సాగించిన భాగములు కూడఁ గొన్ని కానవచ్చుచున్నవి. ఇట్టివి కలచోట్ల నధోదీపికలలో మూల శ్లోక భాగములు కూడ నొసంగఁబడినవి.

1. స ఏవ భూయో నిజవీర్యచోదితాం స్వజీవమాయాం ప్రకృతిం సిసృక్షతీమ్
అనామరూపాత్మని రూపనామనీ విధిత్సమానో உనుససార శాస్త్రకృత్
1-10-22

సః అనామరూపే ఆత్మని రూపనామనీ విధాతు మిచ్ఛుః నిజవీర్యచోదితాం స్వాంశభూతానాం జీవానాం మాయాం మోహినీం అతఏవ స్రష్టు మిచ్ఛంతీం ప్రకృతి మనుససార అధిష్ఠితవాన్ — అని శ్రీధర వ్యాఖ్య.

పోతన "నిజాంశ భూతంబులైన జీవులకు మోహినియైన సృష్టి సేయనిచ్ఛయించి" అని స్వజీవమాయాం అనుదానిని సృష్టికి విశేషణము కావించెను.

ప్రకృతి మనుససార యని మూలమునం దుండ మాయానుసరణంబు సేయఁ దలఁచెను అని అనుసరించుటకు మాయను గర్మ కావించెను.

2. గోపై ర్మఖే ప్రతిహతే వ్రజవిప్లవాయ
దేవే ఽభివర్షతి పశూన్ కృపయా రిరక్షుః
ధర్తోచ్ఛిలీంధ్ర మివ సప్తదినాని సప్త
వర్షో మహీధ్ర మనఘైకకరే సలీలమ్. 2-7-

కృష్ణుఁడు పశువులను రక్షించుటకై పర్వతము నేకకరమున లీలగా శిలీంధ్రవ వలె (వర్షాసూత్పన్నం శిలీంధ్రకుసుమ మివ అని వ్యాఖ్య)ధరించు నని యీ శ్లోకమున దలియర్థము. కుక్కగొడుగు కడుతేలికైనది. మహాపర్వతమును గూడ కుక్కగొడుగుఁ వలె నవలీలగా నెత్తెనని కవిభావము. పోతన“శైలరాజ మచల చ్ఛత్రంబుగాఁ దాల్చి 2-187 అని శిలీంధ్రపదమునే తొలఁగించివైచెను.

3. య ఏతేన పుమా న్నిత్యం స్తువం స్తోత్రేణ మాం భజేత్
త స్యాన్వహం ప్రసీదేయం సర్వకామవరేశ్వరః 3-9-4

సర్వకామవరేశ్వరః అనఁగా సర్వకామవరప్రదః అని వ్యాఖ్య.

పోతన యీ పదమును “అవాప్త సకలకాముఁడ నగుచున్” 3-327 అని యనువదించెను. ఇది మూలార్థము నొసంగుటలేదు. CF. 3-85(

4. ససర్జాగ్రే ఽంధతామిస్ర మథ తామిస్ర మాదికృత్
మహామోహం చ మోహం చ తమ శ్చాజ్ఞానవృత్తయః 3-12-

బ్రహ్మ సృష్ట్యాది నంధతామిస్రము, తామిస్రము, మహామోహము, మోహము, తమస్సు, అను అవిద్యావృత్తులను సృష్టించెనని దీని యర్థము.

తమో ఽవివేకో మోహ స్స్యా దంతఃకరణవిభ్రమః
మహామోహ స్తు విజ్ఞేయో గ్రామ్యభోగసుఖైషణా
మరణం హ్యంధతామిస్రం తామిస్రః క్రోధ ఉచ్యతే
అవిద్యాపంచపర్వైషా ప్రాదుర్భూతా మహాత్మనః.

అని పాతంజలయోగ శాస్త్రమునఁ గూడ నవిద్యా పంచకము వివరింపఁబడి యున్నది. పోతన యనువాదమున వ్యాఖ్య యందును దీనియందును గల యర్థ వివరణము ననుసరించెను. కాని వరుస మార్చెను.

పరమేష్ఠి యీ సృష్ట్యాది నహమ్మను దేహాభిమానబుద్ధి గల మోహంబును, అంగనా సంగమ ప్రక్చందనాది గ్రామ్య భోగేచ్ఛలు గల మహామోహంబును, దత్ప్రతి ఘాత జాతంబైన క్రోధంబునందుఁ గలుగు తామిస్రంబును, దన్నాశంబునం దహ మేవ మృతోఽస్మి యను నంధతామిస్రంబును, చిత్త విభ్రమంబు నను నవిద్యా

పంచక మిశ్రంబుగా - అనునది పోతన అనువాదము 3-367. శ్రీధరుఁడు మూలము నందలి వరుసను దారుమాఱు చేసి వ్యాఖ్యానించెను. పోతన మోహముతో మొదలిడి చిత్తవిభ్రమముతో ముగించెను. చిత్తవిభ్రమ మను దాని నతఁడు తమస్సునకు బదులు వాడెను. తమః అనగా స్వరూపాప్రకాశ మని శ్రీధర వ్యాఖ్యయు అవివేక మని పాతంజలమును జెప్పుచున్నవి.

మోహస్స్యాదంతః కరణవిభ్రమః అని పాతంజలము. పోతన శ్రీధర వ్యాఖ్య ననుసరించి మోహమన అహమ్మను దేహాభిమాన బుద్ధియని వివరించి తమస్సనఁగాఁ జిత్తవిభ్రమ మని తెనిఁగించెను. ఇది పై రెండింటికి విరుద్ధము.

5. కాలో ఒయం పరమాణ్వాది ద్విపదార్థాంత ఈరితః
నై వేశితుః ప్రభు ర్భూమ్న ఈశ్వరో ధామ మానినామ్. 3-11-38

మందిరార్థాది కర్మాభి మానశీలు రైన వారికి నాశ్రయం బగుటఁ జేసి
యరయ హరి దద్గుణ వ్యతికరుఁడుగాన కాల మమ్మేటి కెన్నఁడుఁ
గర్తకాదు. 3-362

అనునది పై శ్లోకమునకు పోతన కావించిన యనువాదము. ఇందు హరి దద్గుణ వ్యతికరుఁడు గాన అను కారణము పోతనకల్పితము. ఈశితుః, భూమ్నః అను వానిని అమ్మేటికి అనియు, ప్రభుః అను దానిని కర్త అనియు, ఈశ్వరః అను దానిని ఆశ్రయంబగుటఁ జేసి యనియు పోతన అనువదించెను.

అనువాదము నందలి మూఁడవ పాదమును జతుర్థముగా మార్చినచో నర్థము స్పష్టతరముగా నుండును.

....

6. వయం వ్రతై ర్యచ్చరణాపవిద్ధా
మాశాస్మహే ఒజాం బత భుక్తభోగామ్. 3-14-26

చరణాపవిద్ధాం = చరణేన నిర్మాల్యవద్దూరత స్త్యక్తాం

అజాం = మాయాం - తన్మయీం విభూతిం - అని శ్రీధరవ్యాఖ్య. చరణాప విద్ధాం అను దానిని పోతన చరణారవింద జనితయైన అనియు, అజాం అను దానిని అవిద్య ననియు ననువదించెను.

అమ్మహాత్ముని చరణారవింద జనితయైన అవిద్య ననుసరించి వర్తింతుము. 3-465

7. ఏష ఆత్మపథో ఒవ్యక్తో నష్టః కాలేన భూయసా
తం ప్రవర్తయితుం దేహ మిమం విద్ధి మయా ధృతమ్. 3-24-37

నేను పూర్వ ముపదేశించిన సూక్ష్మమైన ఆత్మమార్గము బహుకాల విలంబముచే నష్టమైనది. దానిని తిరిగి ప్రవర్తింపఁ జేయుటకే నేనీ దేహము ధరించితి నని యెఱుంగుము. అని దీని భావము. పోతన దీనిని

నేను సన్మునివేషంబు ధరియించు టెల్ల నా కొఱకుఁ గాదు
విను మహాత్మకులైన మునులకుఁ బరమాత్మ గురు సద్వివేకంబు నరసిచూపు
తత్త్వబోధంబు కొఱకును దాల్పఁబడిన యంచిత వ్యక్తమార్గమైనట్టి దేహ
మని తలంపుము మత్పద ధ్యానభక్తి ధీపరాయణ మహిమంబు
తేజరిల్ల. 3-850

అని యనువదించెను. ఇం దతఁడు మూలమును బాగుగా వివరించి వ్రాసెను. కాని ఆత్మపథః అను దానికి విశేషణమైన అవ్యక్తః (సూక్ష్మః) అను దానిని విడిచి "అచింతవ్యక్త మార్గ మైనట్టి దేహమని తలంపు"మని దేహమున కంచితవ్యక్త మార్గ మైనట్టి - అను విశేషములును గల్పించెను.

8. హృదయాన్మన ఉత్థితమ్
మనస శ్చంద్రమా జాతో బుద్ధి ర్బుద్ధే ర్గిరాం పతిః
అహంకార స్తతో రుద్ర శ్చిత్తం చైత్య స్తతో ఒభవత్. 3-26-63
విను హృదయము వలనను మనమును, మనమునఁ దుహినకరుఁడు
బుద్ధియుఁ జిత్తం
బున బ్రహ్మయు క్షేత్రజ్ఞుండును గలిగిరి, యవ్విరాజుఁడు
బూరుషతః. 3-893

మొదటి రెండు పాదముల వఱకు ననువాదము సరిగా నున్నది. తరువాతి రెండు పాదములలో నది భిన్నమార్గము పట్టినది. బుద్ధే ర్గిరాం పతిః అను దానికిఁ జిత్తంబున బ్రహ్మయు అనునది అనువాదము. బుద్ధి చిత్తములు సమానములు కావు గదా. అహంకారము నుండి రుద్రుఁడు-చిత్తమును, జిత్తమునుండి క్షేత్రజ్ఞుఁడును గలిగి రను దానిని విడిచి పోతన చిత్తముననే బ్రహ్మయు క్షేత్రజ్ఞుఁడును గలిగిరని యనువదించెను.

9. ఏవం హరౌ భగవతి ప్రతిలబ్ధభావో భక్త్యా ద్రవద్ధృదయ ఉత్పులకః ప్రమోదాత్
ఔత్కంఠ్యబాష్పకలయా ముహు రర్ద్యమాన స్తచ్చాపి చిత్తబడిశం
శనకై ర్వియుంక్తే 3-28-34

దుర్గ్రాహస్య భగవతో గ్రహణే బడిశం మత్స్యబంధనమివ ఉపాయభూతం చిత్తం ధ్యేయాద్వియుంక్తే తద్ధారణే శిథిలప్రయత్నో భవ తీ త్యర్థః - అని వ్యాఖ్య

పోతన దీనిని "భగవత్స్వరూపమై భవగుణ గ్రాహక మగుచు మత్సంబంధ మనుకరించి" 3-933 అని యనువదించెను. ఇందు బడిశము ప్రసక్తియే కనవచ్చుట లేదు. మత్సంబంధ మనుచోట మత్స్యబంధమని యతఁడు వ్రాసియుండె నేమో యని సందేహము. దానిని బట్టి పాదమునంతను చిఱుమార్పుతో సవరింపవచ్చును.

తరువాతి శ్లోకము ననువాదము కూడ మూలాను సారిగా లేదు.

10. రూపభేదవిద స్తత్ర తత ఉభయతో దతః
తేషాం బహుపదా శ్రేష్ఠా శ్చతుష్పాదా స్తతో ద్విపాత్ 3-19-31

.... వెలయుశబ్ద విదులకంటెను మఱిరూపవేదులైన
వాయసాదులు శ్రేష్ఠముల్ వానికంటె వరుస బహుపాదులుత్తముల్
వారికంటెఁ

దలఁపఁ జతుష్పదు లధికులు, బలకొని మఱివారికంటెఁ బాదద్వయముం
గల మనుజు లలఘుతము లిమ్ములవారలయందు వర్ణములు నాల్గరయన్
3-957,958

రూపభేదవిదులైన కాకాదులకంటె నిరుపార్శ్వములందు దంతములుగల యశ్వాదులును, అపదములకంటె బహుపదములును, వానికంటె చతుష్పదములును, వానీ కంటె ద్విపాత్తులును శ్రేష్ఠతనొందుదు రని శ్లోక తాత్పర్యము.

రూపభేదవిదః కాకాదయః ఉభయతో దంతాయేషాంతే అశ్వాదయః. అపదేభ్య స్తేభ్యోబహుపదః. తేభ్యశ్చతుష్పాద ఇత్యర్థః. తతోద్విపాన్మనుష్యః అని వ్యాఖ్య.

పోతన "ఉభయతోదతః" అను దానిని విడిచివైచెను. మూలశ్లోకమునఁ గూడ నన్వయము పరిశీలింపఁదగియున్నది.

11. చలత్యశక్తోఽపి నిరాశ్రమోదకే. 3-30-22

నిర్గతః ఆశ్రమో విశ్రామస్థాన ముదకం చ యస్మిన్. అని వ్యాఖ్య.

ఇది తప్తవాలుకే, పథి అను దానికి విశేషణము.

పోతన ఆశ్రయ శూన్యమగు నీళ్ళ మునుఁగుచు లేచుచు (3-977 అని యనువదించెను.)

12. ప్రహ్లాదునికి విరోధిశాస్త్రములు గఱపితి రని హిరణ్యకశిపుఁడు పురోహితుని నిందింప నాతఁడు

న మత్ప్రణీతం న పరప్రణీతం
సుతో వద త్యేష సురేంద్రశత్రో
నైసర్గికీయం మతి రస్య రాజ
న్నియచ్ఛ మన్యుం కదదాస్స్మమానః 7-5-28

అని పలికెను. ఇంద్రశత్రో ఇత్యనేన నహి బ్రాహ్మణేషు తవకోప ఉచిత ఇతి భావః (శ్రీధరవ్యాఖ్య) హేఇంద్రశత్రో ఇంద్రశత్రో స్తవ బ్రాహ్మణేష్వాగ్రహః అనుచితః - అవిషయత్వా దితిభావః అని భాగ. చంద్రిక. దీనినిబట్టి యిందలి ఇంద్రశత్రో - అను సంబోధన మెంత సాభిప్రాయమో తెలియుచున్నది. పోతన దీని నుపేక్షించి

తప్పులులేవు మా వలన దానవనాథ 7-176

నీ పుత్రుని నిటువలెఁ జేయఁగ శత్రులమే దైత్యజలధి చంద్రమవింటే 7-177

అని దానవనాథ! దైత్యజలధి చంద్రమ! అను సామాన్య సంబోధనలను వాడి యుండెను.

13. స ఉత్తమశ్లోక పదారవిందయో
ర్నిషేవ యాకించన సంగలబ్ధయా
తన్వన్ పరాం నిర్వృతి మాత్మనోముహు
ర్దుస్సంగదీనస్య మనశ్శమం వ్యధాత్ 7-4-43

అప్పటప్పటికి దుర్జనసంసర్గ నిమిత్తంబునఁ దనచిత్తం బన్యాయత్తంబు గానీక నిజాయత్తంబుసేయుచు 7-125

దుస్సంగేన దీనస్య అన్యస్యాపి మనః శమం శాంతం వ్యధాత్ అను భావము అనువాదములోఁ గానరాదు.

పంచమ స్కంధము - గంగన :

పంచమ స్కంధము నాధికరించిన వాఁడు బొప్పనామాత్య పుత్రుఁ డైన గంగన. ఈ స్కంధమునకు షష్ఠైకాదశ ద్వాదశ స్కంధములకు వలె నితరానువాదము లెవ్వియుఁ గానరావు. గంగన పంచమ స్కంధమును రెం డాశ్వాసములుగా విభజించెను. ఇట్టి యాశ్వాస విభజన మొక్క పంచమ స్కంధమున మాత్రమే కలదు. ఈ స్కంధము మొదట గంగన దేవతా కవిస్తుతి పూర్వకమైన యవతారిక వ్రాసి యుండలేదు.

గంగన కూడ శ్రీధర వ్యాఖ్య ననుసరించుచునే తన యనువాదము సాగించెను. ఇతఁడు పెక్కుచోట్ల మూలమును సన్నిహితముగా ననుసరించుటయే కాక యందలి

పదములనే యథాతథముగా వాడియుండెను. ఇతఁడు మూలభావములను పోతన వలె భక్తిభావభరితుఁడై పెంపొందించిన భాగము లంతగాఁ గానిపింపవు. సంగ్రహించిన భాగము లచ్చటచ్చటఁ గలవు. అట్లే మూలార్థమును న్యూనపఱిచిన భాగములును, ఔచిత్యమునకై స్వతంత్రించి మార్చిన భాగములును గూడఁ గానిపించును.

సన్నిహితముగా ననుసరించిన భాగములు :

మహాత్మానాంఖలు విప్రర్షే హ్యుత్తమ శ్లోక పాదయోః
ఛాయానిర్వృత చిత్తానాం న కుటుంబే స్పృహామతిః. 5-1-3
సంశయోఽయం మహాన్ బ్రహ్మన్ దారాగార సుతాదిషు
సక్తస్య యత్సిద్ధిరభూ త్కృష్ణేచ మతి రచ్యుతా. 5-1-4

ఉత్తమశ్లోకుండైన పుండరీకాక్షుని పాదచ్ఛాయం జేసి నిర్వృత చిత్తులైన మహాత్ములు కుటుంబంబు నందు నిస్పృహత చేయుదురు. (కాన ప్రియవ్రతునకు సంసారంబునందుఁ దగులంబు కలుగుటెట్లు ?)

దారాగార సుతాదులందుఁ దగులంబు గలవానికి నెట్లు సిద్ధి గలుగు ? శ్రీహరియం దస్ఖలితమతి యెట్లు కలుగు ? ఈ సంశయంబు తేటపఱుపుము. 5-1-4

2. సాచ త దాశ్రమోపవన మతిరమణీయం వివిధ నిబిడ విటపి విటపాశ్లిష్ట నికట పురట లతారూఢ స్థలవిహంగమ మిథున ప్రోచ్యమాన శ్రుతిభిః ప్రతిబోధ్యమాన సలిల కుక్కుట కారండవ బక కలహంసాదిభి ర్విచిత్ర ముపకూజి తామల జలాశయ కమలాకరా ముపబభ్రామ. 5-2-4

ఆ యప్సరోఽంగన చనుదెంచి రమణీయ వివిధ నిబిడ విటపి విటప సమాశ్లిష్ట సమీప సువర్ణ లతికారూఢ స్థలవిహంగమ మిథునోచ్చార్యమాణ షడ్జాదిస్వరంబులచే బోధ్యమాన సలిల కుక్కుట కారండవ బక కలహంసాది విచిత్ర కూజిత సంకులంబులైన నిర్మలోదక కమలాకరంబులు గల తదాశ్రమోప వనంబున విహరింపుచు.5-1-26

ఈ యనువాద మించుక మార్పుతో మూలమునకుఁ బ్రతిబింబముగా నున్నది.

నికటపురటలతాః = సన్నికృష్ట స్వర్ణవల్ల్యః; ప్రోచ్య మానాభిః శ్రుతిభిః = ఉచ్చార్యమాణైః షడ్జాదిభిస్స్వరైః; అను నర్థములు శ్రీధరవ్యాఖ్య యందున్నవి. వానినే గంగన మార్పేమియు లేకుండ ననుసరించెను.

విడిచి పెట్టిన భాగములు :

జ్ఞానం విశుద్ధం పరమార్థ మేక మనంతరం త్వబహిర్బ్రహ్మసత్యం
ప్రత్యక్ప్రశాంతం భగవచ్ఛబ్ద సంజ్ఞం యద్వాసుదేవం కవయోవదంతి
5-12-11

బాహ్యాభ్యంతరంబులఁ గలిగి స్వప్రకాశంబై భగవచ్ఛబ్ద వాచ్యంబు విశుద్ధంబుఁ బరమార్థంబు జ్ఞానరూపంబు నైన బ్రహ్మం బొకటియే సత్యంబు. జగ త్తసత్యంబగు 5-1-161

జగత్తు సత్యంబనునది గంగన వివరణమునకై వ్రాసిన వాక్యము. "యద్వాసుదేవం కవయోవదంతి" అనుదాని నతఁడు విడిచివైచెను.

ఇతి తేషాం వృషలానాం రజస్తమః ప్రకృతీనాం ధన మద రజ ఉత్సిక్త మనసాం *భగవత్కలాయుక్తం వీరకులం కదర్థీకృ త్యోత్పథేన స్వైరంవిహరతాం హింసా* విహారాణాం క ర్మాతిదారుణం.... 5-10-16

"పాపాత్ములును దౌష్ట్యపరులును రాజసతామసకర్మ సంధానులగుచు విప్రవరు నట్లు హింసించు వృషలపతిని భృత్యవర్గంబుతోఁ దలల్ పృథ్విఁ గూల్చి" 5-1-134

పై మూలమునందలి కొన్ని భాగములను గంగన విడిచివైచెను.

పెంచిన భాగములు :

కాత్వం చికీర్షసిచ కిం మునివర్యశైలే మాయాసికాపి భగవత్పర
దేవతాయాః 5-218

సతి నీ వెవ్వతె వీ పర్వతమున కేమైనఁ గోరి వచ్చిన వనదే
వతవో శారదవో రతిపతిపంపిన మాయవో తపస్సారమవో 5-౧-27

పై పద్యమున గీఁతలు గల భాగమంతయుఁ గంగన పెంచి వ్రాసినదే.

నవా ఏతద్విష్ణు దత్తమహాద్భుతం యదసంభ్రమః శిరశ్ఛేద ఆపతితోఽపి....
భాగవత పరమహంసానామ్. 5-9-20

ఈ భాగమును గంగన విడిచివైచి

అచ్చట విప్రసూనుఁడు........ 5-౧-137

మఱియు నా విప్రవరుండు చండికా గృహంబు వెలువడి

క్రమ్మఱం జని కావలి యుండునెడ 5-౧-138

అనువాని నధికముగా వ్రాసెను. ఈ పెంపు పూర్వాపర కథలను గలుపుచు రమ్యముగా నున్నది.

మూలభిన్న సందర్భములు :

అగతతృషా భయాత్సహసైవోచ్చక్రామ 5-8-2

అవగతతృష యగుచు నది నుల్లంఘించునెడ 5-101

అగతత్కృషా యను దానికి నగతాత్కృట్ యస్యాః అని వ్యాఖ్య. దీని కపగత తృష యగుచు నన్నది కేవల విరుద్ధము.

పంచమస్కంధ ద్వితీయాధ్యాయమున ఆగ్నీధ్రుఁడు పూర్వచిత్తిని గాంచి

కాత్వం చికీర్షసి చ కిం మునివర్య శైలే
మాయాపికాపి భగవత్పర దేవతాయాః
విజ్యే బిభర్షి ధనుషీ సుహృదాత్మనోఽర్థే
కిం వా మృగాన్ మృగయసే విపినే ప్రమత్తాన్ 5-2-8

ఇత్యాదిగాఁ బెక్కు ప్రశ్నలడిగెను. ఈ శ్లోకము లన్నింట మునివర్య, సుహృత్ బ్రహ్మన్, సుభగ మున్నగు పుంలింగ సూచకములగు సంబోధనములున్నవి.

మునివర్యే త్యాది పుంస్త్వేన సంబోధనాని జాడ్యానుకారార్థ మ్మని శ్రీధరుని వ్యాఖ్య.

గంగన యిచ్చట పుంస్త్వసూచక సంబోధనములను విడిచి సతి, అంగన, ఇంతి మున్నగు సంబోధనములనే వాడెను. మూల రచనయే రమ్యతరముగా నున్నది. మఱియు సంస్కృతమునఁ గల

విజ్యేబిభర్షి ధనుషీ సుహృదాత్మనోఽర్థే
కింవామృగాన్ మృగయసే విపినేప్రమత్తాన్

ఉత్తరార్ధమునకు శ్రీధరుఁడు "హేసుహృత్ సఖే విజ్యే నిర్గుణే ధనుషీ బిభర్షి. కిమాత్మ నోఽర్థే? తవై తాభ్యాం కిం కార్య మస్తి. కింవాప్రమత్తాన్ అజితేంద్రియాన్ మృగతుల్యాన్ అస్మదాదీన్ మృగయసే. తాన్వశీకర్తుం ధనుషీ ధారయ సీ త్యర్థః. అని వ్యాఖ్యానము చేసెను. దీనిని గంగన

అంగజుఁ డెక్కుడించిన శరాసనముల్ ధరియించి యంత నా
యంగజు వేఁట మానవమృ గావళిఁ జూచుచునున్న దానవో
రంగగు నీదు చెయ్వుల తెఱం గెఱుఁగంగ నిజంబుఁ బల్కుమా
యంగన నిన్నుఁ గన్గొనిన యంత ననంగుఁడు సందడించెడున్. 5-1-28

అని యనువదించెను. మూలమున వ్యంగ్యముగా నున్న యర్థ మనువాదమున వాచ్యమైనది. పద్యమునందలి యమూలకమైన యుత్తరార్ధము దానిని మఱింత వాచ్య మొనర్చినది.

పంద్రెండవ యధ్యాయమున రహూగణుఁడు మునీంద్రుని,

తస్మాద్భవంతం మమసంశయార్థం.
ప్రక్ష్యామి పశ్చా దధునా సుబోధమ్

అధ్యాత్మ యోగ గ్రథితం త్వయోక్త
మాఖ్యాహి కౌతూహల చేతసోమే. 5-12-3
యదాహ యోగేశ్వర దృశ్యమానం
క్రియాఫలం సద్వ్యవహార మూలమ్
న హ్యాంజసా తత్త్వవిమర్శనాయ
భవా నముష్మిన్ భ్రమతే మనోమే. 5-12-4

అని యడిగెను. ఇందలి రెండవ శ్లోకము కూడ రహూగణుఁ డడిగినట్టిదే. తరువాత మునీంద్రుఁ డాతనికి తత్త్వము చెప్పెను. గంగన యిందలి మొదటి శ్లోకమును

విప్రవర్య నేను వేడ్కతో నా సంశ
యంబు లెల్ల నిన్ను నడిగి తెలియఁ
దలఁచియున్న వాఁడఁ దప్పక యెఱిఁగింపు
ముచితవృత్తిఁ దత్త్వయోగమెల్ల 5-1-158

అని యనువదించెను. "నా సంశయములను దరువాత నడుగుదును. ఇప్పుడు నీచేఁ జెప్పఁబడిన యధ్యాత్మ యోగమును గుతుహలాయత్త చిత్తుఁడనైన నా కెఱిఁగింపు" మనునది మూల శ్లోకమునందలి యర్థము. అనువాద మించుక విరుద్ధముగా నున్నది. పిమ్మటఁ గల-అని యడిగిన యా రాజున కావిప్రుం డిట్లనియె 1-159

కానవచ్చిన ఫలములు కర్మమూల
ము లగుటను జేసి సంసారములను జిత్త
మెపుడు వర్తించుచుండఁగా నెఱుఁగ లేవు
తత్త్వయోగంబు మిగుల నిత్యం బటంచు 1-160

అనువచనమును, పద్యమును మూలానుసారములుగ లేవు. ఈ పద్యము నందలి భావమును గూడ రహూగణుఁడే మున్నాముని చెప్పినదాని ననువదించి తెల్పుచున్నట్లు మూలమం దున్నది. బ్రాహ్మణ ఉవాచ-అనునది యందుఁ దరువాతనున్నది.

వృషలరాజ భృత్యులు భరతునిఁ గాళిబలికిఁ గొంపోవు సందర్భమునఁ గాళి వృషలాధిపునిఁ దద్భృత్యవర్గముతోఁ గూడ సంహరించి క్రీడించె నని చెప్పిన పిమ్మట సంస్కృత భాగవతము "ఏవ మేవ ఖలు మహదభిచా రాతిక్రమః (అభిచార రూపా తిక్రమః - అపరాధః) కార్త్స్న్యేనాత్మనిఫలతి" 5-10-19. అని చెప్పుచున్నది. గంగన దీనిని విడిచి

ధరలోన నెవ్వరేనియు ధరణీసురవరుల కెగ్గు దగఁ దలఁచిన వా
రరయఁగ నెదుదురు నిక్కము,హరిధరణీసురవరేణ్యు లందుండుటచేఁ.5-1-185

మూల మభిచారరూపా త్రిక్రమఫలమును నొక్కి చెప్ప ననువాదము బ్రాహ్మ ణులకెగ్గుఁ దలఁచిన వారికిఁ గల్గు ఫలితమును వివరించి చెప్పుచున్నది.

ఔచిత్యమును బోషించిన భాగములు.

కావాత్మవృత్తి రదనాద్ధవిరంగ వాతి
విష్ణోః కలా స్యనిమిషో న్మకరౌచ కర్ణౌ
ఉద్విగ్న మీనయుగళం ద్విజపంక్తిశోచి
రాసన్న భృంగనికరం సరవ న్ముఖంతే. 5-2-14

కావాతవ లోకే ఆత్మనః దేహస్యవృత్తిః ఆహారః. అంగ హేసఖే అదనాచ్చర్వ ణాత్, హవిరితి తత్సంబంధి గంధః వాతి ఆగచ్ఛతీతి తాంబూలాభిప్రాయమ్.

యతః త్వం శ్రీవిష్ణోః కలాసి.

తవచకర్ణౌ శ్రీ విష్ణోరివానిమిషోన్మకరౌ. అనిమిషౌ నిద్రారహితత్వేన, అలుప్త దృష్టిత్వేన, రత్న నేత్రత్వేన నిమిషశూన్యౌ. ఉత్ లసంతౌ మకరౌ తదాకారే కుండలేయయోస్తౌ. కించ తవముఖం సరవత్ శరత్సర ఇవ అత్రాదంతత్వ మార్షమ్. ఉద్విగ్నం చంచలం మీనయుగళమివ నేత్రద్వయం యస్మిన్. ద్విజాః దంతాఃతేషాం పంక్త్యా శోచి శోభా యస్మిన్. సరసితు ద్విజాః హంసాః. ఆసన్నో భృంగ నికర ఏవ కేశస్తోమః పరిమళలుబ్ధ భృంగస్తో మోవాయస్మిన్. అని శ్రీధరునివ్యాఖ్య.

ఇందలి "కావాత్మ వృత్తి రదనాద్ధవిరంగవాతి" అను దానిని గంగన విడిచి వైచెను. "విష్ణోః కలాసి" అను దానిని 37వ పద్యమునఁ జెప్పెను. మిగిలిన దానిని

పటుతాటంకరథాంగ యుగ్మమునకుం బల్మాఱు భీతిల్లుచున్
నటనం బందెడు గండుమీనములతో నా సన్ననీలాల కో
త్కట భృంగావళితో ద్విజావళి లసత్కాంతిన్ విడంబించు మా
అటకాసారముఁ బోలెనెమ్మొగము దా రంజిల్లు నత్యున్నతిన్ 5-38

తాటంక రథాంగయుగ్మమునకు భయపడి (నేత్రములనెడి) గండుమీనములు నటనంబందుచు నున్న వను కల్పన యమూలకమై రమ్యముగానున్నది.

మొత్తము మీఁద గంగన మూలమును సన్నిహితముగా ననుసరించుచు నను వాదము సాగించెను. రసపోషణమున నితరానువాదకుల వలెనే యితఁడును పోతన కడు కాఁజాలఁడు.

షష్ఠ స్కంధము - సింగయ :

షష్ఠ స్కంధము ననువదించినవాఁడు కసువయామాత్య పుత్రుఁడైన సింగయ. ఇతఁ డీ స్కంధము నారంభమున పోతనవలెనే దేవతాకవి స్తుతియు, స్వప్నవృత్తాంతమును, నిజవంశవర్ణనమును, షష్ఠ్యంతములను రచించినాఁడు. "బమ్మెరపోత రాజుఁ గవిపట్టపురాజుఁ దలంచి మ్రొక్కెదన్" అను పద్యభాగము వలన నితనికి పోతనపైఁ గల భక్తి గౌరవములు వెల్లడియగుచున్నవి. స్వప్న వృత్తాంతమున నితఁడు దివ్యవాణి (జగన్మాత) తనకు స్వప్నమున సాక్షాత్కరించి "నా చాటునఁ జాటుకార పదసాధు కవిత్వము చెప్పు మింపుగన్" అని యానతిచ్చినట్లు వ్రాసియున్నాఁడు. పోతనయెడ నీతనికిఁ గల భక్తి యితని రచనలోఁ గూడఁ గానిపించును. అతఁడు రచించిన భాగవత భాగమును బలుమార్లు చదివి యా రచనా విధానమును జీర్ణించుకొని యాతడట్లే వ్రాయుటకు యత్నించి కొంతవఱకుఁ గృతకృత్యుఁ డయ్యెను. పోతన వలె నితఁడును శ్రీధర వ్యాఖ్యనే యనుసరించి యనువాదము సాగించెను. షష్ఠ స్కంధము నితఁడు కాక మఱి మువ్వురు కూడ నాంధ్రీకరించి యున్నారు. వారి యనువాదములలో హరిభట్టు రచన యొక్కటే యిప్పుడు పూర్తిగా లభ్యమగుచున్నది.

యథామూలముగా ననువదించిన భాగములు :

అధునేహ మహాభాగ యదైవ నరకాన్నరః
నానోగ్రయాతనా న్నేయా త్తన్మే వ్యాఖ్యాతు మర్హసి. 1-6

కడిఁది వేదనలకుఁ గారణం బై యుండు
గుఱుతులేని నరక కూపరాశి
పాలుగాక నరుఁడు బ్రతికెడు మార్గంబు
పరమపుణ్య! తెలియఁ బలుకవయ్య. 6-41

నాశ్నతః పథ్యమేవాన్నం వ్యాధయోఽ భిభవన్తి హి
ఏవం నియమకృద్రాజన్ శనైః క్షేమాయ కల్పతే. 1-12

హితముగల కుడుపు మఱి రు, గ్వితతులఁ బొడమంగ నీని విధమున నతి స
ద్వ్రతుఁ డై నవాఁడు నిర్మల, మతిచే నఘరాశినెల్ల మట్టముసేయున్. 6-49

తపసా బ్రహ్మచర్యేణ శమేనచ దమేనచ
త్యాగేన సత్య శౌచాభ్యాం యమేన నియమేనచ
దేహవాగ్బుద్ధిజం ధీరా ధర్మజ్ఞా శ్రద్ధ యాన్వితాః
క్షిపం త్యఘం మహదపి వేణుగుల్మ మి వానలః. 1-13-14

తపమున బ్రహ్మచర్యమున దానములన్ శమ సద్దమంబులన్
జపముల సత్యశౌచముల సన్నియమాది యమంబులన్ గృపా
నిపుణులు ధర్మవర్తనులు నిక్కము హృత్తను వాక్యజంపుఁ బా
పపుగుదిఁ ద్రుంతు రగ్ని శతపర్వ వనంబుల నేర్చుకైవడిన్. 6-50

పెంచిన భాగములు :

తస్మాత్పురైవాశ్విహ పాపనిష్కృతౌ
యతేత మృత్యో రవిపద్య తాత్మనా
దోషస్య దృష్ట్వా గురులాఘవం యథా
భిషక్చికిత్సేత రుజాం నిదానవత్. 1-8

కావునఁ గాలకింకర వికారము కానకమున్న మృత్యు దు
ర్భావన చిత్తమున్ వెడఁగు పాటును జెందకమున్న మేనిలో
జీవము వెల్గుచుండి తన చెల్వము తప్పక మున్న మున్నుగాఁ
బావనచిత్తుఁడై యఘముఁ బాయు తెఱంగొనరింపఁగాఁ దగున్. 1-44
కాలంబెడగని పాపము మూలముఁ జెఱుపంగవలయు మునురోగములన్
దేలిన దోషము నెఱుఁగుచు వాలాయము దానినడఁచు వైద్యునిభంగిన్.
6-45

కొన్నిచోట్ల నొకే శ్లోకమునకు రెండు విధములైన యనువాదములు కనిపించును.

కేచిత్కేవలయా భక్త్యా వాసుదేవ పరాయణాః
అఘం ధున్వన్తి కార్త్స్న్యేన నీహార మివ భాస్కరః. 1-15
కొందఱు పుణ్యవర్తనులు — 6-52
హరిభక్తిచేతఁ గొందఱు పరిమార్తురు మొదలు ముట్టఁ బాపంబుల ని
ష్ఠురతర కరముల సూర్యుం డరుదుగఁ బెనుమంచు పించ మణఁచిన భంగిన్.
6-53

సధ్రీచీనోహ్యాయం లోకే పంథాః క్షేమోఽకుతోభయః
సుశీలా సాధవో యత్ర నారాయణ పరాయణాః. 1-17

ఈ శ్లోకము మొదట నొక సీసపద్యమున విపులముగను దరువాత నొక తేట గీతిలో సంగ్రహముగను ననువదింపఁబడినది.

హరికి నర్థముఁ బ్రాణ మర్పితంబుగనుండు వాని కైవల్య మెవ్వనికిలేదు. 6-55
అరయ నెన్నఁడుఁ జేటులేనట్టి ముక్తి వర్త్మమీ లోకమందు నెవ్వనికిఁగలదు
సాధులును బుణ్యశీలురు సజ్జనులును హరిపరాయణ తత్పరు లగుటఁ గాక. 6-56

సింగన యొక్కొక్కచోట శ్లోకమునందలి యొక్కొక్క విశేషణము నొక్కొక్క పద్యముగాఁ బెంపుచేసి యనువదించుచుండును.

సర్వేచ నూత్నవయసః సర్వే చారుచతుర్భుజాః
ధనుర్నిషంగాసి గదా శంఖ చక్రాంబుజశ్రియః. 1-35
దిశో వితిమిరా లోకాః కుర్వంత స్స్వేన రోచిషా
కిమర్థం ధర్మరాజస్య కింకరా న్నో నిషేధథ. 1-36

ధనువులు నిషంగచయములు కనదంబుజ శంఖచక్ర ఖడ్గ గదా సా
ధనములు ధరియించిన మీ తనువులు లోకముల కద్భుతం బొనరించెన్. 6-78
శాంతంబు లైన మీ తనుకాంతులు జగములను దిశలఁగలిగిన బహుళ
ధ్వాంతములఁ బాఱఁదోలుచు సంతసమొనరించె నిపుడు సర్వంకషమై. 6-79

ఇట్లఖిల లోకానందకర క్రమాకారులు నఖిల విభ్రాజమాన తేజో దుర్నిరీక్ష్యమాణులును నిఖిల ధర్మపాలురు నగు మీరు ధర్మపరిపాలుర మమ్ము నడ్డపెట్టం గతంబేమి. 6-80

శ్రీధర వ్యాఖ్య ననుసరించి పెంపుచేసిన భాగములు.

యథేహ దేవప్రవరా స్త్రైవిధ్య ముపలభ్యతే
భూతేషు గుణవైచిత్ర్యా త్తథాన్య త్రానుమీయతే. 1-46

హేదేవప్రవరాః ఇహాజన్మని శాంత ఘోర మూఢత్వేన సుఖదుఃఖ మిశ్రత్వేనవా ధార్మికత్వాదినా వా త్రైవిధ్యం భూతేషు యథోపలభ్యతే తథాన్యత్ర జన్మాంతరేఽప్యనుమీయతే త్రైవిధ్యాన్యథా నుప పత్త్యా కల్ప్యతే - శ్రీధర వ్యాఖ్య.

మఱియు వినుండు. జన్మంబు శాంత ఘోర మూఢగుణంబుల చేతనైనను, సుఖదుఃఖ గుణంబులచేత నైనను, ధార్మికాది గుణంబులచేత నైనను సకల భూతంబులు త్రైవిధ్యంబు నే ప్రకారంబునం బొందు నా ప్రకారంబున జన్మాంతరంబునఁ బొందుచుండు. 6-87

పంచభిః కురుతే స్వార్థాన్ పంచవేదాథ పంచభిః
ఏకస్తు షోడశేన త్రీన్ స్వయం సప్తదశోఽశ్నుతే. 1-50

పంచభిః కర్మేంద్రియైః స్వార్థానుపాదానాదీన్ పంచ శబ్దాదీన్ వేద. పంచభిః జ్ఞానేంద్రియైః షోడశేన మనసాసహ సప్తదశః షోడశోపా ధ్యంతర్గతోఽపి స్వయం త్వేకఏవ సర్వేంద్రియ విషయ ప్రతి సంధానాత్. త్రీన్ జ్ఞానేంద్రియ కర్మేంద్రియ మనో విషయాన్ ప్రాప్నోతి - శ్రీధర వ్యాఖ్య.

మఱియుఁ గర్మేంద్రియముల చేతఁ గర్మంబులు చేయుచుండి జ్ఞానేంద్రియం బులచేతఁ దమోవిషయంబు లైన శబ్ద స్పర్శ రూప గంధంబుల నెఱుంగుచుండి పదియాఱవది యైన మనంబుతోఁ గూడి పదియేడవవాఁ డగుచుండి షోడశోపాధ్యం తర్గతుం డై యొక్కరుం డై న జీవుండు సర్వేంద్రియ విషయ ప్రతి సంధానంబు కొఱకు జ్ఞానేంద్రియ కర్మేంద్రియ మనోవిషయంబులం బొందుచుండి.... 6-87

కొన్నిచోట్ల నతఁ డమూలకము లైన వర్ణనలు కావించుచుండును.

ఏకాదాసౌ వనం యాతః పితృసందేశ కృద్ద్విజః
ఆదాయ తత ఆవృత్తః ఫలపుష్ప సమిత్కుశాన్. 1-58

ఈ శ్లోకము ననువదించుటకు ముందు సింగన యజామిళుని యౌవనమును వసంతమును (89-94) పద్యములలో విశదముగా వర్ణించెను. ఈ వర్ణన మమూలక మయ్యును ముం దజామిళుఁడు చేయఁబోవు కార్యమును దృష్టియం దుంచుకొని చూచినచో మిక్కిలి యుచితముగా నున్నది. అట్లే

మత్తయా విశ్లథ న్నీవ్యా వ్యపేతం నిరపత్రపం
క్రీడంత మనుగాయంతం హసంత మన యాంతికై ః 1-60

ఈ సందర్భమున సింగన (98-101) పద్యములలో రతిక్రీడను వర్ణించెను.

అజామిళుఁడు తాను జూచిన కాంత యెడ బద్ధచిత్తుఁడై మన్మథోద్దీపన మొందిన సందర్భమున మూలమందు, తామేవమనసాధ్యాయన్ స్వధర్మాద్విరరామహ 1-63 అని కలదు. ఆ భావమును సింగన

ఆ లీలావతి గండపాళికలపై హాసప్రసాదంబుపై
నాలోలాలక పంక్తిపై నొసలిపై నాకర్ణ దృగ్భ్రూతిపై
హేలాపాది కుచ ద్వయోరు కటిపై నిచ్చల్ పిసాళింపఁగా
జాలిం బొందుచు నాత్మఁ గుందుచు మనోజా తాన లోపేతుఁడై 6-103

అని పెంచి వ్రాసెను. పిమ్మట

ఇతస్తత శ్చోపనిన్యే న్యాయతో ఒన్యాయతో ధనం
బభా రాస్యాః కుటుంబిన్యాః కుటుంబం మందధీ రయమ్ 1-66

అను శ్లోకమును

సముచిత శ్రుతిచర్చ చర్చింప నొల్లక సతికుచద్వయ చర్చచర్చచేయు 6-107

అను సీసపద్యముగా విపులీకరించి తెనిఁగించెను. మూలమునందలి "న్యాయతోఽన్యాయతోధనం" అను పదముల నతఁడు విడిచివైచెను. మూల శ్లోకము సంగ్రహాము గనే యున్నను ఆ దుష్ట బ్రాహ్మణుని వర్తనమును జక్కఁగా వర్ణించుచున్నది.

కొన్ని చోట్ల సింగన యనువాదము మూలభావములను సరిగా వ్యక్తము చేయకుండుటయే కాక క్లిష్టాన్వయమై యున్నది.

....ఇతిద్వైవ్యాస్య సాక్షిణః
ఏతై రధర్మో విజ్ఞాతః స్థానం దండస్య యుజ్యతే
సర్వే కర్మానురోధేన దండ మర్హంతి కారిణః 1-43
దేహధారికి సాక్షులై తెలుపుచుండు
దండనస్థాన విధము సద్ధర్మగతియుఁ
దగుల మీ రీ క్రమాను రోధనము చేసి
యఖిల కర్ములు దండార్హు లరయ నెపుడు 6-84

మొత్తము మీఁద సింగన పోతననే యాదర్శముగా గ్రహించి యనువాదము సాగించెను. ఇతనికి మూలమును విస్తరించుట యందుఁ బ్రీతి మెండు.

ఏకాదశ ద్వాదశ స్కంధములు - నారయ :

ఏకాదశ ద్వాదశ స్కంధములు రచించినవాఁడు వెలిగందల నారయ. ఇతఁడు గద్యలో పోతనామాత్య ప్రియశిష్యుఁడ నని చెప్పుకొని యున్నాఁడు. పూర్వులలో హరిభట్టును ఆధునికులలో శ్రీ సంపన్ముడుంబ సింగరాచార్యులుగారును, మిన్నికంటి గురునాథశర్మగారును గూడ నీ రెండు స్కంధములను దెనిఁగించియుండిరి. సంజీవ రాయ కవియు, కోవూరి పట్టాభిరామయ్యగారును ఒక్క యేకాదశ స్కంధమును మాత్ర మనువదించిరి. ఇంతమంది యీ రెండు స్కంధములను అనువదింపఁ బూనుటకు నారయ రచన మూలానుసారముగాఁ గాక యతి సంగ్రహముగా నుండుటయు, అదియును శిథిలమై పోవుటయు ముఖ్యకారణములు. హరిభట్టు రచన ధారాశుద్ధి శోభితమై మనోహరముగా నుండుటచేఁ గొందఱు భాగవతమును వ్రాసికొను నప్పుడు నారయ రచనకు బదులుగా హరిభట్టు రచనను వ్రాసికొనుచుండిరి. అందుచేతనే కొన్ని తాళపత్ర ప్రతులు హరిభట్టు రచనతోఁ గూడియుండుట సంభవించినది. నారయ రచనలోఁ బెక్కుచోట్ల హరిభట్టు రచనయో దాని ననుసరించిన రచనయో కనవచ్చు చున్నది.

వెలిగందల నారయ్య పోతన శిష్యుఁడ నని చెప్పుకొన్నను అతనివలెఁ గాక మూలమును జాల సంగ్రహించియుఁ గొన్ని చోట్ల గొన్ని యధ్యాయములను విడిచి

వైచియు రచన సాగించెను. అందు మూలభిన్నములైన పట్టులును బెక్కు కాన వచ్చును. అయ్యును బెక్కు తాళపత్ర ప్రతులలో పోతన రచన తరువాత నీతని రచనయే చేర్పఁబడియుండుట కితఁ డతని శిష్యుఁడగుటయే కారణమై యుండును.

1. ఏకాదశ స్కంధమందలి షష్ఠాధ్యాయము శివుఁడు, బ్రహ్మ, ఇంద్రాది దేవతలు మొదలగు వారు కృష్ణుని దర్శించుటకై ద్వారక కరుగుటతో నారంభించు చున్నది. వారు స్వర్గోద్యాన జాతములైన పూలమాలలతోఁ గృష్ణునిఁ బూజించి చిత్ర పదార్థములైన వాక్కులతో నతని స్తుతించిరి. ఈ స్తుతి యిచ్చట (7-27) 20 శ్లోకము లలో నున్నది. నారయ యా స్తుతి నంతను విడిచి,

కని పరమేశుని యాదవ వనశోభిత పారిజాతు వనరుహనేత్రున్
జనకామిత ఫలదాయకు వినుతించిరి దివిజు లపుడు వేదోక్తములన్ 11-84

అని యొక్క పద్యము మాత్రము వ్రాసెను. బ్రహ్మస్తుతిలోని

యదువంశేఽవతీర్ణస్య భవతః పురుషోత్తమ
శరచ్ఛతం వ్యతీయాయ పంచవింశాధికం ప్రభో 6-25

అను శ్లోకమును మాత్ర మతఁడు

అఖిలలోకేశ సర్వేశ యభవ! నీవు నుదయమందుట భూభార ముడుపు కొఱకుఁ
బంచవింశోత్తర శతాబ్ద పరిమితంబు నయ్యె విచ్చేయు వైకుంఠ హర్మ్యమునకు 11-85

అని తెలిఁగించెను.

2. శివబ్రహ్మాదిదేవత లరిగిన పిమ్మట ద్వారకయందు దుర్నిమిత్తములు పొడ గట్టెను. ఈ విషయము మూలమున

అథ తస్యాం మహోత్పాతాన్ ద్వారకాయాం సముత్థితాన్
విలోక్య భగవా నాహ యదు వృద్ధాన్ సమాగతాన్ 6-34

ఏతే వై సుమహోత్పాతా వ్యుత్తిష్ఠం తీహ సర్వతః
శాపస్య నః కుల స్యాసీ ద్బ్రాహ్మణేభ్యో దురత్యయః 6-35

అని చెప్పఁబడినది. ఆయుత్పాతములేవో యందుఁ దెలుపఁ బడియుండలేదు. నారయ వాని నిట్లు వివరించెను.

కాకఘూకంబులు కనక సౌధములలోఁ బగలు వాపోయెడి బహువిధముల
నశ్వవాలములందు ననలముద్భవమయ్యె నన్నంబు మొలచె మహాద్భుతముగ
శుకసారికలు రాత్రి సొగసె విస్వరముల జంతువు వేఱొక్కజంతువుఁ గనె
నొగిఁ బౌరగృహముల నుల్కము లుదయించె బెరసెఁ గావిరి రవిబింబ
మపుడు 11-87

3. ఉత్పాతములను జూచిన పిమ్మటఁ గృష్ణుఁడు యదువృద్ధులతోఁ జెప్పిన మాటలు మూలమున (6 - 35 - 39) - 5 శ్లోకములలో నున్నవి. అతఁడు వారెచ్చటి కేగి యేమేమి చేయవలెనో వివరించెను. నారయ యా విషయము నంతను సంగ్రహించి యిట్లు చెప్పెను.

కాన నుత్పాతములు చాలఁ గానఁ బడియె
నరయ నిందుండ వలవదు యదువులార
తడయ కిపుడ ప్రభాస తీర్థమున కరుగుఁ
డనుచు శ్రీకృష్ణుఁ డెంతయు నానతిచ్చె 11-87

4. యాదవులు ద్వారకను విడిచి ప్రభాసతీర్థమునకు వెడలుటకు నిశ్చయించిన పిమ్మట నుద్ధవుఁడు వివిక్తమునఁ గృష్ణుని దర్శించి యాతని పాదములకు నమస్కరించి ప్రాంజలియై 8 శ్లోకములతో స్తుతించెను. 6-43-49

దీనిని నారయ "దీనజన కల్పభూజ! సుధీనాయక మాకు నీవె దిక్కని పొగడెఁ.... దేవా నీవు యదుక్షయంబు గావించి చనిన నే యే విధంబున నిర్వహింతుము. నీ సహచరులమై జరపిన మజ్జన భోజన శయనాసనాది కృత్యంబులు మఱవ వచ్చునే" యని యతి సంగ్రహముగా ననువదించెను.

5. 7, 8, 9 అధ్యాయములందలి అవధూతయదు సంవాదమును, తదంతర్గతములైన కపోత పింగళాదుల యితిహాసములను నారయ చాల సంగ్రహించి రచించెను.

6. 10 మొదలు 29వ అధ్యాయము వఱకు నుద్ధవుఁ డడుగఁగా గృష్ణుఁ డతనికిఁ బెక్కాధ్యాత్మిక విషయముల నెఱింగించెను. వీనిలోఁ గొన్ని యధ్యాయములను నారయ విడిచివైచెను. కొన్నిటి నూరక స్పృశించి విడిచెను. కొన్నిటి నతి సంగ్రహముగా సూచించెను.

7. 30, 31 అధ్యాయములలో యాదవ ప్రళయమును కృష్ణ బలరాముల వైకుంఠ గమనమును వర్ణింపఁబడినవి. నారయ వీనిని గూడఁ జాల సంక్షేపించెను. కృష్ణ నిర్యాణానంతర మర్జునుఁడు మృతుల కూర్ధ్వ దైహికము లొనరించుటయు,

వజ్రుని బట్టాభిషిక్తు నొనరించుటయు సంస్కృత భాగవతమున నున్నను నారయ వానిని దెనిఁగించి యుండలేదు.

8. ద్వాదశ స్కంధమును గూడ నారయ చాల సంక్షేపముగనే యనువదించెను. అందు భాగవత సారాంశమును జెప్పు 12వ అధ్యాయము నొక్క దానిని మాత్రము పూర్తిగా విడిచివైచెను. మిగిలిన వానిని స్పృశించి వదలెను.

9. ఈ రెండు స్కంధములలో నొండు రెండు చోట్ల నాతఁడు మూలమునకు భిన్నముగాఁ గూడ రచన సాగించెను.

విప్రశాపానంతరము యదుకుమారులు భీతులై సాంబుని యుదరమును విప్పి యందయోమయమైన ముసలమును గాంచి రని మూలమునఁ గలదు.

తే తచ్ఛ్రుత్వాతి సంత్రస్తా విముచ్య సహసోదరం
సాంబస్య దదృశు స్తస్మిన్ ముసలం ఖ ల్వయస్మయమ్. 1–16

ఇందలి ఉదరం సహసా కివిముచ్య అను పదములను నారయ 'సాంబకుక్షి నిక్షిప్త చేల గ్రంథి విమోచనంబు సేయు సమయంబున' అని వివరించి తెనిఁగించెను.

తం చోపనీయ సదసి పరిమ్లాన ముఖశ్రియః
రాజ్ఞ ఆవేదయాం చక్రు స్సర్వయాదవ సన్నిధౌ. 1–18
శ్రుత్వామోఘం విప్రశాపం దృష్ట్వా చ ముసలం నృప
విస్మితా భయ సంత్రస్తా బభూవు ర్ద్వారకౌకసః. 1–19
తం చూర్ణయిత్వా ముసలం యదురాజ స్స ఆహుకః
సముద్రసలిలే ప్రాస్య ల్లోహం చా స్యావశేషితమ్. 1–20
కశ్చి న్మత్స్యో ఽగ్రసీ ల్లోహం చూర్ణాని తర ళై స్తతః
ఊహ్యమానాని వేలాయాం లగ్నా న్యాసన్ కి లైరకాః. 1–21
మత్స్యో గృహీతో మత్స్యఘ్నై ర్జాలై రన్యై స్సహార్ణవే
తస్యోదరగతం లోహం స శల్యే లుబ్ధకో ఽ కరోత్. 1–32
భగవాన్ జ్ఞాతసర్వార్థ ఈశ్వరో ఽపి త దన్యథా
కర్తుం నైచ్ఛ ద్విప్రశాపం కాలరూ ప్యన్వమోదత. 1–23

పై శ్లోకములలో యదుకుమారు లా ముసలమును గొనిపోయి రాజునకు (ఉగ్రసేనునకు) ఆ వృత్తాంతము నెఱింగించిరనియు, అమోఘమైన విప్రశాపమును ఆ ముసలమును గాంచి ద్వారకావాసులు మిక్కిలి భీతి చెందిరనియు, ఉగ్రసేనుఁ డా ముసలమును జూర్ణముచేయించి సముద్రోదకమునఁ బడవేసెననియు, మిగిలిన లోహ

మును గూడ నతఁ డట్లే కావించెననియుఁ జెప్పఁబడినది. రాజ్ఞే అను పదమునకు వ్యాఖ్యలో ఉగ్రసేనాయ నతు శ్రీకృష్ణాయ అని స్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడినది. నారయ దీనిని దెలిఁగించుచు యదుకుమారులు ముసలమును గొనిపోయి దేవకీనందను సన్నిధానమునఁ బెట్టి యెఱింగించిరనియు, నతఁ డాత్మకల్పిత మాయా రూపం బని యెఱింగియు నెఱుంగని తెఱంగున వారలం జూచి యతి నింద కావించినందుకు వారిని మందలించి "సముద్రతీరంబున నొక మహాపర్వతం బున్నది. అందుండు నత్యుచ్ఛ్రియ విశాల భీషణంబగు పాషాణంబున మీ భుజాబలంబుచేత నీ ముసలంబు దివిచి దీని చూర్ణంబు సింధు కబంధంబులఁ గలిపి రండు పొం" డని జగద్విభుం డైన కృష్ణుం డానతిచ్చెననియు, వారు నట్లుచేసి తత్కీలితం బైన లోహఖండంబును సాగరంబునఁ బడవైచిరనియు, దాని నొక్క ఝషంబు మ్రింగె ననియు రచించెను. ఉగ్రసేనుఁడు ముసలమును జూర్ణముచేయించి సముద్రమునఁ బడవేసె నను సందర్భమున వ్యాఖ్యలో "ఉగ్రసేనః సోఽపి శ్రీకృష్ణ మపృష్ట్వైవ ప్రాస్యత్" అని చెప్పఁబడినది. నారయ తెలుఁగున నుగ్రసేనుని మాటయే యెత్తలేదు. ఉగ్రసేనుఁ డే ముసలమును జూర్ణము చేయించి సముద్రజలములఁ బడవేసెనని మూలమున నుండ నారయ శ్రీకృష్ణుఁడు దానిని సముద్రతీరమందలి పర్వతము పైఁ గల పాషాణమున దానిని జూర్ణము చేసి సముద్రజలములఁ బడవేయుఁ డని యదుకుమారులతోఁ జెప్పినట్లు రచించెను.

నారయ పోతన శిష్యుఁ డైనను అద్వైతమునకుఁ గాక విశిష్టాద్వైతమునకే ప్రాధాన్య మిచ్చుచుఁ దన యనువాదమును సాగించె ననుటకుఁ బెక్కు దృష్టాంతము లున్నవి. 11-107

వస్తుసంవిధానము :

పురాణమునకుఁ బంచలక్షణ మనునది నిర్వచనమే కాక పర్యాయపదము కూడ నై యున్నది. సర్గము, ప్రతిసర్గము, మన్వంతరములు, వంశము, వంశానుచరితము అనున వైదును నా పంచలక్షణములు. సాధారణముగాఁ బురాణము లన్నింట నీ లక్షణపంచకము కానిపించుటచేఁ బూర్వులు దాని నా విధముగా నిర్వచించియుండిరి. భాగవత మా పురాణలక్షణ నిర్వచనమునకు లక్ష్యమైన మంచి యుదాహరణము. అందు ద్వితీయ స్కంధమునఁ బ్రపంచోద్భవ ప్రకారమును, నవమ స్కంధమున వంశ వంశాను చరితములును వర్ణింపఁబడియున్నవి. ఇతర స్కంధముల దేయేమన్వంతరము నందు భగవంతుఁ డే యే యవతారముల నెత్తి యేయే కార్యము లాచరించెనో విపులముగాఁ జెప్పఁబడినది. మొత్తము మీఁద భాగవత మంతయు భగవంతుని యేకవింశత్యవతారముల వర్ణనముతోఁ గూడినట్టిదే. ఆ యవతారములకు సంబంధించిన కథ

లన్నియు సమాన విస్తృతికములుగా లేక యందు భగవంతుఁ డొనరించిన కార్యకలాపములను బట్టి కొన్ని యతి విస్తృతికములుగను గొన్ని యనతి విస్తృతికములుగను నున్నవి రామకృష్ణావతారము లందలి చరిత్రయు లీలలును మిగిలిన యవతారముల వృత్తాంతముల కంటె నిందు విపులతరముగా వర్ణితములై యున్నవి. ఈ యవతార కథలందుఁ బ్రసక్తాను ప్రసక్తముగాఁ గొన్ని యుపాఖ్యానములును జెప్పఁబడియున్నవి. దశమ స్కంధోత్తర భాగము నందలి వస్తు వుత్తర హరివంశ కథావస్తువుతోఁ గొంచె మించు మించుగా నేకీభవించుచున్నది. మనకు సాధారణముగాఁ బరిచితములై యుండు దశావతారములలోని క్రమము సృష్టిపరిణామమున కనుగుణముగా నున్నదని శాస్త్రజ్ఞులు చెప్పుదురు. ఏకవింశత్యవతారము లందలి వరుస దాని కించుక భిన్నముగా నున్నది. భాగవతము నందలి కథన మీ వరుసనే యనుసరించుచున్నది.

కావ్యారంభమునం దాశీర్వాదము కాని నమస్కారము కాని వస్తునిర్దేశము కాని చేయవలయునని లాక్షణికులు చెప్పుదురు. సంస్కృత మహాకవులు పలువు రీ నియమమును బాటించియే యుండిరి. తెలుఁగు కావ్యముల మొదట సాధారణముగా నాశీర్వాదమో నమస్కారమో కానఁబడుచుండును. కొన్నిటిలో వస్తునిర్దేశముకూడ గోచరించుట కలదు. కాని దానిని నిరూపించుటకుఁ గొంత కష్టపడవలయును. పోతరాజట్లుగాక యాంధ్ర భాగవతము నందలి యారంభ పద్యమున నమస్కారముతోపాటు వస్తునిర్దేశమును గూడ నెంతో నిపుణముగా సంతరించియున్నాఁడు.

"శ్రీకైవల్యపదంబుఁ జేరుటకునై చింతించెదన్ లోకర
క్షైకారంభకు భక్తపాలన కళాసంరంభకున్ దానవో
ద్రేక స్తంభకుఁ గేళిలోల విలసద్దృగ్జాల సంభూత నా
నాకంజాత భవాండకుంభకు మహానందాంగనా డింభకున్"

ఈ పద్యమున మహానందాంగ నా డింభకుఁడు చితింపఁబడుచున్నాఁడు.

భాగవతము నందలి స్కంధములలోని కెల్లఁ గథా విషయముననే కాక రసవిషయమునఁ గూడ దశమ స్కంధము మహోదాత్తమైనది. మహానందాంగనాడింభకుఁడైన శ్రీకృష్ణుని లీలాచరిత్రమే యందలి వస్తువు. ఈ కృష్ణుఁడు విష్ణుదేవుని యవతారమగుట యటుండ నొక విధముగాఁ బోతన కావ్యమునకుఁ గృతిభర్త. భగవంతుడు తమ తమ కృతుల భర్తలకు శ్రేయోదాయకుఁడగుఁ గాక యని యితరకవు లారంభ పద్యములం దాశీర్వాదము చెప్పుదురు. పోతన తన కృతిపతియే భగవంతుఁ డగుటచే నాతని స్మరణముతోనే కావ్యము నారంభించినాఁడు. నందాంగనాడింభకుఁడను మాట భాగవతమునకుఁ బ్రాణమని చెప్పఁదగిన దశమస్కంధము నందలి వృత్తాంతమును [illegible]

సూచించుచున్నది.ఇంక నీ పద్యమునఁ గృష్ణుని వర్ణించుటకై పోతనవాడిన విశేషణముల యర్థమును బరిశీలించినచో నవి భాగవతము నందలి వస్తువు నంతటిని సంగ్రహముగా నెట్లు సూచించుచున్నవో తెలియవచ్చును. భగవంతుఁ డవతారమూర్తులు తాల్చుటకుఁ బ్రధానకారణము లోకరక్షణ పరాయణత్వము. అది లేనిచో నాతఁ డే వటపత్రముననో శేషతల్పముననో పవ్వళించి యాత్మారాముఁడై హాయిగాఁ గాలక్షేపము చేయ వచ్చును. ఈ యవతారములలో నాతఁడు చేసినపని యేమనఁగా భక్తులను రక్షించుట, వారికి బాధకలిగించు దుష్టులను రాక్షసులను సంహరించుట. భాగవతము నందలి కథలన్నియు భగవంతుఁడు భక్తపాలన, దుష్టదానవ సంహరణ కార్యము కొనసాగించిన ఘట్టములే. భక్తపాలన కళాసంరంభకుఁడు, దానవోద్రేక స్తంభకుఁడు నను విశేషణములు భాగవత కథ యందలి యర్ధాధిక భాగమును గర్భమునం దిముడ్చుకొన్నవి. భగవంతుడు "కేళిలోల విలసద్దృగ్జాల సంభూత నానాకంజాత భవాండకుంభకుఁడు." ఛాందోగ్యమునఁ జెప్పఁబడిన సృష్టిహేతువు నీ వాక్యము సమర్థించుచున్నది. భగవంతుఁడు లీలావలోకన మాత్రముననే బ్రహ్మాండము లన్నియు సృజించినవాఁడు. ఇది పురాణ లక్షణములలో నొకటైన సర్గమున కుపలక్షకము. ఈ విధముగాఁ బోతన యారంభ నమస్కార పద్యము నందలి మూఁడు నాలుగు విశేణములలోనే సృష్టికర్త మఱ్ఱికాయలో భవిష్యన్మహా వృక్షము కాఁదగిన విత్తులనువలె భాగవత కథాంశ సర్వస్వమునకు బీజములు నిక్షేపించినాఁడు.

ఇతరకవులు కావ్యరచనా పరాయణులగుట కర్థకామములఁ బొందవలె ననెడి వాంఛ కారణము. వారిలోఁ బలువురు వానిని వ్రాసి రాజులకును మహారాజులకును నంకితముచేసి పూర్ణకాములగుటయు నిజమే. అనఁగా వారు పొందినది క్షణభంగురమును దుర్గతి ప్రాపకము నగు నైహికభోగ సౌఖ్యానుభూతి. మఱి పోతన కాంక్షించినదది గాదు. పునర్జన్మము లేకుండ జననము సఫలము చేసికొనుటయు (జననంబుఁ సఫలంబుచేసెదఁ బునర్జన్మంబు లేకుండఁగన్) భవబంధ విమోచనము నొందుటయును (నేఁ బలికిన భవహరమగునట). ఆ యభిలాషమునే (శ్రీ) కైవల్య పదంబుఁ జేరుటకునై చింతించెద నని యాతఁడు తొలుఁదొల్తనే ప్రకటము చేసినాఁడు. భాగవత పఠన ప్రయోజనము కూడ (శ్రీ) కైవల్యపదంబు నొందుటయే. తొలి వాక్యముననే యాతఁడు తన యభిలాషను బాఠకులు వాంఛింపఁదగిన ఫలశ్రుతిని గూడఁ జక్కగా సూచించినాఁడు.

భాగవతమునందలి ప్రధానకథ లన్నింటిలో భగవంతుని భక్తరక్షణ పరాయణత్వము ప్రకటిత మగుచున్నది. భక్తులకు దుష్టులవలనఁ గలుగు నాపదల నార్తిని దయాపయోధియైన యాతఁడు వారి నాపత్సముద్రమునుండి యుద్ధరించి దుష్టుల

నుచితరీతి దండించుచుండును. భగవంతునిపై భక్తులు నించు భక్తివిశేషమున కది యీ లోకమునఁ గలుగు ప్రత్యక్షఫలము. అంతకంటె నుదాత్తమైనదియు నుత్తమ భక్తజనైకసాధ్య మగునదియు నగు మోక్షరూపమైన పరోక్షఫలము తరువాత లభ్యమగును. భాగవతము పఠించువారికి వెనువెంటనే బుద్ధిగోచరమగు నుత్తమోపదేశ మిది. ఈ యుపదేశమును మెచ్చినవారు కొంచెమో గొప్పయో చిత్తము భక్తిమార్గమున హత్తింప యత్నింపకమానరు. కర్మజ్ఞాన భక్తిమార్గములు మూఁడును మోక్ష సామ్రాజ్యమును జేర్చునట్టివే యైనను వానిలో దేనినైన నెవ్వరైన నవలీలగా ననుసరింపఁ జాలుదు రని తలంపరాదు. అధికార తారతమ్యమును బట్టి మానవు లా మూఁడు త్రోవలలో నొక దానిని నిర్ణయించుకొనవలయును. ఆ మూఁడింటిలోఁ గర్మజ్ఞాన మార్గములకంటె భక్తిమార్గము తక్కువ క్లేశకరమైనది. పాండిత్య ప్రాకృతత్వములతో సంబంధము లేకుండ నెవ్వరైన నా మార్గము ననుసరించి యనాయాసముగా మోక్షము చూఱగొనవచ్చును. భాగవత మా భక్తిమార్గముయొక్క లక్ష్యలక్షణములను విపులముగా వర్ణించు నుత్తమమైన గ్రంథము. ఏకాదశ స్కంధమునను, ద్వితీయ స్కంధారంభమునను శుకయోగి బరీక్షిత్తునకు భక్తిప్రాధాన్యము వివరించు సందర్భమునను భక్తిమార్గము యొక్క ప్రాశస్త్యము చెప్పఁబడినది. ప్రహ్లాదాంబరీషాదుల చరిత్రములు భక్తిమార్గము మహత్త్వమునకు దృష్టాంతములైనట్టివి. ఇట్లని భాగవతమున నితరమార్గముల ప్రసక్తియే లేదని తలంపరాదు. జ్ఞాన కర్మయోగముల వివరణముకూడ నం దచ్చటచ్చట దిఙ్మాత్రముగా గోచరించుచునే యుండును.

సృష్టిలోని సమస్త జీవరాసులలో మానవుని స్థాన మున్నతమైనది. ఆ యౌన్నత్యమునకు హేతు వితర జీవులకు లేని జ్ఞానమును దజ్జనితమైన యుక్తాయుక్త విచక్షణమును నాతని కుండుటయే. పుట్టి పెరిఁగి విద్యాబుద్ధు లార్జించిన పిమ్మట సంసారము యొక్క హీనత్వమును భోగాదుల క్షణభంగురత్వమును గుర్తించి మోక్షలాభమునకు దగిన యత్నము లాచరించుటయే యితర జీవ దుర్లభమైన యాతని జ్ఞానవత్తకుఁ బరమ ప్రయోజనము. అట్టి యత్నము నొనరింపకుండుచో నాతనికిని జ్ఞానరహితములై యాహార భయ నిద్రాదుల విషయమున నాతనితో సామ్యము వహించు తిర్యగ్జంతువులకును భేదమే యుండదు. అందుచే జ్ఞానవంతుఁడైన ప్రతి మానవుఁడును, ముముక్షువై యుండుటకును, ముముక్షువైన ప్రతిమానవుఁడును సంసారబంధ విమోచనమునకును గాంక్షించుచుండును. సంసారము బహుళక్లేశ భరితమైనట్టిది. జ్ఞానవంతులైన పెద్ద లందుచేతనే దాని నగాధమైన చీఁకటి నూతితోడను నక్రగ్రాహపాతీన భీకరమైన మహాసముద్రముతోడను బోల్చుచుందురు. మాయామయమైన యీ జగమున జనించినవారు బంధనశీలమైన సంసారమునఁ జిక్కుకొనుటలో నాశ్చర్యములేదు.

అట్లు చిక్కుకొనియు శిష్టులైన యుత్తములు తమ హీనస్థితిని గుర్తించి యా సంసార బంధములనుండి తమ్ముద్ధరింపుమని పరమేశ్వరునిఁ బరిపరి విధముల బ్రార్థించుచుందురు. దయామయుఁడైన పరమేశ్వరుఁడు భక్తుల మొఱాలించి బంధములు సడలించి వారికి ముక్తిమార్గముఁ జూపును. సూక్ష్మముగాఁ బరిశీలించినచో నుత్తముల విషయమున నిహజీవితము, వారికిని వారిని బద్ధుల నొనరింపఁ జూచు సంసార బంధములకును జరుగు సంఘట్టనమే యని తోఁపకపోదు. ఇట్టి సంఘట్టనమే యన్యాపదేశముగా గజేంద్ర మోక్షణ కథలో వర్ణింపఁబడినది. అందలి మడుఁగు సంసారమునకును నక్రము సంసారస్థ బంధజాలమునకును బ్రతినిధులు. గజేంద్రుఁడు ప్రమాదవశమున సంసారమునఁ జిక్కియు జ్ఞానవంతుఁ డగుటచే భగవంతుని బ్రార్థించి యుద్ధరింపఁబడిన యుత్తమ జీవుఁడు. ఈ విషయమునే పోతన యా ఘట్టము నందలి "ఊహాకలంగి జీవవపుటోల మునం బడి" యను నుపమానముచేఁ జక్కఁగాఁ సూచించెను. ఇదియొక విధమైన మనోజ్ఞ కథారూపకము(Allegorical story). దీనిని జదివినవారు సూచ్యమైయున్న యిందలి సంఘట్టనమును గ్రహించి బంధవిమోచనమునకు భగవంతునివంక దృష్టి సారింపక మానరు.

ప్రహ్లాదుఁడు, ధ్రువుఁడు, అంబరీషుఁడు మున్నగువారు మహాభక్తులు. ఎన్ని కష్టములు కలిగినను వారు భక్తి మార్గము నుజ్జగింపక పరమేశ్వర పాదారవిందములనే యాశ్రయించి తరించిరి. కష్ట పరంపరలు కలిగినకొలంది వారి భక్తి పరిణతమును బరిగాఢమునునై యగ్నితప్తమైన బంగారమువలె వెలింగెను. చివరకుఁ బరమేశ్వరుఁడు వారియండ నిల్చి వారిని బాధించినవారిని వేధించి, నిర్మలమైన భక్తి మార్గము యొక్క ప్రాశస్త్యముతోపాటు తన భక్తరక్షణ పరాయణత్వమును గూడఁ బ్రదర్శించెను. లోకమునఁ గూడ నొక్కొక్కప్పుడు భాగవతులకే పరమకష్టములు గలుగుచుండును. అవి వారి భక్తిని బరీక్షించి మఱింత పరిణతముగా నొనరించుట కేర్పడినట్టివే. అందుచేఁ దాత్కాలికాపతితములైన క్లేశములచే భక్తులు నిరాశాహతులు కాఁ గూడదు. అట్లుకాక స్థిర విశ్వాసముతో నిల్చినచో వారికి మోక్షము కరతలామలక మగును. ఈ కథలు సందిగ్ధ మానసులగు భక్తులకు సందేహము తొలఁగించి భక్తియందలి నిష్ఠ నతిశయింపఁ జేయును. ఈ విధముగా భాగవతమునందలి కథలు పెక్కు మానవజీవితముతో సన్నిహిత సంబంధముకలవై వారి కుత్సాహ విశ్వాసము లను జనింపఁజేయుటకుఁ దోడగుచుండును. అందుచేతనే యిందలి కథల కితర పురాణములందలి కథలకంటె మానవ హృదయావర్జన శక్తి యెక్కువగా గోచరించుచున్నది.

భాగవత కథలు పెక్కటిలోక వృత్తాంతముతోఁ గూడినట్టివి. అవి మర్త్యామర్త్య [illegible] సమ్మేళనముతోఁ గూడి యొకొక్కప్పుడు సహజత్వమునకు దవ్వుగానుండును.

అవి పఠితల హృదయము నందలి భక్తిభావమునువలెఁ దార్కికభావమును దృప్తి నొందింపఁ జాలవు. నరసింహమూర్తి భక్తపాలన పరతంత్రుఁడై స్తంభమున నావిర్భవించె నని చదువునప్పుడు భక్తులు పులకితాంగులై తన్మయత్వమున నొడలు మఱవ నితరు లిట్టి దెప్పుడైన జరుగునా యని శంకాపంకిలమానసులై పెదవి విఱుచుచుందురు. ఇ హైహికదృష్టి కసంబద్ధములుగాఁ దోఁచు విషయములు ప్రతి కథలోఁ గానిపించు చుండును. భగవద్విలాస మయములైన కథలం దిట్టివి గోచరించుటలో నచ్చెరువులేదు. అసలు మూల గ్రంథకర్త భావము భగవంతుని భక్తరక్షణ పరాయణత్వమును, భక్తి మార్గము యొక్క ప్రాశస్త్యమును నిరూపించుటయే కాని లోకసహజములైన సన్నివేశములతో సుందరములైన కథల నిర్మించుట కాదుగదా!

భాగవత కథలలోఁ గళకంటెఁ బ్రచారమెక్కువ. భక్తితత్త్వమును లోకమున వెల్లడించి ప్రజలను ముముక్షువులుగా నొనరింప యత్నించుట గ్రంథకర్త ప్రధానోద్దేశము. అందుచే భక్తి విషయమో భగవద్విషయమో వచ్చినప్పుడు కవి వానికిఁ గళాదృష్టితో కథలో నీవలసినంత కంటె నధికముగాఁ బ్రాధాన్య మొసంగుచుండును. అందుచే వానిముం దన్యవస్తువు లప్రధానములై మఱుఁగుపడిపోవుట సంభవించును. సంస్కృత భాగవతమునకంటెను బోతన భాగవతమున నీ పరిస్థితి మఱింత యధికముగా గోచరించును. దాని కాతఁడు భక్తి పారవశ్యమునఁ బ్రకటించు నావేశము కారణము. పైని పేర్కొనఁబడిన రెండు విషయముల నుపేక్షించి చూచినచో భాగవతము నందలి కథలు సర్వజనోత్సాహ జనకములై చదివినకొలందిఁ జదువవలెనను నుత్కంఠ కలిగించుచుండును. గజేంద్రమోక్షణ రుక్మిణీకల్యాణ ప్రహ్లాద వామన చరిత్రాదు లాంధ్ర లోకమున నా బాలవృద్ధజనహృదయనిష్ఠితములై యుండుట కందలి యాధ్యాత్మికౌన్నత్యముతోపాటు కథానిర్మాణ కౌశలము కూడఁ గొంత వఱకుఁ గారణమైయున్నది.

పోతన భాగవత రచన :

శ్రీమహాభాగవతము పురాణము. మహాభారతము ఇతిహాసము. రామాయణము కావ్యము. ఇది ఛందోబద్ధమయిన సారస్వతము పెద్దలు విభాగించిన సంప్రదాయము. అష్టాదశ గణములో చేరకపోయినా మహాభాగవతమునకు వచ్చిన వ్యాప్తి మఱొక పురాణమునకు రాలేదు. భాగవత వస్తువును గుఱించి మహాకవి పోతన విశ్వాస భావమెట్టిదో చూతము.

'పరమార్థ భూతము. అధిక సుఖదమ్ము. సమస్త మయ్యును కాక యుండునది.

'వేదకల్ప వృక్షమునుండి రాలినది. శుకమహాముని ముఖ సుధాధారలతో పాకమైనది'.

'ఈ భాగవత ఫల రసాస్వాదన పదవిని' రసికభావ విదులు పొందవచ్చును.

ఇంకను ఇది శ్రీమంతము. మునిశ్రేష్ఠకృతము. విమల చిత్తములతో వినఁగోరు వారి చిత్తములకు ఈశుఁడు చిక్కును'.

'ఇతరశాస్త్రముల వలన ఈశుఁడు చిక్కునా ? చిక్క'డని భావము.

'సత్యమ్ పరమ్ ధీమహి' అను గాయత్రీ ప్రారంభమున గాయత్రీ నామ బ్రహ్మరూపము ఎందు చెప్పఁబడునో అదియ భాగవతంబు'.

'నన్నయ తిక్కనాది కవులు - మున్ను భాగవతమును తెనిఁగించి యుండ లేదు. దీనిని తెనింగించి నా జననంబును సఫలంబుచేసెదను. నా పురాకృత శుభాధిక్యము ఎట్టిదో కదా !'

'కొందఱికి తెనుఁగు గుణము, కొందఱికి సంస్కృతము గుణము. కొందఱికి రెండును అభిమతములు. నే నందఱినీ మెప్పింతును' అని ప్రతిజ్ఞ.

భాగవతములో అలౌకికమయిన పరమార్థ విషయము వస్తువు. లోకవిషయ విలసితమై రసప్రధానముగా పరిణతమగు ఇతివృత్తముకాదు. ఐనా కావ్యపురాణములకు సామాన్యధర్మము బొత్తిగా లేకపోలేదు. అది ఉపదేశము. అయినను, భాగవత పురాణము మనుచరిత్ర వంటి కావ్య మనుట పొసగదు.

కాని, భాగవతము చదువునప్పుడు పండితులు, పామరులు, స్త్రీలు, పురుషులు వీనులవిందుగా విందురు. పులకించి పొంగిపోదురు. అంతరములు కదిలించు ఇష్టార్థ మేదో లేకపోయినచో అనుభావాదు లుత్పన్నములు కావు. కాగా భాగవతము పురాణమైనను కావ్యాదుల వలన కలుగు రసానుభూతిని ప్రసాదించుచున్నది.

కావ్యాదులలో నాయికా నాయకులు అవలంబనము. వారియనురాగ వృత్తము అందు అభివర్ణితమగును. భాగవతములో కూడ నాయికా నాయకులున్నారు. వారు ప్రకృతి పురుషులు. అవతార రూపముగా ఉపలబ్ధమైన మహోత్సవ సన్నివేశమే ఇందు వర్ణింపబడినది. సాధారణముగా కావ్యములలో మానవ వృత్తమే ప్రతిబింబించును. భాగవతములో ఈశ్వరవాల్లభ్యము మానవమండలములోనికి దిగి వచ్చినది. ఆ విచిత్ర దర్శనమువలన వెల్లిగొన్న యానందము పుక్కిలింత లయినది.

ప్రకృతి నాయిక. సృష్ట్యాదినుండియు వియోగములో తపించుచున్నది. యుగయుగాంతరాలు గడచిపోయినవి. ఆ విరహోత్కంఠ పట్టరానిదిగా భారగించినది. ఆ పురుషుఁడు లోకములో సన్నిహితుఁ డైనాఁడు. అది మంచి సమయము కాదా ! ప్రకృతి పురుషులు - ఆత్మ పరమాత్మలు - కలసికొన్నారు. అనంత మయిన విరహము అంతరించినది. ప్రాణి సాధారణమైన కామము దివ్యమయిన ప్రేమ యోగముగా విపాకము చెందినది.

"సంభోగా నతిరిచ్య మానవిభవః యద్విప్రలంభోరసః" అదే లీల- భాగవత వస్తువు.

"యావ్యాపారవతీ రసాన్ రసయితుం కాచిత్ కవీనాం నవా
దృష్టి ర్యా పరినిష్ఠితార్థ విషయోన్మేషాచ వైపశ్చితీ
తే ద్వే అప్యవలంబ్య విశ్వ మనిశం నిర్వర్ణయంతో వయం
శ్రాంతా, నైవ చ లబ్ధి మబ్ధిశయన ! త్వద్భక్తితుల్యం సుఖమ్"

ఈ శ్లోక భావమును అధ్యాసించి, అస్ఖలితమైన లక్ష్య శుద్ధితో సారస్వత సవనము సలిపిన సత్కవు లెందఱో కానరారు.

ఈ శ్లోకము పోతన కవిదేమో అనిపించును. అట్లు కాదుగదా ! అప్పటికి ఆనందవర్ధనుఁడు పుట్టి అయిదువందల యేండ్లు గతించినవి. అయినను భాగవతానువాద ముహూర్తము మనసులో మెదలుచ ట్లుండును.

పోతన భాగవతము రచించిన పరిస్థితులు :

ఆనాడు నిండుపున్నమ. పోతన్న శిష్టగృహస్థు. ప్రాతరాహ్నికములు నిర్వర్తించెను. నిఖిల భువన ప్రధాన దేవతావందనము చేసెను. ఉమారమాశారదలను సుమంత్ర పుష్పములతో పూజించెను. పూర్వ కవికుల పతులను వినుతించెను. వర్తమాన కవులకు ప్రియములు పలికెను. ఆతన్మయావస్థలో మఱచిపోక భావి కవులను బహూకరించెను. ఒక విశేషము. కుకవులు కనఁబడలేదు- పద్య పాషాణములు విసరికొట్టుటకు- సకల కవి కులమును అభిజనముగా భావించి ప్రవర్తించిన కవులున్నారా ? పోతన్న పూర్ణ సాత్త్వికుడు. సర్వసముఁ డైన సత్కవి. ఋషి. కుకవినింద ఒక వికార వాచాటనము. కోమల మయిన కావ్యాయతనము వాకిట కుపిత కుర్కుర కుర్దనము లాగున వినవచ్చును. భాగవతద్వారము ముందు ఇఁక చెప్పనక్కఱలేదు. దానిని పరిహరించిన మహాకవికి వందనము.

చంద్రోదయ మగుచున్నది. గోదావరికి పోయి స్నాతుఁడైనాఁడు. తీరమునందు శ్వేత సైకతము మీఁద పద్మాసనుఁ డైనాడు. ధ్యాననిర్మగ్ను డయినాఁడు.

కన్నులు అర్ధనిమీలితములుగా ఉన్నవి. అప్పుడు మెఱుపువలె ప్రక్క పద్మాలయ మెఱయుచున్నది. మేఘమువలె శ్యామలమైన మూర్తి కన్నెదుట కనబడినది. నవ్వులచే అమృతము చల్లుచున్నాడు చంద్రుడు. తీగయెక్కిన తమాలసాల తరువు లాగున విల్లు బుజాన వ్రేలాడుచున్నది. ఇది మహాకవి దర్శనము. తానేమో చెప్ప దలచుకొన్నాఁడు. ఇంతలో దర్శనమిచ్చిన శ్రీరామచంద్రుఁడే పలుకుల పళ్లెము అందించి "శ్రీ మహాభాగవతము తెనిఁగించుము నీ భవబంధములు తెగిపోవును" అని భాషించి అదృశ్యమయినాడు. ఆ దేవతాదేశము పోతనార్యుని మేధామనీషా మండలముల నావహించినది. భాగవత తన్మయుడై పోయినాడు. పలికించు చోదకుడు భగవంతుడు. పలుకునది భాగవతము. అవిచల విశ్వాసముతో రచన ప్రారంభమై అమృతధారలాగున సాగినది.

అప్పటి దేశకాల పరిస్థితులు :

అప్పటి దేశకాల పరిస్థితు లెట్టివి? సంక్రమించిన సారస్వత నిక్షేప మెట్టిది? ఈ విషయములు సంగ్రహముగా సమీక్షించుట శాఖాచంక్రమణము కాబోదు. దక్షిణాపథ చరిత్రలో ఏడవ శతాబ్దము అఖండ మహోదయము వంటిది. ఆనాడు సంస్కృతమే అధ్యయ నాధ్యాపన ప్రయుక్తమైన విద్య. వేద వేదాంగ దర్శనాదుల సమీక్ష యిచట అంతగా ప్రసక్తముకాదు. పూర్వ మీ మాంసా ప్రభావమే అధికముగా వ్యాప్తిలో నుండె నని భావింపవచ్చును. పూర్వ మీమాంస యనగా కర్మకాండ. మహర్షి జైమిని సూత్రములు దీని కాధార భూతములు. ఆ సూత్రాలను శబరస్వామి వ్యాఖ్యానించెను. అంతటితో నిలిచిపోయినది ఆ వ్యాసంగము. 7వ శతాబ్దిలో కుమారిలభట్టు, ప్రాభాకర మిశ్రుఁడు, పూర్వ మీమాంసా దర్శనము నెత్తికొని శబరస్వామి వ్యాఖ్యకు వివరణములు వ్రాసి, వాని స్వరూప మహత్త్వములను ప్రదర్శించిరి. యజ్ఞయాగాది రూపమైన కర్మానుష్ఠానమే ప్రధానముగా నుండె ననుటకు హేతువులు కలవు.

ప్రాయే ణైవ హి మీమాంసా, లోకే లోకాయతీ కృతా
తామాస్తిక పథే కర్తు మయం యత్నః కృతోమయా.

నాస్తికపర్యాయముగా వినియోగమవుచున్న మీమాంసను ఆస్తిక నిష్ఠితముగా త్రిప్పుటకు తానుయత్నించితినని కుమారిలభట్టు పలికినపలుకులు ఇవి. ఉత్తరదేశమునందు బౌద్ధము బాగా వ్యాపించినను నాడు దక్షిణాపథమున దాని ప్రాబల్య మంతగా తాకలేదు. కాని శైవము మాత్రము ప్రచారములో నుండెను. కుమారిలభట్టు వార్తి కారంభమున శివధ్యానమునే చేసెను. రానురాను భక్తిమార్గము విస్తరింప సాగెను. భక్తికూడ శైవవైష్ణవము లను రెండు పాయ లయినది. భక్తులు తమతమ మతములను

బోధింప గ్రామగ్రామాలకు తిరుగుచుండిరి. ఈ భక్తుల బోధలు ప్రజాభాషలో ప్రవర్తమానము లాయెను. దేశభాషలు పొదివికొని పుష్పింపసాగెను. సూత్రములును వార్తికములును వెనుకబడెను.

ఆచార్య శంకరులు 788 సంవత్సరములో జన్మించిరి. 820 లో సిద్ధిపొందిరి. అది నమ్మఁజాలని మహత్తర జీవితము. బ్రదికియున్నది ముప్పదిరెండేండ్లు. ఎనిమిదవ యేట సన్న్యాస స్వీకారము. ఆసేతు హిమాలయ పర్యంతమును కాలినడకనే సంచారము, అపమార్గవాదులతో పోరాటము. ఇవికాక బ్రహ్మసూత్రములకు, ఉపనిషత్తులకు, భగవద్గీతకు భాష్యములు వ్రాసెను. నాలుగు మఠములను నిర్మించెను. 'సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ' అను ఉదాత్త సత్యమును ప్రకటించెను. ఇదే అద్వైతము. దృష్టమగు జగత్తు నిత్యముకాదు. అది మిథ్య. సర్వమును బ్రహ్మనిష్ఠితము. ఈ మిథ్యావాదమును నిరీశ్వరవాదముగా భ్రమింపరాదు. ఆచార్య శంకరుని దృష్టిలో నిరుపాధికమే పరమ ప్రమాణము; కాని సృష్టిస్థితిలయములకు హేతు వొకటి ఉన్నది. దానినే ఆయన ఈశ్వర వాచకముగా అంగీకరించెను. అవతారాదులతో భాసించువాడు ఈశ్వరుఁడు. ఈ కార్య మంతయు మూడువందల సంవత్సరాలలో జరుగదగినది. ముప్పదిరెండేండ్లలో శంకరులు నిర్వహించిరి. ఇట్టి మహాపురుషుఁడు మఱొకడు కానరాడు.

భారతీయ ధర్మ విజ్ఞానములో నిరీశ్వరవాదము లేకపోలేదు. సాంఖ్యము నిరీశ్వరమే. వైయాకరణుల స్ఫోటసిద్ధి నిరీశ్వరమే. ఇవి చిరంతనములే. కాని వానిని పరిశీలించి సామ్య వైషమ్యములు తూచి, అబద్ధ సుబద్ధములను నిశ్చయించి, నిస్సంశయముగా సిద్ధాంతీకరించుట 9 వ శతాబ్దిని గాని జరుగలేదు.

"శంకరులు తన అద్వైత ప్రచారములో శ్రీశైలమువద్ద కుమారిల భట్టును కలసికొని వాదభిక్ష నర్థించిరి. కాని భట్టు ఆయనతో వాదమునకు సమ్మతింపక మండన మిశ్రుని చూపెను. మండనమిశ్రుని భార్య కుమారిలభట్టు చెల్లెలు. ఆమె సరస్వతీదేవి అవతారము. శంకర మండనమిశ్రులకు వాదము జరిగెను. శాస్త్రార్థ నిర్ణేత్రిగా మండనమిశ్రుని భార్యను ఎన్నుకొనిరి. వాదమున శంకరులు గెలిచిరి. అనగా పూర్వ మీమాంసా న్యాయము నిలువలేదు. అద్వైతమే సిద్ధాంతముగా నిగ్గినది. శంకరుఁడు మండనమిశ్రునకు సన్న్యాసమిచ్చి, సురేశ్వరాచార్య నామధేయముతో శృంగేరీ మఠమున కధిపతిగా నియమించెను. ఆయన భార్యను మంత్రముగ్ధను చేసి శృంగేరిలో నారాధ్యదేవతగా సుప్రతిష్ఠితనుగావించెను." ఈ ఐతిహ్యమును ప్రసిద్ధ చరిత్రకారులు శ్రీ నీలకంఠశాస్త్రి గ్రంథస్థము కావించినారు. జినవిజయమను గ్రంథములో మఱొక ప్రస్తావన కలదు. కుమారిలభట్టు తన ప్రచండ ప్రజ్ఞా పాండిత్యములతో జైనాచార్యు

లను నిర్ధూమధామము కావించె నట. పరాజితు లయిన జైన విద్వాంసులు కుమారిల భట్టును బహుళః దూషించిరి.

మహావాదీ మహాన్ ఘోరః శ్రుతీనాం చాభిమానవాన్
జినానా మంతక స్సాక్షాత్, గురుద్వేష్టా ఒతిపాపవాన్.

ఆ దూషణ కృతి యందే

ఆంధ్రోత్కలానాం సంయోగే పవిత్రే జయమంగళే
గ్రామేఒన్తికే మహానద్యా భట్టాచార్యః కుమారిలః ;
ఆంధ్రజాతిః తిత్తిరికః ....

అని లిఖించిరి. కాగా అటు శ్రీశైలపు ప్రసక్తి వలనను, ఇటు జైనుల వ్రాతలవలనను కుమారిలభట్టు ఆంధ్రుడనుట స్పష్టము. తేలిన విషయమేమన, జైనులతో ఘోర వివాదకత, బౌద్ధులతో బండపోరాటము దినదినగండములుగా జరుగుచుండెను. అందుచేత సమాజము నిత్యసంఘర్షణతో సదమదమై అస్తిమిత సంకులము కాక తప్పలేదు.

జైనుల వైదికమతఖండనమును తోడ్తో కర్మధర్మబద్ధముగాని శైవ జంగముల భక్తియోగ ప్రచారమును శంకర నిర్యాణము తరువాత తీవ్రమాయెను. సనాతన ధర్మమూలములు సళ్ళసాగెను. సమాజములో మతద్వేష మంకురించి, కుటుంబ గర్భము చిల్లిపడెను.

ఉత్తర హిందూస్థానమునందు మహమ్మదీయ రాజ్యము గట్టిపడెను. మెల్ల మెల్లగా దక్షిణాపథము మీదికి తురకలదాడి ప్రారంభమాయెను. పరాజయ పరాభవములకు వారు జంకలేదు. మొండి పట్టుదల విడువలేదు. తుదకు 1323లో తెలంగాణము నాక్రమించిరి. కాకతీయ పతాక తల్లక్రావాల్చెను. తురక జెండా ఓరుగల్లు కోటమీది కెక్కెను.

రాజకీయ పరిస్థితులు :

కాకతీయసామ్రాజ్య పతనముతో రాజకీయ ధార్మికసంక్షోభములకు గురియైనది ఒక్క తెలుగుదేశమే కాదు, దాదాపు దక్షిణాపథమున కంతటికిని ఆ దుర్దశ తప్పలేదు. ఏ పూర్వపుణ్యముననో కొన్ని దశాబ్దములకు తెలుగునేలపై మరల స్వాతంత్ర్య వాయువులు వీచినవి. కాని తెలుగునేల యంతయును ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యము క్రిందికి రాలేదు. త్రిలింగ సామ్రాజ్యలక్ష్మి ధార్మిక సంక్షోభము నుండి బయటపడినను రాజకీయముగా నాలుగు ముక్కలై పోయెను. విజయనగరాధీశ్వరులు కొంత, కొండవీటి రెడ్లు కొంత, రాచకొండ వెలమలు కొంత, కటకపు గజపతులు మరికొంత తెలుగు,

వేలను పంచుకొనిరి. ఈ నాలుగు రాజ్యములు కొంతకాల మహామహామికతో పెనగు లాడినవి. అప్పుడే బహ్మనీరాజ్యము పీఠైన భాగమెల్ల చేజిక్కించుకొని బలిసినది. ఈ యైదు రాజ్యములలో విజయనగర, బహ్మనీ, కళింగములు బలవత్తరములు. తెలుగునేల అధికభాగము నాక్రమించుకొని తెలుగు సంస్కృతికిని సాహిత్యమునకును దోహదముచేసిన సిసలైన తెలుఁగు రాజులు కొండవీటిరెడ్లును, రాచకొండ వెలమలును. వీరు పరస్పర యుద్ధములతో బలవత్తరుల నాశ్రయించుటతో సన్నగిల్లి చిట్ట చివరకు నామరూపములు లేకుండ ఆరిపోయిరి. దాదాపు ఆ కాలమున పుట్టినదే ఆంధ్ర భాగవత కల్పతరువు. క్రీ. శ. 1474 నాటికి రాచకొండ దేవరకొండ రాజ్యములు బహ్మనీరాజుల వశమైపోయినవి. తెలంగాణము తురకల దండయాత్రలతో, గ్రామ దహనములతో, పీనుగుల పెంటగా, మహాశ్మశానముగా మాఱిపోయినది. పూర్వపు రాజకీయగ్లానియు ధర్మగ్లానియు మరల సంభవించినవి. ఆ మహాదహనమందో దేశక్షోభమందో భాగవతకల్పతరువు కొమ్మలుకొన్ని రాలిపోయినవనియు, కొన్ని వాడి పోయిన వనియు చారిత్రకుల యభిప్రాయము. శ్రీమల్లంపల్లి సోమశేఖర శర్మగారును, శ్రీ అనుముల సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారును అట్లే ఊహించిరి. పోతనకవి సమ కాలీనముగా బహ్మనీరాజ్యమున అహమ్మదుషా అలావుద్దీన్ షాలును, విజయనగర రాజ్యమున ప్రౌఢదేవరాయ మల్లికార్జునరాయలును, కళింగదేశమున కపిలేశ్వర గజపతియును, రాచకొండలో కుమారాన్నపోత ముమ్మడి సింగమ నాయకులును, దేవరకొండలో లింగమనేడును పరిపాలించిరి. వెలమరాజ్య పతనముతో తెలంగాణము కొంతకాలము బహ్మనీలవశమున, కొంతకాలము ఖుతుబ్షాహీల వశమున మఱికొంత కాలము ఆసఫ్షాహీలవశమున శతాబ్దముల తరబడి మాసి మఱుగుపడిన మాణిక్యమైనది.

హరిహర బుక్కనాయకు లను అన్నదమ్ములు కాకతీయ స్కంధావారము విచ్ఛిన్నముకాగా తుంగభద్రాతీరమందున్న కాంపిలికి వెళ్ళిపోయిరి. తరువాత కాంపిలి కూడమమ్మదీయుల వశమాయెను. నాయక సోదరులిరువురును పట్టువడిరి. తురకలు వారిని ఢిల్లీకి చెఱగొనిపోయి, అక్కడ బలవంతముగా ఇస్లాము మతములో కలిపిరి. కాంపిలిలో విప్లవము రేగెను. మహమ్మదీయులు దాని నణపలేకపోయిరి. హరిహర బుక్క సోదరులను చెఱవిడిపించి ఆ విద్రోహము నాపుటకై కాంపిలికి పంపిరి. అక్కడ విద్యాశంకరులు వారికి పునః హిందూమతమిచ్చి, విద్యానగర సామ్రాజ్య స్థాపకు లుగా సిద్ధము చేసిరి.

1333లో మాధవసాయను లను సోదరులు విద్యాశంకరుల శుశ్రూషకై ఓరుగల్లు విడిచిపోయిరి. వా రసాధారణ ప్రజ్ఞాధురంధరులు. విద్యాశంకరులు లా సోదరులకు కావలసిన విద్యాశిక్ష లిచ్చిరి. మాధవుఁడు విద్యారణ్యుఁ డను పేరుతో శృంగేరి పీఠము

నధిరోహించెను. సాయనుడు వేదములకు భాష్యము వ్రాసెను. అటు రాజకీయముగా హరిహర బుక్కరాయలును, ఇటు ధర్మ సంస్థాపనోద్యమమునకు మాధవసాయనులును సిద్ధమయిరి. తురకలతో మోహరించుటకు విజయనగర సామ్రాజ్యమునకు పునాదులు పడెను. యుగయుగాంతరములనుండి చిలుక చదువులుగానున్న వేదము అర్థవంతము లుగా ప్రకాశించెను. నాస్తికవాదుల నెదుర్కొనుటకు కావలసిన విజ్ఞానబలము సమ కూరెను.

మతసారస్వతములు :

ఆశానిరాశలతో, వ్యూహ ప్రతి వ్యూహములతో, వాదోపవాదములతో దేశమును సమాజమును కూడ అవ్యవస్థితమైన క్లిష్టదశలో పడెను. ఇంతలో కొందఱు వైష్ణవభక్తులు సహ్యాద్రి ప్రాంతమునుండి వచ్చిరి. వీరందఱును మహానుభావ పంథకు చెందిన క్రొత్త వైష్ణవులు. వైదికధర్మ ద్వేషులు. సంస్కృతము చదువుకొన్న వారినే వెలివేసి వేధించిన ఉన్మాదులు. జైనులు, బౌద్ధులు, జంగములు, హరిదాసులు నేల యీనినట్లు దేశమంతటను వ్యాపించిరి.

ఇక సారస్వత క్షేత్రములో శైవ కవులు వేదములను వైదికాచారములను తిట్టిపోయుచుండిరి. ఓరుగల్లు క్రీడాభిరామధామముగా లోకాయతలాలసలో మునిగి తేలుచుండెను. ఏ ప్రక్కచూచినను దురావేశము, దురభిమానము, దూషణ, దౌష్ట్యము, దుర్దాంతముగా చెలరేగి చిందులు త్రొక్కెను.

ఈ దుష్కాలములో పుట్టిపెరిగినవారు శ్రీనాథ? పోతనార్యులు. శ్రీనాథుడు శృంగారకవిగా రాజాస్థాన సందర్శన మారంభించిన ఉద్దండ కవి. డిండిమభట్టు కంచు ఢక్కను పగలగొట్టించెను. రెడ్డిరాజుల ఆస్థానకవిగా మహాభోగము లనుభవించెను. అఖండ ధారాపాతమువంటి కవితతో సారస్వత క్షేత్రమును ముంచియెత్తెను. తుదకు సంకెళ్లు పడి, నడివీథిలో దీర్ఘనిద్రపోయెను.

పోతనామాత్యుడు పుణ్యశాలి. శైవుల యింటనే పుట్టెను; కాని వీరభద్ర పళ్లెము లెత్తి "హరోంహర" యని ఊరేగుచున్న నాటి మతోద్వేగమునకు ఓపలేక పోయెను. వైష్ణవము స్వీకరించెను. మహాభాగవతమును తెనిగించి, మాతృభాషను మధుమయముచేసి, వైకుంఠములో హరి సంకీర్తన మాచరించుటకు తరలిపోయెను.

రచనా బంధము :

పోతనామాత్యుఁడు తాను సహజపాండిత్యుఁడనని చెప్పికొన్నాడు. సహజ పాండిత్య మనగా చదువుసాధనలులేక గాలి మూటగట్టిన శ్రుతవాచాటనమని మనము

భావించుచున్నాము. అది పొరపాటు. కర్ణునకు కుండలములవలె, కుశలవులకు జృంభకాస్త్రాదులవలె జన్మతో సంసిద్ధమయిన పాండిత్యమని నమ్ముట న్యాయము. అనగా అది పూర్వ సుకృత సువాసన, జన్మాంతర బహుశాస్త్రాధ్యయన ఫలము. మన కాలములో, రామకృష్ణ పరమహంసలో రమణమహర్షిలో ఇట్టి విశేషము ప్రదర్శిత మయినది. నమ్మరాని ఆకాశపుష్ప మేమియు కాదు. పువ్వునకు పరిమళము పుట్టుకతోనే అంటి వచ్చును. పైనుండి పూయ నక్కఱలేదు. అఖండమైన పాండిత్యమునకు ఆయన రచనా విన్యాసమే సాక్ష్యము. కథారంభములోనే నైమిశారణ్యావర్ణన ముప్పది మూడు వాక్యాలలో విస్తరింప బడినది. "మధువైరి మందిరంబునుం బోలె మాధవ మన్మథ మహితంబై" అని ఎత్తుకొన్నాడు. ధారాళమయిన స్వాదుపద ధారాసారము. తేనెలు, తేరు పలుకుల భణితి. బాణుని రచనాబంధములోనే యిట్టి పాండిత్య ప్రకర్ష కనబడును. 'యత్ర లక్ష్మి మి వాలకోద్భాసినీమ్మ'ని ఆరంభమై నిశ్శేషముగా నిర్వహణమగుటయే ఆ రచన. ఇట్టి రచనను బిగి సళ్ళిపోకుండ నడపుట సులభసాధ్యము కాదు. శబ్ద పారావారము పుక్కిటిలో నుండవలెను. శ్లిష్టోపమలు విసరుటకు సాదృశ్య సాధర్మ్యములు పిలిచిన పలుకు నవిగా నుండవలెను. అనగా బహుగ్రంథ సందర్భ వైదుష్యము, అనేక వ్యాఖ్యా విజ్ఞాన వికాసము ఉపస్థితముగా సద్యః స్ఫురితములు కావలెను. వీనికి తోడు ప్రయోగ ప్రావీణ్యము కూడ అవసరము. గంగావతరణ ఘట్టములో 66 ముక్తపద గ్రస్తములు గుత్తికొన్నవి. అంతరాంతములలో ఉపమాలంకారములు, శ్లిష్టపదబంధము, శ్లేషానుప్రాణితరీతి. - ఇవి అన్నియు-గంగాదేవి వేణీ బద్ధములయిన పాయలలాగున - అల్లుకొని అందాలు వెదజల్లుచున్నవి. కాగా, ఈ మహాకవి పాండిత్యమును శంకించుట ప్రగల్భమో, అవిధేయమో కాకమానదు. ఆయనకు పాండిత్యము పుట్టుకతోనే వచ్చినది. తాను తపస్సాధనతో సాధించినది కవితా కౌశలము. ఏమన ఆ మహానుభావునికి భగవత్సంకీర్తనమే ఇచ్ఛావరేణ్యము. పాండిత్యముతో కీర్తన రచన సాధ్యము కాదు, కాలేదు. ఆత్మమంత్ర పుష్పము సమర్పించుటకు రమ్యాతర రచనా నైపుణి కావలయును. అది కవితకు వశ్యము. దీక్షా ప్రస్తావనలో ఈ విషయము ధ్వనించును.

కవిత, కవిత్వము, కావ్యము, సాహిత్యము, ఈ శబ్దాల నన్నింటినీ మనము పర్యాయ పదాలుగా వాడుచున్నాము. కాని వీనిలో కొంత అంతరము పాటించవచ్చును. కావ్యమనగా శబ్దములతో కవి సృజించిన రమ్య నిర్మాణము. దానిలో ఆస్వాదనీయముగా రుచించు ఇష్టార్థ ప్రతీతి కవిత. అది ప్రీతిస్ఫురితముగా నుండును. "ప్రీత్యాత్మాచరనః". ఇష్టార్థరూపమయిన రసము నిలుచు నెలవులును, అనుభవించు తీరును ఒక్కటిగా ఉండవు. చెఱుకుముక్కలను, కొబ్బరితునుకలను చర్వణచేసిన కాని

రుచి తగులదు. మామిడిపండ్లను కదళీఫలములను తోలు తీసివేసి గ్రసించవచ్చును. కాని పూలలోపలి తేనె అట్లు స్థూలముగా అందదు. భావము భ్రమరాయమాణముగా పుష్ప గర్భము ప్రవేశించవలెను. మధుకణచయనము చేయవలె. అప్పుడు రసానందము అనుభూతికి వచ్చును. అది సహృదయ వేద్యము.

పురాణేతిహాసములు ఛాయాసాలముల వంటివి. కావ్యములు లలితలతల వంటివి. కొమ్మలు రెమ్మలు రెంటికి నున్నవి. అయినను రసోదయస్థానము పుష్పమే. కొమ్మలు రెమ్మలు కావు. భాగవతము కల్పతరువు వంటి దని మహాకవి సాభిప్రాయముగా పలికినాడు. కాగా, ఇందు రసాదికము ఫలప్రధానముగా సేవింపఁ దగిన దని భావము. పైగా, ఇది కల్పతరువను విషయము విస్మరింపరాదు. ఇచ్ఛానైజమునుబట్టి ఫల ప్రసాదము కూడ రూపొందును. మనసు మేడిపండు మేలిమికోస మఱ్ఱాడుచుండగా మందారము మామిడిపండ్ల వాయన మీయదు.

శబ్దములతో రూపొందిన మహానిర్మాణము వాఙ్మయము. దీనిని (1) వేద శాస్త్రములు, (2) పురాణేతిహాసములు, (3) కావ్యనాటకములు అని వర్గీకరించి వారు వేత్తలు. మొదటి వర్గములో శబ్దమహిమ, రెండవ దానిలో అర్థబలము, మూడవ దానిలో రసస్ఫూర్తి ప్రధానములుగా గుర్తించిరి. వేదశాస్త్రములు ప్రభువువలె శాసించును. పురాణములు మిత్రునివలె క్షేమసహాకారములు. కావ్య రూపకములు కాంతా సమ్మితముగా నుపదేశించి అభిరుచించును. తెనుగులో పురాణ ములు కూడ కావ్యఫణితిలోనే వన్నె తేరినవి.

కావ్యములు రసాత్మకములు. రసాస్వాదనము వలన ఆనందము ప్రాప్తించును. రసానందము బ్రహ్మానంద సహోదర మన్నారు లాక్షణికులు. ఈ భేదము నిట్లు భావింప దగును. కావ్యములలో కథ లౌకికము. పాత్రాదులు మర్త్యులు. చేతనా చేతనమయ మయిన వ్యాపారమంతకును ఆవరణము ఈ లోకమే. అనుభూతి కూడ అన్యాంతర విషయము కాదు. కాగా, కావ్యానందము బ్రహ్మానందము కాబోదని శంకించుట కవకాశమున్నది. కాని, పరిశీలించిన పూర్వాచార్యులే:

"అత ఏవ అయం బ్రహ్మానంద ఏవ. ఇయాంస్తు విశేషః. బ్రహ్మానందః యోగ గమ్యః. అయంతు విభావాద్యను సంధానగమ్య ఇతి." అని తేల్చుకొన్నారు. అది గాక, భాగవతములో పాత్రలు మర్త్యులు కారు. వ్యాపారమును ఐహికము కాదు. కాగా భాగవత సేవనమువలన సిద్ధించునది బ్రహ్మానందమే. కావ్యరసాస్వాదనకు సహృదయు లర్హులు. అట్లే భాగవత రసానుభవమునకు భక్తులు అధికారులు.

కావ్యము - కవిత

కావ్యలక్షణములు బహుముఖములుగా వెలసినవి. అన్నియు సంస్కృత కావ్యములు లక్ష్యములుగా సాగినవే. తమిళ కన్నడములకు వలె మనకు దేశీయమయిన కావ్యాను శాసనము లేదు.

శ్రీమద్రామాయణము ఆదికావ్యము. మహర్షి శోకమే తొలుదొల్త ఛందోబద్ధమైన శ్లోకముగా నవతరించినది. ఆ శోకముతో బ్రహ్మాండమంతయు తన్మయమయినది. చేతనాచేతన సమస్తమయిన జగత్తు ముసుగు తీసి కనబడ్డది. శోకమయమైన ఆ విశ్వరూపమును చూచి, కవి

"అహో ! రాగవతీ సంధ్యా
జహాతి స్వయ మంబరమ్"

అనెను. అంతేకాదు, శోక ప్రతి రూపమయిన ఆ ఛందస్సు శ్రోతల హృదయములను తాకి, రసీభవించి, ఆస్వాద్యమయినది. ఆనంద మనుభూతమయినది. శోకము శ్లోకరూపముగా ఆనందపర్యవసాయి యగుటయే రసోపనిషత్తు. అదే రామాయణము. అందులో కావ్యలక్షణము లిట్టివి అను నిరూపణలేదు. కాగా, రామాయణము లక్ష్యముగా కావ్యలక్షణా లేర్పడ్డవి. కాళిదాసు రచనలు రాణించి, సహృదయ సమాజము నాకర్షించిన తరువాతనే కావ్య మీమాంస ప్రారంభమై దర్శన ప్రతిపత్తి నందుకొన్నది. ఈ మహాకవి నాల్గవ శతాబ్దికి తరువాతి వాడు కాడని పరిశోధకుల తీర్పు.

భరతముని నాట్య శాస్త్రములో మొట్టమొదట రసప్రస్తావన కనబడును. ఆ శాస్త్రము ప్రధానముగా నాట్యాభినయములకు సంబంధించినది. రామాయణము తరువాత రమణీయమయిన రచన కాళిదాసుది. ఆ మహాకవి కావ్యరూపకములను రెంటిని దక్షతతో నిర్వహించెను. 'వాగర్థ ప్రతిపత్తిని' పార్వతీ పరమేశ్వర బాంధవ స్థాయిలో లక్షించి ప్రస్తుతించెను. నాటకమును కాంతమైన చాక్షుష క్రతువని సంభావించెను. కాళిదాస మహాకవి పలుకులలోని ఉపమామహత్త్వము వలన కావ్యరసమును తజ్జన్యానందమును అలౌకికము లను స్ఫురణ భాసించెను. కాగా, ఈ క్రింది పంక్తులను సమీకరింతము.

"నిషాద విద్ధాండజ దర్శనోత్థః
శ్లోకత్వ మాపద్యత యస్య శోకః."

కురురామ కథాం దివ్యాం, శోకబద్ధాం మనోరమాం' రామాయణము.

'విభావాను భావ వ్యభిచారి సంయోగాత్ రసనిష్పత్తిః'. నాట్యశాస్త్రము.

కావ్యస్యాత్మా సఏవార్థః
తథా చాదికవేః పురా
క్రౌంచద్వంద్వ వియోగోత్థః
శోకః శ్లోకత్వమాగతః. ధ్వన్యాలోకము.

క్రౌంచ మిథున దుర్వియోగము మహర్షికి దర్శనమయినది. ఆయన శోక మయు డైనాడు. ఆ శోకవ్యగ్రత శ్లోకముగా నవతరించినది. శ్లోకము నాలించిన శ్రోతలలో విభావాను భావ సంచార్యాదులు ఉద్బుద్ధము లయినవి. రతిస్థానములో వానికి స్థాయి చిక్కినది. రసీభవించినవి. ఆ రసాస్వాదనతో నానంద ముపలబ్ధ మయినది. "సఏవార్థః కావ్యాత్మా".

భరతముని తర్వాత కావ్యలక్షణములను చర్చించినవారు దండి భామహులు (650-770)ఒకరు గుణములును ఒక రలంకారములును కావ్యమునకు ప్రధానము లనిరి. తర్క న్యాయములు నిరంకుశములుగా శాస్త్రలోకమును పాలించుచున్న కాలమది. గుణములు దోషపరిహారములని ఒక వివరణ. ఉత్కర్ష హేతువులని మఱొక నిరూపణ. రెండును నిలువలేదు. ఒక పురుషునికి ఔదార్యగుణము పుష్కలముగా ఉన్నది. అయితే నిర్ధని. గుణము దారిద్ర్య దోషమును పరిహరించునా ? ఔదార్యము మత్కర్షించునా ? అట్లే అలంకారములును. శవమున కలంకారాలు పెట్టిన ప్రాణము వచ్చునా ? కులట సాలంకార అయినను కులాంగన కాజాలునా ?

అనంద వర్ధనుఁడు (840-870) ధ్వనివాదమును విశిష్టముగా ప్రతిపాదించి, కావ్యచర్చను దర్శనస్థాయికి తెచ్చెను. నాట్యశాస్త్రములోని నిర్దేశమును సూక్ష్మ సుందరముగా పమర్శించెను. దాని విలసన విశేషములను, లోతుపాతులను,ప్రాణుల అను భూతివి లక్ష్యమం దుంచుకొని ప్రకాశింపజేసెను. ఆ లక్షణమే కావ్య బృందావనములో పాదుకొని, పూచి, ఫలించి, అనందవర్ధన మయినది. రసము అభివ్యంజితమే కాని శోగ్యము కాదని తేలినది. ధ్వనికూడ హ్లాదరామణీయకములను సమర్పించినప్పుడే కావ్యములో పదంగతము కాజాలును.

'తూర్పువాకిట తోకయెత్తెను
శుక్ల సుందర కునక శాబము'

ఈ గీతపాదములలో నెలవంక ధ్వనించుచున్నదనుట పొసగదా! ఎందుకన, ధ్వని విశేషము మహాకవుల రచనలలోనే కాదు. సామాన్యజనుల సరససల్లాపములలో కూడ విశేషముగా పొదివి పొత్తుకొని యున్నది. 'వెదగొన్న వెయ్యకువేళ తెలుస్తుందా' అంటారు. ఈడు వయసువచ్చిన పడుచుపిల్ల ఉత్కంఠ ధ్వనించుచున్నది. ఇక్కడ

పలుకుల పసి విసరుచున్న ధ్వనితో నోరూరుచున్నది. ఇదే కావ్యములో చమత్కారము. అదే ఆనంద సంధాయకము.

మొట్టమొదట ముని భరతునికి వేదారణ్యములో నాట్యమానస కాసారములో అష్టదళ పద్మములాగున దర్శన మిచ్చినది రసమండలము. తరువాత వేత్తలు నవరసాలను గణించిరి. నవగ్రహములు, నవరాత్రులు, నవరత్నాలు, నవనిధులు, ఇట్లే నవకము బహు సంపన్నముగా మన విజ్ఞానములో విలసిల్లినది. కాని అసలు రస మొక్కటే. అద్వైతము. 'రసోవై సః, రసగ్ంహ్యేవాయం లబ్ధ్వానందీ భవతి; ఏతద్వై సత్వ స్వరూపం, తత్ సత్వమే వేరితం రసః". (రసః సారః, చిదానంద ప్రకాశః - దీపిక) ఈ ఆమ్నాయ సూక్తముల నన్నిటినీ సమీక్షించి పండితరాయలు "వస్తుతస్తు, వక్ష్యమాణ శ్రుతిస్వారస్యేన రత్యాద్య వచ్ఛిన్నా, భగ్నావరణా, చిదేవరసః" అని నిర్ధారణ చేసినారు.

కాబట్టి మహాకవి కాళిదాసు వివక్షించినది అర్థవాదముకాదు. జగత్తునకు పార్వతీ పరమేశ్వరులు మాతాపితలు. కావ్యమునకు వాగర్థములు జననీజనకులు. ఎంతో నిగూఢత యున్నది. నిజమే. పొదుగులో పాలు కండ్లకు కనబడు చున్నవా? "లోకానాం స్థితి మావహం త్యవిహతాం స్త్రీ పుంసయో గోద్భవామ్" అని నన్నయ భట్టారకుఁడు. "శ్రీ గౌరీపల్లవపుట, యోగాశ్రయ మంజిరీ సముజ్జ్వల మూర్తి" అని తిక్కనసోమయాజి. అంతటను, యోగశబ్దమే ప్రయుక్తము. ఈ స్థానములలో సంయోగమని వివక్షింపవచ్చునా? చూపుల కందిన సౌందర్యము మనసులో మనన స్వరూపమును పొందవలెను. ఆ మనసులో మగ్నోన్మగ్నమయిన భావములు ప్రతిమలయి చూపులకు చిక్కవలెను. ఈ విచిత్ర వ్యాపారమును కావ్యము నిర్వహించినది.

కావ్య సృష్టిలో శిల్పమును కళయును కలిసియుండు నని తిక్కన సోమయాజి పలికెను. శిల్పము వాక్య రచనకు సంబంధించినది. కళ ప్రాణవిలసనమును పోషించు నట్టిది. స్వాదు సరళములైన మృదుపదములను పేర్చి తీర్చి వాక్యముగా దిద్దవచ్చును. పద్యపాదముల గతి గమకములు మెలపవచ్చును. శ్రవణలాలన మిచ్చు పదమైత్రిని కూడ పొందింపవచ్చును. కాని చూపులో పలుకులో ప్రసరించు చేతనచేష్టాదికమును సంతరించలేము. అది ప్రాణప్రసక్తము. వీటితోనే ఆకర్షణ ప్రీణనములు సంభవములు. అదే కళాప్రతిష్ఠాపనము. పదలాలిత్యము వలన శ్రవణ తర్పణము జరుగును. అంతరంగమును హాయి ఆవరించును. కాని తొందరగా తేలిపోవును. పదబంధము శిథిలము కాకుండ, అర్థము చిందరవందర కాకుండ నయించి నిల్పు సూత్ర మొకటియున్నది. అదే భావము, చేతనస్థానములను చల్లగా సన్నగా సోకి, సున్నితముగా తరళీకరించి, కరంగించు కుశల శక్తి దాని సొమ్ము. దధిభాండములో కవ్వము తిరుగును. అది

జానకు తాకకూడదు. ఎంతో సుతారమైనపని. దానితోనె గడ్డకట్టిన పెరుగు కుదిలి, పలుచపడి, నురుగులయి, నవ్వినట్లు పొంగులువారును. అటుచేతులలో చలచినచో వెన్న వచ్చునుగదా! కావ్యానుశీలనములో గూడ ఇట్టి కార్యమే పొడగట్టును. పొదుగువంటిది పదబంధము. పాలవంటిది ఇష్టార్థము. కవ్వమువంటిది భావన.

కావ్యచర్చలో వక్రోక్తి జీవిత మని ఒక సిద్ధాంతమున్నది. వక్రోక్తి అనగా వంకర పలుకుబడి. మామూలు ధోరణి తప్పించి జరుపునట్టి భాషితము. పలువురు లాక్షణికులు వక్రోక్తితో కలిపి పర్యాయోక్తి, విశేషోక్తి, వ్యాజోక్తి, గూఢోక్తి, వివృతోక్తి, లోకోక్తి, ఛేకోక్తి, స్వభావోక్తి ఇత్యాది ఉక్తి వైచిత్ర్యములను అలంకారములుగా పాటించిరి. ధ్వన్యం తర్భాగములుగా కొందఱన్వయించిరి. వక్రోక్తిసహజముగా నవ్వు పుట్టించునదిగా ఉండును. ప్రణయకలహ కోపనాదులలోని ఉద్వేజనమును మృదువుగా అపకర్షించును. అంతేకాని దానియందుకావ్యమునకు జీవితముగానిలువగలిగినంత రమణీయతా సంపత్తి యున్నదనలేము. వక్రోక్తిప్రధానముగా కొన్ని మంచి పద్యాలు చక్కగా లిఖింపవచ్చును. కాని సాంగమయిన కావ్యనిర్మాణమును ఏ మహాకవియును సాధింపలేదు. ఉక్తి చాతుర్యము మిక్కటమైన వైరస్యము కలిగించును. కాని కేవలము శబ్దచిత్రముగా దీనిని లాఘవింపకూడదు. శ్రీకృష్ణుడు రుక్మిణితో విరసోక్తులాడిన ఘట్టము చూడ నగును.

ఔచిత్యము ప్రధానమన్న లాక్షణికు డొక డున్నాడు. ఔచిత్యమునకు భంగము కలిగినచో రసానుభవమునకు విఘ్నము కలుగును. అంతేకాని కావ్యము దుష్టము కాదు. గుణాలంకారములును నష్టములు కావు. పైగా, ఇది పరోక్షముగా నిషేధ లక్షణము కావచ్చును. అందువలన ఔచిత్య చర్చను మానవ చరితకు పరిమితము చేయుటయే సమంజసము. దివ్య శృంగారాదులలో దీని ప్రసక్తి రాకూడదు. కాగా కుమార సంభవములోని దివ్య శృంగారమునందు ఔచిత్య భంగము విచారించుట అస్థాన కృతము. 11వ శతాబ్ది లక్షణముతో ఏడెనిమిది వందల యేండ్ల నాటి కావ్య రచనను కొలచుట విమర్శ మర్యాదకూడ కాదు.

ఇక శయ్యాపాకములు. వీని లక్షణము గతానుగతికముగా పఠింపబడినది. రెంటికిని గల భేదము నిరూపించుటకు సౌరభపరిమళములను ఉదాహరించిరి. సౌరభ మనగా పుష్పాదుల సువాసన. పరిమళ మనగా అగరు కస్తూరి మిశితమైన శ్రీచందన కబళములోని సుగంధము. భేదము అనుభవైక వేద్యము. కాని తీయని రెండు తెనుగు పద్యాలలోని శయ్యాపాకములను వేర్పఱచుట కష్టము. పాకములు కదళీ ద్రాక్షా నారికేళములకు నియతమై నిలిచిపోయినవి మన లక్షణ గ్రంథాలలో. తోలు తీసివేసి అరటిపండును తినవచ్చును. ద్రాక్షను చప్పరించవలెను. కొబ్బరి ముక్కలను నమలి

నప్పుడు కాని చవిరాదు. ఈ మూఁడును నిసర్గఫలజన్యములే కాని వీనిలో వచన వ్యాపార మేమియు లేదు. పాకము లనుట సార్థకముకాదు. పైగా ఇవి మన భాషా రుచిని ప్రకటింపలేవు. ఏమన తెనుగు తేనెవలె స్నిగ్ధమయిన భాష. పండిన మామిడి పండ్లవంటివి మాటలు. అందుచేతనే పేరులేని ఏ రసజ్ఞుఁడో తేనెలోమాగిన తియ్య మామిడి పండన్నాడు. పోతనార్యుని పద్యరచన ఈ పాకములో రుచులు తీగెలు సాగుచు ఉండును. అనుభవింపవలసినదే కాని దాని చవిచూపించుటకు చవ్వని మాటలు చాలవు.

చదువువారికిని వినువారికిని, అభీప్సితమైన అర్థము నందించు శబ్ద బంధమే కావ్యము. అయితే, అందఱికిని ఇష్టమయిన పదార్థ మేమిటి? కన్నులు కోరునది సౌందర్యము. కర్ణములకు ఇష్టము కలస్వరము. రసన కీప్సితము మాధుర్యము. హృదయమునకు కామిత మాప్యాయనము. వీని నన్నిటిని తీర్చి తనియించు ప్రభావము శబ్దమున కున్నది.

శబ్దార్థముల పుట్టుపూర్వోత్తరములను వాని ప్రయోజనమును మన పూర్వులు విచారించి నంత అగాధముగా అన్యజాతివేత్త లెవ్వరును విచారించిన జాడ కానరాదు. శాబ్దికుల మీమాంస ఎంత లోతుకు పోయినదో అంత విశాలముగా విస్తరించి స్ఫోట పరమావధిగా పూర్ణమయినది. తుదకు ఈశ్వరు డున్నా డనుటకు కూడ శబ్ద ప్రమాణమే ఆధారమన్నారు వారు. కాగా ప్రాచీనవేత్తలు శబ్దప్రక్రియా విజ్ఞానమును వినియోగించుకొని శాబ్దిక సిద్ధాంతము నంగీకరింపలేదు. కాని శబ్దమే సర్వజగదితిహాసమును అక్షయముగా ధారణచేసి నిలిపినది. భూతవర్తమాన భవిష్యత్తులను కలుపుచున్నది. కాలమున కతీతమై విహరించినది. విహరించుచున్నది. విహరింపగలదు.

ఈ శబ్దమునకిది అర్థము అను విషయము ఈశ్వరసంకేతమని ఆద్యవైయాకరణుల అనుశాసనము. 'శక్తంపదమ్' అన్నారు నైయాయికులు. సుప్తిఙాదేశ విశిష్టమయినదే శబ్దము. దాని అర్థము అభిధ లక్షణ లను రెండు ఆవరణములలో అనువృత్త మగుచుండును. ఆ శబ్దమే కావ్యములో సంప్రయుక్త మయినప్పుడు ఈ రెండు ఆవరణములను అతిక్రమించును"అభిధాలక్షణా వ్యాపార గమ్యయోః అర్థయోః....ఉపరి రసాదిరూపః కశ్చిదర్థః కావ్యే సముపలభ్యతే స తు వ్యంగార్థ ఏవ" అని లాక్షణికులు మూడవ వృత్తి నంగీకరించిరి. ఆ శబ్దమును వ్యంజక శబ్దమనియు, దాని అర్థమును వ్యంగ్యార్థమనియు సంకేతించినారు. ఇక, కావ్యమును, కావ్యములోని శబ్దమును విచారించి, 'ఇక్షుఖండ స్థానీయం హి కావ్యం కల్పనీయం. తత్రరస నిష్యంద స్థానీయం వ్యంగ్యమ్. ఋజీష ప్రాయం వ్యంగ్యమ్' అన్నారు వ్యాఖ్యాతలు.

అయితే, ఈ శాస్త్రాధికరణ మంతయు సంస్కృత శబ్ద విషయము. శ్రుతిని రూపొందించిన భాష అది. దాని ఉత్పత్తి దైవికము. మహేశ్వరుడు తాండవ ప్రియుడు. ఒక ముహూర్తమందు నృత్తావసానమున తన ఢక్కను పదునాలుగు పర్యాయములు వాయించెను. ఆ నాదములో నుండి అనాది సంజ్ఞార్థములై పదునాల్గు సూత్రములు అభివ్యక్తము లాయెను. వానిని పాణిని ముని అష్టాధ్యాయిగా గ్రథించెను. కాత్యాయనుడు వార్తికములను, పతంజలి మహాభాష్యమును విరచించి వ్యాకరణ మును సమగ్రశాస్త్రముగా ప్రతిష్ఠించిరి. వారందఱును మునులు. వ్యాకరించినది గీర్వాణము. దేశభాషలు కావు.

ప్రపంచము ఖండఖండములుగా విభక్తమయినది. మానవులు జాతులుగా వేఱయినారు. ఒక్కొక్కజాతికి ఒక్కొక్క భాష అనుశ్రుతముగా, అవిచ్ఛిన్నముగా అంటి వచ్చుచున్నది. మానవులందఱును ఒకే జీవరాశిలోనివారే. ఆకార ప్రకారము లలో భేదము లేదు. ఆహార విహారాది నిసర్గకర్మలు సమానములే. అయినను ఇన్ని భాష లెట్లు మొలకెత్తి, తీగెలు వాఱి, కొనలు సాగి, అల్లుకొని, పుష్పించినవో, తరువు లుగా పెరిగినవో, కొమ్మలు రెమ్మలు సాచి, ఫలించినవో! ఈ కథ దుర్బోధమై ఆశ్చ ర్యము కలిగించుచున్నది.

పోతన కవిత్వము :

తెనుగు మన దేశభాష; జాతివాణి. ఇప్పుడు నాలుగుకోట్ల జనులకు మాతృ భాష. పోతనామాత్యుని కాలములో నలువది లక్షల ప్రజలకైనను తల్లిపలుకుగా దైవారి యుండును. జోలకు, లాలికి, నవ్వింపునకు, కవ్వింపునకు, తిట్టుకు, దీవనకు, ఒదిగిఒప్పి, నిత్యనైమిత్తికములలో అనువర్తించినది. కథలో గాథలో పాటలో పదములో కాసట బీసటగా నున్న బాస 11 వ శతాబ్దినాటికి నాగరక వీథుల కెక్కినది. కావ్యరచనలో అతురరమ్యత చూపి శోభించినది. రాజసభలలో విద్వాంసుల సమక్షమున వేషభాషల విన్యాసవాల్లభ్యములు ప్రదర్శించినది. పోతన మహాకవి భణితిలో, "పతివ్రతయన ఇట్టట్టు చనక, మానిని యన లోతు చూపక, గరిత యన నడిచప్పుడు లేక, ముగుద యన బయలువడక, ప్రమద యన క్రయ్యబాఱి, దైవం బన మనోరథంబు" లిచ్చినది. ప్రతి పంక్తిలోను ఒక్కొక్క శృంగార ప్రతిమ సచేష్టితముగా లేచి నిలబడుచున్నది.

భాగవతములో భక్తి ప్రకరణము ప్రదర్శిత మగుచున్నది. మానుషప్రాయ మయిన భగవల్లీలాకలాపము దీని కితివృత్తము. శాశ్వత సుందరమై, నిత్యమంగళ మయిన ప్రేమ రతిస్థాయి. ప్రేమ శృంగారములు రెండును సధర్మములు. శృంగారిం చిన దానిని ప్రేమింతుము. ప్రేమించిన దానిని శృంగారింతుము. ఇది లోకానుభవము. కామాధిష్ఠితమైన రతి కర్మయోగనిష్ఠము. అకామవిపాకమయిన రతి జ్ఞాననిష్ఠము.

అవ్యభిచారిణియైన ఆత్మరతి భక్తియోగ నిష్ఠము. సంయోగవియోగములు సాలోక్య సాయుజ్యములుగా విపాకమగు యోగసిద్ధిని మనము భాగవతములో దర్శించి అనుభ వింతుము. బ్రహ్మసూత్రములు భాగవత కంఠమున మంగళసూత్రము లయినవి.

పోతన మహాకవి రచనలో అటు శిల్పవైదుష్యమును, ఇటు కళాకౌశలమును ఉభయ తన్మయ పరిపాకము నందినవి. ఆయన శీలాది గుణగరిష్ఠతచేత నిర్మలుడు. సహజ పాండిత్యముచే సాంగసంపన్నుడు. భాగవత వ్రతసిద్ధిచే జీవన్ముక్తుడు. శ్రీరామ ప్రసాద కవితా ప్రభావముచే మహాకవీశ్వరుడు. తన్మయుడై భాగవతమును తెని గించి చిన్మయమైన ఆనందమునుపొంది పంచిపెట్టిన పుణ్యరచయిత. ఆయన రచనలో దోషాలు వెదకి దోషులమైనాము. ఆరాధనకు మాఱుగా అపరాధము జరిగినది, ఆయన వాక్కును ఆర్షప్రయోగముగా పరిగ్రహించి పరమ ప్రమాణముగా శిరసావ హింపవలసినది.

తెనుగు దేవభాష కాదు. మహేశ్వరుని ఢక్కానాద జాతము కాదు. మన దేశభాష. ప్రవాహ సదృశ. కూపోదకము కాదు. పదానికి జనకంఠములు. అర్థానికి లోకసిద్ధి శరణ్యములు. అవి ఆధారముగా వ్యాకరణ నిర్మాణము జరుగును. వ్యాకర ణము వల్లెవేసి, నిఘంటువులు కంఠపాఠము చేసిన పండితులు కవులగుదురా? అయినారా? సంధులు సళ్ళులేకుండ బిగించి, అఱసున్నలు పొరపాటులేకుండ పెట్టి, కట్టిన పద్యాలు సహృదయ హృద్యములయినవా? పోతనార్యుని పాండిత్యమును శంకించు వారు ఆయన రచనా విన్యాసములో వెదజల్లిన యజ్ఞంత సన్నంతరూపములను పరిశీలించ వచ్చును. కవి సృష్టింపగల ప్రతిభా పటిష్ఠుడు. స్వతంత్రుడు, బ్రహ్మసృష్టి కంటె కవి సృష్టి రమణీయముగా భాసించును. అక్షర రమ్యముగా నిలువ జాలును. "అపారే కావ్య సంసారే కవిరేవ ప్రజాపతిః, యథాస్మై రోచతే విశ్వం త థేదంపరి వర్తత" అన్నారు లక్షణవేత్తలు. అంతేకాదు. పోతన మహాభక్తుడు. లౌకిక వ్యసనము లంటని నిశ్చలచిత్తుడు, శ్రీహరి నామస్మరణలో తన్మయుడైపోవు శుద్ధ సాత్త్వికుడు. ఆ నిర్వికల్పావస్థలో సర్వము విస్మృతమయి పోవును. యతుల యజనము, ప్రాసల ప్రదక్షిణము మాత్రము నిలుచునా!

ఈ మహాకవి పద్యాలలో తారతమ్యములు వెదకుట అహంకార మగు నేమో! ఎందుకన, మహాభాగవతములోని పద్యాలు తెనుగు వారి కంఠాలను ఎంత మురి పించినవో హృదయాలను అంత మఱపించినవి. కవితకు వన్నెరాయి ఇదేకదా? పద్యము చదివి ముగించినను అందలి నాదమాధుర్యము కెరటాలు తరంగించినట్లు అలసాలసముగా వినబడుచునే యుండును. అయినను మచ్చుకు ముచ్చటకొలుపు ఈ రెండు పద్యాలు.

పెనిమిటి బిడ్డనిగుణములు
వినుతింపఁగ ప్రేమ భావ విహ్వలమతియై
చనుమొనల పాలు గురియఁగ
కను గొనలను జలములొలుకగా బెగ్గిలియెఁ.

పాలిచ్చుచు పులకించి పరవశురాలగుచున్న బాలెంత మొగముతో యశోదాదేవి భాసించుచున్నది.

చేతుల తాళము పట్టుక
చేతో మోదంబుతోడ సిగముడి వీడఁ
పాతరలాడుచు మింటను
గీతము నారదుడు పాడె కృష్ణా యనుచుఁ.

ఒడలు తెలియకుండ ఆడుచు పాడుచున్న బ్రహ్మ మానసపుత్రుడు మన ముందు సాక్షాత్కరించు చున్నాడు. వాయించుచున్న తాళాలు, పాడుచున్న పాట, ఇప్పుడు కూడ వినఁబడుచునే యున్నవి.

భక్త్యా త్వనన్య యాశక్య
అహమేవం విధోఽర్జున!
జ్ఞాతుం ద్రష్టుం చ తత్త్వేన
ప్రవేష్టుంచ పరంతప!

అందుచేత భాగవతము సాహిత్యభణితిలో ప్రీతిప్రతీయమానముగా విలసిల్లినది. ప్రకృతిపురుషుల లీలా నిర్వర్ణనము వైష్ణవ కవులకు మిక్కిలి అభిప్సితము. జయదేవునకు శ్రీకృష్ణుని ప్రకామగతి ఖేలనములే దర్శనము. రాధలేని కృష్ణుఁడు ఆయనకు కానరాడు. లీలాశుకునకు కృష్ణకిశోరమే ఉపాస్యము. క్షేత్రయ్యకు మువ్వగోపాలుడు సాక్షాత్కారదేవత. ఏకం సత్ విప్రాః బహుధా వదంతి! ఇంకొక విశేషము. భాగవతము శ్రీకృష్ణ లీలతో అతిశయించినది. కాని రాధ స్మృతి అందెక్కడను తగులదు. చైతన్య వైష్ణవములో ఆమె ముఖ్యదేవత. పోతనకు ముందే ఆ మతము దక్షిణాపథమున ప్రచారమయినది గదా! ఆచార్య శంకరుల ద్వాదశమంజరి పూచిన కల్పతరులే భాగవతము. దీనికి కూడా ద్వాదశ స్కంధము లున్నవి.

శ్రీవైష్ణవమునకు భాగవతము ప్రధానమైన ప్రమాణ గ్రంథము. చైతన్యస్వామి అవతరించిన తరువాత రాధాకృష్ణాద్వైతముగా వైష్ణవమై వర్ధిల్లి అధికాధికముగా వ్యాపించినది. జయదేవ గోస్వాము లత్యంత హృదయంగమమైన సాహిత్యమును సృష్టించి ఈ మత వ్యాప్తికి సహకారు లైనారు. సంకీర్తన రూపముగా

భారత భూమిలో ఆబాలగోపాలమును వైష్ణవ సంప్రదాయము అమృతవల్లి వలె అల్లుకొని, కొమ్మలెత్తి, పూచినది. కాగా రాధా సంస్మరణమే లేని భాగవతము శ్రీకృష్ణలీలకు సంపూర్ణ దర్శనము కాదేమో అను శంకకు అవకాశము కలదు. ఈ శంకాదృష్టితోనే మధుసూదన సరస్వతి శక్తిసంగములోనిదని తన వ్యాఖ్యలో

'కదాచిదాద్యా లలితా పుం రూపా కృష్ణవిగ్రహా
లోకసంమోహనార్థాయ స్వరూపం బిభ్రతీ పరమ్'

అను శ్లోకము నుద్ధరించెను. ఈ మధుసూదనసరస్వతి, 16 వ శతాబ్దిలో నున్న మహా పండితుఁడు. ద్వైతవాద ప్రతిక్షిప్తమయిన అద్వైతమును అప్రతిహతముగా మరల నిలువబెట్టిన ప్రసిద్ధ వ్యాఖ్యాత.

జైన బౌద్ధమత సంఘాతము వలన కుదుళ్లు సళ్ళిన వైదిక మత సదాచార పునరుద్ధరణకై మహాభారతము తెనిగింపబడె నను ఊహ కలదు. కాని, అనంతరము ఉద్రేకించిన శైవమతావేశమును గమనించినచో దానికి మహాభారతము కొంత కారణమా అనిపించును. అయితే, శైవము వైదికద్వేషముతో వేడిగాడ్పులు విసరినది. జనసామాన్యములో ఆవేశము ఎంత త్వరగా రేగునో అంత తొందరగా దిగిపోవును. స్తిమితమైన స్థితిలో కేవల ద్వేషాగ్రహములు ఎవరికిని రుచింపవు. కాగా ద్వేషావేశ ధారాపాతము తరువాత, శరత్కాల చంద్రోత్సవము వలె భక్తి గీతము ప్రజల నాకర్షించి ప్రీతిపాత్రమయినది.

భాగవతముపట్ల ఆంధ్రులకు ఏ కారణముచేతనో ధర్మభావనతో సరిసమానముగా నర్మబాంధవమును అల్లుకొన్నది. రుక్మిణీకల్యాణములు ఉల్లాసముగా ఊరూరను జరుగుచుండును. 'భామకలాపము' వీథినాటక మయినది. రుక్మిణీదేవి తెనుగు సీమకు పెద్దకోడలు. అట్లే సత్యభామ చిన్న ఆడు బిడ్డ. అందువలననే ఆమె పేరు దేశములో చనవునకు చక్కదనమునకు సుతి మెత్తని సుద్దిగా సుమాళించినది. సత్యభామ యన్నచో చీకటింట దీపమక్కఱలేదట! ఆమె మీది మమకారము తీరక ముక్కుతిమ్మన్న కమ్మని కావ్యమే రచించినాడు. పోతన మహాకవికి కూడ ఆమె యెడ పూర్ణాభిమానము. సత్యభామ సౌందర్యమును స్వాభిమానమును జోడించిన సోమనాథుని పద్యమొకటి యున్నది. దానిని అందల మెక్కించినారు మనవారు. కాని అందులో తెనుగు వారింట పెరిగిన సత్యభామ సకలకళాపూర్ణముగా రూపణము కాలేదు. పోతన్న వేఱొక పద్యము వ్రాసి, ఆమె వీరశృంగార ప్రతిమను ప్రసాదించి పోయినాడు. ఆ రెండు పద్యములు పోల్చి చూడదగినవి.

అరిఁజూచుఁ హరిఁజూచు సూచకములై యందంద మందార కే
సరమాలా మకరంద బిందు సలిలస్యందంబు లందంబులై

తొరఁగఁగ, పయ్యెద కొంగు గొంకింత తొలఁగఁగ, తోడ్తో శరాసారముఁ
దరహాసామృత పూరముఁ గురియుచుఁ దన్వంగి హేలారతిఁ (నా. పో.)
పరుఁజూచుఁ బరుఁజూచు నొంప నలరింపఁ, రోషరాగోదయా
విరత భ్రూకుటి మందహాసములతో, వీరంబు శృంగారముఁ
జరగఁ, కన్నుల కెంపు సొంపు పరగఁ, చండాస్త్రసందోహముఁ
సరసాలోక సమూహముఁ నెఱపుచుఁ చంద్రాస్య హేలాగతిఁ (బ. పో.)

సోమనాథుని పద్యములో 'మందారకేసర మాలా మకరంద బిందువులు' ఆయన చెప్పిన ట్లందముగానే యున్నవి. కాని శృంగార విభ్రమమందలి మృదుస్వేదమే కాని వీర సంభ్రమములో ఉప్పతిల్లు ముచ్చెమటలు స్ఫురించుట లేదు. పైట తొలగుట కూడ అటే మొగ్గుచున్నది. పద్యమంతయు వెదకిన శరాసారపమను ఒక్క ముక్క తప్ప వీరమును స్ఫుటీకరించు విశేషణము మఱొకటి లేదు.

ఇక పోతన మహాకవి పద్యప్రతిమను పరిశీలింపుఁడు. పరుడైన నరకుని నొంప చూచుచున్నది. రోషరక్తాతిశయముతో కలిసిపోయిన కనుబొమ్మలతో కన్నుల నిప్పులు కురియ చండాస్త్ర సందోహమును నిసరుచున్నది.

వరుడైన శ్రీకృష్ణుని నలరింప చూచుచున్నది. అనురాగాతిశయముతో మందహాసము ప్రసారించుచు, కన్నులసొంపు శోభిల్లగా సరసాలోకములు ప్రసాదించు చున్నది. వ్యాఖ్యాన మక్కఱలేదు.

తెనిగింపు వరుస ఎట్లున్నదో చూతము.

కాత్యాయని! మహామాయే
మహాయోగి న్యధీశ్వరి!
నంద గోప సుతందేవి!
పతిం మే కురు తే నమః.

ఓకాత్యాయని! భగవతి!
నీకుఁ బ్రెముక్కెదము నేము నేఁ డనుకంపఁ
మా కిందఱకును వైళమ
శ్రీకృష్ణుఁడు మగఁడు గాఁగఁ జేయుము తల్లీ!

పోతనన్న మహాకవి అనువాద సంవిధానము ఇంతకు ముందే వివరింపబడినది. ఆయన మూలమును సంనిహితముగా ననుసరించును. భక్త్యావేశము కలిగినపట్ల సొంత భావములను గ్రుమ్మరించును. ఆంధ్ర భాగవతమునకు అనన్యసాధ్యమైన యొక విశిష్టత చేకూర్చినది ఈ ఫక్కి. ఆ మహాకవి వాణికి జయమ్!

పోతన అనుకరించిన పూర్వ కవులు : ✓

పోతన భాగవతారంభమున వాల్మీకి వ్యాసులను, బాణ కాళిదాస మయూర భారవి మాఘులను, గవిత్రయము వారిని సంస్మరించి యున్నాఁడు. వారి రచనల నాతఁడు పలుమార్లు చదివి యానందించియుండును. అందుచే నతని భాగవతమున నెడనెడ వారి రచనల ప్రభావము గోచరించుచుండును. దశమస్కంధ పూర్వభాగమున గోపికలు శ్రీకృష్ణు నన్వేషించు సందర్భమున "పున్నాగకానవే పున్నాగవందితు"నను సీసపద్యమున్నది. ఇది నన్నయ నలోపాఖ్యానము నందలి "సహకార మతిప్రియ సహకారుఁ, బున్నాగ పున్నాగుఁ, దిలక భూభువన తిలకు" నను పద్యమును బోలి యున్నది. అట్లే యాదిపర్వ షష్ఠాశ్వాసమున ద్రోణుఁ డర్జున బంధితుఁడై కొనిరాఁ బడిన ద్రుపదునిఁ జూచి పలికిన "వీరెవ్వరయ్యా! ద్రుపదమహారాజులే" యను పద్యము యొక్క ఛాయలు దశమ స్కంధమున యశోద నవనీతచోరుఁడైన శ్రీకృష్ణునిఁ గూర్చి యన్న "వీరెవ్వరు శ్రీకృష్ణులు గారా ? యెన్నఁడును వెన్న గాన రఁట కదా" యను పద్యమునందు గోచరించుచున్నవి.

తిక్కన యుద్యోగ పర్వము నందలి మూఁడవ యాశ్వాసమున శ్రీకృష్ణుఁడు ధృతరాష్ట్రుని మందిరమున కరుగుచుండఁగా నిరుగెలంకుల రమ్యహర్మ్యతలంబులఁ బుష్పాక్షత ప్రకరంబులు చల్లుచు నిలఁబడిన యంగనా జనులు, "ప్రాణంబుతోఁ గూడ రక్కసి చన్నుల పాలుఁ ద్రావిన ప్రౌఢబాలుఁ డితఁడె" ఉ. 3. 175. ఇత్యాదిగాఁ దమలోఁ దలంచి రని వ్రాసెను. పోతన దశమ స్కంధమున "వీఁడచే రక్కసి విగత జీవగఁ జన్నుఁ బాలు ద్రావిన మేటి బాలకుం" డను సీసమునఁ బై పద్యము నను కరించి నట్లు కానఁబడును.

ఎఱ్ఱన నృసింహ పురాణము నందలి కథ ప్రహ్లాద చరిత్రమే. భాగవతమునఁ గూడఁ బ్రహ్లాద చరిత్ర ముండుటచే దానిని రచించు నప్పుడు పోతన నృసింహ పురాణము ననుసరించిన చోట్లు పెక్కు గోచరించును. పోతన భక్తిభావ బంధురుఁడు కావున నృసింహ పురాణమందలి పద్యముకుళములు పెక్కు భాగవతమున వికచ ప్రసూనములుగా విప్పారి పఠితల హృదయముల కానందము సంధించుచున్నవి. "ఊషర బీజముల్ భసితయోగ్య ఘృతంబులు షండకన్య కాన్వేషణముల్ పయోధి గత వృష్టితతుల్" మున్నగు నృసింహ పురాణము నందలి పద్యములను "అంధేందూ దయముల్ మహాబధిర శంఖారావముల్" మున్నగు పద్యములతోఁ బోల్చి చూచిన నీ విషయము తేటతెల్లము కాఁజాలును. పద్యముల యెత్తుగడలలోఁ గూడ రెండింటఁ బెక్కు సంవాదములు గోచరించును.

పోతన భాగవతము నందలి "మందార మకరంద మాధుర్యమును గ్రోలు మధుపంబు వోవునే మదనములకు" నను పద్యము సర్వాంధ్ర జన సుపరిచితమైనది. సరిగా నిట్టి భావమే శైవకవి సార్వభౌముఁడైన పాల్కురికి సోమనాథుని బసవ పురాణ తృతీయాశ్వాసమునఁ గానవచ్చు చున్నది.

"క్షీరాబ్ధి లోపలఁ గ్రీడించు హంస
గోరునే పడియల నీరు ద్రావంగఁ
జూతఫలంబులఁ జుంబించు చిలుక
ప్రాతి బూరుగు మ్రాని పండ్లు గన్గొనునె
రాకామలజ్యోత్స్నఁ ద్రావు చకోర
మాకాంక్ష సేయునే చీఁకటిఁ ద్రావ
విరిదమ్మి వాసన విహరించు తేఁటి
పరిగొని సుడియునే ప్రబ్బలి విరుల."

ఇట్టి భావముతోఁ గూడినదే యొక సీసపద్యము సోమనాథుని చతుర్వేదసారమునఁ గూడ నున్నది. "రాకామలజ్యోత్స్నఁ ద్రావ నిచ్చలు గొన్న." 153

దీనినిబట్టి పోతన శైవకవుల రచనలనుగూడ నాదరమునఁ జదివినట్లు స్పష్టమగుచున్నది.

భాస్కర రామాయణము నందును నాచనసోముని యుత్తర హరివంశము నందును అంత్యాను ప్రాసములతోఁ గూడిన పద్యములు పెక్కు కనిపించును. సోముని యుత్తర హరివంశము నందలి నరకాసుర సంహారము, ఉషాపరిణయము మున్నగు కథలు భాగవతమందుఁ గూడ నున్నవి. మఱియు నాంధ్ర వాఙ్మయమునఁ దొలుఁదొల్త నంత్యాను ప్రాసములు, శబ్దాలంకారములు మున్నగు వాని యందాసక్తి చూపి, నిరర్గళమైన ధారతోఁ గవిత్వము చెప్పి, తరువాతి కవుల యాదర గౌరవములకుఁ బాత్రుఁడైన మహాకవి నాచన సోమనాథుఁడు. పోతన కవిత్వమున నాతని కవిత్వము తోడి పోలికలు పెక్కు కనిపించును. అట్లే యంత్యాను ప్రాసాదుల విషయమునఁ బోతన భాస్కరునిఁ గూడ నాదర్శముగా గ్రహించి యుండవచ్చును. "అరిఁ జూచు హరిఁ జూచు" "తంత్రీ వినోదంబు తడవు సైఁ పనివ్రేళ్ళ" "చతురవచో విలాస గుణ సాగర"మున్నగు నుత్తర హరివంశము నందలి పద్యములను బోలిన పద్యములవే పోతన భాగవతమున నరకాసుర సంహార ఘట్టమునందు వ్రాయుట చూడ నతఁడు సోమన నెంత సన్నిహితముగా ననుసరించెనో తెలియ వచ్చును. కథా విషయమునఁ గూడ పోతన నరకాసుర సంహారము నందలి సత్యభామా యుద్ధ

సందర్భము నుత్తర హరివంశము నుండియే గ్రహించియుండునని యిది వఱకుఁ జెప్పఁ బడినది.

పోతన తనకుఁ బూర్వమం దుండిన పలువురు మహాకవుల ననుసరించినట్లే పోతన తరువాతి కవులలోఁ బలువు రాతని భాగవతమును బఠించి యత్యంత గౌరవముతో నాతని కవితా మార్గము ననుసరింప యత్నించిరి. అట్టి వారిలో అనంతామాత్యుఁడు, కొఱవి గోపరాజు, వెన్నెలకంటి సూరన, మున్నగువారు ముఖ్యులు. ఆధునికులలోఁ బలువు రొక్క పోతన భాగవతమును మాత్రము తుణ్ణముగాఁ బఠించి ధారాళమైన కవిత్వము చెప్పిన వారున్నారు.

పోతన వర్ణనములు :

పోతన భాగవతమునఁ బద్యములందును గద్యములందును గూడఁ జెక్కు వర్ణనలు కావించియున్నాఁడు. ఆతని వర్ణనలు విశదములును సమగ్రములునై వర్ణ్యమును బఠితల మనోనేత్రముల ముందు సాక్షాత్కరింపఁ జేయుచుండును. గజేంద్రుని మకరము నుండి రక్షించుటకై విష్ణుఁ డరిగిన ఘట్టమును, అప్పు డాతని వెనుక "మొగులు పిఱిఁది మెఱుఁగుఁ దీవయుఁ బోలెఁ" జనుచుండిన లక్ష్మీదేవి స్వరూప మును, వామనావతార ఘట్టమును "ఇంతింతై వటుఁ డంతయై మఱియుఁ దానింతై" విశ్వరూపముఁ దాల్చి విజృంభించిన సందర్భమును, రుక్మిణి యౌవన తచ్చేష్టావర్ణన మును, శ్రీకృష్ణుని దుడుకుఁ జేఁతల వివరణమును, బఠించిన నాతని వర్ణన పాటవము వ్యక్తమగును. దశమ స్కంధమున గో గోపకులయు గొల్ల భామలయు గుణచర్యాదు లను వర్ణించు పట్ల నాతఁడు గొల్లపల్లెల జీవితము నెంతో సహజ రమ్యముగా వర్ణించి యుండెను. గోపికా వస్త్రాపహరణమునకు ముందు వర్ష శరద్ధేమంతర్తువుల వర్ణన మున్నది. అట్లే కంసుని సంహరించుటకై కృష్ణుఁడు మధురానగరమునకు బలరామ సహితుఁడై యరిగిన సందర్భమున సూర్యాస్తమయ చంద్రోదయ సూర్యోదయ వర్ణనము లున్నవి. ఈ ప్రకృతి వర్ణనము లాలంకారికములును, గవి సమయాను గుణములును, సహజములునై మిక్కిలి ప్రౌఢములుగా నున్నవి. పోతన వామనావ తార ఘట్టమునకు ముందు స్వర్గవర్ణనమును, నవమ స్కంధమున గంగావతరణ వర్ణన మును, దశమ స్కంధమున రాసక్రీడాభి వర్ణనమును దీర్ఘ వచనములలోఁ గావించెను. ఈ వచనము లాతని ప్రపంచ పరిశీలనమును, భావనా పాటవమును, బాండిత్య ప్రకర్షను బ్రకటించుచున్నవి. ఇవి కొన్నిచోట్ల శ్లేష విరోధా భాసాలంకారములతోఁ గూడి బాణుని కాదంబరి వచనములను దలపించుచున్నవి.

పాత్ర పోషణము :

పోతన భాగవతమున వివిధ పాత్రలను విస్పష్టరేఖలతోఁ దీర్చిదిద్ది తన పాత్ర పోషణ కౌశలమును బ్రదర్శించెను. పుత్త్రఘాతియగు నశ్వత్థామ నర్జునుఁ డవమానించు ఘట్టమున ద్రౌపది మాతృహృదయము నాతఁ డెంతో నిపుణముగా వర్ణించెను. ప్రహ్లాదుఁడు, అంబరీషుఁడు, ధ్రువుఁడు మున్నగు మహాభక్తుల గుణస్వరూపముల నాతఁడు చిత్రించిన తెఱం గత్యంత శ్లాఘాపాత్రముగా నున్నది. భీష్మకృత శ్రీకృష్ణ స్తోత్రము పఠించునప్పు డా మహనీయుని భక్తియుఁ దత్త్వవేత్తృతయు వేయి విధముల వ్యక్తమగుచుండును. దశమ స్కంధమున పోతన గోపికల భక్తిమయ శృంగారము నతిరమ్యముగ వర్ణించి యుండెను. హిరణ్యకశిపుఁడు కంసుఁడు మున్నగు వారి దౌర్జన్యమును, దుర్వాసుఁడు, శిశుపాలుఁడు మున్నగువారి దురహంకారమును ఆయా ఘట్టములం దాతఁడు చక్కగా నిరూపించెను. కుచేలుని సాధుత్వమును నిర్లిప్త తయు, దేవకీవసుదేవులయు నందయశోదలయు వాత్సల్యమును, బలిచక్రవర్తి వీర్య వదాన్యతలను, శుక్రుని స్వామిహిత చింతనమును, సత్రాజిత్తు ధనలోభమును, రుక్మి మూర్ఖతను, జాంబవంతుని భక్తిని, అతఁడు పఠితల హృదయములందు హత్తుకొనునట్లు ప్రదర్శించెను. ప్రతి ఘట్టమునందు నాతఁడు కృష్ణుని భక్తరక్షణ పరాయణతను, అతిలోక మహానుభావతను, దుష్టశిక్షణ దక్షతను సుస్పష్టముగాఁ దీర్చిదిద్దెను. భాగవత మును శ్రద్ధతోఁ బఠించువారి హృదయముల నుండి యాయా పాత్రల గుణస్వరూపము లెన్నఁడును తొలఁగిపోక యందు సుస్థిరముగా నిల్చియుండుటయే పోతన వారిని చిత్రించుట యందుఁ జూపిన యపార నైపుణ్యమునకుఁ దార్కాణము.

పోతన, రసపోషణము :

భాగవతము భక్తిరస నిధానము. ఇం దే ఘట్టమును బఠించినను ఆ రసము నాస్వాదించి పఠిత లానంద తన్మయులగుట కవకాశమున్నది. ఇందలి ప్రధాన రసము భక్తియేయైనను పోతన ఆయా కథా సందర్భములం దితర రసములను గూడఁ జక్కగాఁ బోషించి తన రసపోషణ పాటవమును బ్రకటించి యున్నాఁడు. భాగవత మున దశమ స్కంధమునకుఁ బ్రత్యేక స్థానమున్నది. శ్రీకృష్ణ గోపికావృత్తాంతమును వర్ణించు చట్ల పోతన శృంగారమును భక్తితో మిళితము గావించి వాఙ్మయమునం దితరత్ర యెచ్చటను గోచరింపని యొక యపూర్వ రసవాతావరణమును గల్పించి నాఁడు. స్థూల దృష్టికి గోపికలు శ్రీకృష్ణుని యెడఁ బ్రదర్శించిన భావము లౌకిక మైన శృంగారమువలెనే గోచరించును. కాని సూక్ష్మముగాఁ బరిశీలించినప్పు డది, లౌకికమును నైహికమునైన తుచ్ఛకామము కాక మోక్షరతితోఁ గూడిన యుజ్జ్వల

శృంగారముగా గోచరించును. ఈ విషయమును భాగవతము : భక్తియను శీర్షిక యందుఁ జూడఁ దగును.

పోతన సహజముగా సాత్త్వికుఁ డైనను రసపోషణ పట్ల నావేశపరుఁడు. అతఁ డే రసమునైనను బొంగి పొరలు నట్లు వర్ణించును. రుక్మిణీకల్యాణ ఘట్టమున హార్దమైన యనురాగముతోఁ గూడిన శృంగార రసము వర్ణింపఁ బడినది. నరకాసుర సంహార ఘట్టమున సత్యభామ యుద్ధముచేయు సందర్భమందుఁ బోతన వీరశృంగారముల సమ్మేళనము నతిలోక రమణీయముగా వర్ణించెను. ప్రథమ స్కంధమున నర్జునుఁడు శ్రీకృష్ణుని నిర్యాణమును ధర్మజుని నెఱింగించు పట్లఁ గరుణమును, శ్రీకృష్ణుఁడు కంసాదులను సంహరించు పట్ల వీర రౌద్రములును, నృసింహామూర్త్యావిర్భావఘట్టమున రౌద్రాద్భుతములును, కృష్ణుఁడు రుక్మిని బరాభవించు ఘట్టమున హాస్యబీభత్సములును, కుంతీ భీష్మల్లును, దదితరులును శ్రీకృష్ణుని స్తుతించు పట్ల శాంతమును జక్కగాఁ బోషింపఁ బడినవి. ఈ విధముగాఁ బోతన భాగవతమున నాయా ఘట్టములం దాయా రసముల నపార కౌశలముతోఁ బోషించి పఠితలకు బ్రహ్మానంద సహోదరమైన రసానందమును బ్రసాదించి యున్నాఁడు.

పోతన : వ్యంగ్య రచన :

భాగవతమునఁ గొన్ని ఘట్టములందు దురహంకారులును గర్విత చిత్తులు నైన కృష్ణ విరోధులు కొందఱు శ్రీకృష్ణుని నిందించు ఘట్టములు వచ్చుచుండును. అట్టి వానిని గూడ భక్తశిఖామణియైన పోతనయే రచింపవలసి యుండుటచే నాతఁ డట్టి పట్టుల నద్భుతమైన వ్యంగ్యవిధానము నవలంబించి తన హృదయమున కెట్టి నొప్పియుఁ గలుగకుండ నూఱట కలిగించుకొనెను. అట్టి ఘట్టము లందలి పద్యములను బఠించుచో నందు స్తుతియు నిందయు రెండును సమానాంతరముగాఁ బ్రవహించుచున్నట్లు గోచరించును. అందు నిందా పక్షము దుర్జనులైన పాత్రలది; స్తుతి పక్షము కవియు భక్తుఁడు నైన పోతనది. ఈ పద్యములను రచించుటలోఁ బోతన చూపిన వైశ్వనన్య సామాన్యమై పఠితల కానంద పారవశ్యము గలిగించుచుండును.

"ఎన్నఁడుం బరు వేడఁ బోఁడఁట" 8-595

"మాసరివాఁడవా మా పాపఁ గొనిపోవ" 10-1762

"లోకుల నడవడిలోని వారము గాము" 10-ఉ-232

మున్నగు పద్యము లట్టివి. ఈ పద్యములను జూచియే కాసుల పురుషోత్తముఁ డాంధ్ర నాయక శతకమునంతను వ్యాజస్తుతి పూర్వకముగా రచించి పేరుగాంచెను.

అక్రూరుఁడు కంసుని ప్రేరణచేఁ గృష్ణబలరాముల మధురకు రథముపైఁ గొనిపోవుచు, మార్గ మధ్యమున యమునానదిలో స్నానముచేసి, యందు శేషపర్యంక శాయియైన విష్ణునిఁగాంచి స్తోత్రము గావించెను. కొంతసేపటి కా రూపము తిరోహితము కాఁగా నక్రూరుఁడు రథము కడ కరుదెంచెను. అప్పుడు కృష్ణుఁ డాతనిఁ గాంచి,

జలములు చేరువ నున్నవి తలపోయఁగ నీవు పోయి తడవయ్యె నదీ
జలమున నభమున ధరణిం గలుగని చోద్యములు నీకుఁ గానంబడెనే 10-1235

అని యడిగెను. అక్రూరుఁడు దానికి తాను జూచిన విషయ మేమియుఁ జెప్పక

నీలోన లేని చోద్యము లే లోకమునందుఁ జెప్ప రీశ్వర నీట
న్నేలన్నింగిని నున్న వె నీలోఁ జోద్యంబు లెల్ల నెగడు మహాత్మా 10-1236

అని చెప్పి యూరకుండెను. ఈ సన్నివేశము వ్యంగ్య వైఖరితోఁ గూడి యత్యంత రమణీయముగా నున్నది.

✓ **పోతన భావములు :**

సంస్కృతమున వ్యాసుఁడు వెల్లడించిన భావములనే పోతన వన్నె చిన్నెలు పెట్టి తెలుఁగున వ్యక్తము చేసినను గొన్నిచోట్ల సొంత భావములనుగూడఁ బ్రకటింపక పోలేదు. పోతన యనువాద విధాన మను భాగమున నతఁడు వహించిన స్వాతంత్ర్యము స్పష్టము చేయఁబడినది. ఆయా ఘట్టములయం దాతఁడు ప్రకటించిన భావములు ప్రౌఢములు నుదాత్తములు నౌచిత్య శోభితములు నై యతని యపూర్వ ప్రతిభా శక్తిని వెల్లడి చేయుచున్నవి.

"అల వైకుంఠపురంబులో నగరిలో నామూలసౌధంబు దాపల"

"అరిలా శ్రీసతి కొప్పుపైఁ దనువుపై నంసోత్తరీయంబుపై"

"రవిబింబం బుపమింపఁ బాత్రమగు ఛత్రంబై శిరోరత్నమై"

"ఏలా బ్రహ్మపదంబు వేదములకుఁ వీక్షింపఁగారాని"

"నిను హింసించిన పూతనాదులకు ముఁ నీ మేటి సంకేతమిచ్చిన"

మున్నగు పద్యము లాతని భావప్రౌఢికిఁ దార్కాణములు. ఇట్టి భావనిర్భరము లైన పద్యములు భాగవతమునఁ బ్రతి ఘట్టమునందును గోచరించును. గోపికాగీతలు, భ్రమరగీతలు మున్నగు ఘట్టములందలి పద్యములన్నియు నర్థగంభీరములై చదివిన కొలఁదిఁ బవు లూరించుచుండును.

భాగవతము - పోతన ఆత్మీయత :

భాగవతమునఁ బురాణమున కుండవలసిన పంచలక్షణములు గోచరించును. భగవంతుని యేకవింశత్యవతారముల చరిత్ర మందుఁ జెప్పఁ బడినది. ప్రసక్తాను ప్రసక్తముగా నందు భగవంతుని భక్తితోఁ గొల్చి యాతని కరుణాకటాక్షములకుఁ బాత్రులైన భక్తుల చరిత్రలు కూడఁ దెల్పఁబడినవి. భాగవతము యొక్క యీ స్వభావమును జూడ నది కేవల పరాశ్రయ కవిత్వమే యనిపించును. కాని పోతన కూడ మహాభక్తుఁ డగుటచే నందు వర్ణింపఁబడిన భక్తులతోఁ దన కభేదాధ్యవసాయము కల్పించుకొని తద్ద్వారా తన భావములను గూడ వ్యక్తము చేయుచుండును. ఈ విధముగా నం దాతని యాత్మీయత పెక్కుచోట్లఁ బ్రత్యక్షమగుచుండును. ప్రహ్లాదాది చరిత్రలు పరిశీలించిన నీ విషయము తెల్లము కాఁజాలును. దశమ స్కంధమున భక్తి పరాకాష్ఠ పొందిన గోపికల వృత్తాంతము ప్రధానముగా వర్ణితమై యుండుటచే నందుఁ బ్రతి ఘట్టమునందును ఆ గోపగోపీజనముల రూపమునఁ బోతనయు మనకు సాక్షాత్కరించు చుండును. ఇంత యాత్మీయతతోఁ గూడియున్న కతముననే దశమ స్కంధము గీతికాప్రాయమై (lyrical) పఠితలకుఁ బరమానందము సంధానించు చుండును.

పోతన భాష :

భాగవతారంభమునఁ బోతన

కొందఱికిఁ దెనుఁగు గుణ మగుఁ గొందఱికిని సంస్కృతంబు గుణ మగు రెండుఁ
గొందఱికి గుణము లగు నే నందఱ మెప్పింతుఁ గృతుల నయ్యైయెడలన్ 1-18

అని ప్రతినచేసి యుండెను. భాగవత రచనను బరిశీలించి చూచిన నాతఁ డీ ప్రతిన యథాక్షరముగాఁ జెల్లించె నని తెలియవచ్చును. ఆతని రచనలో "అంధేందూదయముల్ మహాబధిర శంఖారావముల్" వంటి సంస్కృత బహుళములైన పద్యములును, "నల్లనివాఁడు పద్మనయనంబుల వాఁడు" వంటి సంస్కృతాంధ్ర సమ సంఘటనము గల పద్యములును, "క్రొక్కారు మెఱుఁగు మేమలుఁ గ్రిక్కిఱిసిన చన్నుఁ గవలు" వంటి యచ్చ తెలుఁగు పదములతోఁ గూడిన పద్యములును గూడఁ గానవచ్చును. మొత్తము మీఁద నతని కవిత్వములో సంస్కృత పదముల సంఖ్యయే హెచ్చు.

నన్నయ తన కవిత్వమున నున్నవని చెప్పిన మూఁడు గుణములలో నక్షర రమ్యత యొకటి. ఆ యక్షరరమ్యతకు పోతన కవిత్వము పెట్టినది పేరు. అర్థమైనను గాకపోయినను అతని కవిత చెవులఁ బడినంతనే యెట్టి వానికైన నార్ద్రత కలిగించి

యానందము చూఱ యిచ్చును. సంస్కృతపద బహుళమయ్యు నందు ప్రసాదగుణము సర్వతోముఖమై గోచరించును. దానికి సహజమైన మాధుర్యమును ధారాశుద్ధియుఁ దోడగుటచే నది మఱింత వన్నెకెక్కి పండితు లనక పామరులనక యెల్ల వారికి హృదయావర్జక రైయింపెసలారును.

పోతన కలంకార ప్రీతి మెండు. ఆతఁ డుపమోత్ప్రేక్షా ద్యర్థాలంకారములనే కాక అనుప్రాసాది శబ్దాలంకారములను గూడ విరివిగా వాడుచుండును. ఆతని వర్ణన పద్యములలో నంత్యాను ప్రాసము లేని దెక్కడనో కాని యుండదు. ఆతని వచనములు వృత్త్యను ప్రాసములతోఁ గూడి ధ్వని సౌష్ఠవమున కాటపట్టులై చదివినకొలంది చదువవలె నను నుత్సాహమును గలిగించుచుండును. "అడిగెద నని వడివడిఁ జను" నిత్యాది పద్యములకు వృత్త్యను ప్రాస మపూర్వ సౌందర్యము నాపాదించుచున్నది. పోతన పద్యములను జదువునప్పు డందలి ఛందస్సు లయను, అనుప్రాసాదులు మృదంగ ధ్వని సౌందర్యమును, మధురములు నర్థవంతములు నైన పదములు సాహిత్యమును గల్పింప నవి శ్రవణానందకరమైన పాటకచ్చేరిని వినుచున్న ట్లిట్టి దట్టిదని చెప్పరాని యానందమును గలిగించుచుండును. పోతన మూలమునందలి రమ్యములైన యుపమానము లెచ్చటను విడువక వానికి యథోచితముగా వన్నె కలిగించి తెనిఁగించి యుండెను. "పాదద్వంద్వము నేలమోపి" "ఊహాకలంగి జీవనపు టోలమునంబడి" "రాజీవాతునిచే నొక రాజీవము కరణి శైలరాజము మెఱసెఁ" మున్నగు పద్యము లందలి యుపమానములు సహజములును నౌచిత్య శోభితములునై యందలి యర్థ విశేషమున కెంతో యుత్కర్ష కలిగించుచున్నవి. ఉపమాలంకారముల వలెనే రూపకోత్ప్రేక్షాతిశయోక్త్యాదులగు నితరాలంకారములను గూడ నతఁ డెంతో యందముగాఁ గూర్చి యర్థభావముల కెనలేని యింపు సంపాదించుచుండును. "జ్యావల్లీ ధ్వని గర్జనంబుగ సురల్ సారంగ యూథంబుగా" నిత్యాది పద్యము లిందుకుఁ దార్కాణములు.

పోతన కవిత్వమున నచ్చటచ్చట క్త్వార్థకేకార సంధులు, ద్రుతద్విత్వ సంధులు, షష్ఠీ తుమర్థకము ముందు నగాగమరాహిత్యము, వికచకమల నేత్రి మున్నగు రూపములు, కొన్ని మిశ్ర సమాసములు, వైరి సమాసములు కానవచ్చును. రేఫఱకారముల కీతఁడు మైత్రి పాటించెనని కొందఱు లాక్షణికు లాక్షేపించిరి. స్వల్ప సంఖ్యాకము లైన యిట్టి స్వతంత్ర ప్రయోగముల వలన నతని కవిత్వమున కెట్టి లాఘవమును జేకూరలేదు. పోతనవంటి మహాకవి వాడిన ప్రయోగవిశేషములను గ్రహించి వానిని సాధించు సూత్రములను వ్రాయకుండుట యావ్యాకరణ కర్తల దోషమే యని చెప్పఁదగును. యతిప్రాసల విషయమున నాతఁడు కావించిన కొన్ని

విశేష ప్రయోగములు స్థలాంతరమున నొసంగఁబడినవి. పోతన సత్త్వసంపన్నుఁడైన మహాభక్తుఁడు; సహజపండితుఁడ నని చెప్పుకొన్నను నపారవ్యుత్పత్తి ప్రకటించిన పండితుఁడు; ప్రతిభా సంపన్నుఁడైన మహాకవి. అతని కవిత్వమున నేవో వెరసు లున్నవని పరాఙ్ముఖత వహించుట రసనిధానమునకు దవ్వుగాఁ జని తజ్జన్యమైన యానందమును గోల్పోవుటయే.

భాగవతము - భక్తి :

పూర్వులు మానవులకు మోక్ష ప్రాప్తి సాధనములుగా జ్ఞాన కర్మ భక్తి మార్గములను నిర్దేశించిరి. ఇందు జ్ఞాన మార్గము పరిణతచిత్తులైన మహాయోగులకుఁ దప్ప సామాన్యులకు సాధ్యము గాదు. కర్మమార్గము కూడ జ్ఞానమార్గమువలెఁ గొందఱికి మాత్రమే సాధ్యమైనట్టిది. లింగ వర్ణాశ్రమ వయోభేదముల ననుసరించి మానవులు నిర్వహింప వలసిన కర్మకలాప మెంతయో శ్రుతి స్మృతి పురాణాదులందు విహితమై యున్నది. దానినంతను యథావిధిగా నాచరించుట దుష్కరమనియే చెప్పవచ్చును. కాఁగా పండితు లనక పామరు లనక, స్త్రీ లనక పురుషు లనక, వృద్ధు లనక బాలు రనక యెల్లరికి నందుబాటులో నుండి యనుసరణ యోగ్యమైనది భక్తిమార్గ మొక్కటే. భాగవతము జ్ఞాన కర్మ మార్గముల నిరసింపక పోయినను భక్తిమార్గమున కెక్కువ ప్రాధాన్య మొసంగుచున్నది. ఇందు వర్ణింపఁబడిన భక్తుల చరిత్రము లన్నింట భక్తి ప్రాధాన్యము చక్కగా వెల్లడింపఁబడి యున్నది.

భాగవతారంభమునందు నారదుఁడు వ్యాసునితో నతని మనసునందలి వగపునకుఁ గారణము చెప్పుచు

అంచితమైన ధర్మచయ మంతయుఁ జెప్పితి వందులోన నిం
చించుక గాని విష్ణు కథ లేర్పడఁ జెప్పవు ధర్మముల్ ప్రపం
చించిన మెచ్చునే గుణవిశేషము లెన్నని గాక నీకు నీ
కొంచెము వచ్చు టెల్లహరిఁ గోరి నుతింపమి నార్య పూజితా.

అని విష్ణుకథా గుణకథన ప్రభావము నెఱింగించెను. అట్లే తన పూర్వజన్మ వృత్తాంత మంతయుఁ దెల్పిన పిమ్మట నతఁడు

యమనియమాది యోగముల నాత్మ నియంత్రిత మయ్యుఁ గామ రో
షములఁ బ్రచోదితంబ యగు శాంతి వహింపదు విష్ణుసేవచేఁ
గ్రమమున శాంతి గైకొనిన కైవడి

అని విష్ణుసేవా మహిమను వివరించెను. పై రెండు సందర్భములును గూడ భక్తిమహిమను జక్కగాఁ దేటతెల్ల మొనరించుచున్నవి. ద్వితీయ స్కంధమున శుకుఁడు

పరీక్షిత్తునకు ముక్తిమార్గము నెఱింగించుచు "సంసార ప్రవిష్టుం డైన వానికిఁ దపో యోగాదు లైన మోక్ష మార్గంబులు పెక్కు గలవు. అందు భక్తిమార్గంబు కంటె సులభంబు లే'' దనియు, మున్ను బ్రహ్మ వేదములను మువ్మాఱు ధర్మనయజ్ఞతతోఁ బరామర్శించి మోక్షము తక్కిన మార్గముల వెంట లేదని నిర్వికారు డైన జనార్దను భక్తితోఁ జింతచేసె'' ననియు స్పష్టముగాఁ జెప్పియుండెను. అట్లే తృతీయ స్కంధ మున కపిలుఁడు దేవహూతికి భక్తియోగ భేదములు తెలిపి యాత్యంతిక భక్తియోగ విధానమును వివరించి "మనుజుం డొగి మత్ప్రతిమార్చనా విడంబనమున మూఢుఁ డై యుచిత భక్తిని నన్ను భజింపఁడేని నమ్మనుజుఁడు భస్మకుండమున మానక వేల్చిన యట్టి వాఁడగుఁ'' అని బోధించియుండెను. ఈ విధముగా భాగవతమున నాయా సందర్భములందు భక్తియోగ ప్రాధాన్యము వాచ్యముగనే బహువిధముల విస్తరింపఁ బడి యున్నది.

భక్తుల చరిత్రలు చెప్పునప్పుడు భాగవత మేదో ప్రసక్తి కల్పించి వారిచే భక్తిమహిమానుభావములు వివరింపఁ జేయుచుండును. ప్రహ్లాద చరిత్రమున హిరణ్య కశిపుఁడు కుమారునిఁ దొడలపైఁ గూర్చుండఁ బెట్టుకొని నీ వేమేమి చదివితివో చెప్పు మని యడుగఁ నతఁడు చదువులలో మర్మమెల్లఁ జదివితి నని చెప్పుచు భక్తి ప్రభావము నుగ్గడించెను. అతఁడు "తను హృద్భాషల సఖ్యమున్'' అను పద్యమున నవవిధ భక్తుల నెఱింగించి యాతో "మ్మిది భక్తిమార్గముల సర్వాత్మున్ హరిన్ నమ్మి సజ్జనుఁ డై యుండుట భద్రమంచుఁ దలఁతు'' నని చెప్పుటయే కాక - హరిభక్తి వర్జితుల రిక్తవ్యర్థ సంసారములు'' అంధేందూదయాదులవంటి వని స్పష్టముగాఁ జెప్పివైచెను. "కమలాక్షు నర్చించు కరములు కరములు'' "కంజాక్షునకుఁ గాని కాయంబుకాయమే'' "సంసారజీమూత సంఘంబు విచ్చునే'' మున్నగు పద్యములలో భక్తిమహిమాతిశయము లెస్సగా నిరూపింపఁ బడినది. ''విష్ణుభక్తి లేని విబుధుండు విబుధుఁడే పాదయుగముతోడి పశువు గాక'' యనునది ప్రహ్లాదుని యుద్దేశమే కాక భాగవత పరమార్థము కూడ నై యున్నది.

'పరానురక్తిరీశ్వరే' 'సాత్వస్మిన్ పరమప్రేమరూపా' అనునవి పూర్వులు భక్తి కొసంగిన నిర్వచనములు. వీనిని బట్టి భక్తులకు భగవంతునెడఁ గల ప్రేమాను రాగాది భావముల యతిశయమే భక్తియని తేలుచున్నది. ఇది భగవద్భాగవతులకుఁ గల సన్నిహిత సంబంధమునకు మాఱుట రూపము. భగవద్విషయక మగు నీ భక్తిభావ మాత్రమే యని కొందఱును, నవరసములలో నంతర్భవించి యున్నదని కొందఱును, అట్లుగాక దానికి బ్రత్యేకముగా రసత్వమే కలదని కొందఱును జెప్పుచున్నారు.

మధుసూదన సరస్వతి భక్తిరసాయన మను గ్రంథమున దీని స్వరూప స్వభావ తత్త్వములను జక్కఁగా వివరించెను.

ద్రుతస్య భగవద్ధర్మాద్ధారావాహికతాం గతా
సర్వేశే మనసో వృత్తి ర్భక్తి రిత్యభిధీయతే

అని యాతఁడు భక్తి కొసంగిన నిర్వచనము. చిత్తద్రవ్యము స్వభావముచే లక్కవలెఁ గఠినమైన దనియు, నిప్పుసెగచే లక్కవలెఁ దాపకములగు కామక్రోధాది విషయముల తోడి యోగముచే నది ద్రవత్వము నొందు ననియు, నాతఁ డింకొక శ్లోకమునఁ జెప్పి యున్నాఁడు. భగవంతుని గుణరూపాది వర్ణనములను వినుటచేఁ గామక్రోధాదు లుద్దీపితములై భక్తుల చిత్తములకు ద్రవత్వము నాపాదించును. అట్లు ద్రుతమై ధారావాహికగా (అవిచ్ఛిన్నముగా) సర్వేశ్వరుని యందు వర్తించు మనస్సుయొక్క వృత్తియే భక్తి యని యాతని యభిప్రాయము. ద్రవత్వము నొందిన చిత్తమునఁ బ్రవేశించిన వస్త్వాకారము స్థిరముగా నుండి పోవును గాన స్థాయి భావమను పేరఁ బరఁగుచున్నది. ఇది విభావాను భావ వ్యభిచారి భావములచేఁ బరిపోషము నొంది బ్రహ్మానందాత్మకమైన రసమై సహృదయులకుఁ బారవశ్యము కలిగించుచున్నది.

భక్తిరసమునకు భగవంతుఁ డాలంబన విభావము. తులసీచందనాదు లుద్దీపన విభావములు. నేత్రభ్రూవిక్షేపాదు లనుభావములు. నిర్వేదాదులు వ్యభిచారి భావములు. ఈ విభావానుభావ సంచారి భావములు ద్రుతచిత్తమునఁ బ్రవేశించి స్థాయిత్వము నొందిన భగవదాకారతారూపమైన మానసవృత్తిని బోషించి పరమానంద సాక్షాత్కారాత్మకమైన భక్తిరసమును బ్రతీయమాన మొనరించును.

భగవంతునిపైఁ గల భక్తి వివిధ భావములలో వ్యక్తము చేయఁబడుచుండును. అందు శాంత దాస్య సఖ్య వాత్సల్య మాధుర్య భావములు ముఖ్యములైనవి. ఇందే భావముతోఁ గూడిన భక్తియైనను నిస్తారకమై నట్టిదే. శాంత భక్తి తపోనిధులును వీతరాగులునై యుండు నారదాది మునీంద్రులందు గోచరించును. కుబ్జాహనుమదాదులు దాస్యభక్తిచేతను, సుగ్రీవార్జున కుచేలాదులు సఖ్య భక్తిచేతను, దేవకీవసుదేవ యశోదా నందాదులు వాత్సల్య భక్తిచేతను, గోపికాదులు మాధుర్య భక్తిచేతను,, దరించియుండిరి. శరణాగతి రూపమైన భక్తికి నిధానములై ప్రహ్లాద ధ్రువ గజేంద్రాదు లుత్తమగతి బ్రాపించిరి. ఇదిగాక శత్రు భావముతో భగవంతునితోడి సంబంధము కల్పించుకొని తన్నిహతులై సద్గతి నొందిన వారును గలరు.

కామోత్కంఠత గోపికల్ భయమునం గంసుండు వైరక్రియా
సామగ్రిఁ శిశుపాల ముఖ్య నృపతుల్ సంబంధులై వృష్ణులుం

ప్రేమన్ మీరలు భక్తినేము నిదె చక్రిం గంటి మెట్లైన ను
ద్దామధ్యాన గరిష్ఠుఁడైన హరిఁ జెందం గ వచ్చు ధాత్రీశ్వరా! 7-18

మున్నగు పద్యము లిందుకుఁ దార్కాణములు. భాగవతమున నీ వివిధ భావములతోఁ గూడిన భక్తియు లెస్సగా వివరింపఁబడినది. ఇందలి భక్తుల కథ లన్నియుఁ బైని సూచింపఁబడిన భావములలో నేదోయొక దానిని విస్పష్టము చేయుచునే యుండును.

భాగవతమున దశమ స్కంధ మొక యెత్తు, మిగిలిన స్కంధము లన్నియు నొక యెత్తు. దీనికిట్టి ప్రత్యేక విశిష్టతను గలిగించిన దందుఁ బ్రపంచితమైన మధుర భక్తి. గోపికలిందు భగవంతుఁడైన కృష్ణుని నాత్మేశ్వరునిఁగా భావించి యనిర్వాచ్యమైన నిర్మల భక్తిని బ్రకటించిరి.

విషజలంబు వలన విషధర దానవు
వలన ఝాలవాన వలన వహ్ని
వలన నున్న వాని వలనను రక్షించి
కుసుమశరుని బారిఁ గూల్పఁ దగునె

మున్నగు పద్యములందుఁ గానవగు కుసుమశర ప్రస్తావము వలనను, ఇందలి భక్తి శృంగార మిశ్రితమై యుండుటే కాక స్త్రీ పురుష సంబద్ధమైయుండుట చేతను, సామాన్యుల కిది తుచ్ఛమైన కామముగానే గోచరింప వచ్చును. భక్తుఁడు పురుషుఁడై మధుర భక్తి ప్రదర్శించు నప్పు డందలి స్వరూప మెక్కువ నిర్మలముగా భాసించును. చైతన్యాదుల నిరతిశయమైన భక్తి యట్టిదే. మధుర భావముతోఁ గూడిన భక్తి శరీర సంయోగ మాత్రతర్పితమగు తుచ్ఛ కామమునకు సంబంధించినది కాదు. అది మోక్ష కామమునకు సంబంధించినది. భరతముని నాట్య శాస్త్రమున

ధర్మకామోఽర్థ కామశ్చ మోక్షకామస్తథైవచ
స్త్రీపుంసయోస్తు సంయోగో యః కామస్సతు సంస్మృతః

అని నాలుగు పురుషార్థములకును సంబంధించిన కామమును వర్ణించెను. మహాభారత మందలి అశ్వమేధ పర్వములో కామము తన్నుఁ గూర్చి చెప్పుకొనిన యీ క్రింది శ్లోకమును బఠికించినచో నీ విషయము మఱింత స్పష్టముగా గోచరించును.

యో మాం ప్రయతతే హన్తుం మోక్ష మాస్థాయ పండితః
తస్య మోక్షరతిస్థస్య నృత్యామిచ హసామిచ

మోక్షము నుద్దేశించి నన్ను (కామమును) జంపుటకు యత్నించు పండితునకుఁ గూడ మోక్షమున రతి కలదు కావున నట్టి వానిని జూచి నేను నవ్వుచు నాట్యమాడుచుందు నని యీ శ్లోకము నందలి యర్థము. ఈ మోక్ష రతియే భరతుఁడు చెప్పిన మోక్ష

కామము. దీనికి సంబంధించిన శృంగారమునకును లౌకికమైన శృంగారమునకును స్వర్గ మర్త్యములకున్నంత తారతమ్య మున్నది. బ్రహ్మభావనతోఁ దుల్యమని చెప్పఁదగిన యీ మోక్ష సంబంధి శృంగారమే భక్తి శృంగారము లేక మధుర భక్తియని చెప్పఁబడు చున్నది. దశమ స్కంధమునందు వర్ణితమైన గోపికా కృష్ణుల శృంగార మిట్టి దివ్య శృంగారమే కాని స్త్రీపుంస సంయోగమునకు సంబంధించిన లౌకిక శృంగారము కాదు.

మధుసూదన సరస్వతి భక్తి రసాయనమున భాగవత ప్రథమ స్కంధములో నారదునిచే వర్ణింపఁబడిన యుపాయముల ననుసరించి భక్తి యొక్క పదొకండు భూమికలను వివరించెను.

ప్రథమం మహతాం సేవా తద్దయాపాత్రతా తతః
శ్రద్ధాథ తేషాం ధర్మేషు తతోహరిగుణ శ్రుతిః
తతో రత్యంకురోత్పత్తి : స్వరూపాధిగతి స్తతః
ప్రేమవృద్ధిః పరానందే తి స్యాథస్ఫురణం తతః
భగవద్ధర్మ నిష్ఠాతః స్వస్మిం స్తద్గుణశాలితా
ప్రేమ్ణోఽథ పరాకాష్ఠే త్యుదితా భక్తి భూమికా.

ఈ పదొకండింటికిని శాస్త్రీయోపాయము లని పేరు. §ఇవి క్రమముగా నొకటి తరువాత నొకటి యలవడవలయును. ఇందు తుట్టతుదిది భగవత్ప్రేమ పరాకాష్ఠ. ఈ స్థితిలో భక్తుఁడు భగవద్విరహము స్వల్పకాల మేని సహింపఁ జాలఁడు. భగవద్దర్శన మొకసారి లభించిన పిమ్మటఁ దద్విరహ మనుభవించుట దుస్సహ మౌ ననుటలో నాశ్చర్యము లేదు. అప్పుడు కలుగు వియోగము ద్వారా భక్త్యాత్మకమగు ప్రేమ పరాకాష్ఠ నొంది ప్రకాశించును. భక్తి నిధానములైన గోపికలు శాస్త్రీయములైన యీ యేకాదశోపాయములను గ్రమముగాఁ బొంది ప్రేమ పరాకాష్ఠతోఁ గూడిన యుత్తమస్థితి ప్రాపించిరి. అందుచేతనే వారు భగవంతుఁడైన కృష్ణుని విరహము నొక్క త్రుటికాలమైన సహింపలేక పోయిరి. కృష్ణ దర్శనము లేనిచో నొక్క నిమిషమైన వారికి యుగప్రాయమై కనఁబడు చుండెను.

నీ వడవిఁ బగల్ తిరుగ నీ కుటిలాలక లాలితాస్య మి
చ్ఛావిధిఁ జూడకున్న నిమిషంబులు మాకు యుగంబులై చనుం
గావున రాత్రులైన నినుఁ గన్నుల నిండుగఁ జూడకుండ ల
క్ష్మీవర రెప్ప లడ్డముగఁ జేసె నిఁదేల విధాత క్రూరుఁడై.

§ఉపాయాః ప్రథమ స్కంధే నారదే నోపవర్ణితాః
సంక్షేపా త్తా నహం వక్ష్యే భూమిభేద విభాగతః
భక్తిరసా.

మున్నగు పద్యము లీ విషయమును సూచించును. కృష్ణుఁడు కానరా నప్పుడు వనమునందలి వృక్షలతాదులను బేరుపేరు పెట్టి పిలిచి మీ రెచ్చటనైన మా మనోనాథునిఁ జూచివారా యని వారు గద్గద ఖిన్నకంఠములతో నడుగుట వారి విరహోత్కంఠకు నిదర్శనము.

గోపిక లీ క్రింది పద్యమునఁ గృష్ణుని పాదముల మహత్త్వము భావించిన క్రమము చూచినచో వారి భక్తి నైర్మల్యము విశద మగును.

ఈ చరణంబులే యిందునిభానన
సనకాది మునియోగ సరణి నొప్పు
నీపాదతలములే యెలనాగ శ్రుతి వధూ
సీమంత వీథులఁ జెన్ను మిగులు
నీపదాబ్జంబులే యిభకులోత్తమ యాన
పాలేటి రాచూలి పట్టుఁగొమ్మ
లీ సుందరాంఘ్రులే యిందీవరేక్షణ
ముక్తికాంతా మనో మోహనములు

యీ యడుగుల రజమె యింతి బ్రహ్మేశాన
దివిజవరులు మౌళి దిశలఁ దాల్తు
రనుచుఁ గొంద అబల లజ్జాతుఁ డేగిన
క్రమముఁ గనియు నతనిఁ గానరైరి.

కృష్ణుని పాదముల సౌందర్యమును వారు తాత్త్వికదృష్టితోనే కాని యైహిక దృష్టితోఁ జూడలే దని యిందలి విశేషణములు చెప్పక చెప్పుచున్నవి. పరస్పరవిరుద్ధములైన భక్తి శృంగారములను మేళవించి యుచితముగాఁ బరిపోషించుట ప్రతిభైకసాధ్యమైన పని. దశమ స్కంధమున పోతరా జా కార్యము ననితర సామాన్యముగా నిర్వహించి వివిధస్కంధ ముక్తా శోభితమైన భాగవత హారమున దానిని దరళస్ఫూర్తి విడంబింపఁ జేసినాఁడు.

ధ్యానాభ్యాస వశీకృతేన మనసా తన్నిర్గుణం నిష్క్రియం
జ్యోతిః కించన యోగినో యది పరం పశ్యంతి పశ్యంతు తే
అస్మాకం తు త దేవ లోచన చమత్కారాయ భూయ శ్చిరం
కాలిందీపులినేషు యత్కిమపి తన్నీలం మహో ధావతి.

మధుసూదన సరస్వతి - గూఢార్థదీపిక.
13 వ అధ్యాయము.

అచ్చుప్రతులు - అపపాఠములు

భాగవతమును పరిష్కరించు సందర్భమున (క. చ. ట. త. ప. గ. జ. డ. ద. బ.) తాళపత్ర ప్రతులతోపాటు - ఈ క్రింది అచ్చు ప్రతులును సమీక్షితము లైనవి.

(1) శ్రీ పురాణం హయగ్రీవశాస్త్రిగారి ప్రతి. (1855)

(2) శ్రీ పాలపర్తి నాగేశ్వరశాస్త్రిగారి టీకా సహిత ప్రతి. (1887)

(3) శ్రీ మృగీస్థలం అయ్యవార్యులవారి సంగ్రహటిప్పణి గల వనపర్తి ప్రతి.(1889)

(4) తంజనగరం తేవప్పెరుమాళ్ళయ్యగారిచే పరిష్కృతమైన వేమూరి వారి ప్రతి. (1947. ముద్రణము.)

(5) శ్రీ రాళ్ళపల్లి అనంత కృష్ణశర్మగారిచే పరిశోధితమైన రాయలు అండు కో వారి ప్రతి. (1954)

(6) శ్రీ కల్లూరి వేంకట సుబ్రహ్మణ్య దీక్షితులుగారి పరిష్కృతితోను, వారి లఘు టీకతోను ప్రకటితమైన వేంకట్రామ అండు కో వారి ప్రతి. (1961)

(7) శ్రీ రాయదుర్గము నరసయ్యశాస్త్రిగారిచే పరిష్కృతమైన వావిళ్ళ వారి ప్రతి. (1961)

(8) శ్రీ బులుసు వేంకటరమణయ్యగారి సవరణలతోను, వారి లఘుటీకతోను వెలువడిన రవీంద్ర పబ్లిషింగ్ హౌస్ వారి ప్రతి. (1962)

ఈ ప్రతులలో, అందందు అపపాఠములు కొన్ని యగపడినవి. అవి యీ ప్రతిలో సవరింపఁబడినవి. ఆ యపపాఠము లెట్టివో, వానిని సవరించిన తీ రెట్టిదో, జిజ్ఞాసువులకు తెలియుటకై, కొన్ని యిందు చూపఁబడుచున్నవి.

1. 'రక్షాకారంభకు'

"లోకర, క్షైకారంభకు భక్తపాలనకళా సంరంభకున్" (1-1)

హ. వ్రాఁత ప్రతులు. రాయలు.

"రక్షాకారంభకు"- తం. వా. కల్లూరి. బులుసు.

ఈ 'రక్షాక' పాఠము తంజనగరంవారి సృష్టి. వారు తమ పీఠికలో ఇట్లు వ్రాసినారు.

"ఆరంభముననే హంసపాదము! మొట్టమొదటి పద్యముననే యతి తప్పినది. ఈ తప్పు గ్రంథమున మఱెచ్చటనే నుండునేని వ్రాయసము గురునాథుని పయినో లేక కంపొసిటరు రామస్వామి మీఁదనో మోపవచ్చును. ఇట్లును గాదే! శోధకులకు

దోషము వచ్చునని మహాకవికి యతి తెలియ దందుమా! మొన్నటి తాతగారి కాగ్రహము వచ్చినను, నంతకంటె మునుపటి పోతనగారి నిగ్రహము దగదు. కాన 'రక్షాకారంభకు భక్తపాలనకళా సంరంభకుఁ' అని దిద్దకుండరాదు." (పు. 5)

'తాతగా' రనఁగా హయగ్రీవశాస్త్రిగారు. వారి ప్రతిలోని పాఠము తప్పని తంజనగరంవారు దిద్ది ముద్రించినారు. ఆ పాఠమే పిమ్మటి ముద్రణముల కెక్కినది.

విషయ మిట్లుండఁగా, కల్లూరివారు తమ పీఠిలో ఈ క్రింది విధముగా వ్రాసినారు.

"రక్షైకారంభకు - అని పెక్కుపాఠములు కన్పించుచున్నవి. ఇందు యతి తప్పినది. కాని చిరకాలమునుండి ప్రహతమైన పాఠ మగుటచే దీనిని గొందఱు దిద్దుట కొప్పుకొనరు. 'లోకరక్షాకారంభకుఁ' అని నేను దిద్దినాను."

'రక్షైకారంభకు' అను పాఠమున యతి తప్పలేదు. అందున్నది అఖండయతి. పోతన పలుమాఱు వాడియున్నాఁడు. అఖండయతి తంజనగరం వారికి సమ్మతము కాదు. అందువలన ఇట్లే ఇంకను చాల తావులలో పాఠములను మార్చియున్నారు. (యతులను గూర్చిన విమర్శలో వివరములు తెలుపఁబడును.)

పరిష్కర్త, లేఖకుని ప్రమాదములను సవరింపవచ్చును గాని, కవి బుద్ధిపూర్వకముగాఁ జేసిన ప్రయోగములను - అతని మతమునకు విరుద్ధముగా దిద్దివేయరాదు. అది పంస్కరణ సంప్రదాయము కాదు. కవుల పాఠములను మార్చుట, ఆయా కవులకును - భాషకును అపకారముచేయుట యగును. గ్రంథమున నుండవలసిది గ్రంథకర్త భాషగాని, పరిష్కర్త భాషకాదు.

2. 'కేతన'

(i) "లలితమూర్తి బహుకళానిధి కేతన
....
తనకు లక్కమాంబ ధర్మగేహిని గాఁగ
మనియె" 1-24

(ii) "బమ్మెర కేతయ లక్కసానికిఁ" 1-26

ఇది వా. ప్రతిలోను, దాని ననుసరించిన బులుసు వారి ప్రతిలోను ఉన్న పాఠము. ఇందు పొరపాటున్నది.

అక్కసాని భర్త (= పోతన తండ్రి) 'కేసన' గాని, 'కేతన' కాఁడు. 'కేసన' - 'కేసయ' అవియే తక్కిన ప్రతులలో నున్న పాఠము.

వావిళ్ళవారి 1922 ముద్రణములో 'కేసన' - 'కేసయ' అని పాఠము సరిగానే యున్నది. అది 1961 ముద్రణములో మారిపోయినది. బులుసువారు గమనింపలేదు.

3. 'విరటజా గర్భంబు'

"సూ,త్మకళుం డచ్యుతుఁ డయ్యెడఁ౯ విరటజా గర్భంబు" 1-184

అని వ్రాఁత ప్రతులలోను, హా. ప్రతిలోను పాఠము.

"విరటుచూల్ గర్భంబు" అని - తం. వా. రాయలు. బులుసు.

"అచ్యుతుఁ డ వ్విరాటతనయా గర్భంబు" అని - కల్లూరి.

'విరటజా గర్భంబు' అను సమాసము దుష్టమని ఈ మార్పులు చేయఁబడినవి. కాని, అదే కవిపాఠము. అట్టి సమాసములు ఇంకను కలవు.

'మద్భుజాబలిమి' (6-391); 'ఒక్కనేత్రుఁడు' (8-605); 'వగాయత్తులు' (10. పూ. 989); 'దానవరాచూలు' (10. ఉ. 374) ఇత్యాదులు.

ఇవి యన్నియు మార్చఁబడినవి. మార్చుట సరికాదు. ఆ విధముగా సమాసములు కూర్చుట శివకవుల సంప్రదాయము. ఆ సంప్రదాయము భాగవతకవుల రచనలలో తఱచు కనఁబడుచున్నది. కావున వ్రాఁతప్రతులపాఠమే కవి పాఠము.

4. 'వినుము'

"వినుము శుకుఁడు వచ్చి విజ్ఞానపద్ధతి
నతని కెట్లు సూపె నతఁడు పిదపఁ
దన శరీర మే విధంబున వర్జించె
విప్రముఖ్య ! నాకు వి_స్తరింపు." 1-275

అచ్చు ప్రతులలోను, వ్రాఁతప్రతులలోను పాఠ మిట్లే యున్నది. 'వినుము' అను క్రియ పద్యమున సంగతపడుట లేదు. సరియైన పాఠ మేమో యింకను విచారింపవలసియున్నది.

5. 'మునులార !'

"హరి పరాక్రమ మోపిన యంత గాక స
ర్వము వివరింప నెవ్వఁడు ప్రవ_ర్తకుఁడొ మునులార !" 1-452

తం. వా. రాయలు. బులుసు. కల్లూరి.

"ఎవ్వఁడు ప్రవ_ర్తకుఁ డర్యములార !" (హా)

ఈ పాఠమే మూలానుసారి —

"అహం హి పృష్టోఽర్యమణో భవద్భిః" 18-23

'హే అర్యమణః సూర్యాః త్రయీమూ_ర్తయః' (వ్యా.)

6. 'అంగీకరించిన'

"గెఱ వ్రాసి మాయ నంగీకరించిన భంగి
వసనంబు గట్టక వచ్చువాఁడు" 1-516

అచ్చు - వ్రాఁత ప్రతు లన్నిటిలోను, 'గెఱ' క్రింద శ. ర. లోను, సూ. ని. లోను గూడ పాఠ మిట్లే యున్నది.

కాని, 'మాయ *నంగీకరించని* భంగి' యని యుండుట సందర్భోచితము. శుకుఁడు మాయ నంగీకరింపనట్లే, వసనము నంగీకరింపలే దని యర్థము. ఆ మహర్షి - బుద్ధికి మాయావరణము, దేహమునకు వస్త్రావరణము లేనివాఁ డన్నమాట.

'గెఱవ్రాయుట' - యనఁగా, కుండలీకరించుట = సున్న చుట్టుట.

'గెఱవ్రాసి = నిషేధించి' అని యర్థము.

7. 'అవస్థానము'

"ఉపాధి పరంపరావస్థానంబునం బ్రకృతిం బాసి యానంద మయుండై .... వాసుదేవ బ్రహ్మంబునందుఁ గలయు" 2-32

అచ్చుప్రతు లన్నిటిలోను ఇదే పాఠము. తాళ. ప్రతి - 'త' లో,— 'పరంపరావ సానంబున' అని పా.— అదే మూలానుసారి.

"తే నాత్మ నాత్మాన ముపైతి శాంత
మానంద మానందమయోఽవసానే." 2-31

'స్వయమపి ఆనందమయ బ్రహ్మప్రాప్త్యా ఆనందమయ స్సన్.... అవసానే ఏవం పూర్వోక్త పృథివి ప్రభృతి కారణ ద్రవ్యరూప శరీర సంక్రమ ణావసానే సర్వాత్మకే బ్రహ్మణి వాసుదేవే శాంతిం యాతి.' (వ్యా.)

'అవస్థాన' పాఠము ప్రకృతార్థమునకు కేవలము విరుద్ధము.

8. 'మాయావిదుఁడు'

"మాయావిదుండైన యీశ్వరుండు దన మాయంజేసి" 2-86

వా. బులుసు. రాయలు.

"మాయా విభుండైన" (వా. తం. కల్లూరి.)

ఈశ్వరుఁడు 'మాయావిభుఁ'డే కాని, 'మాయావిదుఁడు' కాఁడు.

"కాలం కర్మస్వభావం చ మాయేశో మాయయా స్వయా" 5-21

'మాయేశః మాయాయాః.... ప్రకృతేః ఈశః నియామకః' (వ్యా)

9. 'దివ్యజ్ఞాన'

"తమః ప్రధానంబై దివ్యజ్ఞాన క్రియాత్మకంబగు నహంకారంబు గలిగె" 2-86

హా. తం. వా. బులుసు. రాయలు. కల్లూరి.

"ద్రవ్యజ్ఞాన" అని ప్రా. ప్ర. పా.— ఇదే సరియైనది.

"తమః ప్రధాన స్త్వభవ ద్ద్రివ్యజ్ఞాన క్రియాత్మకః" 5-23

అని మూలము.

10. 'రుచింబ్రజాపతి'

"ప్రకటరుచిం బ్రజాపతికిని స్వాయంభు
వుని కూఁతు రాకూతి యను లతాంగి
కర్థి జన్మించి" 2-119

తం. వా. బులుసు. రాయలు.

"ప్రకట రుచిప్రజాపతికిని" అని, హా. కల్లూరి. పా. ఈ పాఠమే సరియైనది.

"జాతో రుచే రజనయ త్సుయమాన్ సుయజ్ఞః." 7-2

11. 'హాయసూనుండు'

"హాయ సూనుండగు దానవుండు నిజమాయన్ గోపరాజిన్ గుహా
శ్రయయా న ట్లొనరించి." 2-182

హా. తం. వా. కల్లూరి బులుసు. రాయలు.

"మయ సూనుండగు దానవుండు నిజమాయన్."

అని తాళ. ప్రతి - 'త' పాఠము. ఇందు యతి తప్పి యున్నది. అందువలన పరిష్కర్తలు 'హాయసూనుం' డని మార్చిన ట్లున్నది. ఆ దానవుఁడు 'మయసూనుఁడే' గాని, 'హాయసూనుఁడు' కాఁడు.

"నందం చ మోక్ష్యతి భయా ద్వరుణస్య పాశా
ద్గోపాన్ బిలేషు పిహితాన్ మయసూనునా చ". 7-31

"మయ సూనునా మయపుత్రేణ, మాయావినా" (వ్యా)

యతిభ్రంశము ప్రామాదిక మనుకొనుట యుచితముగాని, మూలమునకు విరుద్ధముగా — 'మయ' సూనునిఁ 'హాయ' సూనునిఁ జేయుట యుచితము గాదు.

12. 'భేదాచార'

"అతిలోలాత్ములు సూనృతేతరులు భేదాచార సంశీలు రు
ద్ధత పాషండ మతావధర్ముల్యలు." 2-198

[8]

తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

"వేదాచార సంశీలురు" - అని 'హ' పా. - మూలానుసారి.

"దేవద్విషాం నిగమవర్త్మని నిష్ఠితానాం
పూర్భిర్మయేన రచితాభి రదృశ్యతూర్భిః." 7-37

'నిగమవర్త్మని వేదమార్గే సత్కర్మానుష్ఠానాదౌ నిష్ఠితానాం నితరాం స్థితానాం' (వ్యా.)

13. 'సదసత్పూరుషు'

"శాశ్వతు సదసత్పూరుషు, నీశ్వరు" 2-207

తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

"సదస త్తత్పరు" అని. 'బ' వ్రా. ప్ర. పా.

"శుద్ధం సమం సదసతఃపర మాత్మతత్త్వమ్." 7-47

అని మూలము. - 'సదసతః పరం చేతనాచేతన విలక్షణం' అని వ్యాఖ్యాత చెప్పిన అర్థము. ఈ యర్థము పై రెండు పాఠములవలనను ఏర్పడుట లేదు.

కనుక 'సమం' అను మూలపదమును కైకొని, పాఠమును 'శాశ్వతు, సము, సదసత్పరు, నీశ్వరు' అని సవరించుట యుచితము. అర్థము సరిపడును. అంతకంటెను, 'శాశ్వతుని సదసతః పరు'అన్నచో, పోతనరచన కెక్కువ అనుగుణముగా నుండునేమో?

14. 'రమానాయకుండై'

"భూతేశ్వరుండైన సర్వేశ్వరుం డుత్పత్తిస్థితిలయ కారణం బైన తన మాయను విడిచి రమానాయకుం డై యేయే ప్రదేశంబుల శయనంబు సేసె." 2-221

తం. వా. కల్లూరి. బులుసు. రాయలు.

"మాయా నియామకుండై" అని 'హ' పా.—

"స చాపి యత్ర పురుషో విశ్వస్థిత్యుద్భవా వ్యయః
ము క్త్వాత్మమాయాం మాయేశ శ్శేతే సర్వగుణాశ్రయః" 8-10

'మాయేశః ప్రకృ త్యధీశః' (వ్యా.)

కాబట్టి 'హ' పాఠమే సరియైనది.

15. 'పాదదర్శనావధి'

"దేవదేవుండ నగు నస్మదీయపాద
దర్శనావధి పో విపద్దశల కనఘ!" 2-245

ఇది తం. పా.—

"అస్మదీయపాద, దర్శనం బవధి విప_త్తిదళల కనఘ !"

అని— హా. వా. బులుసు. కల్లూరి. రాయలు ప్రతుల పా.— సమంజసము.

"బ్రహ్మణ శ్రేయః పరిశ్రామః పుంసాం మద్దర్శనావధిః" 9-21

"పుంసాం శ్రేయసాం ఫలానాం పరిశ్రామః సాధనప్రయాసః మద్దర్శన
మేవావధి ర్యస్య తథా అతోఽధికం శ్రమఫలం నా స్తీత్యర్థః" (వ్యా.)

16. 'వనముకు'

"అకుటిలమతి బదరీవన
ముకు ననుఁ బొమ్మనుచు మొఱఁగి పోయిన నేనుణ" 3-142

అని వ్రాఁత ప్రతులలోను, 'హా' ప్రతిలోను పాఠము.

'వనముకు' అనుట బాలవ్యాకరణ సమ్మతము కాదని, తంజనగరం వారు,— 'వన, మునకును బొమ్మనుచు' అని సవరించినారు. ఈ సవరణలో ప్రాసము తప్పినది.

'బదరీవని, కిఁక నీ వరుగుమని మొఱఁగి యేఁగిన నేనుణ' అని తక్కిన పరిష్కర్తల సవరణ.

'వనముకు' తప్పు కాదు. (చూ. ప్రౌఢ. శబ్ద. ౧౯) సవరణ అనవసరము.

17. 'వానికి'

"భువనపాలకుఁ డైన పవమానసఖుఁ డంత
రాత్మ నీశ్వరు నంశమైన వాని
కనయంబు ననుకూల మగుచు నిజస్థాన
మునఁ బ్రవేశించె న మ్ముఖమునిందుఁ
బరఁగ జీవుండు శబ్దము నుచ్చరించుఁ బృ
థ గ్భావములను" 3-214

హా. తం. వా. కల్లూరి. బులుసు.

"ఈశ్వరు నంశమైన - వాణి కనయంబు" అని 'రాయలు' పా.—

ఈ పాఠమే సాధువు.—

"తస్యాగ్ని రాస్యం నిర్భిన్నం లోకపాలోఽవిశ త్పదం
వాచా స్వాంశేన వక్తవ్యం య యాసౌ ప్రతిపద్యతే." 6-12

వాణికి = వాక్కునకు, అని యర్థము. 'వానికి' అను పాఠము తప్పు.

18. 'యోగ మహిమలు - యోగములు'

"యోగ విస్తారమహిమలు యోగములును" 3-254

హా. తం. వా. బులుసు. కల్లూరి. రాయలు,

"యోగవిస్తార'మహిమలు యాగములును" అని వ్రాఁత ప్రతుల పాఠము. సాధువు.

"యజ్ఞస్యచ వితానాని యోగస్యచ పథః ప్రభో!" అని మూలము. 7-30

19. 'దక్ష న్ననురూప'

''దేవతా, వనదక్షు న్ననురూప కృత్యములు'' 3-267

ఇది తం. పాఠము. ఈ పాఠమున, 'దేవతావన దక్షుని యొక్క అనురూప కృత్యములు' అను నర్థ మేర్పడదు. కావున సరికాదు.

''దేవతా, వనరక్షాచణురూప కృత్యములు'' అని తక్కిన ప్రతు లన్నింటను పాఠము. సరియైనది.

'దేవతా = దేవతల యొక్క, అవన = ప్రీణనమునందును, రక్షా = రక్షణము నందును, చణు = సమర్థుఁ డైన వానియొక్క, రూప కృత్యములు' అని యర్థము.

20. 'స్తబ్ధరోమలోకంబు'

''నా, సారంధ్ర నిర్గత స్తబ్ధరోమ
లోకంబు మనము విలోకింప నంగుష్ఠ
మాత్రమై యీ క్షణ మాత్రలోన
.... గండశైలోపమంబు, నయ్యె'' 3-407

హ. తం. వా. కల్లూరి. రాయలు.

ఈ పాఠమును గుఱించి రాయలు ప్రతిలో 'ఫుట్ నోటు' ఇట్లున్నది—

"ఇదే పూ. ము. పాఠము. కాని అర్థములేనిది. 'పాకంబు' అని ఆనందవారి ముద్రణము. 'వరాహతోకః' అని మూలము. కాన 'తోకంబు' అను పాఠము సరిగాఁ దోఁచెడి. తోక, పాకశబ్దములు రెండును శిశు వను నర్థము నిచ్చును.''

''పాకంబు'' బులుసు వారి పాఠము. ఈ ప్రతిలో, మూలము ననుసరించి 'తోకంబు' అను పాఠము చేర్పఁబడినది.

21. 'క్రుధగ్ని'

"భవదాత్మజు లార్యుల కెగ్గుసేయ భూ
సురుల క్రుదగ్ని పాల్పడక శోభనమౌ హరిచేత పంచత్వ" 3-480

ఇది 'వా' పా.— 'క్రుధగ్ని' అని రాయలు., వ్రా.ప్ర. పాఠము. 'క్రుధాగ్ని' అని తక్కిన ప్రతుల పా.—

క్రుదగ్ని, క్రుధాగ్ని సాధువులే కాని, 'క్రుధగ్ని' సాధువు కాదు.

22. 'పునీత'

ఈ క్రిందివి, హ. తం. ప్రతులలోని పాఠములు.—

I. "కోరి పునీతులఁ జేయు వారలౕ" 3-552

II. "సద్యః పునీతాత్ములై" 3-557

III. "ఎన్నం బునీతాకృతిౕ" 3-570

VI. "తీర్థముల నొప్పఁ బునీతము సేయఁ బూని" 4-928

తంజనగరం వారు 'పునీత' పాఠము నట్లే యుంచి, పీఠిక (పు. 37) లో—"పూఞ్ క్త ప్రత్యయాంతము— 'పునీతము' సాధువు కాదని వ్రాసినారు. తక్కిన పరిష్కర్తలు పై పాఠముల నన్నిటిని ఈ క్రింది విధముగా మార్చివేసినారు.

I. "కోరి పవిత్రులఁ జేయువారలౕ"

II. "సద్యః పవిత్రాత్ములై"

III. "ఎన్నం బవిత్రాకృతిౕ"

IV. "తీర్థములఁ బోలఁ బవిత్రము సేయఁబూని"

ఇవి వా. రాయలు. కల్లూరి. బులుసు. ప్రతుల పాఠములు.

పునీత - శబ్దము మూలములో నున్నది.—

"తం త్వాం ద్విజాను పథపుణ్య రజః పునీతః
శ్రీవత్స లక్ష్మ కిమగా భగభాజన స్త్వమ్." 3. 16-21

'కిం పునీతః పవిత్రీకురుతః' (వ్యా.)

"తథాపునీతా తనుభిః పదై స్తవ" 8. 18-31

'పునీతా పవిత్రీ కృతా' (వ్యా.)

పునీత శబ్దము తప్పనరాదు. కావున కవి పాఠములను మార్చుట సరికాదు.

23. 'హరి నారాయణు'

"హరినారాయణు పాదపద్మములు సమ్యగ్భక్తిఁ బూజింపు" 3-827

తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

"మఱి నారాయణు పాదపద్మములు...." అని 'హ.' పాఠము. ఇదే సరియైనది. పై పాఠమున అర్థము కుదురదు.

24. 'నాడి'

"పాదాం, బురుహాంబుల వలన గతియు,
నరుదుగ నారెంటి వలన హరియును గలిగెౕ" 3-891

అని, అన్ని ముద్రణములలోను పాఠము. వ్రాఁత ప్రతులలో కొన్నిట "నాఁడి యుఁగలిగెఁ" అని యున్నది.

బులుసువారు 'నాఁడి' పాఠమునే తీసికొని, అదే సాధుపాఠమనియు, యతి భంగమగు నన్న తలంపుతో పరిష్కర్త లా పాఠమును 'హరియును గలిగెఁ' అని మార్చియుందు రనియు పీఠికలో వ్రాసినారు. (పు. XX)

'నాఁడి' పాఠమున యతి భంగము కాదు. అఖండ యతి కావచ్చును. కాని, అస లా పాఠము మూల విరుద్ధము.

"పాదావనిరభిద్యేతాం గతిస్తాభ్యాం తతో హరిః" 26-60

'పాదౌ పాదేంద్రియాధిష్ఠానం. గత్యాఖ్యం పాదేంద్రియం.

తదధిదేవతా హరి రుపేంద్రః' (వ్యా.)

కాబట్టి 'హరి' పాఠమే - ఒప్పు.

25. 'విచ్ఛిన్న సంచయుండు'

"నిజపరిజ్ఞాన విచ్ఛిన్న నిఖిల సంచ, యుండు" 3-909

హ. తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

"విచ్ఛిన్న నిఖిల సంశయుండు" అని 'చ.' ప్రతి పాఠము.

ఇదే సరియైనది. జ్ఞానముచేత విచ్ఛిన్నమగునవి సంశయములుగాని 'సంచయములు' కావు (సంచయ = సమూహము.)

"ప్రాప్నోతిహి తతో ధీర స్స్వదృశాచ్ఛిన్న సంశయమ్" 27-29

26. 'సాత్త్వికాది భేదములు'

భక్తి - "తామస రాజస సాత్త్వికాది భేదంబులఁ ద్రి విధంబై యుండు" 3-944

హ. తం. వా. కల్లూరి. రాయలు.

"తామస రాజస సాత్త్విక భేదంబులం ద్రి విధంబై యుండు" అని బులుసు వారి పాఠము. ఇదే సరియైనది.

భక్తి, తామసము, రాజసము, సాత్త్వికము - అని మూఁడు విధములే. కావున 'ఆది' శబ్దమున కర్థము లేదు.

27. 'శమమును దమమును'

"శమమును దమమును, మొదలుగాఁ గల గుణంబులు నశించు" 3-998

తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

"శమదమ భగములు, మొదలుగాఁ గల...." అని 'హ.' పా. — ఇదే మూలానుసారి.

"శమోదమో భగశ్చేతి యత్సంగా ద్యాతి సంక్షయమ్" 31-34

'భగ ఉన్నతిః' (వ్యా.)

28. 'చారుమృత్కనక'

"ఉమా తరుణీమణి గాంచెఁ జారు మృ
త్కనక కుశాజినాయస నికాయవినిర్మిత పాత్రసీమముఁ
.... యాగ ధామమున్." 4-82

హ. తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

"దారు మృ త్కనక...." అని చ. జ. డ. వ్రాఁతప్రతుల పాఠము. సరియైనది.

"మృ ద్దా ర్వయః కాంచన దర్భ చర్మభి
ర్నిస్సృష్ట భాండం యజనం సమావిశత్." 4-6

29. 'కార్యంబుగాదు'

"కుజను లగువారు మహాత్ముల నిందించుట కార్యంబు గాదు". 4-87

హ. తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

"నిందించు టాశ్చర్యంబు గాదు" అని చ. ట. త. డ వ్రా. ప్ర. పా.

"నాశ్చర్య మేత ద్య దసత్సు సర్వదా మహ ద్వినిందా" 4-13

30. 'పదాహతపాదధూళి'

"సరభసవృత్తి న ట్లరుగు సైన్యపదాహత పాదధూళి ధూసరిత కుబేర దిక్తటము". 4-113

హ. తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

'పదహత పాదధూళి' - అనుట సరికాదు.

'పదాహతి ధూతధూళిధూ, సరిత' అని క. చ. బ. ప్రతుల పాఠము. సరియైది.

31. 'తఱుఁగని నీడ'

"పఱపును గల్గి యే పట్టునఁ దఱుఁగని
నీడ శోభిల్లు నిర్ణీతమగుచు" 4-137

హ. తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

ఇది వటవృక్ష వర్ణనము. "పర్యక్కృతాచల చ్ఛాయః" (6-32) అని మూలము. అచలచ్ఛాయ మనగా చలింపని నీడ గలది. - అని యర్థము. చెట్లనీడలు సూర్య

గమనము ననుసరించి చలించుచుండుట సహజము. ఆ చెట్టునీడ అట్లు చలింపక, నిర్ణీతమై నిశ్చలముగా నుండును. ఇది ఆ వృక్షమున కున్న మహిమ. చెట్టునీడ ఉదయమున పడమటికి, సాయమున తూర్పునకు ప్రసరించుచుండును. ఆ విధముగా తిరుగుట యుండును గాని, బావిలోని నీటివలె - నీడకు తఱుఁగుట, పెరుఁగుట యుండదు. కాబట్టి పాఠము - 'పపట్టునఁ దిరుగని నీడ శోభిల్లు' అని యుండుట యుచితము.

32. 'భవ్యబాహువు'

"సవ్య జానువుమీఁద భవ్య బాహువు సాఁచి". 4-140

హా. తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

'భవ్యబాహువు' - ప్రకరణోచితము కాదు. "సవ్యబాహువు సాఁచి" అని క. చ. బ. ప్రతుల పా. సరియైనది.

"కృత్వోరౌ దక్షిణే సవ్యం పాదపద్మం చ జానుని". 6-38

'సవ్యం పాదపద్మం దక్షిణే ఊరౌ కృత్వా విన్యస్య సవ్యే జానుని చ సవ్యం బాహుం కృత్వా' (వ్యా.)

33. 'ప్రయాజులు'

"పంకజలోచన నీవులేని య, ధ్వరము ప్రయాజులం గలిగి తద్దయు నొప్పక యున్న దయ్యె." 4-189

తం. వా కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

"ప్రయాజులు = యజ్ఞాంగములలో నివి యొకటి" అని కల్లూరి వారి టీక.

"ప్రయాజులు = యాజకులు" అని రాయలు టీక.

పై పాఠము, ఈ టీకలు సరియైనవి కావు.

"ప్రయాజలం గలిగి" అని 'హా' పాఠము. సరియైనది.

అసలు శబ్దము 'ప్రయాజము'. - దర్శపూర్ణ మాసాదులకు అంగమైన యాగ భేదము. (సూ. ని.)

"ప్రయాజః. A principal sacrificial ceremony" (ఆ ప్టే)

"త్వా మృతేఽధీశ నాంగైర్మఖ శోభతే". 7-36

'త్వాం వినా నః కేవలం ప్రయాజాదిభి రంగైః మఖో న శోభతే' (వ్యా.)

పోతన ప్రయాజమును చరిత్రాదులలో చేర్చి, 'ప్రయాజులు' అని వాడినాఁడు.

34. 'స్వభావము'

"ప్రకట స్వభావమున న

య్యకలంకుఁడు తృప్తిఁ బొంది యనె దక్షునితోన్. 4-206

ఇది వా. బులుసు. ప్రతుల పా.

"స్వభాగమున" అని - హా. తం. కల్లూరి. రాయలు.

ఈ పాఠమే సరియైనది.

"భగవాన్ స్వేన భాగేన సర్వాత్మా సర్వభాగభుక్
దక్షం బభాష ఆభాష్య ప్రీయమాణ ఇవానఘ". 7-49

35. 'ఆనతిచ్చిన - విను'

"మా ముప్పురయందు నెవ్వండు వేఱుసేయకుండు వాఁడు కృతార్థుం డని
యానతిచ్చిన దక్షుండు". 4-207

"విను విష్ణుదేవతాకం
బనఁగాఁ ద్రికపాలకలిత మగు నా యాగం
బునఁ దగ న వ్విష్ణుని పద
వనజంబులు పూజసేసి". 4-208

అచ్చుప్రతు లన్నిటను పాఠ మిట్లే యున్నది.

'ఆనతిచ్చిన - విను - పూజచేసి' అనుటలో అర్థము లేదు. 'విని' అని సవరించినఁ గాని అర్థము కుదురదు.

ట. జ. డ. ద. ప్రతులలో, - "విని విష్ణుదేవతాకం, బనఁగా" అనియే పాఠము.

36. 'చంద్రధర'

"విను మఖిల భువన పరిపా
లనమునకై చంద్రధర కళా కలితుండై
వనజజునకు స్వాయంభువ
మను వపు డుదయించె". 4-216

హా. తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

"చక్రధర కళా కలితుండై" అని క. చ. బ. ప్రతుల పాఠము. ఇదే సరియైనది. మనువు 'హరి' కళాకలితుఁడుగాని, 'హర' కళాకలితుఁడు కాఁడు.

"స్వాయంభువస్యాపి మనో ర్హరే రంశాంశజన్మనః". 8-7

'హరే రంశో బ్రహ్మా తస్య అంశాత్ దేహార్ధా జ్జన్మ యస్య' (వ్యా.)

37. 'దేహ శరీరధారణ'

"అతఁడు ననన్యదృష్టిని జరాచరదేహ శరీరధారణా
స్థితిగల యీశునందుఁ దన జీవితముం ఘటియించి". 4-273

హా. తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

'దేహాశరీర' అనుట తప్పు. దేహా మన్నను శరీర మన్నను అర్థమొకటే. - 'దేహి శరీరధారణాస్థితి' అనుట ఒప్పు.

''చరాచర స్యాఖిల సత్త్వధామ్నః''. 8-83

అని మూలము. 'అఖిలసత్త్వధామ్నః సర్వప్రాణి శరీరస్య' అని వ్యాఖ్య.

38. 'సోహమ్మమ'

"రూఢి సోహ మ్మమేతి ప్రరూఢ మగుచు
ఘనత కెక్కు నవిద్యయన్ గ్రంథి నీవు
ద్రెంచి వైచితి" 4-360

తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

"రూఢి సోహ మ్మమ యని ప్రరూఢ మగుచు" (హా.)

ఈ 'సోహమ్' పాఠము సాధువుకాదు. 'అహమ్' - 'మమ' అనుట అవిద్యగాని 'సోహమ్' అనుట అవిద్య కాదు; అది విద్యయే. — "శనకై రవిద్యా, గ్రంథిం విశ్లేష్యసి మమాహ మితి ప్రరూఢమ్" 11-30 అని మూలము.

కాఁబట్టి, పాఠము''రూఢిని నహ మ్మమేతి ప్రరూఢ మగుచు''అని యుండవచ్చును.

39. 'దినాంత ప్రభాతవేళన్'

I "దినాంత ప్రభాతవేళ
నలఘుమతిఁ బూర్ణిమావాస్యలందు మఱియు'' 4-382

తం. వా. రాయలు. బులుసు.

'దినాంత ప్రభాతవేళలు' - ద్వంద్వము. కాఁబట్టి 'వేళన్' అనుట సరికాదు.

II "దినాంత ప్రభాతవేళ
లలఘుమతి దర్శపూర్ణిమలందు'' (కల్లూరి)

ఇందు 'వేళలు' ప్రథమలో నున్నది. అర్థము సరిపడదు.

III "దినాంత ప్రభాతవేళ
లను సినీవాలిపూర్ణిమ లందు (హా.)

ఈ పాఠమే సరియైనది. (ఇందు అఖండయతి.)

"ప్రయతః కీర్తయే త్ప్రాత స్సమవాయే ద్విజన్మనామ్
సాయం చ పుణ్యశ్లోకస్య ధ్రువస్య చరితం మహత్
పౌర్ణమాస్యాం సినీవాల్యాం'' 12-48

40. 'మూఢుపగిది'

"జడునికై వడిఁ జీకుచందమునను మూఢు
పగిది నున్మత్తునిభంగిఁ జెవిటి
వడువునను గానఁబడుచు" 4-388

హా. తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

'మూఢుపగిది' అనుట మూలవిరుద్ధము.

"జడాంధబధిరోన్మత్తమూకాకృతి రతన్మతిః, లక్షితః" 13-10

"మూగపగిది" (చ.); 'మూకు పగిది' (జ.)

ఈ రెండు పాఠములలో నేదో యొకటి గ్రహించుట యుచితము.

41. 'నిజరాజ్యమరసి'

"అరయ సునీథయు శోకా
తురయై తన సుతుఁడు తనువు దొరఁగినఁ దదనం
తరమునను యోగశక్తిం
బరువడి నిజరాజ్యమరసి పరిపాలించెన్" 4-429

ఇది 'తం' పాఠము.

"నిజ తనయు తనువుఁ బరిపాలించెన్"అని తక్కినప్రతుల పాఠము.ఇదేసరియైనది.

"పుత్రకళేబరం, సునీథా. పాలయామాస
విద్యాయోగేన శోచతీ." 14-35

42. 'హస్తమునందె' - 'రమారమణీయ'

"అరయఁగ వైన్యుని దక్షిణ హస్తమునందె రమారమణీయ మనో
హార లలితాయుధ చిహ్నము లంఘ్రుల యందు సమగ్ర హలాంకుశ భా
స్వర .... రేఖలు వి,
స్ఫురగతి నొప్పఁ బితామహ ముఖ్యులు చూచి" 4-436

తం. వా. కల్లూరి. రాయలు, బులుసు.

'హస్తమునందె' - 'రమారమణీయ' అనునవి అపపాఠములు.

"దక్షిణ హస్తమునందు రమారమణీ సుమనో, హరు లలితాయుధ చిహ్నము పాదములందు సమగ్ర...." అని 'హ.' పాఠము. సాధువు.

దక్షిణ హస్తమునందు-రమారమణీ మనోహరుని యాయుధమైనచక్రముయొక్క-చిహ్నము, పాదములందు హలాంకుశాది రేఖలు నుండుట చూచి - అని యర్థము.

"వైన్యస్య దక్షిణే హస్తే దృష్ట్వా చిహ్నం గదాభృతః" 15-9
'చిహ్నం రేఖాత్మకం చక్రం' (వ్యా.)

43. 'ధర్మార్థపరుఁడవై'

"సకల చరాచర సర్గంబు నిర్మించి
ధర్మార్థ పరుఁడవై తనరుదీశ" 4-484

అచ్చు ప్రతు లన్నిటిలోను ఇదే పాఠము.

ఇది భూదేవి పృథువుతో నన్నమాట. పృథువు ధర్మపరుఁడే కాని అర్థపరుఁడు కాఁడు. - "ధర్మపరుండవై తనరు దీశ" అని వ్రాఁత ప్రతుల పాఠము. గ్రాహ్యము.

"కథంను మాం ధర్మ పరో జిఘాంససి" 17-31

44. 'ప్రపన్నము'

1. "యజ్ఞాధి పతియైన యఖిలేశ్వరుఁడు గొన్ని
మతములఁ గలఁడు ధీమంతులార
యట్లైన మీరలు నందుకు విప్రతి
పత్తి గల్గుటను బ్రపన్న మరయఁ
గాదంటిరేని" 4-573

హ. తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

"ప్రపన్నము = వాసుదేవుని శరణొందుట" అని కల్లూరి వారి టీక.

"ప్రపన్నము=సంగతము" అని బులుసు వారి టీక.

ఈ 'ప్రపన్న' పాఠము సాధువు కాదు. టీకలును సరిగాలేవు.

పాఠము, 'విప్రతిపత్తి గల్గుట నుపపన్న మరయఁ గాదంటిరేని' అని యుండినఁ గాని అర్థము సరిపడదు.

2. "ఇట్టి ప్రపంచరచిత, కర్మవైచిత్ర్యమ మ్మెటి గలుగకున్న, నమర నది తదుక్తులు
బ్రపన్నములు గావు" 4-573

తం. వా. రాయలు. బులుసు.

"ప్రపన్నములు = సరిపడునవి, సంగతములగునవి" అని రాయలు. టీక.

"అమరనది తదీయోక్తులును బ్రపన్నములు గావు" అని 'హ.' పా. — "అమరనది తదీయోక్తులు నుపపన్నములుగావు" అని - క. చ. త. జ. డ.. ప్రతుల పాఠము.

"అమరు నను తదుక్తు లుపపన్నములు కావు" అని కల్లూరి వారి, పా. — "ఉపపన్నములు = ఉపపత్తి సహములు, సరిపడునవి" అని వారి టీక.

ఈ పాఠమే, ఈ టీకయే సరియైనవి. పద్యమున రెండు తావులలోను ఉండ వలసినది 'ఉపపన్న' శబ్దమేకాని, 'ప్రపన్న' శబ్దము కాదు.

ఆ క్రింది వచనములోనే,—"అదియునుం గాక యీ జగద్వైచిత్ర్యంబు గర్త హైన యీశ్వరుండు లేకున్నం గర్మ వశంబునం జేసి యుపపన్నం బగు నంటిరేని''అని 'ఉపపన్న' శబ్దముపయోగింపఁబడియున్నది.

"అస్తి యజ్ఞ పతిర్నామ కేషాంచి దర్హసత్తమాః" 21-26

అని మూలము. - 'పరమేశ్వరః కేషాంచి న్మతే తావదస్తి తథాపి విప్రతిపత్తే ర్న తత్సిద్ధి రి త్యాశంక్య జగద్వైచిత్ర్యాన్యథానుపపత్తిం ప్రమాణయతి'అని వ్యాఖ్య.

45. 'ప్రసన్న వరదుఁడు'

"తాఁబ్రసన్న, వరదుఁడై యిచ్చు నభిమ తావళుల నతఁడు" 4-575

హ. తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

"ప్రపన్న వరదుఁడై'' అని ట. త. ద. ప్రతుల పాఠము.

ఇదే సరియైనది. 'ప్రపన్నులైన వారికి వరము లిచ్చువాఁ'డని యర్థము.

46. 'యుక్తాసనము'

"కోరి మడమలచే గుద పీడనము సేసి
పూని యుక్తాసనాసీనుఁ డగుచు" 4-654

హ. తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

ఈ 'యుక్తాసన' పాఠము- యుక్తముకాదు. మూలమున చెప్పఁబడినది 'ముక్తాసనము'.

"సంపీడ్య పాయుం పార్ష్ణిభ్యాం వాయు ముత్సారయ౯ శనైః
నాభ్యాం కోష్ఠే ష్వవస్థాప్య హృదురః కంఠశీర్షణి" 23-14

'పాయుం గుదం సంపీడ్యేతి ముక్తాసనం నూచితమ్' (వ్యా.)

47. 'భగవద్వరుఁడు'

"అనఘుఁడు భగవద్వరుండు నగుఁ బృథుఁ డనఘా !" 4-667

తం. వా. కల్లూరి రాయలు. బులుసు.

"భగవత్తముండు'' అని హ. పాఠము. ఇదే మూలానుసారి.

"పృథు స్స భగవత్తమః" 23-30

48. 'ప్రాగ్దిశకు'

"ప్రాగ్దిశ, కరిగెడు సమయమున నెదుర నంబుధి కంటెం బఱపగు నొకసరసి" 4-689

హా. తం. కల్లూరి.

"పడమటి, కరిగెడు సమయమున" అని వా. రాయలు. బులుసు. క. వ్రాఁత ప్రతి పాఠము.

ప్రచేతసులు సరసిని చూచినది పడమటనే గాని తూర్పునఁగాదు.

"దిశం ప్రతీచీం ప్రయయు స్తపస్యా దృతచేతసః
సముద్ర ముపవి స్తీర్ణ మపశ్యన్ సుమహాత్సరః" 24-20

49. 'దురంత్యాయ' - 'దురన్యాయ'

"స్వయంజ్యోతిషే దురంత్యాయ .... నమోస్తు" 4-701

తం. కల్లూరి.

"దురన్యాయ" అని వా. పా. - "దురంతాయ" అని హా. రాయలు. బులుసు. పాఠము. ఇదే మూలము ననుసరించినది.

"దురంతా యాంతకాయచ" 24-35

50. 'అతఁడును'

"అనవుడు నతనికి నతఁడును
ననఘా ! యీ యధ్వరంబులందును గృపమా
లినసీచే విశసింపం
బని కూలిన పసులు వేల సంఖ్యలు" 4-739

హా. తం. వా. కల్లూరి. బులుసు.

"అతనికి నతఁ డను" అని రాయలు. పా. - సరియైనది.

'అతఁడును' అను పాఠమున నర్థము కుదురదు.

51. 'విజ్ఞాతుఁ డను సఖుఁడు'

"పు, రంజనుం డను నొక రాజు గలఁడు
అతనికి విజ్ఞాతుఁ డనుపేరఁ దగిలి వి
జ్ఞాత చేష్టితుఁ డగు సఖుఁడు గలఁడు" 4-741

ఇది హా. రాయలు. పాఠము.

"విజ్ఞాతుఁ డను పేరఁ దగిన యవిజ్ఞాత చేష్టితుఁడగు సఖుఁడు గలఁడు"— అని తం. వా. కల్లూరి. బులుసు. ప్రతుల పాఠము.

'విజ్ఞాతుఁ డను పేరుగల విజ్ఞాతచేష్టితుఁ డగు సఖుఁడు'.—

'విజ్ఞాతుఁ డను పేరుగల అవిజ్ఞాతచేష్టితుఁ డగు సఖుఁడు' అను పాఠములు రెండును సరియైనవి కావు.

'అతని కవిజ్ఞాతుఁ డను పేరఁ దగిలి వి
జ్ఞాత చేష్టితుఁ డగు సఖుఁడు గలఁడు'

అని యుండినఁ గాని సరియైన అర్థము కాదు.—

పద్యమున నన్యాపదేశముగాఁ జెప్పఁబడిన పురము-శరీరము. రాజు-జీవుఁడు. అతఁడే పురంజనుఁడు. అతని సఖుఁడు-పరమాత్మ. పరమాత్మ నామరూప రహితుఁడు గావున, 'అవిజ్ఞాతుఁడు.' (విజ్ఞాతుఁడు కాఁడు.)

సృష్టి వ్యాపారరూప చేష్టితమువలన నెఱుఁగఁబడుచున్నాఁడు; కనుక 'విజ్ఞాత చేష్టితుఁడు.' (అవిజ్ఞాత చేష్టితుఁడు కాఁడు.)

ఈ విషయము, 853 వచనమున వివరింపఁబడి యున్నది.—

"త స్యావిజ్ఞాతనా మాసీ త్సఖా విజ్ఞాతచేష్టితః" 25-10

అని మూలము.

52. 'ఏనెందు - గాఁగ'

"ఇందీవరేక్షణ ! యేనెందు భవదీయ
తిలక విరహితము మలినయుతము
....
అత్యమర్ష యుతంబు నయిన ముఖము
....
గాఁగ నిట్లుంట కిపుడేమి కతము !" 4-793

హా. తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

"ఏనెందుఁ గాఁగ" అను ఈ పాఠమున అర్థము కుదురదు.

'ఏ నెందుఁ గాన' అని యుండనగును. 'నే నెప్పుడును చూడలే'దని యర్థము.

"వక్త్రం న తే వితిలకం మలినం విహర్షం, సంరంభ భీమ
మవిమృష్ట మపేతరాగమ్, పశ్యే" 26-25

53. 'శిథిలదవయవుఁడు'

"నిజపురి వెడలం, దివురుచు నతఁడు శిథిలదవ,
యవుఁడును గంధర్వ గణ విహత శౌర్యుండుఁ" 4-821

హ. తం. వా. కల్లూరి. రాయలు.

'శిథిలదవయవుఁడు' స్వతంత్రప్రయోగము. 'శిథిలావయవః'

అని మూలము,

"శిథిలావయవో యర్హి గంధర్వై ర్హృత పౌరుషః" 28-15

"శిథిలావయవుఁడు" అని క. చ. జ. ప్రతుల పాఠము. ఈ పాఠమున ఛందస్సు సరిపడదు.

54. 'టిట్టిభంబులు'

"అందియలు డిండిమంబుల
చందమునం బాదపంకజంబుల యందు
న్నందంద మ్రోయుచును నా
డెందంబునఁ దగిలి సందడించెడిఁ దరుణీ!" 5-31

తం. వా. బులుసు. రాయలు.

'తం' ప్రతిలో ఈ క్రింది పాఠాంతరములు చూపఁబడినవి.

I. "అందియల వెలయు రత్నము
లందంబుగ లలితపదములఁ సుభగములై
యందంద మ్రోయుచును నా
డెందంబునఁ దగిలి సందడించుచు నున్నఁ"

'హ' ప్రతిలో ఈ పాఠమే యున్నది. (ఇందు రెండవపాదమున అఖండయతి.)

II. "అందియలు టిట్టిభంబుల"—

కల్లూరి వారు ఈ పాఠమునే తీసికొని, తమ పీఠిక (పు. ౧౭)లో,—

"అందియలు టిట్టిభంబుల, చందంబున...." అని నా పాఠము. మూలములో "చరణపంకజ తిత్తిరీణామ్" అని నా పాఠమున కనుకూలముగా శ్లోక మున్నది" అని వ్రాసినారు.

"వాచం పరం చరణపంకజ తిత్తిరీణాం
బ్రహ్మ న్నరూపముఖరీం శృణువామ తుభ్యమ్." 2-11

"తుభ్యం తవ చరణ పంకజయో ర్నూపురయోః తి త్తిరీణాం అంతర్గత రత్నానాం పరం కేవలం వాచం శ్రృణుమః. కథం భూతాం అరూపాం అదృష్ట వక్తృకాం ముఖరీం అతి ప్రకటితాంచ." (వ్యా.)

ఈ వ్యాఖ్యనుబట్టి చూడఁగా 'హ' ప్రతిలోని పాఠమే సరియైన దని తోఁచినది. అందలి 'సందడించుచు నున్నఁ' అను భాగము మాత్రము— 'సందడించెడిఁ దరుణీ!' అని సవరింపఁ బడినది.

55. 'ఎనుబది యిద్దఱు'

"తక్కిన యెనుబది యిద్దఱు కుమారులు పితృాదేశ కరులు నతివినీతులు మహా శ్రోత్రియులుఁ గర్మనిష్ఠులు నయిన బ్రాహ్మణోత్తములైరి" 5-64

హ. తం. వా. కల్లూరి. బులుసు. రాయలు.

యవీయాంస ఏకాశీతి ర్జాయంతే యే పితురాదేశ కరాః" 4-12

అని మూలము. కాఁబట్టి 'ఎనుబది యొక్కండ్రు కుమారులు' అని యుండ నగును. ఈ విషయమే ఏకాదశ స్కంధమున నిట్లు చెప్పఁబడియున్నది.

"వారలలో నెనుబది యొక్కండ్రు కుమారులు నిత్యకర్మా నుష్ఠాన పరతంత్రులై విప్రత్వం బంగీకరించిరి." 11-35

56. 'నిద్రసృక్'

"భద్రసేన నిద్రసృ గ్విదర్భ కీకటులు" 5-64

అని తం. కల్లూరి. పా. - తక్కిన ప్రతులలో, "భద్రసే నేంద్రసృ గ్విదర్భ కీకటులు" అని పా. -

"భద్రసేన ఇంద్రసృ గ్విదర్భః కీకట ఇతి" 4-10

అని మూలము. కాఁబట్టి 'నిద్రసృక్' తప్పు.

57. 'విద్వాంసుఁడవై'

"కడువేడ్క నీవు విద్వాం
సుఁడవై యుండియును మిగులఁ జోద్య మవిద్వాం
సుఁడుఁ బోలెను బలికెద వి
ప్పుడు మే లనవచ్చు" 5-152

హ. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

"నీ వవిద్వాంసుఁడవై యుండియును....విద్వాంసుఁడుఁ బోలెను బలికెద విప్పుడు" - తం.

ఈ పాఠమే మూలానుగుణము, సందర్భోచితమును.

"అకోవిదః కోవిదవాద వాదాన్ వద స్యథో నాతివిదాం వరిష్ఠః
న సూరయో హి వ్యవహార మేవం, తత్త్వావమర్శేన సహామనంతి." 11-1

'అకోవిదః అవిద్వా నపి త్వం కోవిదానాం వాదాః ఉద్గ్రిహాణికాః
ఉద్గ్రింథాః తుల్యాన్ వాదాన్ వదసి." (వ్యా.)

58. 'చేడియలేదు'

"ఇందిరగాక సాటి యే, చేడియ లేదు చూరికులశేఖరు కస్వయ ముమ్మ
డమ్మకున్" 6-27

వ్రాత ప్రతులలోను, హ. తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు. ప్రతులలోను పాఠ మిట్లే యున్నది. 'చేడియలేదు' అనునది అపపాఠము. వ్రాతలలో జరిగిన పొరపాటు. అది యట్లే అచ్చు ప్రతులలో చేరి నిలిచిపోయినది.

'ఇందిరగాక సాటి యేచేడియ లేరుచూరి కులశేఖరు' అని కవి పాఠము. ఏరుచూరి కులశేఖరుండైన కసువయ భార్య ముమ్మడమ్మకు సాటి ఇందిరగాక, ఏ చేడియలు? అని యన్వయము. ఆమెకు ఇందిరయే సాటిగాని, పెఱచేడియలు సాటి కారని భావము.

59. 'త్రికరణ మెఱుఁగక'

"కట్టా! త్రికరణ మెఱుఁగక
పుట్టిన దురితముల నపుడ పొలియింపని యా
కట్టిఁడి" 6-43

హ. తం. వా. కల్లూరి. బులుసు. రాయలు.

త్రికరణములకు తెలియకుండ ఎట్టి కార్యమును పుట్టదు. కనుక ఈ పాఠము సరికాదు.

"త్రికరణములచేఁ బుట్టిన" అని వ్రా. ప్ర. పాఠము. సరియైనది.

"నచే దిహైవాపచితిం యథాంహసః కృతస్య కుర్యా న్మన ఉక్తి పాణిభిః" 1-7

'మన ఉక్తి పాణిభిః మనోవాక్కాయైః కృత స్యాంహసః పాపస్య తై
రేవ ఇహైవాపచితిం ప్రాయశ్చిత్తం యథా యథావత్ యో న కుర్యాత్' వ్యా.

60. 'మేని మలినంబు వోకుండ'

"ఇట్టి నరుఁడు పుణ్య మేరీతిఁ జేసిన
నది ఫలింపనేర దవి తలంతు

సలిలమందు మేని మలినంబు పోకుండ
గజము క్రుంకువెట్టు గతియుఁ బోలె'' 6-46

తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

''మలినంబు వోవంగ'' అని 'హ' పాఠము.

ఏనుఁగు ఒంటి మురికి పోవునట్లు చాలసేపు స్నానము చేయును; కాని, నీటి నుండి బయటికి వచ్చిన వెంటనే దుమ్ము చల్లుకొనును. కనుక దాని స్నానము వ్యర్థము. అట్లే మూఢుఁడు పాపము పోవుటకు పుణ్యము చేయును; కాని, వెనువెంటనే మరల పాపము చేయును. కనుక వాని పుణ్యమును వ్యర్థమే. - అని పద్యమున నున్న భావము.

గజము, స్నానమును - మాలిన్యము పోవునట్లే చేయునుగాని, పోకుండునట్లు చేయదు. కాఁబట్టి 'హ' పాఠమే సరియైనది.

''క్వచి న్నివర్తతే భద్రా త్క్వచి దాచరతే పునః
ప్రాయశ్చిత్త మథోపార్థం మన్యే కుంజర శౌచవత్'' 1-10

61. 'దివిజులో భువిజులో'

''దివిజులో భువిజులో దేవతాప్రవరులో'' 6-77

హ. తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

''దివ్యోపదివ్యులో దేవతాప్రవరులో'' అని - వ్రా. ప్ర. పా. - ఈ పాఠమే మూలమునకు సరిపడినది.

''కిం దేవా ఉపదేవా వా యూయం కిం సిద్ధసత్తమాః'' 1-33

62. 'మిషము'

''పద్మనేత్రుఁడు వనస్పతుల నోషధిముఖ్య
జాతంబు మిషము నూర్జంబుఁ గోరి, కల్పించె'' 6-196

ఇది 'తం' పాఠము. అసాధువు.

'జాతంబు నిషము' అని తక్కిన ప్రతుల పాఠము. - సాధువు.

''ఇషము = ఇష్టము; ఊర్జము = బలము'' అని కల్లూరివారి టీక.

''ఊర్జము = బలము'' అని బులుసువారి టీక

ఈ టీకలు మూలార్థము ననుసరించినవి కావు.

''వనస్పతీ నోషధీశ్చ సస ర్జోర్జ మిషం విభుః'' 4-8

'ఊర్జం భక్ష్యం. ఇష మన్నం' అని వ్యాఖ్య

63. 'ఆ ప్రజానర్గ'

"ఆ ప్రజాసర్గ బృంహితం బైన జగము
దక్షుఁ డీక్షించి మదిలోనఁ దాప మొందె" 6-208

హ. తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

"బృంహితము = నింపఁబడినది" అని కల్లూరివారి టీక.

ప్రజాసర్గము బృంహితంబై యున్నచో, దక్షుఁడు తాప మొందవలసిన పని యుండదు. కనుక పాఠ మసందర్భము.

"త మబృంహిత మాలోక్య ప్రజాసర్గం ప్రజాపతిః" 4-20

'అబృంహితం అసంవృద్ధం' (వ్యా.)

మూలము ననుసరించి, పాఠము - 'అప్రజాసర్గబృంహితం బైన జగము' అని యుండుట యుచితము.

64. 'గర్తంబు' - 'గర్మంబు'; 'భర్తయు' - 'గర్తయు'

"అట్టైన నొక్క మహాత్ముఁడు పురుషుండు
బహురూపములు గల భామ యొకతె
పుంశ్చలి గర్తంబుఁ బురణింప నుభయప్ర
వాహంబుగల నది వఱలఁ గదల" 6-224

వా. కల్లూరి. బులుసు.

"పుంశ్చలి గర్మంబు" (తం.)

"పుంశ్చలి భర్తయు" (రాయలు. చ.)

"పుంశ్చలి గర్తయు" (హ.)

ఈ పాఠములలో, ఏ యొక్కదానితోను పద్యము సరిగా అన్వయించుటలేదు.

65. 'కాష్ఠబిలము'

"తనంతన తిరుగుఁ గాష్ఠబిలము దేటపడఁగ" 6-224

అని అచ్చుప్రతుల పాఠము.

"రాష్ట్రి బిలము" అని చ. వ్రాఁతప్రతి పాఠము.

ఈ పాఠములును సరియైనవి కావు.

64, 65 పాఠములు రెండును, 224 వ పద్యమునకు సంబంధించినవే. పద్యము నకు మూల మిది.

"తథైకపురుషం రాష్ట్రం బిలం చాదృష్టనిర్గమం,
బహురూపాం స్త్రియం చాపి పుమాంసం పుంశ్చలీపతిమ్.
నదీ ముభయతోవాహాం పంచపంచాద్భుతం గృహమ్,
క్వచి ద్ధంసం చిత్రకథం తౌరపవ్యం స్వయంభ్రమిమ్,
కథం స్వపితు రాదేశ మవిద్వాంసో విపశ్చితః,
అనురూప మవిజ్ఞాయ హ్యాహో సర్గం కరిష్యథః" 5-9

ఒక్క పురుషుఁడే గల రాష్ట్రము. ఇరువదియైదు అరలు గలదియు, మంగలి కత్తులతోను - వజ్రాయుధములతోను నిర్మింపఁబడినదియు, ఎప్పుడును గిరగిర తిరుగుచుండునదియు నైన - ఒక యద్భుత గృహము. అందొక పుంశ్చలి; దాని భర్త. ఉభయ ప్రవాహములుగల నది; చిత్రకథలుగల హంస. బయటికి పోవుటకు దారిలేని బిలము. వీని తత్త్వము తెలియని మీరు ప్రజాసర్గమెట్లు చేయఁగలరు ? అని యర్థము.

ఈ యర్థమునుబట్టి పద్యము సరిపఱుపవలసియున్నది.

66. 'దౌర్గుణ్య సంపన్న శ్రీ'

"వన్నెల్ పెట్టుక వింతజాగుల తఱిఁ వర్తించు దౌర్గుణ్య సంపన్న శ్రీయును బోలె" 6-230

తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

"స్త్రీయునుబోలె" అని 'హ' పాఠము. సరియైనది.

"నానారూపాత్మనో బుద్ధి స్స్వైరిణీవ గుణాన్వితా" 5-14

67. 'తెచ్చియిచ్చు'

"(విశ్వరూపుఁడు) - దుష్కర్ముఁడై యా యజ్ఞ, భాగంబు రాక్షసప్రవరులకును, ... దివిజవరుల మొఱఁగి తెచ్చియిచ్చు; నది యెఱింగి యింద్రుఁ డతిభీతచిత్తుఁడై, తనకుఁగాని యతని తలలు ద్రుంచె" 6-312

అన్ని ప్రతులలోను పాఠ మిట్లే యున్నది. 'తెచ్చియిచ్చె' అని యుండినఁగాని అర్థము సరిపడదు. 'ఇచ్చె' ననియే మూలము.

"స ఏవ హి దదౌ భాగం పరోక్ష మసురాన్ప్రతి" 9-3

68. 'రాగిచేఁ గనుమించు'

"మును గాఁకరాగిచేఁ గనుమించు మించులఁ
గఱకు మీసలు కచాగ్రములు మెఱయ" 6-316

అన్ని ప్రతులలోను ఇదే పాఠము.

కల్లూరివారు, - "కానరాగియొక్క సారముచే, రాగివన్నె యని యర్థము" అన్నారు. 'కానరాగి' యన నేమో తెలియలేదు.

వారు.'రాగిచే+కనుమించు'అని భావించి నట్లున్నది. ఆ పాఠమే సరియైనదికాదు.

"తప్తతామ్ర శిఖాశ్మశ్రుకమ్" అని మూలము. 9-14

'తప్తతామ్రవత్ శిఖా శ్మశ్రూణి చ యస్య తం' అని వ్యాఖ్య.

కాబట్టి పాఠము, 'కాఁకరాగి చేగను మించు' అని యుండుట యుచితము. కాఁగిన రాగియొక్క, చేగను = చేవను, మించు = అతిశయించు (కాఁచిన రాగివలె నెఱ్ఱనైన) అని యర్థమగును.

69. 'తంత్రమయము' – 'తరణి'

"మెఱయ యంత్రమయంబైన మృగము భంగి
దారునిర్మితమైనట్టి తరణి పోల్కి" 6-413

హ. తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

"తంత్రమయంబైన మృగము భంగి" అని కల్లూరివారి పాఠము.

"యథా దారుమయీ నారీ యథా మంత్రమయో మృగః" 12-10

అని మూలము. కాఁబట్టి పై పాఠములు మూలానుగుణములు కావు.

'మంత్రమయంబైన మృగము భంగి' - 'దారునిర్మితమైనట్టి తరుణి పోల్కి' అని యుండుట మూలమున కనుగుణము.

'యంత్రమయంబైన మృగముభంగి' అని యన్నను మూలభావము చెడదు గావి, 'దారునిర్మితమైన తరణి పోల్కి' అనుటమాత్రము సరిపడదు.

70. 'ఈ లోకమరసి'

"ఒక్క దివ్యతేజ ముబ్బి వెడలి
లోకమెల్లఁ జూడ లోకులుసూడ నీ
లోక మరసి విష్ణులోను సొచ్చె" 6-430

హ. తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

"లోకమెల్లనిండి లోకంబు సూడ నా, లోక మరిగి" (డ)

"లోకమెల్లజూడ లోకంబుచూడని, లోక మరిగి" (క)

ఈ పాఠమే మూలమునకు దగ్గఱగా నున్నది.

"పశ్యతాం సర్వలోకానా మలోకం సమపద్యత" 12-35

'అలోకం లోకాతీతం భగవంతమ్' (వ్యా)

71. 'మహిమానుభవుల విభవుల'

"భగుఁడు సిద్ధిక యను భార్యకు మహిమాను
భవుల విభవులఁ దాఁ బడసె మువుర" 6-504

హ. తం. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

"మహిమాను ప్రభవ విభవ" (ట)

"సిద్ధి ర్భగస్య భా ర్యాంగ మహిమానం విభుం ప్రభుమ్" 18-2

'భగుఁడు సిద్ధికయందు-మహిమానుని, విభుని, ప్రభుని పడసెను'అని యర్థము.

కాఁబట్టి, పాఠము - 'మహిమానుఁ, బ్రభువును విభుని, దాఁ బడసె' అని యుండవచ్చును. 'ట' ప్రతి యీపాఠమునే సూచించుచున్నది. ఇందు క్రమము తప్పినను పేరులు సరిపడుచున్నవి.

పూర్వపాఠమున - విభుఁడు 'భవుఁడు' గాను ప్రభుఁడు 'విభవుఁడు' గాను మాఱియుండుటయే కాక, బహువచనమున నున్నవి. కనుక అది కేవల మపపాఠము.

72. 'భీతిగొలుపంగ'

"ఏ తలఁ పెఱుఁగక నిలిచిన
భూతంబులఁ జూచి ధాత పురుషుల మనముల్
భీతిగొలుపంగ యువతి
వ్రాతంబు సృజించెఁ బతులు వారల కరుదే! 6-511

తం. వా. బులుసు.

భూతంబులఁ జూచి యాత్మపురుషుల మనముల్" అని హ. కల్లూరి. రాయలు. పాఠము.

"విలో క్యైకాంతభూతాని భూతా న్యాదౌ ప్రజాపతిః
స్త్రియం చక్రే స్వదేహార్ధం యయా పుంసాం మతి ర్హృతా" 18-30

'ఏకాంత భూతాని నిస్సంగాని మైథునేన సృష్టివృద్ధ్యర్థం స్వదేహార్ధ మేవ స్త్రియం చక్రే' (వ్యా.)

యువతులు పురుషుల మనసునకు ప్రీతిని గొలుపుదురుగాని భీతిని గొలుపరు. కావున 'భీతి' పాఠము సరికాదు.

'ఆత్మపురుషుల మనముల్' అను పాఠమున 'సృజించె' నను క్రియకు కర్తృపదములేదు. కనుక ఆ పాఠమును సరికాదు.

'ధాత పురుషులమనముల్, ప్రీతిగొలుపంగ యువతీ
వ్రాతము సృజియించె' - అని యుండుట సమంజసము.

73. 'ఓరేడ్వకు' - 'ఏడ్గురఁదునుకలుగా'

I. "వా రేగ్గు రగుచుఁ గుయ్యెడ
నోరేడ్వకుఁ డనుచుఁ ద్రుంచె" 6-521

హా. తం. రాయలు.

ఈ పాఠమున 'ఓరి + ఏడ్వకుఁడు = ఓరేడ్వకుఁడు' అని సంబోధనపదముతో సంధి చేయఁబడినది. ఈ సంధి బాలవ్యాకరణ సమ్మతముకాదు. అందువలననే కాఁబోలు వా. కల్లూరి. బులుసు. ప్రతులలో, - "ఓరి యఱవ కనుచుఁ ద్రుంచె" అని పాఠము మార్చఁబడినది.

కాని, అట్లు మార్చనక్కఱ లేదు. "పాతకులారని" (ఆము. 7.13) "ఎఱుఁగరె జైనులా రెన్నఁడు మీరు" (బసవ. పుట. 184) ఇత్యాదిగా ప్రయోగము లున్నవి. "పాతకులారని" అన్నచోట వేదంవారు "సంబోధనాంతమునకు సంధి దుష్టము" అన్నారుగాని, పాఠమును మార్చలేదు. కవి పాఠమును మార్చుట సరికాదు. కనుక 'ఓరేడ్వకుఁ' డను పాఠ మట్లే యుండనగును.

II. "త్రుంచె నొక్కొక్కని నా
ఘూరుం డేడ్గురఁ దునుకలు, గా" 6-521

హా. వా. కల్లూరి. రాయలు.

"ఘూరుం డేడేసి దునుక, గా" అని— ట. తం. ప్రతుల పాఠము.

"చకర్త సప్తధా గర్భం వజ్రేణ కనకప్రభమ్
రుదంతం సప్తధైకైకం మారోదీ రితి తాన్ పునః" 18-62

'మారోదీ త్యుపలాలయ న్నివ తాన్ పునః సప్తధా చిచ్ఛేద' (వ్యా.)

ముందు గర్భమును ఏడు తునుకలుగాఁ ద్రుంచి, మరల నొక్కొక్క తునుకను- ఏడేసి తునుకలుగాఁ ద్రుంచినాఁ డని యర్థము.

కాఁబట్టి, 'ఏడేసి తుమకగా' అను పాఠమే గ్రాహ్యము. కాని, ఏడేసి తునుకలుగా— అని యుండుట యుచితము.

74. 'వెన్నునికి'

"హరి నుద్దేశించి క్రోధాదులైన యేనింటిలోపల నొక్కటి యైన వెన్నునికి లేని విమిత్తంబున నతండు వ్యర్థుం డయ్యె" 7-19

హా. తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

"వెన్నుఁడు = విష్ణువు" అని రాయలు. బులుసు.— టీక.

విషయము వేనునికి సంబంధించినది గాని, వెన్నునికి సంబంధించినది కాదు. కనుక 'వెన్నునికి' అను పాఠము తప్పు. 'వేనునికి' అని యుండవలెను.

"కతమోఽపి న వేనస్స్యాత్పంచానాం పురుషం ప్రతి" 1-34

75. 'కైకేశి'; 'కైకశి'; 'కైకసి'

"కైకేశియను రాక్షసికి రావణ కుంభకర్ణు లయి సంభవించిన" 7-24

అని హా. తం.— 'కైకశి' అని కల్లూరి.—

'కైకసి' అని వా. రాయలు. బులుసు.— ఇదే మూలానుసారి.

"తతస్తౌ రాక్షసౌ జాతౌ కైకస్యాం విశ్రవస్సుతౌ" 1-46

76. 'భవదీయాదరలీల'

"భవదీయాదరలీల లోకముల నుత్పాదించి రక్షింప" 7-312

హా. తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

"భవదీయోదరలీన లోకముల...." అని 'త.' ప్రతిపాఠము. సరియైనది.

"యేనేదమాది పురుషాత్మగతం ససర్జ" 8-45

'యేన తపసా ఆత్మని లీన మిదం విశ్వం ససర్జ స్పృష్టవాన్ భవా నితి శేషః'(వ్యా.)

'ఆదరలీల' పాఠమర్థ రహితము.

77. 'అపరాధములను'

"అజ్ఞుండు సేసిన యపరాధములను జే
పట్టఁ డీశ్వరుఁడు; కృపాళుఁ డగుటఁ
జేపట్టు నొకచోట" 7-352

హా. తం. వా. రాయలు. బులుసు.

"చేసిన యారాధములను"— చ. జ. ద.

"చేసిన యారాధనముల"— కల్లూరి. సరియైన పాఠము.

పద్యములోని విషయము ఆరాధనకు సంబంధించినది గాని, అపరాధములకు సంబంధించినది కాదు.

"మానం జనా దవిదుషః కరుణో వృణీతే" 9-11

'మానం పూజాం' (వ్యా.)

78. 'నిజవిముక్తకాములు'

"దేవా! మునీంద్రులు నిజవిముక్తకాములై విజనస్థలంబులం దపంబు లాచరింతురు" 7-366

హ. తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

'నిజ విముక్తకాము' లనఁగా అర్థమేమో యేర్పడుటలేదు.

"ప్రాయేణ దేవ మునయ స్త్వవిముక్త కామా
మౌనం చరంతి విజనే పరమార్థ నిష్ఠాః" 9-44

అని తెలుఁగు లిపి ప్రతి పాఠము.

"మునయ స్స్వ విముక్తి కామాః" అని నాగర లిపి పాఠము.

ఈ పాఠమును బట్టి, అనువాదము 'నిజవిముక్తి కాములై' అని యుండు నేమో!

79. 'అంటి తడవ'

"దళితపాపుఁ డగుచుఁ దనలోకమున కేఁగె
నపుడు శౌరి కేల నంటి తడవ" 8-121

ఇది తం. కల్లూరి. ప్రతుల పాఠము.

"కేల నంటి నడవ"— వా. రాయలు. బులుసు.

"కేల నంట నడవ"— హ.

పాఠము— 'అంటఁ దడవ' అని యుండనగును. ఇది యొక ప్రాఁత పలుకుబడి. అంటఁగానే— అని యర్థము. ఈ పలుకుబడిని పోతన మఱి రెండు మూఁడు తావుల లోను వాడియున్నాఁడు.

I. "కలిత నారాయణాస్త్రంబుఁ గార్ముకమునఁ
బూనఁ దడవ" 4-347

II. "తన హోమధేనువుఁ దడయక తప్పించి
యిష్టాన్నములు కురియింపఁ దడవ" 9-438

(పూర్వపు అచ్చు ప్రతులలోను, ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తక భాండాగారమున నున్న (D. 91) తాళపత్ర ప్రతిలోను ఈ పాఠమే యున్నది. కాని, పిమ్మట ముద్రణము లలో— కురియింప— 'నతఁడు' అనియు, కురియింపఁ 'దడవు' అనియు మార్పుల నందినది.)

III. "సుదతి మున్ను గన్న సుతుఁ గీర్తిమంతునిఁ
బుట్టఁ దడవ కంసభూవరునకు" 10. పూ. 46

ఈ 'తడవ' పలుకుబడిని పాల్కురికి సోమన, తిక్కన మొదలగు ప్రాచీనులును వాడియున్నారు.

(1) "గ్రక్కున మూఁడవ క న్నడ్గఁ దడవ" (బసవ. పు, ౩౫)
(2) "నాలుక గోయం దడవ చచ్చుటయు" (భా. కర్ణ. 2-214)
(3) "వినుఁ డేను బోవఁ దడవ" (హరి. ఉ. 5-129)

'తడవె' అను రూపమును కనఁబడుచున్నది.

"ఇంటికి నేను బోఁదడవె" (కేయూర. 4-90)

"దినాంతం, బగుదడవె వెడలె గూబలు" (సిం. ద్వా. 10-44)

80. 'సోమకమలహితులు'

"ధరణి పాదములు, చిత్తము సోముఁ, డగ్ని ము
ఖంబు, గన్నులు సోమకమలహితులు" 8-154

తం. వా. కల్లూరి, రాయలు. బులుసు.

ఈ పాఠమున, చిత్తముగాఁ జెప్పఁబడిన సోముఁడు, మరల కన్నుగాఁ జెప్పఁబడినాఁడు. కనుక పాఠము సరికాదు.

"అగ్ని ముఖంబును, గన్నులు కమలహితులు" అని 'హ' పాఠము. ఇందు కమలహితునకు బహువచనము చేర్పఁబడినది. మూలమున ఏకవచనమే యున్నది.

"సోమో మనో యస్య" 5-34

"య చ్చక్షు రాసీ త్తరణిః" 5-36

ఇది జగద్రూపియైన విరాట్పురుషుని వర్ణనము. జగత్తునకు సూర్యుఁడు కన్ను ('జగచ్చక్షుః' అమ.); కనుక 'కన్నులు కమలహితుఁడు' అను సవరణతో 'హ' పాఠమును గ్రహించుటే యుచితము. 'ధరణిపాదములు' అనుట యెట్టిదో, 'కమలహితుఁడు కన్నులు' అనుటయు నట్టిదే.

81. 'సురనికర'

"కొలువుకూటంబున సురనికర పరివృతుండై .... కొలువున్న విరోచననందనుం గని" 8-182

హ. తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

ఈ పాఠము తప్పు. బలి పరివృతుఁడైనది సురనికరముచేతఁ గాదు; అసుర నికరము చేత.

"వైరోచని మాసీనం గుప్తం చాసురయూథపైః" 6-29

అని మూలము. కాఁబట్టి, పాఠము - 'అసురనికర పరివృతుండై' అని యుండవలెను.

82. 'ఘాతద్రోహాభయము'

"కామపురాధ్వర కాలగరాది ఘా
త ద్రోహ భయము చోద్యంబుగాదు" 8-226

హ. తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

'ద్రోహాభయము' అనుట సరికాదు. ఈశ్వరునకు కామపురాదుల భయ మున్నట్లు చెప్పుట యుచితమును గాదు.

"ఘాతద్రోహిజయము" అని క. జ. డ. ద. ప్రతుల పాఠము.

ఇదే సరియైనది. 'దేవా! నీవు, కామపురాది ఘాతద్రోహులను జయించుట - చోద్యముకాదు' అని యర్థము.

"కామాధ్వర త్రిపురకాలగరాద్యనేక
ఘాతద్రుహః క్షపయతః స్తుతయే న త త్తే" 7-32

'కామశ్చ త్రిపురాదయశ్చ యే, తే అనేకే ఘాతద్రుహ స్తాన్ క్షపయత స్సంహరత స్తే తత్కర్మ స్తుతయే న భవతి. అత్యల్ప మేత దిత్యర్థః' (వ్యా)

83. 'ఖిన్నతరులు'

"అమరారాతుల బాణజాలముల ప్రాలైపోయితే చెల్లరే
యమరాధీశ్వర యంచు ఖిన్నతరులై యంభోధిలోఁ జంచల
త్వమునం గ్రుంకు వణిగ్జనంబుల క్రియన్ దైత్యాధిప వ్యూహము
ధ్యమునం జిక్కిరి వేల్పులందఱు విపద్ధ్వానంబులం జేయుచున్" 8-366

తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

'ఖిన్నతనులై' అని 'హ' పా. - రెండును అపపాఠములే.

'ఖిన్నతరులై' అని కవి పాఠము. 'ఖిన్నమైన - తరి (= ఓడ) గలవారై' అని యర్థము. 'ఖిన్న' వ్రాఁతలో 'ఖిన్న' గా మాఱినది. అది యట్లే ముద్రితమైనది. పరిష్కర్తల దృష్టిలో పడలేదు.

"అనాయకాః శత్రుబలైర్వి మర్దితా, వణిక్పృథా ఖిన్ననవా యథార్ణవే" 11-25

'వణిజః ఖిన్నా నౌర్యేషాం తే, అత్రదీర్ఘాభావ ఆర్షః ఖిన్ననావ ఇత్యర్థః' (వ్యా.)

84. 'విషణ్ణుండైన'

"హతశేషులైన దైత్య దానవులు విషణ్ణుండైన బలిం దోడ్కొని పశ్చిమ శిఖరి శిఖరంబుఁ జేరిరి" 8-381

ఇది తం. కల్లూరి. పా. "విపన్నుం డైన బలిం దోడ్కొని" అని హ. వా. రాయలు. బులుసు. ప్రతుల పాఠము. మూలానుసారి.

''బలిం విపన్నమాదాయ హ్యస్తం గిరి ముపాగమత్'' 11-46

కల్లూరి వారి ప్రతిలో - 'పశ్చిమ శిఖరంబుఁ జేరిరి' అని యున్నది. 'శిఖరి' ముద్రణములో జాఱిపోయి యుండును.

85. 'లోకకాల విచక్షణుండు'

''లోక కాల విచక్షణుం డగుటం జేసి దుఃఖపడక యుండె'' 8-381

హ. తం. కల్లూరి.

"లోకమునకు, కాలమునకుఁ గల సంబంధమును గూర్చిన వివేకము గలవాఁడు" అని కల్లూరివారి టీక.

"లోకతత్త్వ విచక్షణుం డగుటం జేసి దుఃఖంపక యుండె" అని

వా. రాయలు. బులుసు.

ఇది మూలము ననుసరించిన పాఠము. -

''పరాజితోఽపి నాఖిద్య ల్లోకతత్త్వ విచక్షణః'' 11-48

86. 'ఆద్యంతములకు'

"అఖిల భావములకు నాత్మయు హేతువు
నైన యీశ్వరుఁడ వాద్యంతములకు
మధ్యంబు బహియును మఱి లోపలయు లేక
పూర్ణమై .... నైన బ్రహ్మంబు నీవ'' 8-383

హ. తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

'ఆద్యంతములకు' అనుట సరికాదు. 'ఆద్యంతములును' అని యుండినఁ గాని అర్థము సరిపడదు.

''ఆద్యంతౌ చాస్య య న్మధ్య మిద మన్య దహం బహిః
యస్యావ్యయస్య నైతాని తత్సత్యం బ్రహ్మచిద్భవాన్'' 12-5

'యస్యచ అవ్యయస్య ఏతాని ఆద్యంతమధ్యాని న సంతి' (వ్యా.)

87. 'సంకల్ప ప్రభావంబులు'

"కైకోనర్హము లంద్రు కాముకులు సంకల్పప్రభావంబులన్'' 8-389

హ. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

''సంకల్ప ప్రభూతాత్మముల్'' (తం.)

''సంకల్ప ప్రభూతార్థముల్'' (చ. ట. త. జ. డ. ద.)

''కామినాం బహుమంతవ్యం సంకల్ప ప్రభవోదయమ్'' 12-16

'సంకల్ప ప్రభవః కామః త స్యోదయో యస్మాత్' (వ్యా.)
మూలార్థమును సరిగా వ్యక్తము చేయు పాఠము లభింపలేదు.

88. 'సముద్యద్భూరమై'

"పారావారముఁ ద్రచ్చుచో గిరి సముద్యద్భూరమై కచ్ఛపా
కారుండై న రమేశు వర్తనము" 8-406

హ. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

ఈ పాఠమున యతి చెడినది. అర్థమును సరిపడుటలేదు.

"గిరిసముద్భారార్థమై" అని "తం" పా. -

ఇందు యతి కుదిరినది గాని, అర్థము కుదురుట లేదు.

'గిరిసముద్వాహార్థమై' అన్నచో యతి, అర్థము - రెండును కుదురును. - 'ఉద్వాహ' మనఁగా పై కెత్తుట.

"ఇతితేఽభిహిత స్తాత విక్రమ శ్శార్ ఙ్గధన్వనః
సింధో ర్నిర్మథనే యేన ధృతః పృష్ఠే మహాచలః" 12-45

89. 'మఱి లేక'

"మఱిలే కర్థుల దాసులౙ సుజనులౙ మన్నింపుదే వైదలీ" 8-461

ఇది కల్లూరి వారి పాఠము. వారు, "మఱిలేక = తరువాత తరువాత యనుట లేక (తరువాత తరువాత యనకుండ)" అని అర్థము కూడ వ్రాసినారు. కాని, ఈ పాఠము, అర్థము రెండును సరియైనవి కావు.

'మఱిలేక' అను పాఠము తప్పనియు, 'మఱలేక' అని యుండవలె ననియు తంజనగరం వారు తమ పీఠికలో తెల్పియున్నారు. తక్కిన ప్రతు లన్నింటను 'మఱలేక' అనియే పాఠము.

మఱలేక = అరమరలేక. (చూ. సూ. ని. 'మఱ'.)

90. సాంగత్యముం బొంది'

"జగదీశుౙ హరి సేవసేయు మతఁడుౙ సాంగత్యముం బొంది నీ
కగు నిస్తారము లెల్ల నిచ్చు" 8-478

హ. తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

"సంతుష్టముౙ బొంది" అని 'ద' ప్రతి పా.—

'సాంగత్యముం బొంది' అను పాఠ మనుచితము. 'సంతుష్టముౙ బొంది' అను పాఠమును 'సంతుష్టినిం బొంది' అని సవరించి తీసికొనుట యుచితము.

"వ్రతం కేశవతోషణమ్" (16-24) "భగవాన్ పరితుష్ట స్తే వర మాశు విధాస్యతి" (16-60) అని మూలము.

91. 'గజిబిజిఁ బడు'

"గుజగుజలు వోవువారును
గజిబిజిఁ బడువారు" 8-534

హ. తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

'గజిబిజిపడు' శబ్ద పల్లవ క్రియ. కావున 'గజిబిజిఁ బడు' అనుట సాధువుకాదు. సూర్యరాయ నిఘంటువులో 'గజిబిజి పడువారు' అను పాఠముతోనే ఉదాహరింపఁ బడియున్నది.

92. 'సోలితివి'

"సోలితివి పిశాచ రాక్షసుల రక్షింపన్" 8-560

అచ్చు ప్రతు లన్నిటిలోను ఇదే పాఠము. కాని, 'రక్షించుటకు సోలితివి' అనుట యుచితము కాదు.

"చాలితి వీ రాక్షసులను సంరక్షింపన్" అని 'జ' ప్రతిలో పాఠమున్నది. గ్రహింపఁ దగినది.

93. 'ఇంద్రము సేయన్'

"ఎన్నఁడు నినుఁ బెట్టు మనుచు నీంద్రముసేయన్" 8-563

హ. తం. వా. రాయలు. బులుసు.

'ఈంద్రము = బాధించుట' అని బులుసువారి టీక. 'ఈంద్రము' విశేష్యము. 'ఈంద్రముసేయు' క్రియ. కాఁబట్టి 'ఈంద్రముసేయన్ = బాధింపను' అని చెప్పుట యుచితము.

"ఇంద్రముసేయన్" అని కల్లూరి వారి పాఠము.—

"ఇంద్రము = సంకటపెట్టను. (ఇంత్రము - అను రూపమున్నది.)" అని వారి టీకా వివరణములు.

'ఇంద్రము' అను పదము లేదు. ఉన్నను, అది విశేష్యముగాని క్రియగాదు. కనుక 'ఇంద్రము = సంకటపెట్టను' అని చెప్పుట యొప్పదు.

'ఇంత్రము' అను పదమున్నది గాని, దానికిని 'ఇంద్రము'నకును సంబంధము లేదు. 'ఇంత్ర' మనఁగా 'ఇఱుకు'. ఆ యర్థము పద్యమున సరిపడదు.— 'ఈంద్రము సేయన్' అను నదే సరియైన పాఠము. (చూ. శ. ర.)

94. 'కుచోపాస్తము'

"రమాకాంత కుచోపాస్తముఁ
విమల శ్రీకుచ శాత చూచుక తటీ విన్యస్తముఁ హాస్తముఁ" 8-607

హా. తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

"రమా.... .... పాస్తముఁ = లక్ష్మీదేవి యొక్క స్తనములందుండునది" అని కల్లూరి వారి టీక.

'కుచో పాస్తము' - 'కుచచూచుక తటీ విన్యస్తము'

అనుటలో కుచ-శబ్దము పునరుక్త మగుచున్నది. కావున పాఠముసాధువు కాదు.

"కచోపాస్తముఁ" అని వ్రా. ప్ర. 'క' పాఠము. సముచితము.

95. 'దుర్యోధులము'

"అధిక దుర్యోధులము కుత్సితాత్మకులము" 8-668

హా. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

"దుర్యోనులము" అని, చ. - బ. తం. ప్రతుల పాఠము. సాధువు.

"కస్మా ద్వయం కుస్సృతయః ఖలయోనయ స్తే
దాక్షిణ్యదృష్టి పదవీం భవతః ప్రణీతాః" 23-7

96. 'కారవెట్టి'

"వలలుఁ దారు నింక వచ్చి జాలరివేఁట
కాలు నేలు గలఁచి కారవెట్టి
మిడిసిపోవనీక మెడఁ బట్టుకొని యెదరు" 8-692

తం. వా. కల్లూరి. బులుసు.

"కారవెట్టి = నిర్బంధములో పెట్టి (కార = చెఱ)" - కల్లూరి.

"కారవెట్టి = బంధించి" - బులుసు.

పద్యములో నున్నది 'కారవెట్టి' గాని (కారఁ + పెట్టి) = 'కారఁబెట్టి' కాదు. కనుక టీకలు సరిపడవు.

"తాలువెట్టి" అని, హా. రాయలు. ప్రతుల పాఠము.

'కారవెట్టి' - 'తాలువెట్టి' అను పాఠములు సాధువులు కావు. 'గారవెట్టి' అని యుండవలెను.

'గారవెట్టు' క్రియ, (శబ్దపల్లవము), 'చేపలకు మందుచల్లు' అని యర్థము, 'గార' యనఁగా, గారపవ్వుతో తయారుచేయఁబడు మత్తుమందు (పొడి). జాలరులు

ఆ పొడిని నీటిలోఁ జల్లుదురు. చేప లాపొడిని తిని, స్పృహ తప్పి, నీటిపైఁదేలి పడి యుండును. జాలరులు పట్టుకొని బుట్టలో వేసికొందురు.

బ్రౌను ఇట్లు తెలిపియున్నాఁడు :

"గారపొడి. (వైజయంతి. 2-140) A drugged paste used by fishermen to intoxicate fish."

సూ. ని. లో 'గార' క్రింద, ఈ పద్యము 'గారవెట్టి' అను పాఠముతో చూపఁబడియు నున్నది.

97. 'పెడచేత'

"హవియందుకొని కూఁతు రగుఁ గాక యని వష
ట్కారంబు సెప్పుచుఁ గదిసి వేల్వ
హోత పెడచేఁత నిల యను నువిద పుట్టె" 9-10

ఇది తం. కల్లూరి. పా. - 'పెడచేత' అని వా. రాయలు. బులుసు. పాలపర్తి. పా. - "హోత పెడచేతఁ = హోతయొక్క చేతి వెనుకటిభాగమందు - ఇల పుట్టెను" అని పాలపర్తి వారి టీక.

ఈ పాఠము, టీక ప్రామాదికములు. 'పెడచేఁత' అను పాఠమే సరియైనది. చేఁత = చేష్ట.

'హోతయొక్క - పెడచేఁతఁ = విపరీతచేష్టచేత - అనఁగా, అతఁడు వషట్కారమును 'కొడుకగుఁ గాక' అని చెప్పక 'కూఁతు రగుఁ గాక' అని చెప్పి వేల్చుటచేత - ఇల యను నువిద పుట్టెను' అని యర్థము.

'హోతు స్తద్వ్యభిచారేణ కన్యేళా నామ సాఽభవత్" 1-16

'పెడచేత' అనునది అచ్చుతప్పు. ఈ తప్పు, కవిరాజ మనోరంజనములో - ఈ కథలోనే - జరిగియున్నది.

"క. సంకల్ప వైపరీత్య మొదవినఁ, హోత పెడచేతఁ బుట్టెను,
నాతి యిలా కన్య యనఁగ నవమోహినియై" 2-51

98. 'తాత'

"అనవుడు మా తాత వసిష్ఠుండు హోతృవ్యభిచారం బెఱింగి మనువున కిట్లనియె" 9-13

తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

"అనవుడు వసిష్ఠుండు" - హా. పాలపర్తి. పా.

పై వాక్యమున వక్త శుకుఁడు. శుకునకు వసిష్ఠుఁడు ముత్తాత గాని 'తాత' కాఁడు.

"తన్నిశమ్య వచ స్తస్య భగవాన్ ప్రపితామహః
హోతు ర్వ్యతిక్రమం జ్ఞాత్వా బభాషే రవినందనమ్'' 1-19

'ప్రపితామహో వసిష్ఠః' అని వ్యాఖ్య.

కాఁబట్టి, పాఠము 'మా ముత్తాత వసిష్ఠుండు' అని యుండుట సమంజసము.

99. 'వరుఁ గని'

"కూఁతు నల్లునిఁ దోడుకొనిపోవు వేడుక
వచ్చి పుత్రికకుఁ బార్శ్వంబునందు
సూర్యతేజంబున సొంపారు వరుఁ గని
వీఁడెవ్వఁడో దీని విభుఁడు గాఁడు
చెల్లరే యని పుత్రి సేసిన ప్రియములు
మ్రొక్కులు నొల్లక మోము వాంచి" 9-62

హా. తం. వా. కల్లూరి. పాలపర్తి. - "వరుఁ = పురుషుని'' అని పాలపర్తి వారి టీక.

"సొంపారు నరుఁగని'' అని రాయలు. బులుసు. పా.

ఇది సుకన్యక కథ. ఆమె భర్త (చ్యవనుఁడు) ముసలివాఁడు. అశ్వినుల యను గ్రహమున యౌవనమును పొందినాఁడు. ఆ సంగతి సుకన్యక తండ్రి (శర్యాతి) కి తెలియదు. అతఁ డొకనాఁడు. కూఁతును చూడఁబోయి, ఆమె ప్రక్కనున్న సుందరాకారునిఁ జూచి, ఆమె శీలమును శంకించి పై విధముగా ననుకొన్నాఁడు. కనుక 'వరుఁ గని' యనుట సరికాదు. 'నరుఁ గని' అనుటయే సరి.

"దదర్శ దుహితుః పార్శ్వే పురుషం సూర్యవర్చసమ్'' 3-18

100. 'అబ్ధిం జొచ్చు'

"భువిఁ దూఱున్ భువిఁ దూఱు నబ్ధిఁ జొర నబ్ధిం జొచ్చు" 9-107

అని కొన్ని వ్రాఁత ప్రతులలో పాఠము. -

తంజనగరం వారు, - "ఇట యతి తప్పు. 'అబ్ధుల్ సొచ్చు' నని యుండవలయును'' (పీఠిక పు. 10) అని, 'అబ్ధుల్ సొచ్చు' పాఠమునే గ్రంథమున చేర్చినారు.

వారి సవరణవలన యతి తప్పు తొలఁగినది; అర్థము చెడిపోయినది. ఇది అంబరీషుని వెంట నంటిన విష్ణు చక్రము కథ. -

అంబరీషుఁడు ఒక సముద్రములో చొరఁగా, చక్రము అనేక సముద్రములలో చొచ్చినట్లు చెప్పుటలో ఔచిత్య మేమున్నది? లేకపోయినను, తం. పాఠమునే తక్కిన ప్రతు లన్నియు కైకొన్నవి. 'అబ్ధుల్ సొచ్చు' అను పాఠము కొన్ని వ్రాఁతప్రతుల లోను, హా. ప్రతిలోను గూడ ఉన్నది.

ఒక్క కల్లూరివారు మాత్రము, 'అబ్ధింజొచ్చు' అని ముద్రించినారు. నిజానికి ఇదే పోతన పాఠము. ఆయన యతి చెడుటకైనను సమ్మతించును గాని, అర్థము చెడుటకు సమ్మతింపఁడు.

101. 'ఇలపగరాజుల'

"ఖగరాజ రుచులు గల యిల
పగరాజుల నడఁచి యేలె బాహాశక్తిన్
నగరాజధీరు శూరున్
సగరున్ హతవిమతనగరుఁ జను వినుతింపన్" 9-203

తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

"యిలఁ బగరాజుల" నని పాలపర్తివారి పాఠము.

"ఖగరాజరుచులు = సూర్యచంద్రుల ప్రకాశములు, కల యిలన్ = కలిగిన భూమిని. — సూర్యచంద్రుల కాంతి యెందాఁక వ్యాపించియుండునో అంతవఱకును గల భూమండలము నెల్లను ఏలెను." అని పాలపర్తివారి టీకాతాత్పర్యములు.

కల్లూరివారును ఈ యర్థమునే చెప్పినారు. కాని, 'యిలపగరాజుల' నను పాఠమును 'యిలఁబగరాజుల' నని సవరింపలేదు.

"ఖగరాజరుచులుగల యిల, పగరాజుల" అని, 'హా' పా.

ఈ పాఠమున, ఖగరాజరుచులు - పగరాజుల కన్వయింపఁ బడినది. సారస్య మేమున్నది ? 'ఖగరాజులు = సూర్యచంద్రులు' అనుటయును అంత సరసముగాలేదు.

"ఖగరాజరుచుల నిలఁగల, పగరాజుల నడఁచియేలె' అనుట మేలేమో! 'ఇలఁ గల పగరాజులను, ఖగరాజరుచులన్ = గరుత్మంతుని (లేక దేవేంద్రుని) దీప్తులతో = తత్సదృశ పరాక్రమముతో), అడఁచి, ఏలెన్ = రాజ్యమును పాలించెను' అని యర్థము చెప్పవచ్చును.

పరాక్రమమునకు గరుత్మంతుని పోలికగా చెప్పుట కలదు. "ద్వి. వేగవిక్రమ స్ఫూర్తి విస్ఫూర్తులందు, నా గరుడునికంటె నధికుఁడ వీవు" (రంగ. రా. కిష్కిం. 1231)

102. 'అయోధ్యలోనఁ గలవారల'

"వరుస నయోధ్యలోనఁ గలవారల నాడెడు పిన్నవాండ్ర నా సరయువులోన వైచి'' 9-210

హ. తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

సరయువులో వేసినది - ఆడుకొను పిల్లకాయలనే కాని, అయోధ్యలో నున్న వారి నందఱిని కాదు.—

"సరయ్వాం క్రీడతో బాలాన్ ప్రాస్య దుద్వేజయన్ జనమ్'' 8-17

అని మూలము. కాఁ బట్టి పై పాఠము సరికాదు.

"అయోధ్యలోనఁ గల వాడల వాడల పిన్నవాండ్ర'' (పాలపర్తి).

"అయోధ్యలోనఁ గల వాడల నాడెడు పిన్నవాండ్ర''— అని క. ట. ప్రతుల పాఠము. ఇదియే మేలైనది.

103. 'సుద్దరాలు'

"సీత ముద్దరాలు చిత్తవాక్కర్మంబు, లందు'' 9-353

హ. తం. రాయలు. బులుసు.

"సీత సుద్దరాలు'' - వా. కల్లూరి. ("సుద్దరాలు = శుద్ధురాలు'' అని కల్లూరి వారి టీక.)

"సీత శుద్ధురాలు'' అని పాలపర్తి. డ. ద. ప్రతుల పాఠము.

'ముద్దరా' అనఁగా - ముగ్ధ. ఎక్కువ తెలివితేటలు లేనిది. కనుక "చిత్త వాక్కర్మంబుల సీత ముద్దరాలు'' అనుటలో అర్థౌచితిలేదు. 'సుద్దరా' అనఁగా 'శుద్ధురా' అని యర్థ మగునేమో విచారింపవలసి యున్నది.

'శుద్ధురాలు' అను పాఠమున్నది గనుక, దానిని గ్రహించుటే మేలు.

104. 'రాజయోగి సిద్ధుండు'

"ఆ రాజయోగి సిద్ధుండై కలాప గ్రామంబున నున్నవాఁడు'' 9-362

హ. తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

'ఆ రాజయోగి' అనుట అప పాఠము. 'ఆ రాజు యోగసిద్ధుండై'' అని యుండఁ దగును.

"యోఽసావాస్తే యోగసిద్ధః కలాపగ్రామ మాశ్రితః'' 12-6

105. 'సత్యధృతి'

"శతానందునికి ధనుర్వేద విశారదుండైన సత్యధృతి పుట్టె నతం డొక్కనాఁడు వనంబున నూర్వశిం గనిన నతనికి రేతఃపాతంబై" 9-653

హ. తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు. పాలపర్తి.

ఈ పాఠమున పొరపా టున్నది. వనమునకుఁ బోయి ఊర్వశిం గనినవాఁడు సత్యధృతి కాఁడు. అతని కుమారుఁడు శరద్వంతుఁడు. అతని పే రీ పాఠమున లుప్తమైనది.

"శతానందునికి.... సత్యధృతి పుట్టె; నతనికి శరద్వంతుండు పుట్టె; నతం డొక్కనాఁడు వనంబున నూర్వశిం గనిన" అని వ్రాఁత ప్రతుల పాఠము.

"శతానంద స్తు గౌతమాత్
తస్య సత్యధృతిః పుత్రో ధనుర్వేద విశారదః
శరద్వాం స్తత్సుతో యస్మా దూర్వశీదర్శనా త్కిల
శర స్తంబేఽపత ద్రేతః" 21-36

106. 'గంధర్వుల చేత'

"చిత్రాంగదుండు గంధర్వులచేత నిహతుం డయ్యె" 9-664

హ. తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

చిత్రాంగదుఁడు పలువురు గంధర్వులచేత నిహతుఁడు కాలేదు. ఒక్కనిచేతనే. ఆ గంధర్వుని పేరును చిత్రాంగదుఁడే.

"విచిత్ర వీర్యోఽవరజో నామ్నా చిత్రాంగదో హతః" 22-20

'నామ్నా తత్సమాన నామ్నా చిత్రాంగదేన గంధర్వేణ యుద్ధే చిత్రాంగదః హతః' (వ్యా.)

కాఁబట్టి 'గంధర్వునిచేత' అని యుండుట యుచితము.

107. 'కులనాపకుండు'

"భోజకుల నాయకుం డైన పాపుండు కంసుండు" (10 పూ. 24) ఇది 'థం' పా.—

"భోజకుల పాంసనుం డైన కంసుండు"— వా. రాయలు. బులుసు.

"భోజకుల నాపకుండైన పాపుండు కంసుండు"— కల్లూరి.

"భోజకులనాపకుండైన పాపపు కంసుండు"—క.

"పాపో భోజానాం కులపాంసనః" అని మూలము. 1-35

మూలమును బట్టి 'కులపాంసనుండైన' అను పాఠము సరియే కాని 'కులనాపకుండైన' అనునదే కవిపాఠముగా గ్రహించుట సమంజసము. ఎందువల్ల ననఁగా 'కులనాపకుఁ' డనుట లోకమున నెక్కువ వాడుకలో నున్నది. వాడుక పదముల నుపయోగించుట పోతన కిష్టము.

బ్రౌను, – "నాపకుడు. Destroyer, ruiner = నాశకుడు = నశింపచేశే వాడు. కులనాపకుడు – The curse of his father's line" అని చెప్పి, ఈ క్రింది ప్రయోగమును సూచించినాఁడు.

"నను రఘువీరపత్నిఁ గులనాపక! పట్టఁదలంచెదు" (రామాభ్యు. 5-184)

ఈ పాఠము, 1917 వావిళ్ళ ముద్రణములో - 'కులనాశక' అని దిద్దఁబడినది. 'కులనాపక' శబ్దము తప్పని పరిష్కర్తలు భావించియుందురు. అట్లు భావించువా రిప్పటికిని కొంద ఱున్నారు. వారికొఱకు మఱిరెండు ప్రయోగము లిచ్చుచున్నాను.

"కులదీపకుఁడు పుట్టఁ గులము వర్ధిల్లుఁ
గులనాపకుఁడు పుట్టఁ గులమెల్లఁ గ్రుంగు"

వేటూరివారి ప్రతి. (బసవ. పు. ౨౦)

"ప్రల్లదులచేత వంశనాపకులచేత
....
కల్లరులచేత దర్పించుఁ గలియుగంబు" (జైమిని. 8-212)

శ. ర. కర్త, ఈ పద్యమును 'బండగుఁడు' అను పదముక్రింద నిచ్చియు 'నాపక' శబ్దమును చెప్ప మఱచినాఁడు. శ. ర. లో లేదు గనుక సూ. ని. చెప్పలేదు.

108. 'సామరూపంబులగు'

"అని మఱియు సామరూపంబులగు పలుకులు పలికిన" (10 పూ. 35)

వా. రాయలు. బులుసు.

"సామభేదంబులగు పలుకులు పలికిన"– హ. తం. కల్లూరి.

ఈ పాఠమే సరియైనది.

"ఏవం స సామభి ర్భేదైః" అని మూలము. 1-46

109. 'అనుమతింపఁబడు'

"నలినాక్ష!....గుణములయందును వెలుఁగ నీ వనుమతింపఁ బడుదువు" (10. పూ. 97)

అన్ని ప్రతులలోను పాఠ మిట్లే యున్నది. సరికాదు.

"అనుమతింపఁబడుదువు" అని యుండుట సరి.

"గుణప్రకాశై రనుమీయతే భవాన్" 2-37

110. 'నొప్పించితి'

"తెంపరివై పొరింబొరిని దేవకి బిడ్డలఁ జిన్ని కుఱ్ఱలం
జంపితి వంత నైన నుపశాంతి వహింపక ఱాలమీఁద నొ
ప్పించితి విస్సిరో యిదియు బీరమె!" (10.పూ.152)

ఇది తం. కల్లూరి. ప్రతుల పాఠము. ఇందు మూఁడవ పాదమున ప్రాసము తప్పినది.

"నొప్పింపఁగ నిస్సిరో" అని, వా. రాయలు. బులుసు. పాఠము.

ఇది ప్రాసముకొఱకు కల్పింపఁబడినది ; అర్థములేనిది.

"రాల మీఁదన, న్నొంపితి విస్సిరో యిదియు బీరమె!" అని 'హా' ప్రతి పాఠము.

ఈ పాఠమున యతి తప్పియున్నది గాని అర్థము సరిపడి యున్నది. 'నన్ = నన్ను, రాల మీఁదన్ = రాళ్ళ మీఁద వేసికొట్టి, నొంపితి = నొంచితి = నొప్పించితివి' అని యర్థము.

'నొంచు' అను క్రియ 'నొంపు'గా వాడఁబడినది. పోతన, యిల్లే 'దంచు'ను 'దంపు'గా వాడి యున్నాఁడు.

"సారథులం జంపియు సైంధవంబులం దంపియు" 6-370

ఇతర కవులలోను ఇట్టి ప్రయోగములున్నవి.—

"తళుకుఁ జెక్కుల వానిఁ దులకింపు పలుకెంపు
పలుకెంపు లొలయు న వ్వొలుకు వాని" వసు. 3-46

తులకింపు = తులకించు = ప్రకాశించు.

"పుట్టుం గెంపున నింపు మీఱు రవిపెంపుం బెంపి" వసు. 4-55

పెంపి = పెంచి = పోఁగొట్టి.

శ. ర. "పెంపు = నాశముచేయు" అని చెప్పి, అందుకు ప్రమాణముగా, భాగవత పద్యమును,— "ఱాలమీఁద నన్, బెంపితి విస్సిరో యిదియు బీరమె" అను పాఠముతో నుదాహరించినది. కాని 'నాశము చేసితివి' అను నర్థము పద్యమున సరి పడదు. కంసుఁ డా బిడ్డను నాశము చేయలేదు. నేలకుఁ గొట్టినాఁడు. కావున "ఱాల మీఁద నన్నొంపితి" అను పాఠమే సందర్భమునకు సరిపడినది, కాని యతి సరిపడదు.

యతులు తప్పిన పద్యము లింకను కొన్ని కలవు. కావున నిదియు నట్టిదేయని గ్రహించుట భావ్యముగాని, యతి సరిపడి యున్నదని అర్థము సరిపడని పాఠమును గ్రహించుట భావ్యము కాదు.

111. 'ఉరుకాయుఁడు'

"కోణంబుల శంఖ చక్ర గదాధరుండైన యురుకాయుండును మీఁదు పేంద్రుండును.... కాతురు" 10 పూ. 234

వా. రాయలు. బులుసు.

"ఉరగ శయనుండు" అని హ. కల్లూరి.

"ఉరుగాయుండును" అని 'తం' పాఠము. ఇదే సరియైనది.

"ఉరుగాయః. N. Vishnu, the Asvins, Soma and Indra." (ఆప్టే)

"శ్రీ ర్యత్ర రూపి ణ్యురుగాయపాదయోః
కరోతి మానం బహుధా విభూతిభిః" (ద్వి. సం్క. 9-13)

'ఉరుభి ర్మహద్భి ర్గీయత ఇ త్యురుగాయో భగవాన్' (వ్యా)

112. 'ఎఱిఁగిన వారికిఁ దోఁతువు'

"ఎఱిఁగినవారికిఁ దోఁతువు
వెఱఁ బ్రకృతిం జేరి జగము నిర్మింపఁగ నా
తెఱఁగున రక్షింపఁగ నీ
తెఱఁగునఁ బ్రహరింప రుద్రుతెఱఁగున నీశా!" 10. పూ. 559

తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

"ఎఱుఁగని వారికిఁ దోఁపవు" - హ.

ఈ రెండు పాఠములలోను లోప మున్నది. 'ఎఱుఁగని వారికిఁ దోఁతువు' అని యుండినఁ గాని అర్థము సరిపడదు.

"అజానతాం త్వత్పదవీ మనాత్మ న్యాత్మాత్మనాభాసి వితత్య మాయామ్,
సృష్టా వివాహం జగతో విధాన ఇవ త్వ మేషోంత ఇవ త్రినేత్రః" 14-19

'త్వత్పదవీం తవ స్వరూపం అజానతాం అనాత్మని ప్రకృతౌ స్థితః, ఆత్మైవ త్వం ఆత్మనైవ స్వాతంత్ర్యేణ మాయాం వితత్య ఆభాసి. కథం జగతః సృష్టౌ అహ మివ బ్రహ్మేవ; విధానే పాలనే ఏష త్వ మివ; అంతే ప్రళయే త్రినేత్ర ఇవ. (వ్యా.)

దేవా! నీవు విన్నెఱుఁగని వారికి బ్రహ్మవలెను, విష్ణువువలెను, రుద్రునివలెను తోఁతువు - అని తాత్పర్యము.

113. 'ఎఱింగిన వారి యెఱుంగమి'

"ఎఱింగినవారి యెఱుంగమి
యెఱుఁగమె బహుభాష లేల యీశ్వర ! నీ పెం
పెఱుఁగ మనోవాక్కులకుఁ
గుఱిసేయం గొలఁదిగాదు" 10. పూ. 572

తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

"ఎఱింగినవార లెఱుంగుదు
రెఱుఁగఁ బహుభాషలేల"—(హ)

"ఎఱుఁగనివార మెఱింగియు
నెఱుఁగని బహుభాష లేల"—(గ.-ప్రా.ప్ర.)

"జానంత ఏవ జానంతు కిం బహూక్త్యా న మే ప్రభో
మనసో వపుషో వాచో వైభవం తవ గోచరమ్" 14-38

'కేచి త్తు వయం జానీమ ఇతి స్థితా స్తా నపహస న్నివాహ - జానంత ఇతి, న తు మే మన ఆదీనాం - తవ వైభవం విషయ ఇతి.' (వ్యా)

ప్రభూ! నీ పెంపును ఎఱింగినవా రెఱుఁగుదురు గాక. ఎందుకు పెక్కుమాటలు? నే నెఱుఁగను - అని శ్లోక భావము.

ఈ భావమును తెలుపునది 'హ' పాఠము.

114. 'ఆత్మ - వల్లభుఁడు'

"అఖిల జంతువులకు నాత్మ వల్లభుఁ డైన
భంగి బిడ్డలు నిండ్లుఁ బసిఁడి మొదలు
వస్తువు లెవ్వియు వల్లభంబులు గావు
సకలాత్మకుండైన జలజనేత్రుఁ
డఖిలజంతువులకు నాత్మ గావున ఘోష
వాసుల కెల్లను వల్లభత్వ
మునను మిక్కిలి యొప్పె" 10. పూ. 587

హ. తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు. పాలపర్తి.

'తం' - ప్రతిలో - "ఆత్మవల్లభమైనభంగి" అను పాఠాంతర మున్నట్లు తెలుపఁబడినది. అదే సరియైన పాఠము.

అఖిల జంతువులకును 'ఆత్మ' ప్రియ మనియు, కృష్ణుఁడు ఆత్మస్వరూపుఁడు గావున,ఘోషవాసుల కెల్లను ప్రియమైనవాఁ డై నాఁ డనియు-పద్యమునకున్న అర్థము.

"సర్వేషా మేవ జంతూనాం నృప స్వాత్మైవ వల్లభః
ఇతరేఽపత్యవిత్తాద్యా స్తద్వల్లభతయైవ హి" 14-50

ఎల్ల ప్రాణులకును తమ ఆత్మయే ప్రియమైనది. ఆత్మప్రియత్వము చేతనే పుత్ర విత్తాదులు ప్రియము లగుట అని యర్థము.

తెనుఁగున 'ఆత్మ - వల్లభము' అను సంప్రదాయము గాని, 'ఆత్మ - వల్లభుఁడు అనుట సంప్రదాయము కాదు.

కాఁబట్టి 'ఆత్మవల్లభమైన భంగి' అను పాఠాంతరమే సరియైన పాఠము.

115. 'వేఁటాడించెన్'

"వేగ గల చెఱకు వింటను
బాగుగ నీలోత్పలంబు బాణంబుగ సం
యోగంబుచేసి మదనుఁడు
వేగిరమున విరహిజనుల వేఁటాడించెన్" 10. పూ. 763

హా. తం. వా. కల్లూరి.

"వేఁటాడెనొగిన్" - రాయలు. బులుసు.

ఈ పాఠమే సరియైనది. మదనుఁడు తానే వేఁటాడును గాని, ఇతరులచేత ఆడించఁడు.

1922 - వావిళ్ళ ప్రతిలో - "వేఁటాడెనొగిన్" అనియే యున్నది.

116. 'యానంబు'

"కొంటివి మా హృదయంబులు
కొంటివి యానంబు లజ్జఁ గొంటివి" 10. పూ. 818

వా. బులుసు.

"కొంటివి మానంబు" అని తక్కిన ప్రతుల పాఠము. సరియైనది.

1922 - వావిళ్ళ ముద్రణములో - 'మానంబు' అనియే యున్నది.

117. 'రాజిల్లెడు చీరలు'

"రాజుల నెఱుఁగవు బలిమిని
రాజిల్లెడు చీర లీవు" 10. పూ. 824

హా. వా. రాయలు. బులుసు.

"బలిమిని రాజిల్లెదు, చీరలీవు" - తం. కల్లూరి. డ.

ఈ పాఠమే సరియైనది.

118. 'దానవి చనుఁబాలు'

"కన్నులు దెఱవని కడుఁ జిన్న పాపఁడై
దానవి చనుఁబాలు ద్రాగి చంపె" 10. పూ. 926

అన్ని ప్రతులలోను ఇదే పాఠము. ఇందు 'చంపె' నను క్రియకు కర్మ లేదు. 'దానవిఁ జనుఁబాలు ద్రాగి చంపె' అని యుండఁదగును. చనుఁబాలు త్రాగి, దానవిని చంపెను — అని యర్థ మగును.

119. 'మూత్రంబులుస్రవింప'

"మక్కువం గ్రేపులం దలంచి తలారింపక తమకంబులం దమతమ యంత నంభారవంబులు సేయుచు నూధంబులు స్రవింపఁ బరువులిడు ధేనువులును" 10. పూ. 1513

తం. వా. బులుసు.

"మూత్రంబులు స్రవింప" (హ. కల్లూరి.)

పొలములనుండి యావు లిండ్లకు పరువెత్తు నపుడు మూత్రములు స్రవించుట కలదు. ఆ విషయమును చెప్పుట స్వభావవర్ణనము మాత్రమే యగును. 'క్రేపులం దలంచి, ఊధంబులు స్రవింపఁ బరువు లిడిన' వనుటలో, ధేనువులకు బిడ్డలమీఁదఁ గల ప్రేమాతిశయము, క్షీరసమృద్ధియు ద్యోతకము లగును. కాఁబట్టి యీపాఠమే గుణవంతము.

హరివంశములోని ఈ క్రింది పద్యము, ఈ సందర్భమున పఠింపఁదగినది.

"ప్రమదము లుల్లసిల్లఁ దనుపారఁగ నిద్రలువోయి పల్మఱుం
గమియ నెమర్చి మే పఱుగఁగాఁ బొరిఁ బెండలువెట్టి లేచి వ
త్సములఁ దలంచి పంచితిలి చన్నులఁ జేఁ పొదవంగఁ బెంపుతోఁ
గొమరుగఁ జారుహుంకృతుల గోవులు చెన్నువహించె మందలన్" పూ. 8-166

120. 'అభ్యంజ్యమానలై'

"అభ్యంజ్యమానలై జలకంబు లాడకయు" 10. పూ. 1244

హ. మృగి. తం. కల్లూరి.

"అభ్యంజ్యమానలై = తల లంటుకొన్నవారై" (కల్లూరి)

"అభ్యాజ్యమానలై" — వా. రాయలు. బులుసు.

ఈ పాఠమే సాధువు. —

"అభ్యాజ్యమానా అక్త్వాలోపమజ్జనాః" 41-26

121. 'కృతదృష్ట'

"నీవు రజోగుణంబున నఖిలంబును సృజించి కారణరూపంబునఁ దదను ప్రవిష్టుం డవై కృతదృష్ట కార్యరూప ప్రపంచాకారంబున దీపించుచుందువు" 10 పూ. 1495

హా. తం. కల్లూరి.

"శ్రుతదృష్ట"– వా. రాయలు. బులుసు.

ఈ పాఠము మూలానుగుణము.–

"శ్రుత ప్రత్యక్ష గోచరమ్" (48-19) నాగర లిపి ప్రతి.

"శ్రుతి ప్రత్యక్ష గోచరమ్" అని తెలుఁగు లిపి పాఠము.

122. 'అసితాభ్ర'

"వా, తాయన రంధ్ర నిర్య దసితాభ్ర మహాగరు ధూపధూమముల్ తోయద పంక్తులో యనుచు" 10 పూ. 1512

ఇది - 'హా' పాఠము.

"రంధ్ర నిర్గత సితాభ్ర"– తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

ఈ రెండును అపపాఠములే. 'రంధ్రనిర్య దసితాభ' అని యుండవలె. 'అసితాభ = నల్లని కాంతిగల, మహాగరుధూప ధూమముల్' అని యర్థము.

123. 'రుక్మధర రుక్మనేత్రులు'

"ఇట్లు రుక్మి రుక్మధర రుక్మబాహు రుక్మకేశ రుక్మనేత్రు లను నేవురకుం జెలియలైన రుక్మిణీదేవి" 10 పూ. 1685

తం. కల్లూరి.

"రుక్మరథ.... రుక్మ నేత్రులను నేవురకుఁ"

వా. రాయలు. బులుసు. హా.

"రుక్మ్యగ్రజో రుక్మరథో రుక్మబాహు రనంతరః
రుక్మకేశో రుక్మమాలీ రుక్మిణ్యేషాం స్వసా సతీ" 52-22

అవి మూలము.

కాఁబట్టి, 'రుక్మధర' - తప్పు; 'రుక్మరథ' - ఒప్పు.

'రుక్మనేత్ర' పాఠము తప్పు. 'రుక్మమాలి' అని యుండుట యొప్పు.

పాఠము, - 'రుక్మి రుక్మరథ.... ....రుక్మమాలు రను నేవురకుఁ' అని యుండ వగునవి ఫలితార్థము.

124. 'నిద్రవోవు'

"సంతోషి గాఁడేని శక్రుఁడైన నశించు
నిర్ధనుం డైనను నిద్రవోవు" 10 పూ. 1693

హ. తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

"నింద్రుఁ బోలు"– మృగీస్థలం, వ్రాఁత ప్రతులు.

బులుసువారు 'నిద్రవోవు' అను పాఠమును గ్రంథమున నుంచి, అడుగున,– "ఇది సరిగా నున్నట్లు తోఁచదు. 'నింద్రుఁ బోలు' అని యుండుటయే యుచితము. పెక్కు ప్రతులలో నీ పాఠమే కానవచ్చుచున్నది" అని వ్రాసినారు.

"అసంతుష్టో సకృల్లోకా న్నాప్నో త్యపి సురేశ్వరః
అకించనోఽపి సంతుష్ట శ్శేతే సర్వాంగవిజ్వరః" 52-32

అని మూలము.

"శేతే సుఖమా_స్త ఇత్యర్థః. తదేవాహ – సర్వే ష్వంగేషు వాక్పాణ్యాదిషు విజ్వరః తాపరహితః" అని వ్యాఖ్య.

'విజ్వరః' అను పదము ముఖ్యముగా గమనింపవలసినది. ఇందు కింకొక యుదాహరణ –

"యస్యాం స్వధుర మధ్యస్య పుమాం శ్చరతి విజ్వరః"

'విజ్వరః నిశ్చింతః' (వ్యా.)

'అకించనుఁడైనను, సంతుష్టుఁ డై యున్నచో – విజ్వరః సః శేతే = నిశ్చింతగా నిద్రవోవును' అని మూలమున నున్న యర్థము. ఈ యర్థము 'నిద్రవోవు' అను పాఠమున సిద్ధింపదు. 'నిశ్చింతగా' అను నర్థ మందు లేదు. కనుక వ్యర్థము.

'ఇంద్రుఁ బోలు' ననుటలో మూలార్థస్ఫురణ మున్నది. ఇది భావానువాదము. ఇంద్రునివలె సుఖముగా నుండు నని భావము. 'నిర్ధనుండైనను నింద్రుఁబోలు' అను పాఠమున అఖండయతి.

125. 'సుతకును'

"కని జాంబవంతుఁ డా మణిఁ
గొనిపోయి సమీపశైల గుహఁ జొచ్చి ముదం
బునఁ దన కూరిమి సుతకును
ఘనకేళీ కందుకంబుగాఁ జేసె" 10. ఉ. 56

హ. తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు. మృగీస్థలం.

"సుతునకు" – అని వ్రాఁతప్రతుల పాఠము.

ఇది సరియైనది. జాంబవంతుఁడా మణిని కందుకముగాఁ జేసినది అతని కుమారునికిఁ గాని, కూఁతురికి కాదు.

"సోఽపిచక్రే కుమారస్య మణిం క్రీడనకం బిలే" 56-16

126. 'బాలికకెదుర'

"హరి .... గుహాంతరాళంబు సొచ్చి చని యక్కడ నొక్క బాలిక కెదుర వ్రేలంగట్టిన యమ్మణిశ్రేష్ఠంబుఁ గని" 10. ఉ. 61

అచ్చుప్రతుల పాఠము. –

"బాలున కెదుర" అని వ్రాఁతప్రతులు - ట. గ. పాఠము.

127. 'బాలకడకు' – 'దానిదాది'

"యదు, వల్లభుఁడా బాల కడకు వచ్చిన గుండెల్
జల్లనఁగఁ జూచి కంపము
మొల్లంబుగ దాని దాది మొఱవెట్టె." 10. ఉ. 62

అని అచ్చు ప్రతులు.–

"యదువల్లభుఁడా శిశువుకడకు వచ్చిన .... వాని దాది మొఱవెట్టె" అని – క. చ. ట. వ. గ. జ. ప్రతులు.

128. 'స్వనములకరణి'

"ఘనఘోణి ఖురకోటి ఘట్టిత స్వనముల
కరణి నంభోనిధుల్ కలఁగి పొరలె" 10. ఉ. 395

హ. మృగీస్థలం.

"ఘట్టితోదకముల కరణి" – వా. రాయలు. బులుసు.

"ఘట్టిత నదముల కరణి" – తం. కల్లూరి.

ఈ పాఠమే సరియైనది. 'నదముల కరణి = (చిన్న) మడుఁగులవలె' – అని యర్థము.

"నదము = (నీటి) మడువు" (శ. ర.)

129. 'ఉడుగణమురాలె'

"పిడుగులగతి నుడుగణము రాలె" 10. ఉ. 395

హ. మృగీస్థలం. ఈ పాఠమున యతి తప్పినది.

"పిడుగులగతి నుడు బృంద మెడలె"

తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

ఇది యతిరక్షణార్థము కల్పితమైన పాఠము.—

పై పాఠములోని మాటలనే — 'పిడుగులగతి రాలె నుడుగుణంబు' అని మార్చుట సుఖమైన పరిష్కరణము.

130. 'ఆఁకగొనంగ'

"మురవిదారుఁడు తోడన తచ్ఛరావళి
న్నాఁకగొనాక ద్రుంచె" 10. ఉ. 431

ఇది హా. మృగీస్థలం. ప్రతుల పాఠము.

"ఆఁకగొనంగఁ ద్రుంచె" అని తక్కిన అచ్చుప్రతు లన్నిటిలోను పాఠము.

"ఆఁక = నిరోధము - అడ్డు" అని బులుసువారి టీక.

'మురారి, బాణుని శరావళిని — అడ్డుకొనఁగాఁ ద్రుంచెను' — అనుటలో అర్థము లేదు.

ఆఁకగొనక = లెక్కసేయక, నిర్నిరోధముగా, త్రుంచెను — అని కవ్యుద్దిష్టార్థము. 'కొనక' అను నర్థమున 'కొనాక' అని ప్రయోగింపఁబడినది - ('మఱాక' వలె.) ప్రయోగవిశేష మనుకొనుట యుచితము గాని, పద్యభావమునకు విరుద్ధముగా 'కొనంగ' అని మార్చుట యుచితము కాదు.

131. 'తెలుపై'

"హాలమునఁ, దివిచిన కాళింది వ్రయ్యు దెలుపై నేఁడుఁ, భువి నుతికెక్కెను రాముని, ప్రవిమలతరమైన బాహు బలసూచకమై." 10 ఉ. 501

తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు. కొన్ని వ్రాఁత ప్రతులు.

యమున నలుపు గాని తెలుపుకాదు.— "అద్యాపి దృశ్యతే రాజన్ యమునా కృష్ణ వర్త్మనా" అని మూలము. 65-33

కాఁబట్టి 'తెలుపై' అను పాఠము సరికాదు.

"కాళింది వ్రయ్యు తెఅపై" అని 'హా' పా.— ఈ పాఠమునను అర్థము సరిగా నేర్పడుట లేదు.

"కాళింది వ్రయ్యు దెలియఁగ నేఁడున్" అని 'మృగీ' ప్రతిలోను, "కాళింది క్రయ్యు...." అని గ. ఢ. ప్రతులలోను పాఠము.

వ్రయ్యు = చీలిక, పాయ.— క్రయ్యు = కాలువ.

ఈ రెండర్థములును సరిపడునవే. కావున ఏ పాఠమైనను తీసికొన వచ్చును.

132. 'విరథుం డగుచున్'

"చాపముఁ జలంబునఁ ద్రుంచి హయాలిఁ జంపి సూ, తుం దెగ
టార్చి యంత విరథుం డగుచుఙ వెసఁ జొచ్చి పట్టినఙ." 10 ఉ. 563

అని తం. కల్లూరి. పా.— విరథుఁ డైనవాఁడు పోయి శత్రువును పట్టుకొనుట అసంభవము. కనుక ఈ పాఠము సరికాదు.

'విరథుం డగుటఙ' అని హ. మృగీ. ప్రతులలోను, 'విరథుం డగుడుఙ' అని వా. రాయలు. బులుసు. ప్రతులలోను పాఠము.

'శత్రువు విరథుఁడు కాఁగా - పోయి పట్టుకొన్నాఁ' డని యర్థము. కాఁబట్టి యీ రెండు పాఠములలో, ఏదయినను గ్రాహ్యమే.

133. 'మదిరలు'

"పటికంపుఁ గంబముల్ పవడంపుఁ బట్టెలు
మరకత రచితముల్ మదిర లమర" 10 ఉ. 597

హ. తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు. మృగీ.

'మదిరలు' - తప్పు. 'మదురులు' అనుట ఒప్పు.

1922 - వావిళ్ళ ప్రతిలో 'మదురు లమర' అని సరిగానే యున్నది. సూ. ని. లో 'మదురు' క్రింద; 'మదురు లమర' అను పాఠముతోనే చూపఁబడి యున్నది. శబ్దము 'మదురు' గాని 'మదిర' కాదు.

"మదురు or Coping, the cope or crown of a wall. గోడపై కప్పు. (బ్రౌణ్యము.)

134. 'కడఁకనేతేర'

"జలజలోచను కడకు నుత్కలికతోడఁ
దనరు శిబికల నెక్కి నందనులుఁ దాముఁ
గడఁక నేతేరఁ బ్రతిహార జనులు వేత్ర
కలితులై" 10 ఉ. 669

తం. కల్లూరి. మృగీ.— ఈ పాఠమున, మూఁడవ పాదమున యతి భంగము.

"జవము నేతేరఁ బ్రతిహార జనులు"— హ.

ఈ పాఠమున యతి సరిపడియున్నది గాని, అర్థము సరిపడుట లేదు.

"కనఁగనేతేర" అని తక్కిన ప్రతుల పాఠము. అన్ని విధముల సరిపడియున్నది.

135. 'వీడు కొలుప'

"నారదుని మాధవుఁడు స
త్కారంబున వీడుకొలుప నతఁడును హృదయాం
భోరుహమున" 10 ఉ. 673

తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు. మృగీ.—

ఈ పాఠమున యతి తప్పియున్నది.

"స, త్కారంబున వీడుకొన నతండును"— హా.

ఇందు యతి కుదిరినది గాని, అర్థము చెడినది. 'వీడుకొనుట' యనఁగా సెలవు తీసికొని వెళ్ళిపోవుట. పద్యమున సరిపడదు.

అ థాదిశ త్ప్రయాణాయ భగవాన్ దేవకీసుతః" 71-12

అని మూలము. 'ప్రయాణాయ ఆదిశత్' - అనఁగా - వీడ్కొల్పెను అనియే అర్థము.

అందువలన పాఠము, 'స, త్కారంబున వీడ్కొలుప నతండును' అని సవరింపఁబడినది.

136. 'వారింప'

"కాంచన రత్నభూషణ నికాయముఁ దాల్చి సముజ్జ్వల ప్రభోదంచితమూర్తి నొప్పి పణివారులు ముందటఁ గ్రందు వాయ వారింప సహోదరుల్ నృపవరేణ్యులు పార్శ్వములన్ భజింప నేతెంచెను" 10 ఉ. 817

తం. వా. రాయలు. మృగీ.

ఈ పాఠమున, మూఁడవ పాదమున ప్రాసము తప్పినది.

"క్రందు వాయ వా, రించి" - బులుసు.

ఇందు ప్రాసము కుదిరినది; అర్థము తప్పినది.

"క్రందు వాయ వా, రించ" - హా. కల్లూరి.

ఇదే కవి పాఠము. సలక్షణము. - 'వారించ' అనుట తప్పనుకొని, పరిష్కర్తలు దిద్ది, ఒకరు ప్రాసము చెఱిచినారు, ఇంకొకరు అర్థము చెఱిచినారు.

'వారించ' తప్పుకాదు; ఒప్పే. (చూ. ప్రౌఢ. క్రియా. ౧౬.)

137. 'రవి ప్రకాండ'

"సారథిమాట కాత్మ మెో, దించి రవిప్రకాండరుచిదీపిత చాపముఁ దాల్చి" 10. ఉ. 872

హా. తం. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

"ఆత్మ మోదించి యుదాత్తకాండరుచిదీపిత" - హ. మృగీ.

ఈ పాఠమే అర్థవంతము. - 'రవిప్రకాండరుచి' అర్థము లేనిది.

138. 'ఓహో' - 'ఆహాకారములు'

"ఓహో యని భూతావలు
లాహాకారములు సేయ" 10. ఉ. 887

హ. మృగీస్థలం.

"హాహా యని భూతావలు, లాహాకారములుసేయ"

తం. వా. కల్లూరి రాయలు.

ఓహో! ఆహా! ఆశ్చర్యమును, ఆనందమును తెలుపు పదములు. ప్రకృత పద్యమున సరిపడవు. పద్యము భూతములకుఁ గలిగిన భయమును తెలుపునది.

భూతములు చేసినవి హాహాకారములుగాని 'ఆహాకారములు' కావు.

"హాహాకారో మహానాసీ ద్భూతానాం తత్ర పశ్యతామ్" 77-16

కాఁబట్టి పాఠము - 'హాహాయని భూతావళి, హాహాకారములుసేయ' అని యుండుట సముచితము.

139 'అభియాతిని శత్రుని'

"మురాంతకుండు .... గదఁ గేలఁద్రిప్పి యభియాతిని శత్రుని వ్రేసె నుద్ధతిఁ" 10. ఉ. 890

తం. వా. రాయలు.

"అభియాతుని శత్రుని వ్రేసె" అని హ. మృగీ. కల్లూరి.

'అభియాతి (అభియాతుఁడు)' అన్నను 'శత్రు' డన్నను అర్థ మొకటే. కాబట్టి, 'అభియాతిని-శత్రుని' అనుటలో పునరుక్తి యున్నది. మూలమున అట్లులేదు.

"ఇత్యుక్త్వా భగవాన్ సాల్వం గదయా భీమవేగయా
తతాడ జత్రౌ సంక్రుద్ధః" 77-20

అని మూలము. "కృష్ణుఁడు గదతో సాల్వుని జత్రుదేశమున కొట్టెను' అని యర్థము.

దీనినిబట్టి కవిరచన "శత్రువుయొక్క జత్రువు వ్రేసె' అను నర్థము నిచ్చునదిగా నుండవలెను. కనుక కవి పాఠము - "అభియాతుని జత్రువు వ్రేసె" అని యుండుననియు, అది వ్రాఁతలలో - 'అభియాతుని శత్రునివ్రేసె' అని మాఱి యుండుననియు తోఁచుచున్నది.

'అభియాతృ - శబ్దమున్నది. 'జత్రువు' అనగా మెడకొంకి. (Collar bone.)

140. 'మరుద్ధత'

"అనయము దైవ మిట్లు సచరాచరజాలము నొక్కవేళఁ గూ
ర్చును నొకవేళఁ బాపును మరుద్ధత తూలతృణంబులుం బలెన్" 10. ఉ. 1064

హా. మృగీ. తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

"మరుత్....బలెన్ = గాలిచేత ఎగురఁగొట్టఁబడిన దూది పింజలవలె"

అని రాయలు టీక.

పై పాఠములో పొరపాటున్నది. టీక దాని ననుసరించినదే కదా!

పాఠము - 'మరుద్ధతి తూలతృణంబులం బలెన్' అని యుండ నగును. అప్పుడు- 'మరుత్ + హతి = గాలిదెబ్బ, తూల తృణములనువలె, దైవము సచరాచర జాలమును ఒకవేళఁ గూర్చును; ఒకవేళఁ బాపును' అని యర్థ మగును, మూలమున నున్న యర్థ మిదే. -

"వాయు ర్యథా ఘనానీకం తృణతూల రజాంసి వా
సంయోజ్యాక్షిపతే భూయ స్తథా భూతాని భూతకృత్" 82-45

141. 'భక్తి'

"తరళాతులార! మద్భక్తి చేతనులకుఁ
దనరు మోక్షానంద దాయకంబు
జపతపోవ్రతదాన సత్కర్మముల భక్తి
గలుగంగ నేరదు" 10. ఉ. 1065

హా. మృగీ. కల్లూరి. - (ఈ పాఠము సరికాదు)

"ముక్తి గలుగంగనేరదు" అని తక్కిన ప్రతుల పాఠము. అదే సరియైనది.

"మయి భక్తి ర్హి భూతానా మమృతత్వాయ కల్పతే" 82-46

142. 'ఉమాధినాథ చతురాస్యులు'

"నీపద భక్తకోటితో,
నరయ నుమాధినాథచతురాస్యులుఁ బోల రటందు వెప్పుడున్" 10.ఉ.1179

తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

"రమాధినాథచతురాస్యులు" - హా.

"రమాహినాథచతు రాస్యులు" - మృగీస్థలం,

ఈ పాఠమే సరియైనది. -

"యదా త్వైకాంతభక్తా న్మే నానంత శ్శ్రీ రజః ప్రియః" 86-33

143. 'సనందనుఁడు పృచ్ఛకుఁడు'

"ము న్నీ యర్థంబు శ్వేతదీప నివాసులైన సనక సనందనాది దివ్యయోగీంద్రులు ప్రశ్నసలిపిన వారలకు సనందనుండు చెప్పిన ప్రకారంబు నీ కెఱింగించెద" 10. ఉ. 1197

అన్ని ప్రతులలోను ఇదే పాఠము. ఇందు, సనందనుఁడే ప్రశ్నసలిపి, సనందనుఁడే సమాధానము చెప్పిన ట్లున్నది. అది పాఠములోని పొరపాటు.

ప్రశ్న చేసినవారు శ్వేతద్వీప నివాసులైన యోగీంద్రులు; సమాధానము చెప్పినవాఁడు సనందనుఁడు.

"ప్రవచనే ఏకం చక్రుః సనందనం ప్రతివక్తారం చక్రుః. అపరే సనకాదయ స్సర్వే శుశ్రూషవో బభూవు రితి శేషః" (87-11) వ్యాఖ్య.

కాఁబట్టి, పాఠము - శ్వేతద్వీప నివాసులైన దివ్యయోగీంద్రులు ప్రశ్నసలిపిన వారలకు సనందనుండు చెప్పిన ప్రకారంబు నీ కెఱింగించెద' అని యుండవలయును.

144. 'శుకుఁడను దైత్యుఁడు'

"శుకుఁ డను దైత్యుని తనయుఁడు
వృకుఁ డనువాఁ డొకఁడు" 10. ఉ. 1231

ప్రతు లన్నిటను పాఠ మిదే. -

"వృకోనా మాసురః పుత్ర శ్శకునేః పథి నారదమ్, దృష్ట్వా"

అని మూలము. 88-14

కాఁబట్టి, వృకుఁడు శకునికొడుకు గాని, శుకునికొడుకు కాఁడు. కవి పాఠము- 'శకుని యను దైత్య తనయుఁడు' అని యుండి యుండును. అది వ్రాఁత ప్రతులలో పై విధముగా మాఱియుండును.

145. 'శరణ్యునిన్' - 'నేత్రునిన్'

"చని యచటం గనుంగొనిన సర్వశరణ్యునిఁ బుండరీక నే
త్రుని నిజధామవైభవ సమృద్ధికిఁ దన్మమహనీయ మూర్తికిన్
మనమున మోద మంది" 10. ఉ. 1311

అన్ని ప్రతులలోను ఇట్లే యున్నది. 'శరణ్యునిఁ బుండరీక' అని యుండుట సరికాదు.

శరణ్యుని, నేత్రుని - అను నవి ద్వితీయాంతములు కావు; షష్ఠ్యంతములు. 'సర్వశరణ్యుని యొక్క, పుండరీక నేత్రుని యొక్క - ధామ సమృద్ధికి'అని యర్థము.

"ప్రశామ్య వైష్ణవం ధామ పార్థః పరమవిస్మితః" 89-63

శరణ్యునిఁ, నేత్రునిఁ - అను విభాగము పద్యార్థభంజకము.

కావున, పాఠము - 'శరణ్యుని పుండరీక నేత్రుని' అని యుండ నగును.

రెండవ చరణమున - అప్పకవీయము ప్రకారము - యతి భంగము.

(చూ. యతులను గుఱించిన విమర్శ.)

146. 'చాలకుందురఁట'

"హరినామాంకితమైన గీత మొకమా టాలించి మూఢాత్ములున్
విరతిం బొందఁగఁ జాలకుందు రఁట యా విశ్వాత్ము నీక్షించుచుఁ
బరిరంభించుచు నంటుచు న్నగుచు సంభాషించుచు న్నుండు సుం
దరు లానందనిమగ్న లౌట కిలఁ జోద్యం బేమి భూవల్లభా" 10. ఉ 1319

తం. కల్లూరి.

'మూఢులును విరతిని పొందఁ జాలకుందు రఁట' - 'సుందరు లానంద నిమగ్న లౌటకు చోద్యమేమి?' అను వాక్యములకు అర్థమున పొందిక లేదు. కనుక ఈ పాఠము సరికాదు.

"విరతిం బొందఁగఁ జాలియుందు రఁట."

అని - హ. మృగీ. వా. రాయలు. బులుసు. ప్రతులపాఠము.

ఇదే సరియైనది. - 'హరినామాంకితమైన గీతమును ఒకమా టాలించినంత మాత్రముననే - మూఢులును - విరతిని పొందఁజాలియుందు రఁట. నిరంతరమును కృష్ణునితోనే కలసిమెలసి యుండు సుందరు లానంద నిమగ్న లౌటకు చోద్యమేమి?' అని యర్థము. ఇది మూలము ననుసరించినది.

"శ్రుతమాత్రోఽపి యః పుంసాం ప్రసహ్యాకర్షతే మనః
ఉరుగాయోరుగీతో వా పశ్యంతీనాం చ కిం పునః" 90-26

"యా స్త్వం పర్యచరన్ ప్రేమ్ణా పాదసంవాహనాదిభిః
జగద్గురుం భర్తృబుద్ధ్యా తాసాం కిం వర్ణ్యతే తపః" 90-27

147. 'కారణంబైన' - 'జ్యోతిస్స్వరూపంబు'

"లస దుద్భవ స్థితి లయ కారణంబైన
దేహేంద్రియాదులఁ దిరముగాఁగఁ
జొనుపు నెప్పుడు పరంజ్యోతి స్స్వరూపంబు" 11-57

ఇది తం. పాఠము. - "పరంజ్యోతి స్వరూపంబు" అని తక్కిన ప్రతుల పాఠము.

ఉద్భవస్థితిలయములకు కారణము పరమాత్మగాని, దేహేంద్రియాదులు కావు. కావున "కారణంబైన దేహేంద్రియాదులఁ" అను పాఠము సరికాదు.

"పరంజ్యోతి స్స్వరూపంబు - దేహేంద్రియాదులఁ జొనుపు" అను పాఠమున ఎట్లు చూచినను అన్వయము కుదురుట లేదు.

'ఇంద్రియాదులఁ = ఇంద్రియాదులను, చొనుపును' — అను పక్షమున, ఎక్కడ చొనుపును ? అను ప్రశ్నకు సమాధానము కనఁబడదు.

'ఇంద్రియాదులయందు - చొనుపును' అను పక్షమున, దేనిని చొనుపును ? అను ప్రశ్నకు సమాధానము కనఁబడదు.

పాఠ మీక్రింది విధముగా నున్నచో అర్థము సరిపడును.—

"లస దుద్భవ స్థితి లయ కారణం బయి
దేహేంద్రియాదులఁ దిరముగాఁగఁ
జొనుపు నెప్పుడు పరంజ్యోతి, స్వరూపంబు"

పరంజ్యోతి (కర్త), లస .... కారణంబై, దేహేంద్రియాదులందు, స్వరూపంబుఁ = తనరూపమును, అనఁగా తనతేజమును, చొనుపును — అని యర్థము. ఆ తేజమే పరతత్త్వ మని భావము.

"దేహేంద్రియాసు హృదయాని చరంతి యేన
సంజీవితాని త దవేహి పరం నరేంద్ర !" 3-39

'విశ్వస్య స్థి త్యుద్భవప్రళయానాం హేతుః స్వయం చ అహేతుః
హేతురహితః స నారాయణ ఇతి. పరమేవ తత్త్వ మవేహి'' (వ్యా.)

148. 'అనలుండు చననిభంగి'

"జ్వాలల ననలుండుఁ జనని భంగి
నింద్రియంబులు నాత్మ నెనయవు" 11-57

తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

"జ్వాల లనలునందుఁ జనని పగిది" — వా.

ఈ పాఠమే సరియైనది —

"నైత న్మనో విశతి వా గుత చక్షు రాత్మా
ప్రాణేంద్రియాణి చ య థానల మర్చిష స్స్వాః" 3-40

'వా గుత వా గపి చక్షుశ్చ ఆత్మా బుద్ధిశ్చ ప్రాణశ్చ క్రియాశక్త్యా న ప్రాప్నోతి. అన్యాని చేంద్రియాణి. యథా అనలం స్వాః స్వాంశభూతాః అర్చిషః విస్ఫులింగాదయః' (వ్యా.)

149. 'లౌకికవర్ణితంబులు'

"కర్మాకర్మవికర్మప్రతిపాదకంబులగు శ్రుతివాదంబులు లౌకికవర్ణితంబు లట్టి యామ్నాయంబులు సర్వేశ్వర స్వరూపంబులు" 11-60

హ. తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

"క ర్మాకర్మం వికర్మేతి వేదవాదో న లౌకికః" 3-47

'కర్మ విహితం. అకర్మ త ద్విపరీతం నిషిద్ధం. వికర్మ విగతం కర్మ విహితా కరణం. ఏతత్ త్రయం వేదవాదః - వేదై కగమ్యం. న లౌకికః' (వ్యా.)

'కర్మాకర్మ వికర్మత త్త్వము వేదమువలన తెలిసికొనవలసినది. అది లౌకిక విషయముకా' దని యర్థము.

కావున "శ్రుతివాదంబులు లౌకికవర్ణితంబులు" అను పాఠము సరికాదు. 'కర్మాకర్మవికర్మ విషయము వేదవాదము గాని లౌకికంబుగాదు' అని యుండుట యుచితము.

150. 'మూలభిన్నానువాదము'

"మృదులపక్వాన్న భోజనములను మాని
జీవహింసకుఁ జనువానిఁ జెందు నఘము
హరి నుతింపక స్త్రీలోలుఁ డైనవాఁడు
నరకవాసుండు నగుచుండు ననవరతము." 11-74

తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

"మృదుల పక్వాన్నములను దా మెసఁగఁగోరి" అని 'హ' పా. -

'మృదుల .... ములనుమాని' అను పాఠమున యతి సరిపడదన్న భావమున 'మెసగఁగోరి' అని మార్చినట్లున్నది. కాని మార్చ నక్కఱలేదు. (చూ. యతులను గుఱించిన విమర్శలో.)

యతిమాటయెట్లున్నను, అనువాదము మూలమునకు సరియైనదికాదు.

"యద్ఘ్రాణభక్షోవిహిత స్సురాయా
స్తథాపశోరాలభనం నహింసా.
ఏవం వ్యవాయః ప్రజయా న రత్యై
ఇమం విశుద్ధం న విదు స్స్వ ధర్మమ్." 5-13, 14

'యద్యస్మా త్సురాయాః ఘ్రాణభక్షః అవఘ్రాణం స ఏవవిహితః నతుపానం. పశోరప్యాలభన మేవ విహితం నతు హింసా - అయమర్థః. దేవతోద్దేశేన య త్పశు హననం తదాలభనం. వ్యవాయోఽపి ప్రజయా నిమిత్త భూతయా నతు రత్యై.'(వ్యా).

యజ్ఞ సమయమున నైనను సుర నాఘ్రాణింప వలసినదే కాని, త్రాగరాదు; దేవతా ప్రీత్యర్థము పశువు నాలభింపఁ దగునే కాని, ఇతరత్ర హింస చేయరాదు; స్త్రీ తోడి కూటమి సంతానార్థమే కాని, కేవల కామ తృప్తికొఱకు చేయరాదు - అని యర్థము.

అనువాదములోని యర్థము దీనికి భిన్నము.

151. 'సువర్ణుఁడు'

"హరి.... హంసుండు సువర్ణుండు వైకుంఠుండు.... అను
దివ్య నామంబులం.... గణుతింపంబడు" 11-77

తం. వా. కల్లూరి. రాయలు. బులుసు.

"సుపర్ణుఁడు" అని హ. పాఠము. సాధువు.

"హంస స్సుపర్ణో వైకుంఠః" అని మూలము. 5-23

152. 'అజగరము' - 'జలధి గజములు'

అవధూత గురువులు ఇరువది నలుగురు. వారిని తెలుపునది యీ క్రింది వచనము.

"భూ గగ నానిల జల కృపీటభవ సోమ సూర్య కపోత తిలిప్స శలభ మధు మక్షి కాజగర ద్విరేఫ హరిణ పాఠీన పింగళికా కురర డింభక కుమారికా శరకృ త్సర్ప లూతా సుపేశకృ త్సముదయంబులు మొదలగువాని గుణంబు లెఱింగికొని యోగీంద్రులు మెలఁగు చుందురు." 11-97

ఇది తం. కల్లూరి. ప్రతుల పాఠము.

ఈ పాఠమున గురువుల సంఖ్య ఇరువది మూఁడే యగుచున్నది. ఆ యిరువది మూఁటిలోను, తిలిప్స - అజగర శబ్దములు రెం డున్నవి. రెంటికిని 'కొండ చిలువ' అనియే యర్థము. కావున ఆ రెంటిలో ఒకటి తొలఁగింపఁ బడవలె. అప్పుడు సంఖ్య ఇరువది రెండే యగును. కాఁబట్టి పాఠము సరికాదు.

గురువులలో నుండవలసిన జలధి, గజము పై పాఠమున లోపించినవి. ఆ రెంటిని చేర్చి, అజగరమును తొలఁగించినఁ గాని పాఠము చక్కఁబడదు. తక్కిన ప్రతులలో పాఠము సరిగానే యున్నది.

"పృథివీ వాయు రాకాశ ఆపోఽగ్ని శ్చంద్రమా రవిః
కపోతోఽజగర స్సింధుః పతంగో మధుకృ ద్గజః
మధుహా హరిణో మీనః పింగళా కురరోఽర్భకః
కుమారీ శరకృ త్సర్ప ఊర్ణనాభి స్సుపేశకృత్
ఏతే మే గురవో రాజం శ్చతుర్వింశతి రాశ్రితాః" 7-35

153. 'తురంగ'

"యాదవులు దమలోఁ దాము.... యుద్ధంబునకుఁ జొచ్చి మునిశాప కారణంబున నుత్తుంగంబులైన తురంగ సమూహంబుల బడలు పడంగఁ బొడుచుచు వ్రేయుచుం దాఁకునప్పుడు వజ్రాయుధ సమానంబులైన యాయుధంబుల నొండొరులం దాఁకి ఖండనంబునం గడికండంబులై యొఱలు కబంధంబులును" 11-118

తం. వా. రాయలు. బులుసు.

"తురగ సమూహంబుల" - కల్లూరి.

"తురంగ సమూహంబుల.... దాఁకునప్పు డవియును వజ్రాయుధ సమానంబులై" - వా.

ఈ 'తురంగ' - 'తురగ' పాఠములు రెండును ప్రామాదికములే. యాదవులు నశించినది 'తుంగ' పుల్లలతో పొడుచుకొని కాని, తురంగములతో పొడుచుకొని కాదు. అసలు 'తురంగములతో పొడుచుకొనుట' యుండదు. ఈ పాఠములో 'తుంగ' మాటయే లేదు. అది లేక కథ యే మున్నది?

మూలము చూచిననే కాని విషయ మవగతము కాదు గనుక ఉదాహరించు చున్నాము.

"శరేషు హీయమానేషు, భజ్యమానేషు ధన్వసు,
శస్త్రేషు క్షీయమాణేషు, ముష్టిభి ర్జగ్రహు రేరకాః" 30-20
"తా వజ్ర కల్పా హ్యాభవ& పరిఘా ముష్టిభి ర్ధృతాః
జఘ్ను ర్ద్విషంతః కృష్ణేన వార్యమాణాస్తు తం చ తే" 30-21
"అథ తా వపి సంక్రుద్ధా వుద్యమ్య కురునందన
ఏరకా ముష్టి పరిఘా చరంతౌ జఘ్నతు ర్యుధి" 30-23

'ఏరకా ముష్టిరూపౌ పరిఘా వుద్యమ్య' (వ్యా.)

ఏరక - యనఁగా, తుంగ. యాదవులు కొట్టుకొన్నది తుంగపుల్లలతోనే. ఆ పుల్లలు మునిశాప ప్రభావమున వజ్ర సమానములై వారి నాశమునకు మూలమైనవి. కాఁబట్టి 'తురంగ' పాఠము మూల విరుద్ధము.

'తుంగ సమూహంబుల బడలు పడంగఁ బొడుచుచు వ్రేయుచుం దాఁకు నప్పు డవియును వజ్రాయుధ సమానంబులై తాఁకిన ఖండనంబునం గడికండంబులై యొఱగు కబంధంబులును....' - ఇత్యాదిగా నుండుట యుచితము.

'తుంగ సమూహంబుల& = తుంగపుల్లల మొత్తములతో' నని యర్థము. - 'తుంగ సమూహ' మనుట, 'తమ్మి ప్రోవు' అనుట వంటిది. (భా. అశ్వమేధ 3-31)

154. 'ఆపదలను

"చోర మహుతాశన సర్ప సం
హాతులను దప్పి నాఁకటను బంచత నొందెడు నట్టి జీవుఁ డా
పదలను గుంది పూర్వ మగు పాపఫలంబు భుజించు" 12-27

వా. కల్లూరి. బులుసు. రాయలు.

ఇది తకారప్రాస పద్యము. 'ఆపదలను' అనుటచేత ప్రాసము తప్పినది. కనుక పాఠ మసాధువు.

"జీవుఁ డా, వెతలను బూర్వకర్మభవవేదన లొందుచుఁ గుందు" అని వా. తం. పాఠము.

ఇది ప్రాసమును సరిపఱుచుటకు కల్పింపఁబడిన పాఠము. కవి పాఠము, — 'జీవుఁ డా, పతులను గుంది' అని యుండును. ఆ పతులను - అని యన్నను 'ఆపదలను' అనియే అర్థము.

'ఆపతి' — ఆపత్తి కి వికృతి. అట్లే, సంపత్తికి 'సంపతి' వికృతి. ఆపతి, సంపతి నిఘంటువులలో లేవు గాని, లోకమున ప్రసిద్ధముగా నున్నవి.

తిరుపతి యాత్రికులు - కొండయెక్కునప్పుడు - "ఆపతి మొక్కులవాడా! అడుగడుగు దండాలవాడా! యేడుకొండలవాడా! యెంకట్రమణా!" అని సంబోధించుచుందురు.

"హాయీ! వోయీ! ఆపతుల గాయీ" — అని స్త్రీలుపాడు జోలపాట. పల్లెటూళ్ళలో, 'సంపతమ్మ' - 'సంపతిగాడు' అను పేరు లున్నవి.

'సంపతి'కి కవిప్రయోగమును ఉన్నది.—

పలుకుటిల్లాలి నెమ్మోము బాఁపనయ్య
పాదము నెల వయ్యు సంపతి పువ్వుఁబోడి
కాటప ట్టయ్యు నే వేల్పు మేటిచేత
నలరు నెత్తమ్మిమి యా కాఁక వెలుఁగు చెలఁగు." రామా. పీఠిక. 17

ఇది 1895. కం. వీరేశలింగంగారి ప్రతి పాఠము.—

ఈ పాఠము, 1917. వావిళ్ళ ముద్రణములో, — 'సంపత్తి పువ్వుఁబోఁడి' గా మాఱిపోయినది. అది భాషాసంప్రదాయము తెలియని పరిష్కర్తచేసిన మార్పు.

'సంపత్తి' సంస్కృత శబ్దము. 'పువ్వుఁబోఁడి' తెనుఁగు. ఆ రెంటిని జోడించి, 'సంపత్తి పువ్వుఁబోఁడి' (= సంపత్కాంత) అని రూపకముచేయుట కంటె 'సంపతి పువ్వుఁబోఁడి' అనుటయే యుచితము.

అన లది అచ్చతెనుఁగు పద్యము. అందులో 'సంపత్తి' అను తత్సమ పద ముండఁ దగదు. పరిష్కర్త అదియును గమనింపలేదు. కనుక మార్పు తప్పు.

'సంపతిల్లు' అను క్రియయును గలదు. ('సంపతి' నుండి పుట్టినదే.)

"వీనుల కమృతంపు సోనలై వర్తిల్లు
శారికాముఖసూక్తి సంపతిల్లు." విజ. 1-187

ఇది శ. ర. లో 'సంపతిల్లు' క్రింద ఉదాహృతమైయున్న పాఠము.

ఇందలి 'సంపతిల్లు' వేదం వారి - (1911) ముద్రణములో - 'సందడిల్లు' గా మాఱిపోయినది. అదియును, 'సంపతి' అపశబ్ద మన్న భావముతో - వారో, వారికి ముందటివారో - చేసిన మార్పే.

'ఆపతులను' అనునదే కవిపాఠమనియు, అది తప్పనుకొని 'ఆపదలను' అని యొకరును, 'ఆవెతలను' అని యొకరును పాఠమును మార్చినారనియు సారాంశము.

155. 'అరిందముఁడు'

"శివస్వామియు వానికి నరిందముండును .... ఉదయించి" 12-8

అని హ. పాఠము. -

"శివస్వాతియు వానికి నరిందముండును"

అని తం. వా. కల్లూరి. బులుసు.

రెండు పాఠములలోను పొరపాటున్నది.

"చరమో యత్ర శివస్వాతి రరిందమః, తస్యాపి గోమతీః పుత్రః" అని మూలము. 1-26

'అరిందమః' అనునది శివస్వాతికి విశేషణము గాని, ప్రత్యేక నామముకాదు. శివస్వాతియొక్క కుమారుఁ డని యర్థమును కాదు. 'అరిందముండైన శివస్వాతి' అని యర్థము.

కాఁబట్టి పై పాఠములు రెండును సరియైనవి కావు.

పూర్వపరిష్కర్తల దృష్టిలో పడక నిలిచియున్న యిట్టి యపపాఠము లింకను గలవు. ఈ ప్రతిలో ఆ యా తావులలో చూపఁబడి యున్నవి.

కొన్ని యతులు - వానిగతులు

మహాకవి పోతన అఖండయతిని, 'ఉ-వు' యతిని, 'ఋ-రు' యతిని విరివిగా వాడియున్నాఁడు. ఈ ముత్తెఱఁగు యతులును పూర్వగ్రంథములలో ఉన్నవేకాని పోతన క్రొత్తగా కల్పించినవి కావు. కాని, అప్పకవి అఖండయతిని ఒప్పలేదు;

తక్కిన రెంటిని చెప్పలేదు. అందువలన తంజనగరంవారు ఆ యతులు దుష్టము లన్నారు. అవి, పోతన రచనలోని శిథిల భాగములను పూరించిన వెలిగందల నారయవి గాని పోతనవి కా వన్నారు. (పీఠిక. పు. 38) – అది యొక తప్పు సిద్ధాంతము.

ఆ సిద్ధాంతముతోనే వారు తొట్టతొలి పద్యములోని అఖండయతిని మార్చివేయుట. అట్లే గ్రంథములోని యతులను గూడ కొన్నిటిని మార్చినారు. వారి ననుసరించి, పిమ్మటి పరిష్కర్తలు మఱికొన్నిటిని మార్చినారు. వారి వీరి చేయి సోకనివి కొలఁదిగా నిలిచియున్నని. ఇవి – భాగవతములోని యతులకు పట్టిన గతులు.

అప్పకవి వ్రాఁతనుబట్టి అంతకు పూర్వులైన మహాకవుల కృతులలోని యతులను దిద్దుటయే తప్పు. ఆ దిద్దుపాటులలోను పొరపాటు లున్నవి. అది విశేషము.

పోతన భాగములలోను, నారయ రచనలోను కొన్ని పద్యములలో యతులు తప్పియున్నవి. కొన్ని సవరింపఁబడినవి; కొన్ని అట్లే యున్నవి. ఈ యంశము లన్నియు ఈ క్రింది పరామర్శలో తెల్లము కాఁగలవు.

అఖండయతి :

ఇంతకు ముందటి పాఠవిమర్శలో అఖండయతులు కొన్ని చూపఁబడినవి. ఇంకను కొన్ని.—

1. ఎట్టివారి కిం, "పొదవఁగఁ గానవచ్చు గురువుల్" 3–257
   ఇది వ్రాఁత ప్రతులలోను, 'తం' ప్రతిలోను ఉన్న పాఠము.
   ఎట్టివారి మేల్, "వదలక కానవచ్చు గురులన్" అని మార్పు. (వా.)
2. "నరుఁడు నీ మాయ నెట్లైన నగుచునుండు" 10 పూ. 556
   ఇది 'హ.' పాఠము. – 'అరుదు నీ మాయ' అని మార్పు. (తం. వా.)
3. క్రిం, "దటి శాముమన నేమి నోచితమ్మ ధరిత్రీ!" 10 పూ. 1015
   (మార్పు లేదు)
4. "నడచెఁ గృష్ణుని రథము వెన్నంటి చెలఁగి" 10 ఉ. 391
   'వెన్నడి చెలంగి' అని మార్పు. (తం. వా.)
   'వెన్నడి' వలెనే 'వెన్నంటు' కూడ శబ్దపల్లవ క్రియయే. (ఏకపదమే) కావున మార్పు అనవసరము.
5. చెలు, "వొలయఁగఁ బాటించి యుద్ధవున కిట్లనియెన్" 10 ఉ. 659
   (మార్పు లేదు)
6. సహదే, "వునిఁ బట్టముగట్టెఁ ద న్నవోన్నతపదవిన్" 10 ఉ. 738
   (మార్పు లేదు)

7. సా, "ల్వ్యం బదియేను తూపుల నవోన్నత వక్షము గాఁడనేసినన్" 10 ఉ. 851
ఇది హ. వా. పాఠము.
సా, 'ల్వ్యం బదియేను బాణముల నున్నత వక్షము' అని మార్పు. (తం.)
ఈ మార్పున, అప్పకవీయము ప్రకారము - యతి భంగము.
8. పెం, "పౌనరం గావించి బంధు బుధ యుతుఁడై" 10 ఉ. 1035
ఇది 'హ' పా.— 'బంధు యుక్తముగా' అని మార్పు. (తం. వా.)
9. పుండరీకనే, "త్రుని నిజధామ వైభవ సదున్నత తన్మహనీయ మూర్తికిన్"
10 ఉ. 1311
ఇది 'హ' పా.— 'వైభవ సమృద్ధికి' అని మార్పు. (తం. వా.)
ఈ యతియు అప్పకవి ప్రకారము తప్పే.
అఖండయతి సుప్రసిద్ధము గావున, గ్రంథవిస్తర మెందు కని యుదాహరణము లెక్కువగా నియ్యలేదు.

'ఉ - వు' యతి :

1. అభిమత, "మొప్పఁగఁ దగు సప్తతంతువులు గావింపఁగా" 2-98
ఇది 'తం' పా.-'ఒప్పఁగ నా సప్తతంతు వొగిఁ గావింపఁగా"అని మార్పు.(వా.)
2. కా, "వున నీ వేళన త్రుంపు సజ్జనహితోద్యోగాను రక్తుండవై" 3-672
ఇది వ్రాఁత ప్రతుల పాఠము.
'సజ్జనహిత ప్రోద్యోగ రక్తుండవై' అని మార్పు. (తం. వా.)
3. హాహారవ, "మొదవఁగ నిట్లనిరి మానవులుఁ ద్రిదశులు" 4-99
ఇది హ. తం. పా.-
'హాహాధ్వని, వొదలఁగ' అని మార్పు. (వా.)
4. పొడ, "వునుఁ బంచసప్తతి యోజనముల" 4-136
ఇది వ్రాఁత ప్రతిలోను, తం. ప్రతిలోను ఉన్న పాఠము.
పొడ, 'వొగిఁ బంచసప్తతి యోజనముల' అని మార్పు. (వా)
5. కా, "వున జలదాగమోదితపయోనివహంబు" 4-498
వ్రాఁతప్రతి. తం. ప్రతి పాఠము.
ఒ, 'య్యన .... పయః ప్రకరంబు' అని మార్పు. (వా.)
6. కా, "వున నిలఁ బుణ్యతీర్థముల నొప్ప" 4-931
వ్రాఁత ప్రతి. తం. ప్రతి - పా. -
'పుణ్యతీర్థములఁ బోల' అని మార్పు. (వా.)

7. "ఉర్వరఁ గల రేణువులకన్న దట్టమై" 6-440
వ్రాత. హ. ప్రతుల పా. -
'భూస్థలిఁగల రేణువులకన్న' అని మార్పు. (తం. వా.)

8. కా, "పునఁ దగ నర్జునుండు పవనోద్భవుఁ డేనును"
హ. తం. పాఠము.
కా, 'పున విజయుండునుం బవనపుత్రుఁడు నేనును' అని మార్పు. (వా.)

9. "సా, ల్వుం బదియేను బాణముల నున్నతవత్సము" 10. ఉ. 851
ఇది 'తం' పాఠము. 'పదియేను తూపులనవోన్నత' అని మార్పు. (వా.)

10. మ, 'హోగ్రుఁడై పట్టితెచ్చె సాల్వుండు గడఁగి" 10. ఉ. 900
మార్పులేదు.

11. "ఒనరింప మీఱి నవ్వుటయుఁ గ్రోధ" 10. ఉ. 1154
మార్పులేదు.

ఉకారము వాడుకలో 'వు' గా ఉచ్చరింపఁబడుటను బట్టి, 'ఉ-వు' లకు యతి కూర్పఁబడినది. ఇదియును కవు లంగీకరించినదే.

"ఒక్కనిడించి పోవుటకు భీతిల్లి" (నవనాథ. పుట. 92)

"దే, వునకు ననుంగువాఁడ నని యుత్సుకతన్ నుతియింతు" (వృషాధిప-98)

"కా, వునఁ జండాలుఁడవౌదు సందియము లేదూహింప" (ధర్మఖండము 3-82)

(చూ. శ్రీ సంపత్కుమారాచార్యులుగారి 'తెలుగు ఛందోవికాసము'. పు. 161)

'ఋ - రు' యతి :

"దు, ష్కృతులం ద్రోతురు కాలచక్ర మహితాస్త్రుండట్టి" 10. ఉ. 1328
ఇది తం. వా. లోను, వ్రాఁత ప్రతులలోను ఉన్న పాఠము.
"మహితాసింబట్టి" అని హ. ప్రతిలో మార్పు.
మార్పు అనవసరము. మహాకవుల ప్రయోగము లున్నవి.
"క్రూరార్థ చంద్రాస్త్ర కృత్తోరుబాహులై" (భాస్క. యు. 1449)
"శృత్యుం డాతఁడు మూఁడు లోకములలో రూపింప సర్వేశ్వరా !" (స. శ.)

'ఋ - ఉ' యతి :

"మృదుల పక్వాన్న భోజనములను మాని" 11-74

ఇందు 'మృ - ము' లకు యతి చెల్లింపఁబడినది. అట్లు చెల్లింపరాదని కాఁబోలు 'హ' ప్రతిలో-"మృదుల పక్వాన్నములను దా మెసఁగఁగోరి" అని మార్పుచేయఁబడినది.

మార్చ నక్కఱలేదు. ఋకార సహిత వర్ణమునకును, ఉత్వోత్వసహిత వర్ణము లకును యతి చెల్లించుట కలదు.

"మృడుఁడా యపస్మారమును బడఁద్రొక్కి" పండి. వాద. పు. 683

"గృహధర్మనిరతులు కొనివచ్చి భక్తిపూ, ర్వకముగా" భోజ. 3-27

(ఈ యతులను గూర్చిన వివరములకు శ్రీ నిడుదవోలు వేంకటరావుగారి 'భాషాపరిశోధన' చూచునది.)

'ద్రు - దె' యతి :

"ద్రుహిణ తనూభవుండు చనుదెంచుట" 10. ఉ. 1264

"రు, ద్రుని యందలి సత్వగుణము దెలియుట కొఱకై" 10. ఉ. 1265

అప్పకవీయము ప్రకారము 'ద్రు - దె' లకు యతి చెల్లదు. అందువలన తంజనగరం వారు 'ద్రుహిణ' పాఠము నల్లే యుంచి, "కవి 'దృహిణ' శబ్దముగా భావించియుండు" నన్నారు.

రెండవ పద్య పాఠమును "రు, ద్రునియందలి సత్వగుణ మెఱుంగుట కొఱకై" అని మార్చి యతిని సరిపెట్టినారు.

కాని, వారు త్రొక్కిన త్రోవ సరియైనది కాదు. 'పోతన ద్రుహిణ శబ్దమును 'దృహిణ' శబ్దముగా భ్రమించియుండు' ననుకొనుటకంటెను, 'ఆయన 'ద్రు - ద్రె' లకు యతి చెల్లింపవచ్చునని భావించియుండు' ననుకొనుట సమంజసము. ఒకటికి రెండు మార్లు - ఆ యతిని ప్రయోగించి యుండుటయే అందుకు తార్కాణము.

'ద్రు - దె' లకు కూర్పఁబడిన మైత్రి సూటి యైనది కాదు. కొంచెము డొంక తిరుగుడుగా అతుకుపెట్టఁబడిన దూరపు సంబంధము. ఎట్లనఁగా :

పోతన 'రు - ఋ' లకు యతి చెల్లించియున్నాఁడు. - 'ద్రుహిణతనూభవుండు తన దృష్టికి' అన్నచో, ఆయన మతమున యతి సరిపడును, యతి విషయమున 'దృ' - 'దె' సజాతీయములు. కనుక 'ద్రు' తో 'దృ' కు మైత్రి చెల్లినప్పుడు 'దె' కు మాత్ర మెందుకు చెల్లదు ?

ఈ దృష్టితో కూర్పఁబడినదే 'ద్రు - దె' లకు మైత్రి. ఇదియొక అపూర్వ యతిగా భావించుట యుచితము గాని, పోతన ద్రుహిణ శబ్దము విషయమున భ్రమ పడినాఁ డనుట గాని, ఆయన బుద్ధిపూర్వకముగా ప్రయోగించిన యతిని మార్చుట గాని యుచితముకాదు. విజ్ఞులింకను విచారింతురు గాక.

ఇంతవఱకును చూపఁబడిన భాగవత యతు లన్నియు, ఆ కవుల మతము ననుసరించి సరియైనవే యనియు, పోతన రచనలోని యతులు, ఆయనగారు వాడినవే కాని ఇతర ప్రక్షిప్తములు కావనియు, పరిష్కర్త తమ యిష్టప్రకారము మార్చి వేయుట పరిష్కరణ పద్ధతి కాదనియు సారాంశము.

భాగవతము - వ్యావహారికభాష

భాగవత కవులు వాడుక భాషను ధారాళముగా నుపయోగించుకొన్నారు. ఛందోబద్ధము కూడ చేసినారు. అది యాకవుల సంప్రదాయము. అది గమనింపక పరిష్కర్తలు పెక్కు తావులలో గ్రాంథికములోనికి మార్చినారు. గ్రంథవిస్తర భీతిచేత ఒకటి రెండు పట్టులు మాత్రమే యెత్తి చూపఁబడుచున్నవి.

1. "పొడుపు కొండమీఁదఁ బొడిచింది మొదలుగా" 10 పూ. 802
   అని వ్రాఁత ప్రతులలోను, హ. ప్రతిలోను పాఠము.
   'పొడుచుట మొదలుగా' అని సవరణ. (తం. వా.)
2. "జాలముల నుండి ముత్యాల శాసలొలుక" 10 ఉ. 672
   అని వ్రాఁత ప్రతులు; హ. ప్రతి. ('శాస' - యతిస్థానమున నున్నది.)
   "సీమలందుండి ముత్యాల సేసలొలుక" అని మార్పు. (తం. వా.)
3. "చన్నుల జిలుఁగు కంచలల నడుమ" (నడుమ) 10 ఉ. 797
   అన్ని ప్రతులలోను ఇట్లేయున్నది.'కంచల'లోని 'చ' యతి స్థానమున నున్నది.
   'కంచెల' గ్రాంధిక రూపము. పరిష్కర్తలు గుర్తింపలేదేమో! దిద్దలేదు.
4. "శరణంబులు నీ పదాబ్జ శావానిరతుల్" 11-15
   'నీదు దివ్యచరణంబులిలఁ' అనియు, 'నీ పదాబ్జ సంస్మరణంబుల్' అనియు మార్పులు. (తం. వా.)

ఇట్టివి చాల కలవు. ఇక్కడ చెప్ప వచ్చినది, - పొడిచింది; శాసలు; కంచల; శావా - అనునవి సాధురూపము లని కాదు. అవి ఆ కవు లిష్టపడి వాడుకొన్న శబ్దము లనియు, వానిని మార్చరాదనియును. అంత మాత్రమే.

యతిభ్రంశములు :

ఈ క్రింది పద్యపాదములలో యతులు తప్పి యున్నవి. పరిష్కర్తలు కొన్ని సవరించినారు; కాని ఆ సంస్కరణలవలనను ఆ లోపము తొలఁగలేదు.

1. మాల్యాంబరా - "భరణలేపనముల నమరియుండి" 10 పూ. 1711
2. బాహాబలా - "వార్యుండై శితసాయకాలి నవి మాయం జేసినఁ" 10 ఉ. 559

3. "హృద్వీథి సతతంబు నిలుపవలయు" 11-44

'నినుపవలయు' అని సవరణ. (తం.) ఇందును యతి తప్పినది.

4. అం - "తర్భావంబునను బోధమంతయు" 11-110

'అం - తర్భావంబైన బోధమంతయు' అని మార్పు. (తం. వా.)

ఈ మార్పులోను యతి తప్పియే యున్నది.

ఈ ఛందో దోషములన్నియు ప్రమాద మూలకములు. మహాకవులకును ప్రమాద ముండును. మఱియు వా రొకొక్కొక్క చోట వ్యాకరణ నియమముల నుల్లంఘించుటయు నుండును. వారి ప్రయోగము లెట్టివైనను, అవి యట్లుండవలసినదే కాని, యితరులు మార్పరాదు. ఛందోభంగాది దోషములు సంస్కృత భాగవతమునను ఉన్నవి. కాని వానిని పరిష్కర్త లెవ్వరును సవరింపలేదు. ఈ యాంధ్ర భాగవతమున పూర్వ పరిష్కర్తలు పెక్కు మార్పులు చేసియున్నారు. అవి యీ పరిష్కరణమున కొంతవఱకు చక్కఁబఱుపఁ బడినవి. గుణదోషములకు సహృదయులైన విమర్శకులు ప్రమాణము.

"తం సంతః శ్రోతు మర్హంతి సదసద్వ్యక్తిహేతవః
హేమ్నః సంలక్ష్యతే హ్యగ్నౌ విశుద్ధిః శ్యామి కాపి వా."

తాళపత్ర ప్రతులు :

ఆంధ్రదేశమునందును ఆంధ్రదేశము బయటను భాగవతమునకు సంబంధించిన తాళపత్ర గ్రంథములు వందల సంఖ్యలో కలవు. కాకినాడ ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తు నుండి 150, గౌతమీ గ్రంథాలయము రాజమండ్రి నుండి 14, ఆంధ్రేతిహాస పరిశోధక మండలినుండి 13, తంజావూరు సరస్వతీమహాల్ లైబ్రరీనుండి 51, మధురనుండి 2, ఆంధ్రసారస్వత పరిషత్తు హైదాబాదు నుండి 7, లక్ష్మణరాయ పరిశోధకమండలి హైదాబాదునుండి 10, ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయము నుండి 10, తాళపత్ర ప్రతుల సమాచారము వానికి సంబంధించిన వివరములు సేకరించితిమి. భాగవత పరిష్కరణమునకు వీనినుండి 26 ప్రతులు ఎన్నుకొంటిమి. ఈ ప్రతులు తెలంగాణము, రాయలసీమ, కోస్తాజిల్లాలు - అనగా తెలుగుదేశ మందలి ప్రధానమైన మూడు మండలములకు సంబంధించినవి. పరిష్కరణమునకు ఎక్కుడుగా నుపకరించినవి ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు కాకినాడ, గౌతమీ గ్రంథాలయము రాజమండ్రి, ఆంధ్రసారస్వత పరిషత్తు హైదాబాదు వంటి సంస్థలవారి యమూల్య తాళపత్ర గ్రంథములు. తాళపత్ర గ్రంథములందలి పాఠములకు 'క, చ, ట, త, ప, గ, జ, డ, ద, బ, య, ర' అను సంకేతములను అధోజ్ఞాపిక లందిచ్చి యున్నాము. వీనిలో య, ర సంకేతములు

ప్రథమ స్కంధము ప్రారంభమునుండి 175 పద్యముల వఱకే వాడితిమి. పాఠభేదము లంతగా కానరాని యా రెండు తాళపత్ర గ్రంథములు తీసివైచి అటుపైని క, చ, ట, త, ప, గ, జ, డ, ద, బ యను సంకేతములే వాడితిమి. ఈ సంకేతములే యే తాళపత్ర గ్రంథములకు ప్రాతినిధ్యము వహించునో వాని వివరములు దిగువ పేర్కొనఁ బడినవి.

క. 1. నెం. 4168 కాకినాడ ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తు వారిది. శ్రీ తాళములపై నున్న చక్కని ప్రతి. మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు అనంతపురం మండలమున సేకరించినది. రాయలసీమ ప్రతి. ఇది భాగవతము ప్రారంభము నుండి సప్తమ స్కంధము 132 వ పద్యాంతము వఱకు సంప్రదింపఁ బడినది.

2. నెం. 1203. కాకినాడ ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తు వారిది. ఇది జ్ఞాన విద్యుత్ప్రవాహినీ ఆంధ్రభాషానిలయం ఖమ్మం నుండి కాకినాడ చేరుకొన్నది. తెలంగాణము ప్రతి. దీనిలో షష్ఠ స్కంధము కూడ పోతనామాత్య విరచిత మనియే కలదు. అష్టమ స్కంధము చివర రాక్షసనామ సంవత్సర చైత్ర శు॥ ౧౩ మందవాసరం (క్రీ. శ. 31-3-1855) అని కలదు. దీనిని సప్తమ స్కంధము 133వ పద్యమాదిగా అష్టమ స్కంధాంతము వఱకు సంప్రదించి యుంటిమి.

3. నెం. 4179. కాకినాడ ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తు వారిది. నెల్లూరు ప్రాంతము నుండి శ్రీ వావిలకొలను సుబ్బారావుగారు పంపించినది. రాయలసీమ ప్రతి. నవమ స్కంధము ప్రారంభమునుండి ద్వాదశ స్కంధాంతము వఱకీ ప్రతి సంప్రదింపఁబడినది.

చ. 1. నెం. 1191. కాకినాడ ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తు వారిది. సంపూర్ణ ప్రతి. ఇందు ఏకాదశ ద్వాదశ స్కంధములు కూడ పోతన పేరుతోఁ గలవు. దశమ స్కంధము పూర్వభాగము చివర సౌమ్యనామ సంవత్సర ఆషాఢ శుద్ధ విదియ గురువారం (క్రీ. శ. 25-6-1789) అని కలదు. "యాదాళం చలమన్న కొమారుడు చిన్న సుబ్బయ్యకు ఘట్టులో వుండే పబ్బతి వెంకట నార్గప్ప" వ్రాసియిచ్చినట్లు కలదు. రాయలసీమ ప్రతి. దీనిని ప్రారంభము నుండి చివరవఱకు సంప్రదించి యుంటిమి.

ట. 1. నెం. 18. ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు హైద్రాబాదు వారిది. వనపర్తి సంస్థానాధీశ్వరు లిచ్చినది. తెలంగాణము ప్రతి. వనపర్తి రాజ్ఞి రాయ కేసమ్మ దేశాయిగారికి ముంగర నర్సన్న శా. శ. ౧౭౩౪ నందన మార్గశిర

బహుళ విదియ భానువారం (క్రీ. శ. 9-12-1832) నాడు వ్రాసి యిచ్చినది. ఇది ప్రారంభము నుండి చతుర్థ స్కంధాంతము వఱకు సంప్రదింపఁ బడినది.

2. నెం. 15 ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు హైద్రాబాదు వారిది. పైనున్న నెం. 18 ప్రతికి సంబంధించినదే యీ ప్రతి. నవమ స్కంధాంతమున వ్రాయసకాఁడు ముంగర నర్సన్న శా. శ. ౧౭౫౫ విజయనామ సంవత్సర వైశాఖ బహుళ షష్ఠి భృగువారం (క్రీ. శ. 10-5-1833) నాటికి ముగించినట్లున్నది. దీనిని పంచమ స్కంధము ప్రారంభము నుండి నవమ స్కంధాంతము వఱకు సంప్రదించితిమి.

3. నెం. 1640. కాకినాడ ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తు వారిది. రంగనాథరావు గారు రాయలసీమనుండి సంపాదించిన ప్రతి. దశమస్కంధము ప్రారంభము నుండి ద్వాదశ స్కంధాంతము వఱకు సంప్రదింపఁ బడినది.

త. 1. నెం. 34. రాజమహేంద్రవరము గౌతమీ గ్రంథాలయము వారిది. పెద్దాపురం సంస్థానాధీశ్వరు లిచ్చినది. పంచమ స్కంధము చివర రాజావత్సవాయి జగన్నాథరాజుగారి పుస్తక మని యున్నది. ప్రథమస్కంధాంతమున ప్రమాదినామ సంవత్సర మాఘశుద్ధ విదియ ఆదివారం క్రీ. శ. 2-2-1774) నాటికి గొట్టిముక్కుల జగన్నాథరాజుగారి ప్రతిని చూచి చిరుపూరి గురవరాజు వ్రాసి నట్లున్నది. ఇది గోదావరీ మండలము ప్రతి. ప్రారంభమునుండి పంచమ స్కంధాంతము వఱకు సంప్రదింపఁ బడినది.

2. నెం. 4140. కాకినాడ ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తు వారిది. తంజనగరం తేవ పెరుమాళ్ళయ్యగారు సంపాదించినది. దీని పంచమ స్కంధమున నాశ్వాస విభజనము లేదు. షష్ఠ స్కంధము పోతనామాత్యుని పేరుతో నున్నది. షష్ఠస్కంధము ప్రారంభము నుండి నవమ స్కంధాంతము వఱకు సంప్రదింపఁ బడినది.

3. నెం. 2538. కాకినాడ ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు వారిది. బద్దెవోలు గురయ్యగా రిచ్చినది. రంగనాథరావుగారు సంపాదించినది. వ్రాయసకాఁడు బద్దెవోలు గురవప్ప. షష్ఠస్కంధము సర్వధారినామ సంవత్సర ఆశ్వయుజ బహుళ దశమి (క్రీ.శ. 2-11-1828) నాటికిని, ద్వాదశ స్కంధము శా.శ. ౧౭౫౧ విరోధి పుష్యశుద్ధ పంచమి (క్రీ.శ. 30-12-1829) నాటికిని ముగిసిన ట్లున్నది. దీనిని దశమ స్కంధము ప్రారంభము నుండి ద్వాదశ స్కంధాంతము వఱకు సంప్రదించి యుంటిమి.

ప. నెం. 1638. కాకినాడ ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తు వారిది. రాయలసీమ ప్రతి. ద్వాదశ స్కంధాంత గద్యము పోతనపేరుతో నున్నది. చిట్టచివర స్వస్తిశ్రీ విజయాభ్యుదయ శాలివాహన శకవర్షంబులు ౧౭౪౦ అగు నేటి బహుధాన్య నామ సంవత్సర మార్గశిర బహుళ విదియ ఇందువాసరం వరకు (క్రీ. శ. 14-12-1818) కొట్టుపాటి భాస్కరయ్య వ్రాసిన భాగవతం ద్వాదశ స్కంధాలు'' అని కలదు. ఇది దశమ స్కంధము ప్రారంభము నుండి ద్వాదశ స్కంధాంతము వఱకు సంప్రదింపఁ బడినది.

గ. నెంబరులేదు. కాకినాడ ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తు వారిది. వ్రాయసకాడు బండిగోపాలం. దశమ స్కంధము పూర్వభాగము చివర శుక్ల నామ సంవత్సర ఆశ్వీజశుద్ధ ద్వాదశి గురువార (క్రీ. శ. 12-10-1749) మనియు ఉత్తరభాగము చివర శుక్లనామ సంవత్సర పుష్య బహుళ తదియ ఆదివార (క్రీ. శ. 14-1-1750) మనియు కలదు. ఇది కోస్తా జిల్లాలకు సంబంధించిన ప్రతి. దశమస్కంధము ప్రారంభము నుండి ద్వాదశ స్కంధాంతము వఱకు సంప్రదింపఁ బడినది.

జ. 1. నెం. 1318. కాకినాడ ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తు వారిది. రంగనాథరావుగారు సంపాదించినది. గ్రంథారంభమున దీని యజమాని పోలెపల్లె రామన్న యని కలదు. కోస్తా జిల్లాలకు సంబంధించిన ప్రతి. దీనిని ప్రారంభము నుండి సప్తమ స్కంధాంతము వఱకు సంప్రదించితిమి.

2. ప. సంకేతమునకు ప్రాతినిధ్యము వహించు నెం. 1638 ప్రతి ఈ స్థానమున అష్టమ స్కంధము ప్రారంభము నుండి నవమ స్కంధాంతము వఱకు సంప్రదింపఁ బడినది.

3. నెం. 2728. కాకినాడ ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తు వారిది. దూపాటి వెంకట రమణాచార్యులుగారు ఎనమదల నుండి సంపాదించి పంపినది. తెలంగాణము ప్రతి. దశమస్కంధము పూర్వోత్తర భాగములకై సంప్రదింపఁ బడినది.

4. 3456. కాకినాడ ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తు వారిది. దూపాటి వెంకట రమణాచార్యులుగారు తెలంగాణము (బమ్మెర ప్రాంతము)నుండి సేకరించి పంపించినది. ద్వాదశ స్కంధాంత గద్య పోతనామాత్యుని పేరుతో నున్నది. దీనిని ఏకాదశ ద్వాదశ స్కంధములకై సంప్రదించితిమి.

డ. 1. నెం. 1533. కాకినాడ ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తు వారిది. చక్కని ప్రాచీన ప్రతి. కోస్తా జిల్లాలకు సంబంధించినది. ప్రారంభము నుండి నవమ స్కంధాంతము వఱకు సంప్రదింపఁ బడినది.

2. నెం. 1212. కాకినాడ ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తు వారిది. జ్ఞాన విద్యుత్ప్రవాహినీ ఆంధ్ర భాషా నిలయము ఖమ్మం నుండి సంపాదించినది. తెలంగాణము ప్రతి. దశమ స్కంధము పూర్వ భాగమున ప్రారంభము నుండి 530 పద్యముల వఱకు సంప్రదింపఁ బడినది.

3. నెం. 4200. కాకినాడ ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తు వారిది. తంజావూరు నుండి వచ్చినది. దక్షిణాదిప్రతి. దశమ స్కంధము పూర్వ భాగమున 531 నుండి 557 పద్యముల వఱకు సంప్రదింపఁ బడినది.

4. నెం. 9. హైద్రాబాదు లక్ష్మణరాయ పరిశోధక మండలి వారిది. తెలంగాణము ప్రతి. దశమ స్కంధము పూర్వ భాగమున 558 నుండి 1258 పద్యముల వఱకు సంప్రదింపఁ బడినది.

5. నెం. 4200. పైని పేర్కొన్న తంజావూరు ప్రతియే. 1259 నుండి 1578 పద్యము వఱకు సంప్రదింపఁ బడినది.

6. నెం. 13. ఆంధ్రసారస్వత పరిషత్తు హైద్రాబాదు వారిది. వనపర్తి సంస్థానాధీశ్వరు లిచ్చినది. తెలంగాణము ప్రతి. దశమ స్కంధము పూర్వ భాగమున 1579 పద్యము నుండి దశమ స్కంధము ఉత్తర భాగాంతము వఱకు సంప్రదింపఁ బడినది.

ద. 1. నెం. 19. ఆంధ్రసారస్వత పరిషత్తు హైద్రాబాదు వారిది. వనపర్తి సంస్థానాధీశ్వరు లిచ్చినది. తెలంగాణము ప్రతి. ప్రారంభమునుండి తృతీయ స్కంధాంతము వఱకు సంప్రదింపఁ బడినది.

2. నెం. 40. రాజమహేంద్రవరము గౌతమీ గ్రంథాలయము వారిది. పెద్దాపురం వత్సవాయి రాజు లిచ్చినది. వత్సవాయి పత్తిపాటి వెంకటపతిరాజు గారికి రేమెళ్ళ పాపయ్య ప్రమాది సంవత్సర కార్తిక శుద్ధ పంచమి శుక్రవారం (క్రీ. శ. 8-11-1793) నాటికి వ్రాసియిచ్చినది. కోస్తా జిల్లాల ప్రతి. దీనిలో పంచమ స్కంధాంత గద్యము పోతనామాత్యుని పేరుతో నున్నది. దీనిని పంచమ స్కంధము ప్రారంభము నుండి నవమ స్కంధాంతము వఱకు సంప్రదించితిమి.

ఖ. 1. నెం. 4087. కాకినాడ ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తు వారిది. అనంతపురం మండలము నుండి మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు తెచ్చినది. రాయలసీమ ప్రతి. ప్రారంభము నుండి యష్టమ స్కంధాంతము వఱకు సంప్రదింపఁ బడినది.

2. నెం. 3941. కాకినాడ ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తు వారిది. దూపాటి సోదరులు తెలంగాణము నుండి సేకరించి పంపించినది. ఇందులో షష్ఠ స్కంధము కూడ పోతనామాత్య విరచితమని కలదు. అష్టమ స్కంధము చివర రాక్షసనామ సంవత్సర మాఘ బహుళ పంచమి స్థిరవారం (క్రీ. శ. 27-2-1796) నాటికి రంగరాజు వెంకటనర్సు వ్రాసి నట్లున్నది. దీనిని నవమ స్కంధము కొఱకు మాత్రము సంప్రదించితిమి.

పై తాళపత్ర గ్రంథములు కాక వివిధ ముద్రిత ప్రతులను కూడ పరిశీలించి వానిలో కేవలము మూఁడింటిలోని పాఠాంతరములను మాత్రమే హ. తం. వా. సంకేతములతో నధోజ్ఞాపికలం దిచ్చియున్నాము.

హ:— పురాణం హయగ్రీవశాస్త్రిగారి ప్రతి. 1855.

తం:— తంజనగరం తేవప్పెరుమాళ్ళయ్యగారి ప్రతి. 1905.

వా:— వావిళ్ళవారి ప్రతి. 1948.

భాగవతము - ఇతర భాషలు :

భారతదేశమున నితరదేశీయ భాషలందలి భాగవతములఁ గూర్చిన సమాచారమును శ్రీ నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు తమ 'పోతన' కృతిలో విపులముగా నిచ్చియున్నారు. దాని సారాంశ మిది.

తమిళము:— పదునాఱవ శతాబ్దమున వరదరాజ అయ్యంగారు విశిష్టాద్వైత సంప్రదాయానుసారముగను, క్రీ. శ. 1700 ప్రాంతమున అరియప్పపులవర్ అను నాతఁడు సంగ్రహముగను, క్రీ. శ. 19. శతాబ్దిలో కలంగుడి నటేశశాస్త్రిగారును భాగవతమును తమిళమున కనువదించిరి.

కన్నడము:— క్రీ. శ. 1530 ప్రాంతమున విఠలనాథు డను కవి విశిష్టాద్వైత సంప్రదాయాను సారముగా భామినీ షట్పదులందు సంగ్రహముగా భాగవతమును రచించెను.

మళయాళము:— సుప్రసిద్ధ ప్రాచీన మళయాళ కవి ఎఴుతచ్చన్ భాగవతము పది స్కంధములు మాత్రము వ్రాసినట్లు కొందఱును, తద్భిన్నముగా మఱికొందఱును చెప్పుదురు. శేషభాగమును రచించినవారు పురయన్నూర్ నంబూద్రిపాదు, ప్రన్నశేరినంబి యను వారలు.

మహారాష్ట్రము:— మహాభక్తుఁడగు ఏకనాథుఁడు క్రీ. శ. 1580 ప్రాంతమున మహారాష్ట్రమున చాల క్లుప్తముగా రచించెను.

గుజరాతీ:— రత్నేశ్వరుఁడను కవి (1650-1720) చాల సంగ్రహముగను, భలణుఁడును (1434-1514), ప్రేమానందుఁడును (1636-1734) దశమస్కంధమును, నకరురుఁడును (1500-1575) విష్ణుదాసుఁడును (1564-1632) కొన్ని యుపాఖ్యానములను భాషాంతరీకరించిరి.

ఒరియా:— జగన్నాథదాసుఁ డను భక్తకవి సమగ్ర భాగవతమును ఓడ్రభాష లోని కనువదించెను. ఈతఁడు మన పోతనగారికి కొంచెము తరువాతివాఁడు.

బెంగాలీ:— పదునాఱవ శతాబ్దమునకు చెందిన మాలాధరదాసు అను కవీశ్వరుఁడు భాగవతానువాద మొనర్చెను.

అస్సాము భాష:— శంకరదేవుఁ డను మహాకవి (1449-1568) తొలుత సంపూర్ణ భాగవతమును పద్యకృతిగా రచించెను. ఈతఁడు కాక మఱి తొమ్మండుగురు కవులు వేఱు వేఱు స్కంధములను రచించిరి.

హిందీ:— వల్లభ సంప్రదాయము ననుసరించి దశమ స్కంధమునకు శ్రీకృష్ణలీలలకు ప్రాధాన్య మొసగి వ్రాసిన గేయకృతి మహాకవి సూరదాసు కృత సూరసాగరము. ఇది భాగవతమున కనువాదము కాదు. పదునెనిమిదవ శతాబ్దమున నామూలాగ్రముగ గద్యానువాదము వెలయించినవాఁడు సదాసుఖపాల్ అను రచయిత. కృష్ణలీల లాధారముగా హిందీలో పెక్కు రచనములు గలవు.

సంపాదకత్వ నిర్వహణము :

మాతృభాషా సారస్వతము మీఁది ప్రేమతో, మహాకవి పోతన కవిత్వముపట్ల గౌరవముతో ఈ బృహత్కార్యమును సంకల్పించి, సమస్త సాధన సామగ్రిని సమకూర్చి, ఆంధ్రుల కందించిన ఆంధ్రప్రదేశ సాహిత్య అకాడమీ వారికి మా అభినందనములు.

కార్యనిర్వహణము నందు అభినివేశముతో సహకరించిన విద్వత్పరిశీలకులకు మా కృతజ్ఞత.

పరిశీలనమందు శ్రద్ధతో సంతరించిన బహువిషయ వివిధ పాఠాంతర విశేషములు సాకల్యముగా లిఖితములై ప్రత్యేక సంపుటములుగా సిద్ధము చేయఁబడి అకాడమీ భాండారమునఁ గలవు. భావిపరిశోధకులకు బహుధా ఉపకరించుననిఆశించుచున్నాము.

శ్రీ మహాభాగవతము వ్రాఁత ప్రతులు 257 సంపాదించితిమి. వాని నన్నిఁటిని పరస్పరము పోల్చి పరికించి 26 ప్రతులు వేఱుపఱిచితిమి. వానిని 16 గురు పరిశీల

కులతో ప్రతిపంక్తిగా చదివి భిన్నభిన్న పాఠములను సేకరించితిమి. ఈ విధముగా ఎత్తి వ్రాసిన పాఠములను పునః శ్రద్ధతో పరిశీలించిన పిమ్మట పాఠస్వీకారము జరిగినది. మేము పరిగ్రహించిన పాఠములను, పరిశీలకులతో సంగ్రహించిన యావత్పాఠాంతరములను, తుదినిర్ణయమునకు ముందు సమీకృతముగా పునః పర్యాలోచనకు పెట్ట నిశ్చయించితిమి.

శ్రీ తాపీ ధర్మారావుగారిని, శ్రీ దీపాల పిచ్చయ్యశాస్త్రిగారిని ఈ పర్యవేక్షణ కొఱకు ఆహ్వానించితిమి. సంపాదకులును నిర్ణాయకులును కలిసి తిరిగి భాగవతము ప్రతిపద సమగ్రముగా పరిశీలించిరి. అందు నిర్ణీతములయిన పాఠములు ముద్రణ కెక్కినవి. పాఠాంతరములును, వాని వివరములును ఆయా పుటలక్రింద ఉంచఁబడినవి. ఈ కార్యము 16–4–1962 తేదీని ప్రారంభమై 23–6–1963 తేదీని పూర్తి అయినది.

స్వీకరించి, నిర్ణయించిన వ్రాఁత ప్రతుల పాఠములను పరిష్కార దృష్టితో మార్చుటకు పూనుకొనలేదు. వర్ణక్రమములోని స్ఖాలిత్యములను మాత్రము సవరించితిమి. అయితే ఒక్క విషయ మిక్కడ చెప్పక తప్పదు. వ్రాఁత పతులలో అఱసున్నలు లేవు. వచనాదులలో కొన్నిచోట్ల నిండు సున్న కానఁబడును. ద్రుత సంబంధమయిన - సరళాదేశము కానరాదు. రేఫభేద విషయము బహుళ గ్రహణముగా ఉన్నది.

హయగ్రీవ శాస్త్రిగారు తమ ముద్రణములో తొలిసారిగా అఱసున్నలు కలిపిరి. కాని యథావిధిగా సర్వత్ర ఈ నియమము పాటించినట్లు లేదు. సరళాదేశములు కూడ అలాగే చూపట్టినవి. కాఁగా, వ్రాఁత ప్రతులలో ఉన్నట్లు అఱసున్నలు వదలివేయుటా, హయగ్రీవ శాస్త్రిగారి ముద్రణము ననుసరించుటా లేక యథావిధిగా అంతటను పాటించుటా ? ఈ విషయమై సంపాదకులకు ఏకాభిప్రాయము కుదురలేదు. తరువాత నిర్ణాయకులతో కూడ ఈ విషయమై సమగ్ర మీమాంస జరిగినది. అధికాభిప్రాయము స్వీకృతమయినది.

ఇతర పరిష్కర్తలు పలుతావుల వ్రాఁత ప్రతులలోని పాఠములను దిద్ది, మార్చిరి. ఇందా పద్ధతి స్వీకరింపలేదు.

మహాకవి పోతన లిఖితము శిథిలమై పోఁగా పలువురు పూరించినట్లు పరంపరా సూక్తి ఉన్నది. ఈ విషయము లోతుగా పర్యాలోచించి నప్పుడు మూల గ్రంథము పూర్తిగా నష్ట మైనట్లు తోఁచదు. ఆయా భాగాలలో, నత్తగుల్లలో ముత్తెపు చిప్పలవలె పాఱుటాకులలో పారిజాతముల లాగున, మహాకవి అమృతవాణి చెవితాకి చిత్తమును చిగిరింపఁ జేయుచున్నది.

—సంపాదక వర్గము.

భాగవత ప్రతుల పరిశీలనలో పాల్గొనిన పండితులు

1. ఆచార్య రాయప్రోలు సుబ్బారావు
2. డా॥ దివాకర్ల వెంకటావధాని M.A. (Hons) Ph.D.
3. డా॥ బి. రామరాజు M.A.Ph.D.
4. శ్రీ విద్యారత్న నిడదవోలు వెంకటరావు M.A.
5. డా॥ టి. వి. నారాయణశాస్త్రి M.A., Ph.D.
6. శ్రీ యం. వెంకటేశ్వరరావు M.A L.T.
7. శ్రీ అరిపిరాల విశ్వం M.A.
8. శ్రీ మాదిరాజు రంగారావు M.A.
9. శ్రీ హెచ్. శివకుమార్ M.A.
10. శ్రీ శిరోమణి వేదాల తిరువెంగళాచార్యులు
11. శ్రీ మేడిచర్ల ఆంజనేయమూర్తి
12. శ్రీ యల్. యస్. సుందరేశ్వరరావు
13. శ్రీ కె. వెంకటాచారి M.A.
14. శ్రీ శిరోమణి నూకల సత్యనారాయణశాస్త్రి
15. శ్రీ యాదగిరిరెడ్డి B.A.
16. శ్రీ విద్యాసాగర శర్మ M.A.
17. శ్రీ కె. నాగేశ్వరరావు M.A.
18. శ్రీ ఆర్. మాధవరావు M.A.
19. శ్రీ కె. వెంకటాద్రి M.A.
20. శ్రీ మల్లెల నారాయణ
21. శ్రీ భాషాప్రవీణ ఆర్. రామానందశాస్త్రి
22. శ్రీ ఎల్. సర్వేశ్వరరావు M.A.
23. శ్రీ ఎ. రమాపతిరావు M.A.
24. శ్రీమతి అహల్య M.A.
25. శ్రీమతి ఉషాకుమారి M.A.
26. శ్రీమతి సావిత్రి B.A.

శ్రీమదాంధ్రభాగవతము.

దశమస్కంధ ప్రారంభము.

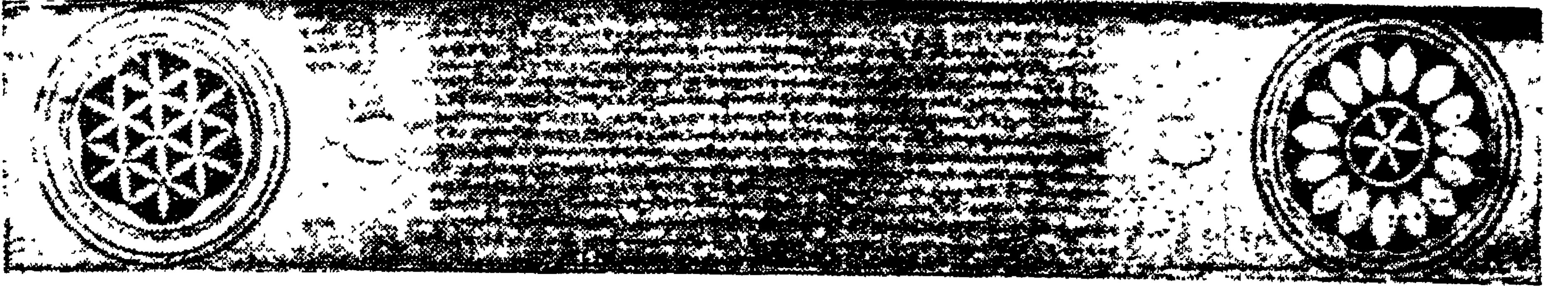
రుక్మిణీసత్యభామాసమేత - శ్రీగోపాలకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః.

గ్రంథకర్త యొనర్చిన యిష్టదేవతా ప్రార్థనారూపంబగు మంగళము:

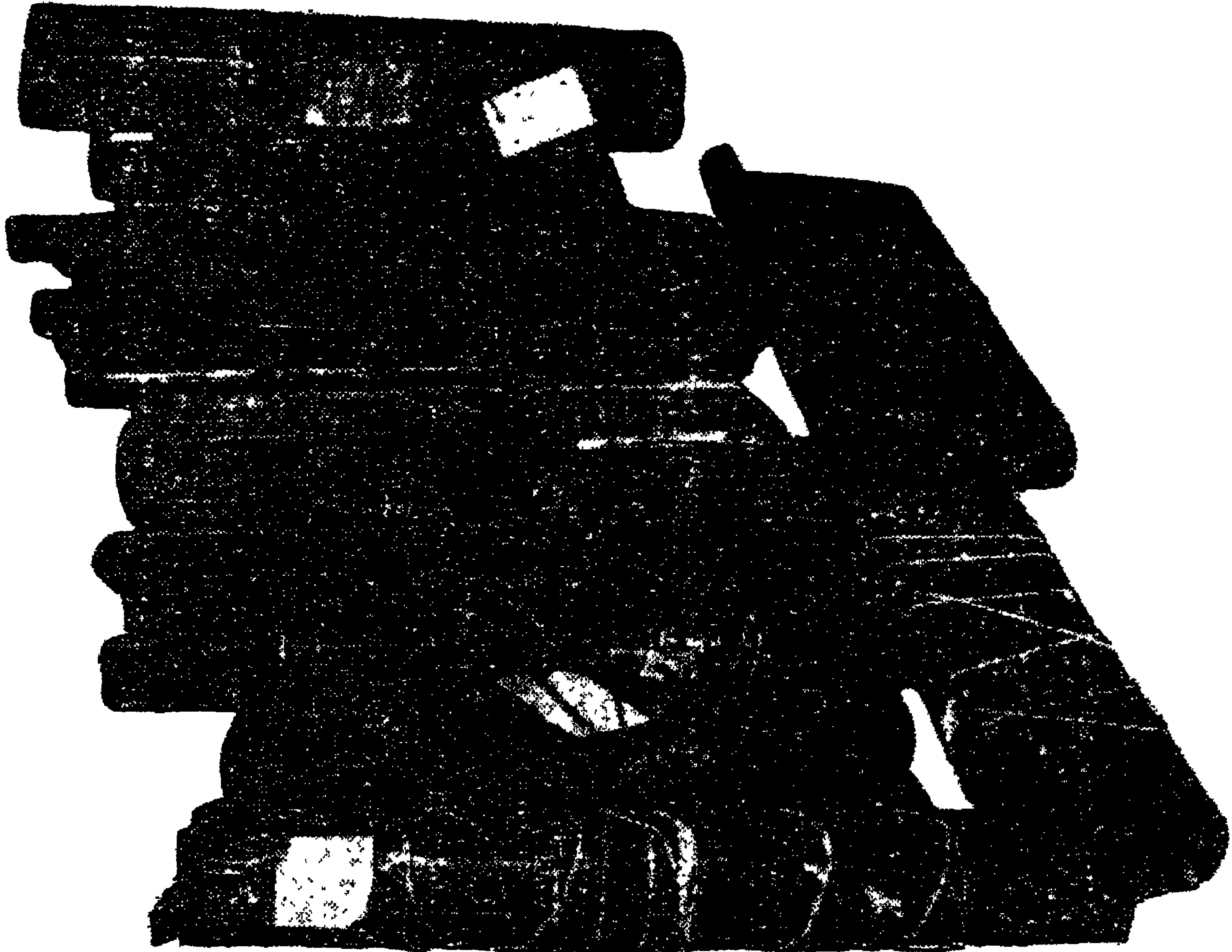
శ్రీకైవల్యపదంబుఁ జేరుటకునై • చింతించెదన్ లోకర। క్షైకారంభకు భక్తపాలనకళా • సంరంభకున్ దాన వో। ద్రేకస్తంభకుఁ గేళిలోలవిలస • ద్దృగ్జాలసంభూత నా। నాకంజాతభవాండకుంభకు మహా • నందాంగనాడింభకున్॥ ఉ॥ వాలిన భక్తి మ్రొక్కెదన • వారిత తాండవకేళికిన్ దయా। శాలికి శూలికిన్ శిఖరి • జాముఖపద్మమయూఖమాలికిన్। బాలశశాంకమౌళికిఁ గ • పాలికి మన్మథగర్వపర్వతో। న్మూలికి నారదాదిముని • ముఖ్యమనస్సరసీరుహాళికిన్॥ ఉ॥ ఆతతసేవఁ జేసెద స • మస్తచరాచరభూతసృష్టి వి। జ్ఞాతకు భారతీహృదయ • సౌఖ్యవిధాతకు వేదరాశి ని। ర్ణేతకు దేవతానికర • నేతకుఁ గల్మషజేతకున్ నత। త్రాతకు ధాతకున్ నిఖిల • తాపసలోకశుభప్రదాతకున్॥ వ॥ అఖిలభువనప్రధానదేవతావందనంబు చేసి ఉ॥ ఆదరమొప్ప మ్రొక్కిడుదు • నద్రిసుతాహృదయానురాగ। సంపాదికి దోషభేదికిఁ బ్ర • పన్నవినోదికి విఘ్నవల్లికా। చ్ఛేదికి మంజువాదికి న • శేషజగజ్జననందవేదికిన్। మోదకఖాదికిన్ సమద • మూషకసాదికి సుప్రసాదికిన్॥ ఉ॥ క్షోణితలంబు నెన్నుదురు • సోఁకఁగ మ్రొక్కి నుతింతు సైకత। శ్రోణికిఁ జంచరీకచయ • సుందరవేణికి రక్షితామర। శ్రేణికిఁ దోయజాతభవ • చిత్తవశీకరణైకవాణికిన్। వాణికి నక్షదామశుక • వారిజపుస్తకరమ్యపాణికిన్॥ [illegible]

[illegible]

'శా' ప్రతి మొదటి పుట ప్రతి బింబము.

తా. ప. ప్రతి యందలి ఒక రేకు.

తాళపత్ర ప్రతుల ప్రతిబింబములు.

విషయ సూచిక

ప్రథమ స్కంధము

ద్వితీయ స్కంధము

తృతీయ స్కంధము

ఓమ్

శ్రీ మహాభాగవతము

ప్రథమస్కంధము

శ్రీకైవల్యపదంబుఁ జేరుటకునై చింతించెదన్ లోక[1]ర
క్షైకారంభకు భక్తపాలన కళాసంరంభకున్ దానవో
ద్రేకస్తంభకుఁ [2]గేళిలోలవిలసద్దృగ్జాల సంభూతనా
నాకంజాతభవాండకుంభకు మహానందాంగనాడింభకున్. 1

ఉ. [3]వాలిన భక్తి మ్రొక్కెద నవారిత తాండవకేళికిన్ దయా
శాలికి శూలికిన్ శిఖరిజాముఖపద్మ మయూఖమాలికిన్
బాలశశాంకమౌళికిఁ గపాలికి మన్మథ గర్వపర్వతో
న్మూలికి నారదాది మునిముఖ్యమనస్సరసీరుహాళికిన్. 2

ఉ. ఆతతసేవ [4]సేసెద సమస్తచరాచర భూతసృష్టివి
జ్ఞాతకు భారతీహృదయసౌఖ్యవిధాతకు వేదరాశి [5]ని
ర్ణేతకు దేవతానికరనేతకుఁ గల్మషజేతకున్ నత
త్రాతకు ధాతకున్ నిఖిలతాపసలోక [6]శుభప్రదాతకున్. 3

వ. అని [7]నిఖిలప్రధానదేవతావందనంబు సేసి. 4

ఉ. ఆదరమొప్ప మ్రొక్కిడుదు నద్రిసుతాహృదయానురాగసం
పాదికి దోషభేదికిఁ బ్రసన్నవినోదికి విఘ్నవల్లికా
చ్ఛేదికి మంజువాదికి నశేషజగజ్జననందవేదికిన్
మోదకఖాదికిన్ సమదమూషకసాదికి సుప్రసాదికిన్. 5

ఉ. క్షోణితలంబు [9]నెన్నుదురు సోఁకఁగ మ్రొక్కి నుతింతు సైకత
శ్రోణికిఁ జంచరీకచయసుందరవేణికి రక్షి[10]తానత
శ్రేణికిఁ దోయజాతభవ చిత్తవశీకరణైక [11]వాణికిన్
వాణికి నక్షదామ శుక వారిజ పుస్తక రమ్యపాణికిన్. 6

---

1. రక్షాకారంభకు (తం. వా.) 2. కారక్షైక విలసద్దృగ్జాల (క) కేళిలాలవలసద్దృగ్జాల (చ) కేళిలాలనలసద్దృగ్జాత (ద) కేళిలాలస కళాదృగ్జాల (ర) 3. వ్రాలిన (ర. హ.) 4. జేసెద (హ. తం. వా.) 5. నిర్ణేతకు (బ.) 6. సుఖ (త.) 7. నిఖిలభువనప్రధాన (హ.తం.వా.) అఖిలభువన (డ) 8. వందనంబుఁ జేసి (హ. తం. వా.) వందనంబులు సేసి (ద) ప్రార్థనంబు చేసి (బ) 9. నన్ నుదురు (చ. ట. త. ప. తం. వా.) 10. తామర (హ. తం. వా.) 11. వైణికిన్ (తంజావూరి వ్రాతప్రతి)

శా. పుట్టం [1]బుట్ట శరంబునన్ [2]మొలవ నంభోయానపాత్రంబు[3]నన్
నెట్టం గల్గను గాశిఁ గొల్వను [4]బురాణింపన్ దొరంకొంటి [5]మీఁ
దెట్టే వెంటఁ జరింతుఁ [6]దత్సరణి నాకీవమ్మ యో యమ్మ మేల్
[7]పట్టు న్నాకకుమమ్మ నమ్మితిఁ జుమీ బ్రాహ్మీ దయాంభోనిధీ. 7

* ఉ. [8]అమ్మలఁగన్నయమ్మ ముగురమ్మల మూలపుటమ్మ చాలపె
ద్దమ్మ సురారులమ్మకడు పాఱడిపుచ్చినయమ్మ [9]తన్ను లో
నమ్మిన వేల్పుటమ్మల మనమ్ముల నుండెడియమ్మ దుర్గ మా
యమ్మ కృపాబ్ధి [10]యీవుత మహత్త్వ కవిత్వ పటుత్వ సంపదల్. 8

మ. హరికిన్ బట్టపు[11]దేవి [12]పున్నెములప్రో వర్థంబు [13]పెన్నిక్క చం
దురు తోఁబుట్టువు భారతీగిరిసుతల్ తోనాడు [14]పూఁబోఁణి తా
మరలం దుండెడి [15]ముద్దరాలు జగ[16]ముల్ మన్నించు నిల్లాలు భా
సురతన్ లేములు వాపు తల్లి సిరి యిచ్చున్ [17]నిత్యకల్యాణముల్. 9

వ. అని [18]యిష్టదేవతలం [19]జింతించి [20]దినకర కుమార ప్రముఖులం దలంచి ప్రథమ కవితా [21]విరచన విద్యావిలాసాతిరేకి వాల్మీకి నుతియించి హయగ్రీవదనుజకర పరిమిళిత నిగమనివహవిభాగనిర్ణయనిపుణతాసముల్లాసుండగు వ్యాసునకు మ్రొక్కి శ్రీ మహా[22]భాగవతకథా సుధారస ప్రయోగికి శుకయోగికి నమస్కరించి

---

1. బుట్టి (క. డ. బ.) 2. మొలువ (హ. ట. త.) 3. లోనెట్టన్ (హ) నన్ మెట్టంగట్టను (క.ట.) నన్ మెట్టం గట్టిన(గ) 4. బురాణింపంగ దూకొట్టి (త) 5. మీఁ దెట్టివెంట (హ) మీఁదెట్టన్వెంట రచింతు (క) 6. తత్సరణి నీవీవమ్మ (గ) తద్రచన నీవీయమ్మ మాయమ్మ (త) 7. పట్టు న్నాకగుదమ్మ (హ) పట్టున్నాకగుమమ్మ (వా) 8. అమ్మలగన్న (తం. వా.) 9. నిన్ను (జ. హ.) 10. యిచ్చుత (తం. వా.) 11. రాణి (ప. హ.) 12. పుణ్యముల (క. ర.) 13. పెన్గట్టు (చ) పు పెన్నిక్క (హ) పుఁ బెన్నిక్క (తం. వా.) 14. పూబోడి (డ. ద. బ.) 15. ముద్దురాలు (చ. గ.) 16. మున్ మేనించు (బ) 17. నిచ్చ (క. ట. బ.) 18. యిష్టదేవతాముఖ్యులన్ (య) యిష్టదైవతముల (ర) 19. పూజించి (ద) స్తుతియించి (బ) 20. వినాయకకుమారక (ద) 21. విలాసాతిరేకిని వాల్మీకిని (ర) 22. భాగవతసుధారచన (ప)

* ఈ క్రింది రెండు పద్యములు అచ్చు ప్రతులలో నున్నవి; వ్రాతప్రతులలో లేవు. రెండవ పద్యము భారతమున కానవచ్చుచున్నది. (అరణ్య. 4-216)

ఉ. శారద నీరదేందుఘనసారపటీరమరాళమల్లికా
హారతుషార ఫేనరజతాచల కాశఫణీశకుందమం
దార సుధాపయోధి సితతామరసామరవాహినీశుభా
కారత నొప్పు నిన్ను మదిఁ గానఁగ నెన్నఁడుగల్గు భారతీ.

ఉ. అంబ నవాంబుజోజ్జ్వల కరాంబుజ శారదచంద్రచంద్రికా
డంబర చారుమూర్తి ప్రకటస్ఫుటభూషణరత్నదీపికా
చుంబిత దిగ్విభాగ శ్రుతిసూక్తి వివిక్త నిజప్రభావ భా
వాంబరవీథివిశ్రుతవిహారి ననుం గృపఁజూడు భారతీ.

మృదుమధుర[1]వచనరచనపల్లవితస్థాణునకున్ బాణునకుం బ్రణమిల్లి కతిపయశ్లోక సమ్మోదితసూరు మయూరు నభినందించి [2]మహాకావ్యకరణకళావిలాసుం గాళిదాసుం గొనియాడి [3]కవికమలవిసరరవిం భారవిం బొగడి [4]విదళితాఘు మాఘు స్తుతియించి యాంధ్రకవితాగౌరవజనమనోహారి నన్నయసూరిం గైవారంబుసేసి హరిహరచరణారవిందవందనాభిలాషిఁ దిక్కనమనీషిన్ భూషించి *భక్తివిశేషిత పరమేశ్వరుండగు ప్రబంధపరమేశ్వరుం బ్రణుతించి మఱియు నితర పూర్వకవిజన సంభావనంబు గావించి వర్తమానకవులకుం బ్రియంబువలికి భావికవులబహూకరించి యుభయకావ్యకరణదక్షుండనై. 10

ఉ. • ఇమ్మనుజేశ్వరాధముల కిచ్చి పురంబులు వాహనంబులున్
సొమ్ములుఁ గొన్ని పుచ్చుకొని సొక్కి శరీరముఁ [5]బాసి కాలుచే
సమ్మెట [6]వాటులం బడక సమ్మతి [7]శ్రీహరి [8]కిచ్చి చెప్పె [9]నీ
బమ్మెర పోతరాజొకఁడు భాగవతంబు [10]జగద్ధితంబుగన్. 11

తే. [11]చేతులారంగ శివునిఁ బూజింపఁడేని, నోరునొవ్వంగ హరికీర్తి [12]నుడువఁడేని
దయయు సత్యంబు లోను[13]గాఁ దలఁపఁడేనిఁ, గలుగ నేటికిఁ దల్లుల కడుపుచేటు. 12

వ. అని [14]మదీయ పూర్వజన్మసహస్రసంచితతపఃఫలంబున శ్రీమన్నారాయణ కథాప్రపంచ [15]విరచనా కుతూహలుండనై యొక్క రాకానిశాకాలంబున సోమోపరాగంబు రాకఁగని [16]సజ్జనానుమతంబున నభ్రంకషశుభ్ర సముత్తుంగ [17]భంగయగు గంగకుం జని క్రుంకులిడి వెడలి మహనీయమంజుల [18]పులినతలమండపమధ్యంబున [19]మహేశ్వర ధ్యానంబు సేయుచుఁ గించిదున్మీలిత లోచనుండనై యున్న యెడ.

---

1. వచనవర్గసవర్గసల్లలిత (ట) వచనరచనవర్గాపవర్గ (త) 2. కావ్యకరణైక కళావిలాసు (క) కథావిలాసు (చ) 3. కవితకులకమలవనరవి (చ) కవివదనకమలరవి (హ) కవికమలవనరవి (త. జ.) కవికమలవనభారవిన్ (బ) కవికమలరవిన్ (తం. వా.) 4. విగతాఘు (చ) వినుత జనశ్లాఘు (డ)

* ఈ యధికపాఠము తంజావూరు సరస్వతీమహల్ లైబ్రరీ నెం. 120 ప్రతిలోఁ గలదు.

• పై వచనము 'కరణ దక్షుండనై' యని యుత్తమ పురుషమున ముగియుచున్నది. ఈపద్యమున "బమ్మెర పోతరాజొకఁడు" అని ప్రథమపురుషము కనఁబడుచున్నది. చూచిన వ్రాత ప్రతులన్నింటిలో నీపద్య మిచ్చటనే యుండుటచేత అట్లే యుంచఁబడినది.

5. వాసి (హ. తం. వా.) 6 పాటులం (క. గ. డ. ద. బ) నాటులం (చ) వేటులం (హ) వ్రేటులం (వా) 7. తో (చ. ట. త. గ. జ.) 8. కిచ్చుజెప్పి (త. జ.) కిచ్చెచెప్పి (గ. డ. బ.) 9. యా (చ. ట. గ. డ.) 10. జగత్ప్రసిద్ధిగన్ (త. వ. ద.) 11. చేతులలరంగ (చ. ట. ర.) 12. నొడువ (చ. గ. ర.) 13. దా (హ) 14. మఱియు (హ. తం. వా.) అని జనంబెన్న మదీయ (ద) 15. కవితా (డ) 16. మజ్జనకామమతంబున (చ) 17. భంగకు (క. ట. త. గ.) గ్రుంకు (హ) 18. మంటప మధ్యంబున (క) మంజులపులినశోభిత ప్రదేశంబున (హ) పులిన తలంబున (వా) 19. ఉమామహేశ్వర (ర)

సీ. మెఱుఁగు చెంగట నున్న మేఘంబు కైవడి నువిద చెంగట[1]నుండ నొప్పువాఁడు
చంద్రమండల సుధాసారంబు [2]పోలిక ముఖమునఁ జిఱునవ్వు మొలచువాఁడు
వల్లీయుతతమాల వసుమతీజముభంగి బలు[3]విల్లు మూఁపునఁ బరఁగువాఁడు
నీలనగాగ్ర సన్నిహితభానుని భంగి ఘనకిరీటము దలఁ గల్గువాఁడు
ఆ. పుండరీకయుగముఁ బోలు కన్నులవాఁడు, వెడఁద యురమువాఁడు విపులభద్ర
మూర్తి[4]వాఁడు రాజముఖ్యుఁ డొక్కరుఁడు నా, కన్నుఁగవకు[5]నెదురఁగానఁబడియె.

వ. ఏ నా రాజశేఖరునిం దేటిచూచి భాషింప యత్నంబు సేయునెడ నతండు [6]దా రామభద్రుండ[7]మన్నామాంకితంబుగా [8]శ్రీమహాభాగవతంబుఁ దెనుంగు సేయుము [9]నీకు భవబంధంబులు దెగునని యానతిచ్చి తిరోహితుండయ్యె. అంత[10]నే సమున్మీలిత నయనుండనై వెఱఁగు[11]పడి చిత్తంబున. 15

క. పలికెడిది భాగవతమఁట, [12]పలికించువిభుండు రామభద్రుండఁట [13]నేఁ
బలికిన భవహరమగునఁట, పలికెద [14]వేఱొండుగాథఁ బలుకఁగ నేలా. 16

ఆ. భాగవతము [15]దెలిసి పలుకుట చిత్రంబు, శూలికైనఁ దమ్మిచూలికైన
విబుధ [16]జనులవలన విన్నంత కన్నంత, [17]తెలియ వచ్చినంత తేటపఱుతు. 17

క. [18]కొందఱికిఁ దెనుఁగు [19]గుణమగుఁ, గొందఱికిని సంస్కృతంబు గుణమగు రెండుం
గొందఱికి గుణములగు నే, నందఱి [20]మెప్పింతుఁ [21]గృతుల నయ్యైయెడలన్. 18

మ. ఒనరన్ నన్నయ తిక్కనాదికవు లీ యుర్విం బురాణావళుల్
తెనుఁగుల్ సేయుచు మత్పురాకృత శుభాధిక్యంబు దానెట్టిదో
[22]తెనుఁగుం జేయరు మున్ను భాగవతమున్ దీనిన్ [23]దెనింగించి నా
జననంబున్ సఫలంబు చేసెదఁ బునర్జన్మంబు లేకుండఁగన్. 19

మ. లలితస్కంధము గృష్ణమూలము శుకాలాపాభిరామంబు మం
జులతా [24]శోభితమున్ [25]సువర్ణ సుమనస్సుజ్ఞేయమున్ సుందరో
జ్జ్వల వృత్తంబు మహాఫలంబు విమల వ్యాసాలవాలంబునై
వెలయున్ భాగవతాఖ్య కల్పతరు వుర్విన్ సద్ద్విజశ్రేయమై. 20

---

1. నున్న (క. ట. ద. ర.) 2. పోలిక(డ) 3. విలు(హ) 4. మైన(హ) 5. నెదుట (క. గ. బ. ర.) 6. దామ రామచంద్రుండమ(చ) నేనుశ్రీరామచంద్రుండను(త) 7. రామనామాంకితంబుగా (క.చ.ట.త. వ. గ. జ. డ. ద.)నాదు నామాంకితంబుగా(ర) 8. శ్రీమన్మహా(త.గ.ర.) 9. నీభవ(క.గ.)10. నేనున్మీలిత (క.చ.) నేమన్మీలితుండనై (జ) నేమున్మీలిత లోచనుండనై(ర) 11. పడిన (డ) పడి మదీయచిత్తంబున(క) 12. పలికించెడి విభుఁడు (బ. య.) పలికించెడువాఁడు (హ) 13. యేఁ (చ) 14. వేరొక్కగాథ (త.ప. గ. ర.) 15. తెలియఁబలుకుట (ర) 16. వరుల (జ) 17. తెలిసినంతవట్టు (బ) 18. కొందఱకు (జ) 19. ప్రియమగు(క) 20. మెచ్చింతు(గ) 21. శ్రుతుల(ట) 22. తెనుఁగుల్ శాయరు(క) 23. తెనుంగించి (య) 24. శోభనముఁ (చ) 25. సువస్తు (ట) సువర్ణ్య (జ) సుమంత్ర (ద).

వ. ఇట్లు [1]భాసిల్లెడు [2]శ్రీమహాభాగవతపురాణ పారిజాతపాదప [3]సమాశ్రయంబునఁ
హరి కరుణావిశేషంబునఁ గృతార్థత్వంబు [4]సిద్ధించెనని బుద్ధినెఱింగి లేచి [5]మరలి
కొన్ని దినంబులకు నేకశిలానగరం[6]బునకుం జనుదెంచి యందు గురువృద్ధబుధబంధు
[7]జనానుజ్ఞాతుండనై. 21

—: గ్రంథకర్తృ వంశవర్ణనము :—

సీ. కౌండిన్యగోత్ర సంకలితుఁ డాపస్తంబసూత్రుండు పుణ్యుండు [8]సుభగుఁడైన
[9]భీమన మంత్రికిఁ బ్రియపుత్రుఁ డన్నయ కలకంఠి తద్భార్య గౌరమాంబ
కమలాప్తు వరమునఁ [10]గనిన సోమనమంత్రి వల్లభ మల్లమ వారి తనయుఁ
డెల్లన యతనికి నిల్లాలు [11]మాచమ వారి పుత్రుఁడు వంశ వర్ధనుండు

ఆ. లలితమూర్తి బహుకళానిధి [12]కేసన, దానమాననీతిధనుఁడు ఘనుఁడు
తనకు లక్కమాంబ ధర్మగేహిని గాఁగ, మనియె శైవశాస్త్రమతము గనియె.

క. నడవదు నిలయము వెలువడి, తడవదు పర[13]పురుషు గుణము దనపతి [14]నొడువున్
[15]గడవదు వితరణ [16]కరుణలు, విడువదు లక్కాంబ విబుధ విసరము వొగడన్. 23

ఉ. మానిను లీడుగారు బహుమాన [17]నివారిత దీనమానస
గ్లానికి దానధర్మ మతిగౌరవ మంజులతాగభీరతా
స్థానికి [18]ముద్దసానికి సదాశివపాదయుగార్చనానుకం
పానయ వాగ్భవానికిని బమ్మెర [19]కేసయ లక్కసానికిన్. 24

క. [20]ఆమానిని కుదయించితి, మేమిరువుర మగ్రజాతుఁ డీశ్వరసేవా
కాముఁడు [21]తిప్పయ; పోతయ, నామవ్యక్తుండ సాధునయయుక్తుండన్. 25

వ. అయిన నేను నా చిత్తంబునఁ బెన్నిధానంబుమం బోని [22]శ్రీరామచంద్రు సన్ని
ధానంబుఁ గల్పించుకొని. 26

1. రాజిల్లెడు (ర) 2. శ్రీమన్మహా (గ) 3. వనాశ్రయంబున (క.ట.) 4. సిద్ధించు (గ) 5. మఱియుం గొన్ని (క.ర.) 6. బునకేతెంచి (చ) 7. కవిజనామ...(ర) 8. శుభగుణుండు (ట) 9. భీమన మంత్రికి పుత్రుఁ డన్నయమంత్రి (ట.య.) భీమనమంత్రికి ప్రీతి నన్నయపుట్టె (త) భీమన మంత్రికి ప్రియజుఁ డన్నయ (ర) 10. గనియె (హ. తం. వా.) 11. మాచమ్మ (గ) మానమ (జ) 12. కేతన (వా) 13. పురుషగుణము (క.గ.జ.తం.) 14. నుడువున్ (తం. వా.) నొడువుల్ (ట.వ. గ.ర.) 15. కడువదు (జ. ఐ. ర. హ.) 16. గుణముల్ (క ట.త.జ.) 17. సమానితదీన మానసుజ్ఞానికి (ట. గ.) సమానితధీసమాన సుజ్ఞానికి (య) 18. ముగ్ధసానికి (క) ముత్తసానికి (ట. వ. జ.) ముద్దు సానికి (తం. వా.) 19. కేతయ 20. ఆమిథునమునకుఁ బుట్టితి(క. డ. ద. ఐ. ర. హ.) 21. తిప్పన పోతన (తం. వా.) 22. శ్రీరామభద్రు (ర)

—: షష్ఠ్యంతములు :—

ఉ. హారికి నందగోకుల విహారికిఁ జక్రసమీరదైత్య సం
హారికి భక్త దుఃఖపరిహారికి గోపనితంబినీ మనో
హారికి [1]దుష్టసంప దపహారికి ఘోషకుటీ[2]పయోఘృతా
హారికి బాలకగ్రహమహాసురదుర్వనితా ప్రహారికిన్. 27

ఉ. శీలికి నీతిశాలికి వశీకృతశూలికి బాణహస్త ని
ర్మూలికి ఘోరనీరదవిముక్తశిలాహత గోపగోపికా
పాలికి వర్ణధర్మ పరిపాలికి నర్జునభూజయుగ్మ సం
చాలికి మాలికిన్ విపుల చక్రనిరుద్ధ మరీచిమాలికిన్. 28

ఉ. శుంతకుఁ గాళియోరగ విశాల [3]ఫణోపరి[4]న ర్తన క్రియా
రంతకు నుల్లసన్మగధరాజ చతుర్విధఘోర వాహినీ
హంతకు నింద్రనందననియంతకు సర్వచరాచరావళీ
మంతకు నిర్జితేంద్రియసమంచిత భక్తజనానుగంతకున్. 29

ఉ. న్యాయికి భూసురేంద్రమృతనందనదాయికి రుక్మిణీ మన
స్థ్సాయికి భూతసమ్మద విధాయికి సాధు[5]జనానురాగ సం
ధాయికిఁ బీతవస్త్ర పరిధాయికిఁ బద్మభవాండ భాండ ని
ర్మాయికి గోపికానివహమందిరయాయికి శేషశాయికిన్. 30

వ. సమర్పితంబుగా [6]నే నంధ్రభాషను రచియింపంబూనిన [7]శ్రీమహాభాగవతంబునకుం
[8]బ్రారంభం బెట్టిదనిన. 31

అధ్యాయము — ౧

సీ. విశ్వజన్మస్థితి విలయంబు లెవ్వనివలన నేర్పడు ననువర్తనమున
వ్యావర్త[9]నమునఁ గార్యములం దభిజ్ఞుఁడై తాన రాజగుచుఁ [10]జిత్తమునఁ జేసి
వేదంబు లజునకు [11]విదితముల్ గావించె నెవ్వఁడు బుధులు మోహింతు రెవ్వ
నికి నెండమావుల [12]నీటఁ గాచాదుల నన్యోన్యబుద్ధి దా నడరునట్లు

ఆ. [13]త్రిగుణసృష్టి యెందు దీపించి సత్యము, భంగిఁ దోఁచు [14]స్వప్రభానిరస్త
కుహాకుఁ డెవ్వఁ డతనిఁ గోరి చింతించెద, ననఘు [15]విశ్వమయుని ననుదినంబు. 32

1. రత్నపుంజనవహారికి(ర) 2. పయోమృతా(ర) 3. ఫణావళి(జ. డ. ద. బ. య. ర. హా. తం. వా.) ఫణామణి (గ) 4. వర్తన(గ); నర్తక (ద) 5. గణానురాగ (త) 6. నేనాంధ్రంబున (క. చ. హా. తం. వా.) 7. శ్రీమన్మహా(ట. ర.) 8. కథాక్రమం బెట్టిదనిన (బ) 9. నముల (క. జ. బ) 10. చిత్తమునఁ జూచి(త) చింతనముచేసి (ట) 11. విదితంబుగా నిచ్చె (వ) 12. నీళ్ళుగా భ్రమయుచు (జ) 13. త్రిగుణబుద్ధియందు దీపించు (య) 14. నట్టి ప్రభువిరస్త (హ) 15. సత్యుఁ బరుని (హా. వా.) నాద్యుఁ బరుని సత్యు (క. డ. బ.)

వ. ఇట్లు [1]"సత్యం పరం ధీ మహి" యను గాయత్రీప్రారంభంబున గాయత్రీనామ బ్రహ్మ[2]రూపంబై మత్స్యపురాణంబులోన గాయత్రి నధికరించి ధర్మవిస్తరంబును వృత్రాసుర వధంబును నెందుఁ జెప్పంబడు నదియ భాగవతంబని పలుకుటం జేసి యీ పురాణంబు శ్రీమహాభాగవతంబన నొప్పుచుండు. 33

సీ. శ్రీమంతమై మునిశ్రేష్ఠకృతంబైన భాగవతంబు సద్భక్తితోడ
వినఁగోరువారల విమలచిత్తంబులఁ జెచ్చెర నీశుండు చిక్కుఁ [3]గాక
యితర శాస్త్రంబుల నీశుండు చిక్కునె మంచివారలకు నిర్మత్సరులకుఁ
గపటనిర్ముక్తులై కాంత[4]సేయక యిందుఁ దగిలియుండుట మహా[5]తత్త్వ[6]బుద్ధి

తే. పరఁగ నాధ్యాత్మికాది తాపత్రయంబు, నడఁచి [7]పరమార్థభూతమై యఖిలసుఖద
మై సమస్తంబు గాకయు[8]నయ్యునుండు, వస్తువెలుఁగంగఁ[9]దగు భాగవతమునందు.

ఆ. వేదకల్పవృక్షవిగళితమై శుక, ముఖసుధాద్రవమున మొనసియున్న
భాగవతపురాణ[10]ఫలరసాస్వాదన, పదవిఁ గనుఁడు రసిక[11]భావవిదులు. 35

—: నైమిశారణ్య వర్ణనము :—

క. పుణ్యంబై మునివల్లభ, గణ్యంబై కుసుమఫలనికాయోత్థిత సా
ద్గుణ్యమయి నైమిశాఖ్యా, రణ్యంబు నుతింపఁదగు నరణ్యంబులలోన్. 36

వ. మఱియును మధువైరి మందిరంబునుం బోలె మాధవీమన్మథ[12]సహితంబై బ్రహ్మగేహంబునుం బోలె శారదాన్వితంబై నీలగళసభానికేతనంబునుం బోలె వహ్నివరుణ సమీరణచంద్రరుద్ర హైమవతీ కుబేరవృషభగాలవశాండిల్య పాశుపత [13]జటిపటలమండితంబై బలభేదిభవనంబునుం బోలె [14]నైరావతామృత రంభాగణికాభిరామంబై మురాసురునిలయంబునుం బోలె నున్మత్తరాక్షసవంశసంకులంబై ధనదాగారంబునుం బోలె శంఖకుందముకుంద [15]సుందరంబై రఘురాము యుద్ధంబునుం బోలె నిరంతర[16]శరానలశిఖాబహుళంబై పరశురాము ఖండనంబునుం బోలె [17]నర్జునోద్భేదంబై దానవసంగ్రామంబునుం బోలె నరిష్టజంభనికుంభశక్తి

1. సత్యం పరమితి యను గాయత్రీ (క. బ.) 2. బ్రహ్మస్వరూపంబై (హ. వా.) 3. గాని (చ) 4. సేయకయును (హ. వా.) 5. ధర్మబుద్ధి(క. ర.) 6. బుద్ధిఁ బరఁగ (హ.వా.) 7. పరమాత్మ (త. ద.) 8. నగుచుమండు (చ.వ.య.ర.హ.) 9. నగు(త. య. ర.) 10. ఫలరసమధురంబు (చ. గ. బ.) 11. భాగవతులు (గ. బ.) 12. మహితంబై (క. డ. బ. హ. తం.) మన్మథహితంబై (వా) మాధవ మన్మథ మహితంబై (ర) 13. జటావటల (గ. బ. డ. ద. బ. ర.) 14. నైరావతామలక (గ) నైరావతామల (ద) 15. మందిరంబై (చ. త. వ. బ. ధ. ర. హ.) 16. శరావళి(ద) 17. మహాపారిజాతంబై (వ్రాఁతప్రతులపాఠము)

యుక్తంబై కౌరవసంగరంబునుం బోలె ద్రోణార్జున కాంచనస్యందనకదంబసమేతంబై కర్ణుకలహంబునుం బోలె మహోన్నతశల్య సహకారంబై సముద్రసేతుబంధనంబునుం బోలె నలనీలపనసాదిప్రదీపితంబై భర్గు భజనంబునుం బోలె [1]నానాశోకలేఖా కలితంబై [2]మరు కోదండంబునుం బోలెఁ బున్నాగశిలీముఖభూషితంబై నరసింహరూపంబునుం బోలెఁ గేసరకరజ కాంతంబై నాట్యరంగంబునుం బోలె నటనటీసుషిరాన్వితంబై శైలజా నిటలంబునుం బోలెఁ జందనకర్పూర తిలకాలంకృతంబై వర్షాగమంబునుం బోలె నింద్రబాణాసనమేఘకరకకమనీయంబై నిగమంబునుం బోలె గాయత్రీ విరాజితంబై మహాకావ్యంబునుం బోలె [3]సరస మృదులతాకలితంబై వినతానిలయంబునుం బోలె సుపర్ణరుచిరంబై యమరావతీ పురంబునుం బోలె సుమనోలలితంబై [4]కైటభోద్యోగంబునుంబోలె మధుమానితంబై పురుషోత్తమ సేవనంబునుంబోలె నమృతఫలదంబై [5]ధనంజయ సమీకంబునుంబోలె నభ్రంకషపరాగంబై వైకుంఠపురంబునుం బోలె [6]హరిఖడ్గపుండరీక విలసితంబై నందఘోషంబునుంబోలెఁ గృష్ణసారసుందరంబై లంకానగరంబునుం బోలె రామమహిషీవంచకసమేతంబై సుగ్రీవసైన్యంబునుం బోలె గజ గవయ శరభశోభితంబై [7]నారాయణ స్థానంబునుం బోలె నీలకంఠ హంసకౌశిక భారద్వాజ తిత్తిరిభాసురంబై మహాభారతంబునుం బోలె నేకచక్రబకకంకధార్తరాష్ట్రశకుని నకులసంచార సమ్మిశితంబై సూర్యరథంబునుం బోలె నురుతర ప్రవాహంబై జలదకాల సంధ్యాముహూర్తంబునుం బోలె బహువితతజాతి సౌమనస్యంబై యొప్పు నైమిశంబను [8]శ్రీవిష్ణుక్షేత్రంబునందు శౌనకాది మహామునులు స్వర్గలోక [9]గీయమానుండగు హరిం జేరుకొఱకు సహస్రవర్షంబు లనుష్ఠానకాలంబుగాఁగల సత్రసంజ్ఞికంబైన యాగంబుసేయుచుండి రందొక్కనాఁడు వారలు రేపకడ నిత్యనైమిత్తికహోమంబు లాచరించి సత్కృతుండై సుఖాసీనుండై యున్న సూతునిం జూచి- 37

—: శౌనకాది ఋషుల ప్రశ్న :—

క. ఆతాపసు లిట్లనిరి వి, నీతున్ [10]విజ్ఞానఫణితనిఖిలపురాణ
వ్రాతున్ నుతహరిగుణ[11]సం, ఘాతున్ సూతున్ నితాంతకరుణోపేతున్. 38

---

1. నానాశ్లోకలేఖా పరిమితంబై (ట.జ.) నానాశాఖరేఖా కలితంబై (య) 2. మేరు (ట.త.బ.మ. ర. హ.) 3. సరల (వా) 4. కైటభోద్యానంబును (త) 5. ఘన సమీరంబునుంబోలె (ట) 6. ఖడ్గపుండరీక (హ. తం. వా.) 7. నారాయణాస్థానంబు (గ. డ.) 8. వైష్ణవ క్షేత్రంబున (ద) 9. జేగీయ (గ. జ. ర.) 10. విజ్ఞానఫలిత(ట. గ. జ. డ. య.) 11. సంఘాత నితాంతైకసూతు (ట)

మ. సమతం దొల్లి పురాణపంక్తు లితిహాసశ్రేణులుం ధర్మశా
స్త్రములున్ [1]నీవు పఠించిచెప్పితివి వేదవ్యాస ముఖ్యుల్, మునుల్,
[2]సుమతుల్ సూచిన వెన్ని యన్నియును దోఁచున్ నీమదిన్, దత్ప్రసా
దమునం జేసి యెఱుంగనేర్తువు సమస్తంబున్ బుధేంద్రోత్తమా! 39

క. గురువులు ప్రియ శిష్యులకుం, బరమ రహస్యములు దెలియఁబలుకుదు రచల
స్థిరకల్యాణం బెయ్యది, పురుషులకును నిశ్చయించి బోధింపు తగన్. 40

క. మన్నాఁడవు చిరకాలము, గన్నాఁడవు పెక్కులైన గ్రంథార్థంబుల్
విన్నాఁడవు వినఁదగినవి, యున్నాఁడవు పెద్దలొద్ద నుత్తమగోష్ఠిన్. 41

చ. అలసులు [3]మందబుద్ధియుతు లల్పతరాయువు లుగ్రరోగ సం
కలితులు మంద[4]భాగ్యులు సుకర్మములెయ్యవి సేయఁజాలరీ
కలియుగమందు మానవులు గావున నెయ్యది సర్వసౌఖ్యమై
యలవడు నేమిటం [5]బొడము నాత్మకు శాంతి మునీంద్ర చెప్పవే. 42

సీ. ఎవ్వని యవతారమెల్ల [6]భూతములకు సుఖమును వృద్ధియు నొరిదిఁ జేయు
నెవ్వని శుభనామ మేప్రొద్దు నుడువంగ సంసారబంధంబు సమసిపోవు
నెవ్వని చరితంబు హృదయంబుఁ జేర్చిన భయమొంది మృత్యువు పరువువెట్టు
నెవ్వనిపదనది నేపారుజలములు సేవింప నైర్మల్యసిద్ధి గలుగుఁ

తే. దపసులెవ్వనిపాదంబు దగిలి శాంతి, తెఱఁగుగాంచిరి వసుదేవదేవకులకు
నెవ్వఁడుదయించెఁ దత్కథలెల్ల వినఁగ, నిచ్చపుట్టెడు నెఱిఁగింపు మిద్ధచరిత. 43

క. భూషణములు [7]వాణికి నఘ, పేషణములు మృత్యుచిత్త భీషణములు [8]హృ
త్తోషణములు గల్యాణవి, శేషణములు హరిగుణోపచితభాషణముల్. 44

క. కలిదోష [9]నివారకమై, యలఘు యశుల్ వొగడునట్టి హరికథనము ని
ర్మలగతిఁగో[10]రెడు పురుషుఁడు, వెలయఁగ నెవ్వాఁడు దగిలి వినఁడుమహాత్మా!

ఆ. అనఘ విను రసజ్ఞులై వినువారికి, [11]మాటమాట కధికమధురమైన
యట్టి కృష్ణుకథన మాకర్ణనముసేయఁ, దలఁపుగలదు మాకుఁ దనివిలేదు. 46

---

1. చాలమువన్యసింపుదురు (హ) నీవ యుపన్యసింపుదువు (వా) 2. షుమతిం జేసిన (జ. డ. ద. బ. హ.) 3. మందబుద్ధిబలులల్ప (ట. జ. తం. వా.) 4. భాగ్యులును గర్మము (క. వ. హ.) 5. బొరయు (త) బొదలు (జ) 6. లోకములకు (హ) 7. వెలవులకు (హ) 8. హృత్పోషణములు (క. త.) 9. నివారణమై (హ. తం. వా.) 10. ఁగోరుచుఁ (హ) 11. మాటిమాటికధిక (క. చ. త. జ. బ. య. ర.)

మ. వరగోవింద కథాసుధారస మహా[1]వర్షోరుధారా పరం
పరలంగాక బుధేంద్రచంద్ర! యితరోపాయానురక్తిం బ్రవి
స్తర దుర్దాంతదురంత దుస్సహజనుస్సంభావితానేక దు
స్తర గంభీరకఠోరకల్మష కనద్దావానలం బాఱునే. 47

సీ. హరినామకథన దావానల జ్వాలలఁ గాలవే[2]ఘోరాఘ కాననములు
వైకుంఠదర్శన వాయుసంఘంబుచేఁ దొలఁగవే బహుదుఃఖ తోయదములు
కమలనాథధ్యాన [3]కంఠీరవంబుచేఁ గూలవే సంతాప కుంజరములు
నారాయణ[4]స్మరణ ప్రభాకరదీప్తిఁ దీఱవే షడ్వర్గ తిమిరతతులు
ఆ. నళిన నయనభక్తి [5]నావచేఁగాక సం, సార జలధిదాఁటి చనఁగరాదు
వేయునేల మాకు విష్ణుప్రభావంబు, దెలుపవయ్య సూత! ధీసమేత! 48

వ. మఱియు కపటమానవుండును గూఢుండునైన మాధవుండు రామసహితుండై యతిమానుషంబులైన పరాక్రమంబులు సేసెనఁట వాని వివరింపుము. కలి యుగంబు రాఁగలదని వైష్ణవక్షేత్రంబున దీర్ఘసత్రనిమిత్తంబున హరికథలు విననెడగలిగి నిలిచితిమి దైవయోగంబున. 49

క. జలరాశి దాఁటఁగోరెడి, కలము జనుల్ గర్ణధారుఁగాంచిన భంగిన్
గలిదోష హరణవాంఛా, కలితులమగు మేము నిన్నుఁ గంటిమి[6]సూతా! 50

క. చారుతరధర్మరాశికి, భారకుఁడగు కృష్ణుఁ డాత్మపదమునకేగన్
భారకుఁడు లేక యెవ్వనిఁ, [7]జేరెను ధర్మంబు బలుపునెడి మునినాథా! 51

అధ్యాయము - ౨

—: సూతుండు నారాయణకథాప్రశంస చేయుట :—

వ. అని యిట్లు మహనీయ గుణగరిష్ఠులయిన శౌనకాదిమునిశ్రేష్ఠు లడిగిన రోమహర్షణ పుత్రుండై యుగ్రశ్రవసుండనుపేర నొప్పి నిఖిలపురాణ వ్యాఖ్యాన వైఖరీ సమేతుండైన సూతుండు. 52

మ. సముఁడై యెవ్వఁడు ముక్తకర్మచయుఁడై సన్న్యాసియై యొంటిఁబో
వ [8]మహాభీతి నొహోకుమార యనుచున్ వ్యాసుండు సీరంగ వృ
క్షములుం దన్మయతం బ్రతిధ్వనులు సక్కం[9]జేసె మున్నట్టిభూ
తమయున్ [10]మ్రొక్కెద బాదరాయణిఁ [11]దపోధన్యాగ్రణిన్ ధీమణిన్. 53

1. వర్షోక్తి (వ్రాత ప్రతులన్నింటను) 2. మోహాంధ (గ) 3. కంఠీరవములచే (క. చ. ట. ప. గ. ద. హ.) 4. శ్రవణ (క.ట.త.డ.బ.య.) 5. నావలేకున్న (క. ర.); నావచేగాని (ట) 6. సుమతీ (చ. జ. ద. ర.) సుమ్మీ (ట. గ. బ.) 7. జేరెడు (క); జేరును (ద) 8. మహాప్రీతి (గ. జ. డ.ద. హ.) 9. జేసియున్నట్టి (త. య.) 10. గొల్చెద (హ) 11. తపోధ్యానాగ్రణిన్ (త. గ.)

సీ. కార్యవర్గంబును గారణసంఘంబు నధికరించి చరించు నాత్మతత్త్వ
మధ్యాత్మమనఁబడు నట్టి యధ్యాత్మముఁ [1]దెలివిసేయఁగఁజాలు దీపమగుచు
సకలవేదములకు సారాంశమై యేకమై యసాధారణమగు ప్రభావ
[2]రాజకంబైన పురాణ[3]మర్మంబును గాఢసంసారాంధకారపటలి

తే. దాఁటఁగోరెడి వారికి దయదలిర్ప, నే తపోనిధి వివరించె నేర్పడంగ
నట్టి శుకనామధేయు మహాత్మగేయు, విమలవిజ్ఞాన రమణీయు వేడ్కఁగొలుతు.

క. నారాయణునకు నరునకు, భారతికిని మ్రొక్కి వ్యాసు పదములకు నమ
స్కారముసేసి [4]వచింతు ను, దారగ్రంథంబు దళితతనుబంధంబున్. 55

వ. అని యిట్లు దేవతాగురు నమస్కారంబుచేసి యిట్లనియె. మునీంద్రులారా! నన్ను మీరలు నిఖిలలోకమంగళంబైన ప్రయోజనం బడిగితిరి. ఏమిటం గృష్ణసంప్రశ్నంబు సేయంబడు నెవ్విధంబున నాత్మప్రసన్నంబగు నిర్విఘ్నయు నిర్హేతుకయునైన హరిభక్తి యే రూపంబునంగలుగు నది పురుషులకుఁ [5]బరమధర్మంబగు. వాసుదేవునియందుఁ బ్రయోగింపంబడిన భక్తియోగంబు వైరాగ్యవిజ్ఞానంబులం బుట్టించు. నారాయణకథలవలన నెయ్యే[6]ధర్మంబులు దగుల వవి నిరర్థకంబులు. అపవర్గపర్యంతంబైన ధర్మంబున కర్థంబు ఫలంబుగాదు. ధర్మంబునం దవ్యభిచారియైన యర్థంబునకుఁ గామంబు ఫలంబుగాదు. విషయభోగంబైన కామంబున కింద్రియప్రీతి ఫలంబుగాదు. ఎంతదడవు జీవించు నంతియ కామంబునకు ఫలంబు. తత్త్వజిజ్ఞాసగలజీవునకుఁ గర్మములచేత నెయ్యది సుప్రసిద్ధం బదియు నర్థంబుగాదు. తత్త్వ[7]జిజ్ఞాసయనునది ధర్మజిజ్ఞాస. కొందఱు ధర్మంబె తత్త్వమని పలుకుదురు. తత్త్వవిదులు జ్ఞానమను పేర నద్వయమైనయది తత్త్వమనియెఱుంగుదురు. ఆ తత్త్వం బౌపనిషదులచేతం బ్రహ్మమనియు హైరణ్యగర్భులచేతం బరమాత్మయనియు సాత్వతులచేత భగవంతుండనియును బలుకంబడు. వేదాంతశ్రవణంబున గ్రహింపంబడి జ్ఞానవైరాగ్యములతోడం గూడిన భక్తిచేతఁ దత్పరులైన పెద్దలు క్షేత్రజ్ఞుండైన యాత్మయందుఁ బరమాత్మం బొడగందురు. ధర్మంబునకు భక్తి ఫలంబు. పురుషులు వర్ణాశ్రమ ధర్మభేదంబులం జేయు ధర్మంబునకు మాధవుండు సంతోషించుటయె సిద్ధి. ఏకచిత్తంబున నిత్యంబును గోవిందు నాకర్ణింపను వర్ణింపను దగు. చక్రాయుధధ్యానమను ఖడ్గంబున వివేకవంతు

1. తెలియఁజేయఁగ (హ. తం. వా.) 2. రాజితంబైన (చ. ర.) 3. రాజంబును (హ) ధర్మంబును (ట. ద.) పురాణామృతంబును (చ. గ. జ. ద.) 4. రచింతు (క.బ.) 5. పరమార్థంబైన (హ. తం.) 6. బాచరింపం దగిన యీ యధికధర్మంబునకు (చ. ట. వ. గ. హ.) 7. విజ్ఞానమనునది (క. చ. ట. గ. ద. బ.)

లహంకారనిబద్ధంబైన కర్మంబు ద్రుంచివైతురు. *(భగవంతునియందు శ్రద్ధయు నపవర్గదంబగు తత్కథా శ్రవణాదులం దత్యంతాసక్తియు, పుణ్య తీర్థావగాహన మహాత్సేవాదులచే సిద్ధించు) కర్మనిర్మూలన హేతువులైన కమల లోచను కథలం దెవ్వండు రతిసేయు, విననిచ్చగించు, వాని కితరంబు లెవ్వియు రుచి పుట్టింపనేరవు. పుణ్య శ్రవణకీర్తనుండైన కృష్ణుండు దన కథలు వినువారి హృదయంబులందునిలిచి శుభంబులాచరించు. అశుభంబులునిరసించు. అశుభంబులు నష్టంబులయిన భాగవతశాస్త్ర సేవావిశేషంబున నిశ్చలభక్తి యుదయించు. భక్తి గలుగ రజస్తమోగుణ ప్రభూతంబులైన కామలోభాదులకు వశంబుగాక చిత్తంబు సత్త్వగుణంబునఁ బ్రసన్నంబగు. ప్రసన్నమనస్కుండైన ముక్తసంగుం డగు. ముక్తసంగుండైన నీశ్వర తత్త్వజ్ఞానంబు [1]దీపించు. ఈశ్వరుండు గానంబడిన [2]జిజ్జడగ్రథన రూపంబైన యహంకారంబు భిన్నంబగు. అహంకారంబు భిన్నం బైన నసంభావనాది రూపంబులగు సంశయంబులు విచ్ఛిన్నంబులగు. సంశయ విచ్ఛేదంబైన ననారబ్ధఫలంబులైన కర్మంబులు నశించుం గావున. 56

క. గురుమతులు దపసు లంతః, కరణంబులు [3]శుద్ధిసేయు ఘనతరభక్తిన్
హరియందు సమర్పింతురు, పరమానందమున భిన్నభవబంధనులై. 57

తరల. పరమపూరుషుఁడొక్కఁ[4]డాఢ్యుఁడు పాలనోద్భవ నాశముల్
సొరిదిఁజేయు ముకుంద పద్మజశూలిసంజ్ఞలఁ బ్రాకృత
స్ఫురిత సత్త్వరజస్తమంబులఁ బొందు నందు [5]శుభస్థితుల్
హరి చరాచరకోటి కిచ్చు ననంత సత్త్వ నిరూఢుఁడై. 58

వ. మఱియు నొక విశేషంబు గలదు. కాష్ఠంబుకంటె ధూమంబు, ధూమంబుకంటెఁ ద్రయీమయంబైన వహ్ని యెట్లు విశేషంబగు నట్లు తమోగుణంబుకంటె రజో గుణంబు, రజోగుణంబుకంటె బ్రహ్మప్రకాశకంబగు సత్త్వగుణంబు విశిష్టంబగు. తొల్లి మునులు సత్త్వమయుండని భగవంతు హరి నధోక్షజుం గొలిచిరి. కొందఱు సంసారమందలి మేలుకొఱకు నన్యుల సేవించుచుందురు. మోక్షార్థు లైనవారలు ఘోరరూపులైన భూతపతుల విడిచి, దేవతాంతర నిందసేయక, శాంతులై నారాయణకథలయందే ప్రవర్తించుదురు. కొందఱు రాజసతామసులై సిరియు నైశ్వర్యంబును బ్రజలనుంగోరి పితృభూతప్రజేశాదుల నారాధించుదురు.

---

*ఈ భాగము తాళపత్ర ప్రతులందులేదు. సంస్కృత మూలమున నున్నది. ఇట్లు కుండలీ కరింపఁబడు భాగము లన్నియు నిట్టివేయని గ్రహింపఁ దగును.

1. సిద్ధించు (క. చ. ట. వ. ర. హ.) 2. చిజ్జడ గ్రంథి (క. త. ప. ర.) 3. శుద్ధిసేయ (త. ప. హ. తం. వా.) 4. డాఢ్యుఁడు (హ. తం. వా.) 5. శుభంబులఁ (ర) 6. కథలనుభవింతురు (క) కళలమభవింతురు (ట. య.)

మోక్షమిచ్చుటం జేసి నారాయణుండు సేవ్యుండు. వేద యాగ యోగ క్రియాజ్ఞాన తపోగతి ధర్మంబులు వాసుదేవ పరంబులు. నిర్గుణుండైన పరమేశ్వరుండు గలుగుచు లేకుండుచు [1]గుణంబులతోడం గూడిన తన మాయచేత నింతయు సృజియించి, గుణవంతుని చందంబున నిజ మాయావిలసితంబులైన గుణంబులలోఁ బ్రవేశించి, విజ్ఞాన విజృంభితుండై వెలుంగు. అగ్ని యొక్కరుండయ్యుఁ బెక్కు మ్రాఁకులందుఁ దేజరిల్లుచుఁ బెక్కండ్రై తోఁచు తెఱంగున విశ్వాత్మకుండైన పురుషుండొక్కఁడు, తనవలనం గలిగిన నిఖిల భూతంబులందు నంతర్యామి రూపంబున దీపించు. మనోభూత సూక్ష్మేంద్రియంబులతోడంగూడి, గుణమయంబులైన భావంబులం దనచేత నిర్మితంబులైన భూతంబులందుఁ దగులు వడక తద్గుణంబు లనుభవంబుసేయుచు లోకకర్తయైన యతండు దేవతిర్యఙ్మనుష్యాదిజాతులందు లీల నవతరించి లోకంబుల రక్షించునని మఱియు సూతుఁ డిట్లనియె. 59

అధ్యాయము – ౩

సీ. మహదహంకార తన్మాత్ర సంయుక్తుఁడై చారుషోడశకళా సహితుఁడగుచుఁ
బంచమహాభూత భాసితుండై శుద్ధసత్త్వుఁడై సర్వాతిశాయి యగుచుఁ
జరణోరుభుజముఖ శ్రవణాక్షినాసా శిరములు నానాసహస్రములు వెలుఁగ
నంబరకేయూర హారకుండలకిరీటాదులు పెక్కువే లమరుచుండఁ

తే. బురుషరూపంబు ధరియించి పరుఁడనంతుఁ, డఖిలభువనైక [2]కర్తయై యలఘుగతిని
[3]మానితాపార జలరాశిమధ్యమునను, యోగనిద్రావిలాసియై యొప్పుచుండు. 60

—: భగవంతుని యేకవింశత్యవతారములు :—

వ. అది సకలావతారంబులకు మొదలిగనియైన శ్రీమన్నారాయణ దేవుని విరాజమానంబైన దివ్యరూపంబు. దానిం బరమయోగీంద్రులు దర్శించుదురు. అప్పరమేశ్వరు నాభీకమలంబువలన సృష్టికర్తలలోన శ్రేష్ఠుండైన బ్రహ్మ యుదయించె. అతని యవయవ స్థానంబులయందు లోకవిస్తారంబులు గల్పింపంబడియె. మొదలనద్దేవుండు కౌమారాఖ్యసర్గంబు నాశ్రయించి [4]బ్రాహ్మణుండై దుశ్చరంబైన బ్రహ్మచర్యంబు చరియించె. రెండవ[5]మాఱు జగజ్జననంబుకొఱకు రసాతలగతయైన భూమినెత్తుచు, యజ్ఞేశుండై వరాహదేహంబుఁ దాల్చె. మూఁడవతోయంబున నారదుండను దేవఋషియై కర్మనిర్మోచకంబైన వైష్ణవ

1. త్రిగుణంబుల (హ. తం. వా.) 2. నర్తన యత్నమమర (చ. ట. వ.) వర్తవ (తం. వా.)
3. మానితోదార (హ. వా.) 4. బ్రహ్మణ్యుండై (తం. వా.) 5. మాటు (క. ర.)

తంత్రంబు సెప్పె. నాలవపరి ధర్మభార్యాసర్గమునందు నరనారాయణాభిధానుండై దుష్కరంబైన తపంబు సేసె. పంచమావతారంబునం గపిలుండను సిద్ధేశుండై యాసురియను బ్రాహ్మణునకుఁ దత్త్వ[1]సంఘ నిర్ణయంబుగల సాంఖ్యంబు నుపదేశించె. ఆఱవ శరీరంబున ననసూయాదేవి యందు నత్రిమహామునికిఁ గుమారుండై యలర్కునికిఁ బ్రహ్లాదముఖ్యులకు నాత్మవిద్యఁ దెలిపె. ఏడవవిగ్రహంబున నాకూతియందు రుచికి జన్మించి యజ్ఞుండనఁ బ్రకాశమానుండై [2]యామాది దేవతలతోడం గూడి స్వాయంభువమన్వంతరంబు రక్షించె. అష్టమమూర్తిని మేరుదేవియందు నాభికి జన్మించి యురుక్రముం డనం బ్రసిద్ధుండై విద్వజ్జనులకుఁ బరమహంస మార్గంబు ప్రకటించె. ఋషులచేతం గోరంబడి తొమ్మిదవ జన్మంబునఁ బృథుచక్రవర్తియై భూమిని ధేనువుం జేసి సమస్తవస్తువులం బిదికె. చాక్షుషమన్వంతర సంప్లవంబున దశమంబైన మీనావతారంబునొంది మహీరూపమగు నావ నెక్కించి వైవస్వతమనువు నుద్ధరించె. సముద్రమథన కాలంబునం బదునొకొండవమాఱు కమఠాకృతిని మందరాచలంబు దన పృష్ఠకర్పరంబున నేర్పరియై నిలిపె. ధన్వంతరి యను బండ్రెండవ తనువున సురాసుర మథ్యమాన క్షీరపాథోధి మధ్యభాగంబున నమృతకలశహస్తుండై [3]వెడలె. పదుమూఁడవదియైన మోహినీ వేషంబున నసురుల మోహితులం జేసి సురల నమృతాహారులం గావించె. పదునాలుగవది యైన నరసింహరూపంబునం గనకకశిపుని సంహరించె. పదియేనవది యైన కపటవామనావతారంబున [4]బలిని బదత్రయంబు యాచించి మూఁడులోకముల నాక్రమించె. పదియాఱవదియైన భార్గవ[5]రామాకృతినిఁ గుపితభావంబు దాల్చి బ్రాహ్మణ ద్రోహులైన రాజుల నిరువదియొకమాఱు వధియించి భూమిని [6]క్షత్రియశూన్యంబు గావించె. పదియేడవదియైన వ్యాసగాత్రంబున [7]నల్పమతులైన పురుషులం గరుణించి, వేదవృక్షంబునకు శాఖ లేర్పరించె. పదునెనిమిదవదైన రామాభిధానంబున దేవకార్యార్థంబు రాజత్వంబునొంది, సముద్రనిగ్రహాది పరాక్రమంబు లాచరించె. ఏకోనవింశతి వింశతితమంబులైన రామకృష్ణావతారంబులచే యదువంశంబున సంభవించి, విశ్వంభరాభారంబు నివారించె. కలియుగాద్యవసరంబున రాక్షస సమ్మోహనంబు కొఱకు [8]కీకటదేశంబున జినసుతుండై యేకవింశతితమం బైన బుద్ధనామధేయంబునం

---

1. గ్రామ (తం. వా.) సంఖ్యా (హ. ప. గ. జ. ద. బ. య. ర.) 2. యమాది (చ. ట. త. ప. గ. జ. ద. బ. ర. హ.) 'యామాద్యైః సురగణైః' అని మూలము. 3. వెడలి వైద్య శాస్త్రంబుఁ గల్పించె(డ) ఆయుర్వేదంబుఁ గల్పించె(ట) 4. బలినడిగి(క. ట. జ. డ. ద. య.) బలినణఁచి (గ) బలినదిమి(య) 5. రామభావంబున (క) 6. నిఃక్షత్రంబు గావించె(తం. వా.) 7. తత్త్వమతులైన (ట. త. ప. ర. య.) 8. మధ్యగయా ప్రదేశంబున (క. చ. ట. ద. బ. య. హ. వా.)

దేజరిల్లు యుగసంధియందు వసుంధరాధీశులు చోరప్రాయులై సంచరింప విష్ణుయశుండను విప్రునికి కల్కియనుపేర నుద్భవింపంగలండని యిట్లనియె. 61

సరసిం బాసిన [1]వేయుకాలువల యోజన్ విష్ణునందైన శ్రీ
కర నానా ప్రకటావతారము లసంఖ్యాతంబు లుర్వీశులున్
సురలుఁ [2]బ్రాహ్మణ సంయమీంద్రులు మహర్షుల్ విష్ణు[3]నంశాంశముల్
హరికృష్ణుండు బలానుజన్ముఁ డెడలే దావిష్ణుఁడౌ నేర్పడన్. 62

భగవంతుండగు విష్ణువు, జగముల కెవ్వేళ రాతసవ్యథ గలుగున్
దగ నవ్వేళల [4]దయతో, యుగయుగమునఁ బుట్టి కాచు నుద్యల్లీలన్. 63

అతిరహస్యమైన హరిజన్మకథనంబు, మనుజుఁ డెవ్వఁడేని మాపురేపుఁ
జాలభక్తితోడఁ జదివిన సంసార, దుఃఖరాశిఁ బాసి తొలఁగిపోవు. 64

వినుండు. [5]అరూపుండై చిదాత్మకుండై పరఁగు జీవునికిఁ బరమేశ్వరు మాయా గుణంబులైన మహదాదిరూపంబులచేత [6]నాత్మస్థానంబుగా స్థూలశరీరంబు విరచితంబైన, గగనంబునందుఁ బవనాశ్రిత మేఘసమూహంబును, గాలియందుఁ బార్థివధూళిధూసరత్వంబును, నేరీతి నట్లు ద్రష్టయగు నాత్మయందు దృశ్యత్వము బుద్ధిమంతులుగానివారిచేత నారోపింపంబడు. ఈ స్థూలరూపము కంటె నదృష్ట గుణంబై యశ్రుతంబైన వస్తువగుటంజేసి వ్యక్తంబుగాక సూక్ష్మంబై కరచర ణాదులు లేక జీవునికి నొండొకరూపము విరచితమైయుండు. సూక్ష్మండైన జీవుని వలన నుత్క్రాంతి గమనాగమనంబులం బునర్జన్మంబు దోఁచు. [7]ఎపుడీ స్థూలసూక్ష్మ రూపంబులు రెండు విద్యంజేసి యాత్మకుఁ గల్పింపంబడె ననియెడి హేతువువలన స్వరూపసమ్యగ్జ్ఞానంబునఁ బ్రతిషేధింపఁబడు నపుడ జీవుండు బ్రహ్మయగు. సమ్యగ్జ్ఞానంబ దర్శనంబు. విశారదుండైన యీశ్వరునిదై క్రీడించు నవిద్యయనం బడుచున్న మాయ యెప్పుడు విద్యారూపంబునం బరిణతయగు నప్పుడు జీవోపాధి యైన స్థూల సూక్ష్మరూపంబు దహించి, కాష్ఠంబులేక తేజరిల్లు వహ్నిచందంబునఁ

1. బాయు (క.గ.ద.బ.య.) బాఱు (హ. వా.) 2. బ్రాహ్మలు(క.చ.ట.త.) 3.నంశాంశజుల్ హ.తం.వా.) 4. (దడయక(హ.తం.వా.) 5. ఏకరూపుఁడై యేకతముండై యాత్మయనం బరఁగు (క) . ఆత్మాధార(హ).7. అపుడీ స్థూలసూక్ష్మరూపంబులు రెండును స్వరూపసమ్యగ్ జ్ఞానంబున నిషేధింపం ఁడునని తెలియు నవిద్యంజేసి యాత్మకుఁ గల్పింపంబడియె ననియెడి హేతువువలన నపుడు జీవుండు బ్రహ్మదర్శనంబనుజ్ఞానంబున కధికారియగునట్టి బ్రహ్మజ్ఞాన మతివిశారదయై యీశ్వరునిదై క్రీడించునట్టి ప్రతి ప్రకాశంబున నవిద్య యనంబడుచున్న మాయ యుపరతయై తాను విద్యారూపంబునం బరిణత యగునప్పుడు జీవోపాధియైన స్థూలసూక్ష్మరూపంబు దహించి జీవుండు కాష్ఠంబులేక తేజరిల్లు వహ్ని చందంబునఁ దాన యుపరతుండై బ్రహ్మస్వరూపంబునుం బొంది (హ)

దాన యుపరతయగు. అపుడు జీవుండు బ్రహ్మస్వరూపుండై పరమానందంబున
విరాజమానుం డగు. ఇట్లు తత్త్వజ్ఞులు సెప్పుదురని సూతుం డిట్లనియె. 65

చ. జననములేక కర్మములజాడలఁ బోక సమస్తచిత్తవ
ర్తనుఁడగు చక్రికిన్ గవు లుదారపదంబుల జన్మకర్మముల్
వినుతులు సేయుచుండుదురు వేదరహస్యములందు నెందుఁ జూ
చిన మఱిలేవు జీవునికిఁ జెప్పినకైవడి జన్మకర్మముల్. 66

మ. భువనశ్రేణి నమోఘలీలుఁడగుచున్ బుట్టించు రక్షించు నం
తవిధిం జేయు మునుంగఁ డందు బహుభూతవ్రాతమం దాత్మతం
త్ర విహారస్థితుఁ[1]డై *షడింద్రియ సమస్తప్రీతియున్ దవ్వులన్
దివిభంగిన్ గొనుఁ జిక్కఁ డింద్రియములన్ [2]ద్రిప్పున్ నిబంధించుచున్. 67

చ. జగదధినాథుఁడైన హరి సంతతలీలల నామరూపముల్
దగిలి మనోవచోగతులఁ దార్కికచాతురి యెంతగల్గినన్
మిగిలి కుతర్కవాది దగ మేరలుచేసి యెఱుంగనేర్చునే
యగణిత నర్తనక్రమము నజ్ఞుఁ డెఱింగి నుతింపనోపునే. 68

ఉ. ఇంచుక మాయలేక మది నెప్పుడు వాయని భక్తితోడ వ
ర్తించుచు నెవ్వఁడేని హరి దివ్యపదాంబుజ గంధరాశి సే
వించు నతం డెఱుంగు నరవిందభవాదులకైన దుర్లభో
దంచితమైన యా హరి యుదార మహాద్భుత కర్మమార్గముల్. 69

మ. హరిపాదద్వయభక్తి మీవలన నిట్లారూఢమై యుండునే
తిరుగంబాఱదు చిత్తవృత్తి హరిపై దీపించి మీ లోపలన్
ధరణీదేవతలార! మీరలు మహాధన్యుల్ సమస్తజ్ఞులున్
హరిచింతన్ మిముఁ జెంద వెన్నఁడును [3]జన్మాంతర్వ్యథా యోగముల్. 70

—: శ్రీమద్భాగవత రచనాది వృత్తాంతములు :—

సీ. పుణ్యకీర్తనుఁడైన భువనేశుచరితంబు బ్రహ్మతుల్యంబైన భాగవతము
సకలపురాణరాజము దొల్లి లోకభద్రముగఁ బుణ్యముగ మోదముగఁ బ్రీతి
భగవంతుఁడగు వ్యాసభట్టారకుఁ డొనర్చి శుకుఁడనియెడు తన సుతునిచేతఁ
జదివించె [4]నింతయు సకల వేదేతిహాసములలోపల నెల్ల సారమైన

1. స్థితుఁ డౌషధీంద్రియ (క. గ. జ.) 2. ద్రెంచున్ (ట. డ.) 3. జన్మాంతవ్యథా (క. ర.)
4. నెంతయు (గ); నంతయు (బ) * షాడ్వర్గికం జిఘ్రతి షడ్గుణేశః-అని మూలము. 1-3-36.

ఆ. యీ పురాణమెల్ల నెలమి నా శుకయోగి, గంగనడుమ[1]వచ్చి ఘనవిరక్తి
యొదవి మునులతోడ నుపవిష్టుఁడగు పరీక్షిన్న రేంద్రుఁ డడుగఁ జెప్పె వినుఁడు.

వ. కృష్ణుండు [2]ధర్మజ్ఞానాదులతోడం దనలోకంబునకుం జనినపిమ్మటం గలికాల దోషాంధకారంబున నష్టదర్శనులైన జనులకు నిప్పు డీ పురాణంబు గమలబంధుని భంగి నున్నది. నాఁ డందు భూరితేజుండై కీర్తించుచున్న విప్రఋషివలన నేఁ బఠించిన క్రమంబున నా మదికి గోచరించినంతయు వినుపించెదననిన సూతునకు మునివరుండైన శౌనకుం డిట్లనియె. 72

అధ్యాయము - ४

శా. సూతా ! యే యుగ[3]వేళ నేమిటికి నెచ్చోటన్ మునిశ్రేష్ఠు నే
శ్రోతల్[4]గోరిరి యేమిహేతువునకై శోధించి లోకైకవి
ఖ్యాతిన్ వ్యాసుఁడు మున్ను భాగవతముం గల్పించెఁ దత్పుత్రుఁ డే
ప్రీతిన్ రాజున కీ పురాణకథఁ జెప్పెన్ జెప్పవే యంతయున్. 73

వ. బుధేంద్రా ! వ్యాసపుత్రుండైన శుకుండను మహాయోగి సమదర్శనుం డేకాంత మతి[5]మాయాశయనంబువలనం దెలిసినవాఁడు గూఢుండు మూఢునిక్రియ నుండు నిరస్తభేదుం డదియుంగాక. 74

తరల. శుకుఁడు గోఁచియులేక పైఁజనఁ జూచి తోయములందు ల
జ్జకుఁ జలింపక చీరలొల్లక చల్లులాడెడి దేవక
న్యకలు "హా శుక"యంచు వెన్కఁ జనంగ వ్యాసునిఁజూచి యం
శుకములన్ ధరియించి సిగ్గున స్రుక్కి రందఱు ధీనిధీ! 75

వ. మఱియు నగ్నుండు దరుణుండునై చను తన కొడుకుంగని వస్త్రపరిధానం బొనరింపక, వస్త్రధారియు వృద్ధుండునైన తనుం జూచి చేలంబులు ధరియించు దేవరమణులం గని వ్యాసుండు గారణం బడిగిన వారలు [6]నీ కొడు కిది సతి వీఁడు పురుషుం డని భేదదృష్టి లేకయుండు. మఱియు నతండు నిర్వికల్పుండుగాన నీకు నతనికి [7]మహాంతరంబు గల దనిరి. అంత శుకుండు కురుజాంగలదేశంబులు సొచ్చి, హాస్తినాపురంబునఁ బౌరజనంబులచే నెట్లు జ్ఞాతుఁడయ్యె. మఱియు నున్మత్తుని క్రియ మూఢునిఁ తెఱంగున జడునిభంగి నుండు నమ్మహాయోగికి రాజర్షియైన పరీక్షిన్మహారాజుతోడ సంవాదం బెట్లు సిద్ధించె. బహుకాల కథనీయంబైన

1. విలిచి (క) 2. ధర్మజ్ఞానంబులతోడ (ద) 3. మందు (ట. గ. జ. డ.) 4. గోరివవేమి (క.చ.ట.త.వ.) 5. మాయాశయంబు(ట. ద. డ.)మాయా సంశయంబు (త) మాయా శయవంబువం దేలినవాఁడు (గ) 6. నీ పుత్రుఁడు స్త్రీపురుషులనెడు (హ. తం. వా.) 7. మహాదంతరంబు(హ)

శ్రీభాగవత నిగమవ్యాఖ్యాన మేరీతి సాగె. అయ్యోగిముఖ్యుండు గృహస్థుల గృహంబున గోవునుబిదికిన యంతతడవుగాని [1]నిలువఁడండ్రు. అతండు గోదోహన మాత్రకాలంబు సంచరించిన స్థలంబులు [2]తీర్థంబులగు. పెద్దకాల మేకప్రదేశంబున నెట్లుండె? భాగవతోత్తముండైన జనపాలు జన్మకర్మంబు లే ప్రకారంబులు? వివరింపుము. 76

సీ. పాండవ వంశంబు బలము మానంబును వర్ధిల్లఁ [3]గడిమి నెవ్వాఁడు మనియెఁ
బరిపంథిరాజులు ధర్మాదిధనముల నర్పింతు రెవ్వని యంఘ్రియుగముఁ
గుంభజకర్ణాది[4] కురుభటవ్యూహంబు సొచ్చి చెండాడె నే శూరుతండ్రి
గాంగేయసైనికాక్రాంత గోవర్గంబు విడిపించి తెచ్చె నే వీరుతాత

ఆ. యట్టి గాఢకీర్తియగు పరీక్షిన్మహా, రాజు విడువఁదగని రాజ్యలక్ష్మిఁ
బరిహరించి గంగఁబ్రాయోపవిష్టుఁడై, యసువులుండ నేల యడఁగియుండె.

ఉ. ఉత్తమకీర్తులైన మనుజోత్తము లాత్మహితంబు లెన్నఁడున్
జిత్తములందుఁ గోరరు హసించియు, [5]లోకులకెల్ల నర్థసం
పత్తియు భూతియున్ సుఖము భద్రముఁ గోరుదు రన్యరక్షణా
త్యుత్తమమైనమేను విభుఁ డూరక యేల విరక్తిఁబాసెనో. 78

క. [6]సారముల నెల్ల నెఱుఁగుదు, పారగుఁడవు భాషలందు బహువిధ కథనో
దారుఁడవు మాకు సర్వముఁ, బారము ముట్టంగఁ దెలియఁ బలుకు మహాత్మా! 79

—: వ్యాసుండు వ్యాకులచిత్తుండై చింతించుట :—

వ. అని యడిగిన శౌనకాది మునిశ్రేష్ఠులకు సూతుం డిట్లనియె. తృతీయంబైన ద్వాపరయుగంబు [7]దిరుగు సమయంబున నుపరిచరవసువు[8]వీర్యంబున జన్మించి వాసవి నాఁదగు సత్యవతియందుఁ బరాశరునికి హరికళంజేసి విజ్ఞానియైన [9]వేదవ్యాసుండు జన్మించి, యొక్కనాఁడు బదరికాశ్రమంబున సరస్వతీనదీజలంబుల స్నానాదికర్మంబులం దీర్చి శుచియై, పరులు లేనిచోట నొంటిఁ గూర్చుండి, సూర్యోదయమువేళ నతీతానాగత వర్తమానజ్ఞుండై యా ఋషి[10]వ్యక్తంబుగాని వేగంబుగల కాలంబునంజేసి యుగధర్మంబులకు భువి[11]సాంకర్యంబువొందు. యుగయుగంబుల భౌతికశరీరంబులకు [12]శక్తిసన్నమగు. పురుషులు నిస్సత్త్వులు

1. నిలువంబడండు (తం. వా.) 2. తీర్థంబులగువండ్రు (తం. వా.) 3. గలిమి (హ) 4. కురుబల (క. ట. య.) 5. లోకముతెల్ల (హ) లోకులనెల్ల (గ) 6. సారముతెల్ల నెరుంగుదు (క. గ. ర.) 7. తిరు (ర) 8. వీర్యంబువలన(చ.య.) 9. కృష్ణద్వైపాయనుండు (ర) 10. వ్యక్తంబుగాని వేదంబులు గల కలికాలముంజేసి (య) 11. పంకరంబువొందు (క.చ.ట.గ.జ.ద.బ.య.ర.) 12. శక్తిసంగ మేమగు (క. త. గ. జ. ద.)

ధైర్యశూన్యులు, [1]మందప్రజ్ఞు లల్పాయువులు దుర్బలులు నయ్యెదరని తన దివ్య దృష్టింజూచి సర్వవర్ణాశ్రమంబులకు హితంబు సేయందలంచి, [2]నలుగురుహోతలచేత ననుష్ఠింపందగి ప్రజలకు శుద్ధికరంబులైన వైదికకర్మంబులగు యజ్ఞంబు లెడతెగ కుండుకొఱకు, నేకంబైన వేదంబు ఋగ్యజుస్సామాథర్వణంబులను నాలుగు [3]నామంబుల విభాగించి, యితిహాస పురాణంబు లన్నియుం బంచమవేదంబని పల్కె నందు. 80

సీ. పైలుండు ఋగ్వేద పఠనంబు దొరఁకొనె సామంబు జైమిని చదువుచుండె
యజువు వైశంపాయనాఖ్యుండు గైకొనెఁ [4]దుది నథర్వము సుమంతుఁడు పఠించె
నఖిలపురాణేతిహాసముల్ మాతండ్రి రోమహర్షణుఁడు నిరూఢిఁ దాల్చెఁ
దమతమవేద మా తపసులు భాగించి శిష్యసంఘములకుఁ జెప్పి రంత

గీ. శిష్యులెల్లరు నాత్మీయ శిష్యజనుల, కందు[5]బహుమార్గములుచెప్పి [6]యనుమతింపఁ
బెక్కుశాఖలుగలిగి యీ పృథివిలోన, నిగమ మొప్పారె భూసుర నివహమందు.

వ. ఇట్లు మేధాహీనులైన పురుషులచేత నట్టి వేదంబులు ధరియింపంబడుచున్నవి. మఱియు దీనవత్సలుండైన వ్యాసుండు స్త్రీశూద్రులకుం ద్రైవర్ణికాధములకు వేదంబులు విన నర్హంబులు గావున, మూఢులకెల్ల మేలగునని భారతాఖ్యానంబు చేసియు నమ్ముని, భూతహితమందుఁ దన హృదయము సంతసింపకున్న సరస్వతీ తటంబున నొంటినుండి హేతువు వితర్కింపుచుఁ దనలో నిట్లనియె. 82

సీ. వ్రతధారినై వేద వహ్ని గురుశ్రేణి మన్నింతు విహితకర్మములఁ గొఱఁత
పడకుండ నడపుదు భారతమిషమునఁ బలికితి వేదార్థ భావమెల్ల
మునుకొని స్త్రీశూద్ర ముఖరధర్మములందుఁ దెలిపితి నేఁజెల్ల దీనఁజేసి
యాత్మ సంతసమంద దాత్మలో నీశుండు సంతసింపకయున్న జాడదోఁచె

ఆ. హరికి యోగివరుల కఖిలమితంబైన, భాగవత విధంబుఁ బలుకనైతి
మోసమయ్యెఁ దెలివి మొనయదుమఱచితి,ననుచు వగచుచున్న యవసరమున.83

—: వ్యాసుని కడకు నారదుండు వచ్చుట :—

✓సీ. తనచేతి వల్లకీతంత్రీచయంబున సతతనారాయణ శబ్దమొప్ప
నానన సంభూత హరిగీతరవసుధాధారల యోగీంద్రతతులు సొక్కఁ
గపిల జటాభార కాంతిపుంజంబుల దిశలు ప్రభాతదీధితి వహింపఁ
దనులగ్నతులసికాదామ గంధంబులు గగనాంతరాళంబుఁ గప్పికొనఁగ

1. మందమతులు దుఃఖార్ణవమగ్నులు(క.బ.) 2. హోత్రాదులగు ఋత్విక్చతుష్టయముచేత(హ) 3. నామంబుల నాలుగువేదంబుల ధర్మార్థకామమోక్షంబులు నాలుగువిచారించి (ర) 4. మహాథర్వణము సుమంతుఁజేరె(య) 5. బహుమార్గములఁద్రుంచి యనువచింప (హ.తం.వా.) అనుపఠింప(త.)

ఆ. వచ్చె మింటనుండి వాసవీనందను, కడకు మాటలాడఁ[1]గణఁకతోడ
భద్ర విమలకీర్తి పారగుఁ డారూఢ, నయవిశారదుండు నారదుండు. 84

క. కనియె న్నారదుఁ డంతన్, వినయైకవిలాసు నిగమ విభజన విద్యా
జని తోల్లాసున్ భవదుఃఖ నిరాసున్ గురుమనోవికాసున్ వ్యాసున్. 85

వ. ఇట్లు నిజాశ్రమంబునకువచ్చిన నారదునెఱింగి లేచి వ్యాసుండు విధివత్ క్రమంబునం బూజించిన నతండు లేనగవు నెగడెడిమొగంబుతోడ విపంచికాతంత్రి వ్రేల మీటుచు నిట్లనియె. 86

అధ్యాయము - ౫

ఉ. ధాతవు భారతశ్రుతివిధాతవు వేదపదార్థజాత వి
జ్ఞాతవు గామముఖ్యరిపుషట్కవిజేతవు బ్రహ్మతత్త్వ ని
ర్ణేతవు యోగినేతవు వినేతవు నీవు చలించి చెల్లరే
కాతరుకై వడిన్ వగవఁ గారణమేమి పరాశరాత్మజా! 87

వ. అనినఁ బారాశర్యుం డిట్లనియె. 88

క. పుట్టితి వజుతనువునఁ జే,పట్టితివి పురాణపురుషు భజనము పదముల్
మెట్టితివి దిక్కులం దుది, ముట్టితివి మహాప్రబోధమున మునినాథా! 89

వ. అదియునుంగాక నీవు సూర్యునిభంగి మూఁడులోకములం జరింతువు. వాయువు పగిది నఖిల జనులలోన మెలంగుదువు. సర్వజ్ఞుండ వగుటం జేసి

క. నీ కెఱుఁగరాని ధర్మము, లోకములను లేదు బహువిలోకివి [2]నీవున్
నాకొఱఁత యెట్టి దంతయు, నాకున్ వివరింపుమయ్య నారద! కరుణన్. 91

వ. అనిన నారదుం డిట్లనియె. 92

ఉ. అంచితమైన ధర్మచయ మంతయుఁ జెప్పితి వందులోన [3]నిం
చించుకగాని విష్ణుకథ లేర్పడఁ జెప్పవు ధర్మముల్ ప్రపం
చించిన మెచ్చునే గుణవిశేషము లెన్నినఁగాక నీకు నీ
కొంచెము వచ్చుటెల్ల హరిఁగోరి నుతింపమి నార్యపూజితా! 93

మ. హరినామస్తుతి సేయు కావ్యము సువర్ణాంభోజ హంసావళీ
సురుచిభ్రాజితమైన మానస సరస్స్ఫూర్తిన్ వెలుంగొందు శ్రీ
హరినామస్తుతి లేని కావ్యము [4]విచిత్రార్థాన్వితంబయ్యు శ్రీ
కరమైయుండ దయోగ్య [5]దుర్మదనద త్కాకోల గర్తాకృతిన్. 94

---

1. కరుణతోడ (క) గౌరవమున (చ) గారవమున (య) 2. వివిధ క్రమంబుల (హ. వా. తం.) 3. నించుకగాని(ట) 4. విచిత్రార్థావ్వయంబైన(క.చ.ట.త.గ.డ.) 5. దుర్మలినవత్(హ.తం.వా.)

మ. అపశబ్దంబులఁగూడియుఁ హరిచరిత్రాలాపముల్ సర్వపా
పపరిత్యాగము[1] సేయుఁగావున హరిన్ భావించుచుం బాడుచుఁ
జపముల్ సేయుచు వీనులన్ వినుచు నశ్రాంతంబు గీర్తింపుచుఁ
దపసుల్ సాధులు ధన్యులౌదురుగదా తత్త్వజ్ఞ ! చింతింపుమా. 95

వ. మునీంద్రా ! నిర్గతకర్మంబై నిరుపాధికంబైన జ్ఞానంబు గలిగినను హరిభక్తి లేకున్న శోభితంబుగాదు. ఫలంబుగోరక కర్మమీశ్వరునకు సమర్పణంబు సేయకున్న నది ప్రశస్తంబై యుండదు. భక్తిహీనంబులైన, జ్ఞాన వాచా కర్మ కౌశలంబులు నిరర్థకంబులు. కావున మహానుభావుండవు, యథార్థదర్శనుండవు[2], సకలదిగంతధవళకీర్తివి, సత్యరతుండవు, ధృతవ్రతుండవు నగు నీవు నిఖిలబంధమోచనంబు కొఱకు వాసుదేవుని లీలావిశేషంబులు భక్తితోడ వర్ణింపుము. హరివర్ణనంబు సేయక ప్రకారాంతరంబున నర్థాంతరంబులు వివక్షించి తద్వివక్షాకృతరూపనామంబులం జేసి పృథగ్దర్శనుండైనవాని మతి, పెనుగాలిఁద్రిప్పునంబడి తప్పంజను[3] నావచందంబున నెలవు చేర నేరదు. కామ్యకర్మంబులందు రాగంబుగల ప్రాకృతజనులకు నియమించిన ధర్మంబులు సెప్పి, శాసకుండవగు[4] నీవువగచుట[5] తగదు. అది యెట్లనిన, వార లదియే ధర్మంబని కామ్యకర్మంబులు సేయుచుఁ దత్త్వజ్ఞానంబు మఱతురు. అది గావున తత్త్వజ్ఞుండవై[6] వ్యథావియోగంబు సేయుమని మఱియు నిట్లనియె. 96

చ. ఎఱిఁగెడువాఁడు కర్మచయ మెల్లను మాని హరిస్వరూపమున్
నెఱయ నెఱింగి[7] యవ్వలన నేరుపుచూపు గుణానురక్తుఁడై
తెఱకువలేక క్రుమ్మఱుచు దేహ ధనా ద్యభిలాషయుక్తుఁడై[8]
యెఱుఁగనివానికిం దెలియ నీశ్వరులీల లెఱుంగఁ జెప్పవే. 97

చ. తనకులధర్మమున్ విడిచి దానవవైరి పదారవిందముల్
పనివడి[9] సేవసేసి పరిపాకము వొందక యెవ్వఁడేనిఁ జ
చ్చిన మఱుమేననైన నది సిద్ధివహించుఁ దదీయసేవఁ బా
సినఁ గులధర్మగౌరవము సిద్ధివహించునె యెన్నిమేనులన్. 98

వ. అది గావున నెఱుకగలవాఁడు హరిసేవకు యత్నంబు సేయందగు. కాలక్రమంబున సుఖదుఃఖంబులు ప్రాప్తంబులైనను హరిసేవ విడువందగదు. దానం జేసి

1. పరిత్యాజ్యము (త. ద.) 2. వేదార్థ (క. ట.) 3. తప్పంబడు (హ) 4. శాంతుండవయిన (ట. ద. ర.) 5. నీ నడవడిదగదు (క.చ.గ.జ.డ.ద.బ.య.ర.హ.తం.వా.) 6. తత్త్వప్రదుండవై (క.చ.ప.జ.బ.హ.తం.వా.) 7. నెఱుంగుఁదానుమది (హ.తం.వా.) 8. ద్యభిమానచిత్తుఁడై (ట) అభిమానయుక్తుఁడై (ద. బ.) 9. పమపడ (త); పనివడ (ర)

[1]బ్రహ్మస్థావరపర్యంతంబు దిరుగుచున్న [2]జనులకు నెయ్యది పొందరా దట్టిమేలు సిద్ధించు (కొఱకు) హరిసేవ సేయవలయు. హరిసేవకుం డగువాఁడు [3]జననంబు నొందియు నన్యుని క్రియసంసారంబునం జిక్కఁడు. క్రమ్మఱ హరిచరణస్మరణంబుఁ జేయుచు, భక్తిరస వశీకృతుండై విడువ నిచ్ఛగింపఁడు. మఱియును. 99

సీ. విష్ణుండు విశ్వంబు విష్ణునికంటెను వేఱేమియును లేదు విశ్వమునకు
భవవృద్ధిలయము లా పరమేశుచేనగు నీ వెఱుంగుదుగాదె నీ ముఖమున
నెఱిఁగింపఁబడ్డది యేకదేశమున నీ భువనభద్రమునకై పుట్టినట్టి
హరికళాజాతుండ వని విచారింపుము కావున హరి[4]పరాక్రమములెల్ల

ఆ. వినుతిసేయు మీవు వినికియుఁ జదువును, దాన మతులనయముఁ దపము ధృతియుఁ
గలిమికెల్ల ఫలముగాదె పుణ్యశ్లోకుఁ, గమలనాభుఁ బొగడఁగలిగెనేని. 100

—: నారదుని పూర్వజన్మ వృత్తాంతము :—

వ. మహాత్మా ! నేను పూర్వ[5]కల్పంబునం దొల్లిటి జన్మంబున వేదవాదుల యింటి దాసికిం బుట్టి, పిన్ననాఁడు వారలచేఁ [6]బంపంబడి యొక వానకాలంబునఁ జాతుర్మాస్యంబున నేకస్థలనివాసంబు సేయ నిశ్చయించు యోగిజనులకుం బరిచర్య సేయుచు. 101

క. [7]ఓటమితో నెల్లప్పుడు, పాటవమునఁ బనులుసేసి బాలురతో నే
యాటలకుఁ బోక నొక జం, జాటంబును లేక భక్తి[9]సలుపుదు ననఘా ! 102

క. మంగళ మనుచును వారల, యెంగిలి భక్షింతు వాన కెండకు నోడన్
ముంగల నిలుతును నియతిని, వెంగలిక్రియఁ జనుదు[10]నే వివేకముతోడన్. 103

వ. ఇట్లేను వర్షాకాల శరత్కాలంబులు సేవించితిని. వారును నాయందుం గృప సేసి రంత. 104

శా. వారల్ కృష్ణచరిత్రముల్ చదువఁగా వర్ణింపఁగాఁ బాడఁగా
నా రావంబు సుధారసప్రతిమమై యశ్రాంతముం వీనులం
దోరంబై పరిపూర్ణ[11]మైన మది సంతోషించి నే నంతటన్
బ్రారంభించితి విష్ణుసేవ కితరప్రారంభ దూరుండనై. 105

---

1. యూర్ధ్వంబున బ్రహ్మపర్యంతంబు క్రింద స్థావరపర్యంతంబు (హ. తం. వా.) 2. జీవులకు దుఃఖంబులట్లు సుఖంబులు ప్రాకృత కర్మాధీనంబులై సిద్ధించు(హ.వా.)3. నిజధర్మంబునందియు సంసారంబున జిక్కఁడు (క) నీచజన్మంబు వొందియు.... (త) 4. కథాక్రమములెల్ల (ద) 5. కర్మంబున (గ); కాలంబున (ద) 6. పంపుపడి (త) చెప్పంబడి (గ. డ. య.) పెంపంబడి (ర) 7. వాటముతో (క. ట. గ. ఙ. య.) వోటమితో (త. డ. ర.) 8. కడకేవాటలకు (త. గ.) 9. సలిపితి (త. డ.) 10. గురువివేకము (ట. య.) గురువివేకము (త.) 11. మైమదిని (గ. య.)

వ. ఇట్లు హరిసేవా[1]రతిం జేసి ప్రపంచాతీతుండనై బ్రహ్మరూపకుండనైన నాయందు స్థూలసూక్ష్మంబైన యీ శరీరంబు నిజమాయాకల్పితం బని యమ్మహాత్ములగు యోగిజనుల మూలంబున రజస్తమోగుణ పరిహారిణియైన భక్తి సంభవించె. అంతఁ జాతుర్మాస్యంబు నిండిన నయ్యోగిజనులు యాత్రసేయువారలై యివ్విధంబున. 106

మ. అపచారంబులులేక నిత్యపరిచర్యా[2]భక్తియుక్తుండనై
చపలత్వంబును మాని నేఁ గొలువఁగా సంప్రీతులై వారు ని
ష్కపటత్వంబున దీనవత్సలతతోఁ గారుణ్యసంయుక్తులై
యుపదేశించిరి నాకు నీశ్వరరహస్యోదారవిజ్ఞానమున్. 107

వ. ఏనును వారి యుపదేశంబున వాసుదేవుని మాయానుభావంబు దెలిసితి. ఈశ్వరుని యందు సమర్పితంబైన కర్మంబు తాపత్రయంబు మాన్పు నౌషధంబగు. ఏ ద్రవ్యంబువలన నే రోగంబు జనియించె నాద్రవ్య మా రోగంబును మానుపనేరదు. ద్రవ్యాంతరంబులచేత నైన [3]చికిత్స మానుపనోపు. ఇవ్విధంబునఁ గర్మంబులు సంసారహేతుకంబులయ్యు నీశ్వరార్పితంబులై [4]తాము తమ్ముఁ జెఱుపుకొన నోపియుండు. ఈశ్వరునియందుఁ జేయఁబడు కర్మంబు విజ్ఞానహేతుకంబై యీశ్వర [5]సంతోషణంబును, భక్తియోగంబునుం బుట్టించు. ఈశ్వర శిక్షం జేసి, కర్మంబులు సేయువారలు కృష్ణగుణనామవర్ణన స్మరణంబులు సేయుదురు. ప్రణవపూర్వకంబులుగా వాసుదేవ ప్రద్యుమ్న సంకర్షణానిరుద్ధమూర్తి నామంబులు నాలుగు [6]భక్తిం బలికి నమస్కారంబుసేసి, మంత్రమూర్తియు మూర్తిశూన్యుండు నైన యజ్ఞపురుషునిం బూజించు పురుషుండు సమ్యగ్దర్శనుం డగు.

క. ఏ నివ్విధమునఁ జేయఁగ, దానవకులవైరి నాకుఁ [7]దనయందలి వి
జ్ఞానము నిచ్చెను మదనుష్ఠానము నతఁడెఱుఁగు నీవు సలుపుము దీనిన్. 109

క. మునికులములోన మిక్కిలి, వినుకులు గలవాఁడ వీవు విభు కీర్తులు నీ
వనుదినముఁ బొగడ వినియెడి, జనములకును దుఃఖమెల్ల శాంతింబొందున్. 110

1. మతింజేసి (హ) 2. యుక్తిభక్తుండనై (క. త.) 3. చికిత్సితంబు (హ) 4. తాముందమ్ము (హ. క. బ.) 5. సంతోషంబు (క. ర.) 6. అతిభక్తిన్ (క. బ. ర.) 7. తనయందలివిజ్ఞానము(హ)తన యందుల (తం)—"అదాన్మేజ్ఞానమైశ్వర్యం, స్వస్మిన్ భావంచ కేశవః"—అనిమూలము.

అధ్యాయము - ౬

వ. ఇట్లు నారదు జన్మకర్మంబులు విని క్రమ్మఱ వ్యాసుం డిట్లనియె. 111

మ. విను మా భిక్షులు నీకు నిట్లు కరుణన్ విజ్ఞానముం జెప్పి పో
యిన బాల్యంబున వృద్ధభావమున నీ కీరీతి సంచారముల్
చనె నీ కిప్పుడు పూర్వకల్పమతి యే జాడం బ్రదీపించెఁ ద
త్తనువుం బాసినచంద మెట్లు చెపుమా దాసీసుతత్వంబుతోన్. 112

వ. అని యిట్లు వ్యాసుం డడిగిన నారదుం డిట్లనియె. దాసీపుత్రుండ నైన యేను భిక్షులవలన [1]హరివిజ్ఞానంబు గలిగియున్నంత. 113

సీ. [2]మమ్ము నేలినవారి మందిరంబునఁగల పనులెల్లఁ గ్రమమున భక్తిఁ జేసి
తన పరాధీనతఁ [3]దలఁపదు సొలసితి నలసితి నాకొంటి ననుచు [4]వచ్చు
మాపును రేపును మాతల్లి మోహంబు సొంపార ముద్దాడు చుంచుదువ్వ
దేహంబు [5]నివురు మోదించుఁ గౌఁగిటఁ జేర్చు నర్మిలితో నిట్లు [6]నన్ను మనుప

ఆ. నేను [7]విడిచిపోక యింట నుండితినయ్య, మోహిఁగాక యెఱుక మోసపోక
మాఱుచింతలేక మౌనినై యేనేండ్ల, వాఁడనగుచుఁ గొన్ని వాసరములు. 114

వ. అంత. 115

క. సదనము వెలువడి తెరువునఁ, జెదరక మాతల్లి రాత్రిఁ జీఁకటివేళన్
మొదవుం బిదుకఁగ నొకఫణి, పదభాగముఁ గఱచెఁ ద్రొక్కఁబడి మునినాథా!

క. నీలాయత భోగఫణా, వ్యాళానల విషమహోగ్ర వహ్నిజ్వాలా
మాలావినిపాతితయై, వ్రాలెన్ ననుఁగన్నతల్లి వసుమతిమీఁదన్. 117

ఉ. తల్లి ధరిత్రిపై నొఱగి తల్లడ[8]పాటును జెంది చిత్తమున్
బల్లటిలంగఁ బ్రాణములు వాసినఁ జూచి కలంగ కేను నా
యుల్లములోన మోహరుచి నొందక సంగమువాసె మేలు రా
జిల్లె నటంచు విష్ణుపదచింత [9]యొనర్పఁగ బుద్ధిసేయుచున్. 118

వ. ఉత్తరాభిముఖుండనై యేను వెడలి, జనపదంబులును పురంబులును బట్టణంబులును గ్రామంబులును పల్లెలును మందలును మహోద్యానంబులును కిరాత పుళింద నివాసంబులును వనంబులును [10]చిత్రధాతు విచిత్రితంబులైన పర్వతంబులును సమదకరి

---

1. హరిజ్ఞానంబు (య) 2. మహితాత్ములగువారి మందిరంబునఁగల (య) 3. తలఁపక (చ.ర.) 4. వచ్చి (చ) 5. నివురుచుఁదివిచి (త. గ.) 6. నరసి నడవ (ద) నడప (య) 7. రాక (గ.జ.డ.) 8. పాటునఁజేసి (జ) 9. యొనర్పఁగ బుద్ధిఁ జేర్చుచున్ (వా) యొనర్చుచు బుద్ధిఁజేర్చుచున్ (హ) 10. విచిత్రపాదప చిత్రితంబులైన (క) చిత్రపథా విచిత్రితములైన (త)

కరవిదళిత [1]శాఖలుగల శాఖులును, [2]నివారిత పథికజన శ్రమాతిరేకంబులైన
[3]తటాకంబులును, బహువిధ విహంగ నినద మనోహరంబులై వికచారవింద
మకరంద పాన పరవశ పరిభ్రమ ద్భ్రమర సుందరంబులైన సరోవరంబులును,
దాఁటి చనుచు క్షుత్పిపాసా సమేతుండనై [4]నదీహ్రదంబునఁ గ్రుంకులిడి శుచినై
నీరుద్రావి గత శ్రముండనై.

క. సాలావృక కపి భల్లుక, కోలేభ లులాయ శల్య ఘూక శరభ శా
ర్దూల శశ గవయ ఖడ్గ, వ్యాళాజగరాది భయద వనమధ్యమునన్. 120

వ. దుస్తరంబైన [5]నల వేణు కీచక [6]గుల్మ లతా గహ్వరంబుల పొంత నొక్క రావి
మ్రాను [7]డగ్గఱఁ గూర్చుండి యే విన్నచందంబున నా హృదయగతుం బరమాత్మ
స్వరూపు హరిం జింతించితి. 121

శా. ఆనందాశ్రులు గన్నుల న్వెడల రోమాంచంబుతోఁ దత్పద
ధ్యానారూఢుఁడ నైన నా తలఁపులో నద్దేవుఁడుం దోఁచె నే
నానందాబ్ధి గతుండనై యెఱుఁగలే నైతిన్ నను న్నీశ్వరున్
నానా శోకహమైన [8]య త్తనువు గాన న్నేర[9]క ట్లంతటన్. 122

వ. లేచి నిలుచుండి క్రమ్మఱ నద్దేవుని [10]దివ్యాకారంబుఁ జూడ నిచ్ఛించుచు హృద
యంబున నిలుపుకొని యాతురుంబోలె చూచియుం గానక, నిర్మనుష్యంబైన
వనంబునం జరియించుచున్న నను నుద్దేశించి వాగగోచరుండైన హరి గంభీర
మధురంబులైన వచనంబుల శోకం బుపశమింపఁ జేయు చందంబున నిట్లనియె.

ఉ. ఏల కుమార! శోషిలఁగ నీ జననంబున నన్నుఁ గానఁగాఁ
జాలవు నీవు కామముఖ షట్కము నిర్దళితంబు సేసి ని
ర్మూలిత కర్ములైన మునిముఖ్యులు గాని [11]కుయోగి గానఁగాఁ
జాలఁడు నీదు[12]కోర్కి కొనసాగుటకై నిజమూర్తిఁ జూపితిన్. 124

క. నావలని కోర్కి యూరక, పోవదు విడిపించు దోషపుంజములను [13]మ
త్సేవం బుట్టును వైశమ, భావింపఁగ నాదుభక్తి బాలక! వింటే. 125

క. [14]నాయందుఁ గలుగు నీ మది, వాయదు జన్మాంతరముల బాలక! నీ వీ
కాయంబు విడిచి మీఁదట, మా యనుమతిఁ బుట్టఁగలవు మద్భక్తుఁడవై. 126

---

1. శాఖలైన తరుశాఖలును (క. య.) 2, సదా వారిపూరిత పరిజన (క) — పథికజన (చ) 3. తడాకంబులు (త. గ.) 4. మడువులందు (క. బ.) 5. సాలవేణు (క); నీలవేణు (ర) 6. కుళ (ట. బ.); కాళ (గ. య.) 7. డగ్గరి (చ) చెంత (గ) 8. త త్తనువు (గ) 9. నేరకేనంతటన్ (క) 10. దివ్యావతారంబు(జ. డ.) 11. యయోగి(గ;) 12. కోర్కె(బ). 13. సత్సేవ(జ) 14. నాయందుల మతిగలిగిన (త) నాయందు భక్తికలిగిన (ద)

మ. విను మీ సృష్టి లయంబు నొంది యుగముల్ వెయ్యైన కాలంబు యా
మినియై పోయెడిఁ బోవఁగాఁ [1]గలుగుఁ జూమీఁదం బునః సృష్టి యం
దు నిరూఢ స్మృతితోడఁ బుట్టెదవు నిర్దోషుండవై నా కృపన్
ఘనతం జెందెదు శుద్ధసాత్త్వికులలో గణ్యుండవై యర్భకా! 127

వ. అని యిట్లాకాశంబు మూర్తియు, ఋగ్వేదాదికంబు నిశ్వాసంబునుగా నొప్పి సర్వ నియామకంబైన మహాభూతంబు పలికి యూరకున్న, నేనును మస్తకంబు వంచి మ్రొక్కి, తత్కరుణకు సంతసించి, మదము దిగనాడి, మత్సరంబు విడిచి, కామంబు జయించి, క్రోధంబు వర్జించి, లోభమోహంబులు వెడలనడిచి, సిగ్గు విడిచి, యనంతనామంబులు పఠియింపుచుఁ బరమభద్రంబులైన [2]తచ్చరిత్రంబులఁ జింతింపుచు, నిరంతర సంతుష్టుండనై (కృష్ణునిం బుద్ధి నిలిపి నిర్మలాంతఃకరణంబుతోడ విషయ విరక్తుండనై) కాలమున కెదురుచూచుచు భూమిం దిరుగుచునుండ నంతఁ గొంతకాలంబునకు మెఱుము మెఱసిన తెఱంగున, మృత్యువు దోఁచినం బంచభూత[3]మయంబై గర్మస్వరూపంబైన పూర్వదేహంబు విడిచి, హరికృపా వశంబున శుద్ధసత్త్వమయంబైన భాగవత దేహంబు సొచ్చితిని. అంతం ద్రైలోక్యంబు [4]సంహరించి ప్రళయకాల పయోరాశి మధ్యంబున *(శయనించు) నారాయణ మూర్తియందు నిదురవోవ నిచ్చగించు బ్రహ్మ నిశ్వాసంబు వెంట నతని లోపలం బ్రవేశించితిని. అంత సహస్రయుగ పరిమితంబైన కాలంబు చనిన లేచి లోకంబులు సృజియింప నుద్యోగించు బ్రహ్మ ప్రాణంబులవలన మరీచి ముఖ్యులగు మునులు, నేనును జనియించితిమి. అందు నఖండిత బ్రహ్మచర్యుండనై యేను మూఁడులోకంబుల బహిరంతరంబులందు మహావిష్ణుని యనుగ్రహంబున నడ్డంబులేక యీశ్వర దత్తయై బ్రహ్మాభివ్యంజకంబులైన సప్తస్వరంబులు దనయంతన మ్రోయుచున్న [5]యీ వీణాలాపరతిం జేసి నారాయణ కథాగానంబు సేయుచుఁ జరియింపుచుండుదు. 128

ఆ. తీర్థపాదుఁడైన దేవుండు విష్ణుండు, దనచరిత్ర మేను దవిలి పాడఁ
జీరఁబడ్డవాని చెలువున నేతెంచి, ఘనుఁడు నా మనమునఁ గానవచ్చు. 129

క. విను మీ సంసారంబను, వననిధిలో [6]మునిఁగి కర్మవాంఛలచే వే
దనఁ బొందెడువానికి వి, ష్ణుని గుణవర్ణనము తెప్పసుమ్ము మునీంద్రా! 130

---

1. కలుగుఁ జుమ్మీమీఁదఁ నా సృష్టి (హ) 2. సచ్చరిత్రంబుల (క. గ. బ. య.) 3. మయంబును (హ) మయంబైన (క). 4. ఉపసంహరించి (గ. ద. య.) సంచరించి (ట)

* ఏ తాళప్రతియందును లేదు.

5. వీణ కేల నుండఁగా (త) 6. విషయభోగ వాంఛలచే (క. జ. త. గ. య.)

చ. యమ నియమాది యోగముల నాత్మ నియంత్రిత మయ్యుఁ గామ[1]రో
షములఁ బ్రచోదితంబ యగు శాంతి వహింపదు విష్ణుసేవచేఁ
గ్రమమున శాంతిఁ గైకొనినకైవడి నాదుశరీర జన్మక
ర్మముల రహస్యమెల్ల మునిమండన! చెప్పితి నీవు గోరినన్. 131

వ. అని యిట్లు భగవంతుండగు నారదుండు వ్యాసమునీంద్రుని వీడ్కొని వీణ వాయిం
పుచు [2]యదృచ్ఛా మార్గంబునం జనియె నని సూతుం డిట్లనియె. 132

క. వాయించు వీణ నెప్పుడు, మ్రోయించు ముకుంద గీతములు జగములకున్
జేయించుఁ జెవులపండువు, మాయించు నఘాళి నిట్టి [3]మతి మఱి గలఁడే! 133

అధ్యాయము – ౭

వ. అని నారదుం గొనియాడిన సూతునిం జూచి నారదుమాటలు విన్నవెనుక భగ
వంతుండైన బాదరాయణుం డేమిసేసె నని శౌనకుం డడిగిన సూతుం డిట్లనియె.
[4]బ్రహ్మనదియైన సరస్వతి పశ్చిమతీరంబున ఋషులకు సత్రకర్మవర్ధనంబై బదరీ
తరుషండమండితంబై (శమ్యాప్రాసంబని) ప్రసిద్ధంబగు నాశ్రమంబు గలదు. అందు
జలంబులువార్చి కూర్చుండి వ్యాసుండు తనమదిం దిరంబుచేసికొని భక్తియుక్తం
బైన చిత్తంబునం బరిపూర్ణుండైన యీశ్వరుం గాంచి యీశ్వరాధీన మాయా
[5]వృతంబైన జీవుని సంసారంబు గని జీవుండు మాయచేత మోహితుండై గుణ
వ్యతిరిక్తుండయ్యు మాయాసంగతిం దాను త్రిగుణాత్మకుం డని యభిమా
నించుచుం ద్రిగుణత్వాభిమానంబునం గర్తయు భోక్తయు నను ననర్థంబు నొందు
ననియు నయ్యనర్థంబునకు నారాయణ భక్తియోగంబు గాని యుపశమనంబు
వేఱొకటి లేదనియును నిశ్చయించి. 134

మ. అవనీచక్రములోన నే పురుషుఁ డే యామ్నాయమున్ విన్న మా
ధవుపై లోకశరణ్యుపై భవములం దప్పించఁగాఁ జాలు భ
క్తివిశేషంబు జనించు నట్టి భువన క్షేమంకరంబైన భా
గవతామ్నాయము బాదరాయణుఁడు దాఁ గల్పించె నేర్పొప్పఁగన్. 135

వ. ఇట్లు భాగవతంబు నిర్మించి మోక్షార్థియైన శుకునిచేఁ జదివించె నని చెప్పిన విని
శౌనకుండు, నిర్వాణతత్పరుండును సర్వోపేక్షకుండునైన శుకయోగి యేమిటికి
భాగవతం బభ్యసించె ననవుడు సూతుం డిట్లనియె. 136

---

1. లోభములఁ బ్రచోదితంబగుచుఁ బ్రాణివహింపఁడు (ట) 2. స్వేచ్ఛామార్గంబున (త) 3. మతమరి (హ. క. బ.) 4. బ్రహ్మదైవత్యయైన (తం). 5. కృతంబైన (క. ట. త.) ఈశ్వరకృత మాయాధీనంబైన (చ. డ.) ఈశ్వరాధీనంబై మాయాకృతంబైన (గ. ద.)

క. ధీరులు నిరపేతులు నా, త్మారాములు నైన మునులు హరిభజనము ని
ష్కారణమ చేయుచుందురు, నారాయణుఁ డట్టివాఁడు నవ్యచరిత్రా! 137

క. హరిగుణవర్ణన రతుఁడై, హరితత్పరుఁడైన బాదరాయణి శుభ త
త్పరతం బఠించెఁ ద్రిజగ,ద్వరమంగళమైన భాగవత నిగమంబున్. 138

క. నిగమములు *వేయుఁ జదివిన, సుగమంబులు గావు ముక్తి సుభగత్వంబుల్
సుగమంబు భాగవత మను, నిగమంబుఁ బఠింప ముక్తి[1]నివసనము బుధా! 139

—: అర్జునుండు పుత్రఘాతియగు నశ్వత్థామను అవమానించుట :—

వ. అని పలికి రాజర్షియైన పరీక్షిన్మహారాజు జన్మకర్మ ముక్తులును, పాండవుల [2]మహాప్రస్థానంబును, కృష్ణకథోదయంబును జెప్పెద. కౌరవధృష్టద్యుమ్నాదుల యుద్ధంబున వీరులయినవారలు స్వర్గంబునకుం జనిన వెనుక, భీము గదాఘాతంబున దుర్యోధనుండు దొడలువిఱిగి కూలిన నశ్వత్థామ దుర్యోధనునకుం బ్రియంబు సేయువాఁడై నిదురవోవు ద్రౌపదీపుత్రుల శిరంబులు ఖండించి తెచ్చి సమర్పించె. అది క్రూరకర్మం బని లోకులు నిందింతురు. 140

ఉ. బాలురచావు కర్ణములఁ బడ్డఁ గలంగి యలంగి యోరువం
జాలక బాష్పతోయ కణజాలము చెక్కుల రాల నేడ్చి పాం
చాలతనూజ నేలఁబడి జాలిఁబడం గని యొత్తి మంజువా
చాలతఁ జూపుచుం జికురజాలము దువ్వుచుఁ గ్రీడి యిట్లనెన్. 141

మ. ధరణీశాత్మజ వీవు నీకు వగవన్ ధర్మంబె? తద్ద్రోణి ని
ష్కరుణుండై విదళించె బాలకుల, మద్గాండీవ నిర్ముక్త భీ
కర బాణంబుల నేఁడు వాని శిరమున్ ఖండించి నేఁ దెత్తుఁ ద
చ్ఛిరమున్ ద్రొక్కి జలంబులాడు మిచటన్ శీతాంశుబింబాననా. 142

వ. అని యొడంబఱిచి తనకు మిత్రుండును సారథియు నైన హరి మేలనుచుండం గవచంబు దొడిగి గాండీవంబు ధరియించి కపిధ్వజుండై గురుసుతుని[3]వెంట రథంబు దోలించిన. 143

శా. తన్నుం జంపెదనంచు వచ్చు విజయుం దర్శించి తద్ద్రోణి యా
పన్నుండై శిశుహంత గావున నిజప్రాణేచ్ఛఁ బాఱెన్ వడిన్
ము న్నా బ్రహ్మ మృగాకృతిం దనయకున్ మోహించి క్రీడింప నా
సన్నుండౌ హరుఁ జూచి పాఱు పగిదిన్ సర్వేంద్రియ భ్రాంతితోన్. 144

---

* వేయిచదివిన 1. నిచ్చు జనులకున్ (హ). 2. ప్రస్థానికము (డ. ర.) 3. వెంటనంట (క); మీఁద (త)

వ. ఇట్లోపినంత దూరంబునుం బరువిడి వెనుకఁజూచి రథతురంగంబు లలయుట దెలిసి నిలిచి ప్రాణరక్షణంబునకు నొం డుపాయంబు లేదని నిశ్చయించి, జలంబుల వార్చి, ద్రోణనందనుండు సమాహితచిత్తుండై, ప్రయోగంబ కాని యుపసంహారంబు నేరకయుం బ్రాణ సంరక్షణార్థంబునకై పార్థునిమీఁద బ్రహ్మశిరోనామ కాస్త్రంబు ప్రయోగించిన నది ప్రచండతేజంబున దిగంతరాళంబులు నిండి ప్రాణభయకరంబై తోఁచిన హరికి నర్జునుం డిట్లనియె. 145

సీ. పద్మలోచన! కృష్ణ! భక్తాభయప్రద! వినుము సంసారాగ్ని వేఁగుచున్న
జనుల సంసారంబు సంహరింపఁగ నీవుదక్క నన్యులు లేరు తలఁచి చూడ
సాక్షాత్కరించిన సర్వేశ్వరుండవు [1]ప్రకృతిపరుండవు పరమపురుష!
నీ ప్రబోధముచేత నీ మాయ నంతయు నణఁతువు నిశ్శ్రేయ సాత్మయందు

ఆ. మాయయందు మునిఁగి మనువారలకుఁ గృపఁ, జేసి ధర్మముఖ్యచిహ్నమైన
[2]శుభము సేయుచుందు సుజనుల నవనిలోఁ, గావఁ బుట్టుదువు జగన్నివాస! 146

క. ఇది యొక తేజము భూమియుఁ, జదలును దిక్కులును నిండి సర్వంకషమై
యెదురై వచ్చుచు నున్నది, విదితముగా నెఱుఁగఁ జెప్పవే దేవేశా! 147

వ. అనిన హరి యిట్లనియె. 148

శా. జిహ్మత్వంబునఁ జాటి ద్రోణజుఁడు దుశ్శీలుండు [3]ప్రాణేచ్ఛుపై
బ్రహ్మాస్త్రం [4]బదె యేయ వచ్చె నిదె తద్బాణాగ్ని బీభత్స! నీ
బ్రహ్మాస్త్రంబునఁ గాని దీని మరలింపన్ రాదు సంహార మీ
బ్రహ్మపత్య మెఱుంగఁ జేయుము వడిన్ బ్రహ్మాస్త్రమున్ దీనిపై. 149

వ. అనిన నర్జునుండు జలంబులు వార్చి హరికిం బ్రదక్షిణంబు వచ్చి ద్రోణనందనుం డేసిన బ్రహ్మాస్త్రంబుమీఁదఁ దన బ్రహ్మాస్త్రంబు ప్రయోగించిన. 150

మ. అవని వ్యోమములందు నిండి తమలో నా రెండుబ్రహ్మాస్త్రముల్
రవి వహ్ని ద్యుతిఁ బోరుచుం ద్రిభువన త్రాసంబు గావింపఁగా
వివశభ్రాంతి యుగాంతమో యని ప్రజల్ వీక్షింప నావేళ మా
ధవు నాజ్ఞన్ విజయుండు సేసె విశిఖ ద్వంద్వోపసంహారమున్. 151

వ. ఇట్లస్త్రద్వయంబు నుపసంహరించి ధనంజయుండు, ద్రోణనందనుం గూడ నరిగి తఱిమి పట్టుకొని రోషారుణిత లోచనుండై యాజ్ఞికుండు రజ్జువునం బశువుం గట్టినచందంబున బంధించి శిబిరంబుకడకుం గొని చని హింసింతు నని తిగిచినం జూచి హరి యిట్లనియె. 152

1. ప్రకృతికి నవ్వలి పరుఁడ వాద్యపురుషుండవగు నీవు బోధంబుచే మాయ (క) 2. సేయుదీవు (క. య. ర. తం. వా.) 3. ప్రాణేచ్ఛుఁడై (క) ప్రాణేచ్ఛమై (గ) 4. బదియేసె (ద)

ఉ. మాఱు పడంగలేని యసమర్థుల సుప్తుల నస్త్రవిద్యలం
దేఱని పిన్నపాపల [1]వధించె నిశీథమునందుఁ గ్రూరుఁడై
[2]పాఱుఁడె వీఁడు పాతకుఁడు ప్రాణభయంబున వెచ్చ నూర్పుచుం
జాఱెడి వీనిఁ గావకు కృపామతి నర్జున! పాపవర్జనా! 153

చ. వెఱచినవాని దైన్యమున వేఁదుఱు నొందినవాని నిద్ర మై
మఱచినవాని సౌఖ్యముగ మద్యము ద్రావినవాని భగ్నుఁడై
పఱచినవాని సాధు జడభావమువానిని గావుమంచు వా
చఱచినవానిఁ గామినులఁ జంపుట ధర్మముగాదు ఫల్గునా. 154

శా. స్వప్రాణంబుల నెవ్వఁడేనిఁ గరుణాసంగంబు చాలించి య
న్య ప్రాణంబులచేత రక్షణము సేయన్ వాఁ డధోలోక దుః
ఖప్రాప్తుం డగు రాజదండమున సత్కల్యాణుఁడౌ నైన నీ
విప్రుం దండితుఁజేయు మేటికి మహావిభ్రాంతితో నుండఁగన్. 155

వ. అని యివ్విధంబునఁ గృష్ణుఁ డానతిచ్చిన బ్రాహ్మణుండు (గృతాపరాధుం డయిన వధ్యుండు గాఁడని ధర్మంబు దలంచి) చంపక + ద్రుపదరాజ పుత్రికిం దనచేసిన ప్రతిజ్ఞం దలంచి బద్ధుండైన [3]గురునందనుం దోడ్కొని కృష్ణుండు సారథ్యంబుసేయ శిబిరంబుకడకు వచ్చి.

క. సురరాజసుతుఁడు సూపెను, దురవధి సుతశోకయుతకు ద్రుపదుని సుతకున్
బరిచలి తాంగశ్రేణిం, బరుష మహాపాశబద్ధ పాణిన్ ద్రౌణిన్. 157

వ. ఇట్లర్జునుండు దెచ్చి చూపిన బాలవధ జనిత లజ్జా పరాఙ్ముఖుండైన గురుని కొడుకుం జూచి మ్రొక్కి (సు స్వభావయగు) ద్రౌపది యిట్లనియె. 158

మ. పరఁగన్ మా మగవార లందఱును మున్ బాణప్రయోగోపసం
హరణా ద్యాయుధవిద్య లన్నియును ద్రోణాచార్యుచే నభ్యసిం
చిరి పుత్రాకృతి నున్న ద్రోణుఁడవు నీ చిత్తంబులో లేశమున్
గరుణాసంగము లేక శిష్యసుతులన్ ఖండింపఁగా బాడియే! 159

క. భూసురుఁడవు బుద్ధి దయా, భాసురుఁడవు శుద్ధవీర భటసందోహా
గ్రేసరుఁడవు శిశుమారణ, మాసురకృత్యంబు ధర్మమగునే తండ్రీ! 160

---

1. వధించి నిషిద్ధపు క్రూరకర్ముఁడై (క. బ. హ.) 2. పాఱుఁడుగాఁడు (క) 3. సేయన్ వాఁ డధోలోక దుఃఖ (హా) సేయంజూచువాఁ డంత్యలోక (తం)

+ ఈ వాక్యము మూలమున నీసందర్భమునఁ గాక కృష్ణుఁ డర్జును 'నశ్వత్థామను విడువ వలదు; చంపు'మని ప్రేరేచు సందర్భమున నున్నది. అట్లుంటయే యుక్తము.

శా. ఉద్రేకంబున రారు శస్త్రధరులై యుద్ధావనిన్ లేరు కిం
చి ద్రోహంబును నీకుఁ జేయరు బలోత్సేకంబుతోఁ జీఁకటిన్
[1]భద్రాకారులఁ బిన్నపాపల రణ ప్రౌఢక్రియా హీనులన్
నిద్రాసక్తుల సంహరింప నకటా! నీ చేతు లెట్లాడెనో! 161

ఉ. అక్కట! పుత్రశోకజని తాకులభావ విషణ్ణచిత్తనై
పొక్కుచు నున్నభంగి నినుఁ బోరఁ గిరీటి నిబద్ధుఁ జేసి నేఁ
డిక్కడి కీడ్చి తెచ్చుట [2]సహింపనిదై భవదీయమాత నే
డెక్కడ [3]నిట్టిశోకమున నేక్రియ నేడ్చుచుఁ బొక్కుచున్నదో! 162

వ. అని కృష్ణార్జునులం జూచి యిట్లనియె. 163

ఉ. ద్రోణునితో శిఖిం[4]బడక ద్రోణకుటుంబిని యున్న దింట న
క్షీణ తనూజశోక వివశీకృతనై విలపించు భంగి నీ
ద్రౌణిఁ దెరల్చి తెచ్చుటకు దైన్యము నొందుచు నెంత పొక్కునో !
ప్రాణ వియుక్తుఁడైన, నతిపాపము బ్రాహ్మణహింస మానరే. 164

క. భూపాలకులకు విప్రులఁ, [5]గోపింపఁగఁ జేయఁదగదు కోపించినఁ ద
త్కోపానలంబు మొదలికి, భూపాలాటవులఁ గాల్చు భూకంపముగన్. 165

వ. అని యిట్లు ధర్మ్యంబును సకరుణంబును నిర్వ్యాళీకంబును సమంజసంబును [6]శ్లాఘ్యంబునుం గా ద్రౌపది పలుకు పలుకులకు ధర్మనందనుండు సంతసిల్లె. నకుల సహదేవ సాత్యకి ధనంజయ కృష్ణులు సమ్మతించిరి. సమ్మతింపక భీముం డిట్లనియె.

చ. కొడుకులఁ బట్టి చంపెనని కోపము నొందదు బాలఘాతకున్
విడువు మటంచుఁ జెప్పెడిని వెఱ్ఱిది ద్రౌపది వీఁడు విప్రుఁడే ?
విడువఁగ నేల? చంపుఁ డిటు వీనిని మీరలు చంపరేని నా
పిడికిటి పోటునన్ శిరము భిన్నము సేసెదఁ జూడుఁ డిందఱున్. 167

వ. అని పలికిన నశ్వత్థామకు ద్రౌపది యడ్డంబు వచ్చె. భీముని సంరంభంబు సూచి హరి చతుర్భుజుండై రెండుచేతుల భీముని వారించి కడమ రెండుచేతుల ద్రుపద పుత్రికను దలంగం ద్రొబ్బి, నగుచు *భీమున కిట్లనియె. 168

---

1. భద్రాచారుల (క. చ. ట. జ. డ. య.) 2. సహింపఁగలేక తదీయ (ట) 3. నెట్టి శోకమున (క) పుత్రశోకమున (ట) 4. బడదు (చ. త. జ. బ.) 5. కోపింపం జంపఁ దగదు (గ. ర.) 6. శ్లాఘ్యంబునగు ద్రౌపదిపలుకులకు (హ); ద్రౌపది పలికిన కరుణ న్యాయ ధర్మసహితంబైన పలుకులకు (య.)

* మూలమున నర్జునుతో నన్న ట్లున్నది.

ఉ. అవ్యుఁడు గాఁడు వీఁడు శిశుహంత దురాత్మకుఁ డాతతాయి హం
తవ్యుఁడు బ్రహ్మబంధుఁ డగు దప్పదు నిక్కము "బ్రాహ్మణో న హం
తవ్య" యటంచు వేదవిదితం బగుఁ గావున ధర్మదృష్టిఁ గ
ర్తవ్యము వీనిఁ గాచుట యథాస్థితిఁ జూడుము పాండవోత్తమా! 169

వ. అని సరసాలాపంబు లాడి పవననందను నొడంబఱిచి యర్జునుం జూచి ద్రౌపదికి నాకు భీమసేనునకును సమ్మతంబుగ మున్ను నీ చేసిన ప్రతిజ్ఞయు సిద్ధించునట్లు నా పంపు సేయుమని నారాయణుం డానతిచ్చిన నర్జునుండు [1]తదనుమతంబున. 170

శా. విశ్వస్తుత్యుఁడు శక్రసూనుఁడు మహావీరుండు ఘోరాసిచే
నశ్వత్థామ శిరోజముల్ దఱిఁగి చూడాంత ర్మహారత్నమున్
శశ్వత్కీర్తి వెలుంగఁ బుచ్చుకొని పాశవ్రాత బంధంబులన్
విశ్వాసంబున నూడ్చి ద్రొబ్బె శిబిరోర్వీభాగముం బాసిపోన్. 171

క. నిబ్బరపు బాలహంతయు, గొబ్బునఁ దేజంబు మణియుఁ గోల్పడి నతుఁడై
ప్రబ్బిన చింతన్ విప్రుఁడు, సిబ్బితితో నొడలి గబ్బు సెడి వడిఁ జనియెన్. 172

ఆ. ధనముగొనుటయొండెఁ దలగొఱుగుటయొండె, నాలయంబు వెడలనడుచుటొండెఁ
గాని చంపఁదగిన కర్మంబు సేసినఁ, జంపఁదగదు విప్రజాతిఁ బతికి. 173

అధ్యాయము - ౮

వ. ఇట్లశ్వత్థామం బ్రాణావశిష్టుం జేసి వెడలనడిచి పాండవులు పాంచాలీసహితులై పుత్రులకు శోకించి మృతులైన బంధువులకెల్ల దహనాది[2]కృత్యంబులు సేసి జల ప్రదానంబు సేయుకొఱకు స్త్రీల ముందల నిడుకొని గోవిందుండునుం దారును గంగకుం జని తిలోదకంబులు [3]సేసి క్రమ్మఱ విలపించి [4]హరిపాదపద్మజాత పవిత్రంబులైన భాగీరథీజలంబుల స్నాతులై యున్నయెడం బుత్రశోకాతురులైన గాంధారీ ధృతరాష్ట్రులను, గుంతీ ద్రౌపదులను జూచి మాధవుండు మునీంద్రులుం దానునుం బంధుమరణ శోకాతురులైన వారల వగపు మానిచి మన్నించె నివ్విధంబున. 174

శా. పాంచాలీ కబరీ వికర్షణ మహాపాప క్షతాయుష్కులం
జంచద్గర్వుల ధార్తరాష్ట్రుల ననిం జంపించి గోవిందుఁ డి
ప్పించెన్ రాజ్యము ధర్మపుత్రునకుఁ గల్పించెన్ మహాఖ్యాతిఁ జే
యించెన్ మూఁడు తురంగమేధములు దేవేంద్ర ప్రభావంబునన్. 175

---

1. నారాయణానుమతంబున (క. ర) 2. క్రియలు (ట. డ.) 3. వోసి (క) 4. హరి పాద పద్మ పరాగ పటలీ (క)

—:శ్రీకృష్ణుం డుత్తరా గర్భస్థుండగు పరీక్షితునిఁ దన చక్రంబుచే రక్షించుట :—

వ. అంత వాసుదేవుండు వ్యాసప్రముఖ భూసురపూజితుండై, యుద్ధవ సాత్యకులు గొలువ, ద్వారకాగమన ప్రయత్నంబునఁ బాండవుల వీడ్కొని, రథారోహణంబు సేయు సమయంబునం దత్తరపడుచు నుత్తర సనుదెంచి కల్యాణ[1]గుణోత్తరుం డైన హరి కిట్లనియె. 176

మ. ఇదె కాలానల తుల్యమైన విశిఖం బేతెంచె దేవేశ! నేఁ
డుదరాంతర్గత [2]గర్భ దాహమునకై [3]యుగ్రాకృతిన్ వచ్చుచు
న్నది దుర్లోక్యము మానుపన్ శరణ మన్యం బేమియున్ లేదు నీ
పదపద్మంబులె కాని యొం డెఱుఁగ నీ [4]బాణాగ్ని వారింపవే. 177

క. దుర్భర బాణానలమున, గర్భములోనున్న శిశువు ఘన సంతాపా
విర్భావంబు[5]ను బొందెడి, నిర్భర కృపఁ[6] గావుమయ్య! నిఖిలస్తుత్యా! 178

క. చెల్లెలి కోడల నీ మే, నల్లుఁడు శత్రువులచేత హతుఁడయ్యెను సం
ఫుల్లారవిందలోచన!, భల్లాగ్ని నణంచి శిశువు బ్రతికింపఁగదే. 179

ఆ. గర్భమందుఁ గమలగర్భాండ శతములు, నిముడుకొన నటించు నీశ్వరేశ!
నీకు నొక్క మానినీ గర్భరక్షణ, మెంత [7]బరువు నిర్వహింతు గాక. 180

వ. అనిన నాశ్రిత వత్సలుం డైన పరమేశ్వరుండు సుభద్రకోడలి దీనాలాపంబు [8]లవధరించి, యిది ద్రోణనందనుండు లోకమంతయు నపాండవం [9]బయ్యెడు నని యేసిన దివ్యాస్త్రమని యెఱింగె. అంతఁ బాండవుల కభిముఖంబై, ద్రోణ నందను దివ్యాస్త్ర నిర్గత నిశిత మార్గణంబు డగ్గఱిన బెగ్గడిలక, వారును ప్రత్యస్త్రంబు లందుకొని పెనంగు సమయంబున. 181

మ. తన సేవారతిచింత గాని పరచింతా లేశమున్ లేని స
జ్జనులం బాండుతనూజులన్ మనుపు వాత్సల్యంబుతో ద్రోణనం
దను బ్రహ్మాస్త్రము నడ్డపెట్టఁ బనిచెన్ దైత్యారి సర్వారి [10]సా
దన నిర్వక్రము రక్షితాఖిల సుధాంధశ్చక్రముం జక్రమున్. 182

---

1. గుణాత్మకుండైన (హా. క. చ. త. ప.) 2. డింభ (చ. డ.) 3. యుగ్రంబునన్ (హా); యుగ్రప్రభన్ (చ. జ. డ.); యుగ్రంబుగా (ట) 4. బాణంబు (క.త.జ.డ.); బాణానలం బాపవే(చ) 5. బున నొందెడి (చ. త.); బున గుందెడి (జ) 6. గావవయ్య (క. ద.) 7. తడవు (క.చ.ట.); భరము(త) 8. లాలించి (హా. తం. వా.) 9. బయ్యెడుమని (జ. డ. ద. బ. వా.) 10. సాధన నిర్వక్రము (హా)

మ. సకల ప్రాణి హృదంతరాళముల భాస్వజ్జ్యోతియై యుండు [1]సూ
క్ష్మకళుం డచ్యుతుఁ డయ్యెడన్ [2]విరటజా గర్భంబుఁ దాఁ జక్రహ
స్తకుఁడై వైష్ణవమాయఁ గప్పి కురుసంతానార్థియై యడ్డమై
ప్రకటస్ఫూర్తి నణంచె ద్రోణతనయ బ్రహ్మాస్త్రముం లీలతోన్. 183

వ. ఇట్లు ద్రోణతనయుం డేసిన ప్రతిక్రియా రహితంబైన, బ్రహ్మశిరం బనియెడి దివ్యాస్త్రంబు వైష్ణవతేజంబున నిరర్థకం బయ్యె. నిజమాయా విలసనమున సకల లోక సర్గస్థితి సంహారంబు లాచరించునట్టి హరికి, ధరణీసుర బాణ నివారణంబు విచిత్రంబుగాదు. తత్సమయంబున సంతసించి, పాండవ పాంచాలపుత్రికా సహితయై గొంతి, గమనోన్ముఖుండైన హరిం జేరవచ్చి యిట్లనియె. 184

—: కుంతీదేవి శ్రీకృష్ణుని స్తుతించుట :—

క. పురుషుం డాద్యుఁడు ప్రకృతికిఁ, బరుఁ డవ్యయుఁ డఖిల భూత బహిరంత [3]రా
సురుఁడు నవలోకనీయుఁడు, పరమేశ్వరుఁడైన నీకుఁ [4]బ్రణుతు లగు హరీ! 185

వ. మఱియు జవనిక మఱువున నాట్యంబు సలుపు నటుని చందంబున, మాయా జవనికాంతరాళంబున నిలువంబడి, మహిమచేఁ బరమహంసలు, నివృత్త రాగ ద్వేషులు, నిర్మలాత్ములు నైన మునులకు నదృశ్యమానుండవై, పరిచ్ఛిన్నుండవు గాని నీవు మూఢదృక్కులు, గుటుంబవతులు నగు మాకు నెట్లు దర్శనీయుండ వయ్యెదు? శ్రీకృష్ణ! వాసుదేవ! దేవకీనందన! నందగోపకుమార! [5]గోవింద! పంకజనాభ! పద్మమాలికాలంకృత! పద్మలోచన! పద్మసంకాశ చరణ! హృషీకేశ! భక్తియోగంబునం జేసి నమస్కరించెద నవధరింపుము. 186

సీ. తనయుల తోడనే దహ్యమానంబగు, జతుగృహంబందును జావకుండఁ
గురురాజు వెట్టించు ఘోరవిషంబుల మారుత పుత్రుండు మడియకుండ
ధార్తరాష్ట్రుఁడు సముద్ధతిఁ జీరలొలువంగ ద్రౌపదిమానంబు దలఁగకుండ
గాంగేయ కుంభజ కర్ణాది ఘనులచే నా బిడ్డ లనిలోన నలఁగకుండ

తే. విరటుపుత్రిక కడుపులో వెలయు చూలు, ద్రోణనందన శరవహ్నిఁ ద్రుంగకుండ
మఱియు రక్షించితివి పెక్కుమార్గములను, నిన్ను నేమని వర్ణింతు నీరజాక్ష!187

---

1. సూక్ష్మకరుండు (హ) 2. విరటుచూల్ (తం. వా.) 3. భాసురుఁడును లోక నియుతుఁడుఁ (హ) భాసురుఁడును లోకనియంతయు (తం. వా.) 4. ప్రణమములు (క. ర) 5. నందగోవింద, పరమకల్యాణ (క. ర)

మత్తకోకిల. బల్లిదుండగు కంసుచేతను బాధ నొందుచునున్న మీ
తల్లిఁ గాచిన భంగిఁ గాచితి ధార్తరాష్ట్రులచేత నేఁ
దల్లడంబునఁ జిక్కకుండఁగఁ దావకీన గుణవ్రజం
బెల్ల సంస్తుతి సేసి చెప్పఁగ నెంతదాన జగత్పతీ! 188

క. జననము నైశ్వర్యంబును, ధనమును విద్యయును గల మదచ్ఛన్నులు కిలకెం
చన గోచరుఁడగు నిన్నుఁ, వినుతింపఁగ లేరు నిఖిల విబుధస్తుత్యా! 189

వ. మఱియు భక్తధనుండును, నివృత్త ధర్మార్థ కామ విషయుండును, ఆత్మా రాముండును, రాగాది రహితుండును, కైవల్యదాన సమర్థుండును, కాలరూప కుండును, నియామకుండును, నాద్యంత శూన్యుండును, విభుండును, సర్వ సముం డును, సకలభూత నిగ్రహానుగ్రహాకరుండు నైన నిన్నుఁ దలంచి నమస్కరించెద నవధరింపుము. మనుష్యుల విడంబించు భవదీయ విలసనంబు నిర్ణయింప నెవ్వఁడు సమర్థుండు? నీకుం బ్రియాప్రియులు లేరు; జన్మ కర్మ శూన్యుండవైన నీవు తిర్యగాది జీవులయందు వరాహాది రూపంబులను, మనుష్యులందు రామాది రూపంబులను, ఋషులయందు వామనాది రూపంబులను, జలచరంబులయందు మత్స్యాది రూపంబులను, నవతరించుట లోకవిడంబనార్థంబు గాని, జన్మ కర్మ సహితుండవగుటం గాదు. 190

ఉ. కోపముతోడ నీవు దధికుంభము భిన్నము సేయుచున్నచో
గోపిక ద్రాటఁ గట్టిన [1]వికుంచిత సాంజన బాష్ప తోయధా
రా పరిపూర్ణ వక్త్రముఁ గరంబులఁ బ్రాముచు వెచ్చ నూర్చుచుం
బాపఁడవై [2]నటించుట గృపాపర! నా మదిఁ జోద్యమయ్యెడిన్. 191

క. మలయమునఁ జందనము క్రియ, వెలయఁగ ధర్మజునికీర్తి [3]వెలయించుటకై
యిలపై నభవుఁడు హరి యదు, కులమున నుదయించె నండ్రు గొంద ఱనంతా!

క. వసుదేవ దేవకులు దా, పసగతి గతభవమునందుఁ బ్రార్థించిన సం
తసమునఁ బుత్రత నొందితి, వసురుల మృతికంచుఁ గొంద ఱండ్రు మహాత్మా!

క. జలరాశి[4]లో మునింగెడి, కలముక్రియన్ భూరిభార [5]కర్శిత యగు నీ
యిలఁ గావ నజుఁడు గోరినఁ, గలిగితి వని కొంద ఱండ్రు గణనాతీతా! 194

తే. మఱచి యజ్ఞాన కామ కర్మములఁ దిరుగు, వేదనాతురులకుఁ దన్నివృత్తిఁ జేయ
శ్రవణచింతన వందనార్చనములిచ్చు, కొఱకు నుదయించి తండ్రు నిన్ గొందఱభవ!

1. నకుంచిత (హ) 2. త్రసించుట (క. డ. బ.) 3. వెలుగించుటకై (క. బ.) 4. లోన మెలంగెడు (హ); నడుమ మునిఁగెడు (తం.వా.) 5. కలితయునగు (హ)

మ. నినుఁ జింతింపుచుఁ బాడుచుం బొగడుచు న్నీ దివ్య చారిత్రముల్
వినుచుం జూతురుగాక లోకు లితరాన్వేషంబులం జూతురే?
ఘన దుర్జన్మ పరంపరా హరణ దక్షంబై మహాయోగి వా
గ్వినుతంబైన భవ త్పదాబ్జ యుగమున్ విశ్వేశ! విశ్వంభరా! 196

వ. దేవా! నిరాశ్రయులమై భవదీయ చరణారవిందముల నాశ్రయించి నీ వారలమైన మమ్మ విడిచి విచ్చేయనేల? నీ సకరుణావలోకనంబుల నిత్యంబును జూడవేని యాదవ సహితులైన పాండవులు జీవునిం బాసిన యింద్రియంబుల చందంబునఁ గీర్తిసంపదలు లేక తుచ్ఛత్వంబు నొందుదురు. కల్యాణలక్షణ లక్షితంబులైన నీ యడుగులచేత నంకితంబైన [1]యీ ధరణీమండలంబు, నీవు వాసిన శోభితంబు గాదు. నీ కృపా వీక్షణామృతంబున నిక్కడి జనపదంబులు గుసుమ ఫల భరితంబులు, నోషధి తరు లతా గుల్మ నద నదీ నగ సాగర సమేతంబులునై యుండు. 197

ఉ. యాదవులందుఁ బాండుసుతులందు నధీశ్వర! నాకు మోహవి
చ్ఛేదము సేయుమయ్య! ఘనసింధువుఁ జేరెడి గంగభంగి నీ
పాదసరోజ చింతనముపై ననిశంబు మదీయబుద్ధి న
త్యాదరవృత్తితోఁ గదియు నట్లుగఁ జేయఁగదయ్య! యీశ్వరా! 198

శా. శ్రీకృష్ణా! యదుభూషణా! నరసఖా! శృంగార రత్నాకరా!
లోకద్రోహి నరేంద్రవంశ దహనా! లోకేశ్వరా! దేవతా
నీక బ్రాహ్మణ గోగణార్తి హరణా! నిర్వాణ సంధాయకా!
నీకున్ మ్రొక్కెదఁ [2]ద్రుంపవే భవలతల్ నిత్యానుకంపానిధీ! 199

వ. అని యిట్లు సకల సంభాషణంబుల నుతియించు గొంతి మాటలకు నియ్యకొని, గోవిందుండు మాయా నిరూఢ మందహాస విశేషంబున మోహంబు నొందించి, రథారూఢుండై కరినగరంబునకు వచ్చి, కుంతీ సుభద్రాదులన్ వీడ్కొని, తన పురంబునకు విచ్చేయ గమకించి, ధర్మరాజుచేఁ గించిత్కాలంబు నిలువుమని ప్రార్థితుండై నిలిచె. అంత బంధువధ శోకాతురుండైన ధర్మజుఁడు నారాయణ వ్యాస ధౌమ్యాదులచేతఁ దెలుపంబడియుఁ దెలియక మోహితుండై నిర్వివేకంబున నిట్లనియె. 200

---

1. మదీయ ధరణీ (క. ర. హ. తం. వా.) "నేయం శోభిష్యతే ధాత్రీ" (మూలము)
2. త్రెంపవే (డ. ద.)

మ. తన దేహంబునకై యనేక మృగసంతానంబుఁ జంపించు దు
ర్జను భంగిన్ గురు బాలక ద్విజ తనూజ భ్రాతృసంఘంబు ని
ట్లనిఁ జంపించిన పాపకర్మునకు రాజ్యాకాంక్షికిన్ నాకు హో
యన లక్షావధినైన ఘోర నరక వ్యాసంగము ల్మానునే. 201

వ. మఱియుఁ బ్రజా పరిపాలన పరుండైన రాజు ధర్మయుద్ధంబున శత్రువుల వధియించినఁ బాపంబు లేదని శాస్త్రవచనంబు గలదు. అయిన నది విజ్ఞానంబు కొఱకు సమర్థంబు గాదు. చతురంగంబుల ననే కాక్షౌహిణీ సంఖ్యాతంబులం జంపించితి. హతబంధులైన సతుల కేను జేసిన ద్రోహంబు దప్పించుకొన నేర్పు లేదు. గృహస్థాశ్రమ ధర్మంబులైన తురంగమేధాది యాగంబులచేతం బురుషుండు బ్రహ్మహత్యాది పాపంబులవలన విడివడి నిర్మలుండగు నని నిగమంబులు నిగమించు. పంకంబునఁ బంకిల స్థలంబునకును, మద్యంబున మద్యభాండమునకును శుద్ధి సంభవింపని చందంబున, బుద్ధిపూర్వక జీవహింసనంబులైన యాగంబులచేతం బురుషులకుఁ బాపబాహుళ్యంబ కాని పాపనిర్ముక్తి గాదని శంకించెద.

అధ్యాయము – ౯

క. అని యిట్లు ధర్మసూనుఁడు, మొనసి నిరాహారభావమున దేవనదీ
తనయుఁడు గూలినచోటికిఁ, జనియెఁ బ్రజాద్రోహ పాపచలి తాత్ముండై. 203

—:ధర్మరాజు శ్రీకృష్ణసహితుండై శరతల్పగతుండగు భీష్మునికడ కేగుట :—

వ. అ య్యవసరంబునం దక్కిన పాండవులును, ఫల్గునసహితుండైన పద్మలోచనుండును, కాంచన సమంచితంబులైన రథంబులెక్కి ధర్మజుం గూడి చన, నతండు గుహ్యక సహితుండైన కుబేరునిభంగి నొప్పె. ఇట్లు పాండవులు పరిజనులు గొలువఁ బద్మనాభ సహితులై కురుక్షేత్రంబున కేగి, దివంబునుండి నేలం గూలిన దేవత తెఱంగున [1]సంగ్రామ పతితుండైన గంగానందనునకు నమస్కరించిరి. అంత బృహదశ్వ భరద్వాజ పరశురామ గౌతమ పర్వత నారద బాదరాయణ కశ్యపాంగిరస కౌశిక ధౌమ్య సుదర్శన శుక వసిష్ఠా ద్యనేక రాజర్షి దేవర్షి బ్రహ్మర్షులు శిష్యసమేతులై చనుదెంచినం జూచి సంతసించి దేశ కాల విభాగ వేది యైన భీష్ముండు వారలకుం బూజనంబులు సేయించి. 204

క. మాయాంగీకృత దేహుం, డై యఖిలేశ్వరుఁడు మనుజుఁ డై నాఁడని ప్ర
జ్ఞాయత చిత్తంబున గాం, గేయుఁడు పూజనము సేసెఁ గృష్ణున్ జిష్ణున్. 205

1. సంగ్రామరంగ నిపతితుండైన (చ. జ. డ. ద. బ.)

వ. మఱియుం గంగానందనుండు వినయ ప్రేమ సుందరులైన పాండునందనులం గూర్చుండ నియోగించి, మహానురాగ జనిత బాష్పసలిల సందోహ సమ్మిళిత లోచనుండై యిట్లనియె. 206

ఆ. ధరణిసురులు హరియు ధర్మంబు దిక్కుగాఁ, బ్రతుకఁదలఁచి మీరు బహు విధముల
నన్నలార ! పడితి రాప త్పరంపర, లిట్టి చిత్రకర్మ మెందుఁ గలదె ! 207

ఉ. సంతస మింత లేదు మృగశాప వశంబునఁ బాండు భూవిభుం
డంతము వొంది యుండ మిము నర్భకులం గొనివచ్చి కాంతతో
[1]నింతటివారిఁగాఁ బెనిచె నెన్నఁడు సౌఖ్యముపట్టు గాన దీ
కుంతి యనేక దుఃఖములఁ గుందుచు [2]నున్నది భాగ్య మెట్టిదో ! 208

ఉ. వాయు వశంబులై యెగసి వారిధరంబులు మింటఁ గూడుచుం
బాయుచు నుండు కై వడిఁ బ్రపంచము సర్వముఁ గాలతంత్రమై
పాయుచుఁ గూడుచుండు నొకభంగిఁ జరింపదు కాల మన్నియుం
జేయుచునుండుఁ గాలము విచిత్రము దుస్తర మెట్టివారికిన్. 209

ఉ. రాజఁట ధర్మజుండు సురరాజ సుతుండఁట ధన్వి శాత్రవో
ద్వేజకమైన గాండివము విల్లఁట సారథి సర్వభద్ర సం
యోజకుఁడైన చక్రి యఁట యుగ్ర గదాధరుఁడైన భీముఁ డ
య్యాజికిఁ దోడు వచ్చునఁట యాపద [3]గల్గుట యేమిచోద్యమో ! 210

ఆ. ఈశ్వరుండు విష్ణుఁ డెవ్వేళ నెవ్వని, నేమిసేయుఁ బురుషుఁ డేమి యెఱుఁగు?
నతని మాయలకు మహాత్ములు విద్వాంసు, [4]లణఁగి మెలఁగుచుందు రంధులగుచు.

వ. కావున దైవతంత్రం బైన పనికి వగవం బనిలేదు. రక్షకులులేని ప్రజల నుపేక్షింపక రక్షింపఁ బుండరీకాక్షుండు సాక్షాత్కరించిన నారాయణుండు తేజోనిరూఢుండు గాక, యాదవులందు గూఢుండై తన మాయచేత లోకంబుల మోహాతిరేకంబు నొందించును. అతని రహస్యప్రకారంబులు భగవంతుండైన [5]శివుం డెఱుంగు. మఱియు దేవర్షియగు నారదుండును, భగవంతుండగు కపిల మునియు నెఱుంగుదురు. మీరు కృష్ణుండు దేవకీపుత్రుండని మాతులేయుండని తలంచి దూత సచివ సారథి బంధు మిత్ర ప్రయోజనంబుల నియమించుదు రిన్నిటం గొఱంతలేదు. రాగాది శూన్యుండు, నిరహంకారుం డద్వయుండు, సమదర్శ

---

1. ఇంతలు (క. చ. ట. త. బ. హ.); ఇంతల (తం. వా.) 2. నుండును (హ) నుండెను(బ) 3. గల్గట (ట) 4. అణఁగి యుండుచుందురు (క. బ. హ.) 5. పరమేశ్వరుం డెఱుంగు (య. హ.తం. వా.)

నుండు, సర్వాత్మకుండు నైన యీశ్వరునకు నతోన్నతభావ మతివైషమ్యంబు లెక్కడివి ? లేవు. అయిన భక్తవత్సలుండు గావున, నేకాంత [1]భక్తులకు సులభుండై యుండు. 212

సీ. అతిభక్తి నెవ్వనియందుఁ జిత్తముఁ జేర్చి యెవ్వనినామ మూహించి పొగడి
కాయంబు విడుచుచుఁ గామకర్మాది నిర్మూలనుండై యోగి ముక్తినొందు
నట్టి సర్వేశ్వరుం డఖిల దేవోత్తంసుఁ డెవ్వేళఁ బ్రాణంబు లేను విడుతు
నందాక నిదె [2]మందహాసుఁడై వికసిత వదనారవిందుఁడై వచ్చి నేఁడు

తే. నాల్గుభుజములుఁ గమలాభనయనయుగము,నొప్పఁగన్నులముందట నున్నవాఁడు
మానవేశ్వర! నా భాగ్యమహిమఁ జూడు, మేమి సేసితినో! పుణ్య మితనిఁగూర్చి.

వ. అని యిట్లు ధనంజయ సంప్రాపిత శరపంజరుండైన కురుకుంజరుని వచనంబులు వినయంబున నాకర్ణించి మును లందఱు వినుచునుండ ధర్మనందనుండు మందాకినీ నందనువలన (నరజాతి సాధారణంబులగు ధర్మంబులును, వర్ణాశ్రమ ధర్మంబులును) రాగ వైరాగ్యోపాధులతోఁ గూడిన ప్రవృత్తి నివృత్తి ధర్మంబులును, దాన ధర్మంబులును, రాజధర్మంబులును, స్త్రీ ధర్మంబులును, శమ దమాదికంబులును, హరితోషణంబు లగు ధర్మంబులును, ధర్మార్థ కామ మోక్షంబులును (నానావిధోపాఖ్యానేతిహాసంబులును) సంక్షేప విస్తార రూపంబుల నెఱింగె. అంత రథిక సహస్రంబులకు గమికాఁడైన భీష్ముండు స్వచ్ఛందమరణులైన యోగీశ్వరులకు వాంఛితంబగు నుత్తరాయణంబు చనుదెంచిన నది దనకు మరణోచిత కాలంబని నిశ్చయించి. 214

శా. ఆలాపంబులు మాని చిత్తము మనీషాయత్తముం జేసి దృ
గ్జాలంబున్ హరిమోముపైఁ [3]బఱపి తత్కారుణ్యదృష్టిన్ విని
ర్మూలీభూత శరవ్యథా నిచయుఁడై మోదించి భీష్ముండు సం
శీలం బొప్ప నుతించెఁ గల్మష [4]గజశ్రేణీ హరిన్ శ్రీహరిన్. 215

వ. ఇట్లు పరమేశ్వరుండైన హరియందు నిష్కాముండై ధారణావతియైన బుద్ధిని సమర్పించి, పరమానందంబు నొంది, ప్రకృతివలన నైన సృష్టిపరంపరలఁ బరిహరించు తలంపున మందాకినీనందనుం డిట్లనియె. 216

---

1. భావులకు (క. ద. బ.) 2. మహాహర్షుఁడై (హ. తం. వా.) 3. నిలిపి (ట. ద.)
4. నగ (ద)

—: భీష్ముఁడు శ్రీకృష్ణుని స్తుతించుట :—

మ. త్రిజగన్మోహన నీలకాంతి తను వుద్దీపింపఁ బ్రాభాత నీ
రజబంధు ప్రభమైన చేలము పయిన్ రంజిల్ల నీలాలక
వ్రజ సంయుక్త ముఖారవింద మతిసేవ్యంబై విజృంభింప మా
విజయుం జేరెడు వన్నెలాఁడు మది నావేశించు నెల్లప్పుడున్. 217

మ. హయ రింఖాముఖ ధూళిధూసర పరిన్యస్తాలకోపేతమై
రయజాత శ్రమతోయ బిందుయుతమై రాజిల్లు నెమ్మోముతో
జయముం బార్థున కిచ్చువేడ్క నని నా శస్త్రాహతిం జాల నొ
చ్చియుఁ బోరించు మహానుభావు మదిలోఁ జింతింతు నశ్రాంతమున్. 218

మ. నరుమాట ల్విని నవ్వుతో నుభయసేనా మధ్యమక్షోణిలోఁ
బరు లీక్షింప రథంబు నిల్పి [1]పర భూపాలావళిం జూపుచుం
బర భూపాయువు లెల్లఁ జూపులన శుంభ త్కేళి వంచించు నీ
పరమేశుండు వెలుంగుచుండెడు [2]మనః పద్మాసనాసీనుఁడై. 219

క. తనవారిఁ జంపఁ జాలక, వెనుకకుఁ బో నిచ్చగించు విజయుని శంకన్
ఘన యోగవిద్యఁ బాపిన, మునివంద్యుని పాదభక్తి మొనయున్ నాకున్. 220

సీ. కుప్పించి యెగసినఁ గుండలంబుల కాంతి, గగనభాగం బెల్లఁ గప్పికొనఁగ
నుఱికిన నోర్వక యుదరంబులో నున్న, జగముల వ్రేఁగున జగతి గదలఁ
జక్రంబుఁ జేపట్టి చనుదెంచు రయమునఁ, బైనున్న పచ్చని పటము జాఱ
నమ్మితి నాలావు నగుఁబాటు సేయక, మన్నింపు మని క్రీడి మఱలఁ దిగువఁ

తే. గరికి లంఘించు సింహంబుకరణి మెఱసి, నేఁడు భీష్మునిఁ జంపుదు నిన్నుఁ గాతు
విడువు మర్జున! యనుచు మద్విశిఖవృష్టిఁ, [3]దెరలి చనుదెంచు దేవుండు దిక్కు నాకు.

మ. తనకున్ భృత్యుఁడు వీనిఁ గాచుట మహాధర్మంబు వొమ్మంచు న
ర్జునసారథ్యము పూని పగ్గములు చేఁ జోద్యంబుగాఁ బట్టుచున్
మునికోల [4]న్వడిఁ జూపి ఘోటకముల న్మోదించి [5]తాటింపుచున్
జనుల న్మోహము నొందఁజేయు పరమోత్సాహుం బ్రశంసించెదన్. 222

క. పలుకుల నగవుల నడపుల, [6]నలుకల నవలోకనముల నాభీరవధూ
కులముల మనముల తాలిమి, కొలుకులు వదలించు ఘనునిఁ గొలిచెద మదిలోన్.

---

1. సమర ప్రారంభ పారీణతన్ (క. చ. త.) 2. సుహృత్ (హ) 3. ఁదెరల కేతెంచు (డ)
4. వడిఁ బూన్చి (హ. తం. వా.) 5. తాడించుచున్ (క.తం.వా.)

ఆ. మునులు నృపులు సూడ మును ధర్మజుని సభా, మందిరమున యాగమండపమునఁ
జిత్రమహిమతోడఁ జెలువొందు జగ దాది, దేవుఁ డమరు నాదు దృష్టియందు.

మ. ఒక సూర్యుండు సమస్త జీవులకుఁ దా నొక్కొక్కఁడై తోఁచు పో
లిక నే దేవుఁడు సర్వకాలము మహాలీలన్ నిజోత్పన్న జ
న్యకదంబంబుల హృత్సరోరుహములన్ నానావిధానూన రూ
పకుఁడై యొప్పుచునుండు నట్టి హరి నేఁ బ్రార్థింతు శుద్ధుండనై. 225

వ. అని యిట్లు మనో వాగ్దర్శనంబులం బరమాత్మయగు కృష్ణుని హృదయంబున నిలిపికొని నిశ్వాసంబులు మాని నిరుపాధికంబైన వాసుదేవ బ్రహ్మంబునందుం గలసిన భీష్మునిం జూచి సర్వజనులు దినావసానంబున విహంగంబు లూరక యుండుతెఱంగున నుండిరి. దేవ మానవ వాదితంబులై దుందుభి నినదంబులు మొరసె. సాధుజనకీర్తనంబులు మెఱసె. కుసుమవర్షంబులు గురిసె. మృతుండైన భీష్మునికి ధర్మజుండు పరలోక క్రియలు సేయించి *(ముహూర్త మాత్రంబు దుఃఖితుం డయ్యె. అంత నచ్చటి మునులుఁ గృష్ణునిఁ దమ హృదయంబుల నిలిపికొని సంతుష్టాంతరంగు లగుచుఁ దదీయ దివ్యనామంబులచే స్తుతియించి స్వాశ్రమంబులకుఁ జనిరి. పిదప నయ్యుధిష్ఠిరుండు) కృష్ణసహితుండై గజపురంబునకుం జని గాంధారీసహితుండైన ధృతరాష్ట్రు నొడంబఱిచి, వారి సమ్మతంబున వాసుదేవానుమోదితుండై, పితృపైతామహంబైన రాజ్యంబుగైకొని, ధర్మమార్గంబునం బాలనంబు సేయుచుండె నని సూతుండు చెప్పిన విని శౌనకుం డిట్లనియె. 226

అధ్యాయము – ౧౦

ఆ. ధనము లపహరించి తనతోడఁ జెనకెడు, నాతతాయి జనుల నని వధించి
బంధుమరణ దుఃఖభరమున ధర్మజుఁ, డెట్లు రాజ్యలక్ష్మి నిచ్చగించె. 227

వ. అనిన సూతుం డిట్లనియె. 228

క. కురుసంతతికిఁ బరీక్షి, న్నరవరు నంకురము సేసి నారాయణుఁ డీ
ధరణీ రాజ్యమునకు [1]నీ, శ్వరుఁగా ధర్మజుని నిలిపి సంతోషించెన్. 229

వ. *(ఇట్లు జగంబు పరమేశ్వ రాధీనంబు గాని స్వతంత్రంబు గా దనునది మొదలగు భీష్ముని వచనంబుల) హరి సంభాషణంబుల ధర్మనందనుండు ప్రవర్ధమాన విజ్ఞానుండును, [2]నివర్తిత శంకాకళంకుండును నై నారాయణాశ్రయుండైన

1. నీశ్వరు ధర్మజుఁగాఁగ (క-య) తాళపత్ర *ప్రతులలో లేదు. మూలములో నున్నది.
2. నివర్తిత చింతాశంకా (చ); నివర్తిత చిత్తశంకా (డ. ద. బ.)

యింద్రుండునుం బోలెఁ జతుస్సాగర వేలాలంకృతం బగు వసుంధరామండలంబు
సహోదరసహాయుండై యేలుచుండె. 230

సీ. సంపూర్ణ వృష్టిఁ బర్జన్యుండు గురియించు నిల యెల్లఁ గోర్కుల నీనుచుండు
గోవులు వర్షించు ఘోషభూములఁ బాలు ఫలవంతములు లతా పాదపములు
పండు సస్యములు దప్పక ఋతువులనెల్ల ధర్మమెల్లెడలను దనరి యుండు
దైవ భూతాత్మ తంత్రములగు రోగాది భయములు సెందవు ప్రజల కెందుఁ

ఆ. గురుకులోత్తముండు కుంతీతనూజుండు, దాన మాన ఘనుఁడు ధర్మజుండు
సత్యవాక్యధనుఁడు సకల మహీరాజ్య, విభవ భాజి యైన వేళయందు. 231

—: శ్రీకృష్ణుండు ద్వారకానగరమున కరుగుట :—

వ. అంతఁ గృష్ణుండు చుట్టాలకు శోకంబు లేకుండం జేయుకొఱకును, సుభద్రకుం బ్రియము [1]సేయుకొఱకును, గజపురంబునం గొన్ని నెల లుండి, ద్వారకానగరంబునకుం బ్రయాణంబు సేయందలంచి, ధర్మనందనునకుం గృతాభివందనుం డగుచు నతనిచే నాలింగితుండై యామంత్రణంబు వడసి, కొందఱు దనకు నమస్కరించినం గౌఁగిలించుకొని, కొందఱు దనుం గౌఁగిలింప నానందించుచు రథారోహణంబు సేయు నవసరంబున, సుభద్రయు ద్రౌపదియుఁ గుంతియు నుత్తరయు గాంధారియు ధృతరాష్ట్రుండును విదురుండును యుధిష్ఠిరుండును యుయుత్సుండును గృపాచార్యుండును నకులసహదేవులును వృకోదరుండును ధౌమ్యుండును (సత్సంగంబువలన ముక్త దుస్సంగుండగు బుధుండు సత్కృత్కాల సంకీర్త్యమానంబై రుచికరంబగు నెవ్వని యశంబు నాకర్ణించి విడువనోపఁ డట్టి) హరితోడి వియోగంబు సహింపక, దర్శన స్పర్శనాలాప శయనాసన భోజనంబులవలన నిమిషమాత్రంబును హరికి నెడలేనివారలైన పాండవులం గూడికొని హరి మరలవలె నని కోరుచు హరి చనిన మార్గంబు చూచుచు హరివిన్యస్త చిత్తులై లోచనంబుల బాష్పంబు లొలుక నంతనంత నిలువంబడిరి. అయ్యవసరంబున.

సీ. కనకసౌధములపైఁ గౌరవకాంతలుఁ గుసుమవర్షంబులు గోరి కురియ
మౌక్తికదామ సమంచిత ధవళాత పత్రంబు విజయుండు పట్టుచుండ
నుద్ధవ సాత్యకు లుత్సాహవంతులై రత్నభూషిత చామరములు వీవ
గగనాంతరాళంబు గప్పి కాహళభేరి పణవశంఖాది శబ్దములు మొరయ

ఆ. సకల విప్రజనులు సగుణనిర్గుణరూప, భద్రభాషణములు పలుకుచుండ
భువన మోహనుండు పుండరీకాక్షుండు, పుణ్యరాశి హస్తిపురము వెడలె. 233

1. సేయుచు (హ)

వ. తత్సమయంబునం బౌరసుందరులు ప్రాసాద శిఖరభాగంబుల నిలిచి, గోపాల సుందరుని సందర్శించి, మార్గంబుల రెండుదెసలం గరారవిందంబులు సాచి యొండొరులకుం జూపుచుం దమలోనం, దొల్లిటం బ్రళయంబున గుణంబులం గూడక జీవులు లీనరూపంబులై యుండం బ్రపంచంబు ప్రవర్తింపని సమయంబునం బ్రపంచాత్మకుండు నద్వితీయుండు నగుచు మేలై దీపించు పురాణపురుషుం డీతం డనువారును, జీవులకు బ్రహ్మాత్వంబు గలుగ లయంబు సిద్ధించుట యె ట్లనువారును, జీవోపాధిభూతంబు లైన సత్త్వాది శక్తుల లయము జీవ లయ మనువారును, గ్రమ్మఱ నప్పరమేశ్వరుండు నిజ వీర్యప్రేరితయై నిజాంశభూతంబు లైన జీవులకు [1]మోహినియైన సృష్టి సేయ నిశ్చయించి, నామరూపంబులు లేని జీవులందు నామరూపంబులు గల్పించు కొఱకు వేదంబుల నిర్మించి మాయాను సరణంబు సేయు ననువారును, నిర్మల భక్తిసముత్కంఠా విశేషంబుల నకుంఠితులై జితేంద్రియులగు విద్వాంసు లిమ్మహానుభావు నిజరూపంబు దర్శింతు రనువారును, యోగమార్గంబులం గాని దర్శింపరా దనువారునై మఱియు. 234

మ. రమణీ ! దూరమువోయెం గృష్ణురథముం రాదింక వీక్షింప నీ
కమలాక్షుం బొడగానలేని దినముల్ గల్పంబులై తోంచు గే
హములం దుండంగనేల పోయి పరిచర్యల్ సేయుచుం నెమ్మి నుం
దము రమ్మా ! యనె నొక్క చంద్రముఖి గందర్పాశుగభ్రాంతయై. 235

మ. తరుణీ ! యాదవరాజు గాండితండు వేదవ్యక్తుండై యొక్కండే
వరుసం లోకభవ స్థితి ప్రళయముల్ [2]వర్తింపగాం జేయు దు
స్తర లీలారతుండైన యీశుం డితనిం దర్శించితిం బుణ్యభా
సుర నే నంచు నటించె నొక్కతె మహా శుద్ధాంతరంగంబునం. 236

క. తామసగుణులగు రాజులు, భూమిం బ్రభవించి ప్రజలం బొలియింపంగ స
త్త్వామలతనుండై యీతండు, భామిని! వారల వధించుం బ్రతికల్పమునం. 237

సీ. ఈ యుత్తమశ్లోకుం డెలమి జన్మించిన యాదవ కులమెల్ల ననఘ మయ్యె
నీ పుణ్యవర్తనుం డెప్పొద్దు నుండిన మధురాపురము దొడ్డ మహిమ గనియె
నీ పూరుషశ్రేష్ఠు నీక్షించి భక్తితో ద్వారకావాసులు ధన్యులైరి
యీ మహాబలశాలి యెఱిఁగి [3]శాసింపంగ నిష్కంటకం బయ్యె నిఖిలభువన

---

1. మోహిని యగుచు (హ. వా.)

స ఏవ భూయో నిజవీర్య చోదితాం, స్వజీవ మాయాం ప్రకృతిం సిసృక్షతీం
అనామరూపాత్మని రూపనామనీ, విధిత్సమానోఽనుససార శాస్త్రకృత్. (10-22)

2. వర్తిల్లఁగా (చ. ద.) 3. శిక్షింపంగ (హ. తం. వా.)

తే. మీ జగన్మోహనాకృతి నిచ్చగించి, పంచశర భల్లజాల విభజ్యమాన
[1]వివశ మానసమై వల్లవీసమూహ, మితని యధరామృతము గ్రోలు నెల్లప్రొద్దు.

ఉ. ఈ కమలాక్షు నీ సుభగు నీ కరుణాంబుధిఁ బ్రాణనాథుఁగాఁ
జేకొని వేడ్కఁ గాఁపురము సేయుచునుండెడి రుక్మిణీముఖా
నేక పతివ్రతల్ నియతి నిర్మలమానసలై జగన్నుతా
స్తోక విశేష తీర్థములఁ దొల్లిటిజన్మముల నేమి నోఁచిరో! 239

వ. అని యిట్లు నానావిధంబులైన పురసుందరీ వచనంబు లాకర్ణించి కటాక్షించి
నగుచు నగరంబు వెడలె. ధర్మజుండును హరికి రక్షకంబులై కొలిచి నడువం
జతురంగంబులం బంపినఁ ద త్సేనాసమేతులై తన తోడి వియోగంబునకు
నోర్వక దూరంబు వెనుతగిలిన కౌరవుల మఱలించి, కురు జాంగల పాంచాల
శూరసేన యామున భూములం గడచి, బ్రహ్మావర్త కురుక్షేత్ర మత్స్య సారస్వత
మరుధన్వ సౌవీ రాభీర విషయంబు లతిక్రమించి, త త్త ద్దేశనివాసు లిచ్చిన
కానుకలు గొనుచు నానర్త మండలంబు సొచ్చి పద్మబంధుండు పశ్చిమసింధు
నిమగ్నుండైన సమయంబునఁ బరిశ్రాంత వాహుండై చని చని. 240

అధ్యాయము - ౧౧

మ. జలజాతాక్షుఁడు శౌరి డగ్గఱె మహాసౌధాగ్ర శృంగారకన్
గలహంసావృత హేమపద్మ పరిఘా కాసారకన్ దోరణా
వళి సంఛాదిత తారకన్ దరు లతా వర్గాను వేలోదయ
త్ఫల పుష్పాంకుర కోరకన్ మణిమయ ప్రాకారకన్ ద్వారకన్. 241

వ. ఇట్లు తన ప్రియపురంబు డగ్గఱి. 242

మత్తకోకిల. అన్యసన్నుత సాహసుండు మురారి యొత్తె యదూత్తముల్
ధన్యులై వినఁ బాంచజన్యము దారితాఖిల జంతు చై
తన్యమున్ భువనైకమాన్యము దారుణస్వన భీత రా
జన్యమున్ బరిమూర్ఛి తాఖిలశత్రు దానవసైన్యమున్. 243

శా. శంఖారావము వీనుల న్విని జనుల్ స్వర్ణాంబర ద్రవ్యముల్
[2]శంఖాతీతము గొంచు వచ్చిరి దిదృక్షా దర్పితోత్కంఠన
ప్రేంఖ ద్భక్తులు వంశ కాహళ మహాభేరీ గజాశ్వావళీ
రింఖారావము లుల్లసిల్ల దనుజారిం జూడ నాసక్తులై. 244

1. విమల మానసమగు (హ); విమల మానసమై (వా); విమల మానసులగు (క.చ. ట.ద. బ).
2. పంఖ్యాతీతము (హ); శంఖాద్యంబుల (తం); సంఖాద్యంబుల (క. చ.); సంఖాతంబుల (ట)

క. బంధులు పౌరులు దెచ్చిన, గంధేభ హయాదు లైన కానుకలు దయా
సింధుఁడుఁ గైకొనె నంబుజ, [1]బంధుఁడు గొను దత్త దీపపంక్తుల భంగిన్. 245

వ. ఇట్లాత్మారాముండు పూర్ణకాముండు నైన యప్పరమేశ్వరునికి నుపాయనంబు లిచ్చుచు, నాగరులు వికసిత ముఖులై, గద్గద భాషణంబులతోడ డయ్యకుండ నడపు [2]నయ్యకు నెయ్యంపుఁ జూపుల నడ్డంబులేని బిడ్డలచందంబున మ్రొక్కి యిట్లనిరి. 246

శా. నీ పాదాబ్జము బ్రహ్మపూజ్యము గదా! నీ సేవ సంసార సం
తాపధ్వంసిని యోఁగదా! సకల భద్రశ్రేణులం బ్రీతితో
నాపాదింతు గదా! [3]ప్రపన్నులకుఁ గాలాధీశ! కాలంబుని
ర్వ్యాపారంబు గదయ్య! [4]చాలరుగదా! వర్ణింప బ్రహ్మాదులున్. 247

క. ఉన్నారము సౌఖ్యంబున, విన్నారము నీ ప్రతాప విక్రమ కథలన్
మన్నారము ధనికులమై, కన్నారము తావ కాంఘ్రి కమలములు హరీ! 248

క. ఆరాటము మది నెఱుఁగము, పోరాటము లిండ్లకడలఁ బుట్టవు పురిలోఁ
జోరాటన మెగయదు నీ, దూరాటన మోర్వలేము తోయజనేత్రా! 249

ఉ. తండ్రులకెల్లఁ దండ్రియగుఁ ధాతకుఁ దండ్రివి దేవ! నీవు మా
తండ్రివి తల్లివిం బతివి దైవమవుం సఖివిం [5]గురుండ వే
తండ్రులు నీక్రియం బ్రజల ధన్యులఁ జేసిరి? వేల్పులైన నో
తండ్రి! భవ న్ముఖాంబుజము ధన్యతఁ గానరు మా విధంబునం. 250

క. చెచ్చెరఁ గరినగరికి నీ, విచ్చేసిన నిమిషమైన వేయ్యేం డ్లగు నీ
వెచ్చోటికి విచ్చేయక, మచ్చికతో నుండుమయ్య! మా నగరమునన్. 251

ఆ. అంధకారవైరి యపరాద్రి కవ్వలఁ, జనిన నంధమైన జగముభంగి
నిన్నుఁ గానకున్న నీరజలోచన! యంధతమసోమతుల మగుదుమయ్య! 252

వ. అని యిట్లు ప్రజ లాడెడి భక్తియుక్త మధుర మంజులాలాపంబులు గర్ణకలాపంబులుగా నవధరించి, సకరుణావలోకనంబులు వర్షించుచు హర్షించుచుం దనరాక విని మహానురాగంబున సంరంభ వేగంబుల మజ్జన భోజన శయనాది కృత్యంబు లొల్లక, యుగ్రసే నాక్రూర వసుదేవ బలభద్ర ప్రద్యుమ్న [7]సాంబ

---

1. బంధున కిడినట్టి దీప (జ) 2. నల్లనయ్యకు (త) 3. ప్రసన్నులకు (చ. ట. త. ఇ.)
4. చాలరు నినున్ (హా. తం. వా.) 5. గురుండవున్ (డ) 6. యుతుల (జ. ట.) 7. సాంబసాత్యకి ప్రముఖ (చ. జ. డ. ద. బ.)

చారుదేష్ణ గద ప్రముఖయదుకుంజరులు గుంజర తురగ రథారూఢులై దిక్కుం జరసన్నిభం బైన యొక్క కుంజరంబు ముందఱ నిడుకొని సూత మాగధ నట నర్తక గాయక వందిసందోహంబుల మంగళభాషణంబులును, భూసురాశీర్వాద వేదఘోషణంబులును, వీణా వేణు భేరీ పటహ శంఖ కాహళ ధ్వానంబులును, రథారూఢ విభూషణ భూషిత వారయువతీ గానంబులును నసమానంబులై చెలంగ నెదురుకొని, యథోచిత ప్రణామ నమస్కార పరిరంభ కరస్పర్శన సంభాషణ మందహాస సందర్శనాది విధానంబుల బహుమానంబులు సేసి, వారలుం దానును భుజగేంద్ర పాలితంబైన భోగవతీనగరంబు [1]చందంబున స్వసమానబల [2]యదు భోజ దాశార్హ కుకు రాంధక వృష్ణి వీర పాలితంబును, సకలకాల సంపద్యమానాంకుర పల్లవ కోరక కుట్మల కుసుమ ఫలమంజరీ పుంజభార వినమిత లతా పాదపరాజ విరాజితోద్యాన మహావనోపవనారామ భాసితంబును, వనాంతరాళ రసాల సాల శాఖాంకుర ఖాదన తుణ్ణ కషాయకంఠ కలకంఠ మిథున కోలాహల ఫలరసాస్వాద పరిపూర్ణ శారికా కీరకుల కలకల కల్హారపుష్ప మకరందపాన పరవశ భృంగభృంగీ కదంబ ఝంకార సరోవర కనకకమల మృదుల కాండఖండ స్వీకార మత్త వరటాయత్త కలహంసనివహ క్రేంకారసహితంబును, మహోన్నత సౌధజాలరంధ్ర నిర్గత కర్పూరధూప ధూమపటల సందర్శన సంజాత జలధర భ్రాంతి విభ్రాంత సముద్ధూత పింఛ నర్తనప్రవర్తమాన మత్తమయూర కేకారవ మహితంబును, నానారూప తోరణధ్వజ వైజయంతికానికాయ నిరుద్ధ తారకా గ్రహ ప్రకాశంబును, ముక్తాఫల విరచిత రంగవల్లికాలంకృత మందిరద్వార గేహళీ వేదికా ప్రదేశంబును, ఘనసార గంధసార కస్తూరికా సంవాసిత వణిగ్గేహ గేహళీనికర కనకగళంతికా వికీర్యమాణ సలిలధారా సంసిక్త విపణిమార్గంబును, ప్రతినివాస బహిరంగణ సమర్పిత రసాలదండ ఫల కుసుమ గంధాక్షత ధూప దీప రత్నాంబరాది వివిధోపహారంబును, ప్రవాళ నీల మరకత వజ్ర వైడూర్య నిర్మిత గోపురాట్టాలకంబును, విభవనిర్జిత మహేంద్రనగరాలకంబును నైన పురవరంబు ప్రవేశించి రాజమార్గంబున వచ్చు సమయంబున. 253

మత్తకోకిల. కన్నులారఁగ నిత్యమున్ హరిఁ గాంచుచున్ మనువార [3]ల
య్యున్నపీన కుతూహలోత్సవయుక్తి నాగరకాంత ల
త్యున్నతోన్నత హర్మ్యరేఖలనుండి చూచిరి నిక్కి చే
సన్నలం దమలోనఁ దద్విభు సౌకుమార్యము సూపుచున్. 254

---

1. చందంబున భూషితహార యువతీ - సౌవీరపాలితంబై (త)   2. మధు (హ)
3. లై యున్నవారు (డ)

సీ. కలుముల నీనెడి కలకంఠి యెలనాఁగ వర్తించు నెవ్వని వక్షమందు
జనదృక్చకోరక సంఘంబునకు సుధా పానీయపాత్ర మే భవ్యముఖము
సకల దిక్పాలక సమితికి నెవ్వని బాహుదండంబులు పట్టుఁగొమ్మ
లాశ్రితశ్రేణి కే యధిపతి పాద రాజీవయుగ్మంబులు చేరుగడలు

ఆ. భువనమోహనుండు పురుషభూషణుఁ డెవ్వఁ, డట్టి కృష్ణుఁ డరిగె హర్మ్యశిఖర
రాజమాన లగుచు రాజమార్గంబున, రాజముఖులు గుసుమరాజిఁ గురియ. 255

మ. జలజాతాక్షుఁడు సూడ నొప్పె ధవళ చ్ఛత్రంబుతోఁ జామరం
బులతోఁ బుష్పపిశంగ చేలములతో భూషామణి స్ఫీతుఁడై
నలినీబాంధవుతో శశిద్వయముతో నక్షత్రసంఘంబుతో
బలభిచ్చాపముతోఁ దటిల్లతికతో భాసిల్లు మేఘాకృతిన్. 256

వ. ఇట్లు తల్లిదండ్రుల నివాసంబు సొచ్చి దేవకీప్రముఖలైన తల్లుల కేడ్వురకు
మ్రొక్కిన. 257

క. బిడ్డఁడు మ్రొక్కినఁ దల్లులు, జడ్డన నంకముల నునిచి చన్నులతుదిఁ బా
లొడ్డగిలఁ బ్రేమభరమున, [1]జడ్డువడం దడిపి రశ్రుజలముల ననఘా! 258

వ. తదనంతరం బష్టోత్తరశతాధిక షోడశసహస్ర సౌవర్ణసౌధ కాంతంబైన శుద్ధాం
తంబు సొచ్చి హరి తనమనంబున. 259

మ. ఒక [2]భామాభవనంబు మున్ను సొర వేఱొక్కర్తు లోఁ గుందునో!
సుకరాలాపము లాడదో! సొలయునో! సుప్రీతి నీక్షింపదో!
వికలత్వంబున నుండునో! యనుచు నవ్వేళన్ వధూగేహముల్
ప్రకటాశ్చర్య విభూతిఁ జొచ్చె బహురూప వ్యక్తుఁడై భార్గవా! 260

వ. ఆ సమయంబున. 261

క. శిశువులఁ జంకలనిడి తను కృశతలు విరహాగ్నిఁ దెలుప గృహగేహళులన్
రశనలు జాఱఁగ సిగ్గుల, శశిముఖు లెదురేగి రపుడు జలజాక్షునకున్. 262

మ. పతి నా యింటికి మున్ను వచ్చె నిదె నా ప్రాణేశుఁ డస్మద్గృహా
గతుఁడయ్యెన్ మును సేరెఁ బో దొలుత మ త్కాంతుండు నాశాల కే
నితరాలభ్య [2]శుభంబు గంటి నని తా రింటింట నర్చించి ర
య్యతివల్ నూఱుఁ బదాఱువేలు నెనమం డ్రవ్వేళ నాత్మేశ్వరున్. 263

వ. వారలం జూచి హరి యిట్లనియె. 264

---

1 జడుపడుచు (చ) 2. గేవీ (చ) 3. సుఖంబు (జ. ద. హ. తం. వా.)

మ. కొడుకుల్ భక్తివిధేయు లౌదురుగదా ? కోడండ్రు మీ వాక్యముల్
[1]కడవం బాఱక యుందురా? విబుధ సత్కారంబు గావింతురా ?
తొడవుల్ వస్త్రములుం బదార్థ రస సందోహంబులుం జాలునా ?
కడమల్ గావు గదా? భవ న్నిలయముల్ గల్యాణ యుక్తంబులే ? 265

సీ. తిలక మేటికి లేదు ? తిలకినీతిలకమ ! [2]పువ్వులు దుఱుమవా? పువ్వుఁబోణి !
కస్తూరి [3]యలఁదవా? కస్తూరికాగంధి! తొడవులు [4]తొడవవా? తొడవు తొడవ!
కలహంసఁ [5]బెంపుదే? కలహంస గామిని ! కీరంబుఁ [6]జదివింతె? కీరవాణి !
లతలఁ [7]బోషింతువా ? లతికా [8]లలితదేహ ! సరసి [9]నోలాడుదె? సరసిజాక్షి ?

ఆ. మృగికి మేఁతలిడుదె? మృగశాబలోచన!, గురుల నాదరింతె? గురువివేక!
బంధుజనులఁ బ్రోతె? బంధుచింతామణి !, యనుచు సతుల నడిగె నచ్యుతుండు.

వ. అని యడిగిన వారలు హరిం బాసిన దినంబులందు శరీర సంస్కార కేళీవిహార హాస[10]మందిరగమన మహోత్సవ దర్శనంబు లొల్లని యిల్లాండ్రు గావున. 267

మ. సిరి [11]చాంచల్యము తోడి దయ్యుఁ దనకుం [12]జిత్తేశ్వరుం డంచు నే
పురుషశ్రేష్ఠు వరించె నట్టి పరమున్ బుద్ధిన్ విలోకంబులన్
గరయుగ్మంబులఁ గౌఁగిలించిరి సతుల్ గల్యాణ బాష్పంబు లా
భరణ శ్రేణులుగాఁ బ్రతిక్షణ నవప్రాప్తాను రాగంబులన్. 268

మత్తకోకిల. పంచబాణుని నీఱుచేసిన భర్గునిం దనవిల్లు వ
ర్జించి మూర్ఛిలఁ జేయఁజాలు విశేష హాస విలోకనో
దంచితాకృతు లయ్యుఁ గాంతలు దంభచేష్టల మాధవున్
సంచలింపఁగఁ జేయ నేమియుఁ జాలరైరి బుధోత్తమా ! 269

వ. ఇవ్విధంబున సంగ విరహితుండైన కంసారి సంసారికైవడి విహరింప నజ్ఞాన విలోకులైన లోకులు లోకసామాన్య మనుష్యుండని తలంతురు. ఆత్మాశ్రయ యైన బుద్ధి యాత్మయందున్న యానందాదులతోడం గూడని తెఱంగున నీశ్వరుండు ప్రకృతితోడం గూడియు నా ప్రకృతిగుణంబులైన సుఖదుఃఖంబులఁ జెందక యుండు. పరస్పర సంఘర్షణంబులచే వేణువుల వలన వహ్నిఁ బుట్టించి వనంబుల దహించు మహావాయువు చందంబున, భూమికి భారహేతువులై (యనేకాక్షౌహిణులతోడం బ్రవృద్ధతేజు లగు) రాజుల కన్యోన్య వైరంబులు

---

1. కడవంబాయక (ట. డ. బ.); కడవం జాలక (వా). 2. దురుముదా (క-ర) 3. యలదుదా (క–ర) 4. తొడవుదా (క-ర) 5. కలహంసమున్నదే (హ) 6. చదువునే (హ) 7. బోషింపురా (ద. బ.) 8. లలితా రుచిరదేహ (హ) 9. యింకదుగదా (క.బ) 10. వనమందిర(క) 11. వాత్సల్యము (క. చ. ట. త. డ. బ.) 12. జీవేశ్వరుండంచు (డ. ద. హ. తం. వా.)

గల్పించి, నిరాయుధుండై సంహారంబు సేసి, శాంతుండై పిదపం గాంతామధ్యంబునఁ బ్రాకృత మనుష్యుండునుం బోలె, సంచరింపుచుండె నా సమయంబున. 270

క. [1]మతు లీశ్వరుని మహాత్త్వము, మిత మెఱుఁగని భంగి నప్రమేయుఁడగు హరి
స్థితి నెఱుఁగక కాముకుఁడని, రతములు సలుపుదురు తిగిచి రమణులు [2]సుమతీ !

క. ఎల్లపుడును మా యిండ్లను, వల్లభుఁడు వసించు [3]నేమ వల్లభలము శ్రీ
వల్లభున కనుచు గోపీ, వల్లభుచే సతులు మమతవలఁబడి రనఘా ! 272

వ. అని చెప్పిన విని సూతునకు శౌనకుం డిట్లనియె. 273

అధ్యాయము - ౧౨

—: ఉత్తరకు పరీక్షిత్తు జన్మించుట :—

సీ. గురునందనుండు సక్రోధుఁడై యేసిన బ్రహ్మశిరోనామ బాణ వహ్నిఁ
గంపించు నుత్తర గర్భంబు గ్రమ్మఱఁ బద్మలోచనుచేతఁ బ్రతికె నండ్రు
గర్భస్థుఁడగు బాలుఁ గంసారి యేరీతి బ్రతికించె? మృత్యువు భయము వాపి
జనియించి యతఁ డెన్ని సంవత్సరము లుండె? నెబ్భంగి వర్తించె నేమి సేసె?

ఆ. [4]వినుము శుకుఁడు వచ్చి విజ్ఞాన పద్ధతి, నతని కెట్లు సూపె నతఁడు పిదపఁ
దన శరీర మే విధంబున వర్జించె?, విప్రముఖ్య! నాకు విస్తరింపు. 274

వ. అనిన సూతుం డిట్లనియె. ధర్మనందనుండు చతుస్సముద్ర ముద్రి తాఖిల జంబూ ద్వీపరాజ్యంబు నార్జించియు, మిన్నుముట్టిన కీర్తి [5]నుపార్జించియు, నంగనా తురంగ మాతంగ సుభట [6]కాంచనాది దివ్యసంపదలు సంపాదించియు, వీరసోదర విప్ర విద్వజ్జన వినోదంబులం బ్రమోదించియు, వైభవంబు లలవరించియుఁ గ్రతువు లాచరించియు, (దుష్ట శిక్షణ, శిష్టరక్షణంబు లొనరించియు) ముకుంద చరణారవింద సేవారతుండై, సమస్త సంగంబులందు నభిలాషంబు వర్జించి, యరిషడ్వర్గంబు [7]జయించి రాజ్యంబు సేయుచు. 275

తే. చందనాదుల నాఁకట స్రగ్గువాఁడు, దనివి నొందని కైవడి ధర్మసుతుఁడు
సంపదలు పెక్కు గలిగియుఁ జక్రి పాద, సేవనంబులఁ బరిపూర్తి నెందకుండె. 276

---

1. సుతులు (క) సతులు; (ట. త. ద.); యతులు (వా) 2. ప్రీతిన్ (హ) 3. నేమః (క-బ)
4. వినుము (హ. తం. వా.); వినుఁడు (ట. త.); వినుము (వినుఁడు) అను క్రియ, అనన్వితముగానున్నది.
5. సంగ్రహించియు (హ) 6. కాంచన నానాదివ్య (క. చ. బ.) కాంచన స్యందనాది (ట)
7. నిర్జించి (క. చ. ట.)

వ. అంతం గొన్ని దినంబులకు నభిమన్యు కాంతాగర్భంబునందున్న డింభకుండు [1]దశమాస పరిచ్ఛేద్యుండై, గర్భాంతరాళంబున దురంతంబైన యశ్వత్థామ బాణానలంబున దందహ్యమానుండై తల్లడిల్లుచు. 277

ఉ. కుయ్యిడ శక్తి లే [2]దుదర గోళములోపల నున్నవాఁడ ది
క్కెయ్యది? [3]దా ననాథ నని యెప్పుడుఁ దల్లి గణింప విందు నేఁ
డి య్యిషువహ్ని వాయుటకు నెయ్యది మార్గము? నన్నుఁ గావ నే
యయ్య గలండు? గర్భ జనితాపద నెవ్వఁ డెఱుంగు దైవమా! 278

క. చిచ్చఱకోల వశంబునఁ, జచ్చి బహిర్గతుఁడఁ గాని సమయమునను దా
నుచ్చలిత గర్భవేదనఁ, జచ్చును మాతల్లి [4]ఘోర సంతాపమునన్. 279

క. చెచ్చెర బాణ జ్వాలలు, వచ్చిన విష్ణుండు గావవచ్చు ననుచుఁ దా
ముచ్చటలు సెప్పు సతులకు, నిచ్చలు మాయవ్వ నేఁడు నిజమయ్యెడినో! 280

శా. రాఁడా చూడ? సమస్త భూతములలో రాజిల్లువాఁ డిచ్చటన్
లేఁడా? పాఱుని [5]చిచ్చఱమ్ము దొలఁగన్ లీలాగతిన్ ద్రోచి నా
కీఁడా? నేఁ డభయప్రదాన మతఁ డూహింపన్ నతత్రాత మున్
గాఁడా? యెందఱిఁ గావఁ డీ యెడల మత్కర్మంబు దా నెట్టిదో! 281

వ. అని [6]గతాగత ప్రాణుండై శిశువు చింతించు సమయంబున. 282

సీ. మేఘంబు మీఁది క్రొమ్మెఱుఁగు కైవడి మేనిపై నున్న పచ్చని పటమువాఁడు
గండ భాగంబులఁ [7]గాంచన మణిమయ మకరకుండల కాంతి మలయువాఁడు
శరవహ్ని నణఁగించు సంరంభమునఁ జేసి కన్నుల నునుఁగెంపు గలుగువాఁడు
బాలార్క మండల ప్రతిమాన రత్న హాటక విరాజిత కిరీటంబువాఁడు

తే. కంకణాంగద వనమాలికా విరాజ, మానుఁ డసమానుఁ డంగుష్ఠమాత్రదేహుఁ
డొక్కగదఁ జేతఁ దాల్చి నేత్రోత్సవముగ, విష్ణుఁ డావిర్భవించె న వ్వేళ యందు.

వ. ఇట్లు భక్తపరాధీనుండైన పరమేశ్వరుం డావిర్భవించి, మంచు [8]విరియించు మార్తాండు చందంబున శిశువునకు దశదిశలం దన చేతి యఖండిత మహోల్కా జాల సన్నిభంబైన గదాదండంబు మండలాకారంబుగ జిఱ జిఱం ద్రిప్పి, విప్రుని చిచ్చఱమ్ము వేఁడిమి పోఁడిమిఁ జెఱిచి, డింభకుని పరితాప విజృంభణంబు నివారించి, గర్భంబు కందకుండ రక్షించి యర్భకునికి నానందంబు గల్పించిన.

---

1. పదియగునెల (క-ద) 2. లేఁదొడల (హ) 3. నాకటంచునని (డ) 4. గర్భ (హ. తం. వా.) 5. చిచ్చరమ్ము (జ. ద. బ.) 6. కంఠగత (త) 7. గప్పిన (ద) 8. సమయించు (క. చ. త. జ. డ. ద. బ.)

మ. గదఁ జేఁ బట్టి పరిభ్రమించుచు గదాఘాతంబునన్ [1]దుర్భయ
ప్రదమై వచ్చు శరాగ్నిఁ దుత్తుమురుగా భంజించి రక్షించు నీ
సదయుం డెవ్వఁడొకో! యటంచు మదిలోఁ జర్చింపుచున్ శాబకుం
డెదురై చూడ నదృశ్యుఁడయ్యె హరి సర్వేశుండు విప్రోత్తమా! 285

వ. అంత ననుకూల శుభ గ్రహోదయంబును, [2]సర్వ గుణోత్తర ఫల సూచకంబునైన మంచి లగ్నంబునం బాండవ వంశోద్ధారకుండైన కుమారుండు జన్మించిన, ధర్మనందనుండు ధౌమ్యాది భూసురవర్గంబు రప్పించి, పుణ్యాహంబు సదివించి, జాతకర్మంబులు సేయించి, కుమారు జన్మమహోత్సవ కాలంబున భూసురులకు విభవాభిరామంబులైన గో భూ హిరణ్య హయానేక గ్రామంబులును [3]స్వాదు రుచి సంపన్నంబులైన యన్నంబులు నిడిన, వారలు ధర్మపుత్రున కిట్లనిరి. 286

చ. ప్రకటిత దైవయోగమునఁ [4]బౌరవసంతతి యంతరింపగా
వికలత నొందనీక ప్రభవిష్ణుఁడు కృష్ణుఁ డనుగ్రహించి శా
బకు బ్రతికించెఁ గావున నృపాలక [5]బాలకుఁ డింక శాత్రవాం
తకుఁ డగు [6]విష్ణురాతుఁ డన ధాత్రిఁ బ్రసిద్ధికి నెక్కుఁ బూజ్యుఁడై. 287

వ. అనిన భూదేవోత్తములకు నరదేవోత్తముం డిట్లనియె. 288

శా. ఓ పుణ్యాత్మకులార! నా పలుకు మీ రూహింపుఁడా మ్రొక్కెదన్
మా పెద్దల్ [7]చిరకీర్తులై సదయులై [8]మన్నారు రాజర్షులై
యీ పిన్నాతఁడు వారిఁ బోలెడిఁ గదా! యెల్లప్పుడున్ మాధవ
శ్రీపాదాంబుజ భక్తియుక్తుఁ డగుచున్ జీవించునే? చూడరే! 289

వ. అనిన విని నరేంద్రా! భవదీయ పౌత్రుండు మనుపుత్రుండైన యిక్ష్వాకు చందంబునం బ్రజల రక్షించు. (శ్రీరామచంద్రుని భంగి బ్రహ్మణ్యుండు సత్య ప్రతిజ్ఞుండు నగు) డేగ వెంటనంటిన బిట్టు భీతంబై వెనుకకు వచ్చిన కపోతంబుఁ గాచిన శిబిచక్రవర్తి భంగి (శరణ్యుండును, వితరణ ఖనియు నగు). దుష్యంత సూనుండైన భరతు పగిది సోమాన్వయ జ్ఞాతివర్గంబులకు (యజ్వలకు) ననర్గళ కీర్తి విస్తరించుచు, ధనంజయ కార్తవీర్యుల కరణి, [9]ధనుర్ధరాగ్రేసరుం డగు. కీలి పోలిక [10]దుర్ధర్షుండగు. సముద్రుని తెఱంగున దుస్తరుండగు. మృగేంద్రుని కైవడి విక్రమశాలియగు. వసుమతిం బోలె నతుయ క్షాంతి యుక్తుం డగు. భానుని లాగు ప్రతాపవంతుం డగు. వాసుదేవు వడువున సర్వభూత హితుండగు. తల్లిదండ్రులమాడ్కి సహిష్ణుఁడగు. మఱియును. 290

1. దుర్భరప్రదమై (క-బ); క్రూరశుక్ర్వదమై (హ. తం. వా.) 2. మహోత్తర (క-బ-తం) 3. సాదరరుచి (త. ద.) 4. పాండవ (త. ద.) 5. శాబకుఁ డింక (హ) 6. విష్ణుదానుఁడన (క. చ. ట. త. ద. బ.); 'విష్ణురాత ఇతి' అని మూలము (12–17). 7. శ్రుతకీర్తులై (హ. తం. వా.) 8. మన్నారుగా రాజులై (క–బ) 9. ధనుర్ధరుండగు (ట. త. జ. డ. ద. బ.) 10. దుర్దముఁడగు (క-బ)

సీ. సమదర్శనంబున జలజాతభవుఁ డనఁ బరమ ప్రసన్నత భర్గుఁ డనఁగ
నెల్లగుణంబుల నిందిరావిభుఁ డన నధిక ధర్మమున యయాతి యనఁగ
ధైర్యసంపద బలి దైత్యవల్లభుఁ డన నచ్యుత భక్తిఁ బ్రహ్లాదుఁ డనఁగ
రాజితోదారత రంతిదేవుం డన [1]నాశ్రిత మహిమ [2]హేమాద్రి యనఁగ

తే. యశము నార్జించుఁ, బెద్దల నాదరించు, నశ్వమేధంబు లొనరించు, నాత్మసుతుల
ఘనులఁబుట్టించు, దండించు ఖలులఁబట్టి, మానధనుఁడు నీమనుమండు మానవేంద్ర!

భుజంగప్రయాతము. హరించుం గలిప్రేరితాఘంబు లెల్లన్
భరించున్ ధరన్ రామభద్రుండు వోలెన్
జరించున్ సదా వేదశాస్త్రాను వృత్తిన్
వరించున్ విశేషించి వైకుంఠు భక్తిన్. 292

వ. ఇట్లు పెక్కేండ్లు జీవించి, భూసుర కుమారక ప్రేరితంబైన తక్షక సర్ప విషానలంబునం దనకు మరణంబని యెఱింగి, సంగవర్జితుండై, ముకుంద పాదారవింద భజనంబు సేయుచు శుకయోగీంద్రునివలన నాత్మవిజ్ఞాన సంపన్నుండై, గంగాతటంబున శరీరంబు విడిచి, నిర్గత భయ శోకంబైన లోకంబు ప్రవేశించును. అని జాతక ఫలంబు సెప్పి, లబ్ధకాములై భూసురులు చనిరి. అంత. 293

క. తనతల్లి కడుపు లోపల, మును సూచిన విభుఁడు విశ్వమున నెల్లఁ గలం
డనుచుఁ బరీక్షింపఁగ జను, లనఘుఁ బరీక్షిన్నరేంద్రుఁ డండ్రు నరేంద్రా! 294

ఆ. కళలచేత రాజు గ్రమమునఁ బరిపూర్ణుఁ, డైన భంగిఁ [3]దాత లనుదినంబుఁ
బోషణంబు సేయఁ బూర్ణుఁ డయ్యెను ధర్మ, పటల పాలకుండు బాలకుండు. 295

వ. మఱియు ధర్మజుండు బంధుసంహార దోషంబు వాయుకొఱకు నశ్వమేధయాగంబు సేయందలంచి, ప్రజలవలనం గరదండంబుల నుపార్జితంబైన విత్తంబు చాలక చిత్తంబునం జింతించునెడ, నచ్యుతప్రేరితులై భీమార్జునాదులు, దొల్లి మరుత్తుండను రాజు మఖంబుచేసి పరిత్యజించి నిక్షేపించిన సువర్ణ పాత్రాదికంబైన విత్త ముత్తర దిగ్భాగంబు వలన బలవంతులై తెచ్చిన, నా రాజసత్తముండును సమాయత్త యజ్ఞోపకరణుండై, సకల బంధుసమేతంబుగఁ గృష్ణుని నాహ్వానంబు చేసి, పురుషోత్తము నుద్దేశించి మూఁడు జన్నంబులు గావించె. (తదనంతరంబ కృష్ణుండు బంధు ప్రియంబు కొఱకుఁ గరినగరంబునం గొన్ని నెల లుండి, ధర్మపుత్త్రాదులచే నామంత్రణంబు వడసి, యాదవ సమేతుండై ధనంజయుండు తోడరా నిజనగరంబునకుఁ జనియె.)

---

1. ఆశ్రయ(తం.వా.) 2. హిమాద్రి (చ.డ.తం.వా.) 3. దాదులకు దినంబు (క.చ.ట.డ.బ.)

అధ్యాయము - ౧౩

అంతకు మున్ను విదురుండు తీర్థయాత్రకుఁ జని, మైత్రేయు ముందటఁ గర్మ యోగ వ్రతాది విషయంబులైన ప్రశ్నలు గొన్ని చేసి, యతనివలన నాత్మ విజ్ఞానంబు దెలిసి, కృతార్థుండై హస్తిపురంబునకు వచ్చిన. 296

క. బంధుఁడు వచ్చె నటంచును, గాంధారీవిభుఁడు మొదలుగా నందఱు సం
బంధములు నెఱపి ప్రీతి [1]న, మంథరగతిఁ జేసి రపుడు మన్నన లనఘా! 297

వ. అంత ధర్మనందనుండు విదురునికి మజ్జన భోజనాది సత్కారంబులు సేయించి సుఖాసీనుండై తనవార లందఱు విన నిట్లనియె. 298

సీ. ఏ వర్తనంబున నింత కాలము మీరు సంచరించితిరయ్య? జగతిలోన
నే తీర్థములు గంటి రెక్కడ నుంటిరి? భావింప మీవంటి భాగవతులు
దీర్ఘసంఘంబుల [2]ధిక్కరింతురుగదా! మీయందు విష్ణుండు మెఱయుకతన
మీరె తీర్థంబులు మీకంటె మిక్కిలి తీర్థంబు లున్నవే? తెలిసిచూడ

తే. వేరె తీర్థంబు లవనిపై వెదక నేల, మిమ్ముఁ బొడగని భాషించు మేలె చాలు
వార్త లేమండ్రు? లోకులు వసుధలోన, మీకు సర్వంబు నెఱిఁగెడి మేరగలదు. 299

మత్తకోకిల. తండ్రి సచ్చిన మీఁద మా పెదతండ్రి బిడ్డలు దొల్లి పె
క్కండ్రు సర్పవిషాగ్ని బాధల గాసిపెట్టఁగ మమ్ము ని
ల్లాండ్ర నంతముఁ బొందకుండఁగ లాలనంబున మీరు మా
తండ్రిభంగి సముద్ధరింతురు తద్విధంబు దలంతురే? 300

క. పతులు [3]తమ ఱెక్కలలోఁ, బక్షంబులురాని పిల్లపదువుల మమతన్
రక్షించినక్రియ మీరలు, పక్షీకరణంబు సేయ బ్రతికితిమి గదే! 301

క. మన్నారా? ద్వారకలో, నున్నారా? యదువు లంబుజోదరు కరుణన్
గన్నారా? లోకులచే, విన్నారా? మీరు వారి విధ మెట్టిదియో. 302

చ. అన విని ధర్మరాజునకు నా విదురుండు సమస్త లోకవ
ర్తనముఁ గ్రమంబుతోడ విశదంబుగఁ జెప్పి, యదుక్షయంబు సె
ప్పిన నతఁ డుగ్రశోకమున బెగ్గిలుచుండెడి నంచు నేమియున్
వినుమని చెప్పఁ డయ్యె యదువీరుల నాశము భార్గవోత్తమా! 303

---

1. నమంథరతన్ (క. చ. ట. త. జ.); నమందగతిన్ (డ) 2. దివిరి వర్తింతురు (డ) తీర్థసంఘములకు తీర్థమిత్తురు (ద) 3. తమతమ ఱెక్కల (క. చ. ట. త. జ.)

ఆ. మేలు చెప్పెనేని మేలంద్రు లోకులు, [1]చేటు చెప్పెనేని చెట్టయంద్రు
అంతమీఁద శూద్రుఁ డైన కతంబున, శిష్టమరణ మతఁడు సెప్పఁ డయ్యె. 304

వ. అది యెట్లనిన మాండవ్యమహామునిశాపంబునం దొల్లి యముండు శూద్రయోని యందు విదురుండై జన్మించియున్న నూఱుసంవత్సరంబు లర్యముండు యథాక్రమంబునం బాపకర్ముల దండించె. ఇట యుధిష్ఠిరుండు రాజ్యంబుఁ గైకొని లోకపాల సంకాశులైన తమ్ములుం దానును కులదీపకుండైన మనుమని ముద్దు సేయుచుఁ బెద్దకాలంబు మహావైభవంబున సుఖయై యుండె. 305

క. బాలాజన శాలా ధన, లీలా వనముఖ్య విభవ లీన మనీషా
లాలసులగు మానవులను, గాలము వంచించు దురవగాహము సుమతీ ! 306

వ. అది నిమిత్తంబునం గాలగతి యెఱింగి విదురుండు ధృతరాష్ట్రున కిట్లనియె. 307

—: గాంధారీ ధృతరాష్ట్రులు దేహత్యాగము చేయుట :—

మ. కనకాగార కళత్ర మిత్ర సుత సంఘాతంబులన్ ముందటం
గని [2]ప్రాణేచ్ఛల నుండు జంతువుల నేకాలంబు దుర్లంఘ్యమై
యనివార్యస్థితిఁ జంపునట్టి నిరుపాయం బైన కాలంబు వ
చ్చె నుపాంతంబున మాఱు దీనికి మదిన్ జింతింపు ధాత్రీశ్వరా ! 308

శా. పుట్టంధుండవు, పెద్దవాఁడవు, మహాభోగంబులా లేవు, నీ
పట్టెల్లం జెడిపోయె, దుస్సహ జరాభారంబు పైఁ గప్పె, నీ
చుట్టా లెల్లను బోయి రాలుమగఁడున్ శోకంబునన్ మగ్నులై
కట్టా! దాయలపంచ నుండఁ దగవే, కౌరవ్యవంశాగ్రణీ ! 309

క. పెట్టితిరి చిచ్చు గృహమునఁ, బట్టితిరి తదీయభార్యఁ, బాడడవులకుం
గొట్టితిరి, వారు మనుపఁగ, [3]నెట్టైన భరింపవలెనె ? యీ ప్రాణములన్. 310

క. బిడ్డలకు బుద్ధిసెప్పని, గ్రుడ్డికిఁ బిండంబు వండికొని పొం డిదె పైఁ
బడ్డాఁ డని భీముం డోఱు, గొడ్డెము లాడంగఁ గూడుఁ గుడిచెద వధిపా ! 311

క. కనియెదవో బిడ్డల నీఁక, మనియెదవో తొంటికంటె మనుమలమాటల్
వినియెదవో యిచ్చెద ర, మ్మనియెదవో దానములకు నవనీసురులన్. 312

క. దేహము నిత్యము గాదని, మోహముఁ దెగఁ గోసి సిద్ధమునివర్తనుఁడై
గేహము వెలువడు నరుఁ డు,త్సాహముతోఁ బొందు ముక్తిసంపద ననఘా !

---

1. చెట్టయంద్రు కీడు చెప్పువాని (క. ట. జ. హ. తం. వా.) 2. ప్రాణేచ్ఛ) జరించు జంతువుల (జ). 3. నెట్టును (జ) నెట్టన (ట. వా.)

వ. అని విదురుండు ధృతరాష్ట్రునకు విరక్తిమార్గం బుపదేశించిన నతండు, ప్రజ్ఞాచక్షుండై సంసారంబు దిగనాడి, మోహపాశంబులవలన నూడి, విజ్ఞానమార్గంబునం గూడి, దుర్గమంబగు హిమవన్నగంబునకు నిర్గమించిన. 314

శా. అంధుండైన పతిఁ వరించి, పతిభావాసక్తి నేత్రద్వయీ
బంధాచ్ఛాదనమున్ ధరించి, నియమప్రఖ్యాతయై యున్న త
ద్గాంధార క్షితినాథు కూఁతురును యోగప్రీతి చిత్తంబులో
సంధిల్లం బతివెంట నేఁగె నుదయత్సాధ్వీగుణారూఢయై. 315

చ. వెనుకకు రాక చొచ్చు రణవీరునికైవడి రాజదండనం
బునకు భయంబులేక వడిఁ బోయెడు ధీరునిభంగి నప్పు డా
వనిత దురంతమైన హిమవంతముపొంత వనాంతభూమికిం
జనిమిటితోడ నించుకయు భీతివహింపక నేఁగెఁ బ్రీతితోన్. 316

వ. ఇట్లు విదురసహితులై గాంధారీధృతరాష్ట్రులు వనంబునకుం జనిన, మఱునాడు ధర్మనందనుండు ప్రభాతంబున సంధ్యావందనంబు చేసి, నిత్యహోమంబులు గావించి, బ్రాహ్మణోత్తములకు [1]గో హిరణ్య తిల వస్త్రాది దానంబు లిచ్చి, నమస్కరించి, గురువందనంబు సేయుటకుఁ బూర్వప్రకారంబునం దండ్రి మందిరంబునకుం జని, యందు విదురసహితులైన తల్లిదండ్రులం గానక మంజుపీఠంబునం గూర్చున్న సంజయున కిట్లనియె. 317

సీ. మా తల్లిదండ్రులు మందిరంబున లేరు సంజయ! వా రెందుఁ [2]జనిరొ నేఁడు
ముందఱ గానఁడు ముసలి మా పెదతండ్రి, పుత్రశోకంబునఁ బొగులుఁ దల్లి
సౌజన్యనిధి ప్రాణసఖుఁడు మా పినతండ్రి మందబుద్ధులమైన మమ్ము విడిచి
యెందుఁబోయిరొ? మువ్వురెటిఁగింపు[3]గంగలోఁ దన యపరాధంబుఁదడవికొనుచు

ఆ. భార్యతోడఁ దండ్రి [4]పరితాపమునఁ బడుఁ, గపట మింత లేదు, కరుణ [5]గలదు
పాండు భూవిభుండు పరలోకగతుఁ డైన, మమ్ముఁ బిన్నవాండ్ర మనిచె నతఁడు.

వ. అనిన సంజయుండు (దయాస్నేహంబుల నతికర్శితుండగుచు తన ప్రభువు పోయిన తెఱం గెఱుంగక కొంతదడ వూరకుండి) త ద్వియోగదుఃఖంబునఁ గన్నీరు కరతలంబునఁ దుడిచికొనుచు, బుద్ధిబలంబునం జిత్తంబు ధైర్యాయత్తంబు సేసి (తన భర్తృపాదంబుల మనంబున నెన్నుచు) ధర్మజున కిట్లనియె. 319

తే. అఖిలవార్తలు మున్ను నన్నడుగుచుండు,నడుగఁ డీ రేయి మీతండ్రి యవనినాథ!
మందిరములోన విదురుతో మంతనంబు, నిన్న యాడుచునుండెను నేఁడు లేఁడు.

1. గో భూ హిరణ్య (త) 2. చనిరి (డ) 3. మాత్మలో (హ) 4. పరితాపమును బొందు(హ)
5. గలఁడు (తం. వా.)

వ. విదుర గాంధారీ ధృతరాష్ట్రులు నన్ను వంచించి యెందుఁ బోయిరో ? (వారల నిశ్చయంబు లెట్టివో ?) యెఱుంగ నని సంజయుండు దుఃఖించు సమయంబునఁ దుంబురుసహితుండై నారదుండు వచ్చిన లేచి, నమస్కరించి, తమ్ములుం దానును నారదుం బూజించి కౌంతేయాగ్రజుం డిట్లనియె. 321

ఉ. అక్కట! తల్లిదండ్రులు గృహంబున లేరు, మహాత్మ! వారు నేఁ
డెక్కడఁ బోయిరో యెఱుఁగ, నెప్పుడు బిడ్డలపేరు గుచ్చి తాఁ
బొక్కుచునుండుఁ దల్లి; యెటు వోయె నొకో! విప దంబురాశికిన్
నిక్కము గర్ణధారుఁడవు నీవు జగజ్జన [1]పారదర్శనా! 322

వ. అనిన విని సర్వజ్ఞుండైన నారదుండు ధర్మజున కిట్లనియె. (ఈశ్వరవశంబు విశ్వంబు. ఈశ్వరుండె భూతంబుల నొకటితో నొకటిఁ జేర్చు, నెడఁబాపు. సూచీభిన్న నాసికలందు రజ్జుప్రోతంబు లగుచుఁ గంఠరజ్జువులఁ గట్టంబడిన బలీవర్దంబులంబోలెఁ గర్తవ్యాకర్తవ్య విధాయక వేదలక్షణ యగు వాక్తంత్రియందు వర్ణాశ్రమలక్షణంబులు గల నామంబులచే బద్ధులైన) లోకపాల సహితంబులై లోకంబు లీశ్వరాదేశంబు వహించు. క్రీడాసాధనంబులగు (నక్షకందుకాదుల) కెట్లు సంయోగ వియోగంబు లట్లు క్రీడించు నీశ్వరునికిం గ్రీడాసాధనంబులైన జంతువులకు సంయోగవియోగంబులు గలుగుచుండు. సమస్తజనంబును జీవరూపంబున ధ్రువంబును, దేహరూపంబున నధ్రువంబునై యుండు. మఱియు నొక్కపక్షంబున ధ్రువంబు నధ్రువంబుం గాకయుండు. శుద్ధబ్రహ్మరూపంబున ననిర్వచనీయంబుగ రెండునై యుండు. అజగరంబుచేత మ్రింగంబడిన పురుషుఁ డన్యుల రక్షింపలేని తెఱంగునఁ బంచభూతమయంబై కాలకర్మ గుణాధీనంబైన దేహంబు పరులరక్షింప సమర్థంబు గాదు. కరంబులుగల జంతువులకుఁ గరంబులు లేని చతుష్పదాదు లాహారంబులగు. చరణంబులు గల ప్రాణులకుఁ జరణంబులు లేని తృణాదులు భక్షణీయంబులగు. అధికజన్మంబులుగల (వ్యాఘ్రాదులకు) నల్ప జన్మంబుగల మృగాదులు భోజ్యంబులగు. సకల దేహిదేహంబులందు జీవుండు గలుగుటం జేసి జీవునికి జీవుండ జీవిక యగు. అహస్త సహస్తాది రూపంబైన విశ్వ మంతయు నీశ్వరుండుగాఁ దెలియుము. అతనికి వేఱు లేదు. నిజ మాయా విశేషంబున మాయావియై జాతి భేద రహితుండైన యీశ్వరుండు బహుప్రకారంబుల భోగిభోగ్య రూపంబుల నంతరంగ బహిరంగంబుల దీపించు. (కాన యనాథులు దీనులు నగు నాదు తలిదండ్రులు ననుం బాసి యే మయ్యెదరో ?

1. పాపవర్జనా (చ. డ.)

యెట్లు వర్తించుదురో ? యని వగవం బనిలేదు. అజ్ఞానమూలం బగు స్నేహం
బున నైన మనోవ్యాకులత్వంబు పరిహరింపు మని మఱియు నిట్లనియె) 323

ఆ. అట్టి కాలరూపుఁ డఖిలాత్ముఁ డగు విష్ణుఁ, డసురనాశమునకు నవతరించి
దేవకృత్యమెల్లఁ దీర్చి చిక్కినపని, కెదురు సూచుచుండు [1]నిప్పు డధిప ! 324

మత్తకోకిల. ఎంతకాలము గృష్ణుఁ డీశ్వరుఁ డి ద్ధరిత్రిఁ జరించు, మీ
రంతకాలము నుండుఁ డందఱు, నవ్వలం బనిలేదు, వి
భ్రాంతి మానుము, కాలముం గడవంగ నెవ్వరు నోప, రీ
చింతయేల? నరేంద్రసత్తమ ! చెప్పెదన్ విను మంతయున్. 325

వ. ధృతరాష్ట్రుండు గాంధారీ విదుర సహితుండై హిమవత్పర్వత దక్షిణభాగంబున
నొక్క మునివనంబునకుం జని, తొల్లి సప్తఋషులకు సంతోషంబు
సేయుకొఱకు, నాకాశగంగ యేడు ప్రవాహంబులై పాఱిన పుణ్యతీర్థంబునం
గృతస్నానుండై, యథావిధి హోమ మొనరించి, జలభక్షణంబు గావించి, సకల
కర్మంబులు విసర్జించి, విఘ్నంబులఁ జెందక, నిరాహారుండై, యుపశాంతాత్ముఁ
డగుచు, పుత్రార్థదారైషణంబులు వర్జించి, విన్యస్తాసనుండై, ప్రాణంబులు
నియమించి, మనస్సహితంబులైన చక్షురాదీంద్రియంబుల నాఱింటిని విషయం
బులం బ్రవర్తింపనీక నివర్తించి, హరిభావనారూపం బగు ధారణ యోగంబుచే
రజస్సత్త్వతమో రూపంబులగు మలంబుల మూఁటిని హరించి,మనంబు నహంకా
రాస్పదంబైన స్థూలదేహంబువలనం బాపి, బుద్ధియందు నేకీకరణంబుచేసి, యట్టి
విజ్ఞానాత్మను దృశ్యాంశంబువలన వియోగించి, క్షేత్రజ్ఞుని యందుఁ బొందించి,
ద్రష్ట్రంశంబు వలన క్షేత్రజ్ఞునిం బాపి, మహాకాశంబుతోడ ఘటాకాశముం
గలుపు కైవడి నాధారభూతంబైన బ్రహ్మమందుఁ గలిపి, లోపలి గుణక్షోభం
బును, వెలుపలి యింద్రియవిక్షేపంబును లేక నిర్మూలిత మాయాగుణ వాసనుం
డగుచు, నిరుద్ధంబులగు మనశ్చక్షురాదీంద్రియంబులు గలిగి, యఖిలాహారంబు
లను వర్జించి, కొఱడు చందంబున. 326

మ. ఉటజాంతస్స్థల వేదికన్ నియతుఁడై యున్నాఁడు నేఁ డాదిగా
నిటపై నేనవనాఁడు మేన్ విడువఁగా [2]నిజ్యాగ్ని యోగాగ్ని త
త్పటు దేహంబు దహింపఁ జూచి, నియమ ప్రఖ్యాత గాంధారి యి
ట్టటు వో నొల్లక, ప్రాణవల్లభునితో నగ్నిం బడుం భూవరా ! 327

1. నెప్పుడధిప (క) 2. నేతెంచి దావాగ్ని (త. జ. డ.)

క. అంతట వారల మరణము, వింతయగుచుఁ జూడఁబడిన విదురుఁడు చింతా
సంతాప మొదవఁ బ్రీత, [1]స్వాంతుండై తీర్థములకుఁ జనియెడు నధిపా! 328

వ. అని విదురాదుల వృత్తాంతం బంతయు ధర్మనందనున కెఱింగించి తుంబురు సహితుండై నారదుండు [2]స్వర్గంబునకు నిర్గమించిన వెనుక, ధర్మజుండు భీమునిం జూచి యిట్లనియె. 329

అధ్యాయము — ౧౪

—: ధర్మరాజు దుర్నిమిత్తంబులం గని చింతించుట :—

సీ. ఒక కాలమునఁ బండు నోషధీచయము వే ఱొక కాలమున [3]బండకుండు నండ్రు
క్రోధంబు లోభంబుఁ గ్రూరత బొంకును దీపింప నరులు వర్తింతు రండ్రు
వ్యవహారములు మహావ్యాజయుక్తము లండ్రు సఖ్యంబు వంచనా సహిత మండ్రు
మగలతో నిల్లాండ్రు మచ్చరించెద రండ్రు సుతులు దండ్రులఁ [4]దెగఁజూతు రండ్రు

తే. గురుల శిష్యులు దూషించి కూడ రండ్రు, శాస్త్రమార్గము లెవ్వియు జరుగ వండ్రు
న్యాయపద్ధతి బుధులైన నడవ రండ్రు, కాలగతి [5]వింతయై వచ్చెఁ గంటె నేఁడు.

మ. హరిఁ జూడన్ నరుఁ డేఁగినాఁడు నెల లే డయ్యెంగదా! రారు కా
లరు లెవ్వారును, యాదవుల్ సమద లోలస్వాంతు [6]లేవేళ సు
స్థిరులై యుండుదురా? మురారి సుఖియై సేమంబుతో నుండునా?
[7]యెరవై యున్నది చిత్త మీశ్వరకృతం బెట్లోకదే? మారుతీ! 331

క. మానసము గలఁగుచున్నది, మానవు బహు దుర్నిమిత్త మర్యాదలు, స
న్మానవ దేహాక్రీడలు మాన, విచారింపఁ బోవు మాధవుఁ [9]డనుజా! 332

క. మనవులు చెప్పక ముందఱ, మన దార ప్రాణ రాజ్య మాన శ్రీలన్
మనుపుదు నని [10]యా దేవుఁడు, మనమునఁ దలపోసి మనిచె మనలం గరుణన్. 333

క. నారదుఁ డాడిన కైవడిఁ, గ్రూరపుఁ గాలంబు వచ్చెఁ గుంభిని మీఁదన్
ఘోరములగు నుత్పాతము, లారభటిం జూడఁ బడియె ననిలజ! [11]కంటే. 334

---

1. దళితస్వాంతుండై (డ); హర్ష శోకయుత స్తస్మాద్గంతా తీర్థనిషేవకః(13-62) 2. వియద్గమనంబున స్వర్గంబునకు (ట) 3. నెండియుండునండ్రు(చ. ద.) 4. దిగ (క. ద.) 5. యింతయై (క. ట.)
6. లీవేళ (త) 7. యెరయైయున్నది (హ); యిరవై యుండదు (చ. ట. త. జ. డ.)
8. ఁబోలు (చ. డ.) 9. ఁడకటా (హ. తం. వా.) 10. మాధవుఁడిట (తం. వా.)
11. వింటే (క. చ. జ. డ. ద. బ.)

సీ. [1]ఓడక నాముందు నొక సారమేయంబు మొఱుఁగుచు నున్నది మోర యెత్తి
యాదిత్యుఁ డుదయింప నభిముఖియై నక్క వాపోయె మంటలు [2]వాతఁ గలుగ
[3]మిక్కిలు చున్నవి [4]మెఱసి గవాదులు గర్దభాదులు దీర్చి క్రందుకొనియె
నుత్తమాశ్వములకు నుదయించెఁ గన్నీరు మత్తగజంబుల మదము లుడిగెఁ

ఆ. గాలుదూతభంగి గవిసెఁ గపోతము, [5]మండ దగ్ని హోమ మందిరములఁ
జుట్టుఁ బొగలు దిశల నొరిది నాచ్ఛాదించెఁ, దరణి మానెఁ[6]జూడు ధరణి గదలె.

క. వాతములు [7]విసరె రేణు, వ్రాతము లాకసముఁ గప్పె వడి [8]సుడిగొని ని
ర్ఘాతములు వడియె ఘనసం, ఘాతంబులు రక్తవర్ష కలితము లయ్యెన్. 336

క. గ్రహములు పోరాడెడి నా, గ్రహములు వినఁబడియె భూతకలకలముల, దు
స్సహములగుచు శిఖికీలా, వహములు క్రియఁ దోఁచె గగన వసుధాంతరముల్. 337

క. దూడలు గుడువవు చన్నులు, దూడలకును గోవు లీవు దుగ్ధము, [9]లొడలం
బీడలు మానవు, [10]పశువులఁ, గూడవు వృషభములు దటిపికుట్టల నెక్కున్. 338

క. కదలెడు వేల్పుల రూపులు, వదలెడుఁ గన్నీరు వానివలనం జెమటల్
వొదలెడిఁ బ్రతిమలు వెలిఁజని, మెదలెడి నొక్కొక్క గుడిని మేదిని యందున్.

క. కాకంబులు వాపోయెడి, ఘూకంబులు నగరఁ బగలు గుంపడలు గొలిపెన్
లోకంబులు విభ్రష్ట, శ్రీకంబుల గతి నశించి శిథిలము లయ్యెన్. 340

మ. యవ పద్మాంకుశ చాప చక్ర ఝష రేఖాలంకృతం బైన మా
ధవు పాదద్వయ [11]మింక ముట్టెడు పవిత్రత్వంబు నేఁడాదిగా
నవనీకాంతకు లేదువో! [12]పలుమఱు న్నందంద వామాక్షి బా
హువు లాకంపము నొందుచుండు, నిల కే యుగ్రస్థితు ల్వచ్చునో! 341

వ. మఱియు మహోత్పాతంబులు పెక్కులు పుట్టుచున్నయవి. మురాంతకుని వృత్తాంతంబు వినరాదు. అని కుంతీసుతాగ్రజుండు భీమునితో విచారించు సమయంబున. 342

---

1. ఓడదు (హ); ఓడక ముందట (క. ట. డ. ల.) 2. వాంతిఁజేసి (క. చ. జ. డ. ద.) 3. మిక్కిలి యున్నది (హ) 4. గృధ్రాదులు (హ. తం. వా.); శస్త్రాః కుర్వంతి మాం సవ్యం దక్షిణం పశవోఽపరే (14-14); గవాదయో మాం సవ్యం వామం కుర్వంతి (వ్యాఖ్య) 5. మండవగ్ను లెల్ల (క. ట. జ. బ.) 6. జూడ (క. ట. జ. బ.) 7. విసరి (హ. తం. వా.) 8. సురగొని (క) 9. లడవిన్ (క. చ. ట. డ.) 10. పసులకు (క. బ.) 11. మెట్టెడు (హ. తం. వా.) 11. మఱి మదీయాంగంబు (హ. తం. వా.)

—: అర్జునుండు ద్వారకనుండి వచ్చి కృష్ణ నిర్యాణమును దెలియఁ జెప్పుట :—

క. ఖేదమున నింద్రసూనుఁడు, యాదవపురినుండి వచ్చి, యగ్రజుఁ గని, త
త్పాదముల నయన సలిలో, త్పాదకుఁడై పడియె దీనుభంగి నరేంద్రా! 343

క. పల్లటిలిన యుల్లముతోఁ, దల్లడపడుచున్న పిన్న తమ్మునిఁ గని వె
ల్వెల్లనగు మొగముతో జను, లెల్లను విన ధర్మపుత్రుఁ డిట్లని పలికెన్. 344

సీ. మాతామహుండైన మన శూరుఁ డున్నాఁడె? మంగళమే మన మాతులునకు?
మోదమే నలుగురు ముగురు మేనత్తల? కానందమే వారి యాత్మజులకు?
నక్రూర కృతవర్మ లాయుస్సమేతులే [1]జీవితుఁడే యుగ్రసేన విభుఁడు?
గల్యాణ యుక్తులే గద సారణాదులు మాధవు తమ్ములు మానధనులు?

తే. నందమే? మన సత్యక నందనునకు, భద్రమే? శంబరాసుర భంజనునకుఁ
గుశలమే? బాణదనుజేంద్రు కూఁతు పతికి, హర్షమే? పార్థ! ముసలికి హలికి బలికి.

వ. మఱియును నంధక మధు యదు భోజ దాశార్హ వృష్ణి సాత్వతు లనియెడి వంశంబుల వీరులును, హరి కుమారులైన సాంబ సుషేణ ప్రముఖులును, నారాయణానుచరులైన యుద్ధవాదులును, కృష్ణసహచరులైన సునంద[2]నందాదులును సుఖానందులే? యని యందఱ నడిగి, ధర్మజుండు గ్రమ్మఱ నిట్లనియె. 346

సీ. వైకుంఠ వాసుల వడువున నెవ్వని బలమున నానంద భరితులగుచు
వెఱవక యాదవ వీరులు వర్తింతు, రమరులు గొలువుండు నట్టి కొలువు
చవికె నాకర్షించి చరణసేవకులైన బంధు మిత్రాదుల [3]పదయుగమున
నెవ్వఁడు ద్రొక్కించె నింద్రపీఠము మీఁద, వజ్రంబు జళిపించి ప్రాలువాని

తే. ప్రాణవల్లభ [4]కెంగేలఁ బాదుచేసి, యమృతజలములఁ బోషింప నలరు పారి
జాత మెవ్వఁడు కొనివచ్చి సత్యభామ, కిచ్చె, నట్టి మహాత్ముని కిపుడు శుభమె? 347

శా. అన్నా! ఫల్గున! భక్తవత్సలుఁడు బ్రహ్మణ్యుండు గోవిందుఁ డా
పన్నానీక శరణ్యుఁ డీశుఁడు జగద్భద్రానుసంధాయి శ్రీ
మన్నవ్యాంబుజ పత్రనేత్రుఁడు సుధర్మామధ్య పీఠంబునం
దున్నాఁడా? బలభద్రుఁగూడి, సుఖియై, యుత్సాహియై, ద్వారకన్. 348

క. ఆ రామకేశవులకును, సారామలభక్తి నీవు సలుపుదువు గదా?
గారాములు సేయుదురా? పోరాముల బంధు లెల్లప్రొద్దు జితారీ! 349

1. జీవించునె (క. బ.); 2. నందాదులు నని (హ); 3. పాదయుగము (హ. వా.); పదయుగముల (తం); 4. కెంగేలు పాదుచేసి (చ. ట. త. జ.);

శా. ము న్నుగ్రాటవిలో వరాహమునకై ముక్కంటితోఁ బోరుచో,
సన్నాహంబునఁ గాలకేయుల వడిం జక్కాడుచోఁ, బ్రాభవ
స్కన్నుండై చను కౌరవేంద్రు పనికై గంధర్వులం ద్రోలుచోఁ,
గన్నీ రెన్నఁడుఁ దేవు తండ్రి! చెపుమా! కల్యాణమే? చక్రికిన్. 350

వ. అదియునుం గాక. 351

క. ఓడితివో? శత్రువులకు, నాడితివో? సాధు దూష ణాలాపంబుల్,
గూడితివో? పరసతులను, వీడితివో? మానధనము వీరుల నడుమన్. 352

క. తప్పితివో? యిచ్చెద నని, చెప్పితివో? కపటసాక్షి; చేసిన మేలుం
[1]దెప్పితివో? శరణార్థుల, రొప్పితివో? ద్విజులఁ బసుల రోగుల సతులన్. 353

క. అడిచితివో? భూసురులను, గుడిచితివో? బాల వృద్ధ గురువులు వెలిగా,
విడిచితివో? యాశ్రితులను, ముడిచితివో? పరుల విత్తములు లోభమునన్. 354

అధ్యాయము - ౧౫

వ. అని పలికినం గన్నీరు కరతలమునం దుడిచి కొనుచు, గద్గదస్వరంబున మహానిధిఁ గోలుపోయిన పేదచందంబున నిట్టూర్పులు నిగుడింపుచు, నర్జునుం డన్న కిట్లనియె. 355

క. మన సారథి, మన సచివుఁడు, మన వియ్యము,మన సఖుండు,మన బాంధవుఁడున్
మన విభుఁడు, గురువు, దేవర మనలను దిగనాడి చనియె, మనుజాధీశా! 356

క. కంటకపు నృపులు సూడఁగ, మింటం గంపించు యంత్రమీనముఁ గోలన్
గెంటించి మనము వాలుం, గంటిం జేకొంటి మతని కరుణన కాదే? 357

క. దండి ననేకులతో నా, ఖండలుఁ డెదురైన గెలిచి ఖాండవ వనముం
జండార్చికి నర్పించిన, గాండీవము నిచ్చెఁ జక్రి గలుగుటఁ [2]గాదే? 358

క. దిక్కుల రాజుల నెల్లను, మక్కించి ధనంబు గొనుట, మయకృతసభ ము
న్నెక్కుట, జన్నము సేయుట, నిక్కము హరి మనకు దండ నిలిచినఁ గాదే? 359

మ. ఇభజిద్వీర్య! [3]మఖాభిషిక్తమగు నీ యిల్లాలి ధమ్మిల్లమున్
సభలో శాత్రవు [4]లీడ్చినన్ ముడువ కా చంద్రాస్య దుఃఖింపఁగా
నభయం బిచ్చి ప్రతిజ్ఞచేసి భవదీ యారాతికాంతా శిరో
జ భరశ్రీలు హరింపఁడే? విధవలై సౌభాగ్యముల్ వీడఁగన్. 360

---

1. దప్పితివో (హ. తం. వా.) 2. నధిపా (హ. తం. వా.) 3. మహాభిషిక్త (హ.క.జ.బ.)
4. ఈడ్చితెచ్చినపుడా (హ) ఈడ్వ విచ్చినపుడా (వా)

శా. వైరుల్ గట్టిన పుట్టముల్ విడువఁగా వారింప నా వల్లభుల్
రారీవేళ, నుపేక్షసేయఁ దగవే? రావే? నివారింపవే?
లేరే? త్రాతలు "కృష్ణ!" యంచు సభలో లీనాంగియై కుయ్యిడన్
గారుణ్యంబున భూరి వస్త్రకలితంగాఁ జేయఁడే? ద్రౌపదిన్. 361

సీ. దుర్వాసుఁ డొకనాఁడు దుర్యోధనుఁడు వంప పదివేల శిష్యులు భక్తిఁ గొలువఁ
జనుదెంచి మనము పాంచాలియుఁ గుడిచిన వెనుక నాహారంబు వేఁడుకొనినఁ
బెట్టెద ననవుడుఁ బెట్టకున్న శపింతు ననుచుఁ దోయావగాహమున కేఁగఁ
గడవల నన్నశాకములు దీఱుట చూచి పాంచాల పుత్రిక పర్ణశాల

తే. లోనఁ [1]వెఱచిన, విచ్చేసి లోవిలోని, శిష్ట శాకాన్న లవము ప్రాశించి, తపసి
కోప ముడిగించి, పరిపూర్ణ కుక్షిఁజేసె, నిట్టి త్రైలోక్య సంతర్పి యెందుఁ గలఁడు?

సీ. పందికై పోరాడ ఫాలాక్షుఁ డెవ్వని బలమున నా కిచ్చెఁ బాశుపతము!
నెవ్వని లావున నీ మేన దేవేంద్రు పీఠార్ధమున నుండు పెంపుఁ గంటిఁ!
గాలకేయ నివాత కవచాది దైత్యులఁ జంపితి నెవ్వని సంస్మరించి!
గోగ్రహణమునాఁడు కురుకులాంభోనిధిఁ గడచితి! నెవ్వని కరుణఁ జేసి

ఆ. కర్ణ సింధురాజ కౌరవేంద్రాదుల, తలల పాగలెల్లఁ [2]దడవి తెచ్చి
యే మహాత్ము బలిమి నిచ్చితి! విరటుని, పుత్రి యడుగ బొమ్మపొత్తికలకు. 363

మ. గురు భీష్మాదులు గూడి పన్నిన కురుక్షోణీశ చక్రంబులో
గురుశక్తిన్ రథయంతయై, నొగలపైఁ గూర్చుండి, యా మేటి నా
శరముల్ వాఱకమున్న వారల [3]బలోత్సాహాయు రుద్యోగ త
త్పరతల్ చూడ్కుల సంహరించె నమితోత్సాహంబు నాకిచ్చుచున్. 364

మ. అసురేంద్రుం డొనరించు కృత్యములు ప్రహ్లాదుం బ్రవేశించి గె
ల్వ సమర్థంబులు గానికై వడిఁ; గృపాశ్వత్థామ గాంగేయ సూ
ర్యసుత ద్రోణ ధనుర్విముక్త బహు దివ్యాస్త్ర ప్రపంచంబు నా
దెసకున్ రాక తొలంగు మాధవు దయాదృష్టిన్ నరేంద్రోత్తమా! 365

చ. వసుమతి, దివ్యబాణముల వ్రక్కలువాపి, కొలంకుసేసి, నా
రసముల మాటుగాఁ బఱపి, రథ్యములన్ రిపులెల్లఁ జూడ, సా
హసమున *నీటఁ బెట్టితి రణావని సైంధవుఁ జంపునాఁడు నా
కసురవిరోధి భద్రగతి [4]నండయి వచ్చినఁ గాదె? భూవరా! 366

---

1. దలఁచిన (హా. తం. వా.) 2. దరిగితెచ్చి (ట) 3. బలోత్సాహాతిరేకంబు సత్వరతన్ (హా);
* నీరు పెట్టితి (?) 4. వడ్డము (క. చ. ట. త. జ.)

సీ. చెలికాఁడ! రమ్మని చీరు న నొక్కవేళ మన్నించు నొకవేళ మఱంది! యనుచు
బంధుభావంబునఁ బాటించు నొకవేళ దాతయై యొకవేళ ధనము లిచ్చు
మంత్రియై యొకవేళ మంత్ర మాదేశించు బోద్ధయై యొకవేళ బుద్ధిసెప్పు
సారథ్య మొనరించుఁ, జనవిచ్చు నొకవేళఁ గ్రీడించు నొకవేళ గేలిసేయు

తే. నొక్క శయ్యాసనంబున నుండుఁ, గన్న,తండ్రికైవడిఁ జేసినతప్పుఁ గాచు,
హస్తములువట్టి పొత్తున నారగించు, మనుజవల్లభ! మాధవు మఱవరాదు. 367

క. విజయ! ధనంజయ! హనుమ, ద్ధ్వజ! ఫల్గున! పాండుతనయ! నర! మహేం
ద్రజ! మిత్రార్జున! యంచును, [1]భుజములు తలకడవ రాకపోకలఁ జీరున్.

క. వారిజగంధులు దమలో, వారింపఁగరాని ప్రేమ వాదముసేయన్
వారిజనేత్రుఁడు ననుఁ దగ, వారిండ్లకుఁ బనుపు నలుక వారింప నృపా! 369

క. నిచ్చలు లోపలి కాంతలు, మచ్చికఁ దనతోడ నాడు మాటలు నాకున్
ముచ్చటలు సెప్పుమెల్లన, విచ్చలవిడిఁ దొడలమీఁద విచ్చేసి నృపా! 370

చ. అటమటమయ్యె నా భజన మంతయు భూవర! నేఁడుఁ జూడుమా
యిటువలె గారవించు జగదీశుఁడు గృష్ణుఁడు లేని పిమ్మటన్
బటుతర దేహలోభమునఁ బ్రాణము లున్నవి వెంటఁ బోక, నేఁ
గటకట! పూర్వజన్మమునఁ గర్మము లెట్టివి చేసినాఁడనో! 371

శా. కాంతారంబున నొంటిఁ దోడుకొని రాఁగాఁ జూచి, గోవింద శు
ద్ధాంతస్త్రీలఁ బదాఱువేల మద రాగాయత్తులై తాఁకి, నా
చెంతన్ బోయలు మూఁగి పట్టికొన, నా సీమంతినీసంఘమున్
భ్రాంతిన్ భామిని భంగి నుంటి విడిపింపన్ లేక, ధాత్రీశ్వరా! 372

శా. ఆ తే రా రథికుండు నా హయము లా యస్త్రాసనం బా శర
వ్రాతం బన్నియుఁ దొల్లిఁ [2]జంపును, దుదిన్ వ్యర్థంబులై [3]పోయె మ
చ్చేతోధీశుఁడు చక్రి లేమి, భసితక్షిప్తాజ్య మాయావి మా
యాతం త్రోషరభూమి బీజముల మర్యాద న్నిమేషంబునన్. 373

మ. యదువీరుల్ మునినాథు శాపమునఁ గాలాధీనులై, యందఱున్
మదిరాపాన వివర్ధమాన మద సమ్మర్దోగ్ర రోషాంధులై,
కదనంబుల్ దమలోన ముష్టిహతులం గావించి [4]నీఱైరి, న
ష్టదళం జిక్కిరి నల్గు రేవు రచటన్ సర్వంసహావల్లభా! 374

1. భుజములఁ దలకడవ (హ. తం. వా.) 2. జంపుదుఁ దుదిన్ (హ) 3. పోయెఁదాఁ జేతోధీశుఁడు (హ) 4. లేరైరి (హ. య.)

క. భూతములవలన నెప్పుడు, భూతములకు జన్మ మరణ పోషణములు ని
ర్ణీతములు సేయుచుండును, భూతమయుం డీశ్వరుండు [1]భూపవరేణ్యా! 375

క. బలములుగల మీనంబులు, బలవిరహిత మీనములను భక్షించుక్రియన్
బలవంతులైన యదువులు, బలరహితులఁ జంపి రహితభావముల నృపా! 376

మ. బలహీనాంగులకున్ బలాధికులకుం బ్రత్యర్థి భావోద్యమం
బులు గల్పించి, వినాశము న్నెఱపి, యీ భూభారముం బాపి, ని
శ్చలబుద్ధిన్ గృతకార్యుఁడై చనియె నా సర్వేశ్వరుం డచ్యుతుం
డలఘుం డేమని చెప్పుదున్! భగవదీ యాయత్త ముర్వీశ్వరా! 377

వ. మఱియు దేశ కాలార్థ యుక్తంబులు, నంతఃకరణ సంతాపశమనంబులు నైన హరివచనంబులం దలంచి, చిత్తంబు పరాయత్తంబై యున్నది. అని యన్నకుం జెప్పి, నిరుత్తరుండై, గోవింద చరణారవింద చింతామలబుద్ధియై, శోకంబు వర్జించి, సదా ధ్యాన భక్తివిశేషంబులం గామక్రోధాదుల జయించి, తొల్లి తన కుభయసేనామధ్యంబున ననంతుం డానతిచ్చిన గీతలు దలంచి, కాలకర్మ భోగాభినివేశంబులచేత నావృతంబైన విజ్ఞానంబు గ్రమ్మఱ నధిగమించి, శోక హేతు వహంకార మమకారాత్మకంబైన ద్వైతభ్రమం బనియును, ద్వైత భ్రమంబునకుఁ గారణంబు దేహంబనియును, దేహంబునకు బీజంబు లింగం బనియును, లింగంబునకు మూలంబు గుణంబు లనియును, గుణములకు నిదానము ప్రకృతియనియును, బ్రహ్మేహ మనియెడు జ్ఞానంబున లీనయై ప్రకృతి లేకుండు ననియు (ప్రకృతి యడంగుటయ నైర్గుణ్యం బనియును, నైర్గుణ్యంబువలనఁ గార్యలింగ నాశంబనియును, గార్యలింగ నాశంబున నసంభవం బగుననియును,) ప్రకృతిం బాసి క్రమ్మఱ స్థూలశరీర ప్రాప్తుండు గాక పురుషుండు సమ్యగ్భోగంబున నుండుననియును, నిశ్చయించి, యర్జునుండు విరక్తుండై యూరకుండె. ధర్మజుండు [2]భగవదీయ మార్గంబు దెలిసి, యాదవుల నాశంబు విని, నారదు వచనంబు దలంచి, నిశ్చలచిత్తుండై స్వర్గగమనంబునకు యత్నంబు సేయుచుండె. ఆ సమయంబున. 378

క. యదువుల నాశము మాధవు, పదవియు విని కుంతి విమలభక్తిన్ భగవ
త్పదచింతా తత్పరయై, ముదమున సంసార మార్గమునకుం బాసెన్. 379

వ. ఇట్లు కంటకంబునం గంటకోన్మూలనంబు సేసి కంటకంబులు రెంటినిం బరిహరించు విన్నాణి తెఱంగున, యాదవరూప శరీరంబునం జేసి యీశ్వరుండు లోకకంటక

1. భూతశరణ్యా (హ. తం. వా.) 2. భవదీయ (హ)

శరీరంబులు సంహారించి నిజశరీరంబు విడిచె. సంహారమునకు నిజశరీర పరశరీరములు రెండు నీశ్వరునకు సమంబులు. నిజరూపంబున నుండుచు, రూపాంతరంబుల ధరించి క్రమ్మఱ నంతర్ధానంబు నొందు నటునికై వడి లీలాపరాయణుం డైన నారాయణుండు మీన కూర్మాది రూపంబులు ధరియించుం బరిహరించు నని చెప్పి మఱియు నిట్లనియె. 380

క. ఏ దినమున వైకుంఠుఁడు, మేదినిపైఁ దాల్చినట్టి మేను విడిచినాఁ
డా దినమున నశుభ ప్రతి, పాదకమగు కలియుగంబు ప్రాప్తం బయ్యెన్. 381

—:ధర్మరాజు పరీక్షిన్మహారాజునకు పట్టముగట్టి మహాప్రస్థానంబున కరుగుట:—

సీ. కలివర్తనంబునఁ గ్రౌర్య హింసాసత్య దంభ కౌటిల్యా ద్యధర్మచయము
పురముల గృహముల భూములఁ దనలోనఁ గలుగుట దలపోసి కరిపురమున
మనుమని రాజవై మను మని దీవించి సింధుతోయ కణాభిషిక్తుఁ జేసి
యనిరుద్ధ నందనుం డైన వజ్రునిఁ దెచ్చి మధురఁ బట్టముగట్టి మమతఁ బాసి

ఆ. కరులఁ [1]దురగములను గంకణాదికముల, మంత్రిజనుల బుధుల మానవతుల
నఖిలమైన ధనము నభిమన్యు సుతునకు, నప్పగించి బుద్ధి నాశ్రయించి. 382

వ. విరక్తుండైన ధర్మనందనుండు ప్రాజాపత్య మనియెడి యిష్టి గావించి, యగ్నుల నాత్మారోపణంబు సేసి, నిరహంకారుండును నిర్దళి తాశేష బంధనుండు నై, సకలేంద్రియంబుల మానసంబున నణంచి, ప్రాణాధీన వృత్తియగు మానసంబును బ్రాణమందుఁ, బ్రాణము నపానమునందు, నుత్సర్గ సహితంబైన యపానము మృత్యువందును, మృత్యువును బంచభూతంబులకు నైక్యంబైన దేహంబునందును, దేహము గుణత్రయము నందును, గుణత్రయంబు నవిద్యయందును, సర్వారోప హేతువగు నవిద్యను జీవుని యందును, జీవుండైన తన్ను నవ్యయంబైన బ్రహ్మమందును లయింపం జేసి, బహి రంతరంగ వ్యాపారంబులు విడిచి, నారచీరలు ధరియించి, మౌనియు నిరాహారుండును ముక్తకేశుండును నై యున్మత్త పిశాచ బధిర జడుల చందంబున నిరపేక్షకత్వంబున, 383

క. చిత్తంబున బ్రహ్మము నా, వృత్తము గావించు కొనుచు విజ్ఞాన ధనా
యత్తులు దొల్లి వెలింగెడి, యుత్తర దిశ కేగె నిర్మ లోద్యోగమునన్. 384

1. హరుల భటుల (తం. వా.)

సీ. అంత నాతని తమ్ము లనిల పుత్రాదులు గలిరాకచేఁ బాపకర్మ లగుచుఁ
జరియించు ప్రజల సంచారంబు వీక్షించి యఖిల ధర్మంబుల నాచరించి
వైకుంఠ చరణాబ్జ వర్తిత హృదయులై తద్భక్తి నిర్మలత్వమును జెంది
విషయ యుక్తులకుఁ బ్రవేశింపఁగా రాక నిర్ధూత కల్మష నిపుణ [1]మతులు
తే. బహుళ విజ్ఞానదావాగ్ని భసిత కర్ము,లైన యేకాంతులకు [2]లక్ష్యమై వెలుంగు
ముఖ్య నారాయణ స్థానమునకుఁ జనిరి, విగతరజ మైన యాత్మల విప్రవర్య!
వ. అంత విదురుండు ప్రభాసతీర్థంబున హరియందుఁ జిత్తంబు సేర్చి, శరీరంబు విడిచి, పితృవర్గంబుతోడ దండధరుం డగుటం జేసి నిజాధికార స్థానంబునకుం జనియె. ద్రుపదరాజ పుత్రియు పతులవలన ననపేక్షితయై వాసుదేవునందుఁ జిత్తంబు సేర్చి తత్పదంబు సేరె. ఇట్లు. 386
క. పాండవ కృష్ణుల యానము, పాండురమతి నెవ్వఁడైనఁ బలికిన విన్నన్
ఖండిత భవుఁడై హరిదాసుండై కైవల్యపదము సొచ్చు నరేంద్రా! 387

అధ్యాయము - ౧౬

వ. అంత నటం బరీక్షిత్కుమారుండు జాతకర్మవిదులైన భూసురోత్తమ శిక్షావశంబున మహాభాగవతుండై, ధరణీపాలనంబు సేయుచు, నుత్తరుని పుత్రిక నిరావతి యను మత్తకాశినిం బెండ్లియాడి, జనమేజయ ప్రముఖులైన నలువురు కొడుకుల నుత్పాదించి, గంగాతటంబునఁ గృపాచార్యుండు గురువైయుండ, యాగ భాగంబులకు వచ్చిన దేవతల నీక్షింపుచు, భూరి దక్షిణంబులుగా మూఁ డశ్వమేధంబు లాచరించి, దిగ్విజయకాలంబున గోమిథునంబుఁ దన్నుచున్న శూద్రుండును, రాజచిహ్న ముద్రితుండు నగు కలిం బట్టి నిగ్రహించె. అని చెప్పిన శౌనకుండు పౌరాణికున కిట్లనియె. 388

—: పరీక్షిన్మహారాజు భూ ధర్మ దేవతల సంవాదం బాలించుట :—

క. భూవర రూపుఁడు శూద్రుఁడు, గోవుం దా నేల తన్నెఁ? గోరి పరీక్ష
ద్భూవరుఁడు దిశలఁ గెలుచుచు, నేవిధిఁ గలి నిగ్రహించె? నెఱిఁగింపఁగదే. 389
మ. అరవిందాక్ష పదారవింద మకరందాసక్తులై యున్న స
త్పురుషశ్రేష్ఠుల వృత్తముల్ వినక దుర్బుద్ధిన్ [3]విలంఘించి దు
ర్నర వార్తాకథన ప్రపంచములు గర్ణప్రాప్తముల్ సేసి వా
సరముల్ వ్యర్థతఁ [4]ద్రొబ్బుచుండఁ జన దీ సంసార మోహంబునన్. 390

1. మగుచు (హ) 2. లక్ష్యమై (ట) 3. విడంబించి (చ. ట.) 4. ద్రోచు (తం. వా.)

సీ. మనువు నిత్యముగాదు మరణంబు నిజమని యెఱింగి మోక్షస్థితి నిచ్చయించు
[1]నల్పాయువులము మా కన్య దుర్జన చరిత్రము లోలిఁ గర్ణరంధ్రములఁ బెట్టి
బంగారు వంటి యీ బ్రతికెడు కాలంబు వోనాడఁగా నేల? పుణ్యచరిత!
మాధవ పదపద్మ మకరందపానంబు సేయింపవే! యేము సేయునట్టి

ఆ. సత్త్రయాగమునకు సన్మునీంద్రులు సీర, వాఁడె దండధరుఁడు వచ్చెఁ జూడు
చంపఁ డొకనినైన జన్న మయ్యెడు దాఁక, వినుచునుండుఁ దగిలి విష్ణుకథలు.

క. మందునకు మందబుద్ధికి, మందాయువునకు నిరర్థ [2]మార్గునకును గో
విందచరణారవింద మ, రందముఁ గొనఁ దెఱపిలేదు [3]రాత్రిం బవలున్. 392

వ. అని శౌనకుండు వలికిన సూతుం డిట్లనియె. పరీక్షిన్నరేంద్రుండు నిజవాహినీ సందోహ సంరక్షితంబగు (కురుజాంగల) దేశంబునం (గలి ప్రవేశంబు నాకర్ణించి యుద్ధకుతూహలత) నంగీకరించి, యొక్కనాఁడు సముల్లాసంబున బాణాసనంబు గైకొని నీల నీరదనిభ తురంగ నివహ యోజితంబును, ఫలిత మనోరథంబు నైన రథంబు నారోహణంబు చేసి, మృగేంద్ర ధ్వజంబు వెలుంగ, రథ కరి తురంగ సుభట సంఘటిత చక్రంబు నిర్వక్రంబునం గొలువ, దిగ్విజయార్థంబు వెడలి, పూర్వ దక్షిణ పశ్చిమోత్తర సముద్ర లగ్నంబులైన యిలావృత, రమ్యక, హిరణ్మయ, హరివర్ష, కింపురుష, భద్రాశ్వ, కేతుమాల, భారతవర్షంబులు, నుత్తరకురుదేశంబులును జయించి (పుష్కల ధనప్రదాన పూర్వికలగు సపర్యల నభ్యర్చితుండై) తత్తద్దేశ మంగళపాఠక సంఘాత జేగీయమాన పూర్వరాజ వృత్తాంతంబు లాకర్ణింపుచు, పాఠకపఠిత పద్యంబులందుఁ బాండవులకు భక్తవత్సలుండైన పుండరీకాక్షుం డాచరించిన సారథ్య సఖ్య సభాపతిత్వ సాచివ్యరచన వీరాసన దూతభావాది కర్మంబులు, నశ్వత్థామాస్త్ర తేజంబు వలనఁ దను రక్షించుటయు, యాదవ పాండవుల స్నేహానుబంధంబును, వారలకుం గలిగిన భగవద్భక్తివిశేషంబును విని, యాశ్చర్యంబు నొందుచు, (వంది బృందంబులకు మహాధనంబులు, హారాంబరాభరణ సందోహంబులు నొసంగుచుఁ) బద్మనాభ పాదపద్మభజన పరతంత్ర పవిత్ర మానసుండై యుండె. అయ్యెడ వృషభరూపంబున నేకపాదంబున సంచరించు ధర్మదేవుండు, దన సమీపంబున లేఁగలేని లేఁగటి [4]కుట్టి చందంబున, హతప్రభయై నేత్రంబుల సలిలంబులు గురియుచు, గోరూపయై యున్న ధాత్రి కిట్లనియె. 393

---

1. నల్పాయువులగు మాకు నట్టి (హ) 2. మార్గముల (హ. తం. వా.) 3. రాత్రిందివముల్ (తం. వా.) 4. కుఱ్ఱ (హ. క. బ.)

మ. నయనాంభఃకణజాల మేల విడువన్ ? నా తల్లి ! నీ మేను సా
మయమై యున్నది మోము వాడినది నీ మన్నించు చుట్టాలకున్
భయదుఃఖంబులు నేఁడు వొందవుగదా ? బంధించి శూద్రుల్ పద
త్రయహీనున్ ననుఁ బట్టవత్తు రనియో ? తాపంబు నీ కేటికిన్. 394

సీ. మఖములులేమి నమర్త్యుల కిటమీఁద మఖభాగములు లేక మాను ననియొ ?
రమణులు రమణుల రక్షింప రనియొ ? త త్పుత్రులఁ దండ్రులు ప్రోవరనియొ ?
భారతి గుజనులఁ బ్రాపించు ననియొ ? [1]సద్విప్రుల నృపులు సేవింప రనియొ ?
కులిశహస్తుఁడు వాన గురియింపకుండఁగఁ బ్రజలు దుఃఖంబులఁ బడుదు రనియొ ?

ఆ. హీనవంశజాతు లేలెద రనియొ ? రా, జ్యములు పాడిగలిగి జరగ వనియొ ?
మనుజు లన్నపాన మైథున శయనాస, నాది కర్మసక్తు లగుదు రనియొ ? 395

మ. జననీ ! నీ భరమెల్ల డింపుటకునై చక్రాయుధుం డిన్ని హా
యనముల్ గేళి నరాకృతిన్ మెలఁగి నిత్యానందముం జేసి పో
యిన నే నింక ననాథనై తిఁ గుజనుం డెవ్వాఁడు శాసించునో ?
పెనుదుఃఖంబులు నేమి [2]పొందు ననియో ? క్షితిల్లి చింతించుటల్. 396

క. దెప్పరమగు కాలముచే, నెప్పుడు [3]దేవతలకెల్ల నిష్టంబగు నీ
యొప్పిదముఁ గృష్ణుఁ డరిగినఁ, దప్పెఁగదా ! తల్లి ! నీవు తల్లడపడఁగన్. 397

వ. అనిన భూదేవి యిట్లనియె. 398

క. ఈ లోకంబునఁ బూర్వము, నాలుగుపాదముల నీవు నడతువు నేఁ డా
శ్రీలలనేశుఁడు లేమిని, గాలముచే నీకు నొంటికా లయ్యెఁగదే ! 399

వ. మఱియు సత్య శౌచ దయా క్షాంతి త్యాగ సంతోషార్జవంబులును, శమ దమ తపంబులును, సామ్యంబును పరాపరాధసహనంబును, లాభంబుగలయెడ నుదాసీనుండై యుండుటయును, శాస్త్రవిచారంబును, విజ్ఞానవిరక్తులును, ఐశ్వర్య శౌర్య ప్రభా దక్షత్వంబులును, స్మృతియును, స్వాతంత్ర్యమును, కౌశల కాంతి ధైర్య మార్దవ ప్రతిభాతిశయ ప్రశ్రయ శీలంబులును, జ్ఞానేంద్రియ కర్మేంద్రియ మనోబలంబులును, సౌభాగ్య గాంభీర్యంబులును, స్థైర్య శ్రద్ధా కీర్తి మాన గర్వాభావంబులు ననియెడి ముప్పదితొమ్మిది గుణంబులు నవియునుం గాక బ్రహ్మణ్యతా శరణ్యతాది మహాగుణ సమూహంబును, కృష్ణదేవునియందు వర్తించుఁ గావున. 400

---

1. సద్విప్రులు నృపుల సేవింతురనియొ (తం. వా.) 2. పొందఁ గంటి ననియో (హ.తం.వా.)
3. దేవతలకైన (ద. తం.)

క. గణనాతీతములగు స, ద్గుణములు గల చక్రి సనిన ఘోరకలి ప్రే
రణమునఁ [1]బాపసమూహా, వ్రణయుతులగు జనులఁ జూచి వగచెదఁ దంద్రీ! 401

క. దేవతలకు ఋషులకుఁ బితృ, దేవతలకు నాకు నీకు ధీయుతులకు నా
నా వర్ణాశ్రమములకును, గోవులకును బాధ యనుచుఁ గుందెద ననఘా ! 402

సీ. బ్రహ్మాదు లెవ్వని భద్రకటాక్ష వీక్షణము వాంఛింతురు సత్తపములఁ
[2]గమలాలయము మాని కమల యెవ్వని పాదకమలంబు సేవించుఁ గౌతుకమున
భవ్యచిత్తంబునఁ బరమయోగీంద్రులు నిలుపుదు రెవ్వని నియతితోడ
వేదంబు లెవ్వని విమలచారిత్రముల్ వినుతింపఁగా లేక వెగడు వడియె

ఆ. నట్టి వాసుదేవు నబ్జ వజ్రాంకుశ, చక్ర మీన శంఖ చాప కేతు
చిహ్నితంబులైన శ్రీచరణము లింక, సోఁకవనుచు వగపు సోఁకెనయ్య ! 403

క. హరిపాదంబులు [3]సోఁకెడి, సిరికతమున నఖిలభువన సేవ్యత్వముతో
స్థిరనైతి నిన్నిదినములు, హరి నా గర్వంబు మాన్పి యరిగె మహాత్మా ! 404

క. లీలాకారము దాల్చెను, శ్రీలలనేశుండు ఖలుల శిక్షించి భవో
న్మూలనము సేయుకొఱకును, నాలుగుపాదముల [4]నిన్ను నడిపించుటకున్. 405

ఉ. ఆ మధురోక్తు లా నయము లా దరహాసము లా దయారసం
బా మురిపెంబు లా తగవు లా గమనక్రియ లా మనోహర
ప్రేమకరావలోకనము ప్రీతిఁ గనుంగొనలేమి మాధవున్
[5]గామిను లేల ? నిర్దళితకర్ములు యోగులు వాయనేర్తు రే ? 406

క. మెల్లన నాపై యాదవ, వల్లభుఁ డడుగిడఁగ మోహవశనై [6]నే రం
జిల్లఁగ రోమాంచముక్రియ, మొల్లములై మొలచు సస్యములు మార్గములన్. 407

వ. అని యిట్లు పూర్వవాహినియైన సరస్వతీతీరంబున ధర్మదేవుండును భూమియు వృషభ ధేను రూపంబుల భాషింప రాజఋషియైన పరీక్షిద్భూవరుండు డగ్గఱియె. ఆ సమయంబున. 408

---

1. పాపము సేయుచు (హ. క. బ.) 2. కమలవనము (క. చ. ట. త.) 3. సోఁకిన (క. తం.) 4. నన్ను (హ. తం.క. చ. ట.) 5. నేమననేల యోగు లతి నిర్మల కర్ములు వాయనేర్తు రే (డ. ద.) 6 మై రంజిల్లఁగ (బ)

అధ్యాయము - ౧౭

—: కలిపురుషుండు ధర్మదేవతను దన్నుట :—

శా. కైలాసాచల సన్నిభంబగు మహాగంభీర గోరాజమున్
గాలక్రోధుఁడు దండహస్తుఁడు నృపాకారుండు క్రూరుండు జం
ఘాలుం డొక్కఁడు శూద్రుఁ డాసురగతిం గారుణ్య నిర్ముక్తుఁడై
నేలం గూలఁగఁ దన్నెఁ బంచితిలఁగా నిర్ఘాతపాదాహతిన్. 409

శా. ఆ లోలాంగక, నశ్రుతోయకణ జాలాక్షిన్, మహాంభారవన్
బాలారూఢ తృణావళీకబళ లోభవ్యాప్త జిహ్వాగ్ర, నాం
దోళస్వాంత, సజీవవత్స, నుదయ ద్దుఃఖాన్వితన్, ఘర్మ కీ
లాలాపూర్ణశరీర, నా మొదవు నుల్లంఘించి తన్నెన్ వడిన్. 410

వ. ఇట్లా ధేనువృషభంబుల రెంటినిం గంటకుండై తన్నుచున్న రాజలక్షణ ముద్రితుండైన శూద్రునిం జూచి, సువర్ణపరికర స్యందనారూఢుం డగు నభిమన్యునందనుండు గోదండంబు సగుణంబుసేసి మేఘగంభీర వచనంబుల నిట్లనియె. 411

శా. నిన్నుం గొమ్ములఁ జిమ్మెనో? కదిసెనో? [1]నిర్భీతివై గోవులం
దన్నం గారణమేమి? మద్భుజ సనాథ క్షోణి నే వేళలం
దున్నేరంబులుసేయరా దెఱుఁగవా? ధూర్తత్వముం భూమిభృ
త్సన్నాహంబు నొనర్చి దెవ్వఁడవు? నిన్ శాసించెదన్ దుర్మతీ! 412

క. గాండీవియుఁ జక్రియు భూ, మండలి నెడఁబాసి చనిన మదమత్తుఁడవై
దండింపఁ దగనివారల, దండించెదు నీవ తగుదు దండనమునకున్. 413

వ. అని వృషభంబు నుద్దేశించి యిట్లనియె. 414

మ. కురుధాత్రీశ్వర బాహు వప్రయుగళీ గుప్త క్షమామండలిన్
బరికింపన్ భవదీయ నేత్రజని తాంభఃశ్రేణి దక్కన్ జనుల్
దొరుఁగం [2]జూడ రధర్మసంజనిత జంతుశ్రేణి బాష్పంబులన్
గురుశక్తిన్ విదళింతుఁ జూడు మితనిన్ గోమూర్తి దేవోత్తమా! 415

క. జాలిఁ బడనేల? నా శర, జాలంబులపాలు సేసి చంపెద వీనిం
భూలోకంబున నిను నే, నాలుగుపాదముల నిపుడ నడిపింతుఁ జుమీ! 416

1. నిర్భీతిమై (ధ) 2. జేయ (తం. ప్రా.)

ఉ. వాచవియైన గడ్డి దిని వాహినులందు జలంబుఁ ద్రావఁగా
నీ చరణంబు లెవ్వఁ డిటు నిర్దళితంబుగఁ జేసె, వాఁడు దా
ఖేచరుఁడైన వాని మణికీలిత భూషణయుక్త బాహులన్
వే చని త్రుంచివైతు వినువీథికి నేఁగిన నేల డాఁగినన్. 417

వ. అని మఱియు గో రూపయైన భూదేవితో నిట్లనియె. 418

చ. అగణిత వైభవుండగు మురాంతకుఁ డెక్కడఁ బోయె ? నంచు నె
వ్వగల [1]నశించి నేత్రముల వారికణంబులు దేకుమమ్మ ! లో
బెగడకుమమ్మ ! మ ద్విశిఖబృందములన్ వృషలున్ వధింతు నా
మగటిమిఁ జూడు నీ వెరవు మానఁగదమ్మ ! శుభప్రదాయినీ ! 419

క. సాధువులగు జంతువులకు, బాధలుగావించు ఖలుల భంజింపని రా
జాధము నాయు స్స్వర్గ, శ్రీ ధనములు వీటిపోవు సిద్ధము తల్లీ ! 420

క. దుష్టజన నిగ్రహంబును, శిష్టజనానుగ్రహంబుఁ జేయఁగ నృపులన్
స్రష్ట విధించెఁ బురాణ, ద్రష్టలు సెప్పుదురు [2]పరమధర్మము సాధ్వీ ! 421

వ. అనిన ధర్మనందనపౌత్రునకు వృషభమూర్తి నున్న ధర్మదేవుం డి ట్లనియె. 422

ఉ. క్రూరులఁ జంపి సాధువులకున్ విజయం [3]బొనరించునట్టి యా
పౌరవవంశజాతుఁడవు భాగ్యసమేతుఁడ వౌదు తొల్లి మీ
వా రిటువంటివా రవుట వారిజనేత్రుఁడు మెచ్చి [4]దౌత్య సం
చారము సేసెఁ గాదె ! నృపసత్తమ ! భక్తి [5]లతానుబద్ధుఁడై. 423

వ. నరేంద్రా ! నేము ప్రాణులకు దుఃఖహేతువులము గాము. మావలన దుఃఖంబు నొందెడు పురుషుండు లేఁడు. వాదివాక్యభేదంబుల యోగీర్వులు మోహితులై, భేదంబు నాచ్ఛాదించి, తమకు నాత్మ సుఖదుఃఖంబుల నిచ్చు ప్రభువని చెప్పుదురు. దైవజ్ఞులు గ్రహ దేవతాదులకుఁ బ్రభుత్వంబు సంపాదింతురు. మీమాంసకులు గర్మంబునకుం బ్రాభవంబు ప్రకటింతురు. లోకాయతికులు స్వభావంబునకుఁ బ్రభుత్వంబు సంపాదింతురు. ఇం దెవ్వరికిని సుఖదుఃఖప్రదానంబు సేయ విభుత్వంబు లేదు. పరులవలన దుఃఖంబువచ్చిన నధర్మంబు పరులు చేసిరని విచారింపవలదు. తర్కింపను నిర్దేశింపను రాని పరమేశ్వరునివలన సర్వము నగుచుండు. అనిన ధర్మదేవునికి ధర్మనందనపౌత్రుఁ డిట్లనియె. 424

---

1. గ్రశించి (తం.వా.) 2. పురుష (హ) 3. బొనరింతునంటివా (చ) 4. దూత సంచారము (క. చ. ర.) 5. లతా నిబద్ధుఁడై (బ. తం.)

ఆ. ధర్మమూర్తి వయ్య! ధర్మజ్ఞ! వృషరూప!, పరమధర్మ మీవు పలుకు త్రోవ
[1]పాపకర్మిసేయు పాపంబు సూచింపఁ, బాపకర్ముఁ డేగు పథము వచ్చు. 425

వ. మఱియు దేవమాయవలన భూతంబుల వాఙ్మనంబులకు వధ్య ఘాతుక లక్షణ వృత్తి సులభంబునం దెలియరాదు. నీవు ధర్మదేవతవు. కృతయుగమునం దప శ్శౌచ దయా సత్యంబులు నాలుగును నీకుం బాదంబు లని చెప్పుదురు. (త్రేతాయుగంబునఁ బూర్వోక్త పాదచతుష్కంబునఁ గ్రమంబునం దప శ్శౌచ దయా సత్యంబులం దురీయపాదంబు క్షీణంబయ్యె. అవశిష్టంబగు భవదీయ చతుర్థపాదంబున ద్వాపరంబునం బాదద్వయంబు నశించె. కలియుగంబునందు ని వ్వడువునన యిప్పుడు నీకుఁ) బాదత్రయంబు భగ్నంబయ్యె. అవశిష్టంబగు భవదీయ చతుర్థపాదంబు నధర్మంబు గల్యంతమున నిగ్రహింప గమనించుచున్నది. విను మదియునుంగాక. 426

మ. భరముం బాపి రమావిభుండు గరుణం బాదంబులం ద్రొక్కఁగా
స్థిరమై వేడుక నింతకాలము సుఖశ్రీ నొంది [2]భూదేవి త
చ్చరణస్పర్శము లేమి శూద్రకులజుల్ శాసింతు రంచు న్నిరం
తరశోకంబున నీరు గన్నుల నిడెన్ ధర్మజ్ఞ! వీక్షించితే? 427

—: పరీక్షిన్మహారాజు కలిని నిగ్రహించి ధర్మపరిపాలనంబు సేయుట :—

వ. అని యిట్లు ధర్మ భూదేవతల బుజ్జగించి మహారథుండైన విజయపౌత్రుండు గ్రొక్కాఱు మెఱుంగు చక్కఁదనంబు ధిక్కరించి, దిక్కులకు వెక్కసంబైన యడిదంబు బెడిదంబు ఝళిపించి, పాపహేతువైన కలి రూపుమాప నుద్యోగించిన, వాఁడు రాజరూపం బుడిగి, వాడిన మొగంబుతోడ భయవిహ్వలుండై హస్తంబులు సాఁచి తత్పాదమూల విన్యస్తమస్తకుండై ప్రణామంబు సేసి. 428

క. కంపించె దేహమెల్లం, [3]జంపకు మో రాజతిలక! శరణాగతు ర
క్షింపు మని తనకు మ్రొక్కినఁ, జంపక కలిఁ జూచి నగుచు జనపతి వలికెన్. 429

క. అర్జునకీర్తి సమేతుం, డర్జునపౌత్రుండు భయరసావృతజనులన్
[4]నిర్జితులఁ జంప నొల్లఁడు, దుర్జనభావంబు విడిచి తొలఁగు దురాత్మా! 430

వ. నీవు పాపబంధుండవు. మదీయ బాహుపాలితంబైన మహీమండలంబున నిలువ వలవదు. రాజదేహంబునందు వర్తించు నిన్ను నసత్య లోభ చౌర్య దౌర్జన్య

1. పాపకర్ముఁ జేయు (హ); పాపకర్మచేయు (తం. వా.) "య దధర్మ కృతస్థానం సూచక స్యాపి త ద్భవేత్" (17-22) 2. యీభూమి (హ) 3. జంపకువే (త) 4. నిర్జించి (క. చ. ట.)

దురాచార మాయా కలహ కపట కలుషాలక్ష్మ్యాదు లాశ్రయించు. (సత్య ధర్మంబులకు) నివాసంబగు బ్రహ్మావర్తదేశంబున యజ్ఞవిస్తారనిపుణు లైనవారు యజ్ఞేశ్వరుండైన హరిం గూర్చి యాగంబు సేయుచున్నవారు. యజించు వారలకు సుఖప్రదానంబు సేయుచు, సకల భూతాంతర్యామియై, భగవంతుం డైన హరి జంగమస్థావరంబులకు నంతరంగ బహిరంగంబుల సంచరించు వాయువుచందంబున, నాత్మరూపంబున మనోరథంబు నిచ్చుఁగావున నిం దుండ వలవ దనుచు దండహస్తుండైన జమునికైవడి మండలాగ్రంబు సాఁచిన రాజునకుం గలి యిట్లనియె. 431

క. జగతీశ్వర ! నీ యడిదము, ధగధగితప్రభలతోడఁ [1]దఱచుగ మెఱయన్
బెగడెం జిత్తము గుండెలు, వగిలెడి నిక నెందుఁ జొత్తు భావింపఁగదే ! 432

వ. నరేంద్రా ! నిను(నారోపిత శరశరాసునిఁగ) సర్వప్రదేశంబులందును విలోకింపుచు నున్నవాఁడ. నే నెక్కడనుండుదు నాన తిమ్మనిన రాజన్యశేఖరుండు ప్రాణివధ స్త్రీ ద్యూత పానంబు లనియెడు నాలుగు స్థానంబుల నిచ్చి, మఱియు నడిగిన సువర్ణమూలంబగు నసత్య మద కామ హింసా వైరంబు లనియెడు పంచప్రదేశంబుల నొసంగి, యితరస్థలంబుల స్పృశియింపకుండ నియమించె. ఇట్లు కలి నిగ్రహంబుచేసి, హీనంబులైన తపశ్శౌచ దయ లనియెడి మూఁడు పాదంబులు వృషభమూర్తియైన ధర్మదేవుని కిచ్చి, విశ్వంభరకు నిర్భరంబైన సంతోషంబు సంపాదించి. 433

క. గజనామధేయ పురమున, గజరిపుపీఠమున ఘనుఁడు గలిమర్దనుఁడున్
గజవైరి పరాక్రముఁడై, గజిబిజి లేకుండఁ దాల్చెఁ గౌరవలక్ష్మిన్. 434

అధ్యాయము – ౧౮

వ. ఇట్లు కృష్ణుని యనుగ్రహంబున నశ్వత్థామ బాణపావకంబువలన బ్రతికి, పరీక్షిన్నరేంద్రుండు బ్రాహ్మణశాపప్రాప్త తక్షకభయంబువలనఁ బ్రాణంబులు వోవునని యెఱింగి, సర్వసంగంబులు వర్జించి, శుకునకు శిష్యుండై, విజ్ఞానంబు గలిగి గంగాతరంగిణీ తీరంబునం గళేబరము విడిచె. వినుఁడు. 435

క. హరివార్త లెఱుఁగువారికి, హరిపదములు దలఁచువారి కనవరతంబున్
హరికథలు వినెడివారికి, మరణాగత మోహసంభ్రమము లే దనఘా ! 436

క. శుభచరితుఁడు హరి యరిగినఁ, బ్రభవించి ధరిత్రినెల్లఁ బ్రబ్బియుఁ గలి దా
నభిమన్యుసుతుని వేళను, బ్రభవింపక యణఁగియుండె భార్గవముఖ్యా ! 437

1. తఱుచుగ మెరువన్ (చ.)

వ. ఇవ్విధంబునఁ జతుస్సముద్ర ముద్రితాఖిల మహీమండల సామ్రాజ్యంబు పూజ్యం
బుగాఁ జేయుచు నభిమన్యుపుత్త్రుండు. 438

ఉ. చేసినఁగాని పాపములు సెందవు చేయఁదలంచి నంతటన్
జేసెద నన్నమాత్రమునఁ జెందుఁగదా! కలివేళ పుణ్యముల్
మోసము లేదటంచు నృపముఖ్యుఁడు గాఁచె గలిన్ మరంద ము
ల్లాసముతోడఁ గ్రోలి విరులం దెగఁజూడని తేఁటికైవడిన్. 439

వ. మఱియుం బ్రమత్తులై యధీరులగువారలయందు వృకంబుచందంబున నొదిగి [1]లాచుకొనియుండి చేష్టించుఁ గాని, ధీరులైనవారికిం గలివలని భయంబులే దని కలి నంతంబు నొందింపఁడయ్యె. అనిన విని ఋషులు సూతున కిట్లనిరి. 440

సీ. పౌరాణికోత్తమ! బ్రదుకుము పెక్కేండ్లు తామరసాక్షుని ధవళయశము
మరణశీలురమైన మా కెఱింగించితి కల్పితంబగు క్రతుకర్మమందుఁ
బొగలచేఁ బొగిలి యబుద్ధచిత్తులమైన మము హరిపదపద్మ మధురసంబుఁ
ద్రావించితివి నీవు ధన్యుల మైతిమి [2]స్వర్గమేనియు నపవర్గమేని

తే. భాగవత[3]సంగ లవభాగ్య ఫలముకీడె?, ప్రకృతిగుణహీనుఁ డగు చక్రిభద్రగుణము
లీశ కమలాసనాదులు నెఱుఁగలేరు; [4]వినియు వినఁజాల ననియెడి వెట్టిగలఁడె?

క. శ్రీపంబులు ఖండిత సం, తాపంబులు గల్మషాంధతమస మహోద్య
ద్దీపంబులు [5]పాషండ దు, రాపంబులు విష్ణువంద నాలాపంబుల్. 442

క. పావనములు దురితలతా, లావనములు నిత్యమంగళ ప్రాభవ సం
జీవనములు లక్ష్మీసం, భావనములు వాసుదేవ పదసేవనముల్. 443

ఆ. పరమభాగవతుఁడు పాండవపౌత్త్రుండు, శుకుని భాషణముల శుద్ధబుద్ధి
యై విరాజమానుఁడై ముక్తియగు విష్ణు, పాదమూలమెట్లుపడసె? నసఘ! 444

వ. మహాత్మా! విశిష్ట యోగనిష్ఠాకలితంబు, విష్ణుచరిత లలితంబు, పరమపుణ్యంబు, సకలకల్యాణగుణ గణ్యంబు, భాగవతజనాపేక్షితంబు నైన పారీక్షితంబగు భాగవతాఖ్యానంబు వినిపింపు మనిన సూతుం డిట్లనియె. 445

క. మిముబోఁటి పెద్దవారలు, కమలాక్షుని చరిత మడుగఁగాఁ జెప్పెడి భా
గ్యము గలిగె నేఁడు మా జ, న్మము సఫలంబయ్యె వృద్ధమాన్యుల మగుటన్.

క. కులహీనుఁడు నారాయణ, విలస త్కథనములు దగిలి వినిపించినఁ ద
త్కులహీనతఁ బాసి మహో, జ్జ్వల కులజత్వమును బొందు సన్మునులారా!

1. కాచుకొని (ద) 2. జన్మాంతరములేని స్వర్గమైన (క. చ. ట. ద. బ.) 3. సంఘ(హా) విష్ణుభక్తుల సంగంబు వెలకురాదు (క. తం.) 4. వినికి వినఁజాలమనియెడి (హా. తం. వా. క. చ. ట. శ. గ. జ. ద. బ.) 5. జితదురితా (క. బ.)

సీ. ఎవ్వని గుణజాల మెన్న జిహ్వాలులేక నళినగర్భాదు లనంతుఁ డంద్రు
కోరెడు విబుధేంద్రకోటి నొల్లక లక్ష్మి [1]ప్రార్థించె నెవ్వని పాదరజము
బ్రహ్మ యెవ్వని పాదపద్మంబు గడిగిన జలము ధన్యత నిచ్చె జనులకెల్ల
భగవంతుఁ డనియెడి భద్రశబ్దమునకు నెవ్వఁ డర్థాకృతి నేపుమిగులు
ఆ. నే మహాత్ము నాశ్రయించి శరీరాది, సంగకోటినెల్ల సంహరించి
ప్రాభవమున [2]మునులు పారమహంస్యంబు, నొంది తిరిగి రాకయుందు రెలమి.

చ. క్రమమున మింటికై యెగయుఁ గాక విహంగము మింటిదైన పా
రము గననేర్చునే? హరిపరాక్రమ మోపినయంత గాక స
ర్వము వివరింప నెవ్వఁడు ప్రవర్తకుఁ [3]డర్యములార! నాదు చి
త్తమునకు నెంత గానఁబడెఁ దప్పక చెప్పెద మీకు నంతయున్. 449

—: పరీక్షిన్మహారాజు శృంగివలన శాపంబు నొందుట :—

క. వేదండ పురాధీశుఁడు, కోదండము చేతఁబట్టికొని గహనములో
వేదండాదుల నొకనాఁ, డే దండలఁ బోవనీక యెగచెన్ బలిమిన్. 450

క. ఒగ్గములు ద్రవ్వి పడుమని, యొగ్గెడు పెనుదెరల వలల నుగ్ర[4]మృగమ్ముల్
డగ్గఱినఁ జంపువేడుక, వెగ్గలమై చిత్తమందు వేఁటాడింపన్. 451

క. కోలముల గవయ వృక శా, ర్దూలములఁ దరక్షు ఖడ్గ [5]రోహిష హరి శుం
డాలముల శరభ చమర, వ్యాలముల వధించె విభుఁడు వడి నోలములన్. 452

క. [6]మృగయులు మెచ్చ నరేంద్రుఁడు, మృగరాజపరాక్రమమున మెఱసి హరించెన్
మృగధరమండలమునఁ గల, మృగ మొక్కటిఁ దక్క నన్యమృగముల నెల్లన్.

వ. ఇట్లు వాటంబైన వేఁట తమకంబున మృగంబుల వెంటం దగిలి బుభుక్షాపిపాసలఁ బరిశ్రాంతుండై ధరణీకాంతుండు చల్లని నీటికొలంకులు గానక కలంగెడు చిత్తంబుతోఁ జనిచని యొక్క తపోవనంబు గని యందు. 454

సీ. మెలఁగుటఁ జాలించి మీలితనేత్రుఁడై శాంతుఁడై కూర్చుండి జడతలేక
ప్రాణ మనో బుద్ధి పంచేంద్రియంబుల, బహిరంగవీథులఁ బాఱనీక
జాగరణాదిక స్థానత్రయము దాఁటి పరమమై యుండెడి పదము దెలిసి
బ్రహ్మభూతత్వ [7]సంప్రాప్త్యవిక్రియుఁడయి యతిదీర్ఘజటలు దన్నావరింప

1. వర్తించె నెవ్వని వక్షమందు (ట) 2. ఘనులు (చ. ట. జ. డ. ద.) 3. డయ్యోమహాత్ములార (ట.); డార్యకులార నాదు (డ); డౌమునులార నాదు (తం. వా.) "అహం హి పృష్టో ఽర్యమణో భవద్భిః" (మూ. 18.23). 4. నురలు మృగములన్, డగ్గఱిచంపెడు వేడుక (తం. వా.) 5. రోహిత (హ. తం. వా.) 6. మృగముల నెల్ల (జ) 7. సంప్రాప్త విశ్రాంతుఁడై (హ); సంప్రాప్తి విక్రియుఁడయి. (వా) 'బ్రహ్మభూత మవిక్రియమ్' (18-26).

తే. నలఘు రురుచర్మధారియై యలరుచున్న, తపసిఁ బొడగని శోషిత తాలుఁడగుచు
నెండి తడిలేని కుత్తుక నెలుఁగు డింద, మందభాషల డగ్గఱి మనుజవిభుఁడు. 455

క. తోయములు దెమ్ము మా కీ, తోయము వేఁటాడువేళఁ దొల్లి బొడమ దీ
తోయముక్రియ జలదాహము, తోయమువారలును లేరు దుస్సహ మనఘా !

వ. అని భూవరుండు శమీకమహాముని సమాధినిష్ఠుండును హరిచింతాపరుండునై యుండుట విచారింపక. 457

ఉ. కన్నులుమూసి బ్రాహ్మణుఁడు గర్వముతోడుత నున్నవాఁడు చే
సన్నలనైన రమ్మనఁడు సారజలంబులు దెచ్చి పోయఁ డే
మన్ననలైనఁ జేయఁడు సమగ్రఫలంబులు వెట్టఁ డింత సం
పన్నత నొందెనే ? తన తపశ్చర ణాప్రతిమ ప్రభావముల్. 458

ఆ. వారిఁ గోరుచున్నవారికి శీతల, వారి నిడుట యెట్టివారికైన
వారితంబు గాని వలసినధర్మంబు, వారి యిడఁడు దాహవారి గాఁడు. 459

చ. అని మనుజేశ్వరుండు మృగయా వసరాయత తోయదాహ సం
జనిత దురంతరోషమున సంయమి దన్నుఁ దిరస్కరించి పూ
జనములు సేయఁ డంచు మృతసర్పము నొక్కటి వింటికోపునన్
బనివడి తెచ్చి వైచె నటు బ్రహ్మమునీంద్రుని యంసవేదికన్. 460

వ. ఇట్లు వృథా రోషదర్పంబున మునిమూఁపున గతాసువైన సర్పంబు నిడి, నరేశ్వరుండు దన పురంబునకుం జనియె. అంత సమీపవర్తులైన మునికుమారులు సూచి శమీకనందనుండైన శృంగికడకుం జని. 461

క. నర గంధగజ స్యందన, తురగంబుల నేలు రాజు తోయాతురుఁడై
పరగ నీ జనకుని మెడ, నురగముఁ దగిలించి పోయె నోడక తండ్రీ ! 462

వ. అని పలికిన సమాన వయో రూప మునికుమార లీలాసంగియైన శృంగి శృంగంబులతోడి మూర్తి ధరియించినట్లు విజృంభించి రోషసంరంభంబున నదరిపడి (బల్యన్నంబుల భుజించి పుష్టంబులగు [1]నరిష్టంబులం బోలె బలిసియు, ద్వారంబులం గాచికొనియుండు సారమేయంబులపగిది దాసభూతులగు క్షత్రియాభాసు లెట్లు బ్రాహ్మణోత్తములచే స్వరక్షకులుగ నిరూపితులైరి ? అట్టివార లెట్లు తద్గృహంబుల భాండసహితంబగు నన్నంబు భుజింప నర్హులగుదురు ? తత్కృతంబులైన ద్రోహంబు లెట్లు నిజస్వామిం జెందు నని మఱియు) నిట్లనియె. 463

1. పరపుష్టంబులం బోలి (హ. తం. వా.)

ఉ. ఆడఁడు దన్ను దూషణము, లాశ్రమవాసులఁగాని వైరులం
గూడఁడు, కందమూలములు కూడుగఁ దించు సమాధి[1]చిత్తుఁడై
వీడఁడు లోనిచూడ్కులను, విష్ణునిఁ దక్కఁ బరప్రపంచముం
జూడఁడు మద్గురుండు ఫణిఁ జుట్టఁగనేటికి ? రాచవానికిన్. 464

ఉ. హోము హిరణ్యదానములు పుచ్చుకొనంగ ధనంబు లేమియుం
దేము, సవంచనంబులుగ దీవెన లిచ్చుచు వేసరింపఁగా
రాము వనంబులన్ గృహవిరాములమై నివసింపఁ జెల్లరే!
పామును వైవఁగాఁదగునె ? బ్రహ్మమునీంద్రు భుజార్గళంబునన్. 465

క. పుడమిఁగల జనులు వొగడఁగఁ, గుడుతురు గట్టుదురుకాక కువలయపతులై
యడవుల [1]నిడుమలఁ బడియెడి, బడుగుల మెడ నిడఁగఁ దగునె ? పన్నగశవమున్.

క. భగవంతుఁడు గోవిందుఁడు, జగతిం బెడఁబాసి చనిన శాసింపంగాఁ
దగు వరులు లేమి దుర్జను, లెగసి మహాసాధుజనుల నేఁచెద రకటా! 467

క. బాలకులార! ధరిత్రీ, పాలకు శపియింతు ననుచు [2]బలువిడిని విలో
లాలకుఁడగు మునికుంజర, బాలకుఁ డరిగెఁ ద్రిలోకపాలకు లదరన్. 468

వ. ఇట్లు రోషించి కౌశికీనదికిం జని జలోపస్పర్శనంబు సేసి. 469

ఉ. ఓడక వింటికోపున మృతోరగముం గొనివచ్చి మాఱు మా
టాడకయున్న మజ్జనకు నంసతలంబునఁ బెట్టి దుర్మద
క్రీడఁ జరించు రాజు హరకేశవు లడ్డిననైనఁ జచ్చుఁబో
యేడవనాఁడు తక్షకఫణీంద్ర విషానల హేతిసంహతిన్. 470

వ. అని శమీకమహామునికుమారుండైన శృంగి పరీక్షిన్నరేంద్రుని శపియించి, నిజాశ్రమంబునకుం జనుదెంచి, కంఠలగ్న కాకోదర కళేబరుండైన తండ్రిం జూచి.

క. ఇయ్యెడ నీ కంఠమునకు, ని య్యురగశవంబు దెచ్చి యిటు చేర్చిన యా
యయ్య నిఁక నేమి సేయుదు ? నెయ్యంబులు లేవు సుమ్ము నృపులకుఁ దండ్రీ!

శా. ప్రారంభంబున వేఁటవచ్చి ధరణీపాలుండు మా తండ్రిపై
నేరం బేమియు లేదు సర్పశవము న్నేఁ డుగ్రుఁడై వైచినాఁ
డీరీతిన్, ఫణి క్రమ్మఱన్ బ్రతుకునో! హింసించునో! కోఱలన్
రారే! తాపసులార! దీనిఁ దివరే! రక్షింపరే! మ్రొక్కెదన్. 473

---

1. నిష్ఠుఁడై (తం. వా.) 2. తగువారు (తం. వా.) 3. బలువడిని (తం. వా.)

వ. అని సర్పంబుఁ దిగుచు నేర్పులేక యెలుంగెత్తి విలపించుచున్న కుమారకు రోదనధ్వని విని, యాంగిరసుండైన శమీకుండు సమాధిఁ జాలించి, మెల్లన గన్నులు దెఱచి, మూఁపున వ్రేలుచున్న మృతోరగంబు వీక్షించి తీసి పాఱవైచి కుమారకుం జూచి. 474

క. ఏకీడు నాచరింపము, లోకులకున్ మనము సర్వలోక సములమున్
శోకింపనేల ? పుత్రక !, కాకోదర మేలవచ్చెఁ ? గంఠంబునకున్. 475

వ. అని యడిగిన తండ్రికిఁ గొడుకు రాజువచ్చి సర్పంబు వైచుటయుం దాను శపించుటయును వినిపించినఁ, దండ్రి కొడుకువలన సంతసింపక యిట్లనియె. 476

క. బెట్టిదమగు శాపమునకు, దట్టపు ద్రోహంబు గాదు ధరణీకాంతుం
గట్టా ! యేలశపించితి ?, పట్టీ ! తతుక విషాగ్ని పాలగు మనుచున్. 477

ఆ. తల్లికడుపులోన దగ్ధుఁడై క్రమ్మఱఁ, గమలనాథు కరుణఁ గలిగినాఁడు
బలిమి గలిగి ప్రజలఁ బాలింపుచున్నాఁడు, దిట్ట[1]వడుగ ! రాజుఁ దిట్టఁ దగునె ?

ఉ. కాపరిలేని గొఱ్ఱియలకైవడిఁ గంటక చోరకోటిచే
నేపఱియున్న దీ భువన మీశుఁడు కృష్ణుఁడు లేమి నిట్టిచో
భూ పరిపాలనంబు సమబుద్ధి నితం డొనరింపఁ జెల్లరే !
యీ పరిపాటి ద్రోహమున కిట్లు శపింపఁగనేల ? బాలకా ! 479

సీ. పాపంబు నీ చేతఁ బ్రాపించె మన కింక రాజు నశించిన రాజ్యమందు
బలవంతుఁ డగువాఁడు బలహీను పశు దార హయ సువర్ణాదుల నపహరించు
జార చోరాదులు సంచరింతురు ప్రజ కన్యోన్య కలహంబు లతిశయిల్లు
వైదికంబై యున్న వర్ణాశ్ర మాచార ధర్మ మించుక లేక తప్పిపోవు

ఆ. నంతమీఁద లోకు లర్థ కామంబులఁ, దగిలి సంచరింప ధరణి నెల్ల
వర్ణసంకరములు వచ్చును మర్కట, సారమేయ కులము మేరఁ బుత్ర ! 480

ఉ. భారతవంశజుం బరమభాగవతున్ హయమేధయాజి నా
చారపరున్ మహానయ విశారదు రాజకులైకభూషణున్
నీరము గోరి నేఁడు మన నేలకువచ్చిన [2]భక్తి నర్థి స
త్కారము సేసి పంపఁ జనుఁ గాక ! శపింపఁగ నీకు ధర్మమే ? 481

క. భూపతికి నిరపరాధమ, శాపము దా నిచ్చె బుద్ధిచాపలమున మా
పాపఁడు వీఁ డొనరించిన, పాపము దొలఁగించు కృష్ణ ! పరమేశ ! హరి ! 482

1. వడుచ (జ. ద. వా.); వడుచు (తం); 2. యర్థి భక్తి (తం. వా.);

క. పొడిచినఁ దిట్టినఁ గొట్టినఁ, బడుచుందురు గాని పరమ భాగవతులు దా
రొడఁ బడరు మాఱు సేయఁగఁ, గొడుకా! విభుఁ డెగ్గుసేయఁ గోరఁడు నీకున్.

క. [1]చెలఁగరు కలఁగరు సాధులు, మిళితములై పరులవలన మేలుం గీడున్
నెలకొనిన నైన, నాత్మకు, నొలయవు సుఖ దుఃఖ చయము [2]లుగ్రము లగుచున్.

వ. అని యిట్లు శమీక మహామునీంద్రుండు కొడుకు సేసిన పాపంబునకు సంతాపంబు నొందుచుండె.

అధ్యాయము - ౧౯

వ. అంత *(శమీక ప్రేషితుం డగు శిష్యుని వలన) నా మునికుమారకు శాపంబువిని యా యభిమన్యు పుత్రుండు (కామ క్రోధాది విషయాసక్తుండగు) తనకు (తక్షక విషాగ్ని) విరక్తి బీజం బగు ననుచుఁ గరినగరంబునకుం జని యేకాంతంబున. 485

—: పరీక్షి న్మహారాజు విప్రశాపంబు నెఱింగి ప్రాయోపవిష్టుం డగుట :—

ఉ. ఏటికి వేఁటఁ బోయితి ? మునీంద్రుఁడు గాఢసమాధి నుండఁగా
నేటికిఁ ద ద్భుజాగ్రమున నేసితి సర్పశవంబుఁ దెచ్చి? [3]నేఁ
డేటికిఁ బాప సాహసము లీక్రియఁ జేసితి? దైవయోగమున్
దాఁటఁగ రాదు వేగిరమ [4]తథ్యము గీడు జనించు ఘోరమై. 486

ఉ. పాము విషాగ్ని కీలలను బ్రాణము లేఁగిన నేఁగుఁ గాక యీ
భూమియు రాజ్యమున్ సతులు భోగముఁ బోయినఁ బోవుఁ గాక సౌ
దామినిఁ బోలు జీవనముఁ దథ్యముగాఁ దలపోసి యింక నే
నేమని మాఱు దిట్టుదు ? మునీంద్రకుమారకు దుర్నివారకున్. 487

ఆ. రాజ ననుచుఁ బోయి రాజ్యగర్వంబున, వనము కొఱకు వారి వనము సొచ్చి
దందశూక శవముఁ దండ్రిపై వైచినఁ, బొలియఁ దిట్ట కేల పోవు? సుతుఁడు.

క. గోవులకున్ బ్రాహ్మణులకు, దేవతలకు నెల్లప్రొద్దుఁ దెంపునఁ గీడుం
గావించు పాప మానస, మే విధమునఁ బుట్టకుండ నే వారింతున్. 489

వ. అని వితర్కించె. 490

1. అలగరు (క. చ. ట. త. ప. జ. బ.) 2. యుగ్మము లగుచున్ (తం. వా.)
* ఈ వాక్యము వ్రాఁత ప్రతులలో లేదు; మూలమునను లేదు.
3. నేనేటకి (తం. వా.) 4. తాపము నేఁడు (త)

క. దామోదర పదభక్తిం, గామాదుల గెల్చినాఁడు గావునఁ గరుణన్
భూమీశుఁ డలుగఁ డయ్యెను, సామర్థ్యము గలిగి [1]దోష సంగిన్ శృంగిన్. 491

వ. అంత మునికుమారుండు శపించిన వృత్తాంత మంతయు నిట్లు వితర్కించి, తక్షక వ్యాళ విషానల జ్వాలా జాలంబునం దనకు సప్తమ దినంబున మరణం బని యెఱింగి, భూలోక స్వర్గలోక భోగంబులు హేయంబులని తలంచి, రాజ్యంబు విసర్జించి, నిరశన దీక్షాకరణంబు సంకల్పించికొని. 492

మ. తులసీ సంయుత దైత్యజిత్పదరజ స్తోమంబు కంటెన్ మహో
జ్జ్వలమై దిక్పతిసంఘు సంయుత జగత్సౌభాగ్య [2]సంధాయియై
కలిదోషావళి నెల్లఁ [3]బాపు దివిషద్గంగా ప్రవాహంబు లో
పలికిం బోయి మరిష్యమాణుఁ డగుచుం బ్రాయోపవేశంబునన్. 493

క. చిత్తము గోవింద పదా, యత్తముఁ గావించి మౌనియై తనలో నే
తత్తఱము లేక భూవర సత్తముఁడు వసించె [4]ముక్తసంగత్వమునన్. 494

వ. ఇట్లు పాండవ పౌత్రుండు ముకుంద చరణారవింద వందనానంద కందాయమాన మానసుండై, విష్ణుపదీ తీరంబునం బ్రాయోపవేశంబున నుండుట విని (సకల లోక పావన మూర్తులు మహానుభావులు నగుచుఁ దీర్థంబునకుం దీర్థత్వంబు లొసంగ సమర్థులైన యత్రి, విశ్వామిత్ర, భృగు, వసిష్ఠ, పరాశర, (వ్యాస) భరద్వాజ, పరశురామ, దేవల, గౌతమ, మైత్రేయ, కణ్వ, కలశసంభవ, నారద, పర్వతాదులైన బ్రహర్షి, దేవర్షి, రాజర్షి పుంగవులు, కాండఋషులైన యరుణాదులు, మఱియు, నానాగోత్ర సంజాతులైన ఋషులును *(శిష్య ప్రశిష్య సమేతులై) యేతెంచిన వారలకు దండ ప్రణామంబులు సేసి కూర్చుండ నియోగించి. 495

క. క్రమ్మఱ నమ్ముని వరులకు, నమ్మనుజేంద్రుండు మ్రొక్కి హర్షాశ్రుతతుల్
గ్రమ్మఁగ ముకుళిత కరుఁడై, సమ్మతముగఁ జెప్పె నాత్మ సంచారంబున్. 496

ఉ. ఓపికలేక చచ్చిన మహోరగముం గొనివచ్చి కోపినై
తాపసు మూఁపుపై నిడిన దారుణ చిత్తుఁడ మత్తుఁడన్ మహా
పాపుఁడ మీరు పాపతృణ పావకు లుత్తము లయ్యలార! నా
పాపము వాయు మార్గముఁ గృపాపరులార! విధించి చెప్పరే! 497

---

1. రోష (ట) 2. సంపాదియై (క. చ. త. జ.) 3. బాపెడి వియద్గంగా (జ. ద.) 4. ముక్తి (త. ట. డ.) *హా. తం. వా. (తాళపత్ర ప్రతులలో లేదు; మూలమునను లేదు.)

ఉ. భూసురపాద రేణువులు పుణ్యులఁ జేయు నరేంద్రులన్ ధరి
త్రీసురులార ! మీ చరణరేణు కణంబులు మేనుసోక నా
చేసిన పాప మంతయు నశించెఁ గృతార్థుఁడనైతి [1]నెద్ది నేఁ
జేసిన ముక్తి పద్ధతికిఁ జెచ్చెరఁ బోవఁగవచ్చుఁ జెప్పరే 498

క. భీకరతర సంసార, వ్యాకులతన్ విసిగి దేహవర్జనగతి నా
లోకించు నాకుఁ దక్షక, కాకోదర విషము ముక్తికారణ మయ్యెన్. 499

క. ఏపారు నహంకార, వ్యాపారమునందు మునిఁగి వర్తింపంగా
నాపాలిటి హరి భూసుర, శాప వ్యాజమున ముక్తసంగునిఁ జేసెన్. 500

మ. ఉరగాధీశ విషానలంబునకు మే నొప్పింతు శంకింప నీ
శ్వర సంకల్పము నేఁడు మానదు [2]భవిష్య జ్జన్మ జన్మంబులన్
హరి చింతా రతియున్ హరిప్రణుతిభాషాకర్ణ నాసక్తియున్
హరి పాదాంబుజ సేవయున్ గలుగ మీ రర్థిన్ బ్రసాదింపరే. 501

క. చూడుఁడు నా కల్యాణము, పాడుఁడు గోవిందు మీఁది పాటలు దయతో
నాడుఁడు హరి భక్తుల కథ, లే డహములలోన ముక్తి కేఁగఁగ నిచటన్. 502

క. అమ్మా ! నినుఁ జూచిన నరుఁ, డిమ్మహి యని ముక్తికడకుఁ బుత్తు వఁట కృపన్
లెమ్మా నీ రూపముతో, రమ్మా నా కెదుర గంగ ! రమ్యతరంగా ! 503

వ. అని తనకు మీఁద నయ్యెడి జన్మాంతరంబులం దైన సర్వజంతు సౌజన్యంబు సంధిల్లుం
గాక యని, గంగా తరంగిణీ దక్షిణ కూలంబునఁ బూర్వాగ్ర దర్భాసనంబున నుత్త
రాభిముఖుండై యుపవేశించి, జనమేజయు రప్పించి రాజ్యభారంబు సమర్పించి
యత్నంబు సంసారబంధంబునకుఁ దప్పించి,చిత్తంబు హరికి నొప్పించి,పరమ భాగ
వతుం డైన పాండవ పౌత్రుండు ప్రాయోపవిష్టుండై యున్న సమయంబున. 504

క. ఒత్తిలి పొగడుచు సురలు వి,యత్తలమున నుండి మెచ్చి యలరుల వానల్
మొత్తములై కురిసిరి నృప, సత్తముపై భూరి భేరి శబ్దంబులతోన్. 505

వ. ఆ సమయంబున సభాసీనులైన ఋషు లి ట్లనిరి. 506

మ. క్షితినాథోత్తమ ! నీ చరిత్రము మహాచిత్రంబు మీ తాత లు
గ్ర తపోధన్యులు విష్ణుపార్శ్వ పదవిఁ గామించి రాజన్య శో
భిత కోటీర మణిప్రభాన్విత మహాపీఠంబు వర్జించి రు
న్నతులై నీవు మహోన్నతుండవుగదా ! నారాయణ ధ్యాయివై. 507

---

1 నెఱిఁగెన్ (హ) 2 భవిష్యజ్జన్మ కర్మంబులన్ (బ).

మ. వసుధాధీశ్వర ! నీవు మర్త్యతనువుల్ వర్జించి నిశ్శోకమై
వ్యసనచ్ఛేదకమై రజోరహితమై వర్తించు లోకంబు స
ర్వసమత్వంబునఁ జేరు నంతకు భవద్వాక్యంబులన్ వించు నే
దెసకుం బోవక చూచుచుండెదము నీ దివ్యప్రభావంబులన్. 508

వ. అని యిట్లు పక్షపాత శూన్యంబులును మహనీయ మాధుర్య గాంభీర్య సౌజన్య ధుర్యంబులును నైన భాషణంబు లాడుచు మూఁడులోకంబులకు నవ్వలి దైన సత్యలోకంబునందు మూర్తిమంతంబులై నెగడుచున్న నిగమంబులచందంబునన్ దేజరిల్లుచున్న ఋషులం జూచి భూవరుండు నారాయణ కథాశ్రవణ కుతూహలుండై నమస్కరించి యిట్లనియె. 509

క. ఏడుదినంబుల ముక్తిం, గూడఁగ నేరీతి వచ్చు గురు సంసార
క్రీడన మేక్రియ నెడతెగుఁ, జూడుఁడు మా తండ్రులార ! శ్రుతివచనములన్. 510

శా. [1]ప్రాప్తానందులు బ్రహ్మబోధన కళాపారీణు లాత్మప్రభా
[2]లుప్తాజ్ఞానులు మీర లార్యులు దయాళుత్వాభిరాముల్ మనో
గుప్తంబుల్ సకలార్థజాలములు మీకుం గానవచ్చుం గదా !
సప్తాహంబుల ముక్తి కేగెడు గతిన్ జర్చించి భాషింపరే. 511

వ. అని యుత్తరానందనుం డాడిన వచనంబులకు మునులందఱుఁ బ్రత్యుత్తరంబు విమర్శించు నెడ దైవయోగంబున. 512

—: శుక మహర్షి పరీక్షిన్మహారాజునొద్ద కేతెంచుట :—

సీ. ప్రతినిమేషము పరబ్రహ్మంబు వీక్షించి మదిఁ జొక్కి వెలుపల మఱచువాఁడు
కమలంబు మీఁది భృంగములకైవడి మోముపై నెఱసిన కేశపటలివాఁడు
[3]గిఱిప్రాసి మాయ [4]నంగీకరించనిభంగి వసనంబు గట్టక వచ్చువాఁడు
సంగి గాఁడని వెంటఁ జాటు భూతములు నా బాలుర హాసశబ్దముల వాఁడు.

తే. మహిత పద జాను జంఘోరు మధ్య హస్తబాహు వక్షో గళానన ఫాల కర్ణ
నాసికా గండమస్తక నయనయుగళుఁ డైన యవధూతమూర్తి వాఁ డరుగుదెంచె.

ఉ. ఊరని లోకులం గినిసి యొగ్గులు వల్కనివాఁడు గోరికల్
గోరనివాఁడు గూటువలఁ గూడనివాఁడు వృథాప్రపంచమున్
జేరనివాఁడు దైవగతిఁ జేరిన లాభము సూచి తుష్టుఁడై
నేరనివాని చందమున నేర్పులు సూపెడువాఁడు వెండియున్. 514

1. ప్రాప్తుల్ పెద్దలు (చ. ట.) 2. లుప్తాజ్ఞాన మహాంధకారులు. 3. గిర (క. చ. ట. త.)
4. వంగీకరించిన భంగి (తం. వా.)

ఆ. అ మ్మహాత్ము[1] షోడశాబ్ద వయో రూప, గమన గుణ విలాస కౌశలములు,
ముక్తి కాంత సూచి మోహిత యగు నన, నితర కాంతలెల్ల నేమి చెప్ప ! 515

ఆ. వెఱ్ఱితనము మాని విజ్ఞానమూర్తియై, బ్రహ్మభావమునను [2]బర్యటింప
వెఱ్ఱియనుచు [3]శుకుని వెంట నేతెంతురు, వెలఁదు లర్భకులును వెఱ్ఱు లగుచు. 516

వ. ఇట్లు వ్యాసనందనుం డైన శుకుం డరుగుదెంచిన నందలి మునీంద్రు లా మహాను
భావుని ప్రభావంబు తెలం గెఱుంగుదురు గావున నిజాసనంబులు విడిచి ప్రత్యు
త్థానంబు సేసిరి. పాండవ పౌత్రుండు నా యోగిజన శిఖామణికి నతిథిసత్కా
రంబు గావించి దండప్రణామంబు సేసి పూజించె. మఱియు గ్రహ నక్షత్రతారకా
మధ్యంబునం దేజరిల్లు రాకాసుధాకరుండునుం బోలె బ్రహ్మర్షి, దేవర్షి, రాజర్షి
మధ్యంబునం గూర్చుండి విరాజమానుం డైన శుకయోగీంద్రుం గనుంగొని. 517

ఉ. ఫాలము నేలమోపి భయభక్తులతోడ నమస్కరించి భూ
పాలకులోత్తముండు కరపద్మములన్ ముకుళించి నేఁడు నా
పాలిటి భాగ్య మెట్టిదియొ ! పావనమూర్తివి పుణ్యకీర్తి వీ
వేళకు నీవువచ్చితి వివేక విభూషణ ! దివ్యభాషణా ! 518

మ. అవధూతోత్తమ! మంటి నేఁడు నిను డాయం గంటి నీవంటి వి
ప్రవరున్ జేర్కొను నంతటన్ భసితమౌ పాపంబు నా బోటికిన్
భవ దాలోకన భాషణార్చన పద ప్రక్షాళన స్పర్శనా
ది విధానంబుల ముక్తి చేపడుట చింతింపంగ నాశ్చర్యమే ? 519

క. హరిచేతను దను జేంద్రులు, ధర ద్రుమ్మగ్గెడుభంగి నీ పదస్పర్శముచే
గురు పాతకసంఘంబులు, [4]పొరి మాలుఁగదయ్య యోగిభూషణ ! వింటే. 520

మ. ఎలమిన్ మేనమఱందియై సచివుఁడై యే మేటి మా తాతలన్
బలిమిన్ గాచి సముద్రముద్రిత ధరం బట్టంబు గట్టించె న
య్యలఘుం డీశుఁడు చక్రి రక్షకుఁడు నా కన్యల్ విపద్రక్షకుల్
గలరే ? వేఁడెద భక్తి నా గుణనిధిం గారుణ్య వారాన్నిధిన్. 521

సీ. అవ్యక్తమార్గుఁడ వైన నీ దర్శన మాఱడిఁ బోనేర దఖిమతార్థ
సిద్ధి గావించుట సిద్ధంబు నేఁడెల్లి దేహంబు వర్జించు దేహధారి
కేమి చింతించిన నేమి జపించిన నేమి గావించిన నేమి వినిన
నేమి సేవించిన నెన్నఁడు సంసార పద్ధతిఁ బాసిన పదవి గలుగు

1. మందహాస (క. ట. డ.) 2. పరిణమింప (ద) 3. సుతుని (హ.) 4. పొరిదూలు (హ).

తే. నుండుమనరాదు గురుఁడవు యోగివిభుఁడ,వరయ మొదవును బిదికిన యంతతడవు
గాని యొక దెస నుండవు కరుణతోడఁ జెప్పవే తండ్రి ముక్తికిఁ జేరు తెరువు. 522

వ. అని పరీక్షిన్నరేంద్రుండు బాదరాయణి నడిగె నని చెప్పి. 523

క. రాజీవపత్ర లోచన! రాజేంద్ర కిరీటఘటిత రత్నమరీచి
భ్రాజిత పాదాంభోరుహ! భూజనమందార! నిత్య పుణ్యవిచారా! 524

మాలిని. అనుపమ గుణహారా! హన్యమా నారివీరా!
జన వినుత విహారా! జానకీ చిత్త చోరా!
దనుజ ఘనసమీరా! దానవశ్రీ విదారా!
ఘన [1]కలుష కఠోరా! [2]కంధి గర్వాపహారా! 525

గద్య. ఇది శ్రీపరమేశ్వర కరుణాకలిత కవితా విచిత్ర, కేసనమంత్రి పుత్త్ర, సహజ పాండిత్య, పోతనామాత్య ప్రణీతంబైన, శ్రీమహాభాగవతం బను మహాపురాణంబునందు, నైమిశారణ్య వర్ణనంబును, శౌనకాదుల ప్రశ్నంబును, సూతుండు నారాయణావతార సూచనంబు సేయుటయు, వ్యాసచింతయు, నారదాగమనంబును, నారదుని పూర్వకల్ప వృత్తాంతంబును, పుత్రశోకాతురయైన ద్రుపదరాజనందన కర్జునుం డశ్వత్థామను దెచ్చి యొప్పగించి విడిపించుటయు, భీష్మనిర్యాణంబును, ధర్మనందను రాజ్యాభిషేకంబును, గోవిందుని ద్వారకాగమనంబును, విరాటకన్యకా గర్భ పీడ్యమానుండైన యర్భకు నశ్వత్థామ బాణానలంబువలనం బాపి విష్ణుండు రక్షించుటయు, పరీక్షి జ్జన్మంబును, గాంధారీ ధృతరాష్ట్ర విదుర నిర్గమంబును, నారదుండు ధర్మజునికిఁ గాలసూచనంబు సేయుటయు, కృష్ణావతార విసర్జనంబు విని పాండవులు మహాపథంబునం జనుటయు, దిగ్విజయంబు సేయుచు నభిమన్యు పుత్త్రుండు శూద్రరాజ లక్షణుండగు కలి గర్వంబు సర్వంబు మాపి గో వృషాకారంబుల నున్న ధరణీ ధర్మదేవతల నుద్ధరించుటయు, శృంగిశాప భీతుండై యుత్తరానందనుండు గంగాతీరంబునం బ్రాయోపవేశంబున నుండి శుకదర్శనంబు సేసి మోక్షోపాయం బడుగుటయు, నను కథలుగల ప్రథమ స్కంధము సంపూర్ణము. 526

---

1. కలహా (చ. హా.); 2. కంసగర్వాపహారా! (జ);

ఓమ్

శ్రీ మ హా భా గ వ త ము

ద్వి తీ య స్కం ధ ము

క. శ్రీమ ద్భక్త చకోరక, సోమ! వివేకాభిరామ! సురవినుత గుణ
స్తోమ! నిరలంకృతాసుర, రామా సీమంతసీమ! రాఘవరామా! 1

అధ్యాయము - ౧

వ. మహనీయ గుణగరిష్ఠులగు నమ్మునిశ్రేష్ఠులకు నిఖిల పురాణవ్యాఖ్యాన వైఖరీ సమేతుండైన సూతుం డిట్లనియె. అట్లు పరీక్షిన్నరేంద్రునకు శుకయోగీంద్రుం డిట్లనియె. 2

—: శుకుడు పరీక్షితునకు ముక్తి మార్గంబుఁ దెల్పుట :—

సీ. క్షితిపతి! నీ ప్రశ్న సిద్ధంబు మంచిది యాత్మవేత్తలు మెత్తు రఖిలశుభద
మాకర్ణనీయంబు లయుతసంఖ్యలు గల వందు ముఖ్యం బిది [1]యఖిలవరము
గృహములలోపల గృహమేధులగు నరు లాత్మతత్త్వము లేశమైన నెఱుఁగ
రంగనారతుల నిద్రాసక్తిఁ జను రాత్రి, పోవుఁ గుటుంబార్థబుద్ధి నహము

ఆ. పశు కళత్ర పుత్ర బాంధవ దేహాది, సంఘమెల్లఁ దమకు సత్యమనుచు
గాఁపురములు సేసి కడపటఁ జత్తురు, కనియుఁ గాన రంత్యకాలసరణి. 3

క. కావున సర్వాత్మకుఁడు మ, హావిభవుఁడు విష్ణుఁ డీశుఁ డాకర్ణింపన్
సేవింపను వర్ణింపను, భావింపను భావ్యుఁ డభవభాజికి నధిపా! 4

ఆ. జనులకెల్ల శుభము సాంఖ్యయోగము దాని, వలన ధర్మనిష్ఠవలన నైన
నంత్యకాలమందు హరిచింతసేయుట, పుట్టువునకు ఫలము భూవరేంద్ర! 5

తే. అరసి నిర్గుణబ్రహ్మంబు నాశ్రయించి, విధి నిషేధ[2]ము లొల్లని విమలమతులు
సేయుచుందురు హరిగుణ చింతనములు, మానసంబుల [3]నెప్పుడు మానవేంద్ర!

---

1. యధికతరము (తం. వా.) 2. నివృత్తులై వెలయు మునులు (డ); నివృత్త సద్విమల మతులు (హ); నివృత్తి....(తం.వా.) 3. దలపుచు (క); దలఁచుచు (హ); నేప్రొద్దు (తం. వా.)

సీ. ద్వైపాయనుండు మా తండ్రి ద్వాపరవేళ బ్రహ్మసమ్మితమైన భాగవతము
పఠనంబు సేయించె బ్రహ్మతత్పరుఁడనై యుత్తమశ్లోక [1]లీలోత్సవమున
నాకృష్టచిత్తుండనై పఠించితి నీవు హరిపాద భక్తుండ వగుటఁ జేసి
యెఱిఁగింతు వినవయ్య! యీ భాగవతమున విష్ణుసేవాబుద్ధి విస్తరిల్లు

ఆ. మోక్షకామునకును మోక్షంబు సిద్ధించు, భవభయంబు లెల్లఁ బాసిపోవు
యోగి సంఘమునకు నుత్తమ వ్రతములు, వాసుదేవ నామవర్ణనములు. 7

తరల. హరి నెఱుంగక యింటిలో బహుహాయనంబులు మత్తుఁడై
పొరలుచుండెడి వెట్టి ముక్తికిఁ బోవనేర్చునె? వాఁడు సం
సరణముం బెడ బాయఁ డెన్నఁడు సత్య మా హరినామ సం
స్మరణ మొక్క ముహూర్తమాత్రము సాలు ముక్తిదమౌ నృపా! 8

సీ. కౌరవేశ్వర! తొల్లి ఖట్వాంగుఁడను విభుం డిల నేడుదీవుల నేలుచుండి
శక్రాది దివిజులు సంగ్రామభూముల నుగ్రదానవులకు నోడి వచ్చి
తమకుఁ దోడడిగిన ధరనుండి దివికేగి దానవవిభుల నందఱ వధింప
వరమిత్తు మనుచు దేవతలు సంభాషింప జీవితకాలంబు చెప్పుఁ డిదియ

ఆ. వరము నాకు నొండు వరమొల్ల ననవుఁడు, నాయు వొకముహూర్త మంతతడవు
గల దటంచుఁ బలుక గగనయానమున న, మ్మానవేశ్వరుండు మహికి వచ్చి. 9

క. గిరులం బోలెడి కరులను, హరులం దన ప్రాణదయితలై మనియెడి సుం
దరులను హిత నరులను బుధ, వరులను వర్జించి గాఢ వైరాగ్యమునన్. 10

క. గోవిందనామ కీర్తనఁ, గావించి భయంబు దక్కి ఖట్వాంగ ధరి
త్రీవిభుఁడు సూఱగొనియెను, గైవల్యము దొల్లి రెండు గడియల లోనన్. 11

వ. వినుము నీకు నేడు దివసంబులకుం గాని జీవితాంతంబు గాదు. తావత్కాలంబునకుం బారలౌకిక సాధనభూతంబగు పరమ కల్యాణంబు సంపాదింపవచ్చు. అంత్యకాలంబు డగ్గఱిన బెగ్గడిలక దేహ దేహ పుత్ర కళత్రాది సందోహ జాలంబు వలని మోహసాలంబు నిష్కామ కరవాలంబున నిర్మూలంబుసేసి, గేహంబు వెడలి పుణ్యతీర్థ జలావగాహం బొనర్చి, యేకాంత శుచిప్రదేశంబున విధివత్ప్రకారంబునం గుశాజిన చేలంబుల తోడం గల్పితాసనుండై, మానసంబున *(నిఖిల జగ

1. మహోత్సవమున (వ్రాఁత ప్రతులన్నింట) * తాళపత్రములందు లేదు. స్వతః పవిత్రత్వేనతి నిఖిల జగత్పవిత్రీకరణ సమర్థమ్ (శ్రీధరీయ వ్యాఖ్యానము)

త్పవిత్రీకరణ సమర్థంబగు) అకారాది త్రివర్ణ కలితంబైన బ్రహ్మబీజంబైన ప్రణవంబు సంస్మరింపుచు, వాయువుల జయించి, విషయంబుల వెంట నంటి గెంటి పాఱెడి యింద్రియంబుల బుద్ధి సారథియై మనో నామకంబులైన పగ్గంబుల బిగ్గం బట్టి మ్రొగ్గఁదిగిచి, దట్టంబులైన కర్మఘట్టంబుల నిట్టట్టు మెట్టెడు మనంబును శేముషీబలంబున నిరోధించి, భగవదాకారంబుతోడ బంధించి, నిర్విషయంబైన మనంబున భగవత్పాదాద్యవయవంబులు క్రమంబున ధ్యానంబు సేయుచు, రజస్తమో గుణంబులచేత నాక్షిప్తంబు విమూఢంబు నగు చిత్తంబునఁ దద్గుణంబులవలన నయ్యెడి మలంబులం ధారణావశంబునఁ బో నడిచి, నిర్మల చిత్తంబునం బరమంబైన విష్ణుపదంబునకుం జను. ధారణానియమంబు గలుగ సుఖాత్మకంబగు విషయంబు నవలోకించు యోగికి భక్తిలక్షణంబైన యోగంబు వేగంబె సిద్ధించు. అనిన యోగీంద్రునకు నరేంద్రుం డిట్లనియె. 12

క. ధారణ యే క్రియ నిలుచును ? ధారణ కే రూప ? మెద్ది ధారణ యనఁగా ?
ధారణ పురుషు మనోమల, మే రీతి హరించు ? నాకు నెఱిఁగింపఁ గదే. 13

వ. అనిన విని రాజునకు నవధూతవిభుం డిట్లనియె. 14

ఆ. పవనములు జయించి పరివృత సంగుఁడై, యింద్రియముల గర్వమెల్ల మాపి
హరి విశాలరూపమందుఁ జిత్తము సేర్చి, నిలుపవలయు బుద్ధినెఱపి బుధుఁడు. 15

వ. వినుము. భగవంతుండైన హరి విరాడ్విగ్రహంబునందు భూత భవిష్య ద్వర్తమానంబైన విశ్వంబు విలోక్యమానం బగు. ధరణీ సలిల తేజ స్సమీరణ గగనాహంకార మహత్తత్త్వంబు లనియెడి సప్తావరణంబులచేత నావృతంబగు మహాండకోశం బైన శరీరంబునందు ధారణాశ్రయంబైన వైరాజపురుషుండు దేజరిల్లు. [1]అ మ్మహాత్మునికిఁ బాదమూలంబు పాతాళంబు, పార్ష్ణి భాగ పాదాగ్ర భాగంబులు రసాతలంబు, గుల్ఫంబు మహాతలంబు, జంఘలు తలాతలంబు, జానుద్వయంబు సుతలంబు, ఊరువులు వితలాతలంబులు, జఘనంబు మహీతలంబు, నాభీ వివరంబు నభస్తలంబు, వక్షంబు గ్రహ తారకా ముఖర జ్యోతిస్సమూహ సమేతంబగు నక్షత్రలోకంబు, గ్రీవము మహర్లోకంబు, ముఖంబు జనలోకంబు, లలాటంబు తపోలోకం, శీర్షంబులు సత్యలోకంబు, బాహుదండంబు లింద్రాదులు, కర్ణంబులు దిశలు, శ్రవణేంద్రియంబు శబ్దంబు, నాసాపుటంబు లశ్వినీదేవతలు, ఘ్రాణేంద్రియంబు గంధంబు, వదనంబు వహ్ని, నేత్రంబు లంతరిక్షంబు, చతురింద్రియము సూర్యుండు, [2]రేయింబగళ్ళు ఱెప్పలు, భ్రూయుగ్మ విజృంభణంబు బ్రహ్మపదంబు

---

1. నమ్మహావిష్ణువునకు (క. చ. త.); 2. రేవగళ్ళు (తం. వా.)

తాలువులు జలంబు, జిహ్వేంద్రియంబు రసంబు, భాషణంబులు సకలవేదంబులు, దంష్ట్రలు దండధరుండు, దంతంబులు పుత్రాది స్నేహకళలు, నగవులు జనోన్మాద కారిణియగు మాయ, కటాక్షంబులు దురంత సంసర్గంబులు, పెదవులు వ్రీడా లోభంబులు, స్తనంబులు ధర్మంబు, వెన్నధర్మమార్గంబు, మేఢ్రంబు ప్రజాపతి, వృషణంబులు మిత్రావరుణులు, జఠరంబు సముద్రంబులు, శల్యసంఘంబులు గిరులు, నాడీ నివహంబులు నదులు, తనూరుహంబులు తరువులు, నిశ్వాసంబులు వాయువులు, *కాలంబు గమనంబు, కర్మంబులు నానావిధ జంతు సన్నివహ సంవృత సంసరణంబులు, శిరోజంబులు మేఘంబులు, కట్టు పుట్టంబులు సంధ్యలు, హృదయంబు ప్రధానంబు, సర్వ వికారంబులకు నాశ్రయభూతంబైన మనము చంద్రుండు, చిత్తంబు మహత్తత్త్వంబు, అహంకారంబు రుద్రుండు, అశ్వాశ్వతర్యుష్ట్ర గజంబులు నఖంబులు, కటిప్రదేశంబు పశు మృగాదులు, విచిత్రంబులైన [1]యాలాపనైపుణంబులు పక్షులు, బుద్ధి మనువు, నివాసంబు పురుషుండు, షడ్జాదులయిన స్వరవిశేషంబులు గంధర్వ విద్యాధర సిద్ధ చారణాప్సర స్సమూహంబులు, స్మృతి ప్రహ్లాద ప్రముఖులు, వీర్యంబు దైత్య దానవానీకంబై యుండు. మఱియు నమ్మహావిభునకు ముఖంబు బ్రాహ్మణులు, భుజంబులుక్షత్త్రియులు, ఊరులు వైశ్యులు, చరణంబులు శూద్రులు, నామంబులు నానావిధంబులైన వసురుద్రాది దేవతాభిధానంబులు, ద్రవ్యంబులు హవిర్భాగంబులు, కర్మంబులు యజ్ఞప్రయోగంబులు. ఇట్టి సర్వమయుండైన పరమేశ్వరుని విగ్రహంబున ముముక్షుం డైన వాఁడు మనస్సంధానంబు సేయవలయు నని చెప్పి వెండియు ని ట్లనియె. 16

క. హరిమయము విశ్వమంతయు, హరి విశ్వమయుండు సంశయము పనిలే దా
హరిమయము గాని ద్రవ్యము, పరమాణువు లేదు వంశపావన! వింటే. 17

సీ. కలలోన జీవుండు కౌతూహలంబునఁ బెక్కు దేహంబులఁ బేరు వడసి
యింద్రియంబుల వెంట నెల్లవృత్తంబులు నీక్షించి మఱి తన్ను నెఱుఁగు కరణి
నఖిలాంతరాత్మకుఁ డగు పరమేశ్వరుఁ డఖిల జంతుల హృదయములనుండి
బుద్ధివృత్తులనెల్ల బోద్ధయై వీక్షించు బంధబద్ధుడు గాఁడు ప్రాభవమున

తే. సత్యుఁ డానందబహుళ విజ్ఞానమూర్తి, యతని సేవింప నగుఁ గాక యన్యసేవఁ
గలుగ నేరవు కైవల్య గౌరవములు, పాయ దెన్నఁడు సంసార బంధ మధిప!

---

* ప్రాయంబు నిరవధికం బయిన కాలంబు (తం. వా.) అనంతవీర్యస్య వయఃకాలః తస్య గమనమ్ (వ్యాఖ్యా) 1. శిల్ప నైపుణంబులు (హ).

అధ్యాయము – ౨

మ. బహువర్షంబులు బ్రహ్మ దొల్లి జగ ముత్పాదింప విన్నాణి గా
క హరిప్రార్థన ధారణా వశమునం గాదే! యమూఢోల్లస
న్మహనీ యోజ్జ్వల బుద్ధియై భువన నిర్మాణ ప్రభావంబునన్
విహరించె న్నరనాథ! జంతునివ హావిర్భావ నిర్ణేతయై. 19

వ. విను మూఢుండు శబ్దమయ వేదమార్గంబైన కర్మఫల బోధన ప్రకారంబున వ్యర్థంబులైన స్వర్గాది నానాలోక సుఖంబుల నిచ్ఛయించు. మాయామయ మార్గంబున వాసనామూలంబున (సుఖంబని తలంచి) నిద్రించువాఁడు కలలు గను తెఱంగునం బరిభ్రమించు. నిరవద్య సుఖలాభంబును జెందఁడు. తన్నిమిత్తంబున విద్వాంసుండు (నామ మాత్ర సారంబులగు) భోగ్యంబులలోన నెంతట దేహ నిర్వహణంబు సిద్ధించు నంతియ కైకొనుచు నప్రమత్తుండై సంసారంబు సుఖమని నిశ్చయింపక యొండు మార్గంబున సిద్ధి గలదని చూచి [2]పరిశ్రమంబు నొందకుండు. 20

సీ. కమనీయ భూమి భాగములు లేకున్నవే? పడియుండుటకు దూది పఱుపు లేల?
సహజంబులగు కరాంజలులు లేకున్నవే? భోజన భాజన పుంజ మేల?
[3]వల్కలాశాజినావళులు లేకున్నవే? కట్ట దుకూల [4]సంఘాత మేల?
గొనకొని వసియింప గుహలు లేకున్నవే? ప్రాసాద సౌధాది పటల మేల?

తే. ఫల రసాదులు గురియవే? పాదపములు, స్వాదు జలముల నుండవే? సకలనదులుఁ
బొసఁగ భిక్షయుఁ బెట్టరే? పుణ్యసతులు, ధనమదాంధుల కొలువేల? తాపసులకు.

క. రక్షకులు లేనివారల, రక్షించెద ననుచుఁ జక్రి రాజై యుండన్
రక్షింపు మనుచు నొక నరు, నక్షముఁ బ్రార్థింపనేల? యాత్మజ్ఞునకున్. 22

వ. అని యిట్లు స్వతస్సిద్ధుండు, [5]ఆత్మయు నిత్యుండును, సత్యుండును, భగవంతుండు నైన వాసుదేవుని భజియించి తదీయ సేవానుభవానందంబున, సంసార హేతువగు నవిద్యచే బుద్ధిమంతుండు విడువంబడుం గావున. 23

---

1. నిరూఢిన్ లసత్ (హ); యమోఘోల్లసత్ (తం. వా.) 2. పరిభ్రమణంబు సేయుచుండు (తం. వా.) 3. వల్కలాజిన కుశావళులు (హ. తం. వా.) 4. సంఘంబు లేల (హ. తం. వా.); 5. ఆత్మప్రియుండు సత్యుండును (హ).

మ. హరిఁ జింతింపక మత్తుఁడై విషయ చింతాయత్తుఁడై చిక్కి వా
సరముల్ ద్రొబ్బెడు వాఁడు కింకర గదాసంతాడి తోరస్కుఁడై
ధరణీశోత్తమ! దండభృన్నివసన ద్వారోపకంఠోగ్ర వై
తరణీ వహ్నిశిఖా పరంపరలచే దగ్ధుండు గాకుండునే? 24

క. మొత్తుదురు గదల మంటల, కెత్తుదు రడ్డంబు దేహ మింతింతలుగా
నొత్తుదు రసిపత్త్రికలను, హత్తుదురు కృతాంతభటులు హరి విరహితులన్. 25

వ. మఱియు హరి చరణకమల గంధ రసాస్వాదనం బెఱుంగని వారలు నిజ కర్మ బంధంబున దండధర ద్వార దేహళీ సమీప జాజ్వల్యమాన వైతరణీ తరంగిణీ దహన దారుణజ్వాలా జాల దందహ్యమాన దేహులం గూడి శిఖ శిఖావహా గాహంబుల నొందుచుండుదురు. మఱియు విజ్ఞాన సంపన్నులై మను ప్రపన్నులెంతయు మాయాపన్నులు గాక విన్నాణంబునం దమ తమ హృదయాంత రాళంబులం బ్రాదేశమాత్ర దివ్యదేహుండును, దిగిభరాజ శుండాదండ సంకాశ దీర్ఘ చతుర్బాహుండును, భోగైశ్వర్య ప్రదుండును, కంజాత శంఖచక్ర గదా ధరుండును, కందర్ప కోటి సమాన సుందరుండును, రాకా విరాజమాన రాజ మండల సన్నిభ వదనుండును, సౌభాగ్య సదనుండును ప్రభాతకాల భాసమాన భాస్కరబింబ ప్రతివిరాజిత పద్మరాగ రత్నరాజి విరాజమాన కిరీట కుండలుండును, శ్రీవత్స లక్షణ లక్షిత వక్షోమండలుండును, రమణీయ కౌస్తుభరత్న ఖచిత కంఠికాలంకృత కంధరుండును, నిరంతర పరిమళ మిళిత వనమాలికా బంధురుండును, నానావిధ గంభీర హార కేయూర కటక కంకణ మేఖ లాంగుళీయక విభూషణవ్రాత సముజ్జ్వలుండును, నిటలతట విలంబమాన విమల స్నిగ్ధ నీల కుంచిత కుంతలుండును, తరుణ చంద్ర చంద్రికా ధవళ మందహాసుండును, పరిపూర్ణ కరుణావలోకన భ్రూభంగ సూచిత సుభగ సంతతానుగ్రహ లీలా విలాసుండును, మహాయోగిరాజ విలసిత హృదయ కమల కర్ణికామధ్య సంస్థాపిత చరణ కిసలయుండును (సంతతానంద మయుండును), సహస్రకోటి సూర్య సంఘాత సన్నిభుండును, మహావిభుండునైన పరమేశ్వరుని మనోధారణా వశంబున నిలిపికొని, తదీయ గుల్ఫ చరణ జాను జంఘా ద్యవయవంబులు క్రమంబున నొకటి నొకటినిఁ బ్రతిక్షణంబును ధ్యానంబుసేయుచు నెంతకాలంబునకుఁ బరిపూర్ణ నిశ్చల భక్తియోగంబు సిద్ధించు నంతకాలంబునుం దదీయ చింతా తత్పరులై యుండుదురు. అని మఱియు నిట్లనియె. 26

సీ. ఆసన్న మరణార్థి యైన యతీశుండు కాలదేశములను గాచికొనఁడు
తనువు విసర్జించు తలఁపు జనించిన భద్రాసనస్థుఁడై ప్రాణపవను
మనసుచేత జయించి మానసవేగంబు బుద్ధిచే భంగించి బుద్ధిఁ దెచ్చి
క్షేత్రజ్ఞుతోఁ గూర్చి క్షేత్రజ్ఞు నాత్మలోపలఁ జేర్చి యాత్మను బ్రహ్మమందుఁ

తే. గలిపి యొక్కటి గావించి గారవమున, శాంతితోడ నిరూఢుఁడై సకలకార్య
నివహ మెల్లను దిగనాడి నిత్యసుఖము, వలయు నని చూచు నటుమీఁద వసుమతీశ!

వ. విను మ ప్పరమాత్మయైన బ్రహ్మమునకుఁ దక్క కాల [1]దేవ సత్త్వ రజ స్తమో గుణా హంకార మహ త్తత్త్వ ప్రధానంబులకు సామర్థ్యంబు లేదు. కావునఁ బరమాత్మ వ్యతిరిక్తంబు లేదు. దేహాదులం దాత్మత్వంబు విసర్జించి, యన్య సౌహృదంబు మాని, పూజ్యంబైన హరిపదంబును (బ్రతిక్షణంబున)హృదయంబున నాలింగనంబుసేసి, వైష్ణవం బైన పరమ పదంబు (సర్వోత్తమం బని) సత్పురుషులు దెలియుదురు. ఇ వ్విధంబున విజ్ఞానదృగ్వీర్య జ్వలనంబున నిర్దగ్ధ విషయవాస నుండై క్రమంబున నిరపేక్షత్వంబున. 28

సీ. అంఘ్రిమూలమున మూలాధార చక్రంబుఁ బీడించి ప్రాణంబు బిగియఁ బట్టి
నాభితలముఁ జేర్చి నయముతో మెల్లన హృత్సరోజము మీఁది కెగయఁబట్టి
యటమీద నురమందు హత్తించి క్రమ్మఱఁ దాలు మూలమునకుఁ దఱిమి నిలిపి
మమతతో భ్రూయుగ మధ్యంబుఁ జేర్చి దృక్కర్ణ నాసాస్య మార్గములు మూసి

తే. యిచ్ఛలేని యోగి యొక్క ముహూర్తార్ధ, మింద్రియానుషంగ మింతలేక
ప్రాణములను వంచి బ్రహ్మరంధ్రము చించి, బ్రహ్మమందుఁ గలయుఁ బౌరవేంద్ర!

వ. మఱియు దేహత్యాగకాలంబున నింద్రియంబులతోడి సంగంబులు విడువనివాఁడు వానితోడన (గుణసముదాయ రూపంబగు) బ్రహ్మాండంబునందు ఖేచర సిద్ధ విహార యోగ్యంబు నణిమాది సకలైశ్వర్య సమేతంబునైన పరమేష్ఠిపదంబుఁ జేరు. విద్యా తపో యోగసమాధి భజనంబు సేయుచుఁ బవనాంతర్గత లింగశరీరులైన యోగీశ్వరులకు బ్రహ్మాండ బహి రంతరాకాశంబులు గతియని చెప్పుదురు. పరికిని గర్మంబుల నట్టి గతిఁ బొంద శక్యంబుగాదు. యోగి యగువాఁడు బ్రహ్మలోకంబునకు నాకాశపథంబునం బోవుచు సుషుమ్నానాడివెంట నగ్ని యను దేవతం [2]జేరి జ్యోతిర్మయంబైన తేజంబున నిర్మలుండై యెందునుం

---

1. దేశ (హ. తం. క. బ.) 2. జేసి (హ) అగ్నినధిదేవతంజేసి (తం. వా.) 'వైశ్వానరం యాతి' (౨-24) వైశ్వానరం అగ్న్యభిమానినీం దేవతాం యాతి (వ్యాఖ్య)

దగులు వడక తారామండలంబు మీఁద సూర్యాది ధ్రువాంత పదంబులఁ గ్రమ క్రమంబున నతిక్రమించి, హరి సంబంధంబైన శింశుమార చక్రంబుఁ జేరి (యొంటరి యగుచు) పరమాణు భూతంబైన లింగశరీరంబుతోడ బ్రహ్మవిదులకు నెలవైన మహర్లోకంబుఁ జొచ్చి మహాకల్ప కాలంబు క్రీడించుచుఁ గల్పాంతంబున ననంత ముఖానల జ్వాలా జాల దందహ్యమానంబగు లోకత్రయంబు నీక్షించుచుఁ, దన్నిమిత్త సంజాత దాహతాపంబు సహింపంజాలక.

సీ. ఇల మీఁద మనువు లీరేడ్వురుఁ జను వేళ దివసమై యెచ్చోటఁ దిరుగుచుండు
మహనీయ సిద్ధ విమానసంఘము లెందు దినకరప్రభములై తేజరిల్లు
శోక జరా మృత్యు శోషణ భయ దుఃఖ నివహంబు లెందు జనింపకుండు
విష్ణుపద ధ్యాన విజ్ఞాన రహితుల శోకంబు లెందుండి చూడవచ్చు

ఆ. పరమ సిద్ధయోగి భాషణామృత మెందు, శ్రవణపర్వ మగుచు జరుగు చుండు
నట్టి బ్రహ్మలోకమందు వసించును, రాజవర్య! మఱల రాఁడు వాఁడు. 31

వ. మఱియు నొక్క విశేషంబు గలదు. పుణ్యాతిరేకంబున బ్రహ్మలోకగతులైన వారు కల్పాంతరంబునం బుణ్యతారతమ్యంబుల నధికార విశేషంబు నొందువార లగుదురు. బ్రహ్మాది దేవతాభజనంబునం జనువారు (బ్రహ్మ జీవితకాలంబు దనుక) బ్రహ్మలోకంబున వసియించి (ముక్తు లగుదురు). నారాయణ చరణకమల భక్తిపరాయణత్వంబునఁ జనినవారు నిజేచ్ఛా వశంబున నిరర్గళగమనులై బ్రహ్మాండంబు భేదించి మహోన్నత వైష్ణవపదారూఢులై తేజరిల్లుదురు. ఈశ్వరాధిష్ఠితంబైన ప్రకృతి యంశంబున మహత్తత్త్వ మగు. మహత్తత్త్వాంశంబున నహంకారంబగు. నహంకారాంశంబున శబ్దతన్మాత్రం బగు. శబ్దతన్మాత్రాంశంబున గగన మగు. గగనాంశంబున స్పర్శతన్మాత్రం బగు. స్పర్శ తన్మాత్రాంశంబున సమీరణం బగు. సమీరణాంశంబున రూపతన్మాత్రం బగు. రూపతన్మాత్రాంశంబు వలనఁ దేజం బగు. తేజోంశంబున రసతన్మాత్రం బగు. రసతన్మాత్రాంశంబు వలన జలం బగు. జలాంశంబున గంధతన్మాత్రం బగు. గంధ తన్మాత్రాంశంబునఁ బృథివి యగు. వాని మేళనమునం జతుర్దశ భువనాత్మకంబైన విరాడ్రూపం బగు. ఆ రూపమునకుఁ గోటియోజన విశాలంబైన యండ కటాహంబు ప్రథమావరణంబైన పృథ్వియగు. దీనిఁ బంచాశత్కోటి విశాలం బని కొందఱు పలుకుదురు. అ య్యావరణంబు మీఁద సలిల తేజ స్సమీర గగనాహంకార మహత్తత్త్వంబు లనియెడి యావరణంబులు క్రమంబున నొండొంటికి దశగుణోత్తరాధికంబులై యుండు. అట్టి యేడింటి మీదఁ బ్రకృత్యావరణంబు

మహావ్యాపకం బగు బ్రహ్మాండంబు భేదించి,వైష్ణవ పదారోహణంబు సేయువాఁడు నిర్భయుండై, మెల్లన (లింగదేహంబున) బృథివ్యాత్మకత్వంబు నొంది, యట్టి పృథివ్యాప్తకత్వంబున ఘ్రాణంబునం గంధంబును, జలాత్మకత్వంబున రసనేంద్రియంబున రసంబును, తేజోరూపకత్వంబున దర్శనంబున రూపంబును, సమీరణాత్మకత్వంబున దేహంబున స్పర్శనంబును, గగనాత్మకత్వంబున, శ్రవణంబున శబ్దంబును నతిక్రమించి భూత సూక్ష్మేంద్రియ లయస్థానం బైన యహంకారావరణ సంప్రాప్తుండై, యందు మనోమయంబును దేవమయంబును నైన సాత్త్వికాహంకార గమనంబున మహత్తత్త్వంబు సొచ్చి గుణత్రయంబును లయించిన ప్రధానంబు నొంది,ప్రధానాత్మకత్వంబున దేహంబునుపాధి[1]పరంపరావసానంబునం బ్రకృతిం బాపి యానందమయుండై యానందంబునం బరమాత్మరూపం బైన వాసుదేవ బ్రహ్మమందుఁ గలియు నని చెప్పి వెండియు నిట్లనియె. 32

ఆ. పరమ భాగవతులు పాటించు పథ మిది, యా పథమున యోగి యరిగె నేని
మగుడి రాఁడు వాఁడు మఱి సంశయము లేదు, కల్పశతములైన కౌరవేంద్ర!

వ. వినుము. నీవడిగిన సద్యోముక్తియుఁ గ్రమముక్తియు ననియెడు నీ రెండు మార్గంబులు వేదగీతంబులందు వివరింపంబడియె. వీనిం దొల్లి భగవంతుండైన వాసుదేవుండు బ్రహ్మచేత నారాధితుం డై చెప్పె. సంసార ప్రవిష్టుండైన వానికిఁ దపోయోగాదులైన మోక్షమార్గంబులు పెక్కు గలవు. అందు భక్తిమార్గంబుకంటె సులభంబు లేదు.

—: శుకుఁడు పరీక్షిత్తునకు భక్తిమార్గంబె ముఖ్యంబని తెలుపుట :—

మ. విను డంభోజభవుండు మున్ను మదిలో వేదంబు ముమ్మాఱు [2]మ
ర్మనయజ్ఞత్వము దోఁప నంతయుఁ బరామర్శించి మోక్షంబు ద
క్కిన [3]మార్గంబులవెంట లేదనుచు భక్తిం జింతసేసెన్ జనా
ర్దను నాత్మాకృతి నిర్వికారుఁ డగుచున్ దన్మార్గ నిర్ణేతయై. 35

సీ. అఖిలభూతములందు నాత్మరూపంబున నీశుండు హరి యుండు నెల్లప్రొద్దు
[4]బుద్ధ్యాది లక్షణంబులఁ గానఁబడును [5]మహాసేవనీయుఁ డహర్నిశంబు
వందనీయుఁడు భక్తవాత్సల్య సంతత నియతుఁడై సతతంబు నియతబుద్ధి
నాత్మరూపకుఁ డగు హరికథామృతములు గర్ణపుటంబులఁ గాంక్షదీరఁ

తే. గ్రోలుచుండెడి ధన్యులు గుటిల బహుళ, విషయ మలినీకృ తాంగముల్ వేగ విడిచి
విష్ణుదేవుని చరణారవిందయుగము, కడకు జనుదురు సిద్ధంబు కౌరవేంద్ర. 36

---

1. పరంపరావస్థానంబున(హ.తం.వా.) 2. నెమ్మనమందుం దలపోసి యంతయు(హ.తం.వా.); 3. మార్గంబున లేదటంచు (హ) 4. బుద్ధివిశేషణంబుల (క. చ. ట. జ.) 5. మహాత్సేవనీయుఁడు (తం. వా.)

అధ్యాయము - ౩

క. మానుషజన్మము నొందిన, మానవులకు లభ్యమానమరణులకు మహా
జ్ఞానులకుఁ జేయవలయు విధానము నిగదింపఁబడియె ధరణీనాథా ! 37

వ. వినుము. బ్రహ్మవర్చస కాముఁడైన వానికి *వేదవిభుండగు చతుర్ముఖుండును, నింద్రియపాటవ కామునికి నింద్రుండును, ప్రజాకామునకు దక్షాది ప్రజాపతులును, భోజనకామునకు నదితియు, స్వర్గకామునికి నాదిత్యులును, రాజ్యకామునికి విశ్వదేవతలును, దేశ ప్రజా సాధనకామునికి సాధ్యులును, శ్రీకామునికి దుర్గయు, తేజస్కామునకు నగ్నియు, ధనకామునకు వసువులును, వీర్యకామునకు వీర్యప్రదులగు రుద్రులును, నాయుష్కామునకు నశ్వినీదేవతలును, పుష్టికామునకు భూమియు, ప్రతిష్ఠాకామునికి లోకమాతలైన గగన భూదేవతలును, సౌందర్య కామునకు గంధర్వులును, కామినీకామున కప్సరసయగు నూర్వశియు, సర్వాధి పత్య కామునకు బ్రహ్మయు, కీర్తికామునకు యజ్ఞోపాధికుండగు విష్ణువును, విత్తసంచయ కామునకుం బ్రచేతసుండును, విద్యాకామునకు నుమావల్లభుండును, దాంపత్యప్రీతి కామునకు నుమాదేవియు, ధర్మార్థ కామునకు నుత్తమశ్లోకుండగు విష్ణువును, సంతానకామునకుఁ బితృదేవతలును, రక్షాకామునకు యక్షులును, బలకామునకు మరుద్గణంబులును, రాజత్వ కామునకు మనురూప దేవతలును, శత్రుమరణ కామునకుఁ గోణపాలకుండైన రాక్షసుండును, భోగ కామునకుఁ జంద్రుండును, భజనీయు లగుదురు. మఱియు. 38

క. కామింపకయును సర్వము, గామించియు నైన ముక్తిఁ గామించి తగన్
లో మించి పరమపురుషుని, నేమించి భజించు దత్త్వనిపుణుం డధిపా ! 39

మ. అమరేంద్రాదులఁ గొల్చుభంగి జనుఁ డా యజ్ఞాత్ము సేవింపఁగా
విమలజ్ఞాన విరక్తి ముక్తు లొదవున్ వేయేల భూనాథ ! త
త్కమలాధీశ కథా సుధారస నదీ కల్లోల[1]మాలా పరి
భ్రమ మెవ్వారికి నైనఁ గర్ణయుగళీ పర్వంబు గాకుండునే ? 40

వ. అని రాజునకు శుకుండు సెప్పె ననిన విని శౌనకుండు సూతున కిట్లనియె. 41

---

* బ్రహ్మణస్పతిం (మూలము); బ్రహ్మణస్పతిం, బృహస్పతిం (శ్రీధరవ్యాఖ్యా); బ్రహ్మణస్పతిం వేదపతిం బ్రహ్మాణం (మఱియొక వ్యాఖ్య).

1. మాలావళీ (హ).

క. వర తాత్పర్యముతో నిటు, భరతాన్వయ విభుఁడు శుకుని పలుకులు విని స
త్వరతా యుతుఁడై శ్రేయ, స్కరతామతి నేమి యడిగె ? గణుతింపఁగదే ! 42

క. ఒప్పెడి హరికథ లెయ్యవి చెప్పెడినో యనుచు మాకుఁ జిత్తోత్కంఠల్
గుప్పలు గొనుచున్నవి రుచు, లుప్పతిల సీ్ని మనోహ రోక్తులు వినఁగన్. 43

వ. అనిన విని సూతుం డిట్లనియె. 44

క. తూలెడి కూఁకటితోడసు, బాలురతో నాడుచుండి బాల్యమున మహీ
పాలుఁడు హరిచరణార్చన, [1]హేలల తోడుతను నుండె నెంతయు నియతిన్. 45

వ. అట్టి పరమ భాగవతుండైన పాండవేయునకు వాసుదేవ పరాయణుం డైన
శుకుం డిట్లనియె. 46

సీ. వాసుదేవ శ్లోక వార్త లాలింపుచుఁ గాల మే పుణ్యుండు గడుపుచుండు
నతని యాయువు దక్క,[2]నన్యుల యాయువు నుదయాస్తమయముల నుగ్రకరుఁడు
వంచించి కొనిపోవువాఁ డది యెఱుఁగక జీవింతుఁ బెక్కేండ్లు సిద్ధ మనుచు,
నంగనా పుత్ర గేహారామ విత్తాది సంసార హేతుక సంగసుఖముఁ

తే. దగిలి వర్తింపఁ గాలము తఱి యెఱింగి, దండధర కింకరులు వచ్చి తాడనములు
సేసి కొనిపోవఁ బుణ్యంబు సేయ నైతిఁ, బాపరతి నైతి నని బిట్టుఁ బలవరించు.

వ. అది గావున. 48

సీ. అలరు జొంపములతో నభ్రంకషంబులై బ్రతుకవే ? వనములఁ బాదపములు
ఖాదన మేహనాకాంక్షలఁ బశువులు జీవింపవే ? గ్రామ సీమలందు
నియతిమై నుశ్శ్వాస నిచ్ఛ్వాస పవనముల్ ప్రాపింపవే ? చర్మ భస్త్రికలును
గ్రామసూకర శునక శ్రేణు లింటింటఁ దిరుగవే ! దుర్భోగ దీనవృత్తి

తే. నుష్ట్ర ఖరములు మోయవే యురుభరములు, పుండరీకాక్షు నెఱుఁగని పురుషపశువు
లడవులందు నివాసములందుఁ బ్రాణ, విషయ భర వృత్తితో నుంట విఫల మధిప !

సీ. విష్ణు కీర్తనములు వినని కర్ణంబులు కొండల బిలములు కువలయేశ !
చక్రి పద్యంబులు చదువని జిహ్వలు కప్పల జిహ్వలు కౌరవేంద్ర !
శ్రీమనోనాథు వీక్షింపని కన్నులు కేకి పింఛాక్షులు కీర్తిదయిత !
కమలాక్షు పూజకుఁ గాని హస్తంబులు శవము హస్తంబులు సత్యవచన !

---

1. హేలాలనుఁ దగుచునుండె (హ. తం. వా.) హేలాలన నియతినుండె (జ); 2. నన్యనరా
యువు (క. ట. త.)

ఆ. హరి పద తులసీద ళామోదరతి లేని, ముక్కు పందిముక్కు మునిచరిత్ర !
గరుడగమను భజనగతి లేని పదములు, పాదపముల పాదపటల మనఘ ! 50

సీ. నారాయణుని దివ్య నామాక్షరములపైఁ గరఁగని మనములు గఠిన శిలలు
మురవైరి కథలకు ముదితాశ్రు రోమాంచ మిళితమై యుండని మేను మొద్దు
చక్రికి మ్రొక్కని జడుని యౌదల నున్న కనక కిరీటంబు గట్టె మోపు
మాధవార్పితముగా మనని మానవు సిరి వన దుర్గ చంద్రికా వైభవంబు

ఆ. కైటభారి భజన గలిగి యుండని వాఁడు, గాలిలోననుండి కదలు శవము
కమలనాభు పదము గనని వాని బ్రతుకు, [1]పసిఁడికాయలోని ప్రాణిబ్రతుకు. 51

అధ్యాయము – ౪

వ. అని యిట్లు పలికిన వైయాసి వచనంబుల నౌత్తరేయుండు గందళిత హృద
యుండై నిర్మలమతివిశేషంబున. 52

ఆ. సుతుల హితుల విడిచి చుట్టాల విడిచి యి, ల్లాలి విడిచి [2]పశు గృహాళి విడిచి
రాజు హృదయ మిడియె రాజీవనయనుపై, ధనము విడిచి జడ్డుఁదనము విడిచి.

వ. ఇట్లు మృత్యుభయము నిరసించి, ధర్మార్థ కామంబులు సన్న్యసించి, పురుషోత్తము
నందు జిత్తంబు విన్యసించి, హరిలీలా లక్షణంబు లుపన్యసింపు మను తలంపున
నరేంద్రుం డిట్లనియె. 54

క. సర్వాత్ము వాసుదేవుని, సర్వజ్ఞుఁడవైన నీవు సంస్తుతిసేయన్
సర్వభ్రాంతులు వదలె మ, హోర్వీసురవర్య ! మానసోత్సవ మగుచున్. 55

సీ. ఈశుండు హరి విష్ణుఁ డీ విశ్వమంతయుఁ బుట్టించు రక్షించుఁ బొలియఁజూచు
బహు శక్తియుతుఁ డగు భగవంతుఁ డవ్యయుఁ డాది నే శక్తుల నాశ్రయించి
బ్రహ్మ శక్రాది రూపముల వినోదించెఁ గ్రమముననో యేకకాలముననొ
ప్రకృతిగుణంబులఁ బట్టి గ్రహించుట యేకత్వమున నుండు నీశ్వరుండు

ఆ. భిన్నమూర్తి యగుచుఁ బెక్కు విధంబుల, నేల యుండు నతని [3]కేమి వచ్చె
నుండకున్నఁ దాపసోత్తమ ! తెలుపవే !, వేడ్కతోడ నాకు వేదవేద్య ! 56

వ. అనిన నుత్తరానందను వచనంబులకు నిరుత్తరుండు గాక సదుత్తర ప్రదాన
కుతూహలుండై లోకోత్తర గుణోత్తరుండైన తాపసోత్తముండు దన మనంబున.

---

1. పసిరికాయలోని (హ) 2. బహుబలాళి (హ. తం. వా.) 3. కేమిచిక్కె (శ. చ. ట.);

మ. పరుఁడై యీశ్వరుఁడై మహామహిముఁడై ప్రాదుర్భవ స్థాన సం
హరణ క్రీడనుఁడై త్రిశక్తి యుతుఁడై యంతర్గత జ్యోతియై
పరమేష్ఠి ప్రముఖామరాధిపులకున్ [1]బ్రాపింప రాకుండు దు
స్తర మార్గంబునఁ దేజరిల్లు హరికిం దత్త్వార్థినై మ్రొక్కెదన్. 58

వ. మఱియు సజ్జన దురిత సంహారణుండును, దుర్జన నివారకుండును, నఖిల సత్త్వరూపకుండును, పరమహంసాశ్రమ ప్రవర్తమాన మునిజన హృదయ కమల కర్ణికా మధ్యదీపకుండును, సాత్వత శ్రేష్ఠుండును, పరమ భక్తియుక్త సులభుండును, భక్తిహీన జన దుర్లభుండును, నిరతిశయ నిరుపమ నిరవధిక ప్రకారుండును, నిజస్వరూప బ్రహ్మ విహారుండును నైన యప్పరమేశ్వరునకు నమస్కరించెద. 59

ఉ. ఏ విభు వంద నార్చనము లే విభు చింతయు నామకీర్తనం
బే విభు లీల లద్భుతము లెవ్వని సంశ్రవణంబు సేయ దో
షావలిఁ బాసి లోకము శుభాయతవృత్తిఁ జెలంగు నంద్రు నే
నా విభు నాశ్రయించెద నఘౌఘ [2]నివర్తను భద్రకీర్తనున్. 60

ఉ. ఏ పరమేశు పాదయుగ మెప్పుడుఁ గోరి భజించి నేర్పరుల్
లోపలి బుద్ధిలో నుభయ లోకములందుల [3]సక్తిఁ బాసి యే
తాపము లేక బ్రహ్మగతిఁ దారు గతశ్రములై జరింతు రే
నా పరమేశు మ్రొక్కెద నఘౌఘ [3]నివర్తను భద్రకీర్తనున్. 61

చ. తపములు సేసినైన మఱి దానము లెన్నియుఁ జేసినైన నే
జపములు సేసినైన ఫలసంచయ మెవ్వనిఁ జేర్పకున్న హే
యపదములై దురంత విప దంచిత రీతిగ నొప్పుచుండు న
య్యపరిమితున్ భజించెద నఘౌఘ ని[4]వర్తను భద్రకీర్తనున్. 62

మ. యవన వ్యాధ పుళింద హూణ [5]శక కంకాభీర చండాల సం
భవులుం దక్కిన పాపవర్తనులు నే భద్రాత్ము సేవించి భా
గవత శ్రేష్ఠుల డాసి శుద్ధతనులన్ గల్యాణులై యుందు రా
యవికారుం బ్రభవిష్ణు నాదుమదిలో నశ్రాంతమున్ మ్రొక్కెదన్. 63

---

1. భావింపరాకుండు (చ. ట.) 2, 3, 4. నివృత్తిదు భద్రకీర్తిదుణ (హ). 5. కష (తం. వా.)
"కిరాత హూణాంధ్ర పుళింద పుల్కసా, ఆభీర కంకా యవనాః కసాదయః" (మూ. 4-18)

మ. తపముల్ సేసిననో మనోనియతినో దాన[1]వ్రతప్రీతినో
జపమంత్రంబులనో శ్రుతిస్మృతులనో సద్భక్తినో యెట్లు ల
బ్ధపదుం డౌ నని బ్రహ్మ రుద్ర ముఖరుల్ భావింతు రెవ్వాని న
య్యపవర్గాధిపుఁ డాత్మమూర్తి సులభుం డౌఁ గాక నా కెప్పుడున్. 64

క. శ్రీపతియు యజ్ఞపతియుఁ బ్రజాపతియున్ బుద్ధిపతియు జగదధిపతియున్
భూపతియు యాదవ శ్రే, ణీపతియుం గతియు నైన నిపుణు భజింతున్. 65

మ. [2]అణువో కాక కడు న్మహా[3]విభవుఁడో యచ్ఛిన్నుఁడో ఛిన్నుఁడో
[4]గుణియో నిర్గుణియో యటంచు విబుధుల్ గుంఠీభవత్తత్త్వ మా
ర్గణులై యే విభు పాదపద్మ భజనోత్కర్షంబులన్ దత్త్వవి
తృణముం జేసెద రట్టి విష్ణుఁ బరమున్ సర్వాత్ము సేవించెదన్. 66

మ. జగ దుత్పాదనబుద్ధి బ్రహ్మకు మదిన్ సంధింప నూహించి యే
భగవంతుండు సరస్వతిం బనుప నా పద్మాస్య దా నవ్విభున్
మగనింగా వరియించి తద్భువన సామ్రాజ్యస్థితిన్ సృష్టిపా
రగుఁ జేసెన్ మును బ్రహ్మ నట్టి[5] ఘను నారంభింతు సేవింపఁగన్. 67

సీ. పూర్ణుఁ డయ్యును మహాభూత పంచక యోగమున మేనులను బురములు సృజించి
పురములలోనుండి పురుషభావంబున దీపించు [6]నెవ్వఁడు ధీరవృత్తిఁ
బంచభూతములను బదునొకం డింద్రియ, ముల బ్రకాశింపించి భూరిమహిమ
షోడశాత్మకుఁ డన శోభిల్లి జీవత్వనృత్య, వినోదంబు నెఱపుచుండు

తే. నట్టి భగవంతుఁ డవ్యయుఁ డచ్యుతుండు, మానసోదిత వాక్పుష్పమాలికలను
మంజు నవరస మకరంద మహిమ లుట్ట, శిష్టహృద్భావ లీలలఁ జేయుఁగాత. 68

ఉ. మానధనుల్ మహాత్ములు సమాధినిరూఢులు య న్ముఖాంబుజ
[7]ధ్యాన మరంద పానమున [8]నాత్మభయంబులఁ బాసి ముక్తులై
లూనత నొంద రట్టి మునిలోక శిఖామణికిన్ విశంకటా
జ్ఞాన తమో నభోమణికి *సాధుజనాగ్రణి కేను మ్రొక్కెదన్. 69

వ. అని యిట్లు హరి గురు వందనంబు సేసి శుకయోగీంద్రుం డిట్లనియె. 70

---

1. వ్రతావృత్తినో (చ. ట. త.) 2. అణుఁడో (హ) 3. మహిముఁడో (చ) 4. గుణుఁడో నిర్గుణుఁడో (క. ట. జ. డ.) 5. గుణి (హ. తం. వా.) 6. నెపుడు నదీనవృత్తి (హ). 7. జ్ఞాన (హ) 8. జన్మభయంబుల (హ) * భగవతే వేదవ్యాసాయ వేధసే (మూలము)

మ. అవిరోధంబున నీవు న న్నడుగు నీ యర్థంబు మున్ బ్రహ్మ మా
ధవుచేతన్ విని నారదుం డడిగినన్ దథ్యంబుగాఁ జెప్పె మా
నవ లోకేశ్వర ! నారదుండు వెనుకన్ నాకుం బ్రసాదించె సం
శ్రవణీయంబు మహాద్భుతంబు విను మా సందేహ [1]విచ్ఛేదమున్ 71

అధ్యాయము - ౫

—: నారదుండు బ్రహ్మను ప్రపంచ ప్రకారం బడుగుట :—

వ. నారదుండు బ్రహ్మ కిట్లనియె. 72

మ. చతురాస్యుండవు వేల్పు పెద్దవు జగ త్సర్గానుసంధాయి వీ
శ్రుతిసంఘాతము నీ ముఖాంబుజములన్ శోభిల్లు శబ్దార్థ సం
యుతమై సర్వము నీ కరామలకమై యుండుం గదా ! భారతీ
సతి యిల్లా లఁట నీకు నో జనక ! నా సందేహమున్ బాపవే ! 73

శా. [2]ప్రారంభాది వివేక మెవ్వఁ [3]డొ సఁగున్ ? బ్రారంభ సంప త్తి కా
ధారం బెయ్యది ? యేమి హేతువు ? [4]యదర్థం బే స్వరూపంబు సం
సారానుక్రమ మూర్ణనాభి పగిదిన్ [5]సాగింతు వెల్లప్పుడున్
[6]బారం బెన్నఁడు లేదు నీమనువు [7]దుష్ప్రాపంబు వాణీశ్వరా ! 74

శా. నాకుం జూడఁగ నీవు రాజ వనుచున్నాఁడన్ యథార్థస్థితిన్
నీ కంటెం ఘనుఁ డొక్క రాజు గలఁడో నీ వింతకున్ రాజవో
నీ కే లాభము రాఁ దలంచి జగముల్ నిర్మించె దీ చేతనా
నీకం బెందు జనించు నుండు నణఁగున్ నిక్కంబు భాషింపుమా. 75

మ. సదస త్సంగతి నామ రూప గుణ దృశ్యంబై న విశ్వంబు నీ
వ్యా దధీనంబు గదా ! ఘనుల్ సములు నీ కెవ్వారునున్ లేరు నీ
పద మత్యున్నత మిట్టి నీవు తపముల్ ప్రావీణ్య యుక్తుండవై
మది నే యీశ్వరుఁ గోరి చేసితివి త న్మార్గంబు సూచింపవే. 76

---

1. విచ్ఛేదివై (హ. తం. వా.). 2. ప్రారంభించు (తం. వ్రా. ప్ర. కొన్నింట). 3. డొనగెఁ (హ) 4. యథార్థం....(క. ద.) 5. సాగించె దొక్కప్పుడుఁ (హ) 6. భారం బెన్నఁడు (వా) 7. దుష్ప్రావ్యంబు (త) దుష్పారంబు (ద).

ా. అంభోజాసన! నీకు నీశుఁడు గలం డంచేనిఁ ద త్ప్రశ్నమం
దంభోజాతభవాండ మే విభుని లీలాపాంగ సంభ్రాంతిచే
సంభూతంబగు వర్తమానమగు సంఛన్నంబగున్ ద ద్విభున్
సంభావింపఁగ వచ్చునే తలఁప నే చందంబు వాఁ డాకృతిన్. 77

. తోయజ సంభవ! నా కీ, తోయము వివరింపు చాలఁ దోఁచిన నే నా
తోయము వారికి నన్యుల, తోయములం జెందకుండ ధ్రువ మెఱిఁగింతున్. 78

ు. దేవా! భూత భవిష్య ద్వర్తమానంబులగు వ్యవహారంబులకు నీవ విభుండవు. నీ వెఱుంగని యర్థం బించుకయు లేదు, విశ్వప్రకారంబు వినిపింపు మనిన విని వికసిత ముఖుండై విరించి యిట్లనియె. 79

. రారా? బుధులు విరక్తులు, గారా? యీరీతి నడుగఁగా నేరరు వి
స్మేరావహము భవ న్మత,మౌరా! [1]నాపైడి మర్మ మడిగితి వత్సా! 80

ా. నానా స్థావర జంగమ ప్రకరముల్ నాయంత నిర్మింప వి
న్నాణం బేమియు లేక తోట్రుపడఁగా నాకుఁ సమస్తాను సం
ధానారంభ విచక్షణత్వము మహోదారంబుగా నిచ్చె ము
న్నే నా యీశ్వరు నాజ్ఞఁ గాక జగము న్నిర్మింప శక్తుండనే. 81

ఁ. అనఘా! విశ్వము నెల్ల దీప్తముగఁ జేయఁ నే సమర్థుండనే?
యిన చంద్రానల తారకాగ్రహ గణం బే రీతి నా రీతి నె
వ్వని దీప్తిం బ్రతిదీప్త మయ్యె భువనవ్రాతంబు, ద ద్దీప్తిచే
ననుదీప్తం బగు నట్టి యీశ్వరున కే నశ్రాంతముఁ మ్రొక్కెదన్. 82

ఁ. వినుమా యీశ్వరు దృష్టిమార్గమున నావేశింప శంకించి సి
గ్గున సంకోచము నొందు మాయవలనం గుంఠీభవ త్ప్రజ్ఞచే
నను లోకేశ్వరుఁ డంచు [2]మ్రొక్కు మతిహీన వ్రాతముం జూచి నే
ననిశంబు న్నగి ధిక్కరింతు హరిమాయా కృత్యమంచుఁ సుతా! 83

ు. మఱియు దేహంబునకు ద్రవ్యంబులైన మహాభూతంబులును, జన్మనిమిత్తంబులైన కర్మంబులును, [3]కర్మక్షోభకంబైన కాలంబును, కాల పరిణామ హేతువైన స్వభావంబును, భోక్తయైన జీవుండును, వాసుదేవుండుగా నెఱుంగుము.

---

1. వా తోఁడి (హ); నా విభుని (వా); నా దయిన (జ) 2. మ్రొక్కులిడు (క. ట. త. జ. డ.
. బ.)

వాసుదేవ వ్యతిరిక్తంబులేదు. సిద్ధంబు.(నారాయణ నియమ్యంబులు లోకంబులు) దేవతలు నారాయణ శరీర సంభూతులు వేద యాగ తపో యోగ గతి విజ్ఞానంబులు నారాయణపరంబులు. (జ్ఞానసాధ్యం బగు ఫలంబు నారాయణాధీనంబు) కూటస్థుండు, సర్వాత్మకుండు, సర్వద్రష్టయు నైన యీశ్వరుని కటాక్ష విశేషంబున సృజియింపంబడి, ప్రేరితుండనై, సృజ్యంబైన ప్రపంచంబు సృజింపుచుండుదు. నిర్గుణుం డైన యీశ్వరుని వలన రజస్సత్త్వ తమో గుణంబులు ప్రభూతంబులై, యుత్పత్తి స్థితి లయంబులకుఁ జాలుపడి, కార్య కారణ కర్తృత్వ భావంబులందు ద్రవ్యంబులైన మహాభూతంబులు, జ్ఞానమూర్తులైన దేవతలు, క్రియారూపంబులైన యింద్రియంబులు, నాశ్రయంబులుగా నిత్యముక్తుండయ్యును, మాయా సమన్వితుండైన జీవుని బంధించు. జీవులకు నావరణంబులై యుపాధిభూతంబులైన మూఁడు లింగంబులం జేసి పరులకు [1]లక్షితంబుగాక తనకు లక్షితంబైన తత్త్వంబు గల యీశ్వరుండీ విధంబునం గ్రీడించుచుండు. 84

క. ఆ యీశుఁ డనంతుఁడు హరి, నాయకుఁ డీ భువనములకు నాకున్ నీకున్
మాయకుఁ బ్రాణివ్రాతము, [2]కేయెడలఁ లేదు నీశ్వ రేతరము సుతా! 85

వ. వినుము మాయా[3]విభుం డైన యీశ్వరుండు దన మాయం జేసి దైవయోగంబునం బ్రాప్తంబులైన కాల [4]జీవాదృష్ట స్వభావంబులు వివిధంబులు సేయ నిశ్చయించి గైకొనియె. ఈశ్వరాధిష్ఠితంబైన మహత్తత్త్వంబు వలన (నగు కాలంబున గుణవ్యతికరంబును, స్వభావంబునఁ బరిణామంబును, జీవాదృష్టభూతంబైన కర్మంబున జన్మంబును నయ్యె. రజస్సత్త్వంబులచే నుపబృంహితమై వికారంబు నొందిన మహత్తత్త్వంబు వలనం) దమఃప్రధానంబై [5]ద్రవ్యజ్ఞాన క్రియాత్మకం బగు నహంకారంబు గలిగె. అదియు రూపాంతరంబు నొందుచు, ద్రవ్య శక్తియైన తామసంబు, క్రియాశక్తియైన రాజసంబు, జ్ఞాన శక్తియైన సాత్త్వికంబును నన మూఁడు విధంబు లయ్యె. అందు భూతాదియైన తామసాహంకారంబు వలన నభంబు గలిగె. నభంబునకు సూక్ష్మరూపంబు, ద్రష్టృ దృశ్యంబులకు బోధకం బైన శబ్దంబు గుణం బగు. నభంబు వలన వాయువు గలిగె. వాయువునకుఁ బరాన్వయంబున శబ్దంబు స్పర్శంబు నను రెండు గుణంబులు గలిగి యుండును. అది దేహంబునం దుండుటం జేసి ప్రాణరూపంబై యింద్రియ మనశ్శరీరపాటవంబు లైన యోజ స్సహోబలంబులకు హేతువై

1. పరిక్షిప్తంబుగాక (క-బ) 2. కేయెడలన్ లేద (తం); కీయెడలఁ లేద (వా); కేయెడలఁ జూడ (క-బ) 3. విదుండైన (వా) 4. జీవాదృష్ట (చ.త.బ) 5. దివ్యజ్ఞాన (తం.వా.హ)

వర్తించు. వాయువు వలన రూప స్పర్శ శబ్దంబు లనియెడి గుణంబులు మూఁటి
తోడఁ దేజంబు గలిగె. తేజంబు వలన రస రూప స్పర్శ శబ్దంబు లనియెడు
నాలుగు గుణంబులతోడ జలంబు గలిగె. జలంబు వలన గంధ రస రూప స్పర్శ
శబ్దంబు లనియెడి గుణంబు లయిదింటితోడం బృథివి కలిగె. వైకారికంబైన
సాత్త్వికాహంకారంబు వలనఁ జంద్ర దైవతంబైన మనంబు గలిగె. మఱియు
దిక్కులు, వాయువు, అర్కుండు, ప్రచేతస్సు, అశ్వినులు, వహ్ని, ఇంద్రుండు,
ఉపేంద్రుండు, మిత్రుండు, ప్రజాపతియు ననియెడి దశదేవతలు గలిగిరి.
తైజసంబైన రాజసాహంకారంబువలన దిగ్దైవతంబైన శ్రవణేంద్రియంబు,
వాయుదైవతంబైన త్వగింద్రియంబు, సూర్యదైవతంబైన నయనేంద్రియంబు,
ప్రచేతోదైవతంబైన రసనేంద్రియంబు, అశ్వినీ దైవతంబైన ఘ్రాణేంద్రియంబు,
వహ్ని దైవతంబైన వాగింద్రియంబు, ఇంద్రదైవతంబైన హస్తేంద్రియంబు,
ఉపేంద్ర దైవతంబైన పాదేంద్రియంబు, మిత్ర దైవతంబైన గుదేంద్రియంబు,
ప్రజాపతి దైవతంబైన గుహ్యేంద్రియంబు ననియెడి దశేంద్రియంబులును,
బోధజన కాంతఃకరణైక భాగంబైన బుద్ధియుఁ, గ్రియాజన కాంతః కరణంబైన
ప్రాణంబును గలిగె. ఇట్టి శ్రోత్రాదులగు దశేంద్రియంబులతోఁ గూడిన భూతేం
ద్రియ మనోగుణంబులు వేర్వేఱుగ (బ్రహ్మాండ శరీర నిర్మాణంబునం దసమ
ర్థంబులగు నపుడు భగవచ్ఛక్తి ప్రేరితంబు లగుచు నేకీభవించి సమష్టి వ్యష్ట్యాత్మ
కత్వంబు నంగీకరించి చేతనాచేతనంబులం గల్పించె). అట్టి యండంబు వర్షాయుత
సహస్రాంతంబు దనుక (జలంబునం దుండె. కాల కర్మ స్వభావంబులం దగులు
వడక సమస్తమును జీవయుక్తముగఁ జేయు నీశ్వరుం డచేతనంబును సచేతనం
నంబుగ నొనర్చె). అంతఁ గాలకర్మ స్వభావ ప్రేరకుం డైన పరమేశ్వరుండు జీవ
రూపంబున మహావరణ జలమధ్య స్థితంబైన బ్రహ్మాండంబులోను చొచ్చి సవిస్త
రంబు గావించి *(యట్టి యండంబు భేదించి నిర్గమించె. ఎట్లంటేని.) 86

క. భువనాత్మకుఁ డా యీశుఁడు, భవనాకృతితోడ నుండు బ్రహ్మాండంబున్
వివరముతోఁ బదునాలుగు, వివరంబులుగా నొనర్చె విశదంబుగన్. 87

మ. బహు పాదోరు భుజానన నేత్రణ శిరః ఫాల శ్రవో యుక్తుఁడై
విహరించున్ బహుదేహి దేహగతుఁడై విద్వాంసు లూహించి త
ద్బహురూపావయవంబులన్ భువన సంపత్తిన్ విచారింతు రా
మహనీ యాద్భుతమూర్తి యోగిజన [1]హృ న్మాన్యుండు మేధానిధీ! 88

1. హృన్మాన్యంబు (చ. త. జ. డ. ద.బ)
*తాళ పత్ర ప్రతులందు లేదు. (మూలము.)

వ. వినుము చతుర్దశ లోకంబులందు, మీఁది యేడులోకంబులు, శ్రీ మహావిష్ణువునకుం గటిప్రదేశంబున నుండి యూర్ధ్వదేహ మనియునుఁ గ్రింది యేడు లోకంబులు జఘంబున నుండి యధోదేహ మనియునుం బలుకుదురు. ప్రపంచ శరీరకుం డగు భగవంతుని ముఖంబు వలన బ్రహ్మకులంబు, బాహువుల వలన క్షత్రియకులంబు, ఊరువుల వలన వైశ్యకులంబు, పాదంబు వలన శూద్రకులంబు జనియించె నని చెప్పుదురు. భూలోకంబు గటి ప్రదేశంబు, భువర్లోకంబు నాభి, సువర్లోకంబు హృదయంబు, మహర్లోకంబు వక్షంబు, జనలోకంబు గ్రీవ, తపోలోకంబు [1] స్తనద్వయంబు, సనాతనంబును బ్రహ్మ నివాసంబును నైన సత్యలోకంబు శిరంబు, కటిప్రదేశం బతలంబు, తొడలు వితలంబు, జానువులు సుతలంబు, జంఘలు దలాతలంబు, గుల్ఫంబులు మహాతలంబు, పాదాగ్రంబులు రసాతలంబు, పాదతలంబు పాతాళంబు నని (లోకమయుంగా) భావింతురు. కొందఱు మఱియుం బాదతలంబు వలన భూలోకంబును, నాభి వలన భువర్లోకంబును, శిరంబు వలన స్వర్లోకంబును గలిగె నని లోకకల్పనంబు నెన్నుదురు.

అధ్యాయము - ౬

పురుషోత్తముని ముఖంబువలన సర్వజంతు వాచాజాలంబును దదధిష్ఠాత యగు వహ్నియు నుదయించె. చర్మ రక్త మాంస మేద శ్శల్య మజ్జా శుక్లంబులు సప్త ధాతువు లందురు. పక్షాంతరంబున రోమ త్వ ఙ్మాం సాస్థి స్నాయు మజ్జాది ప్రాణంబులను సప్త ధాతువు లని యందురు. అందు రోమంబు లుష్ణి క్ఛందం బనియు, త్వక్కు గాత్రీ ఛందం బనియు, మాంసంబు త్రిష్టు ప్ఛందం బనియు, స్నాయు వనుష్టు ప్ఛందం బనియు, అస్థి జగతీ ఛందం బనియు, మజ్జ పఙ్క్తి చ్ఛందం బనియు, ప్రాణంబులు బృహతీ ఛందం బనియు నాదేశింతురు. హవ్య కవ్యామృ తాన్నంబులకు మధురాది షడ్రసంబులకు రసనేంద్రియంబునకు రసాధీశ్వరుండైన వరుణునికిని హరి రసనేంద్రియంబు జన్మస్థానంబు. సర్వప్రాణాదులకు వాయువునకు విష్ణు నాసికా వివరంబు నివాసంబు. సమీప దూర వ్యాపి గంధంబులకు నోషధులకు నశ్వినీ దేవతలకు భగవంతుని ఘ్రాణేంద్రియంబు నివాసంబు. దేవలోక సత్యలోకంబులకుఁ దేజంబునకు సూర్యునికి సకల చక్షువులకు లోకలోచను చక్షురింద్రియంబు స్థానంబు. దిశలకు నాకాశంబునకు శ్రుతి భూతంబులైన యంశంబులకు శబ్దంబునకు సర్వేశ్వరుని కర్ణేంద్రియంబు జన్మ

1. లలాటంబు (క.బ)

స్థానంబు. వస్తుసారంబులకు వర్ణనీయ సౌభాగ్యంబులకుం బరమ పురుషుని గాత్రంబు భాజనంబు. స్పర్శంబునకు వాయువునకు సకల స్నిగ్ధంబులకు దివ్య దేహుని దేహేంద్రియంబు గేహంబు. యూప ప్రముఖ యజ్ఞోపకరణ సాధనంబు లగు తరు గుల్మ లతాదులకుఁ బురుషోత్తముని రోమంబులు మూలంబులు. శిలా లోహంబులు సర్వమయుని నఖంబులు. మేఘజాలంబులు హృషీకేశుని కేశంబులు. మెఱుంగులు విశ్వేశ్వరుని శ్మశ్రువులు. భూ ర్భువ స్స్వ ర్లోక రక్షకులైన లోకపాలకుల పరాక్రమంబులకు, భూరాది లోకంబుల క్షేమంబునకు, శరణంబునకు, నారాయణుని విక్రమంబులు నికేతనంబులు. సర్వ కామంబులకు నుత్తమంబులైన వరంబులకుఁ దీర్ఘపాదుని పాదారవిందంబు లాస్పదంబులు. జలంబులకు, శుక్లంబునకు, పర్జన్యునకు, ప్రజాపతి సర్గంబునకు, సర్వేశ్వరుని మేఢ్రంబు సంభవనిలయంబు. సంతానంబునకుఁ, గామాది పురుషార్థంబులకుఁ, జిత్త సౌఖ్యరూపంబు లగు నానందంబులకు, శరీరసౌఖ్యంబునకు నచ్యుతుని యుపస్థేంద్రియంబు స్థానంబు. యమునికి, మిత్రునికి, మలవిసర్గంబునకు భగవంతుని పాయ్వింద్రియంబు భవనంబు. హింసకు నిరృతికి మృత్యువునకు నిరయంబునకు నిఖిలరూపకుని గుదంబు నివాసంబు. పరాభవంబునకు, నధర్మంబునకు నవిద్యకు ననంతుని పృష్ఠభాగంబు సదనంబు. నద నదీ నివహంబునకు నీశ్వరుని నాడీ సందోహంబు జన్మమందిరంబు. పర్వతంబులకు నధోక్షజుని శల్యంబులు జనక స్థలంబులు. ప్రధానంబునకు నన్నరసంబునకు సముద్రంబులకు భూతలయంబునకు బ్రహ్మాండ గర్భుని యుదరంబు నివేశంబు. మనో వ్యాపార రూపంబగు లింగ శరీరంబునకు మహామహిముని హృదయంబు [1]సర్గభూమి యగు. మఱియు. 89

ఆ. నీల కంధరునకు నీకు నాకు సనత్కు, మార ముఖ్య సుత సమాజమునకు
ధర్మ సత్త్వ బుద్ధి తత్త్వములకు నీశ్వ, రాత్మ వినుము పరమమైన నెలవు. 90

సీ. నర సురాసుర పితృ నాగ కుంజర మృగ గంధర్వ యక్ష రాక్షస మహీజ
సిద్ధ విద్యాధర జీమూత చారణ గ్రహ తార కాప్సరోగణ విహంగ
భూత తటి ద్వసు పుంజంబులును నీవు ముక్కంటియును మహామునులు నేను
సలిల నభస్స్థల చరములు మొదలైన వివిధ జీవులతోడి విశ్వమెల్ల

ఆ. విష్ణుమయము పుత్ర ! వేయేల బ్రహ్మాండ, మతని జేనలోన నణఁగి యుండు
బుద్ధి నెఱుఁగరాదు భూత భవ ద్భవ్య, లోకమెల్ల విష్ణులోన నుండు. † 91

---

1. సత్వభూమి (క. త. ద. బ.) † ఈ 91 వ పద్యము తరువాత (తం) ప్రతిలో ఒక కంద పద్యమును ఒక వచనమును అధికముగా నున్నవి. ఇవి తాళపత్ర ప్రతులందు లేవు.

క. మండలములోన భాస్కరుఁ, డుండుచు [1]జగములకు దీప్తి నొసఁగెడి క్రియ బ్ర
హ్మాండములోపల నచ్యుతుఁ, డుండుచు బహిరంతరముల నొగి వెలిఁగించున్. 92

*ఉ. అట్టి యనంతశక్తి జగదాత్ముని నాభి సరోజమందు నేఁ
బుట్టి యజింపఁగా మనసు పుట్టిన యజ్ఞ పదార్థ జాతముల్
నెట్టన గానరామికిని నిర్మలమైన తదీయ రూపమున్
గట్టిగ బుద్ధిలో నిలిపి కంటి నుపాయము నామనంబునన్. 93

సీ. పశు యజ్ఞవాట యూపస్తంభ పాత్ర మృద్ఘట శరావ వసంత కాలములును
స్నేహౌషధీ బహు శోహ చాతుర్హోత్ర మత నామధేయ సన్మంత్రములును
సంకల్ప ఋగ్యజు స్సామ నియుక్త వషట్కార మంత్రాను చరణములును
[2]దక్షిణల్ దేవతా ద్యనుగత తంత్ర వ్రతోద్దేశ ధరణీసురోత్త మాదు

తే. లర్పణంబులు బోధాయ నాది కర్మ సరణి, మొదలగు యజ్ఞోపకరణ సమితి
యంతయునున మ్మహాత్మునియవయవములు, గాఁగఁ గల్పించి విధివత్ప్రకారమునను.

క. యజ్ఞాంగి యజ్ఞఫలదుఁడు, యజ్ఞేశుఁడు [3]యజ్ఞభోక్త యగు భగవంతున్
యజ్ఞపురుషుఁగా మానస, యజ్ఞముఁ గావించితిం ద దర్పణబుద్ధిన్. 95

క. అప్పుడు [4]బ్రాహ్మణు లెల్లం, దప్పక ననుఁ జూచి సముచిత క్రియు లగుచో
న ప్పరమేశున కభిమత, మొప్పఁగఁ దగు సప్తతంతువును గావింపన్. 96

చ. మనువులు దేవ దానవులు మానవనాథులు మర్త్యకోటి దా
రనయము వారివారికిఁ బ్రియంబగు దేవతలన్ భజింపుచున్
ఘనతరనిష్ఠ యజ్ఞములు గైకొని చేసిరి తత్ఫలంబు ల
య్యనుపమ మూర్తి యజ్ఞమయుఁడైన రమావరునందుఁ జెందఁగన్. 97

క. సువ్యక్త [5]తంత్రరూపకుఁ, డవ్యక్తుఁ డనంతుఁ డభవుఁ డచ్యుతుఁ డీశుం
డవ్యయుఁ డగు హరి సురగణ, సేవ్యుఁడు క్రతుఫలదుఁ డగుటఁ జేసిరి మఖముల్.

క. అగుణుం డగు పరమేశుఁడు, జగములు గల్పించు కొఱకుఁ జతురత మాయా
సగుణుండగుఁ గావున హరి, భగవంతుం డనఁగఁ బరఁగె భవ్యచరిత్రా! 99

---

1. నావరణపటలి (త. జ. డ. బ.) * ఇచ్చటినుండి వెలిగందల నారయ కవిత్వమని ముద్రిత ప్రతులలోఁ గలదు. క. త. బ. తాళపత్ర ప్రతులం దిట్లే కలదు. కాని చ. ట. త. జ. డ. ద. ప్రతు లందిది లేదు. 2. దక్షిణ దేవతా ధ్యాన తదనుగత ధ్యాన తత్తన్మతి ధరణి సురలు. అని కొన్ని వ్రాతప్రతులు. 3. యజ్ఞకర్త (హా.తం.వా.) 4. అప్పుడు బ్రహ్మలు దమలోఁ.................అగుచు నప్పర మేశున (తం) 5. మంత్ర (క. చ. ట. త.)

క. విశ్వాత్ముఁడు విశ్వేశుఁడు, విశ్వమయుం డఖిలనేత విష్ణుం డజుఁ డీ
విశ్వములోఁ దా నుండును, విశ్వము దనలోనఁ జాల వెలుఁగుచు నుండన్. 100

చ. అతని నియుక్తిఁ జెంది సచరాచర భూతసమేత సృష్టి నే
వితతముగా సృజింతుఁ బ్రభవిష్ణుఁడు [1]విష్ణుఁడు ప్రోచుఁ బార్వతీ
పతి లయ మొందఁజేయు హరి పంకరుహోదరుఁ డాదిమూర్తి య
చ్యుతుఁడు త్రిశక్తియుక్తుఁ [2]డగుచుండు ని టింతకుఁ దాన మూలమై. 101

క. విను వత్స! నీవు న న్నడి, గిన ప్రశ్నకు నుత్తరంబు గేవల పరమం
బను బ్రహ్మం బీ యఖిలం, బున కగు నాధార హేతు భూతము సుమ్మీ! 102

క. హరి భగవంతుఁ డనంతుఁడు, గరుణాంబుధి సృష్టికార్య కారణ హేతు
స్ఫురణుం డ వ్విభుకంటెం, బరుఁ డన్యుఁడు లేఁడు తండ్రి! పరికింపంగన్. 103

సీ. ఇది యంతయును నిక్క మే బొంక నుత్కంఠ మతిఁ దద్గుణ ధ్యాన మహిమఁ జేసి
పరికింప నే నేమి పలికిన నది యెల్ల సత్యంబ యగు బుధస్తుత్య! వినుము
ధీయుక్త! [3]మామకేంద్రియములు మఱచియుఁ [4]బొరయ వసత్య విస్ఫురణ మెందు
నదిగాక మత్తను వామ్నాయ తుల్యంబు నమరేంద్ర వందనీయంబు నయ్యెఁ

తే. దవిలి [5]య ద్దేవదేవుని భవమహాబ్ధి, తారణంబును మంగళ కారణంబు
నఖిల సంపత్కరంబు నై యలరు పాద, వనజమున కే నొనర్చెద వందనములు. 104

ఉ. ఆ నలినాక్షు నందనుఁడ నయ్యుఁ బ్రజాపతి నయ్యు యోగ వి
ద్యానిపుణుండ నయ్యును బదంపడి మజ్జనన ప్రకారమే
యేను నెఱుంగ న వ్విభుని యిద్ధ మహత్త్వ మెఱుంగ నేర్తునే!
కానఁబడున్ రమేశ పరికల్పిత విశ్వము గొంతకొంతయున్. 105

మ. విను వే యేటికిఁ దాపసప్రవర! య వ్విశ్వాత్ముఁ డీశుండు దాఁ
దన మాయా మహిమాంతముం దెలియఁగాఁ దథ్యంబు దాఁ జాలఁ డ
న్నను నేనైనను మీరలైన సురలైనన్ వామదేవుండునై
నను నిక్కం బెఱుఁగంగఁ జాలుదుమె! విజ్ఞాన క్రియాయుక్తులన్. 106

వ. అ మ్మహాత్ముండైన పుండరీకాక్షుండు సర్వజ్ఞుం డంచేని. 107

---

1. జిష్ణుఁడు (క) 2. డగుచున్నతఁ డింతకు (ట) డగుచుండును నింతకు (తం. వా.) 3. మద్దశేంద్రియములు (చ) 4. బొరయవసత్పథ స్ఫురణమందు (డ. ద. హ.) 5. యే దేవ దేవుని (హ. క.బ.)

క. గగనము దన కడపలఁ దా, దగ నెఱుఁగని కరణి విభుఁడు దా నెఱుఁగఁడనన్
గగన ప్రసవము లేదన, నగునే [1]సర్వజ్ఞతకును హాని దలంపన్. 108

చ. తలకొని య మ్మహాత్మకుఁడు దాల్చిన య య్యవతార కర్మముల్
వెలయఁగ నస్మదాదులము వేయు విధంబుల సన్నుతింతు మ
య్యలఘు ననంతునిం జిదచి దాత్మకు నాద్యు ననీశు నీశ్వరున్
దెలియఁగ నేర్తు మే! తవిలి దివ్యచరిత్రున కేను మ్రొక్కెదన్. 109

మ. పరమాత్ముం డజుఁ డీ జగంబు ప్రతికల్పంబందుఁ [2]గల్పించుఁ దాఁ
బరిరక్షించును ద్రుంచు నట్టి యనఘున్ బ్రహ్మాత్ము నిత్యున్ జగ
ద్భరితున్ గేవలు నద్వితీయుని విశుద్ధజ్ఞాను సర్వాత్ము నీ
శ్వరు నాద్యంతవిహీను నిర్గుణుని శశ్వన్మూర్తిఁ జింతించెదన్. 110

చ. సరసగతిన్ మునీంద్రులు ప్రసన్నశరీర హృషీక మానస
స్ఫురణ గలప్పు డవ్విభుని భూరికళా కలిత స్వరూపముం
దరమిడి చూతు రెప్పుడు కుతర్క తమోహతి చేత నజ్ఞతన్
[3]బొరసిన యప్పు డవ్విభుని మూర్తిఁ గనుంగొనలేరు నారదా! 111

వ. అని వెండియు నిట్లను. అనఘా! ఇమ్మహనీయ తేజోనిధి మొదలి యవతారంబు సహస్ర శీర్షాది యుక్తం బయి ప్రకృతి ప్రవర్తకం బగు నాది పురుష రూపంబగు. అందుఁ గాల స్వభావంబులను శక్తు లుదయించె. అందుఁ గార్య కారణ రూపం బైన ప్రకృతి జనించెఁ. ప్రకృతివలన మహత్తత్త్వంబును దాని వలన నహంకార త్రయంబును బుట్టె. అందు రాజసాహంకారంబువలన నింద్రియంబులును, సాత్త్వికాహంకారంబువలన నింద్రియ గుణప్రధానంబు లైన యధిదేవతలును, తామసాహంకారంబువలన భూతకారణంబులైన శబ్ద స్పర్శ రూప రస గంధ తన్మాత్రంబులును బొడమె. పంచతన్మాత్రంబులవలన గగనానిల వహ్ని సలిల ధరాదికమైన భూతపంచకంబు గలిగె. అందు జ్ఞానేంద్రియంబులైన త్వక్చక్షు శ్శ్రోత్ర జిహ్వా ఘ్రాణంబులును, కర్మేంద్రియంబులైన వాక్పాణి పాద పాయూపస్థలును, మనంబును జనియించె. అన్నింటి సంఘాతంబున విశ్వ రూపం బైన విరాట్పురుషుండు పుట్టె. అతనివలన స్వయంప్రకాశుం డైన స్వరాట్టు సంభవించె. అందుఁ జరాచర రూపంబుల స్థావర జంగమాత్మకం బైన

---

1. సర్వజ్ఞమునకు (క. తం.); సర్వజ్ఞ మనకు (డ) 2. కల్పించుచుం బరిరక్షింపుచుఁ ద్రుంపుచున్న యనఘున్ (హ) 3. బొరసిన గానలేరు పరిపూర్ణరుచి స్ఫుటమాయ నారదా (క. ట.)

జగత్తు గలిగె. అందు సత్త్వరజస్తమో (గుణాత్మకులమైన విష్ణుండును హిరణ్యగర్భుండనైన యేనును రుద్రుండును గలిగితిమి.) అందు సృష్టి జనన కారణుండైన చతుర్ముఖుండు పుట్టి, వానివలన దక్షాదులగు ప్రజాపతులు దొమ్మండ్రు గలిగిరి. అందు భవత్ప్రముఖులైన సనక సనందనాది యోగీంద్రులును, నాకలోక నివాసు లయిన వాసవాదులును, ఖగలోక పాలకు లగు గరుడాదులును, నృలోకపాలకు లగు మను మాంధాతృ ప్రభృతులును, తలలోక పాలకు లగు ననంత వాసుకి ప్రభృతులును, గంధర్వ సిద్ధ విద్యాధర చారణ సాధ్య రక్షో యక్షోరగ నాగలోక పాలురును, మఱియు ఋషులును, పితృదేవతలును, దైత్య దానవ భూత ప్రేత పిశాచ కూశ్మాండ పశు మృగాదులు నుద్భవించిరి. ఇట్టి జగత్ప్రథమోద్భవంబు మహత్తత్త్వ సృష్టి యనంబడు. ద్వితీయం బండసంస్థితం బనం దగు. తృతీయంబు సర్వభూతస్థం బన నొప్పు. అందైశ్వర్య తేజో బల సంపన్నులైన పురుషులు సర్వాత్ముండైన నారాయణుని యంశసంభవులుగా నెఱుంగుము. అప్పుండరీకాక్షుని లీలావతారంబు లనంతంబులు. తత్కర్మంబులు లెక్కపెట్ట నెవ్వరికి నలవి గాదు. ఐనను నాకుం దోఁచినంత నీ కెఱింగించెద. వినుము. 112

—: శ్రీమన్నారాయణుని లీలావతారంబుల యభివర్ణనము :—

ఉ. అన్య కథానులాపము లహర్నిశముం వినునట్టి సత్క్రియా
శూన్యములైన కర్ణముల సూరిజన స్తుత సర్వలోక స
న్మాన్యములై తనర్చు హరి మంగళ దివ్యకథామృతంబు సౌ
జన్యతఁ గ్రోలుమయ్య! బుధసత్తమ! యే వివరించి చెప్పెదన్. 113

వ. అని పలికి నారదుం జూచి మఱియు నిట్లనియె. 114

అధ్యాయము – ౭

మ. కనకాక్షుండు భుజా విజృంభణమునన్ క్ష్మాచక్రముం జాపఁ జు
ట్టిన మాడ్కిన్ గొనిపోవ యజ్ఞమయ [1]దంష్ట్రి స్వాకృతిం దాల్చి య
ద్దనుజాధీశ్వరుఁ దాఁకి యబ్ధినడుమన్ దంష్ట్రాహతిం ద్రుంప ధా
త్రిని గూలెన్ గులిశాహతిం బడు మహాద్రిం బోలి యత్యుగ్రతన్. 115

వ. మఱియును యజ్ఞావతారంబు విను మని యిట్లనియె. 116

1. దంష్ట్రిరూపమునన్ (క. చ. ట. త. జ. డ. ద.)

సీ. [1]ప్రకటరుచి ప్రజాపతికిని స్వాయంభువుని కూఁతు రాకూతి యను లతాంగి
కర్థి జన్మించి సుయజ్ఞుండు నా నొప్పు నతఁడు దక్షిణ యను నతివయందు
సుయమ నామామర స్తోమంబుఁ బుట్టించి యింద్రుఁడై వెలసి యుపేంద్రలీల
నఖిల లోకంబుల యార్తి హరించిన నతని మాతామహుఁ డైన మనువు

తే. దన మనంబునఁ దచ్చరిత్రమున కలరి, పరమ పుణ్యుండు హరి యని పలికెఁ గాన
నంచిత జ్ఞాన నిధియై సుయజ్ఞుఁ డెలమిఁ, దాపసోత్తమ! హరి యవతార మయ్యె.

వ. అని చెప్పి కపిలుని యవతారంబు విను మని యిట్లనియె. 118

చ. ధృతమతి దేవహూతికిని దివ్యవిభుం డగు కర్దమ ప్రజా
పతికిఁ బ్రమోద మొప్ప నవభామలతోఁ గపిలుండు పుట్టి యే
గతి [2]హరిఁ బొందు నట్టి సుభగంబగు [3]సాంఖ్యము తల్లికిచ్చి దు
ష్కృతములు వాపి చూపె మునిసేవితమై తనరారు మోక్షమున్. 119

వ. మఱియు దత్తాత్రే యావతారంబు వినుము. 120

సీ. తాపసోత్తముఁ డత్రి దనయుని గోరి ర మేశు వేఁడిన హరి యేను నీకు
ననఘ! దత్తుఁడ నైతి నని పల్కు కతమున నతఁడు దత్తాత్రేయుఁ డై జనించె
న మ్మహాత్ముని చరణాబ్జ పరాగ సందోహంబుచేఁ బూతదేహు లగుచు
హైహయ యదువంశు లైహి కాముష్మిక ఫలరూప మగు యోగబలము వడసి

తే. సంచిత జ్ఞాన [4]ఫల సుఖైశ్వర్య శక్తి, శౌర్యములు పొంది తమకీర్తి చదల వెలుఁగ
నిందు నందును వాసికి నెక్కి రట్టి, దివ్యతర మూర్తి విష్ణు నుతింపఁ దరమె! 121

వ. వెండియు సనకా ద్యవతారంబు వినుము. 122

సీ. అనఘాత్మ! నేను గల్పాదిని విశ్వంబు సృజియింపఁ దలఁచి యంచిత తపంబు
నర్థిఁ జేయుచు *'సన' యని పల్కుటయు నది గారణంబున సనాఖ్యలను గల స
నందన సనక సనత్కుమార సనత్సుజాతులు నల్వురు సంభవించి
మానసపుత్రులై మహి నుతికెక్కిరి పోయిన కల్పాంతమున [5]నశించి

తే. యట్టి యాత్మీయ తత్త్వంబు పుట్టఁజేసి, [6]సాంప్రదాయిక భంగిని జగతినెల్ల
గలుగఁజేసిరి య వ్విష్ణుకళలఁ దనరి, నలువు రయ్యును నొక్కఁడె నయచరిత్ర!

---

1. ప్రకటరుచిం బ్రజాపతికి (తం. వా.) 2. హరి పొందునట్టి (తం. వా.) 3. సాంఖ్యము పన్యసించి (హ) 4. ఫలసుఖైశ్వర్యలక్ష్మి (హ); సుఖబలైశ్వర్య శక్తి (త. జ.) * సవాత్స్వతపసః (మూలము) 5. వసించు (హ) 6. సంప్రదాయక (క. చ. ట.)

వ. మఱియు నరనారాయ ణావతారంబు వినుము. 124

క. గణుతింపఁగ నరనారా, యణులన ధర్మునకు నుదయ మందిరి దాక్షా
యణి యైన మూర్తివలనం, బ్రణుత గుణోత్తములు పరమ పావన మూర్తుల్.

క. అనఘులు బదరీ వనమున, వినుత తపోవృత్తి నుండ విబుధాధిపుఁడున్
మనమున నిజపద హానికి, ఘనముగఁ జింతించి దివిజ కాంతామణులన్. 126

క. రావించి తపోవిఘ్నము, గావింపుం డనుచుఁ బలుకఁ గడువేడుకతో
[1]భావభ వానీకిను లనఁ, గా వనితలు సనిరి బదరికా వనమునకున్. 127

వ. అందు. 128

మ. నరనారాయణు లున్న చోటికి మరు న్నారీ సమూహంబు భా
స్వరలీలం జని రూప విభ్రమ కళా చాతుర్య మేపారఁగాఁ
బరిహాసోక్తుల నాట పాటలఁ జరింపం జూచి నిశ్చింతతన్
భరిత ధ్యాన తపః ప్రభావ నిరతిం బాటించి నిష్కాములై. 129

క. క్రోధము దపముల కెల్లను, బాధకమగు టెఱిఁగి దివిజభామలపై న
[2]మ్మేధానిధు లొక యింతయుఁ, గ్రోధము దేరైరి సత్త్వగుణ [3]యుతు లగుటన్

క. నారాయణుఁ డప్పుడు దన, యూరువు వెసఁ జీఱ నందు నుదయించెను బెం
పారంగ నూర్వశీ ముఖ, నారీ జనకోటి దివిజనారులు మెచ్చన్. 131

క. ఊరువులందు జనించిన, కారణమున నూర్వశి యనఁ ఘనతకు నెక్కెన్
వారల రూప విలాస వి, హారములకు నోడి రంత నమరీ జనముల్. 132

వ. అంతం దాము నరనారాయణుల తపోవిఘ్నంబు గావింపం బూని సేయు విలాసంబులు (మానసిక సంకల్ప మాత్రంబున సృష్టి స్థితి సంహారంబు లొనర్పం జాలు) న మ్మహాత్ముల దెసం బనికిరాక కృతఘ్నునకుం జేయు నుపకృతులుం బోలె నిష్ఫలంబులైన సిగ్గునం గుందుచు నూర్వశిం దమకు ముఖ్యురాలింగాఁ గైకొని తమ వచ్చిన జాడ నే మఱలి రంత. 133

క. కాముని దహించెఁ గ్రోధ మ, హామహిమను రుద్రుఁ డట్టి యతికోపము నా
ధీమతులు గెలిచి రనినం, గామము [4]గెల్చుటలు చెప్పఁగా నేమిటికిఁ. 134

---

1. భావజు శరముల కెనయనగా (ద) 2. మేధాత్మకు (హ. తం. వా.) 3. యుక్తులరై (హ); సంగతులై (తం. వా.) 4. గెల్చుటకు (హ)

వ. అట్టి నర నారాయణావతారంబు జగత్పావనంబై విలసిల్లె. వెండియు ధ్రువావతారంబు వివరించెద వినుము. 135

సీ. మానిత చరితుఁ డుత్తానపాదుం డను భూవరేణ్యునకు సత్పుత్రుఁ డనఁగ
నుదయించి మహిమఁ బెంపొంది బాల్యంబున జనకుని కడ నుండి సవతితల్లి
తను నాడు వాక్యాస్త్ర తతిఁ గుంది మహిత తపంబు గావించి కాయంబుతోడఁ
జని మింట ధ్రువపద స్థాయియై యట మీఁద నర్థి వర్తించు భృగ్వాది మునులు

తే. చతురగతిఁ గ్రింద వర్తించు సప్తఋషులు, పెంపు దీపింపఁ దన్ను నుతింపుచుండ
ధ్రువుఁడు నానొప్పి యవ్విష్ణుతుల్యుఁ డగుచు, నున్న పుణ్యాత్ముఁ డిప్పుడు నున్నవాఁడు

వ. పృథుని యవతారంబు వినుము. 137

ఉ. వేనుఁడు విప్రభాషణ [1]పవి ప్రహార చ్యుత భాగ్య పౌరుషుం
డై నిరయంబునం బడిన నాత్మతనూభవుఁడై పృథుండు నాఁ
బూని జనించి త జ్జనకుఁ బున్నరకంబును [2]బాపె; మేదినీ
ధేనువుఁ జేసి వస్తువితతిం బితికెన్ హరి సత్కళాంశుఁడై. 138

వ. అని మఱియు వృషభావతారంబు నెఱిఁగింతు వినుము. ఆగ్నీధ్రుం డను వానికి సుదేవివలన నాభి యను వాఁ డుదయించె. అతనికి మేరుదేవియందు హరి వృషభావతారంబు నొంది, జడస్వభావం బైన యోగంబు దాల్చి ప్రశాంతాంతః కరణుండును విముక్త సంగుండును నై, పరమహంసాభిగమ్యం బైన పదం బిది యని మహర్షులు వలుకుచుండం జరించె. మఱియు హయగ్రీవావతారంబు సెప్పెద వినుము. 139

చ. అనఘచరిత్ర! మ న్మఖమునందు జనించె హయాననాఖ్యతన్
వినుత సువర్ణ వర్ణుఁడును వేదమయుం డఖిలాంతరాత్మకుం
డనుపమ యజ్ఞపూరుషుఁడు నై భగవంతుఁడు ద త్సమస్త పా
వనమగు నాసికా శ్వసన వర్గములం దుదయించె వేదముల్. 140

వ. మఱియు మత్స్యావతారంబు వినుము. 141

---

1. పవిచ్యుత భాగ్యవిహీన (హ) 2. బాపి (తం. వా.)

సీ. ఘనుఁడు వైవస్వత మనువుకు దృష్టమై యరుదెంచినట్టి యుగాంత సమయ
మందు [1]విచిత్ర మత్స్యావతారము దాల్చి యఖిలావనీ మయం బగుచుఁ జాల
సర్వజీవులకు నాశ్రయభూతుఁ డగుచు నే కార్ణవం బైన తోయముల నడుమ
మ న్ముఖభ్రష్ట వేద మార్గంబులను జిక్కు వడకుండ శాఖ లేర్పడఁగఁ జేసి

తే. దివ్యు లర్థింప నా కర్థిఁ దెచ్చియిచ్చి, [2]మనువు నెక్కించి పెన్నావ వనధి నడుమ
మునుఁగ కుండఁగ నరసిన యనిమిషావ, తార మేరికి నుతియింపఁ దరమె ? వత్స !

వ. మఱియుఁ గూర్మావతారంబు వినుము. 143

మ. అమృతోత్పాదన యత్నులై విబుధ దైత్యానీకముల్ మందరా
గము గవ్వంబుగఁ జేసి యబ్ధి దఱువంగాఁ గవ్వపుం గొండ వా
ర్ధి మునుంగన్ హరి గూర్మ రూపమున నద్రిం దాల్చెఁ ద త్పర్వత
భ్రమణ వ్యాజత వీఁపు తీట శమియింపం జేయఁగా నారదా ! 144

వ. వెండియు నృసింహావతారంబు వినుము. 145

మ. సురలోకంబుఁ గలంచి దేవసమితిన్ స్రుక్కించి యుద్యద్గదా
ధరుఁడై వచ్చు నిశాచరుం గని కన ద్దంష్ట్రా కరాళాస్య వి
స్ఫురిత భ్రూకుటి[3]తో నృసింహగతి రక్షోరాజ వక్షంబు భీ
కర భాస్వ న్నఖరాజిఁ ద్రుంచెఁ ద్రిజగ త్కల్యాణ సంధాయియై. 146

వ. ఆది మూలావతారంబు సెప్పెద వినుము. 147

మ కరినాథుండు జలగ్రహ గ్రహణ దుఃఖాక్రాంతుఁడై [4]వేయి వ
త్సరముల్ [5]గుయ్యిడుచుండ వేల్పులకు విశ్వవ్యాప్తి లేకుండుటన్
హరి నీవే శరణంబు నా కనిన కుయ్యాలించి వేవేగ[6]వా
శ్చరముం ద్రుంచి కరీంద్రుఁ గాచె మహితోత్సాహంబునం దాపసా ! 148

వ. మఱియును వామనావతారంబు వినుము. 149

సీ. యజ్ఞేశ్వరుం డగు హరి విష్ణుఁ డదితి సం తానంబునకు నెల్లఁ దమ్ముఁ డయ్యుఁ
బెంపారు గుణములఁ బెద్దయై వామన మూర్తితో బలిచక్రవర్తిఁ జేరి
త ద్భూమి మూఁడు పాదమ్ముల నడిగి పద త్రయంబునను జగత్త్రయంబు
వంచించి కొనియెను వాసవునకు రాజ్య మందింప నీశ్వరుఁ డయ్యు మొఱఁగి

1. ఔన్నత్య (క-బ.) 2. మనువు నెక్కిన పెన్నావ (చ. ట. త.) 3. శ్రీ నృసింహగతి (జ. డ.) 4. వేయు (హ) 5. గూయుచునుండ (హ) 6. కంచరమున్ (చ.బ.)

తే. యర్థి రూపంబు గైకొని యడుగవలసె, ధార్మికులసొమ్ము విన యోచితమునఁ గాని
[1]వెడఁగుఁదనమున నూరక విగ్రహించి, చలన మందింపరాదు నిశ్చయము పుత్ర !

చ. బలి నిజమౌళి న వ్వటుని పాదసరోరుహ భవ్యతీర్థ ము
త్కలిక ధరించి తన్నును జగత్త్రయమున్ హరి కిచ్చి కీర్తులన్
నిలిపె వసుంధరాస్థలిని నిర్జరలోక విభుత్వ హానికిన్
దలఁకక శుక్రు మాటలకుఁ దారక భూరి వదాన్య శీలుఁడై. 151

వ. మఱియు న ప్పరమేశ్వరుండు నారదా ! హంసావతారంబునొంది యతిశయ భక్తియోగంబున సంతుష్టాంతరంగుం డగుచు నీకు నాత్మతత్త్వ ప్రదీపకం బగు భాగవత మహాపురాణం బుపదేశించె. మన్వవతారంబు నొంది స్వకీయ తేజఃప్రభావంబున నప్రతిహతంబైన చక్రంబు ధరియించి దుష్టవర్తనులైన రాజుల దండింపుచు, శిష్టప్రతిపాలనంబు సేయుచు, నాత్మీయ కీర్తిచంద్రికలు సత్యలోకంబున వెలింగించె. మఱియు ధన్వంతరి యన నవతరించి తన నామస్మరణంబున భూజనంబులకు సకల రోగ నివారణము సేయుచు నాయుర్వేదంబు గల్పించె. వెండియు పరశురామావతారంబు వినుము. 152

మ. [2]ధరణీకంటకులైన హైహయ నరేంద్ర వ్రాతమున్ భూరి వి
స్ఫురితోదార కుఠార ధారఁ గలనన్ ముయ్యేడుమాఱుల్ పోరిం
బోరి మర్దించి సమస్తభూతలము విప్రుల్ [3]వేఁడఁగా నిచ్చి [4]తాఁ
జిరకీర్తిన్ జమదగ్నిరాముఁ డన మించెన్ దాపసేంద్రోత్తమా ! 153

వ. మఱియు శ్రీరామావతారంబు సెప్పెద వినుము. 154

సీ. తోయజహిత వంశ దుగ్ధ పారావార రాకా విహార కైరవహితుండు
గమనీయ కోసల క్ష్మాభృ త్సుతాగర్భ శుక్తి సంపుట లస న్మౌక్తికంబు
నిజపాద సేవక వ్రజ దుఃఖ నిబిడాంధ కార విస్ఫురిత పంకరుహ సఖుఁడు
దశరథేశ్వర కృతాధ్వర వాటికా ప్రాంగ [5]ణాకర దేవతానోకహంబు

తే. చటుల దానవ గహన వైశ్వానరుండు, రావణాటోప శైల పురందరుండు
నగుచు లోకోపకారార్థ మవతరించె, రాముఁడై చక్రి లోకాభిరాముఁ డగుచు.

---

1. వెణగుతనమున (హా); వెడుగుదనమున (డ. ద.) 2. ధరణిన్ కంటకులైన (క. చ. ట. య.)
3. వేడినన్ నిచ్చి (క. ట. త.) 4. భాసుర కీర్తిన్.........మించున్ (క) 5. ణాకార (చ. ట.త. బ.)

క. చిత్రముగ భరత లక్ష్మణ, శత్రుఘ్నుల కర్థి నగ్రజన్ముం డగుచుఁ
ధాత్రిఁ రాముఁడు వెలసెఁ బ, విత్రుఁడు దుర్భవలతా లవిత్రుండగుచున్. 156

వ. అంత. 157

సీ. కిసలయ ఖండేందు బిస కుంద పద్మాబ్జ పద ఫాల భుజ రద పాణి నేత్రఁ
గాహళ కరభ చక్ర వియ త్పులిన శంఖ జంఘోరు కుచ మధ్య జఘన కంఠ
ముకుర చందన బింబ శుక గజ శ్రీకార గండ గంధోష్ఠ వా గ్గమన కర్ణఁ
జంప కేందు స్వర్ణ శంపా ధను ర్నీల నాసికాస్యాంగ దృక్ భ్రూ శిరోజ

తే. నలి సుధావర్త కుంతల హాసనాభి, కలిత జనకావనీపాల కన్యకాల
లామఁ [1]బరిణయమయ్యె లలాటనేత్ర, కార్ముక ధ్వంస ముంకువ గాఁగ నతఁడు.

వ. అంత. 159

క. రామున్ మేచక జలద, శ్యామున్ సుగుణాభిరాము సద్వైభవ సు
త్రామున్ దుష్ట నిశాట వి, రాముం బొమ్మనియెఁ బంక్తిరథుఁ డడవులకున్. 160

వ. ఇట్లు పంచిన. 161

చ. అరుదుగ లక్ష్మణుండు జనకాత్మజయుం దనతోడ నేగుదే
నరిగి రఘూత్తముండు ముద మారఁగఁ జొచ్చెఁ దరక్షు సింహ సూ
కర కరి పుండరీక కపి ఖడ్గ కురంగ వృకాహి [2]భల్ల కా
సర ముఖ [3]వన్యసత్వచయ చండతరాటవి దండకాటవిన్. 162

క. ఆ వనమున వసియించి నృ, పావన నయశాలి యిచ్చె నభయములు జగ
త్పావన మునిసంతతికిఁ గృ, పావన నిధియైన రామభద్రుం డెలమిన్. 163

క. ఖరకర కుల జలనిధి హిమ, కరుఁడగు రఘురామ విభుఁడు గఱకఱితోడఁ
ఖరుని వధించెను ఘన ఖ, కర శరముల నిఖిల జనులు గర మరు దనఁగాన్. 164

క. హరిసుతుఁ బరిచరుఁగాఁ గొని, హరిసుతుఁ దునుమాడి పనిచె హరిపురమునకుఁ
హరి[4]విభునకు హరిమధ్యను, హరిరాజ్యపదంబు నిచ్చె హరివిక్రముఁడై. 165

వ. అంత సీతానిమిత్తంబునం [5]ద్రిలోక కంటకుఁడగు దశకంఠుం దును మాడుటకునై
కపిసేనా సమేతుండై చని దుర్గమంబైన సముద్రంబు తెరువు సూపకున్ననలిగి.

---

1. బరిణితుఁడయ్యె (హ) 2. భల్లు (హ) 3. సత్వవన్యచయ (హ) 4. వరునకు (క)
5. ముల్లోకకంటకుండగు (క. చ. ట. త. ద. బ.)

మ. వికట భ్రూకుటి ఫాలభాగుఁ డగుచున్ వీరుండు క్రోధారుణాం
బకుఁడై చూచినయంత మాత్రమున న ప్పాథోధి సంతప్త తో
యకణ గ్రాహ తిమింగిల ప్లవ ధులీ వ్యాళ ప్రవా ళోర్మి[1]కా
బక కారండవ చక్రముఖ్య జల సత్వశ్రేణితో నింకినన్. 167

వ. అ య్యవసరంబున సముద్రుండు గరుణాసముద్రుం డగు శ్రీరామభద్రుని శర
ణంబు సొచ్చినం గరుణించి యెప్పటియట్ల నిలిపి, నలునిచే సేతువు బంధింపించి,
త న్మార్గంబునం జని. 168

మ. పురముల్ మూఁడును నొక్కబాణమున నిర్మూలంబు గావించు శం
కరు చందంబున నేర్చి రాఘవుఁడు లంకాపట్టణం బిద్ధ గో
పుర శాలాంగణ హర్మ్య రాజభవన ప్రోద్య త్ప్రతోళీ కవా
ట రథాశ్వ ద్విప శస్త్రమందిర నిశాట శ్రేణితో ద్రెళ్చెడిన్. 169

క. రావణు నఖిలజగ ద్వి, ద్రావణుఁ బరిమార్చి నిలిపె రక్షోవిభుఁ గా
రావణు నను జన్ముని నై, రావణ సితకీర్తి మెఱసి రాఘవుఁ డెలమిన్. 170

సీ. ధర్మసంరక్షకత్వ ప్రభావుం డయ్యు ధర్మవిధ్వంసకత్వమునఁ బొదలి
ఖర దండ నాభిముఖ్యము పొంద కుండియు ఖరదండ నాభిముఖ్యమున మెఱసి
పుణ్యజనావన స్ఫూర్తిఁ బెంపొందియుఁ బుణ్యజనాంతక స్ఫురణఁ దనరి
సంత తాశ్రిత విభీషణుఁడు గాకుండియు సంతతాశ్రిత విభీషణత నొప్పి

తే. మించి తనకీర్తిచేత వాసించె దిశలు, తరమె? నుతియింప రాము నెవ్వరికి నైనఁ
జారుతరమూర్తి నవనీశ చక్రవర్తిఁ, బ్రకట గుణసాంద్రు దశరథ రామచంద్రు.

వ. అట్టి రామావతారంబు జగత్పావనంబు నస్మ త్ప్రసాదకారణంబు నై నుతి
కెక్కె. ఇంక కృష్ణావతారంబు వివరించెద వినుము. 172

సీ. తాపసోత్తమ! విను దైత్యాంశములఁ బుట్టి నరనాథు లతుల సేనాసమేతు
లగుచు ధర్మేతరులై ధాత్రిఁ బెక్కు బాధల నలంచుటఁ జేసి! ధరణి వగలఁ
బొందుచు వాపోవ భూభార ముడుపుటకై హరి పరుఁడు నారాయణుండు
చెచ్చెరఁ [2]దన సితాసిత కేశయుగమున బలరామ కృష్ణ రూపములఁ దనరి

తే. యదుకులంబున లీలమై నుదయ మయ్యె, భవ్యయశుఁడగు వసుదేవు భార్య లైన
రోహిణియు దేవకియు నను రూపవతుల,యందు నున్మత్త దైత్య సంహారియగుచు

---

1. భృద్భక కారండ రథాంగ (క)   2. తనమేని ధవళాసితపు కేశయుగమున (క. ట. త. డ. ద. బ.); తనమేని ఘనకృష్ణ ధవళకేశ (చ)

వ. ఇట్లు పుండరీకాక్షుం డగు నారాయణుండు సమస్త భూభార నివారణంబు సేయం దన మేని కేశద్వయంబు చాలునని యాత్మప్రభావంబు దెలుపు కొఱకు నిజకళా సంభవు లైన రామకృష్ణుల దేహవర్ణంబులు శ్వేత కృష్ణంబు లని నిర్దేశించు కొఱకు సితాసిత కేశద్వయ వ్యాజంబున రామ కృష్ణాఖ్యల నవతరించె. అందు భగవంతుండును సాక్షా ద్విష్ణుండును నైన కృష్ణుండు జనమార్గవర్తి యయ్యు నతిమానుష కర్మంబు లాచరించుటం జేసి కేవల పరమేశ్వరుం డయ్యె. అ మ్మహాత్ముం డాచరించు కార్యంబులు లెక్క వెట్ట నెవ్వనికి నలవిగాదు అయినను నాకు గోచరించి నంతయు నెఱింగించెద వినుము. 174

క. నూతన గరళ స్తని యగు, పూతనఁ బురిటింటిలోనఁ బొత్తుల శిశువై
చేతనముల హరియించి ప, రేత నగరమునకు ననిచెఁ గృష్ణుఁడు వెలుచన్. 175

క. వికటముగ నిజపదాహతిఁ, బ్రకటముగా మూఁడునెలల బాలకుఁడై యా
శకట నిశాటుని నంతక, నికటస్థునిఁ జేసె భక్త నికరావనుఁడై. 176

క. ముద్దుల కొమరుని ద్రేతల, రద్దులకై తల్లి ఱోల రజ్జునఁ గట్టన్
బద్దులకు మిన్ను ముట్టిన, [1]మద్దుల వడిఁ గూల్చె జనసమాజము వొగడన్. 177

మ. [2]మదిఁ గృష్ణుండు యశోద బిడ్డఁ డని నమ్మం జాల యోగీంద్ర! త
ద్వదనాంభోజములోఁ జరాచర సమస్త ప్రాణిజా తాటవీ
నద నద్యద్రి పయోధి యుక్తమగు నానాలోక జాలంబు భా
స్వ దనూనక్రియఁ జూపెఁ దల్లికి మహైశ్వర్యంబు వాటిల్లఁగన్. 178

చ. వర యమునానదీ [3]హ్రద నివాసకుఁడై నిజవక్త్ర నిర్గత
స్ఫురిత విషాంబుపానమున భూజనులన్ మృతిఁ బొందఁజేయు భీ
కర గరళ ద్విజిహ్వుఁ డగు కాళియ పన్నగు [4]నా హ్రదంబుఁ జె
చ్చెర వెడలించి కాచె యదుసింహుఁడు గోపక గోగణంబులన్. 179

మ. [5]తనయా! గోపకు లొక్కరాతిరిని నిద్రం జెందఁ గార్చిచ్చు వ
చ్చినఁ గృష్ణా! మము నగ్ని పీడితుల రక్షింపం దగుం గావవే!
యనినం గన్నులు మీరు మోడ్పుఁ డిదె దావాగ్నిన్ వెస న్నార్తు నే
నన వారట్ల యొనర్ప మ్రింగె శిఖిఁ బద్మాక్షుండు లీలాగతిన్. 180

---

1. మద్దులు వడ గూల్చె (హ) 2. మదిలో గృష్ణు డెశోద (చ. ట. త. జ. డ. బ.) 3. జల (క. ద. బ); నద (చ. ట. త.) 4. దన్నదంబు (త. జ.) 5. తనయా యొక్క నిశందు గోపకులు (చ. ట. త. డ. ద. బ.)

క. మందుని గతి యమునాంబువు, లందు నిసిం గ్రుంకి బద్ధుఁడై చిక్కిన యా
నందుని వరుణుని [1]బంధన, మందు నివృత్తునిగఁ జేసె హరి సదయుండై. 181

మ. మయసూనుండు నిజానువర్తుల మహామాయన్ మహీభృద్గుహా
శ్రయులంగా నొనరించి [2]తత్పథము నీరంధ్రంబు గావించినన్
రయ మొప్పన్ గుటిలాసురాధమునిఁ బోరన్ ద్రుంచి గోపావళిన్
దయతోఁ గాచిన కృష్ణు సన్మహిమ మేత న్మాత్రమే? తాపసా! 182

క. దివిజేంద్ర ప్రీతిగ వ, ల్లవజను లేఁటేఁటఁ జేయు లాలిత సవనో
త్సవమున్ హరి [3]మాన్పిన గో, పవరులు గావింపకున్న బలరిపుఁ డలుకన్. 183

తే. మంద గోండల మంద నమంద వృష్టిఁ, గ్రందు కొనుఁ డంచు నింద్రుండు మంద కంపెఁ
జండ పవన సముద్ధూత చటుల విలయ, సమయ సంవర్త కాభీల జలధరములు. 184

శా. సప్తస్కంధ శిఖాకలాప రుచిమత్సౌదామినీ వల్లికా
దీప్తోదగ్ర [4]ముహు ర్ముహు స్స్తనిత ధాత్రీభాగ నీరంధ్రమై
సప్తాశ్వస్ఫుర దిందుమండల నభ స్సంఛాది తాశాంతర
[5]వ్యాప్తాంభోద నిరర్గళ స్ఫుట శిలా వాఃపూర ధారాళమై. 185

వ. కురియు వానజల్లు పెల్లున రిమ్మలుగొని [6]సొమ్మలువోయి గోప గోకులం బాకులంబు నొంది కృష్ణ! కృష్ణ! రక్షింపు; రక్షింపు మని యార్తిం బొంది కుయ్యిడ న య్యఖండ కరుణారస సముద్రుండు భక్తజన సురద్రుముండు నగు పుండరీకాక్షుండు. 186

శా. సప్తాబ్దంబుల బాలుఁడై నిజ భుజాస్తంభంబునన్ లీలతో
సప్తాహంబులు శైల [7]రాజ మచల చ్ఛత్రంబుగాఁ దాల్చి సం
గుప్త ప్రాణులఁ జేసె మాధవుఁడు గో గోపాలక వ్రాతమున్
సప్తాంభోధి పరీత భూధరున కాశ్చర్యంబె! చింతింపఁగన్. 187

---

1. చేమృతి (జ) 2. హయసూనుండగు దానవుండు నిజమాయన్ గోపరాజిన్ గుహా, శ్రయ యానట్లొనరించి (హా. తం. వా.) 3. మాఁన్పిన (హా. తం. వా.) 4. మహాతమః పిహిత (చ. ట. డ.) 5. వ్యాప్తాంభోదర నిర్గమస్ఫుట (ట. త. జ. డ.); నిర్గత (ద) 6. సొమ్ములు వోయి సొమ్మసిలు (హా) 7. రాజముల సచ్ఛత్రంబుగా (హా); ధర్తోచ్ఛిలీంధ్రమివ సప్తదినాని (మూలము-7-32)

సీ. సాంద్ర శరచ్చంద్ర చంద్రికా ధవళిత విమల బృందావన వీథియందు
రాసకేళీ మహోల్లాసుఁడై యుత్ఫుల్ల జలజాతుఁ డొక నిశాసమయమునను
దనరారు మంద్ర మధ్యమ [1]తారముల నింపు దళుకొత్త రాగ భేదములఁ దనరి
ధైవత ఋషభ గాంధార నిషాద పంచమ షడ్జ మధ్యమస్వరము లోలిఁ

తే. గళలు జాతులు మూర్ఛనల్ గలుగ వేణు, నాళ వివరాంగుళీ న్యాస లాలనమున
మహితగతిఁ బాడె నవ్యక్త మధురముగను, బంకజాతుండు దారువు లంకురింప.

మ. హరి [2]వంశోద్గత మంజుల స్వర నినా దాహూతలై గోపసుం
దరు లేతేర ధనాధిపానుచర గంధర్వుండు గొంపోవఁ [3]ద
త్తరుణుల్ గుయ్యిడ శంఖచూడుని భుజాదర్పంబు మాయించి తాఁ
బరిరక్షించిన యట్టి కృష్ణుని నుతింపన్ శక్యమే యేరికిన్. * 189

చ. నరక మురప్రలంబ యవన ద్విప ముష్టిక మల్ల కంస శం
బర శిశుపాల పంచజన పౌండ్రక [4]పల్వల దంతవక్త్ర వా
నర ఖర సాల్వ వత్స బక నాగ [5]విదూరథ రుక్మి కేశి ద
ర్దుర వృష ధేనుక ప్రముఖ దుష్ట నిశాటులఁ ద్రుంచె వేల్మిడిన్. 190

వ. మఱియును. 191

మ. బల భీమార్జున ముఖ్య చాపధర రూప వ్యాజతం గ్రూరులన్
ఖలులన్ దుష్ట ధరాతలేశ్వరుల సంగ్రామైక పారీణ దో
ర్బల కేళిం దునుమాడి సర్వధరణీ భారంబు మాయించి సా
ధుల రక్షించిన యట్టి కృష్ణుని ననంతుం గొల్తు నెల్లప్పుడున్. 192

వ. అట్టి లోకోత్కృష్టుం డైన కృష్ణుని యవతార మాహాత్మ్యం బెఱింగించితి. ఇంక
వ్యాసావతారంబు వినుము. 193

చ. *ప్రత్యుగమందు సంకుచిత భావులు నల్పతరాయువుల్ సుదు
ర్గత్యగులైన మర్త్యుల కగమ్యములై స్వకృతంబు నిత్యముల్
సత్యము నైన వేద తరుశాఖల దా విభజించి నట్టి యా
సాత్యవతేయ మూర్తియయి జాతము నొందె హరి ప్రసన్నుఁడై. 194

వ. మఱియు బుద్ధావతారంబు వినుము. 195

---

1. తానముల (క); తారకల (హ) 2. వేణూద్గత (హ) 3. దత్తరమై (త)
4. పిప్పల (హ) 5. విదూరక (హ) 6. లౌనసద్గతికులు (హ)

మ. [1]అతిలోలాత్ము ల[2]సూనృతోక్తులును [3]వేదాచార సంశీలు రు
ద్ధత పాషండ [4]మతౌపధర్మ్యులు జగత్సంహారు లైనట్టి యా
[5]దితి సంజాతు లధర్మవాసనల వర్తింపం దదాచార సం
హతి మాయించి హరించె దానవులఁ బద్మాక్షుండు బుద్ధాకృతిన్. 196

వ. మఱియుం గల్క్యవతారంబు వినుము. 197

మ. వనజాక్షు స్తవ [6]శూన్యులున్ వషడితి స్వాహాస్వధా వాక్య శో
భన [7]రాహిత్యులు సూనృతేతరులునుం బాషండులు నైనన వి
ప్రనికాయంబును శూద్ర [8]భూవిభులునుం బాటిల్లినం గల్కియై
జననం బంది యధర్మము న్నడఁచి సంస్థాపించు ధర్మంబిలన్. 198

వ. అని మఱియుఁ బితామహుండు నారదున కిట్లనియె. మునీంద్రా! పుండరీ కాక్షుం డంగీకరించు లీలావతార కథావృత్తాంతంబు నే నీకు నెఱింగించు నింతకు మున్న హరి వరాహాద్యవతారంబు లంగీకరించి తత్ప్రయోజనంబులు దీర్చె. మన్వంతరావతారంబులు సంగీకరించినవియు, నంగీకరింపం గలయవియు నై యున్నవి. వర్తమానంబున ధన్వంతరి పరశురామావతారంబులు దాల్చి యున్నవాఁడు. భావికాలంబున శ్రీరామాద్యవతారంబుల నంగీకరింపం గలవాఁడు. ఆ మహాత్ముండు సృష్ట్యాది కార్య భేదంబులకొఱకు మాయా గుణావతారంబు నొందు. బహుశక్తి ధారణుండైన భగవంతుండు సర్గంబునం దపంబును, ఏనును, ఋషిగణంబులును, నవప్రజాపతులును నై యవతరించి విశ్వోత్పాదనంబు గావించు. ధర్మంబును, విష్ణుండును, యజ్ఞంబులును, మనువులును, ఇంద్రాది దేవగణంబును, ధాత్రీపతులు నై యవతరించి జగంబుల రక్షింపుచుండు. అధర్మంబును రుద్రుండును, మహోరగంబులును, రాక్షసానీకంబులు నై విలయంబు నొందించు. ఇత్తెఱంగునం బరమేశ్వరుండును, సర్వాత్మకుండు నైన హరి విశ్వోత్పత్తి స్థితి లయ హేతుభూతుండై విలసిల్లు. ధరణీరేణువు లైన గణుతింప నలవియగుం గాని యమ్మహాత్ముని లీలావతారాద్భుత కర్మంబులు లెక్కవెట్ట నెవ్వనికి నశక్యంబై యుండు. నీకు సంక్షేపరూపంబున నుపన్యసించితి. సవిస్తరంబుగా నెఱింగింప నాకుం దరంబుగాదు. అన్యులం జెప్పనేల? వినుము. 199

1. అతిలోభాత్ముల (క. చ. జ.) 2. సూనృతేతరులు (చ ట. త.) 3. ఖేదాచార (తం. వా.)
4. మతోపధర్ములు (డ. ద.) 5. దితిసంతానము (క. చ. ట. జ.) 6. శూన్యులై మఱి వషట్ (హ)
7. హీనుల్ గఠినానృతోక్తిపరులై (హ) 8. భూపులు గలిన్ భాసిల్లినన్ (హ)

చ. అమరఁ ద్రివిక్రమస్ఫురణ నందిన య మ్మహితాత్ము పాద వే
గమున హతంబు లైన త్రిజగంబుల కావల [1]నొప్పు సత్యలో
కము చలియించినం గరుణఁ గైకొని కాచి [2]ధరించు [3]పాదప
ద్మము తుదినున్న యప్రతిహతంబగు శక్తి గణింప శక్యమే! 200

మ. హరి మాయాబల మే నెఱుంగ నఁట శక్యంబే! సనందాది స
త్పురుష వ్రాతము కైన బుద్ధి నితరంబున్ మాని సేవాధిక
స్ఫురణం ద చ్చరితానురాగ గుణ విస్ఫూర్తిన్ సహస్రాస్య సుం
దరతన్ బొల్పగు శేషుఁడు న్నెఱుఁగఁ డన్నన్ జెప్పలే రొండొరుల్. 201

చ. ఇతరము మాని తన్ను మది నెంతయు నమ్మి భజించువారి నా
శ్రిత జన సేవితాంఘ్రి సరసీరుహుఁ డైన సరోజనాభుఁ డం
చిత దయతోడ నిష్కపట చిత్తమునం గరుణించు నట్టి వా
రతుల దురంతమై తనరు న వ్విభు మాయఁ దరింతు రెప్పుడున్. 202

వ. మఱియును సంసారమగ్నులై దివసంబులు ద్రొబ్బి యంతంబున శునక సృగాల భక్ష్యంబు లైన కాయంబులందు మమత్వంబు సేయక భగవదర్పణంబు సేసిన పుణ్యాత్ములు గొందఱు గలరు. ఎఱుంగింతు వినుము. ఏను నీ బ్రహ్మత్వంబునం జెందు రాజసంబు విడిచి య మ్మహాత్ము పాదారవిందంబుల భక్తినిష్ఠుండనై, శరణాగతత్వంబున భజియించు నప్పుడు దెలియుదు. రాజస గుణుండనై తెలియజాల. శాస్త్రంబులు ప్రపంచింపక కేవల భక్తి జ్ఞానయోగంబున సేవింతు. మఱియు (సనకాదులగు)మీరును, భగవంతుం డైన రుద్రుండును, దైత్యపతి యైన ప్రహ్లాదుండును, స్వాయంభువ మనువును, అతని పత్నియగు శతరూపయు, దత్పుత్రులగు (ప్రియ వ్రతోత్తానపాదులను) వారలును, ద త్పుత్రికలు, ప్రాచీన బర్హియు, ఋభువును, వేనజనకుండగు నంగుండును, ధ్రువుండును గడవం జాలుదురు. వెండియు. 203

సీ. గాధి గయాదు లిక్ష్వాకు దిలీప మాం ధాతలు భీష్మ యయాతి సగర
రఘు ముచుకుం దైళ రంతిదే వోద్ధవ సారస్వ తోదంక భూరిషేణ
శ్రుతదేవ మారుతి శతధన్వ పిప్పల బలి విభీషణ శిబి పార్థ విదురు
లంబరీష పరాశ [4]రాలర్క దేవల సౌభరి మిథిలేశ్వ రాభిమన్యు

---

1. వెల్గు (తం. హా.) 2. ధరించె (తం) 3. పాదపద్మమునను నట్టి (తం) 4. 'రాలర్క మిథిలేశ్వ రాను సౌభరి దేవ లాభిమన్యు' (హా); రాలర్కసౌభరి, దేవల మిథిలేశ్వరేంద్రదత్తు (హా)

తే. [1]లాష్టి షేణాదు లైన మహాత్ము లెలమిఁ, దవిలి యద్దేవు భక్తిఁ జిత్తముల నిలిపి
తత్పరాయణ భక్తి దుర్దాంతమైన, విష్ణుమాయఁ దరింతురు విమలమతులు. 204

మ. అనఘా వీరల నెన్న నేమిటికిఁ ? దిర్యగ్జంతు సంతాన ప
క్షి [2]నిశాటాటవి కాఘజీవ నివహ స్త్రీ శూద్ర హూణాదులై
నను నారాయణభక్తియోగ మహితానందాత్ములై రేని వా
రనయంబుం దరియింతు రవ్విభుని మాయావైభ వాంభోనిధిన్. 205

వ. కావున. 206

క. శశ్వ త్ప్రశాంతు [3]నభయుని, విశ్వాత్ముఁ బ్రబోధమాత్రు విభు సంశుద్ధున్
శాశ్వతు [4]సము సదసత్పరు, నీశ్వరుఁ జిత్తమున నిలుపు మెపుడు మునీంద్రా ! 207

వ. అట్లైన న పుణ్యాత్ముల ననవద్యశీలుర నవిద్య లజ్జావనత వదనయై పొందం
జాలక వైముఖ్యంబునం దవ్వదవ్వులఁ దలంగిపోవు మఱియు. 208

చ. హరిఁ బరమాత్ము నచ్యుతు ననంతునిఁ జిత్తములోఁ దలంచి సు
స్థిరత విశోక సౌఖ్యములఁ జెందిన ధీనిధు లన్య కృత్యముల్
మఱచియుఁ జేయ నొల్లరు తలంచిన నట్టిదయౌ సురేంద్రుఁడుం
బరువడి నుయ్యి [5]ద్రవ్వెడు నిపాన ఖనిత్రము మానుకైవడిన్. 209

ఉ. సర్వఫల ప్రదాతయును సర్వశరణ్యుఁడు సర్వశక్తుఁడున్
సర్వజగ త్ప్రసిద్ధుఁడును సర్వగతుం డగు చక్రపాణి యీ
సర్వశరీరులుం విగమసంగతిఁ జెంది విశీర్యమాణులై
పర్వినచో నభంబుగతి బ్రహ్మము దాఁ జెడకుండు నెప్పుడున్. 210

ఉ. కారణకార్య హేతువగు కంజదళాక్షుని కంటె నన్యు లె
వ్వారును లేరు తండ్రి ! భగవంతు ననంతుని విశ్వభావనో
దారుని సద్గుణావళు లుదాత్తమతిన్ గొనియాడకుండినన్
జేరవు చిత్తముల్ ప్రకృతిఁ జెందని నిర్గుణమైన బ్రహ్మమున్. 211

---

1. లార్ష్టి (హ. తం. వా.) 2. నిశాటాదిక సర్వజీవ నివహ (చ); నిశాటాటవికౌఘ (త)
3. నభవుని (హ) 4. సదసత్పూరుషు (హ. తం. వా.) 5. ద్రవ్వనై పిపాసితుఁడై
సలిలాభిలాషితన్ (క. చ. ట. త. తం. వా.)

మ. నిగమార్థ ప్రతిపాదక ప్రకటమై నిర్వాణ సంధాయిగా
భగవంతుండు రచింప భాగవత కల్పక్ష్మాజమై శాస్త్రరా
జి గరిష్ఠంబగు నీ పురాణకథ సంక్షేపంబుగాఁ జెప్పితిన్
జగతి న్నీవు రచించు దీని నతివిస్తారంబుగాఁ బుత్రకా ! 212

చ. పురుషభవంబు నొందుట యపూర్వము జన్మములందు నందు భూ
సురకులమందుఁ బుట్టు టతిచోద్యమ యిట్లగుటన్ మనుష్యు ల
స్థిరమగు కార్యదుర్దశల చేత నశింపక విష్ణుసేవనా
పరతఁ దనర్చి నిత్యమగు భవ్యపదంబును నొందు టొప్పదే ! 213

మ. ఉపవాస వ్రత [1]శౌచ శీల మఖ సంధ్యోపాస నాగ్నిక్రియా
జప దానాధ్యయ నాది కర్మముల మోక్షప్రాప్తి సేకూర ద
చ్చపు భక్తిన్ హరిఁ బుండరీకనయనున్ సర్వాతిశాయిన్ రమా
ధిపుఁ బాపఘ్నుఁ బరేశు నచ్యుతుని నర్థిం గొల్వలేకుండినన్. 214

క. వనజాక్షు [2]మహిమ్ము నిత్యము, వినుతింపుచు నొరులు వొగడ వినుచు న్మదిలో
ననుమోదింపుచు నుండెడి, జనములు ద న్మోహవశతఁ జనరు [3]మునీంద్రా ! 215

క. అని వాణీశుఁడు నారద, మునివరునకుఁ జెప్పినట్టి ముఖ్యకథా సూ
చన [4]మతి భక్తిఁ బరీక్షి, జ్జనపాలునితోడ యోగిచంద్రుఁడు సెప్పెన్. 216

అధ్యాయము - ౭

—: పరీక్షితుఁడు శుకునిఁ బ్రపంచోద్భవాదికం బడుగుట :—

సీ. విను శుకయోగికి మనుజేశుఁ డిట్లను మునినాథ ! దేవదర్శనము గలుగఁ
నారదమునికిఁ బంకేరుహాభవుఁ డెఱింగించిన తెఱఁగు సత్కృప దలిర్ప
గణుతింప సత్త్వాది గుణ శూన్యుఁ డగు హరి కమలాక్షు లోకమంగళము లైన
కథలు నా కెఱిఁగింపఁ గైకొని నిస్సంగ మైన నా హృదయాబ్జమందుఁ గృష్ణు

తే. భవ్యచరితుని నాద్యంత భావశూన్యుఁ, జిన్మయాకారు ననఘు లక్ష్మీసమేతు
నిలిపి యస్థిర విభవంబు నిఖిలహేయ భాజనం బైన యీ కళేబరము విడుతు.

---

1. శౌత (హ) 2. మాయ (క-బ.) 3. నరేంద్రా (హ) 4. మతిమెరయ (క)

వ. అదియునుంగాక యెవ్వఁడు శ్రద్ధా భక్తియుక్తుండై కృష్ణ గుణకీర్తనంబులు వినుచుం బలుకుచుండునట్టివాని హృదయపద్మంబునందుఁ గర్ణరంధ్ర మార్గంబునం బ్రవేశించి, కృష్ణుండు విశ్రమించి, సలిలగతంబైన కలుషంబును శరత్కాలంబు నివారించు చందంబున నాత్మగతంబయిన మాలిన్యంబు నపకర్షించుఁ గావున.

మ. ఖరితోదగ్ర నిదాఘతప్తుఁ డగు న ప్పాంథుం [1]డరణ్యాది సం
చరణ క్లేశ సముద్భవం బగు పిపాసం జెంది యాత్మీయ మం
దిరముం జేరి గతశ్రముం డగుచు నెందేనిం జనన్ బోని భం
గి రమాధీశు పదారవింద యుగ సంగీభూతుఁడై మానునే! 219

వ. అదియునుం గాక సకల భూతసంసర్గ శూన్యంబైన యాత్మకు భూతసంగమం బే ప్రకారంబునం గలిగె ? అది నిర్నిమిత్తంబునం జేసియో, కర్మంబునం జేసియో, యా క్రమంబు నా కెఱిఁగింపుము. 220

సీ. ఎవ్వని నాభియం దెల్ల లోకాంగ సంస్థాన కారణ పంకజంబు వొడమె
నం దుదయించి సర్వావయవ స్ఫూర్తిఁ దనరారునట్టి పితామహుండు
గణఁగి యెవ్వని యనుగ్రహమున నిఖిల భూతముల సృజించె నుత్కంఠతోడ
నట్టి విధాత యే యనువున సర్వేశు రూపంబు గనుఁగొనె రుచిర భంగి

తే. నా పరంజ్యోతి యైన పద్మాత్మునకును, [2]నళినజునకుఁ బ్రతీక విన్యాస భావ
గతులవలనను భేదంబు గలదె చెపుమ?,యతి దయాసాంద్ర! యోగికులాబ్ధిచంద్ర!

వ. మఱియును భూతేశ్వరుం డైన సర్వేశ్వరుం డుత్పత్తి స్థితి లయ కారణం బైన తన మాయను విడిచి [3]మాయా నియామకుండై యే యే ప్రదేశంబుల శయనంబు సేసె (నదియునుం గాక పురుషావయవంబులచేఁ బూర్వకాలంబున లోకపాల సమేతంబులైన లోకంబులు గల్పితంబులయ్యె ననియు లోకంబులు పురుషావయవంబు లనియుఁ జెప్పం బడియె). అదియునుం గాక మహాకల్పంబులును నవాంతర కల్పంబులును *(భూత భవిష్య ద్వర్తమాన కాలంబులును) స్థూల దేహాభిమానులై జనియించిన దేవ పితృ మనుష్యాదులకుం గలుగు నాయుః ప్రమాణంబును, (బృహత్సూక్ష్మ) కాలానువర్తనంబును నే యే కర్మంబులం జేసి జీవు లే యే లోకంబుల నొందుదురు ? మఱియు నే యే కర్మంబులం జేసి [4]దేవాది శరీరంబులం బ్రాపింతురు ? అట్టి కర్మ మార్గ ప్రకారంబున,

1. అరణ్యాను సం, చరణక్లేశ పిపాసపీడిత బుభుక్షుం జెంది(క. ట. జ. ద.) 2. నళినజునకును బ్రతీతివిన్యాసభావ (బ) 3. రమానాయకుండై (తం. వా.) 4. దేహాదికర్మ శరీరంబులం (హ)

[1](సత్త్వాది గుణంబుల)పరిణామంబు లగు దేవాది రూపంబులఁ గోరు జీవులకు నేయే కర్మ సముదాయం బెట్టు సేయందగు? ఎవ్వనికి నర్పింపం దగు? అవి యెవ్వనిచేత గ్రహింపంబడు ? భూ పాతాళ కకు బ్వ్యోమ గ్రహ నక్షత్ర పర్వతంబులును, సరి త్సముద్ర ద్వీపంబులును, నే ప్రకారంబున సంభవించె ? ఆ యా స్థానంబులం గల వారి సంభవంబు [2]లేలాటివి ? బాహ్యాభ్యంతరంబులం గలుగు బ్రహ్మాండ ప్రమాణం బెంత ? మహాత్ముల చరిత్రంబు లెట్టివి? వర్ణాశ్రమ వినిశ్చయంబులును, ననుగతంబులై యాశ్చర్యావహంబులగు హరి యవతార చరిత్రంబులును, యుగంబులును, యుగప్రమాణంబులును, యుగధర్మంబులును, ప్రతియుగమం దును మనుష్యుల కే యే ధర్మంబు లాచరణీయంబు (లగు నట్టి) సాధారణ ధర్మంబులును, విశేష ధర్మంబులును, జాతివిశేష ధర్మంబులును, రాజర్షి ధర్మం బులును, ఆపత్కాల జీవన సాధనభూతంబు లగు ధర్మంబులును, మహదాది తత్త్వంబుల సంఖ్యయును, సంఖ్యా లక్షణంబును, ఆ తత్త్వంబులకు హేతుభూత లక్షణంబులును, భగవ త్సమారాధన విధంబును, అష్టాంగ యోగ క్రమంబును, యోగీశ్వరుల యణిమా ద్యైశ్వర్య ప్రకారంబును, వారల యర్చిరాది గతు లును, లింగశరీర విలయంబును, ఋ గ్యజు స్సా మాథర్వ వేదంబులును, ఉప వేదంబు లయిన యాయుర్వేదాదులును, ధర్మశాస్త్రంబులును, నితిహాస పురాణం బుల సంభవంబును, సర్వభూతంబుల యవాంతర ప్రళయంబును, స్థితి మహా ప్రళయంబులును, నిష్టాపూర్తంబు లను యాగాది వైదిక కర్మజాలంబును, వాపీ కూప తటాక దేవాలయాది నిర్మాణంబు లన్నదానం బారామప్రతిష్ఠ మొద లగు స్మార్త కర్మంబులును, కామ్యంబులైన యగ్నిహోత్రంబుల యనుష్ఠాన ప్రకారంబును, జీవ సృష్టియును, ధర్మార్థ కామంబు లనియెడు త్రివర్గాచరణ ప్రకారంబును, మలినోపాధిక పాషండ సంభవంబును, జీవాత్మ బంధ మోక్ష ప్రకారంబును, స్వరూపావస్థాన విధంబును, సర్వ స్వతంత్రుండైన యీశ్వరుం డాత్మమాయం జేసి సర్వ కర్మసాక్షి యై క్రీడించుటయును, మఱియు మాయ నెడఁబాసి యుదాసీనగతి విభుండై క్రీడించు తెఱంగు మొదలగు సమస్తము క్రమంబున నాపన్నుండ నైన నాకు నెఱింగింపుము. బ్రాహ్మణ శాపంబునం జేసి, శోక వ్యాకులిత చిత్తుండవై యనశన వ్రతుండ వైన నీవు వినుట యెట్లని సందేహింప వలవదు. త్వదీయ ముఖారవింద వినిస్సృత నారాయణ కథామృత పాన కుతూహలినైన నాకు నింద్రియంబులు వశంబులై యుండు. అది గావున

1. గుణవంతులై పరిణామా పేతులగు వారికి నెవ్వరి యందు నేకర్మంబు లాచరింప దగు నెవ్వనిచేత గ్రహింపబడు (క. చ. ట. త.) 2. లేలాగు కలుగు (తం. వా.)

నే నడిగిన ప్రశ్నంబులకు నుత్తరంబులు సవిస్తరంబులుగా నానతిచ్చి కృతార్థునిం జేయఁ బరమేష్ఠి తుల్యుండ వగు నీవ పూర్వ సంప్రదా యానురోధంబున నర్హుండ వగుదు వని విష్ణురాతుం డైన పరీక్షిన్నరేంద్రుండు బ్రహ్మరాతుండైన శుకయోగి నడిగిన నతండు బ్రహ్మ నారద సంవాదంబును, నేక సంప్రదా యానుగతంబును, గతాను గతిక ప్రకారంబును నై తొల్లి సర్వేశ్వరుండు బ్రహ్మకల్పంబున బ్రహ్మ కుపదేశించిన భాగవత పురాణంబు వేదతుల్యంబు నీ కెఱింగింతు. విను మని చెప్పె నని సూతుండు శౌనకాది మునులకుం జెప్పి నట్లు శుకయోగీంద్రుండు పరీక్షిన్నరేంద్రున కిట్లనియె. 222

అధ్యాయము — ౯

సీ. భూపాల కోత్తమ! భూత హితుండు సుజ్ఞాన స్వరూపకుం డైన యట్టి
ప్రాణికి దేహసంబంధ మెట్లగు నన్న మహి నొప్పు నీశ్వర మాయలేక
కలుగదు, నిద్రవోఁ గలలోనఁ దోఁచిన దేహబంధంబుల [1]తెఱఁగు వలెను
హరి యోగమాయా మహత్త్వంబునం బాంచభౌతిక దేహ సంబంధుఁ డగుచు

తే. నట్టి మాయాగుణంబుల నాత్మ యోలి, బాల్య కౌమార యౌవన భావములను
నర సుపర్వాది మూర్తులఁ బొరసి యేను,నాయ దిది యను సంసార మాయఁ దగిలి.

వ. వర్తింపు చిట్లున్న జీవునికి భగవ ద్భక్తియోగంబున ముక్తి సంభవించుట యెట్లన్న నెప్పుడేని జీవుండు ప్రకృతి పురుషాతీత మయిన బ్రహ్మస్వరూపంబు నందు మహిత ధ్యాననిష్ఠుం డగు నప్పుడు విగత మోహుండై యహంకార మమకారాత్మకంబైన సంసరణంబు దొఱంగి ముక్తుండై యుండు. మఱియు జీవేశ్వరులకు దేహసంబంధంబులు గానంబడుచుండు. అట్టి దేహధారియైన భగవంతునందు భక్తిం జేసి జీవుని ముక్తి యే తెఱంగునం గలుగు నని యడి గితివి. జీవుం డవిద్యా మహిమం జేసి కర్మానుగతం బైన మిథ్యారూప దేహ సంబంధుండు. భగవంతుండు నిజ యోగమాయా మహిమం జేసి [2]స్వేచ్ఛా పరి కల్పిత చిద్ఘన లీలా విగ్రహుండు. కావున భగవంతుం డైన యీశ్వరుండు స్వ భజనంబు ముక్తిసాధన జ్ఞానార్థంబు కల్పితం బని చతుర్ముఖునకుఁ దదీయ నిష్కపట తపశ్చర్యాది[3]సేవితుండై నిజజ్ఞానానందఘన మైన స్వరూపంబు సూపుచు నానతిచ్చె. అది గావున జీవునికి భగవద్భక్తి మోక్ష ప్రదాయకం బగు. ఇందుల కొక యితిహాసంబు గల దెఱింగింతు. ఆకర్ణింపుము. దాన భవదీయ సంశయ నివృత్తి యయ్యెడు నని శుకయోగీంద్రుండు రాజేంద్రున కిట్లనియె. 224

1. తెరగుదోప (త) 2. స్వేచ్ఛాప్రాప్తలీలా (ట. త.) 3. విశేషంబైన (హ)

—: బ్రహ్మ తపంబునకు మెచ్చి శ్రీమన్నారాయణుఁడు వరం బిచ్చుట :—

సీ. హరి పాదభక్తి రహస్యోపదేష్టయు నఖిల దేవతలకు [1]నధివిభుండు
నైన విధాత గల్పాదియందును నిజాశ్రయ పద్మమున కధిష్ఠాన మరయ
నర్థించి జలముల నన్వేషణము సేసి నళినంబు మొదలు గానంగలేక
విసివి [2]క్రమ్మఱను దద్బిసరుహాసీనుఁడై సృష్టి నిర్మాణేచ్ఛఁ జిత్తమందుఁ

తే. జాల నూహించి [3]తత్పరిజ్ఞాన మహిమ, సరణి మనమునఁ దోఁపక జడను పడుచు
లోకజాలంబు పుట్టింప లేక మోహి, తాత్ముఁడై చింతనొందు న య్యవసరమున

వ. జలమధ్యంబున నుండి యక్షర సమామ్నాయంబున స్పర్శంబులందు షోడశాక్షరంబు మఱియు నేకవింశాక్షరంబు నైన నీ యక్షర ద్వయంబు వలన నగుచు, మహాముని జన ధనంబైన తప యను శబ్దంబు రెండుమాఱు లుచ్చరింపంబడి వినంబడిన, నట్టి శబ్దంబు వలికిన పురుషుని వీక్షింపం గోరి నలుదిక్కులకుం జని వెదకి యెందునుం గానక మరలి నిజస్థానం బైన పద్మంబునం దాసీనుండై యొక్కించుక చింతించి యట్టి శబ్దంబు దన్నుఁ దపంబు సేయుమని నియమించుటగాఁ దలంచి, ప్రాణాయామ పరాయణుండై, జ్ఞానేంద్రియ కర్మేంద్రియంబుల జయించి యేకాగ్ర చిత్తుండై, సకలలోక సంతాప హేతువైన తపంబు వేయి దివ్యవత్సరంబులు గావింప, నీశ్వరుండు ప్రసన్నుండై పొడచూపిన, నా కమల సంభవుండు దత్క్షణంబు రాజస, తామస మిశ్ర సత్త్వ గుణాతీతంబును, శుద్ధ సత్త్వగుణావాసంబును, అకాల విక్రమంబును. సర్వ లోకోన్నతంబును, సకల సురగణ స్తుత్యంబును, లోభ మోహ భయ విరహితంబును, అపునరావృత్తి మార్గంబును, అనంత తేజో విరాజితంబును నైన వైకుంఠపురంబుఁ బొడగని యందు. 226

సీ. సూర్య చంద్రానల స్ఫురణలఁ జొరనీక నిజ దీధితి స్ఫూర్తి నివ్వటిల్ల
దివ్య మణిప్రభా దీపిత సౌధ విమాన గోపుర హర్మ్య మండపములు
ప్రసవ గుచ్ఛ స్వచ్ఛ భరిత కామిత ఫలసంతాన [4]పాదప సముదయములు
[5]కాంచన దండ సంగత మారు తోద్ధూత తరళ విచిత్ర కేతన చయములు

తే. వికచ కైరవ దర దరవింద గత మ, రందరస పాన [6]మోది తేందిందిర ప్రభూత మంజుల నినద ప్రబుద్ధ రాజ, హంస శోభిత వర కమలాకరములు 227

---

1. నాదివిభుడు (త. జ.) 2. క్రమ్మఱ పూర్వబిసరు హాసీనుడై (చ) 3. తత్త్వవిజ్ఞాన (హ)
4. సంతాన (జ) 5. కాంచన దండాంత (చ) 6. మదవదిందిర.

సీ. వలనొప్పఁగా "న దైవం కేశవాత్పరం" బని పల్కు రాజకీరావళియును
[1]మహిమ "సర్వం విష్ణుమయము జగ" త్తని చదివెడు శారికా సముదయంబు
నేపారఁగా "జితం తే పుండరీకాక్ష !" యని లీలఁ బాడు పికావళియును
లలి మీఱఁగా [2]"మంగళం మధుసూదన" యని పల్కు కేకు లనారతంబు

తే. [3]తవిలి శ్రౌషడ్వషట్స్వధేత్యాది శబ్దకలితముగ మ్రోయు మధుప నికాయములును
గలిగి యఖిలైక దివ్యమంగళ విలాస, మహిమఁ జెన్నొందు వైకుంఠ మందిరంబు.

వ. మఱియుం బయోధరావళీ విభాసిత నభంబుం బోలె వెలుంగుచున్న య ద్దివ్య
ధామంబునందు. 229

సీ. సలలితేందీవర శ్యామాయమానోజ్జ్వలాంగులు నవ్య పీతాంబరులును
[4]ధవళారవింద సుందర పత్రనేత్రులు సుకుమార తనులు భాసుర వినూత్న
రత్న విభూషణ గ్రైవేయ కంకణహార కేయూర మంజీర ధరులు
నిత్య యౌవనులు వినిర్మల చరితులు [5]రోచిష్ణులును హరిరూప ధరులు

తే. నగు సునందుండు నందుండు నర్హణుండు, ప్రబలుఁడును మొదలగు నిజపార్శ్వచరులు
మఱియు వైడూర్య విద్రుమామల మృణాళ తుల్యగాత్రులుఁ దను భక్తితో భజింప.

సీ. తాళి తాఖిల కల్మష స్రవ జామరనదీజనక కోమల పదాబ్జములవాని
నఖిల సంపత్కార ణాపాంగ లక్ష్మీ విలాసిత వక్షస్స్థలంబు వానిఁ
బద్మమిత్రామిత్ర [6]భాసిత కరుణా తరంగిత చారు నేత్రములవాని
[7]భువన నిర్మాణ నైపుణ భవ్య నిజ జన్మకారణ నాభి పంకజము వాని

తే. నహిహి తాహిత శయన వాహములవాని, సేవి తామర తాపస శ్రేణివాని
నఖిల లోకంబులకు గురుం డైన వానిఁ [8]గాంచెఁ బరమేష్ఠి కన్నుల కఱవు దీఱ.

క. కమనీయ రూప రేఖా, రమణీయతఁ జాల నొప్పు రమణీమణి య
క్కమలాలయ దన మృదు కర, కమలంబుల విభుని పాద కమలము లొత్తన్.

1. మహిమ సర్వం విష్ణు మయమీ జగత్తని (తం); మహిమ జగద్విష్ణు మయమఖిలమ్మని (వా)
2. మంగళం భగవాన్(?) వి, ష్ణోయనిపల్కు మయూరములును (చ. డ.); మంగళం భగవాన్ విష్ణ, రోయనిపల్కు మయూరములును (తం) 3. తవిలి వషడితి స్వాహాస్వధానుశబ్ద (చ. డ ద.)
4. దరదర వింద సుందర (చ. ట. డ. ద. బ.) 5. రోచిష్ణు లంచితా రూఢయశులు (చ. ట.)
6. భాసురలోచను. నళినసుందర వదనంబు వాని (హా); భాసిత పుష్పవ, న్నయనాభి నవవదనంబు వాని (త. జ.) 7. సృష్టికారణ విరించి ప్రభూతిస్థాన కమనీయనాభి పంకజమువాని (చ)
8. గాంచె నెనిమిది కన్నుల కరవుదీఱ (చ)

వ. వెండియు. 233

శా. శ్రీ కాంతాతిలకంబు రత్న రుచి రాజి ప్రేంఖిత స్వర్ణ డో
లా కేళిన్ [1]విలసిల్లి త త్కచ భరాలం [2]కార ప్రసగ్గంధ లో
భాకీర్ణ ప్రచర న్మధువ్రత మనో జ్ఞాలోల నాదంబు ల
స్తోకానుస్వర లీల నొప్పఁగ నిజేశున్ వేడ్కతోఁ బాడఁగన్. 234

వ. అట్టి నిత్యవిభూతియందు. 235

మ. సతత జ్ఞాన రమా యశో బల మహైశ్వర్యాది యుక్తుం జగ
త్పతి యజ్ఞేశు ననంతు నచ్యుతు దళ త్పంకేరుహాక్షుం శ్రియః
పతి నాద్యంత వికార దూరుఁ గరుణా పాథోనిధిన్ సాత్త్వతాం
పతి వర్ధిష్ణు సహిష్ణు విష్ణు గుణ విభ్రాజిష్ణు రోచిష్ణునిన్. 236

మ. దరహా సామృత పూరితాస్యు నిజభక్త త్రాణ పారా[3]యణు
న్నరుణాంభోరుహ పత్ర లోచనునిఁ [4]బీతా వాసుఁ త్రైలోక్యసుం
దరు మంజీర కిరీట కుండల ముఖోద్య ద్భూషు యోగీశ్వరే
శ్వరు లక్ష్మీయుత వక్షుఁ జిన్మయు దయాసాంద్రున్ చతుర్బాహునిన్. 237

వ. మఱియు (ననర్ఘ రత్నమయ సింహాసనాసీనుండు సునంద నంద కుముదాది సేవితుండు) ప్రకృతి పురుష మహ దహంకారంబులను చతుశ్శక్తులును, కర్మేంద్రియ జ్ఞానేంద్రియ మనో మహాభూతంబులను షోడశశక్తులును, పంచతన్మాత్రలును, పరివేష్టింపఁ గోట్యర్క ప్రభా విభాసితుండును, స్వేత రాలభ్య స్వాభావిక సమస్తైశ్వ ర్యాతిశయుండును, (స్వ స్వరూపంబునం గ్రీడించు సర్వేశ్వరుండునైన) పరమపురుషుం బుండరీకాక్షు నారాయణుం జూచి సాంద్రానంద కందళిత హృదయారవిందుండు, రోమాంచ కంచుకిత శరీరుండు, నానంద బాష్పధారా సిక్త కపోలుండు నగుచు. 238

క. [5]వర పరమహంస గమ్య, స్ఫురణం దనరారు పరమ పురుషుని పద పం
కరుహములకు నజుఁడు చతు, శ్శిరములు సోకంగ నతులు సేసిన హరియున్.

---

1. విలసింప (హ) 2. కృత్స్నగా మోద (హ. వా.) 3. యణున్, దరుణాంభోరుహ (హ)
4. బీతాచ్ఛాదనున్ లోక (హ) 5. పరము ననంతు నగమ్య (ట)

చ. ప్రియుఁడగు బొడ్డుతమ్మి తొలి [1]బిడ్డని, వేలుపు పెద్ద, భూత సం
చయములఁ బుట్టఁజేయు నిజ శాసనపాత్రు, నుపస్థితున్, మదిన్
దయ దళుకొత్తఁ బల్కెఁ బ్రమద [2]స్మిత చారు ముఖారవిందుఁడై
నయమునఁ బాణి పంకజమునన్ హరి యాతని దేహ మంటుచున్. 240

ఆ. కపట[3]మునుల కెంత కాలంబునకు నైన, సంతసింప నేను జలజగర్భ!
చిర తప స్సమాధిఁ జెంది విసర్గేచ్ఛ, మెలఁగు నిన్నుఁ బరిణమింతుఁ గాని. 241

తే. భద్ర మగుఁ గాక నీకు నో పద్మగర్భ! వరము నిపుడిత్తు నెఱిఁగింపు వాంఛితంబు
దేవదేవుఁడ నగు నస్మదీయ పాద, [4]దర్శనం బవధి విపత్తిదశల కనఘ! 242

చ. సరసిజగర్భ! నీయెడఁ బ్రసన్నత నొంది మదీయ లోక మే
నిరవుగఁ జూపు టెల్లను సహేతుక భూరి దయాకటాక్ష వి
స్ఫురణను గాని నీదగు తపో విభవంబునఁ గాదు నీ తప
శ్చరణము నాదు వాక్యముల సంగతిఁ గాదె! పయోరుహాసనా! 243

క. తప మనఁగ [5]నాదుహృదయము, [6]దప మను తరువునకు ఫల వితానము నే నా
తపముననే జననస్థి, త్యుపసంహరణము లొనర్చుచుండుదుఁ దనయా! 244

క. కావున మద్భక్తికిఁ దప, మే విధమున మూలధనము నిది నీ మది రా
జీవభవ! యెఱిఁగి తప మిటు, కావించుట విగత మోహకర్ముఁడ వింకన్. 245

క. అని యానతిచ్చి కమలజ, యెనయఁగ భవదీయ మాన సేప్సిత మే మై
నను నిత్తు వేఁడు మనినను, వనరుహ సంభవుఁడు వికచ వదనుం డగుచున్. 246

చ. హరి వచనంబు లాత్మకుఁ బ్రియం బొనరింపఁ బయోజగర్భుఁ డో
పరమ[7]ప దేశ! యోగిజన భావన! యీ నిఖి లోర్వియందు నీ
[8]వరయనియట్టి యర్థ మొక టైనను గల్గునె? యైన నా మదిన్
బెరసిన కోర్కె దేవ! వినుపింతు దయామతి చిత్తగింపవే. 247

---

1. బిడ్డఁడు .... సంచయములఁ జేయు కర్త నిజశాసన పాత్రుఁడు ధాత ప్రమొక్కినన్ (హ. తం. వా.) 2. స్థిర (త) 3. మతుల (జ) 4. దర్శనావధిపో విపద్దశలకనఘ (ట. జ. తం.); దర్శన మడంచు నీవిపద్దశల ననఘ. (త) 5. మత్స్వరూపము(తం. వా. క. బ.); 'తపో మే హృదయం సాక్షాత్' అని మూలము (9-23) 6. తపమన మద్రూప మనఘ ధర్మము తపమా (హ) 7. రమేశ (చ. త.) 8. వెరుగని .... మొకటేనియు (క. చ. ట.)

వ. దేవా! సర్వభూతాంతర్యామివై భగవంతుండవైన నీకు నమస్కరించి మదీయ వాంఛితంబు విన్నవించెద నవధరింపుము. అవ్యక్త రూపంబులై వెలుంగు భవదీయ స్థూల సూక్ష్మ రూపంబులును, నానా శక్త్యుపబృంహితంబులైన బ్రహ్మాది రూపంబులును, నీయంత నీవే ధరియించి జగదుత్పత్తి స్థితి లయంబులం దంతుకీటంబునుం బోలెం గావింపుచు నమోఘ సంకల్పుండవై లీలావిభూతిం గ్రీడించు మహిమంబు దెలియునట్టి పరిజ్ఞానంబుఁ గృపసేయుము. భవదీయ శాసనంబున జగన్నిర్మాణంబు గావించు నపుడు బ్రహ్మాభిమానంబునం జేసి యవశ్యంబును మహదహంకారంబులు నా మదిం బొడముం గావునం దత్పరిహారార్థంబు వేఁడెద. నన్నుం గృపాదృష్టి విలోకించి దయసేయు మని విన్నవించిన నాలించి పుండరీకాక్షుం డతని కిట్లనియె. 248

క. వారిజభవ! [1]శాస్త్రార్థ వి, చారజ్ఞానమును, భక్తి, సమధిక సాక్షా
త్కారము లను నీ మూఁడును, దారత నీ మనమునందు ధరియింప నగున్. 249

సీ. పరికింప మత్స్వరూప స్వభావములును [2]మహి తావతార కర్మములుఁ [3]దెలియు
తత్త్వవిజ్ఞానంబు దలకొని మత్ప్రసాదమునఁ గల్గెడి నీకుఁ గమలగర్భ!
సృష్టి పూర్వమునఁ జర్చింప నే నొకరుండఁ గలిగియుండుదు వీతకర్మి నగుచు
సమధిక స్థూల సూక్ష్మ స్వరూపములుఁ దత్కారణ ప్రకృతియుఁ దగ మ దంశ

ఆ. మందు లీనమైన నద్వితీయుండనై, యుండు నాకు నన్య మొకటి లేదు
సృష్టికాలమందు [4]సృష్టినాశంబున, జగము మత్స్వరూప మగును వత్స! 250

క. అరయఁగఁ గల్ప ప్రళయాం, తరము ననాద్యంత విరహిత క్రియతోడన్
బరిపూర్ణ నిత్య మహిమం, బరమాత్ముఁడనై సరోజభవ! యే నుందున్. 251

వ. అదియునుంగాక నీవు నన్నడిగిన యీ జగన్నిర్మాణ మాయా ప్రకారం బెఱింగింతు. లేని యర్థంబు శుక్తి రజత [5]భ్రాంతియుం బోలె నేమిటి మహిమం దోఁచి క్రమ్మఱం దోఁచక మాను నిదియె నా మాయా [6]విశేషం బని యెఱుంగుము. ఇదియునుం గాక లేని యర్థంబు దృశ్యం బగుటకుం, గల యర్థంబు దర్శనగోచరంబు గాకుండుటకును, ద్విచంద్రాదికంబును, తమః [7]ప్రభాసంబును దృష్టాంతంబులుగాఁ దెలియుము. ఏ ప్రకారంబున మహాభూతంబులు భౌతికంబు

1. శాస్త్రోక్త (చ. ట. జ. బ.) 2. మహిమావతార (హ. తం. వా.) 3. దెలియ (తం. వా.) 4. సృజ్యమానంబగు (తం. వా.); దృష్టమానంబగు (చ. త. డ. ద.) 5. భ్రాంతిని యేమిటి

లైన ఘటపటాదులందుం బ్రవేశించి యుండు నా ప్రకారంబున నేను నీ భూత భౌతికంబులైన సర్వకార్యంబులందు, సత్త్వాది రూపంబులం బ్రవేశించి యుండుదు. భౌతికంబులు భూతంబులయందుఁ గారణావస్థం బొందు చందంబున భూత భౌతికంబులు గారణావస్థం బొందిన నాయందు నభివ్యక్తంబులై యుండవు. సర్వదేశంబులయందు సర్వ కాలంబులయందు నేది బోధితంబై యుండు, నట్టిదే పరబ్రహ్మ స్వరూపంబు. తత్త్వం బెఱుంగ నిచ్ఛయించిన మిముఁ బోఁటి వారలీ చెప్పినది మదీయ [1]తత్త్వాత్మకం బైన యర్థంబని యెఱుంగుదురు. ఈ యర్థం బుత్కృష్టం బైనయది. ఏకాగ్రచిత్తుండవై యాకర్ణించి భవదీయ చిత్తంబున ధరియించిన నీకు సర్గాది కర్మంబులందు మోహంబు చెందకుండెడి. అని భగవంతుండైన పరమేశ్వరుండు చతుర్ముఖున కాజ్ఞాపించి నిజలోకంబుతో నంతర్ధానంబు నొందె. అని చెప్పి శుకుండు వెండియు నిట్లనియె. 252

సీ. అవనీశ బ్రహ్మ యి ట్లంతర్హితుం డైనఁ బుండరీకాక్షుని బుద్ధి నిలిపి
యానందమును బొంది యంజలి గావించి తత్పరిగ్రహమునఁ దనదు బుద్ధి
గైకొని పూర్వప్రకారంబునను సమస్తప్రపంచం బెల్లఁ దగ సృజించి
మఱియొకనాఁడు ధర్మప్రవర్తకుఁ డౌచు నఖిల ప్రజాపతి యైన కమల

తే. గర్భుఁ డాత్మహితార్థమై కాక సకల, భువనహిత బుద్ధి నున్నత స్ఫురణ మెఱసి
మానితం బైన యమ నియమముల రెంటి, నాచరించెను సమ్మోదితాత్ముఁ డగుచు

వ. అ య్యవసరంబున. 254

క. ఆ నళినాసననందను, లైన సనందాది మునుల కగ్రేసరుఁడున్
మానుగఁ [2]బ్రియతముఁడును నగు, నా నారదుఁ డేగుదెంచె నబ్జజు కడకున్. 255

క. చనుదెంచి తండ్రికిం బ్రియ, మొనరఁగ శుశ్రూషణంబు [3]లొనరిచి యతఁడున్
దనదెసఁ బ్రసన్నుఁ డగుటయుఁ, గని భగవ న్మాయఁ దెలియఁగా నుత్సుకుఁడై.

సీ. అవనీశ ! నీవు న న్నడిగినపగిది నతఁడు దండ్రి నడుగఁ బితామహుండు
భగవంతుఁ డాశ్రిత పారిజాతము హరి గృపతోడఁ దన కెఱిఁగించినట్టి
లోకమంగళ చతుః[4]శ్లోక రూపంబును దశ లక్షణంబులఁ దనరు భాగ
వతము నారదున కున్నతిఁ జెప్పె నాతఁడు చారు సరస్వతీ తీరమునను

తే. హరిపద ధ్యాన పారీణుఁ డాత్మవేది, ప్రకట తేజస్వి యగు బాదరాయణునకుఁ
గోరి యెఱిఁగించె నమ్మహోదారుఁ డెలమి, నాకు నెఱిఁగించె నెఱిఁగింతు నీకు నేను.

1. సర్వాత్మకంబైన (ట. త. జ. ద. బ.) 2. ప్రియతనుజుఁడు నగు (హ) 3. లొగిజేసినచో (హ)
4. శ్లోకమూలంబును (డ. ద.)

వ. అదియునుంగాక యిపుడు విరాట్పురుషునివలన నీ జగంబు లే విధంబున జనియించె, ననియెడి మొదలైన కొన్ని ప్రశ్నలు నన్నడిగితివి. ఏను నన్నింటికి నుత్తరం బగునట్లుగా నమ్మహాభాగవతం బుపన్యసించెద. ఆకర్ణింపుము. 258

అధ్యాయము - ౧౦

వ. అమ్మహాపురాణంబు చతుఃశ్లోక రూపంబున దశ లక్షణంబుల సంకుచిత మార్గంబుల నొప్పు. అందు దశ లక్షణంబు లెయ్యవి? యనిన సస్వర్గంబును, విసర్గంబును, స్థానంబును, పోషణంబును, ఊతులును, మన్వంతరంబులును, ఈశానుచరితంబును, నిరోధంబును, ముక్తియు, నాశ్రయంబు ననం బది తెఱంగులయ్యె. [1]దశమ విశుద్ధ్యర్థంబు తక్కిన తొమ్మిది లక్షణంబులు సెప్పంబడె. అవి యెట్టి వనిన.

తే. మహదహంకార పంచ తన్మాత్ర గగన, పవన శిఖి తోయ భూ భూతపంచ కేంద్రి
య ప్రపంచంబు భగవంతునందు [2]నగుట, సర్గ మందురు దీనిని జనవరేణ్య! 260

క. సరసిజగర్భుండు విరా, ట్పురుషునివలనం జనించి భూరితర చరా
చర భూతసృష్టిఁ జేయుట, పరువడిని విసర్గ మండ్రు భరతకులేశా! 261

క. లోకద్రోహి నరేంద్రా, నీకముఁ బరిమార్చి జగము [3]నెఱి నిల్పిన యా
వైకుంఠ [4]నాథు విజయం, బాకల్పస్థాన మయ్యె నవనీనాథా! 262

క. హరి సర్వేశుఁ డనంతుఁడు, నిరుపమ శుభమూర్తి చేయు నిజభక్త జనో
ద్ధరణము పోషణ మవనీ, వర! యూతు లనంగఁ గర్మవాసన లరయన్. 263

తే. జలజనాభ! దయాకటాక్ష ప్రసాద, లబ్ధ నిఖిలైక లోక[5]పాలన విభూతి
మహిమఁ బొందిన వారి ధర్మములు విస్తరమునఁ బలుకుట మన్వంతరములు భూప!

క. వనజోదరు నవతార క, థనము దదీ యాను[6]వర్తి తతి చారిత్రం
బును విస్తరించి పలుకం, జను నవి యీశాను కథలు సౌజన్యనిధీ! 265

---

1. దశమాశ్రయ విశుద్ధ్యర్థంబు (తం. వా.) 2. గనుట (హ. తం. వా.) 3. నిలిపిన హరియా (క. బ.) 4. నాథకృత విజయాకల్పము స్థానమయ్యె(హ) 5. పాలక (హ. తం. వా.) 6. వృత్తిఁ దచ్చారిత్రంబును (హ. తం. వా.)

సీ. వసుమతీనాథ! సర్వస్వామియైన గో, విందుండు చిదచి దానందమూర్తి
[1]సలిలత స్స్వోపాధి శక్తిసమేతుఁడై తనరారు నాత్మీయ ధామమందు
ఫణిరాజ మృదుల తల్పంబుపై సుఖలీల యోగనిద్రారతి నున్న వేళ
నఖిల జీవులు నిజ వ్యాపార శూన్యులై యున్నత తేజంబు [2]లురలుకొనగఁ

తే. [3]జరగు నయ్యవస్థా విశేషంబు లెల్ల, విదిత మగు నట్లు వలుకుట యది నిరోధ
మన నిది యవాంతర ప్రళయం బనంగఁ, బరఁగు నిఁక ముక్తిగతి విను పార్థివేంద్ర!

సీ. జీవుండు భగవ త్కృపా వశంబునఁ జేసి దేహ ధర్మంబులై ధృతి ననేక
జన్మానుచరిత దృశ్యము లైన య జ్జరా మరణంబు లాత్మధర్మంబు లైన
ఘన పుణ్యపాప నికాయ నిర్మోచన స్థితి నొప్పి పూర్వసంచితము లైన
యపహత పాప్మవత్త్వా [4]ద్యష్టతద్గుణ వంతుఁడై తగ భగవ చ్ఛరీర

తే. భూతుఁడై పారతంత్ర్యాత్మ బుద్ధి నొప్పి, దివ్యమా ల్యానులేపన భవ్యగంధ
కలిత మంగళ దివ్య విగ్రహవిశిష్టుఁ, డగుచు హరిరూప మొందుటే యనఘ! ముక్తి

వ. మఱియు నుత్పత్తి స్థితి లయంబు లెందు నగుచుఁ బ్రకాశింపఁబడు నది యాశ్రయం బనంబడు. అదియ పరమాత్మ. బ్రహ్మశబ్ద వాచ్యంబు నదియ. ప్రత్యక్షానుభవంబున విదితంబు సేయుకొఱకు నాత్మ కాధ్యాత్మి కాది విభాగంబు సెప్పంబడియె. అది యెట్లనిన నాత్మ యాధ్యాత్మి కాధిదై వి కాధిభౌతికంబులఁ ద్రివిధం బయ్యె. అందు నాధ్యాత్మికంబు చక్షురాది గోళ కాంతర్వర్తి యై యెఱుంగంబడు. చక్షురాది కరణాభిమానియై ద్రష్టయైన జీవుండె యాధిదైవికుం డనం దగు. చక్షురా ద్యధిష్ఠా నాభిమాన దేవతయు, సూర్యాది తేజో విగ్రహుండు నగుచు నెవ్వనియందు నీ యుభయ విభాగంబునుం గలుగు నతండె యాధిభౌతికుండు, విరా డ్విగ్రహుండు నగుం గావున, ద్రష్టయు దృక్కు దృశ్యంబు ననందగు నీ మూఁటియందు నొకటి లేకున్న నొకటి గానరాదు. ఈ త్రితయంబు నెవ్వఁ డెఱుంగు నతండు. సర్వలోకాశ్రయుండై యుండు. అతండె పరమాత్మయు. అ మ్మహాత్ముండు లీలార్థంబై జగత్సర్జనంబు సేయు తలంపున బ్రహ్మాండంబు నిర్భేదించి తనకు సుఖస్థానంబు నపేక్షించి మొదల శుద్ధంబులగు జలంబుల సృజియించె. స్వతః పరిశుద్ధుండు గావున స్వ సృష్టం బగు నేకార్ణ వాకారం బైన జలరాశియందు శయనంబు సేయుటం జేసి,

---

1. కమనీయ తరదీప్తి కమలా సమేతుడై (త. జ. డ. ద. బ.) 2. లురులుఁ గొనగ (హ) 3. జంగమ స్థావరాది చేష్టాదులెల్ల (హ) 4. దృష్ట (హ. తం. వా.)

శ్లోకము. ఆపో నారా ఇతి ప్రోక్తా ఆపో వై నరసూనవః
తా యద స్యాయనం పూర్వం తేన నారాయణ స్స్మృతః.

అను ప్రమాణము చొప్పున నారాయణ శబ్దవాచ్యుండు గావున నతని ప్రభావంబు వర్ణింప దుర్లభంబు. ఉపాదానభూతంబైన ద్రవ్యంబును, ద్రివిధంబైన కర్మంబును, గళా కాష్ఠా ద్యుపాధి భిన్నంబైన కాలంబును, జ్ఞానాధికంబగు [1]జీవస్వభావంబును, భోక్తయగు జీవుండును, నెవ్వని యనుగ్రహంబునంజేసి వర్తింపుచుండు, నెవ్వని యుపేక్షంజేసి వర్తింపకుండు, నట్టి ప్రభావంబుగల సర్వేశ్వరుండు దా నేకమయ్యు ననేకంబుగాఁ దలంచి యోగతల్పంబునం బ్రబుద్ధుండై యుండు. అట మీఁద స్వ సంకల్పంబునంజేసి తన హిరణ్మయంబైన విగ్రహంబు నధిదైవంబు నధ్యాత్మకంబు నధిభూతంబు నను సంజ్ఞాయుతంబైన త్రివిధంబుగా సృజియించె. 268

సీ. [2]అట్టి విరాడ్విగ్రహాంత రాకాశంబు వలన నోజ స్సహోబలము లయ్యెఁ
[3]బ్రాణంబు సూక్ష్మరూప క్రియా శక్తిచే జనియించి ముఖ్యాసు వనఁగఁ బరఁగె
వెలువడి చను జీవి వెనుకొని ప్రాణముల్ చనుచుండు నిజనాథు ననుసరించు
భటుల చందంబునఁ బాటిల్లు క్షుత్తును భూరి తృష్ణయు మఱి ముఖము వలనఁ

తే. దాలుజిహ్వాదికంబు లుద్భవము నొందె, నందు నుదయించె జిహ్వయు నందు రసము
లెల్ల నుదయించి జిహ్వచే నెఱుఁగఁబడును, మొనసి పలుకన పేక్షించు ముఖమువలన.

వ. (మఱియు) వాగింద్రియంబు పుట్టె. దానికి దేవత యగ్ని. (ఆ రెంటివలన భాషణంబు వొడమె. ఆ యగ్నికి మహాజల వ్యాప్తం బగు జగంబున నిరోధంబు గలుగుటంజేసి యా జలంబె ప్రతిబంధకం బయ్యె) దోధూయమానంబైన మహా వాయువువలన ఘ్రాణంబు పుట్టెం గావున వాయుదేవతాకం బైన ఘ్రాణేంద్రియంబు గంధగ్రహణ సమర్థం బయ్యె. (నిరాలోకం బగు నాత్మ నాత్మయందుఁ జూడంగోరి) తేజంబువలన నాదిత్యదేవతాకంబై రూప గ్రాహకం బైన యక్షియుగళంబు పుట్టె. ఋషిగణంబుచేత బోధితుం డగుచు భగవంతుండు దిగ్దేవతాకంబును శబ్దగ్రాహకంబును నైన శ్రోత్రేంద్రియంబు పుట్టించె. సర్జనంబు సేయు పురుషునివలన మృదుత్వ కాఠిన్యంబులు, లఘుత్వ గురుత్వంబులు, నుష్ణత్వ

---

1. ద్రవ్యకాలాది స్వభావంబును (క. చ. త. ద. బ.) 2. అట్టి విరాడ్విగ్రహంబందు గగన తేజఃప్రాణములు సర్వజంతురతుఁడు (క. ట. తం.) 3. నైనట్టి జీవుని ననుసరింపుచు నుండుఁ బంబి జీవుఁడు శరీరంబు వలన (త. క. తం.)

శీతలత్వంబులునుం జేసెడు త్వగింద్రి యాధిష్ఠానంబగు చర్మంబు పుట్టె. దాని వలన రోమంబు లుదయించె. వానికి మహీరుహంబు లధిదేవత లయ్యె. అందు నధిగత స్పర్శ గుణుండును అంత ర్బహిః ప్రదేశంబుల నావృతుండును నగు వాయువువలన (బలవంతంబులు నింద్రదేవతాకంబులు నాదాన సమర్థంబులు నానా కర్మ కరణ దక్షుంబులు నగు హస్తంబు లుదయించె.) స్వేచ్ఛా విషయగతి సమర్థుం డగు నీశ్వరునివలన విష్ణుదేవతాకంబు లగు పాదంబు లుదయించె. ప్రజానం దామృతార్థి యగు భగవంతునివలనఁ బ్రజాపతి దేవతాకంబై స్త్రీ సంభోగాది కామ్యసుఖంబులు కార్యంబులుగాఁ గల శిశ్నోపస్థంబు లుదయించె. మిత్రుం డధిదైవతంబుగాఁ గలిగి భుక్తాన్నా ద్యసారాంశ త్యాగోపయోగం బగు పాయు వనెడి గుదం బుద్భవించె. దాని కృత్యం బుభయ మల మోచనంబు. దేహంబుననుండి దేహాంతరంబు జేరంగోరి పూర్వకాయంబు విడుచుటకు సాధనం బగు నాభిద్వారంబు సంభవించె. అట్టి నాభియే ప్రాణాపాన బంధస్థానం బనం బడు. త ద్బంధవిశ్లేషంబె మృత్యు వగు. అదియ యూర్ధ్వాధో దేహ భేదకం బనియుం జెప్పంబడు. అన్నపానాది ధారణార్థంబుగ నాంత్ర కుక్షి నాడీనిచయం బులు గల్పింపఁబడియె. వానికి నదులు సముద్రంబులు నధిదేవతలయ్యె. (వాని వలనఁ) దుష్టి పుష్టులను నుదరభరణ రస పరిణామంబులును గలిగియుండు. ఆత్మీయ మాయాచింతనం బొనర్చు నపుడు కామ సంకల్పాది స్థానం బగు హృద యంబు గలిగె. దానివలన మనంబును, చంద్రుండును, కాముండును, సంకల్పం బును నుదయించె. అంతమీఁద జగత్సర్జనంబు సేయు విరా డ్విగ్రహంబువలన సప్తధాతువులును,పృథివ్యప్తేజోమయంబు లైన సప్తప్రాణంబులును,వ్యోమాంబు వాయువులచే నుత్పన్నంబు లయి గుణాత్మకంబు లైన యింద్రియంబులును, నహంకార ప్రభవంబు లైన గుణంబులును, సర్వవికార స్వరూపంబగు మనస్సును, విజ్ఞానరూపిణి యగు బుద్ధియుఁ బుట్టు. వివిధంబగు నిది యంతయు సర్వేశ్వరుని స్థూల విగ్రహంబు. మఱియును. 270

క. వరుస బృథివ్యా ద్యష్టా, వర ణావృతమై సమగ్ర వైభవములఁ బం
కరుహాభ వాండాతీత, స్ఫురణం జెలువొందు నతివిభూతి దలిర్పన్. 271

క. పొలుపగు సకల విలక్షణ, ములు [1]గలి గాద్యంత శూన్యమును నిత్యమునై
లలి సూక్ష్మమై మనో వా, క్కులకుం దలపోయఁగా నగోచర మగుచున్. 272

1. గలయాద్యంత (హ. తం. వా.)

సీ. అలఘు తేజోమయం బైన రూపం బిది క్షితినాథ నాచేతఁ జెప్పఁబడియె
మానిత స్థూల సూక్ష్మ స్వరూపంబుల [1]వలన నొప్పెడు భగవ త్స్వరూప
మ మ్మహాత్మకుని మాయా బలంబునఁ జేసి దివ్యమునీంద్రులు దెలియలేరు
వసుధేశ వాచ్యమై వాచకంబై నామ రూపముల్ క్రియలును రూఢిఁ దాల్చి

ఆ. యుండునట్టి యీశ్వరుండు నారాయణుం, డఖిలధృతి జగ న్నియంత యైన
చిన్మయాత్మకుండు సృజియించు నీ ప్రజా, పతుల ఋషులను బితృతతుల నపుడు.

వ. మఱియును. 274

సీ. సుర సిద్ధ సాధ్య కిన్నరవర చారణ గరుడ గంధర్వ రాక్షస పిశాచ
భూత బేతాళ కింపురుష కూశ్మాండ గుహ్యక డాకినీ యక్ష యాతుధాన
విద్యాధ రాప్సరో విషధర గ్రహ మాతృగణ వృక హరి ఘృష్టి ఖగ మృగాళి
భల్లూక రోహిత పశు వృక్ష యోనుల, వివిధ కర్మంబులు వెలయఁ బుట్టి

తే. జల నభో భూతలంబుల సంచరించు, జంతుచయముల సత్త్వ రజ స్తమోగు
ణములఁ దిర్య క్సురాసుర నర ధరాది, భావముల భిన్ను లగుదురు పౌరవేంద్ర!

మ. ఇరవొందన్ ద్రుహిణాత్మకుం డయి రమాధీశుండు విశ్వంబు సు
స్థిరతం జేసి హరిస్వరూపుఁ డయి రక్షించున్ సమ స్త ప్రజో
త్కర సంహారము సేయు నప్పుడు హరాంతర్యామి యై యింతయున్
హరియించున్ బవనుండు మేఘముల మాయం జేయు చందంబునన్. 276

క. ఈ పగిదిని విశ్వము సం, స్థాపించును మనుచు నణఁచు ధర్మాత్మకుఁడై
దీపిత తిర్య ఙ్నర సుర, రూపంబు[2]లు దానె తాల్చి రూఢి దలిర్పన్. 277

సీ. హరియందు నాకాశ మాకాశమున వాయు వనిలంబు వలన హుతాశనుండు
హవ్యవాహనునందు నంబువు లుదకంబు వలన వసుంధర గలిగె ధాత్రి
వలన బహు ప్రజావళి యుద్భవం బయ్యె నింతకు మూలమై యెసఁగునట్టి
నారాయణుఁడు చిదానంద స్వరూపకుం డవ్యయుఁ డజరుఁ డనంతుఁ డాద్యుఁ

తే. డాది మధ్యాంత శూన్యుం డనాదినిధనుఁ, డతనివలనను సంభూత మైన యట్టి
సృష్టి హేతుప్రకార మీక్షించి తెలియఁ, జాల రెంతటి మును లైన జనవరేణ్య!

వ. అదియునుం గాక. 279

1. వలన నొప్పఁగల (ద. తం.) 2. దాల్చి హరిహరుం డజుఁ డెలమిన్ (డ. ద.)

మ. ధరణీశోత్తమ! భూతసృష్టి నిటు సంస్థాపించి రక్షించు నా
హరి కర్తృత్వము నొల్లఁ డాత్మగత మాయారోపితంజేసి తా
నిరవద్యుండు నిరంజనుండు పరుఁడుణ నిష్కించనుం డాద్యుఁడుణ
నిరపేక్షుండును నిష్కళంకుఁ డగుచుణ నిత్యత్వముణ బొందెడిన్. 280

వ. బ్రహ్మసంబంధి యగు నీ కల్పప్రకారం బవాంతర కల్పంబుతోడ సంకుచిత ప్రకారంబున నెఱింగించితి. ఇట్టి బ్రహ్మకల్పంబున నొప్పు ప్రాకృత వైకృత కల్పప్రకారంబులును, తత్పరిమాణంబులును, కాల కల్ప లక్షణంబులును,నవాంతర కల్ప మన్వంతరాది భేద విభాగ స్వరూపంబును, నతివిస్తారంబుగ ముందు నెఱింగింతు వినుము. అదియునుం బద్మకల్పం బనందగు. అని భగవంతుం డయిన శుకుండు పరీక్షిత్తునకుఁ జెప్పె. అని సూతుండు మహర్షులకు నెఱింగించిన. 281

క. విని శౌనకుండు సూతుం, గనుఁగొని యిట్లనియె సూత! కరుణోపేతా!
జనసుతగుణ సంఘాతా! ఘన పుణ్యసమేత! విగతకలుషవ్రాతా! 282

వ. పరమ భాగవ తోత్తముం డైన విదురుండు బంధు మిత్ర జాలంబుల విడిచి, సకల భువన పావనంబులును కీర్తనీయంబులును నైన తీర్థంబులు నగణ్యంబులైన పుణ్య క్షేత్రంబులును దర్శించి, క్రమ్మఱ వచ్చి, కౌషారవియగు మైత్రేయుం గని, యతని వలన నధ్యాత్మబోధంబు వడసె నని వినంబడు. అది యంతయు నెఱింగింపు మనిన నతం డిట్లనియె. 283

క. విను మిపుడు మీరు న న్నడి, గిన తెఱఁగున శుకు మునీంద్ర గేయుఁ బరీక్షి
జ్జనపతి యడిగిన నతఁ డా, తని కెఱిఁగించిన విధంబుఁ దగ నెఱిఁగింతున్. 284

వ. సావధానులై వినుండు. 285

ఉ. రామ! గుణాభిరామ! దినరాజ కులాంబుధి సోమ! తోయద
శ్యామ! దశానన ప్రబల సైన్య విరామ! సురారి గోత్ర సు
త్రామ! సుబాహు బాహుబల దర్ప తమః పటు తీవ్ర ధామ! ని
ష్కామ! కుభృల్లలామ! గరకంఠ సతీ నుత నామ! రాఘవా! 286

క. అమరేంద్రసుత విదారణ!, కమలాప్త తనూజ రాజ్యకారణ! భవ సం
తమస దినేశ్వర! రాజో, త్తమ! దైవత సార్వభౌమ! దశరథరామా! 287

మాలిని. నిరుపరు గుణజాలా! నిర్మలానంద లోలా!
దురిత ఘన సమీరా! దుష్ట దైత్య ప్రహారా!
శరధి మద విశోషా! చారు సద్భక్త పోషా!
సరసిజ దళనేత్రా! సజ్జన స్తోత్ర పాత్రా! 288

గద్య. ఇది పరమేశ్వర కరుణా కలిత కవితా విచిత్ర, కేసన మంత్రి పుత్ర, సహజ పాండిత్య, పోతనామాత్య ప్రణీతంబైన శ్రీ మహాభాగవతం బను పురాణంబునం బరీక్షిత్తుతోడ శుకయోగి భాషించుటయు, భాగవత పురాణ వైభవంబును, ఖట్వాంగు మోక్షప్రకారంబును, ధారణా యోగ విషయంబైన మహావిష్ణుని శ్రీపాదాద్యవయవంబుల సర్వలోకంబు లున్న తెఱంగును, సత్పురుష వృత్తియు, మోక్ష వ్యతిరిక్త సర్వకామ్య ఫలప్రద దేవతా భజన ప్రకారంబును, మోక్ష ప్రదుండు శ్రీహరి యనుటయు, హరి భజన విరహితులైన జనులకు హేయ తాపాదనంబును, రాజప్రశ్నంబును, శుకయోగి శ్రీహరి స్తోత్రంబు సేయుటయు, వాసుదేవ ప్రసాదంబునం జతుర్ముఖుండు బ్రహ్మాధిపత్యంబు వడయుటయు, శ్రీహరివలన బ్రహ్మ రుద్రాది లోక ప్రపంచంబు వుట్టుటయు, శ్రీమన్నారాయణ దివ్య లీలావతార పరంపరా వైభవ వృత్తాంత సూచనంబును, భాగవత వైభవంబును, పరీక్షిత్తు శుకయోగి నడిగిన ప్రపంచాది ప్రశ్నలును, అందు శ్రీహరి ప్రధానకర్త యని తద్వృత్తాంబు సెప్పుటయు, భగవద్భక్తి వైవభంబును, బ్రహ్మ తపశ్చరణంబునకుం బ్రసన్నుండై హరి వైకుంఠ నగరంబుతోడఁ బ్రసన్నుండైన, స్తోత్రంబు సేసి తత్ప్రసాదంబునం దన్మహిమ వినుటయు, వాసుదేవుం డానతిచ్చిన ప్రకారంబున బ్రహ్మ నారదునికి భాగవత పురాణ ప్రధాన దశ లక్షణంబు లుపన్యసించుటయు, నారాయణ వైభవంబును, జీవాది తత్త్వసృష్టియు, శ్రీహరి నిత్య విభూత్యాది వర్ణనంబును, గల్పప్రకారాది సూచనంబును, శౌనకుండు విదుర మైత్రేయ సంవాదంబు సెప్పుమని సూతు నడుగుటయు, నను కథలం గల ద్వితీయస్కంధము సంపూర్ణము. 289

ఓమ్

శ్రీ మహా భాగవతము

తృతీయ స్కంధము

శ్రీ మహిత వినుత దివిజ స్తోమ ! యశస్సీమ ! రాజసోమ ! సుమేరు
స్థేమ, వినిర్జిత భార్గవరామ ! దశానన విరామ ! రఘుకులరామా ! 1

అధ్యాయము - ౧

మహనీయగుణగరిష్ఠు లగు నమ్మునిశ్రేష్ఠులకు నిఖిల పురాణ వ్యాఖ్యాన వైఖరీ
సమేతుం డైన సూతుం డి ట్లనియె. అట్లు ప్రాయోపవిష్టుం డైన పరీక్షిన్న
రేంద్రునకు శుకయోగీంద్రుం డి ట్లనియె. 2

—: విదురుండు తీర్థయాత్ర సేయుట :—

పాండునృపాల నందనులు బాహుబలంబున ధార్తరాష్ట్రులన్
భండన భూమిలో గెలిచి పాండుర శారద చంద్ర చంద్రికా
ఖండయశః ప్రసూన [1]కలికావళిఁ గౌరవ రాజ్యలక్ష్మి నొం
డొండ యలంకరింపుచు జయోన్నతి రాజ్యము సేయుచుండఁగన్. 3

మనుజేంద్ర విదురుఁ డంతకు, మును వనమున కేగి యచట మునిజన గేయున్
వినుత తపో ధౌరేయున్, [2]ఘను ననుపమ గుణవిధేయుఁ గనె మైత్రేయున్. 4

కనుఁగొని తత్పాదంబులు, దన ఫాలము సోక మ్రొక్కి తగ ని ట్లనియెన్
'మునివర్గ ! సకల జగత్పా, వనచరితుఁడు గృష్ణుఁ డఖిల వంద్యుం డెలమిన్. 5

మండిత తేజోనిధి యై, పాండవ హితమతిని దూతభావంబున వే
దండపురి కేగి కురుకుల, మండనుఁ డగు ధార్తరాష్ట్ర మందిరమునకున్. 6

చనఁగ నొల్లక మద్గృహంబునకు భక్త, వత్సలుం డగు కృష్ణుండు వచ్చు టేమి
కతము?నా కది యెఱిగింపు కరుణతోడ, ననుచు విదురుండు మైత్రేయుఁనడిగె ననిన

---

1. కలికావళి (చ. ట. త.) 2. అనుపమగుణ జన విధేయు న మ్మైత్రేయున్ (జ. ఢ. తం.)

క. విని వెఱఁగంది పరీక్షి, న్మనుజవరేణ్యుండు విమలమతి నిస్తంద్రున్
మునికుల జలనిధి చంద్రున్, సునిశిత హరిభక్తిసాంద్రు శుకయోగీంద్రున్. 8

క. కని యి ట్లనె మైత్రేయుని, ననఘుం డగు విదురుఁడే రహస్యము లడిగెన్
ముని యేమి చెప్పె నే పగి,దిని దీర్థము లాడె నెచటఁ దిరుగుచు నుండెన్. 9

తే. [1]ఇన్ని దెలియంగ నానతి యిచ్చి నన్ను, నర్థి రక్షింపవే విమలాంతరంగ !
ఘనదయాపాంగ ! హరిపాదకమలభృంగ !, మహితగుణసంగ ! పాపతమఃపతంగ !

చ. అనవుఁడు బాదరాయణి [2]ధరాధిపుతో ననుఁ బూరువంశవ
ర్ధన ! విను కష్టుఁడైన ధృతరాష్ట్ర నృపాలుఁడు పెంపుతో సుయో
ధన ముఖ [3]పుత్రులం గడు ముదంబునఁ బెంపుచుఁ బాండురాజు ద
ప్పిన పిదపన్ దదాత్మజులు పెల్కుఱి త న్నని చేర వచ్చినన్. 11

వ. ఇట్లు [4]వచ్చిన పాండవుల యెడ నసూయా నిమగ్నులై సుయోధనాదులు. 12

క. పెట్టిరి విషాన్న [5]మంటం, గట్టిరి ఘనపాశములను [6]గంగానదిలో
నెట్టిరి, రాజ్యము వెడలం, గొట్టిరి ధర్మంబు విడిచి కుటిలాత్మకులై. 13

క. క్రూరాత్ము లగుచు లాక్షా, గారంబున వారు నిద్రఁ గైకొని యుండన్
దారుణ శిఖి దరికొలిపిరి, మారణ కర్మముల [7]కప్రమత్తులు నగుచున్. 14

తే. సూరిజనగేయ మగు రాజసూయ యజ్ఞ, విలస దవభృథ [8]స్నాన పవిత్ర మైన
ద్రౌపదీ చారు వేణీభరంబు వట్టి, కొలువు [9]లోపల నీడ్చిరి కుత్సితమున. 15

క. కావున వారల కపకృతిఁ, గావింపని దొక దినంబు గలుగదు తమ జ
న్మావధి నిజనందనులను, వావిరి న య్యంధ నృపతి వలదనఁ డయ్యెన్. 16

తే. మాయజూదంబు వన్ని దుర్మార్గవృత్తిఁ,బుడమిఁ గొని యడవులకుఁబో నడువనచటఁ
దిరిగి వారలు సమయంబు దీర్చి యేగు, దెంచి తమ యంశ మడిగినఁ బంచి [10]యిడక.

వ. ఉన్న యెడ. 18

---

1. ఇన్నియును దెలియఁగ నానతిచ్చి (తం.) 2. ధరాధిపు కిట్లను (తం) 3. పుత్రులన్నతి ముదంబున (క) 4. చేరవచ్చిన (ట. డ. తం.) 5. మంటంగట్టియు (హ) మింటంగట్టిరి (ట. త.) 6. గంగానదియం దొట్టిరి (క. చ. డ. బ. తం.) 7. అప్రమత్తులరగుచున్ (హ) అప్రమత్తత వెలయన్ (తం. వా.) 8. సేక (హ. తం. వా.) 9. లోపలికీడ్చిరి (తం.వా.) 10. యీక (తం. వా.)

చ. సకల నియంత యైన హరి సర్వశరణ్యుఁడు మాధవుండు సే
వకనవకల్పకంబు భగవంతుఁ డనంతుఁ డనంతశక్తి నం
దకధరుఁ డబ్జలోచనుఁడు ధర్మతనూభవుచే నియుక్తుఁడై
యకుటిల భక్తియోగమహితాత్మకుఁడై ధృతరాష్ట్రు పాలికిన్. 19

క. చని యచట భీష్మ గురు త, త్తనయ కృపాచార్య నిఖిల ధాత్రీపతులున్
విని యనుమోదింపఁగ ని, ట్లనియెన్ ధృతరాష్ట్రుతోడ నవనీనాథా ! 20

క. కౌరవ పాండవు లిరువురు, నారయ [1]నీ కొక్క [2]సమమ యవనీవర ! నీ
వేరీతి నైనఁ బాండుకు, మారుల పాలొసఁగి తేని మను నుభయంబున్. 21

క. అని ధర్మబోధమునఁ బలి, కిన మాటలు చెవుల నిడమి గృధ్నుఁడు విదురున్
ఘననీతిమంతుఁ బిలువం, బనిచినఁ జనుదెంచెఁ గురుసభాస్థలమునకున్. 22

వ. చనుదెంచి యచటి జనంబులచేత [3]నుపస్థితం బైన కార్యంబు [4]దెలుపఁబడిన
వాఁడై ధృతరాష్ట్రు నుద్దేశించి యి ట్లనియె. 23

మ. ధరణీనాయక ! పాండు భూవిభుఁడు నీ తమ్ముండు, త త్పుత్త్రులన్
బరిరక్షించిన ధర్మముం దగవునుం బాటిల్లు, వంశంబు సు
స్థిర సౌఖ్యోన్నతిఁ జెందు, శత్రుజయమున్ జేకూరు, గోపాలశే
ఖరు చిత్తంబును వచ్చు, నట్లగుట యౌఁ గౌరవ్యవంశాగ్రణీ ! 24

ఆ. వారి తండ్రి పాలు వారికి నొసఁగి నీ, పాలు సుతుల కెల్లఁ బంచియిచ్చి
చలము విడిచి ధర్మ మలవడ నీ బుద్ధిఁ, బొనుపవయ్య కులము మనుపవయ్య! 25

చ. వినుము నృపాల ! నా పలుకు [5]వేయును నేల సమీరసూతి నీ
తనయుల పేరు విన్నఁ బదతాడితదుష్టభుజంగమంబు చా
డ్పునఁ గనలొందు నింతయును మున్ననుఁ జెప్పితిఁ గాదె వానిచే
తన భవదీయపుత్త్రులకుఁ దప్పదు మృత్యువ దెన్ని భంగులన్. 26

వ. అదియునుం గాక. 27

క. నీ పుత్త్రుల శౌర్యంబును, చాపాచా ర్యాపగాత్మజాత కృపభుజా
టోపంబును గర్ణుదురా, [6]లాపంబును నిజముగాఁ దలంతె మనమునన్. 28

1. నాకొక్క (డ) 2. రూప (చ. డ. వా.) 3. ఉపశ్రుతంబైన (క) 4. తెలిసినవాఁడై (తం. వా.) 5. వేయన నేల (హ.) 6. లాపంబులు (తం. వా.)

వ. అ ట్లేని వినుము. 29

ఉ. ఏ పరమేశుచే జగము లీ సచరాచరకోటితోఁ సము
ద్దీపిత మయ్యె నే విభుని దివ్యకళాంశజు లబ్జగర్భ గౌ
రీపతి ముఖ్య దేవముని బృందము లెవ్వఁ డనంతుఁ డచ్యుతుం
డా పురుషోత్తముండు గరుణాంబుధి గృష్ణుఁడు వో నరేశ్వరా ! 30

ఉ. అట్టి జగన్నివాసుఁడు మురాసురభేది పరాపరుండు చే
పట్టి సఖుండు వియ్యమును బాంధవుఁడుం గురుఁడుం విభుండు నై
[1]యిట్టుల మైన ప్రేమమున నెప్పుడుఁ [2]దోడ్పడుచుండు వారలం
జుట్టన ప్రేల నెవ్వరికిఁ జూపగ [3]వచ్చును బార్థివోత్తమా ! 31

ఉ. కావునఁ బాండునందనులఁ [4]గాఱియ పెట్టక రాజ్యభాగముం
వావిరి నిచ్చి రాజ్యమును వంశముఁ బుత్త్రుల బంధువర్గముం
గావుము కాక లోభియగు [5]కష్ట సుయోధను మాట వింటివే
భూవర ! నీ యుపేక్ష నగుఁ బో కులనాశము బంధునాశముం. 32

తే. ఒకని కై యిట్లు కుల మెల్ల [6]నుక్కడంప, నెత్తుకొనఁ జూచె దిది నీతియే నృపాల
వినుము నామాట నీ సుయోధనుని విడిచి, కులము రాజ్యంబుఁ దేజంబు నిలుపవయ్య

క. అని యిట్లు దఱిమి చెప్పిన, విని దుర్యోధనుఁడు రోషవివశుం [7]డయి తా
నినతనయ శకుని దుశ్శా, సనుల నిరీక్షించి తామసంబునఁ బలికెం. 34

క. దాసీపుత్త్రుని మీర లు, దాసీనుం జేయ కిటకుఁ [8]దగునె పిలువఁగా
నాసీనుం డై ప్రేలెడు, గాసిలి చెడిపోవ వెడలఁ[9]గా నడుమ రనా. 35

వ. అని యిట్లు దుర్యోధనుం డాడిన దురాలాపంబులు దనకు మనస్తాపంబు సేయం గార్యంబు విచారించి ధైర్యం బవలంబించి యొండు పలుకనొల్లక శరశరాసనంబులు విడిచి క్రోధంబు నడఁచి వనంబునకుం జని యందు. 36

సీ. విష్ణు స్వయంవ్యక్తవిమల భూములను బవిత్రంబు లగు హరిక్షేత్రములను
నెలకొని దేవతానిర్మిత హరిదివ్య భూముల గంగాది పుణ్యనదుల
సిద్ధ పురాణ ప్రసిద్ధ పుణ్యాశ్రమ స్థలముల నుపవన స్థలము లందు
గంధమాదన ముఖ క్ష్మాభృత్తటంబుల మంజుల గిరికుంజ పుంజములను

1. నిట్టులమైన (హ) 2. జొప్పడుచుండు (హ) 3. వచ్చునె పార్థివోత్తమా (తం. వా.)
4. గాసిల (క) 5. కష్టు (చ) 6. నుక్కడంప (క. త. తం. వా.) 7. డగుచున్నిన తనయ (తం)
8. దగరావింపన్ (జ) 9. నడువరనన్ (హ); నడువుఁ డిఁకన్ (వా)

తే. వికచకైరవ పద్మహల్లక మరంద, [1]పానపరవశ మధుకర గానబుద్ధ
రాజహంస విలోల విరాజమాన, మగుచుఁ జెలువొందు పంకేరుహాకరముల. 37

క. [2]నరవర ఋష్యాశ్రమవన, సరిదుప వన నద పుళింద జనపద గిరి గ
హ్వర గోష్ఠ యజ్ఞశాలా, పురదేవాయతన పుణ్య భూముల యందున్. 38

క. కూరలు గాయలు నీళ్లు, హారముగాఁ గొనుచు నియమ మలవడఁగ నసం
స్కారశరీరుం డగుచు ను, దారత నవధూతవేషధరుఁడై వరుసన్. 39

క. [3]హర్షము గదురఁగ భారత, [4]వర్షమునం గలుగు పుణ్య వరతీర్థము లు
త్క[5]ర్షం జూచుచు విగతా, మర్షుండై సంచరించె మనుజవరేణ్యా! 40

వ. ఇట్లు సంచరించుచుం బ్రభాసతీర్థమునకు వచ్చు నప్పుడు. 41

చ. అరుగుచు దైత్యభేదన దయా పరిలబ్ధ సమస్తమేదినీ
భరణధురంధరుం డగుచుఁ బాండుసుతాగ్రజుఁ డొప్పుచుండ [6]న
త్తఱి విదురుండు తత్సరి దుదంచితసాల రసాల మాధవీ
కురవక మాలతీ వకుళ కుంజ లసత్తట మందు నున్నెడన్. 42

చ. నరవరవేణు జానలవినష్ట మహాటవి మాడ్కిఁ బాండు భూ
వర ధృతరాష్ట్ర సూను [7]లనివార్య నిరూఢ విరోధ మెత్తి యొం
డొరుల జయింపఁగోరి కదనోర్విఁ గురు[8]క్షితిపాలముఖ్యు లం
దఱు మృతు లౌటయున్ విని ఘనంబుగ శోకనిమగ్నచిత్తుఁడై. 43

ఉ. ఆ యెడఁ [9]గాలు దన్నక రయంబున నేగి సరస్వతీనదీ
తోయములందుఁ గ్రుంకి మునితుల్యుఁడు వే చని యొం దనూనపా
త్తోయరు హోత్ర భార్గవ పృథుత్రిత [10]సోమసుదాసగోగ్ని భూ
వాయు యమాభిధానయుత వాహినులం దనురక్తిఁ గ్రుంకుచున్. 44

---

1. పానవశమత్త (జ. డ. తం.) 2. మఱియును ఋష్యాశ్రమ (క. చ. ట. తం. వా.) 3. హరిషము; 4. వరుషము 5. ఉత్కరుషము గానంబడియె (ట. త. జ. డ.) 6. భూవర విదురుండు తన్నికట వర్యతమాల (హ. వా.) 7. లనివారణఁ జాల విరోధమెత్తి (క. చ. తం.) 8. క్షితిపాదులెల్లన వ్వరుస వినష్టువౌట విని వావిరిశోక (హ) 9. కాలు నూడక (జ) కాలునిల్వక (డ) 10. సోమకుమార గోసుధా (చ. ట. త. జ. డ.); సోమ సుదా స శక్తి భృత్ (తం. వా.)

ఉ. వెండియుఁ బుణ్యభూములఁ బవిత్రసరిత్తులఁ జూచుచున్ రమా
మండనుఁ డుండు దివ్యరుచిమన్మణి చారుకవాట గేహళీ
మండిత సౌధగోపుర విమానము లున్నతభక్తిఁ జూచుచున్
నిండిన వేడ్కఁ గృష్ణ పద నీరజ చింతనుఁ డై క్రమంబునన్. 45

—: విదురుం డుద్ధవుం గని కృష్ణాదుల వృత్తాంతం బడుగుట :—

చ. చని చని తొంటి మత్స్య కురు జాంగల భూము లతిక్రమించి చ
య్యన యమునానదిం [1]గదిసి యచ్చట భాగవతున్ సరోజలో
చన [2]దృఢభక్తు సద్గుణవిశారదు శాంతుని దేవమంత్రి శి
ష్యుని మహితప్రసిద్ధుఁ బరిశోషిత దోషుఁ ప్రబుద్ధు నుద్ధవున్. 46

క. కని యనురాగ వికాసము, దన మనమునఁ దొంగలింపఁ దగ గాఢాలిం
గన మాచరించి నెయ్యం, బునఁ గుశలప్రశ్న సేసి ముదమునఁ బలికెన్. 47

క. [3]హరిభక్తులు పుణ్యాత్ములు, దురితవిదూరులు విరోధి[4]దుర్దమబలులున్
గురుకులతిలకులు గుంతీ, వరసూనులు గుశలులే యవారిత భక్తిన్. 48

చ. హరి దన నాభిపంకరుహమందు జనించిన యట్టి భారతీ
శ్వరుఁ డతిభక్తి వేఁడ యదువంశమునన్ బలకృష్ణమూర్తు లై
పరఁగ జనించె భూభరము వాపిన [5]శూరులు రేవతీందిరా
వరు లట శూరసేనుని నివాసమునన్ సుఖ మున్న వారలే ? 49

చ. కురుకులు లాదరింపఁగ సఖుండును నాప్తుఁడు నై తనర్చి సో
దర తరుణీజనంబులను దత్సుతులం గడు గారవంబునన్
గరుణ దలిర్ప నాత్మజులకంటెఁ బ్రియోన్నతిఁ బ్రోచువాఁడు సు
స్థిరమతి నున్నవాఁడె వసుదేవుఁడు వృష్ణికులప్రదీపకా ! 50

శా. కందర్పాంశమునం దనూజుఁ బడయం గామించి భూదేవతా
బృందంబున్ భజియించి తత్కరుణ [6]దీపింపన్ ప్రభావంబు పెం
పొందన్ రుక్మిణి గన్న నందనుఁడు ప్రద్యుమ్నుండు భాస్వచ్ఛమూ
సందోహంబులు దన్నుఁ గొల్వ మహితోత్సాహంబునన్ మించునే. 51

---

1. గడచి (హ) 2. నిజభక్తు (తం) 3. హరిభక్తుల పుణ్యాత్ముల దురిత విదూరుల విరోధి దుర్దమ బలులం గురుకుల తిలకుల కుంతీవరసూనుల సేమ మరసి వారిని భక్తిన్. వ. ఇట్లనియె (తం) వారని భక్తిన్ (చ) 4. దుర్దమహరులన్ (బ) 5. భవ్యులు (తం.వా.) 6. ఁదాపించ ప్రభావర్ణ (తం)

క. సరసిజలోచన కరుణా, పరిలబ్ధ సమస్త ధరణిపాలన మహిమం
బరమప్రీతి సుఖించునె, చిర విభవోదారుఁ డుగ్రసేనుఁడు జగతిన్. 52

చ. లలిత పతివ్రతామణి విలాసవతీ తిలకంబు పార్వతీ
లలన గుమారుఁ [1]గన్నటు సులక్షణ జాంబవతీ లలామ ని
ర్మల గతిఁ గన్న పట్టి సుకుమార తనుండు విరోధిభంజనో
త్కలిక సుఖించునే గుణకదంబుఁడు సాంబుఁడు వృష్ణిపుంగవా! 53

క. హరిపద సేవకుఁ డరి భీ, కరుఁ డర్జును వలన మిగులఁ గార్ముక విద్యల్
[2]దిరముగఁ గఱచిన సాత్యకి, వరసుఖ విభవముల నున్న వాఁడె ధరిత్రిన్. 54

మ. జలజాతాంకుశ చక్ర చాప కులిశ చ్ఛత్రాది రేఖాంకితో
జ్జ్వల గోవింద పదాబ్జ లక్షిత విరాజన్మార్గ ధూళిచ్ఛటా
కలితాంగుండు విధూత కల్మషుఁడు నిష్కామైక ధన్యుండు స
త్కులజాతుం డన నొప్పు నట్టి ఘనుఁ డక్రూరుండు [3]భద్రాత్ముఁడే. 55

క. శ్రుతులును గ్రతు జాతము[4]లున్, మతిఁ దాల్చిన యట్టి వేదమాత గతిన్ శ్రీ
పతిఁ దన గర్భంబున ర, క్షితుఁ జేసిన గరిత దేవకీసతి సుఖమే. 56

వ. మఱియును, మహాత్మా! మహితోపాసకు లగు వారల కోర్కులు నిండింపం
జాలిన భగవంతుండును, శబ్దశాస్త్రంబునకుం గారణం బని తన్ను నఖిల దేవతా
జనంబు లగ్గింపం గల మేటి యగుటం జేసి మనోమయుండును, సకల జీవ చతు
ర్విధాంతఃకరణంబు లైన యే చిత్తాహంకారబుద్ధి మనంబులకుఁ గ్రమంబున
వాసుదేవ సంకర్షణ ప్రద్యుమ్నానిరుద్ధు లధిదైవతంబు లగుదు రట్టి చతుర్విధ
తత్త్వంబులలోన [5]దుర్యం బయిన తత్త్వంబును, నైన యనిరుద్ధ కుమారుండు
సంతోషచిత్తుం డగునే యని. 57

మ. [6]ఇత రారాధన బుద్ధి మాని కమలాధీశుం బయోజాస నా
ర్చితుఁ [7]గృష్ణున్ నిజనాథుఁగా సతతమున్ సేవించు పుణ్యుల్ జగ
న్నుతు లధ్యాత్మవిదుల్ మహాభుజులు మాన్యుల్ ధర్మమార్గుల్ సము
న్నతి సత్యాత్మజ చారుదేష్ణ గదు లానందాత్ములే యుద్ధవా! 58

---

1. గన్నగతి లక్షణ (హ) 2. గఱచిన బలియుడు సాత్యకి (ట. త.) 3. జీవించునే (క.తం)
4. సమ్మతి (తం. వా.) 5. తుర్యంబైన తత్త్వంబు మనస్సు తన్మనోమయుండు నైన (క.-చ. తం.)
6. ఇతరారాధన మాని కృష్ణు (క. చ. తం. వా.) 7. భక్తిన్ (తం. వా.)

తే. క్రోధమాత్సర్యధనుఁడు సుయోధనుండు, వొలుచు నెవ్వనిసభఁ జూచి కలుష మొదవి
మనములోన నసూయా నిమగ్నుఁడయ్యె, [1]నట్టి ధర్మజుఁ డున్నాఁడె యనఘచరిత!

తే. ఘన గదాభ్యాస చిత్రసంగతుల మెఱసి, కురు కుమారుల భూరి సంగరములోన
హతులఁ గావించి వెలసిన యట్టి జెట్టి, వాయుతనయుండు గుశలియై వఱలునయ్య!

చ. హరి కరుణాతరంగిత కటాక్ష నిరీక్షణ లబ్ధ శౌర్య వి
స్ఫురణఁ దనర్చి తన్ను నని బోయ [2]గతిం గిరిశుం డెదిర్చినన్
బరవస మొప్పఁగా గెలిచి పాశుపతాస్త్రము గొన్న శత్రు భీ
కరుఁడు ధనంజయుండు సుభగస్థితి మోదము నొందుచుండునే. 61

మ. తెఱఁగొప్పన్ జననీ వియోగమునఁ గుంతీ స్తన్యపానంబు సో
దర సంరక్షయుఁ గల్గి దేవవిభు వక్త్రస్థామృతంబుం ఖగే
శ్వరుఁ డర్థిం గయికొన్న మాడ్కిఁ గురువంశశ్రేణి నిర్జించి త
ద్ధరణీ రాజ్యము గొన్న మాద్రికొడుకుల్ ధన్యాత్ములే? యుద్ధవా! 62

తే. పాండు భూమీశ్వరుండు సంప్రాప్తమరణుఁ, డైన శిశువులఁ బ్రోచుటకై నిజేశుఁ
గూడి చనకున్న యట్టి యా కుంతిభోజ, తనయ జీవించునే నేఁడు? మనుచరిత్ర.!

వ. అని వెండియు. 64

మ. [3]అను సంభూతుఁడు పాండు భూవిభుఁడు నిర్యాణంబునం బొంద నా
తని పుత్రుల్ దనుఁ జేరవచ్చినను [4]మధ్యస్థంబువోఁ దట్టి యె
గ్గొనరించెన్ [5]ధృతరాష్ట్ర భూమి విభుఁ డట్లూహింపఁగా నెగ్గు సే
సిన వాఁ డే యగుఁ గాక మేలు గలదే చింతింపఁగా నుద్ధవా. 65

క. [6]అనుజుఁ డని యనక తగ నిజ, తనయులు నను వెడల నడువ దా నూరకయుం
డిన ధృతరాష్ట్రుఁడు నరకం, బునఁ బడు నా డైన దుఃఖమున ననఘాత్మా! 66

వ. అదియునుం గాక పరమశాంతుండ వైన నీ మనంబున దుఃఖంబు గర్తవ్యంబు
గాదంచేని. 67

క. నరలోక విడంబనమున, హరి పరమపరుండు మానవాకృతితో ని
ద్ధరఁ బుట్టి యాత్మమాయా, స్ఫురణన్ మోహింపఁ జేయు భూజనకోటిన్. 68

---

1. అట్టి ధర్మజుండు కుశలియే (జ) 2. గతిన్నభవుం డెదిర్చినన్ (తం) 3. అనుజాతుండగు (హ. వా.) 4. మాధ్యస్థ్యంబు (తం. వా.) 5. మదిఁ బాండు భూవిభునకు న్నూహింపఁగా (చ. ట. జ. డ.) 6. అనుజుండ ననక తన నిజ (త. జ. ద.); అనుజుఁడు వీఁడనకయ నిజ (తం. వా.)

ఉ. కావున న మ్మహాత్ముని వికార విదూరుని సర్వమోహ మా
యావిల మానసుండ నగు నప్పుడు సంస్మృతి దుఃఖ నొందు న
ద్దేవుని సత్కృపా మహిమఁ [1]దేలిన వేళ సుఖంతు నేన కా
దా విధి [2]శంకర ప్రభృతు ల వ్విభు మాయఁ దరింప నేర్తురే. 69

వ. అయిన నమ్మహాత్ముని కరుణాతరంగి తాపాంగ పరిలబ్ధ విజ్ఞాన దీపాంకుర నిరస్త సమస్త దోషాంధకారుండ నగుటచే మదీయచిత్తంబు హరి[3]పదాయత్తంబై తన్మార్గంబు సతతంబు నిరీక్షింపుచు నుండు. మఱియును. 70

సీ. అట్టి సరోజాక్షుఁ డాత్మీయ పదభక్తు లడవుల నిడుమలు గుడుచుచుండ
దౌత్యంబు సేయఁ గొందఱు విరోధులు పట్టి బద్ధునిఁ జేయ సన్నద్ధులైన
బలహీను మాడ్కి [4]మార్పడఁగ లేఁ డసమర్థుఁ డని తలంచెద వేని యచ్యుతుండు
పరుల జయింప నోపక కాదు [5]విద్యాభి జన ధనమత్తులై జగతిఁ బెక్కు

తే. బాధలఁ [6]గలంచు దుష్ట భూపతుల నెల్ల, సైన్య యుక్తులుగా నని సంహరించు
కొఱకు సభలోన నప్పుడా కురుకుమారు, లాడు దుర్భాషణములకు నలుగఁ డయ్యె

మ. జననం బందుట లేని యీశ్వరుఁడు దా జన్మించు టెల్లన్ విరో
ధి నిరాసార్థము వీతకర్ముఁ డగు న ద్దేవుండు గర్మ ప్రవ
ర్తనుఁ డౌ టెల్లఁ జరాచర ప్రకట భూతశ్రేణులన్ గర్మ వ
ర్తనులం జేయఁ దలంచి కాక కలవే దైత్యారికిం గర్మముల్. 72

క. హరి నరుల కెల్లఁ బూజ్యుఁడు, హరిలీలా మనుజుఁడును గుణాతీతుఁడునై
పరఁగిన భవ కర్మంబులఁ, బొరయం డఁట హరికిఁ గర్మములు లీల లగున్. 73

క. మదిఁ దన శాసన మిడి [7]నిజ,పదములు సేవించు లోకపాలాదుల పెం
పొదవింప యదుకులంబున, నుదయించెను భువిని బలసహోదరుఁ డగుచున్. 74

తే. చలన మందక భూరి సంసరణ తరణ, మైన సత్కీర్తి దిక్కుల [8]నతిశయిల్లి
వఱల సమమతియై యున్న వాఁడె కృష్ణుఁ,డనుచు నుద్ధవుని విదురుఁ డడుగుటయును

1. దేరిన (హ) 2. రుద్రముఖ్యులకు నవ్విభు మాయ ధరింప వచ్చునే (క. చ. జ. త. డ. ద. బ)
3. పరాయత్తంబై (హ. తం. వా.) 4. మార్పడలేఁడ యసమర్థుఁ డని (త. తం. వా.)
5. మిథ్యాభిజాత్య ధనంబుల (హ) 6. నలంచు (క. బ.) 7. తన (క. చ. ట. త. జ. డ. ద. బ.)
8. నతిశయిల్ల వరలనన్మతి (డ. బ.).

అధ్యాయము - ౨

వ. అ య్యుద్ధవుండు. 76

క. యదుకులనిధి యగు కృష్ణుని, పద జలజ వియోగ తాప భరమున మాటల్
ప్రిదులక హృదయం బెరియఁగఁ, బెదవులు [1]దడుపుచును వగలఁ బెంపఱి యుండెన్

క. అని చెప్పి బాదరాయణి, మనుజేంద్రుని వలను చూచి మఱి యి ట్లనియెన్
విను మొకనాఁ డీ యుద్ధవుఁ, డనయము నై దేండ్ల బాలుఁడై యున్న తఱిన్.

వ. మున్ను కృష్ణునిం గూడి యాడు బాలకులలో నొక్క బాలునిఁ గృష్ణునిఁగా
భావించి పరిచర్య సేయుచుండ గుణవతీమతల్లి యగు తల్లి చనుదెంచి
యాకొంటి విది యేల రా వన్న యని పిలిచిన జననీ వాక్యంబులు గైకొనక
యఖండ తేజోనిధి యైన పుండరీకాక్షు పాదారవింద సేవానురక్తిం జేసి యున్న
యుద్ధవుండు నేఁడు కృష్ణవియోగ తాపంబున హరివార్త విదురునకుఁ జెప్పం
జాలక [2]యుండుట యేమి విచిత్రం బని వెండియు ని ట్లనియె. అంత నుద్ధవుండు
సరోజాక్షు పాదారవింద మకరంద సుధాజల నిధి నిమగ్న మానసుం డై సము
త్కంఠం జింతించి యొక్క ముహూర్త మాత్రంబునకు బాష్పజల పూరితలోచ
నుం డై గద్గదకంఠుం డగుచు. 79

క. ఘనముగ నెమ్మనమున [3]మిం, చిన కృష్ణ వియోగ జనితశిఖి దరికొనఁగాఁ
గనుఁగవఁ బెడ చే నొత్తుచుఁ, బెనుపొందిన దురిత శిఖరి భిదురున్ విదురున్. 80

వ. కనుంగొని యి ట్లనియె. 81

క. యముఁ డను ఘన కాలభుజం, గమ పుంగవుఁ [4]డొడిసి పట్టఁ గాయదు వంశో
త్తము చారిత్రము దత్కుశ, లము లే మని చెప్పుదును గలంగెడి మనమున్. 82

సీ. మునిజన ముఖపద్మములు ముకుళింపఁగ ఖలజన లోచనోత్పలము లలరఁ
జార చోరుల కోర్కి సఫలత నొందంగ దానవ దర్పాంధ తమస మడర
వర యోగి జన చక్రవాకంబు [5]లడలంగఁ గలుషజనానురాగంబు పర్వ
భూరి [6]దోషానల స్ఫూర్తి వాటిల్లంగ నుదిత ధర్మక్రియ లుడిగి యణఁగ

---

1. దడవుచును (హ) 2. యొప్పఱియుండుట (తం. వా.) 3. ముంచిన (క. చ. త. జ. ద. బ)
4. ఎదిరి పట్టగా (క. డ.); ఎదిగి.... (చ. త. ద.); ఎగచి....(ట. తం. వా.) ఒదిగి....(హ)
5. లదరంగ (త) 6. దోషాగమ (హ. తం. వా.)

తే. [1]మానుషాకార రుచికోటి [2]మందపఱిచి, యనఘ యే మన నేర్తుఁ గృష్ణాభిధాన
లోక బాంధవుఁ డుత్తమ శ్లోకమూర్తి, మించు తేజంబుతో నస్తమించె నయ్య.

వ. మఱియును. 84

క. హలకులిశ జలజరేఖా, లలిత శ్రీకృష్ణ పాదలక్షిత యై ని
ర్మలగతి నొప్పెడు ధరణీ, లలనామణి నేఁ డభాగ్య లక్షణ యయ్యెన్. 85

క. యాదవుల వలన రాజ్య, శ్రీ దొలఁగెను ధర్మగతి నశించెను భువి మ
ర్యాదలు దప్పె నధర్మో, త్పాదనమున దైత్యభేది దప్పిన పిదపన్. 86

వ. మఱియు లలిత నికషణ విరాజమాన మణిగణ కిరణ సుషమా విశేష విడంబిత విమల సలిలంబు లందుఁ బ్రతిఫలిత సంపూర్ణ చంద్రమండల రుచి నిరీక్షించి జలచర బుద్ధిం జేసి తజ్జల విలోలమీనంబు లనూన స్నేహంబునం దలంచు చందంబునఁ గృష్ణానుచరు లైన యదువృష్ణి కుమారు లమ్మహనీయ మూర్తిం దమకు నగ్రేసరుం డని కాని లీలామానుష విగ్రహుం డైన పరమాత్ముం డని యెఱుంగక హరి మాయాజనితం బగు నసద్భావంబునం జేసి భోజన శయ నాస నానుగమనంబులం [3]జేరి సహోద రాది భావంబులం గూడి చరయింతురు. అ ద్దేవుని మాయాపయోనిధి నిమగ్నులు గాకుండ నబ్జభవాదుల కైనం దీరదు. సర్వగుణ గరిష్ఠులు సత్పురుష శ్రేష్ఠులు నగు పరమ భాగవతులకుం దక్కం దక్కిన వారలకుం జెప్ప నేల. అదియునుం గాక యభిజన విద్యా ధన బల గర్వ మదాంధీభూత చేతస్కు లైన శిశుపా లాది భూపాలకు లమ్మహాత్మునిం బరతత్త్వం బని యెఱుంగక నిందించు దుర్భాషలు దలంచి మనస్తాపంబు నొందు చుండుదును. అని వెండియు. 87

మ. [4]అవి తృప్తేక్షణధీ సమాహిత తపోవ్యాసంగు లైనట్టి భా
గవత [5]శ్రేష్ఠుల కాత్మమూర్తి నిఖిలైక [6]జ్యోతి మైఁ జూపి [7]లో
క విలోకంబులు [8]నిర్దహించి కమలాకాంతుండు శాంతుండు మా
నవ రూపం బగు దేహముం వదలి యంతర్ధానుఁ డయ్యెం జుమీ. 88

1. మానితాకార (ద) 2. మరుగు పరచి (ట) 3. జేసి (క. జ. బ.) 4. అవితృప్తవ్రత (క. చ. ట. త. బ. తం.) 5. శ్రేణుల (క. చ. ట. జ. డ. ద. బ.) 6. ఖ్యాతిమై (క. త. డ. ద. బ.) 7. లోకవిశోకంబులు (హ. తం. వా.) 8. నిర్వహించి (క. చ. ద.)

సీ. [1]మర్త్యవికాసైక మానమై తనకును విస్మయ జనకమై వెలయు నట్టి
యాత్మీయ యోగ మాయాశక్తిఁ జేపట్టి చూపుచు నత్యంత సుభగుఁ డగుచు
భూషణంబులకును భూషణంబై [2]వివేకముల కెల్లను బరాకాష్ఠ యగుచు
సకల కళ్యాణ సంస్థానమై సత్యమై తేజరిల్లెడు నట్టి దివ్యమూర్తి

తే. తాన తనమూర్తి నిజ శక్తిఁ దగ ధరింప, యమతనూభవు రాజసూయాధ్వరంబు
నందు నెవ్వని శుభమూర్తి [3]నఖిల జనులు, నిండు వేడుకఁ జూచి [4]వర్ణించి రెలమి.

క. ప్రకటముగఁ గమలభవ సృ, ష్టికిఁ గారణ మి మ్మహాత్ముఁడే యనుచును ను
త్సుకులై తన్మూర్తిని ద,ప్పక చూచిరి కాదె తత్సభా జను లెల్లన్. 90

వ. మఱియు శాంతోగ్ర రూపధరుం డైన సర్వేశ్వరుండు శాంత రూపుండు గావునఁ
బరకృతాపరాధ నిపీడ్యమాన మానసుం డయ్యు ననుకంపాయత్త చిత్తుండై
వర్తించు. పరాపరుండును, ప్రకృతికార్యం బయిన మహత్తత్త్వ రూపుండును,
జనన విరహితుం డయ్యును దారువుల వలన ననలంబు దోఁచు చందంబున
జననంబు నొందుచుండు. అట్టి సరోజనాభుని హాస రాస లీలానురాగ విలోకన
ప్రతిలబ్ధమాన లైన గోపకామినులు దన్మూర్తి దర్శ నానుషక్త మనీషలం
గలిగి వర్తించిరి. అదియునుం గాక. 91

చ. దివిజుల [5]కోర్కి దీర్ప వసుదేవుని యింట జనించి కంస దా
నవుఁడు [6]వధించునన్ భయమునం జని నందుని యింట నుంటకున్
యవన జరా సుతాదులకు నాజి నెదుర్పడ లేక సజ్జన
స్తవ మధురా పురిన్ విడిచి దాఁగుటకున్ మదిఁ జింత నొందుదున్. 92

వ. అదియునుం గాక. 93

సీ. కడఁగి పెక్కుడుమలఁ గుడుచుచుఁ జిత్తముల్ గలఁగఁగ బంధనాగారములను
వనరిన దేవకీ వసుదేవులను డాయఁ జనుదెంచి భక్తివందన మొనర్చి
తలిదండ్రులార! యేఁ గలుగంగ మీరలు గంసుచే నలజడిఁ గ్రాగుచుండఁ
[7]గణఁగి శత్రునిఁ జంపఁగా లేక చూచుచు నున్న నా తప్పుఁ బ్రసన్ను లగుచుఁ

తే. గావుఁ డని యానతిచ్చిన దేవదేవు, నద్భుతావహ మధురవాక్యములు దలఁచి
తలఁచి నాచిత్తమునఁ[7]జాలఁ గలఁగుచుందుఁ,బృథులపాతక భూమిభృద్భిదురవిదుర!

---

1. మానవైక వికాస (హా. వా.) 2. వివేకములకుఁ బర మోపకరణమగుచు (డ) 3. నర్థితోడ (హా) 4. వర్ణింపుచుండు (హా) 5. హారించు (క.బ.) 6. నొందుచున్ (హా) 7. కడిఁది (క. బ. తం.); కడఁగి (చ.ట.వా.) 8. బెద్ద గలఁగుచుండు (క. బ. తం. వా.)

క. విమలమతిఁ దలఁప నెవ్వని, బోమముడి మాత్రమున నిఖిల భూ దేవీ భా
రము వాయు నట్టి హరిపద, కమల మరందంబు గ్రోలు ఘనుఁ డెవ్వాఁడో ? 95

క. మంద ప్రజ్ఞుఁడనై గో,విందుని మురదైత్యహరుని విష్ణునిఁ బరమా
నందుని నంద తనూజుని, మందరధరుఁ జిత్త మందు మఱతునె యెందున్ ? 96

చ. అదియునుఁ గాక మీరు నృపు లందఱు చూడఁగ ధర్మసూతి పెం
పొదవిన రాజసూయ సవనోత్సవ మందును జన్మ మాదిగాఁ
బదపడి [1]యె గ్గొనర్చి శిశుపాలుఁడు యోగి జనంబు లిట్టి ద
ట్టి దని యెఱుంగ నోపని కడింది పదంబును బొందెనే కదా. 97

చ. కురునృప పాండు నందను లకుంఠిత కేళిఁ జమూ సమేతులై
యరిది రణోర్వి నెవ్వని ముఖాంబురుహామృత మాత్మలోచనో
త్కరములఁ గ్రోలి పార్థ విశిఖ ప్రకరక్షత పూతగాత్రులై
గురుతర మోక్ష ధామమునకుం జని సౌఖ్యము నొందిరో కదా ! 98

సీ. అట్టి సరోజాక్షుఁ డాద్యంత శూన్యుండు సుభగుండు త్రైలోక్య సుందరుండు
గమనీయ సాగర కన్యకా కుచకుంకు మాంకిత విపుల బాహాంతరుండు
సకల దిక్పాల భాస్వత్కిరీట న్యస్త పద్మరాగా రుణ పాదపీఠుఁ
డజుఁ డనంతుఁడు సమానాధిక విరహితుఁ డిద్ధమూర్తి త్రయాధీశ్వరుండు

తే. నైన హరి యుగ్రసేనుని యఖిలరాజ్య, రుచిర సింహాసనమునఁ గూర్చుండఁ బెట్టి
భృత్య భావంబునొంది సంప్రీతి నతని, పనుపుసేయుట కెపుడు నా మనము గుందు.

వ. అని వెండియు నిట్లనియె. అనఘా ! *(పరాత్పరుండు యోగీశ్వరేశ్వరుండు నగు కృష్ణుండు) భగవద్భక్తుండు పరమ భాగవతోత్తముండు నైన యుగ్రసేనుని సేవించుట యాశ్చర్యంబు గాదు. తన్ను హరియింపం దలంచి కుచంబుల విషంబు ధరించి స్తన్యపానంబు సేయించిన దుష్ట చేతన యైన పూతనకుం జన్నిచ్చి పెంచిన యశోదాదేవికి నైన నందరాని నిజ పదంబు గారుణ్యాచిత్తుండై యొసంగె ననిన నిజ పద ధ్యానపరాయణు లగు వారల ననుసరించి సేవించుట చెప్ప నేల ? అనిన నుద్ధవునికి విదురుం డిట్లనియె. భక్తవత్సలుండును గారుణ్యా జలనిధియు నై భాగవత జనుల ననుగ్రహించు పుండరీకాక్షుండు నిజదాస శోకంబున కొసంగు పరమపదంబు లుగ్ర కర్ములైన రాక్షసుల కెట్లొసంగె న తెఱం గెఱింగింపు మనిన విదురునకు నుద్ధవుం డిట్లనియె.

---

1. యెగ్గొనర్చు (తం. వా.) * కొన్ని వ్రాఁతప్రతులలో లేదు.

మ. దనుజానీక మనేక వారములు దోర్దర్పంబు సంధిల్లఁగా
వినతా సూను భుజావరోహుఁ డగు న వ్విష్ణున్ సునాభాస్త్రుఁ దా
రనిలో మార్కొని పోకు పోకు హరి దైత్యారాతి యంచుం ద దా
ననముం జూచుచుఁ గూలి మోతుపదమున్ ప్రాపింతు రత్యున్నతిన్. 101

క. ధీరజనోత్తమ ! నవ సిత, సారస నేత్రుఁ డగు కృష్ణు జననంబును ద
చ్చారిత్రము నెఱిఁగింతు ను,దారత నీ విపుడు వినుము త ద్విధ మెల్లన్. 102

చ. ధరణి భరంబు వాపుటకుఁ దామరసాసను ప్రార్థనన్ రమా
వరుఁ డల కంసబంధన నివాసమునన్ వసుదేవ దేవకీ
వరులకు నుద్భవింప బలవంతుఁడు గంసుఁడు హింస సేయు న
న్వెఱపున నర్ధరాత్రి సుతునిం గొని య వ్వసు దేవుఁ డిమ్ములన్. 103

క. నందుని మందకుఁ జని త, త్సుందరి తల్పమునఁ బరులు సూడక యుండన్
నందనుని నునిచి యానక, దుందుభి మఱలంగ నేగెఁ దొల్లిటి పురికిన్ 104

క. హరి యేకాదశ సంవ, త్సరములు నందవ్రజమునఁ దను హరి యని యె
వ్వరు నెఱుఁగ కుండ నా హల, ధరుతోఁ [1]గూడాడుచుండెఁ దద్దయుఁ బ్రీతిన్.

క. గోపాల వరుల కైనను, నాపోవఁగఁ దన సమంచితా కార మొగిన్
జూపని శ్రీపతి వేడుక, గోపాలురఁ గూడి కాచె గోవత్సములన్. 106

వ. అ య్యవసరంబునం గృష్ణుండు లీలా వినోదంబులు తోడి గోపాల బాలురకుం
జూపం దలంచి. 107

చ. వర యమునా నదీ సలిల వర్ధిత సౌరభ యుక్త పుష్పమే
దుర మకరంద పాన [2]పరితోషిత భృంగ సురంగ మాధవీ
కురవక కుంద చందన నికుంజము లందు మయూర శారికా
పరభృత రాజకీర మృదు భాషల భంగిఁ జెలంగి పల్కుచున్. 108

ఉ. శ్రీ రమణీ మనోవిభుఁడు సింహ కిశోరముఁ బోలి లీలఁ గౌ
మార దశన్ రమా విమల మందిరముం బురుడించు గో తతిన్
వారక మేపుచుం దరళ వంశ రవ స్ఫుట మాధురీ సుధా
సారముచేత గోపజన సంఘములన్ ముదమందఁ జేయుచున్. 109

---

1. క్రీడించుచుండె (తం. వా.) 2. పరితుష్ట మధువ్రత రంగ (హ); మధువ్రతయూథ (తం. వా.) పరితుష్టిత భృంగ సుసంగ (త)

వ. మఱియు. 110

మ. చిర కేళీరతి బాలకుల్ దృణములన్ సింహాది రూపంబులన్
గర మొప్పన్ విరచించి వాని మరలన్ ఖండించు చందంబునన్
గరుణాతీతులు కామరూపు లగు నక్కంస ప్రయుక్త క్షపా
చరులం గృష్ణుఁడు సంగర స్థలములన్ [1]జక్కాడె లీలాగతిన్. 111

చ. వర యమునా నదీ జల నివాస మహోరగ విస్తృతాస్య వి
స్ఫురిత విషానల ప్రభల సోఁకునఁ గ్రాఁగిన గోప గో ధనో
త్కరముల నెల్లఁ గాచి భుజగప్రవరు న్వెడలంగఁ దోలి త
త్సరి దమలాంబు పానమున సంతస మందఁగఁ జేసె గో తతిన్. 112

మ. దివిజాధీశుఁ గుఱించి వానకొఱకై దీపింప నందాది వ
ల్లవు లేఁటేఁట ననూన సంపదల నుల్లాసంబునం జేయు ను
త్సవముం గృష్ణుఁడు మాన్పి గోప గణముల్ సంప్రీతి నొందన్ శచీ
ధవు గర్వం [2]బణఁపన్ ధనవ్యయముగాఁ దాఁ జేసె గో యాగమున్. 113

చ. హరి హయుఁ డంత రోష వివశావిల మానసుఁడై సరోరుహో
దరు మహిమం బెఱుంగక మదం బడరంగ వలాహకాది భీ
కర ఘనపంక్తిఁ బంపిన నఖండ శిలామయ భూరి వర్షముల్
గురిసె ననూన గర్జనల గోకుల మాకుల మంది [3]కుందఁగన్. 114

ఉ. ఆ తఱి మంద గొందలమునం దఁగ వల్లవు లెల్లఁ [4]గృష్ణ యీ
చేతను లెల్ల నిట్టి జడిఁ జిందఱ వందఱలై [5]మనంబులన్
[5]గాతరులైరి నీవుఁ గృపఁ గావు మహాత్మ! యనాథనాథ! ని
ర్ధూత కళంక! భక్త పరితోషణ భూషణ! పాప శోషణా! 115

మ. అని యిబ్భంగి విపన్నులై పలుకఁ గుయ్యాలించి కృష్ణుండు స
జ్జన వర్ధిష్ణుఁడు గోప గో నివహ రక్షా దక్షుఁడై దేవతా
జను లగ్గింపఁ గరాంబుజాతమున సచ్ఛత్రంబుగాఁ దాల్చె బో
రన గోవర్ధన శైలమున్ దట చర ద్రమ్యామరీ జాలమున్. 116

---

1. జెండాడె (హ. కొన్ని వ్రాఁతప్రతులు) 2. బడపంగ నవ్యయముగా (తం. వా.) 3. ప్రమందగన్ (చ. డ. ద. తం. వా.); క్రందగన్ (క. జ. ట. బ.) 4. గృష్ణ కృష్ణేతి విభీత వాక్యముల (క. బ. తం.) 5. కలంగుచున్ (క. బ.) 1. గాతరులై మముం గరుణఁ గావుము కావు మనాథ నాథ (డ. బ. తం.)

వ. వెండియు. 117

సీ. శర దాగమారంభ సంపూర్ణ పూర్ణిమా సాంద్ర చంద్రాతపో జ్జ్వలిత మగుచు
వెలయు బృందాటవీ వీథి యం దొకనాఁడు రాసకేళీ మహోల్లాసుఁ డగుచు
రుచిర సౌభాగ్య తారుణ్య మనోరమ స్ఫూర్తిఁ జెన్నొందిన మూర్తి దనర
సలలిత ముఖచంద్ర [1]చంద్రికా తతి గోప నయనోత్పలముల కానంద మొసఁగ

తే. భవ్య చాతుర్య భంగిఁ ద్రిభంగి యగుచు, నబ్జనాభుండు సమ్మోద మతిశయిల్ల
లీలఁ బూరించు వర మురళీ నినాద, మర్థి వీతేర విని మోహితాత్మ లగుచు. 118

చ. పతులు మఱందులున్ సుతులు బావలు నత్తలు మామలున్ సము
న్నతి వలదన్న మానక మనంబులఁ గృష్ణ పదాబ్జ సేవనా
న్వితరతి గోప కామినులు వే చనుదేర దయా పయోధి శో
భితగతి రాసకేళి సలిపెం దరుణీ నవ పుష్ప చాపుఁడై. 119

అధ్యాయము - ౩

ఉ. రాముఁడు దాను గూడి మధురా పురికిం జని యందు వైభవో
ద్దామ నృపాసనంబున [2]ముదంబున నున్న దురాత్ముఁ గంసు దు
ష్టామరశత్రుఁ ద్రుంచి ముదమారఁగఁ దల్లిని దండ్రి నంచిత
శ్రీమహితాత్ముఁడై తనరఁ జేసె సరోరుహనాభుఁ డున్నతిన్. 120

మ. నలు వొప్పంగ షడంగయుక్త [3]మహితామ్నాయంబు చౌషష్టి వి
ద్యలు సాందీపనిచే నెఱింగెఁ జెలువొంద న్విన్న మాత్రంబు లో
పలనే లోకగురుండు దాన తనకున్ భావింప నన్యుల్ గురు
ల్గలరే లోక విడంబనార్థ మగు లీలల్ గావె యమ్మేటికిన్. 121

ఉ. [4]మించి ప్రభాస తీర్థమున మృత్యు వశంబును బొంది పోయి యా
పంచ జనోదరస్థుఁ డగు బాలుని దేశిక నందనుం బ్రభో
దంచిత లీలఁ దెచ్చి గురు దక్షిణగా నతి భక్తి యుక్తి న
ర్పించె గురుండు చిత్తమునఁ బెంపెసలార మురారి వెండియున్. 122

1. చంద్రిక గోపికా (తం.); చంద్రికల్ గోపికా (వా). 2. నుదారత నున్న (హ); మదంబున నున్న (ట. వా.) 3. మహితామ్నాయాది నైర్మల్య విద్యలు (చ. ట. త. జ. ద. బ.) మహితామ్నాయైక నైర్మల్య విద్యలు (డ) 4. మంచి ప్రభాస తీర్థముల మధ్యములన్ మృతి బొంది (క. బ.); తీర్థ జలమధ్యములన్ మృతి బొంది (చ. ట. జ. డ. ద.)

సీ. ఘనుఁడు విదర్భేశుఁ డన నొప్పు భీష్మకు వర సుతామణి నవ వారిజాక్షిఁ
బద్మా సమాన రూపశ్రీ విభాసితఁ గమనీయ భూషణఁ గంబుకంఠిఁ
జతుర స్వయం వరోత్సవ సమాగతచైద్య సాల్వ మాగధ ముఖ జనవరేణ్య
[1]నికర సమావృతఁ బ్రకట సచ్చారిత్ర రుక్మిణి నసమాన [2]రుక్మకాంతి

తే. నమరగుప్తామృతము విహగాధి విభుఁడు, గొనిన కైవడి మనుజేంద్ర కోటిఁ దోలి
కమలనాభుండు నిజభుజాగర్వ మలరఁ, దెచ్చి వరియించె నతని నుతింప వశమె? 123

చ. [3]పరువడి పట్టి సప్త వృషభంబుల ముక్కులు [4]గుట్టఁ దద్బల
స్ఫురణ సహింపఁ జాలక నృపుల్ దలపడ్డ జయించి నగ్నజి
ద్ధరణిపు నందనన్ వికచ తామరసాక్షిఁ బ్రమోదియై స్వయం
వరమునఁ బెండ్లియాడె గుణవంతుఁ డనంతుఁ డనంత శక్తితోన్. 124

మ. ప్రతివీర క్షయకారి [5]నా నెగడి సత్రాజి త్తనూజా హృదీ
ప్సితముం దీర్పఁ దలంచి నాకమునకున్ బెంపారఁగా నేగి [6]వ
ర్ణిత శౌర్యోన్నతిఁ బారిజాత మిలకున్ లీలాగతిం దెచ్చె ను
ద్ధతి దేవేంద్రు జయించి కృష్ణుఁ డన నేత న్మాత్రుఁడే చూడఁగన్. 125

సీ. మానితాఖిల జగన్మయ దేహమునఁ బొల్చు ధరణి దేవికిఁ బ్రియతనయుఁ డైన
నరక దానవుని సునా భాఖ్యుఁ జెన్నొందు ఘన చక్రధారా విఖండితోత్త
మాంగునిఁ జేయ న య్యవనీ లలామంబు వేఁడినఁ ద త్పౌత్రు విపుల రాజ్య
పదమున నిల్పి లోపలి [7]మందిరంబులఁ జిరముగ నరకుండు చెఱలఁ బెట్టి

తే. నట్టి కన్యలు నూటఁ బదాఱు వేలు, నార్త బంధువుఁ డైన పద్మాక్షుఁ జూచి
హర్ష బాష్పాంబు ధారా ప్రవర్ష మొదవఁ, బంచ శర బాణ నిర్భిన్న భావ లగుచు

చ. లలిత తదీయ సుందర విలాస విమోహిత లైన వారి నిం
పొలసిన కోర్కెఁ దీర్చుటకు నొక్క ముహూర్తమునన్ వరించి క
న్యల లలితావరోధ భవనంబుల నందఱ కన్ని రూపులై
కలసి సుఖస్థితిం దనిపెఁ గాంతల భక్తి నితాంత చిత్తలన్. 127

---

1. నికట సమాకృష్ట (ద) 2. రుచిర (హ) 3. పరువడి భూరి (క. బ. తం.) 4. గుట్టి (క. త. డ. బ.) 5. మున్నుహరి (హ); నాఁబరఁగి (తం. వా.) 6. వల్గిత (హ) 7. మందిరములకుఁ, జననందు నరకుఁడు చెరలఁ బెట్టి (క. చ. ట. జ)

క. చతురతతో నం దొ క్కొ_క, [1]యతివకుఁ బదు రేసి సుతుల నాత్మసముల ను
న్నత భుజశక్తులఁ గాంచెను, వితతంబై కీర్తి దిశల వినుతికి నెక్కన్. 128

సీ. మధురాపురము చతు ర్విధ బలౌఘములతో నావరించిన కాల యవన సాల్వ
మగధ భూపా లాది మనుజేంద్ర లోకంబు సైన్య యు క్తము గాఁగ సంహరించి
తన బాహు శక్తిఁ జిత్తముల నర్థించిన భీమ పార్థులకు నుద్దామ విజయ
మొసఁగి త ద్దై వ్వరుల నుక్కణంగఁగఁ ద్రుంచి బాణ శంబర, ముర, పల్వ లాది

తే. దనుజ నాయక సేనా వితానములను, హల ధరాది సమేతుఁడై హతులఁ జేసె
దంత వక్త్రాది దైత్యులు దన్ను నెదుర, ఖండనములోనఁ ద్రుంచె దోర్బలము మెఱసి

వ. వెండియుం గృష్ణుండు గౌరవ పాండవ ఖండనమునకుం దోడ్పడి రాజన్యు లన్యోన్య మాత్స ర్యోత్సాహ సమేతులై సైనిక పాదఘట్టనంబుల ధరాచక్రంబు గంపింప ననన్య సామాన్యంబు లైన శంఖ భేరీ ప్రముఖ తూర్య ఘోషంబులు నింగి ద్రిమ్మంగ దురంగమ రింఖా సముద్ధూత ధూళి పటల పరిచ్ఛన్న భాను మండ లంబుగాఁ జనుదెంచి కురుక్షేత్రంబున మోహరించిన నుభయ పక్షబలంబులం దునుమాడి, నిఖిల రాజ్య వైభవ మదోన్మత్తుం డైన సుయోధనుండు కర్ణ శకుని దుశ్శాస నాదుల దుర్మంత్రంబున నిరంతరంబు గుంతీనందనుల కెగ్గుచేసిన దోషంబునం జేసి సంగరంబున భీము గదాఘాతంబునం దొడలు విఱిగి పుడమిం బడి గతాయుశ్శ్రీ విభవుండై యుండం జూచి యపరితుష్ట చిత్తుండై, యపరిమిత బాహుబలోత్సాహు లైన భీష్మ ద్రోణ భీ మార్జునులచేత నిఖిల ధరాపతుల నష్టాదశా క్షౌహిణీ బలంబుల తోడం దునిమించి, మఱియు స్వసమాన బలు లయిన యదు వీరుల జయింప నెంత వారల కైనం దీర (కాన) మధుపాన మద విఘూర్ణిత తామ్ర విలోచనులై వర్తించు యాదవుల కన్యోన్య వైరంబు గల్పించి పోరించి యిత రేతర కరాఘాతంబుల హతులై (వారు) దనుఁ గలసినం గాని భూ భారం బుడుగ దని చిత్తంబునం దలంచి, యంత ధర్మనందనుచే నిస్సపత్నం బగు రాజ్యంబు పూజ్యంబుగాఁ జేయింపు చుండి, మర్త్యులకుం గర్త వ్యంబు లైన ధర్మపథంబులు సూపుచు, బంధు మిత్రుల నెల్లం బరితోషంబు నొందింపుచుం, ద త్పరోక్షంబున వారి వంశం బుద్ధరింపం దలంచి యభిమన్యువలన నుత్తరయందు గర్భంబు నిలిపి, గురుతనయ ప్రయుక్త మహిత బ్రహ్మాస్త్ర పాతంబునఁ ద ద్గర్భ దళనంబు గాకుండ నర్భకుని రక్షించి, నిజ పదారవింద సేవా రతుం డైన ధర్మజుచేఁ గీర్తి ప్రతాపంబులు నివ్వటిల్లం దురంగ మేధం బులు మూఁడు సేయించి, వెండియు. 130

1. యతివకును పదేసి (హ)

సీ. వలనొప్ప లౌకిక వైదిక మార్గముల్ నడుపుచు ద్వారకానగర మందు
[1]నవిది తాత్మీయ మాయా ప్రభావమున నిస్సంగుఁ డై యుండి సంసారి పగిదిఁ
జెంది కామంబుల[2]చేత విమోహితుం డై సుఖంపుచు ముదితాత్ముఁ డగుచు
నంచిత స్నిగ్ధ స్మితావలోకముల సుధా పరిపూర్ణ సల్లాపములను

తే. శ్రీ నికేతన మైన శరీరమునను, పాండు నందన యదుకుల ప్రకరములను
లీలఁ గారుణ్య మొలయఁ బాలింపు చుండె, నార్త రక్షణ పరుఁడు నారాయణుండు

సీ. సంపూర్ణ పూర్ణిమా చంద్ర చంద్రిక నొప్పు రమణీయ శారద రాత్రు లందు
సలలిత కాంచన స్తంభ సౌధోపరి చంద్రకాంతోపల స్థలము లందు
మహిత కరేణుకా మధ్య దిగ్గజముల గతిని సౌదామినీ లతల నడిమి
నీల మేఘంబుల లీల [3]ముక్తా మధ్య లాలిత శక్ర నీలముల భాతి

తే. సతత యౌవన సుందరీయుత విహారుఁ, డగుచు సతు లెంద ఱందఱ కన్ని రూప
ములను గ్రీడించెఁ బెక్కబ్దములు సెలంగి, నంద నందనుఁ డభిన వానంద లీల.

వ. అంత నొక్క నాఁడు. 133

చ. మునివరు లేగుదేర [4]యదు భోజ వరేణ్యులు గూడి ముట్టఁ బ
ల్కినఁ గన లొంది వారు దమకించి శపించినఁ గొన్ని మాసముల్
చను నెడ దైవ యోగమున జాతరఁ బో సమకట్టి వేడుకల్
మనములఁ దొంగలింప గరిమన్ నిజ యానము లెక్కి యాదవుల్. 134

ఉ. కోరి ప్రభాస తీర్థమునకుం జని తన్నదిఁ గ్రుంకి నిర్మ లో
దారత నందు దేవ ముని తర్పణముల్ పితృ తర్పణంబులున్
వారని భక్తిఁ జేసి నవ వత్సలతోఁ బొలుపారు గోవులన్
భూరి సదక్షిణాకముగ భూ సుర కోటికి నిచ్చి వెండియున్. 135

క. అజిన పట రత్న కంబళ, రజత మహారజత తిల ధరా వర కన్యా
గజ తురగ రథములను సద్ద్విజ కోటికి నిచ్చెఁ బెంపు దీపింపంగన్. 136

వ. ఇట్లు సఫలంబు లైన భూ దానంబు మొదలుగాఁ గల దానంబు లనూనంబుగా
భగవదర్పణ బుద్ధిం జేసి యనంతరంబ. 138

---

1. అవిరళాధ్యాత్మ (ట). 2. చే మోహితాత్ముఁడు నై (హ). 3. ముక్తాఫల, లలిత మధ్యస్థ నీలముల భాతి (హ. వా.) ముక్తామయ, క్తస్నిగ్ధ నీలరత్నముల భాతి (తం) 4. యదు ముఖ్యులు మూఁకలు గూడి ముట్టి పల్కిన (హ)

అధ్యాయము - ౪

తే. ఎసఁగు మోదంబు సంధిల్ల నిష్టమైన, రసిక మృదు లాన్న మర్థిఁ బారణలు సేసి
మంజులాసవ రసపాన మత్తు లగుచుఁ,[1]గణఁగి యన్యోన్య హాస్యవాక్యములఁ గలఁగి

వ. తమలోన మదిరాపాన మద విఘూర్ణిత తామ్ర లోచనులై మత్సరంబుల నొండొరులం బొడిచి సమస్త యాదవులు వేణుజాతానలంబునఁ దద్వంశ పరంపరలు దహనంబు నొందు చందంబునం బొలిసిరి. అంతయునుం గనుంగొని కృష్ణుం డప్పుడు. 139

క. చతురతతో నిజమాయా గతిఁ జూచి [2]లసద్విలోల కల్లోల సమం
చిత విమల కమల సార, స్వత జలముల విహిత విధులు సలిపిన వాఁడై. 140

క. ఒక వృక్షమూల తలమున, నకలంక గుణాభిరాముఁ డాసీనుండై
[3]యకుటిలమతి [4]బదరీ వన, ముకు ననుఁ బొమ్మనుచు మొఱఁగి పోయిన నేనున్.

క. క్రమమున నిజ కుల సంహారము సేయఁ గణంగు లెఱిఁగి రమణీయ శ్రీ
రమణు చరణాబ్జ యుగ విర, హమునకు మది నోర్వ లేక యనుగమనుఁడనై.

క. హరి నరయుచుఁ జనిచని యొక, తరుమూల తలంబు నందుఁ దన దేహరుచుల్
[5]గిఱికొన నున్న మహాత్ముని, బరునిఁ బ్రపన్నార్తి హరుని భక్త విధేయున్.

వ. మఱియును. 144.

సీ. అస్మత్ప్రియస్వామి నచ్యుతుఁ బరు సత్త్వగుణ గరిష్ఠుని రజోగుణ విహీను
సురుచిర ద్వారకాపుర సమాశ్రయు ననాశ్రయు నీల నీరద శ్యామ వర్ణు
దళ దరవింద సుందర పత్రనేత్రు లక్ష్మియుతుఁ బీత కౌశేయ వాసు
విలసిత వామాంక విన్యస్త దక్షిణ చరణారవిందు శశ్వ త్ప్రకాశు

తే. ఘన చతుర్బాహు సుందరాకారు ధీరుఁ, జెన్నుగల లేఁత రావి పై వెన్ను మోపి
యున్న వీరాసనాసీను. నన్నుఁ గన్న, తండ్రి నానంద పరిపూర్ణు దనుజ హరుని.

మత్తకోకిల. కంటిఁ గంటి భవాబ్ధి దాఁటఁగఁ గంటి నాశ్రిత రక్షకున్
గంటి యోగి జనంబు డెందముఁ గంటిఁ జుట్టముఁ గంటి ము
క్కంటికిం గనరాని యెక్కటిఁ గంటిఁ దామరకంటిఁ జే
కొంటి ముక్తి నిధానముం దలకొంటి సౌఖ్యము లందఁగన్. 146

---

1. గడఁగి (తం.వా.); గణఁగి (హ); అలఁగి (ట.జ.) 2. నటద్విలోల (క.ట.త.డ.) 3. అకుటిలగతి (క.జ.డ.) 4. బదరీవని, కిఁక నీ వరుగుమని మొఱఁగి యేఁగిన (వా) బదరీవన, మునకు బొమ్మనుచు మొఱఁగి పోయిన (తం) ఈ పాఠమున ప్రాస భంగ దోష మున్నది. 5. పరఁగఁగ నున్న (హ. తం. వా.).

వ. అ య్యవసరంబునం బరమ భాగవతో త్తముండు, మునిజన స త్తముండు, ద్వైపాయన సఖుండు, పరమ తపోధనుండు, నఘశూన్యుండు, నఖిలజన మాన్యుండు, బుధజన విధేయుండు నగు మైత్రేయుండు దీర్ఘాచరణంబు సేయుచుం జని చని.

మ. కనియెం దాపస పుంగవుం డఖిల లోకఖ్యాత వర్ధిష్ణు శో
భన భాస్వత్పరిపూర్ణ యౌవన కళా భ్రాజిష్ణు యోగీంద్ర హృ
ద్వన జాతైక చరిష్ణుఁ గౌస్తుభ ముఖోద్య ద్భూషణాలంకరి
ష్ణు నిలింపాహిత జిష్ణు విష్ణుఁ బ్రభవిష్ణుం గృష్ణు రోచిష్ణునిన్. 148

క. తదనంతరంబ హరిఁ దన, [1]హృదయాబ్జము నందు ముకుళితేక్షణముల స
మ్మదమునఁ జూచుచు నానత, వదనుండై యుండె ముదము వఱలఁగ ననఘా!

వ. అంత డగ్గఱ నేతెంచి యున్న మైత్రేయుండు విను చుండ దరహాస చంద్రికా సుందర వదనారవిందుండును, నానంద సుధానిష్యంద కందళిత హృదయుండును, భక్తానుర క్త దయాస క్త విలోకనుండును నగు పుండరీకాక్షుండు నన్ను నిరీక్షించి యి ట్లని యాన తిచ్చె. పూర్వ భవంబున వసుబ్రహ్మలు సేయు స త్ర యాగంబున వసువై భవదీయ హృదయంబున నితర పదార్థంబులు గోరక మదీయ పాదారవింద సేవఁ గావించితివి. కావునఁ ద న్నిమి త్తంబున నేను నీ హృదయంబున వసియించి సమ స్తంబునుం గనుంగొందు. ఆత్మారాముండ నై న నన్ను నెవ్వ రేని సద సద్వివేకులై యెఱుంగం జాలరు వారలకు నేను నగోచరుఁడనై యుందు. మత్పరిగ్రహంబు గల నీకు నీ జన్మంబె కాని పునర్భవంబు నొందకుండుటకు భవదీయ పూర్వజన్మ సుకృత విశేషంబు కతన నీ యాశ్రమంబున మ త్పాదారవింద సందర్శనంబు గలిగె. అదియునుం గాక పద్మకల్పంబు నందు మ న్నాభి పద్మ మధ్య నిషణ్ణుం డై న పద్మసంభవునకు*(జన్మ మర ణాది సంసృతి నివ ర్తకంబు నవిర తానశ్వర సౌఖ్య ప్రవ ర్తకంబు నగు) మ న్మహా త్త్వంబు దెలియం జేసి నట్టి దివ్య జ్ఞానంబు నీకు నెఱింగింతు నని య మ్మహానీయ తేజోనిధి యానతిచ్చిన సుధాసమాన సరసాలాపంబులు గర్ణ కలాపంబు లై మన స్తాపంబులం బాపిన రోమాంచ కంచుకిత శరీరుండను, నానంద బాష్పధారా సి క్త కపోలుండను, పరితోష సాగరాంత ర్నిమగ్న మానసుండను నై యంజలి పుటంబు నిటల తటంబున ఘటియించి యి ట్లంటి. 150

1. హృదయాంభోరుహము ముకుళితేక్షణముల (క. చ. తం.) * తాళపత్ర ప్రతులలో లేదు. మూలమునను లేదు.

క. పురుషోత్తమ ! నీ పద సర, సిరుహ [1]ధ్యానామృ తాభిషేక స్ఫురణన్
గర మొప్పిన నా చిత్త మి,తర వస్తువు లందు వాంఛఁ దగులునె యెందున్.

చ. జననము లేని నీవు భవ సంగతి నొందుట కేమి కారణం
బనియును గాల సంహరుఁడవై జగముల్ [2]విలయించు నీవు పా
యని రిపు భీతికై సరిదుదంచిత దుర్గము నాశ్రయించు టె
ట్లనియును దేవ నామనము నందుఁ దలంతు సరోజలోచనా ! 152

వ. అదియునుం గాక.

క. శ్రీ రమణీశ్వర ! నీ వా, త్మారాముఁడ వయ్యు లీలఁ దరుణీ కోటిం
గోరి రమించితి వనియును, వారక యేఁ దలఁతు భక్తవత్సల ! కృష్ణా ! 154

క. పరతత్త్వజ్ఞులు [3]గరుణా, కర ! నీలోకావనైక ఘనతఁ దలఁపఁగా
నరసి నను[4]గాచు టెం తది, కరమరుదే దలఁచి చూడఁ గమలాధీశా ! 155

వ. దేవా! నీ వఖండిత విజ్ఞాన రూపాంతః కరుణుండ వయ్యును ముగ్ధ భావంబునం బ్రమత్తుని చందంబున విమోహితుఁ కైవడిం బ్రవర్తింపుచు నెందేనియు నొదిగి యుండుటం దలంచి నా డెందంబు గుందు చుండు. అరవిందలోచన ! సుర వందిత ! ముకుంద ! ఇందిరాసుందరీ రమణ ! సరస్వతీరమణునకుం గరుణించిన విజ్ఞానంబు ధరియించు శక్తి నాకుం గల దేనిఁ గృపసేయుము. భవదీయ శాసనంబు ధరియించి భూరి సంసార పారావారోత్తరణంబు సేయుదు నని విన్నవించి బహు భంగులం బ్రస్తుతించిన భగవంతుడును, [5]ప్రపన్న పారిజాతంబును నైన కృష్ణుండు పరతత్త్వ నిర్ణయంబు నెఱింగించిన. 156

క. సరసిజలోచన కరుణా, పరిలబ్ధ జ్ఞాన కలిత భావుఁ డనగుటన్
బరతత్త్వవేదినై త, చ్చరణ సరోజముల కెఱఁగి సమ్మతితోడన్. 157

క. హరిపద జలరుహ విరహా, తుర ఘన దుర్దాంత దుఃఖ తోయధిఁ గడవన్
వెర వేది తిరుగ వలసెను, సరసిజ భవ కల్ప విలయ సమయము [5]దాఁకన్. 158

వ. ఇట్లు దిరుగుచు. 159

---

1. మననామృతాభిషేక (హ) 2. వెలయించు నీవు (వా) 3. కరుణా, కరనిను సంసారి వనుచు కణక దలంపన్ (తం. వా. చ.) 4. గాచుటెల్లను, గరమరుదు తలంచిచూడ (తం. వా.) 5. ప్రపన్న పారిజాతుండును (హ) 5. తుదగాన్ (చ. డ. ద.)

మ. నర నారాయణ తాపసాశ్రమ పదౌన్నత్యంబునం బొల్చు భా
సుర మందార రసాల సాల వకుళాశోకామ్ల పున్నాగ కే
సర జంబీర కదంబ నింబ కుట జాశ్వత్థ స్ఫుర న్మల్లికా
కరవీర క్షితి జాభిరామ బదరీ కాంతార సేవారతిన్. 160

క. చనుచున్న వాఁడ నని ప, ల్కిన పలుకుల కులికి కళవళింపుచు విదురుం
డనుపమ శోకార్ణవమున, మునిఁగియు నిజ యోగ సత్వమునఁ దరియించెన్.

వ. ఇట్లు విదురుండు శోకపావకునిం దన వివేక జలంబుల నార్పి యుద్ధవున కిట్లనియె.

మ. అనఘా! యుద్ధవ! నీకుఁ గృష్ణుఁ డసురేంద్రారాతి మన్నించి [1]చె
ప్పిన యధ్యాత్మ రహస్య తత్త్వ విమలాభిజ్ఞాన సారంబు బో
రన నన్నుం గరుణించి చెప్పినఁ గృతార్థత్వంబునుం బొందెదన్
విను పుణ్యాత్ములు శిష్యసంఘముల నుర్విం బ్రోవరే వెండియున్. 163

క. భగవద్భక్తులు సుజనులు, దగ వెఱిఁగి పరోపకార తాత్పర్య వివే
క గరిష్ఠులై చరింతురు, జగతిం [2]బెంపొంది వృష్ణి సత్తమ యెందున్. 164

క. అనవుడు నుద్ధవుఁ డవ్విదు, రున కిట్లను ననఘ మునివరుఁడు సాక్షాద్వి
ష్ణు నిభుం డగు మైత్రేయుఁడు, దన మనమున మనుజగతి వదలఁ దలఁచి తగన్

క. హరి మురభేదిఁ బరాపరుఁ, గరుణాకరుఁ దలఁచు నట్టి ఘనుఁ డమ్ముని కుం
జరు కడ కేగిన నాతఁడు, గర మర్థిం దెలుపు సాత్త్విక జ్ఞానంబున్. 166

వ. అని యుద్ధవుండు విదురుం గూడి చని చని. 167

ఉ. ముందటఁ గాంచె నంత బుధముఖ్యుఁడు హల్లక ఫుల్ల పద్మ ని
ష్యంద మరంద పాన విలస న్మద భృంగఁ, జల త్తరంగ, మా
కంద లవంగ లుంగ లతికాచయ సంగ, సురాంగ నాశ్రితా
నందిత పుణ్య సంగ, యమునన్, భవ భంగ, శుభాంగ, నర్మిలిన్. 168

క. కని డాయ నేగి మోదం, బునఁ దత్సరి దమల పులిన భూములఁ దగ నా
దిన శేషము నివసించెను, వనజోదర పాదపద్మ వశమానసుఁడై. 169

క. మఱునాఁడు రేపకడ భా, సుర పుణ్యుఁడు ఘనుఁడు మధు నిషూదన చరణ
స్మరణ క్రీడా కలితుఁడు, దరియించెన్ [3]గలుష గహనదమునన్ యమునన్. 170

1. చెప్పిన యట్లా పరతత్త్వమార్గ (క) 2. బొగడొంది (తం. వా.) 3. కలుష దహన దమనన్ (హ) కలుష గహన దహనన్ (వా) శబ్దాలంకారము ననుసరించి 'దమునన్' అనునదే కవి పాఠము. "దమున శ్శబ్దము సాంతము గాన 'దమునసన్' అని యుండనగు. అయినను వ్రాఁత ప్రతులందు దమునన్ అనియే కానిపించు చున్నది" (తం. ఫుట్‌నోటు)

వ. ఇట్లుద్ధవుండు యమునానది నుత్తరించి బదరి కాశ్రమంబునకుం జనియె. అనిన
విని రాజేంద్రుండు యోగీంద్రున కిట్లనియె. 171

క. శౌరియు నతిరథ వరులు మ, హారథ సమరథులు యదు బలాధిపు లెల్లన్
బోరి మృతిఁ బొంద నుద్ధవుఁ, డే రీతిన్ బ్రతికె నాకు [1]నెఱిఁగింపు తగన్. 172

సీ. నావుడు రాజేంద్రునకు శుకయోగీంద్రుఁ [2]డి ట్లను మును పరమేష్ఠిచేత
సంప్రార్థితుం డైన జలరుహనాభుండు వసుమతిపై యదువంశ మందు
నుదయించి తనుఁ దాన మదిలోనఁ జింతించి తెలివొంది యాత్మీయ కుల వినాశ
మొనరించి తాను బంచోపనిష్మయ మగు దివ్య దేహంబు నందుఁ జెందఁ

తే. దలఁచి విజ్ఞాన తత్త్వంబు ధరణిమీఁదఁ, దాల్చి జనకోటి కెఱిఁగింపఁ దగిన ధీరుఁ
డుద్ధవుఁడు దక్క నితరు లే రోప రితఁడు, నిర్జితేంద్రియుఁ డాత్మసన్నిభుఁ డటంచు

క. క్షితిపై నిలిపిన కతమున, నతనికి మృతి దొరక దయ్యె నవనీశ ! రమా
పతి యభిమానము గల్గిన, యతిపుణ్యుఁడు చనియె బదరికాశ్రమమునకున్. 174

వ. అంత. 175

క. ఉద్ధవుఁ డరిగినఁ బిదప స, మిద్ధ పరిజ్ఞాను సుజనహితు మైత్రేయున్
వృద్ధజన సేవ్యుఁ దాపస వృద్ధశ్రవుఁజూడఁగోరి విదురుఁడు గణఁకన్. 176

వ. యమునా నది దాఁటి కతిపయ ప్రయాణంబులఁ బుణ్యనదులు హరిక్షేత్రంబులు
దర్శింపుచు నతి త్వరిత గమనంబున. 177

క. చనిచని ముందటఁ గనుఁగొనె, ఘనపాప తమః పతంగఁ గరుణాపాంగన్
గనదుత్తుంగ తరంగన్, జనవరనుత బహుళపుణ్య సంగన్ గంగన్. 178

క. అందు నరవింద సౌరభ, నందిత పవమాన ధూత నట దూర్మి పరి
స్పందిత కందళశీకర, సందోహ లసత్ప్రవాహ జల మజ్జనుఁడై. 179

సీ. ఘన సారరుచి వాలుకా సముదంచిత సైకత వేదికా స్థలము నందు
యమ నియ మాది యోగాంగ క్రియా నిష్ఠఁ బూని పద్మాసనా సీనుఁ డగుచు
హరిపాద సరసీరుహ న్యస్త చిత్తుఁడై బాహ్యేంద్రియ వ్యాప్తిఁ బాఱఁ దోలి
సకల విద్వజ్జన స్తవనీయ సముచితా చార వ్రతోప వాసములఁ గ్రుస్సి

తే. యున్న పుణ్యాత్ము విగత వయో వికారు, వినుత సంచారు భువన పావన విహారు
యోగిజనగేయు సత్తతి భాగధేయు, నాశ్రితవిధేయు మైత్రేయు నపుడు గాంచె

---

1. ఎఱిఁగింపు శుకా (క. బ.) 2. డిట్లను మున్నులోకేశుచేత (తం. వా.)

అధ్యాయము - ౫

—: విదుర మైత్రేయ సంవాదము :—

వ. ఇట్లు గనుంగొని యమ్మునీంద్రుని పాదంబులకుం బ్రణమిల్లి ముకుళిత హస్తుండై యిట్లనియె. మునీంద్రా! లోకంబున సకల జనంబులు మనంబుల ఘనంబు లగు సౌఖ్యంబు లందం దలంచి తత్ఫల ప్రాప్తి హేతువు లైన కర్మంబు లాచరించి దైవోపహతులై తత్కర్మంబులచేత నిష్ఫలారంభు లగుదురు. కర్మంబులు బంధ కరంబులు, దుఃఖహేతువులుం గాని సౌఖ్యదాయకంబులై [1]పాపనిష్కృతిఁ జేయ నోపవు. అది యట్లుండె. భూరి దుఃఖానుసారం బైన సంసార చక్రంబునం బరిభ్రమింపుచుం గామ విమోహితులై పూర్వ కర్మానుగతంబు లైన శరీరంబులు దాల్చుచుఁ జచ్చుచు మరలం బుట్టుచు నెంతకాలంబునకుం [2]బాపనిష్కృతిఁ గానక మాతృ యౌవన వన కుఠారులై జనియించి వర్తించు మూఢాత్ములం బశుప్రాయుల రక్షించుకొఱకుఁ గాదె నారాయణ పరాయణు లైన మీ వంటి పుణ్యాత్ములు లోకంబునం జరియించుట. అదియునుం గాక. 181

మ. అవివేకానుగత స్వకార్య జల[3]పూరాకీర్ణమై మిత్ర బం
ధు వధూ పుత్ర జల గ్రహోగ్రయుతమై [4]దుర్దాంత మై నట్టి దు
ర్భవ పాథోధిఁ దరించు వారె హరి సంబంధ క్రియా లోల భా
గవతానుగ్రహ నావ లేని యధముల్ [5]కల్యాణ సంధాయకా! 182

క. మునినాథచంద్ర! ననుఁ గై, కొని కాచు తలంపు బుద్ధిఁ [6]గూడిన యేనిన్
వినుము మదీప్సిత మది నా, చనవునఁ గావింపు మయ్య సజ్జన తిలకా! 183

వ. అని వెండియు విదురుండు మైత్రేయుం జూచి మునీంద్రా! [7]త్రిగుణాత్మక మాయా నియంత యగు భగవంతుండు స్వతంత్రుం డగుచు నవతరించి యెయ్యే యవతారంబు లందు నెయ్యే కర్మంబు లాచరించె? *(నిష్క్రియుం డగు నీశుండు) [8]మొదలఁ బ్రపంచంబు నే విధంబునం గల్పించె? ఏ పగిదిం దీనిం బాలించె? *(మఱియు నీ విశ్వంబు) నాత్మీయ హృదయాకాశ గతముం జేసి నివృత్తవృత్తి యగుచు యోగమాయ యందు నెట్లు వసియించె? బ్రహ్మాండంబు నందు నే లీల వర్తించె? అందు బ్రహ్మాది రూపంబులం బొంది బహు ప్రకారంబుల

---

1. పాపనివృత్తి (హ) 2. పాప నిర్ముక్తి (హ) 3. వేలాకీర్ణమై (హ.తం.వా.) 4. దుర్దాంత సంసార (హ) 5. కారుణ్య (హ.తం.వా.) 6. గొనకొనినఁ దగన్ (హ) 7. త్రిపురుషాధీశ్వరుం డైన (డ. ద.) 8. సృష్టిపూర్వంబున

నెట్లు గ్రీడించె ? భూ సుర గో సురాదులం [1]బరిరక్షించుటకై మత్స్యాద్యవతారం బులు ధరియించి యె య్యే ప్రయోజనంబులం దీర్చె ? పయోరుహ గర్భాండ కటాహాంతర్గతంబులై *(లోకపాల సహితంబులైన) లోకంబుల లోకాలోక పర్వతంబుల బహిర్భాగంబుల నె య్యే తత్త్వభేదంబుల నే తెఱంగునం బుట్టించె ? అందుం బ్రతీతం బగు జీవకోటి యెవ్వనిం గొల్చి బ్రతుకు ? జనులకుం గర్మ నామ రూప భేదంబు లెట్లు నిర్దేశించె ? ఇంతయు సవిస్తరంబుగా వివరింపుము. ఉత్తమ శ్లోకమౌళి మండనుండు యోగీశ్వరేశ్వరుండు నైన పుండరీకాక్షుని చరిత్ర శ్రవణంబునం గాని జన్మ మరణాది సకల దుఃఖాకరంబులు, దుష్కర్మ ప్రాప్తంబులు నగు భవ బంధంబులు దెగ వని వెండియు ని ట్లనియె. 184

తరల. సతతముం సరసీరుహోదర సత్కథామృత పూరముం
శ్రుతి పుటాంజలి చేత నిమ్ముల జుఱ్ఱియుం దనివోదు భా
రత కథామిష మూని విష్ణుం బరాశర ప్రియ సూతి స
న్మతి నుతించిన చోట సన్మునినాథ ! నా మది నుబ్బుదుం. 185

క. ఇతర కథా [2]కర్ణనముల, నతిహేయత [3]నొందెఁ జిత్త మనఘాత్మ ! రమా
పతి చరితామృత రతి సం, స్మృతి వేదన లెల్లఁ బాయఁ జేయు మునీంద్రా ! 186

తే. భూరి విజ్ఞాన విదులగు నారదాది, నిర్మలాత్ముల కైన వర్ణింపరాని
హరికథామృత పానంబు నందు విసివి, యొల్ల నను వాఁడె పో వెఱ్ఱి గొల్లఁ డనఘ!

వ. అదియునుం గాక. 188

సీ. అరవిందనాభుని యపరావతారమై జనన మొందిన పరాశర సుతుండు
[4]మహి నొప్పు వర్ణాశ్రమాచార ధర్మముల్ దవణింప లోక విడంబనములు
నగు గ్రామ్య కథలు పెక్కర్థిఁ గల్పించుచు హరికథా వర్ణన మందులోన
నించుకించుక గాని యేర్పడఁ జెప్పమి నంచిత విజ్ఞాన మాత్మ నిలువ

తే. కున్నఁ జింతించి మఱి నారదోపదిష్టుఁ, డగుచు హరివర్ణనామృత మాత్మఁ గ్రోలి
విమల సుజ్ఞాన నిధి యన వినుతి కెక్కి, ధన్యుఁడయ్యెను లోకైక మాన్యుఁడగుచు.

వ. కావున. 190

క. సరసిరుహోదరు మంగళ, చరితామృత మాత్మఁ గ్రోలు జనుఁ డితర కథా
గరళము గ్రోలునె ? హరి సం, స్మరణము జీవులకు నఖిల సౌఖ్యద మనఘా! 191

1. క్షేమంబు కొఱకై (హ) 2. వర్ణనముల (హ) 3. నొందు (జ. డ.) 4. చతుర వర్ణాశ్రమాచార (క. తం. వా.)

క. శ్రీ వనితాధిప నామక, థా విముఖుల కిహము పరము దవ్వై పిదపం
బోవుదురు నరకమునకుఁ, వారిఁ నే వారిఁ జూచి వగతు మునీంద్రా! 192

క. ఏ నరుఁ డే నొక నిమిషం, బైన వృథావాద గతిని హరిపదకమల
ధ్యానా నందుఁడు గాఁడే, నా నరునకు నాయు వల్ప మగు మునినాథా! 193

చ. మృదుగతి పువ్వుఁ దేనియ రమింపుచుఁ బానము సేయఁ బాఱు ష
ట్పదమును బోలి యార్తజన బాంధవు విశ్వభవ స్థితి వ్యయా
స్పద మహితావతారుఁ డగు పంకరుహోదరు నిత్యమంగళ
ప్రద గుణకీర్తనామృతముఁ బాయక గ్రోలెదఁ జెప్పవే దయన్. 194

క. అని విదురుఁడు మైత్రేయుం, డను మునినాయకుని నడిగె నని వేదవ్యా
సుని తనయుం డభిమన్యుని, తనయునికిం జెప్పి మఱియుఁ దగ ని ట్లనియెన్.

వ. ఇట్లు విదురుండు మైత్రేయు నడిగిన నతం డతనిం గని యతి మృదు మధుర వచన రచనుం డై యి ట్లనియె. అనఘా! కృష్ణకథా శ్రవణ తత్పరుండవై నీవు న న్నడిగితివి గావున భద్రం బయ్యె. నీవు భగవద్భక్తుండవు గావున హరికథా సక్తుండ వగుట చిత్రంబుగాదు. అదియునుం గాక మాండవ్యుని శాపంబున సాత్య వతేయు వలన *(భ్రాతృక్షేత్రంబున) శూద్రయోనిం బుట్టి నట్టి ప్రజా సంయ మనుండ వగు యముండవు. పరమజ్ఞాన సంపన్నుండవు. నారాయణునకుం బ్రియతముండవు. కావునఁ గృష్ణుఁడు నిర్యాణ కాలంబునం దన సన్నిధికిం జనిన నన్ను డాయం జీరి విజ్ఞానం బెల్ల నుపదేశించి నీకు నెఱింగింపు మని యాన నిచ్చుటం జేసి యవశ్యంబు నీకు నెఱింగింతు. దత్తావధానుండవై వినుము. 196

క. [1]వనజాతు యోగమాయా, జనితం బగు విశ్వ జనన సంస్థాన వినా
శనముల తెఱఁ గెఱిఁగింపుచు, ననఘా! విష్ణుని మహత్త్వ మఖి వర్ణింతున్ 197

సీ. సకల జీవుల కెల్లఁ బ్రకట దేహము నాత్మ నాథుండు పరుఁడు నానావిధైక
మ త్యుపలక్షణ మహితుండు నగు భగవంతుండు సృష్టి పూర్వంబు నందు
నాత్మీయ మాయ లయంబు నొందిన విశ్వ గర్భుఁ డై తాన యొక్కటి వెలుంగు
పరమాత్ముఁ డభవుం డు పద్రష్ట యయ్యు [2]వ స్త్వంతర పరిశూన్యుఁ డగుటఁ జేసి

తే. ద్రష్ట గాకుండు మాయా ప్రధానశక్తి, నతుల చిచ్ఛక్తి గలవాఁడు నగుచుఁ దన్ను
లేని వానిఁగఁ జిత్తంబులోనఁ దలఁచి, ద్రష్టయగుఁ దన భువన నిర్మాణ వాంఛ. 198

---

1. వనజాతు (చ. ట. త. జ. డ.) 2. మన్వంతర (హ)

తే. బుద్ధిఁ దోఁచిన నమ్మహాపురుష వరుఁడు, గార్య కారణ రూపమై ఘనత కెక్కి
భూరి మాయాభిధాన విస్ఫురిత శక్తి, వినుతి కెక్కిన యట్టి యవిద్య యందు. 199

క. పురుషాకృతి నాత్మాంశ, స్ఫురణము గల శక్తి నిలిపి పురుషోత్తముఁడీ
శ్వరుఁ డభవుం డజుఁడు నిజో, దర సంస్థిత విశ్వ మపుడు దగఁ బుట్టించెన్. 200

సీ. ధృతిఁబూని కాలచోదితము నవ్యక్తంబు ప్రకృతియు నను పేళ్ళఁ బరఁగు మాయ
వలన మహత్తత్త్వ మెలమిఁ బుట్టించె మాయాంశకాలాది గుణాత్మకంబు
నైన మహత్తత్త్వ మచ్యుత దృగ్గోచర మగుచు విశ్వ నిర్మాణ వాంఛ
నందుటఁ జేసి రూపాంతరంబునఁ బొంది నట్టి మహత్తత్త్వమందు నోలిఁ

తే. గార్య కారణ [1]కర్త్రాత్మ కత్వమైన, [2]మహిత భూతేంద్రియక మనోమయ మనంగఁ
దగు నహంకారతత్త్వ ముత్పన్నమయ్యెఁ, గోరి సత్త్వ రజస్తమోగుణకమగుచు.

వ. వెండియు రూపాంతరంబులం బొందుచున్న సాత్త్వికాహంకారంబు వలన మనంబును వైకారిక కార్యభూతంబులైన దేవతాగణంబులును సంభవించె. ఇంద్రియాధిష్ఠాతలైన వానివలన శబ్దంబు పూర్వంబునఁ బ్రకాశం బగుటం జేసి, జ్ఞానేంద్రియంబు లైన త్వక్చక్షుః శ్రోత్ర జిహ్వా ఘ్రాణంబులును, కర్మేంద్రియంబు లైన వాక్పాణి పాద పాయూపస్థములును, తైజసాహంకారంబున నుత్పన్నంబయ్యె. తామసాహంకారంబు వలన శబ్ద స్పర్శ రూప రస గంధంబు లుదయించె. అందు శబ్దంబు నిజగుణం బైన శబ్దంబువలన నాకాశంబుఁ బుట్టించె. గగనంబు కాల మాయాంశ యోగంబునం బుండరీకాక్షు నిరీక్షణంబున స్పర్శ తన్మాత్రంబు వలన వాయువుం గలిగించె. పవనుండు నభో బలంబున రూపతన్మాత్రంబు వలన లోకలోచనం బైన తేజంబు నుత్పాదించె. తేజంబు కాలమాయాంశ యోగంబున నుత్తమ శ్లోకుని విలోకనంబునఁ బవమాన యుక్తం బగుచు రసతన్మాత్రంబు వలన నంబువులఁ గలిగించె. సలిలంబు కాలమాయాంశ యోగంబునం బరమేశ్వరానుగ్రహంబుఁ గలిగి తేజో యుక్తంబై గంధ గుణంబు వలనఁ బృథివిఁ గలిగించె. అందు గగనంబునకు శబ్దంబును, వాయువునకు శబ్ద స్పర్శంబులును, దేజంబునకు శబ్దస్పర్శ రూపంబులును, సలిలంబునకు శబ్ద స్పర్శరూప రసంబులును, పృథివికి శబ్ద స్పర్శ రూప రస గంధంబులును గుణంబులై యుండు. కాల మాయాంశ లింగంబులం గలిగి మహదా ద్యభిమానంబుల నొందిన దేవతలు విష్ణుకళాకలితు లగుదురు. అట్టి మహదాది తత్త్వంబు లైక్యంబు చాలమిం బ్రపంచం

1. కర్తృత్వ కల్పమైన (చ) 2. అలఘు భూతేంద్రియ మనోమయ మనంగ (డ)

బులు గల్పింప సమర్థంబులు గాక కృతాంజలులై యోగీశ్వ రేశ్వరుండైన
నారాయణు నిట్లని స్తుతియించె. 202

దండకము. శ్రీ నాథ నాథా ! జగన్నాథ ! నమ్రైకరక్షా! విపక్ష క్షమా భృత్సహస్రాక్ష !
నీరేజ పత్రేక్షణా ! దేవదేవా ! భవద్దాస [1]వర్గానుతాపంబులం బాపఁగా నొప్పు
దివ్యాత పత్రంబు నాఁ బొల్చు యుష్మత్పదాంభోజ మూలంబు పుణ్యాల
వాలంబుగాఁ బొంది యోగీంద్రు లుద్దామ సంసార తాపంబులం
[2]బాయఁగా మీఁటి వర్తింతు రో తండ్రి యీశా ! సమస్తాఘ నిర్ణాశ ! యీ
విశ్వమం దెల్ల జీవుల్ భవోదగ్ర దుర్వార తాపత్రయాభీల దావాగ్ని చేఁ
గ్రాఁగి దుఃఖాబ్ధిలోఁ దోఁగి యే కర్మమున్ ధర్మముం బొందగా లేక
సంసార చక్రంబు నందున్ బరిభ్రామ్యమాణాత్ములై యుందు ర మ్మూఢ
చేతస్కులం జెప్పఁగా నేల ? ఓ దేవ ! విజ్ఞాన దీపాంకురం బైన మీ పాద
పంకేరుహ చ్ఛాయఁ [3]బ్రాపింతు మజ్ఞాత సన్మాని సంఘంబు లై కాంతిక
స్వాంతతం బేర్చి దుర్దాంత పాపౌఘ నిర్ణాశ కాంబు ప్రవాహ ప్రభ
గంగా నివాసంబు నా నొప్పు మీ పాద యుగ్మంబు, యుష్మ న్ముఖాంభోజ
నీ డోద్గతం బైన వేదాండజ శ్రేణి చేతం గవేషించి సంప్రాప్తులై
యుందు రో నాథ ! వైరాగ్య శక్తిస్ఫుట జ్ఞాన బోధాత్ము లై నట్టి ధీరో
త్తముల్ నిత్య నైర్మల్య భవ్యాం తరంగంబులం దే పరంజ్యోతి పాదాబ్జ
పీఠంబు గీలించి కైవల్య సంప్రాప్తులై రట్టి నిర్వాణ మూర్తిం బ్రశంసింతు
మింద్రాది వంద్యా! ముకుందా! సమస్తంబు గల్పింపఁ బాలింపఁ దూలింపఁగా
బెక్కు దివ్యావతారంబులం బొందు నీ పాద పంకేరుహ ధ్యాన పారీణ
సుస్వాంతులై యొప్పు భక్తాళికి న్మోక్షదం బైన మీ పాద కంజాతముల్
గొల్తు మీశా ! రమాధీశ ! పుత్రాంగనా మిత్ర సంబంధ బంధంబులం జెంది
[4]నిత్యంబు దుష్టక్రియా లోలురై దేహ గేహంబులం దోలి వర్తించు
దుర్మానవ శ్రేణులం దంతరాత్ముండవై యుండియుం దూరమై తోఁచు
మీ పాద పద్మంబు లర్చింతు మో దేవ ! బాహ్యేంద్రియ వ్యాప్తి నుద్వృత్తు
లై నట్టి మూఢాత్ము లధ్యాత్మ తత్త్వ ప్రభావాఢ్యులై మీ పదాబ్జాత
విన్యాస లక్ష్మీ కళావాసముం గన్న యయ్యుత్తమ శ్లోకులం గానఁగాఁ

---

1. వర్గోప తాపంబులన్ (క. డ. బ.) 2. బోవఁగా (క. బ.) 3. బ్రాపింతు రజ్ఞాత (క. చ. ద. బ.); ప్రాపించు మజ్ఞాత (హ) 4. సోహం మమేతి క్రియాలాపులై (క. బ.);

జాలరప్పుణ్యులా దుష్టులం జూడఁగానొల్ల రంభోధిరాట్కన్యకా కాంత! వేదాంత శుద్ధాంత సిద్ధాంతమై యొప్పు మీ సత్కథాపార చంచత్సుధాసార పూరంబులం గ్రోలి సౌఖ్యోన్నతిన్ సోలి ధీయుక్తులై ప్రాలి తాపంబులం దోలి మోదంబులం దేలి సంపన్నులై మన్న [1]నిత్యప్రపన్నుల్ మహోత్కంఠతం జేర్చి వైకుంఠ ధామంబు నల్ప్రక్రియా లోలురై కాంతుర ద్దివ్య వాసైక సంప్రాప్తికిం గోరుచున్నార మో దేవ! వైరాగ్య విజ్ఞాన బోధాత్మ యోగక్రియారూఢి నంతర్బహిర్వ్యాప్తిఁ జాలించి శుద్ధాంత రంగంబు గావించి హృత్పద్మ వాసుండవై [2]చిన్మయాకారమై యున్న నీ యున్నతానంత తేజో విలాసోల్లసన్మూర్తిఁ జిత్తంబులం జేర్చి యానంద లోలాత్మతం బొల్చు యోగీశ్వర శ్రేణికిం దావకీ నానుకంపాను లబ్ధ స్ఫుట జ్ఞానముం గల్గుటం జేసి [3]యాయాసముం జెందదో దేవతాచక్రవర్తీ! సదానందమూర్తీ! జగద్గీత కీర్తీ! లసద్భూతవర్తీ! భవద్దాసులై నట్టి మమ్ముం జగత్కల్పనాసక్త చిత్తుండవై నీవు త్రైగుణ్య విస్ఫూర్తిఁ బుట్టించినం బుట్టులే కాక నీ భవ్య లీలానుమేయంబుగా సృష్టి నిర్మాణముం జేయనే [4]మెంత వారాదు మీ శక్తి యుక్తిన్ భవత్పూజఁ గావింతు మట్లుండె నీ [5]సత్కళాజాతులై నట్టి మమ్మెన్నఁగా నేల నధ్యాత్మ తత్త్వంబవన్నం బరంజ్యోతివన్నం బ్రపంచంబ వన్న న్నధిష్ఠాతవన్నన్ సదాసాక్షి వన్నన్ గుణాతీత! నీవే కదా పద్మపత్రాక్ష! సత్త్వాది త్రైగుణ్య మూలంబు నా నొప్పు మాయా గుణంబందు నుద్య[6]న్మహాత్తత్త్వమై నట్టి నీ వీర్యముం బెట్టుటం జేసి నీ వింతకుం గారణం బౌదు వాయాయి కాలంబులన్ నీకు సౌఖ్యంబులే మెట్లు గావింతు మే రీతి నన్నంబు భక్షింతు మెబ్భంగి వర్తింతు మే నిల్కడ న్నుందు మీ జీవ లోకంబె యాధారమై యుండి భోగంబులం బొందు[7]చున్నన్న యిక్కార్య సంధానులై నట్టి మాకుం జగత్కల్ప[8]నాసక్తికిం దేవ! నీ శక్తి! దోడ్పాటు గావించి విజ్ఞానముం జూపి గారుణ్య సంధాయివై మమ్ము రక్షింపు లక్ష్మీ మనః పల్వలక్రోడ! యోగీంద్ర చేతస్సరో హంస! దేవాదిదేవా! నమస్తే! నమస్తే! నమస్తే! నమః. 203

---

1. నిత్యప్రసన్నుల్ (క. చ. త. జ. డ. బ.) 2. చిన్మయాకారత న్నున్న (తం) 3. యాయాసముఁ లేదయో దేవతా (తం); యాయాసము జెందరో (హ) 4. మెంత వారమ్ము మచ్ఛక్తి (క. బ. హ.) 5. జాతులమైన (క. బ. హ.) 6. మహాతత్త్వ (తం. వా.) 7. చున్నన్న మే రేతి భక్షించు నిష్కార్య సంధానులైనట్టి (తం.) 8. శక్తికిన్ (హ. తం. వా.)

అధ్యాయము — ౬

సీ. అనినఁ బ్రసన్నుఁడై హరి మహదాదుల కన్యోన్య మిత్రత్వ మంద కున్న
కతమున నిఖిల జగత్కల్పనా శక్తి వొడమ కుండుట దన బుద్ధి నెఱిఁగి
కైకొని కాలవేగమున నుద్రేకంబు నొందిన [1]ప్రకృతితోఁ [2]బొంది నిజ బ
లము నిల్పి తా నురుక్రముఁ డన సప్త వింశతి తత్త్వముల యందు సమత నొక్క

తే. పరి ప్రవేశించి యా తత్త్వ భవ్యగుణము, నందుఁ జ్యేష్ఠాను రూపంబు లలరఁ జెంది
*యొకటి నొక్కటి గలయక యుండి విశ్వ,రచన మెఱుఁగని యాతత్త్వనిచయమునకు

వ. ఇట్లు విశ్వ నిర్మాణ నిపుణత్వంబు నెఱుంగఁ జూపుచు నన్నింటికి నన్యోన్యతం
గల్పించి, తన యనుగ్రహంబునం బ్రేరితం బై కానంబడి క్రియా సామర్థ్యంబునఁ
జెన్నొందిన తత్త్వ వితానంబు దేవ ప్రేరితం బై స్వకీయంబు లగు
నంశంబుల చేతం బుట్టించిన విరాడ్విగ్రహం బై (తత్త్వ వితతి) దమ యందుఁ
జెందిన పుండరీకాక్షుని కళాంశంబున నొకటి కొకటికి నైక్యంబు వాటిల్లి పరిణ
తంబై రూపాంతరంబును జెందె. ఏ తత్త్వంబున నేనియుఁ జరా చరలోక
పుంజంబులు నిండియుండు నా హిరణ్మయం బైన విరాడ్విగ్రహంబు నొందిన
పురుషుండు సర్వజీవ సమేతుండై యుండె నంత. 205

క. జలములలోపల [3]నిమ్మల, [4]జలరుహ జాతాండ మందు సాహస్రాబ్దం
బులు నిలిచెఁ గార్యరూపా, [5]కలితం బగు న వ్విరాట్పు గర్భము వరుసన్. 206

తే. దైవకరాత్మశక్తి వితానములను, దగిలి తనచేతఁ [6]దను దాన దైవశక్తి
యగుచు వెలుగొందుచుం బ్రకారాంతరమునఁ, దనువువితతంబుగానిచై తన్య మొంది

తే. రూపసంసక్తిఁ జేసి నిరూఢకర్మ, [7]శక్తియును వృత్తిభేద సంసక్తి దశ వి
ధములు గలిగిన ప్రాణరూపమును నాత్మ, శక్తి [8]భోక్తృత్వమగుచున్న శక్తిగలిగి

క. త్రివిధం బగుచును నాధ్యా,త్మ్య వి భేదంబులను బాపి [9]మఱి యధిభూతా
త్మ విరాడ్రూపం బగు నిది, వివిధ ప్రాణులకు నాత్మ [10]విధమై మఱియున్. 209

---

1. ప్రకృతిలో (చ. ట. డ. బ.) 2. నోలిబొంద, నిజయోగ బలమున నిలిపియు సప్త వింశతి తత్త్వములయందు సమత నొక్క (ట); "త్రయో వింశతి తత్త్వానాం గణం యుగప దావిశత్" అని మూలము (6-2) *ఒకటి నొకటిని (తం.వా.) 3. నిర్మల (క.ట.డ.) 4. జలరుహ జాతాండ ఘటము సాహస్రాబ్దంబులు (త. జ. డ. ద. బ.) 5. కలితంబై య వ్విరాజ (చ. ట. త. జ. డ.) 6. దా నేకదైవ శక్తి (హ) 7. శక్తి యగుచుఁ గ్రియాదురాసక్తి (తం) 8. బోధత్వ (హ. వా) 9. మరియును బొలుపొందు విరాడ్రూపంబగు(క.చ.ట.త.గ.జ.ద.బ.) 10. విభురూపంబై (క.చ.ట.బ.)

క. జీవంబై పరమాత్మకుఁ, దావలమై యాది మావతారం బగు న
ద్దేవుని గర్భంబున భూ,తావలి తోడం బ్రపంచ మర్థిం దోఁచెన్. 210

వ. ఇట్లు దోఁచిన విరాట్పురుషుం డాధ్యాత్మి కాధిదైవి కాధిభౌతికంబు లను భేదం బులచేఁ బూర్వోక్త క్రమంబున వెలుఁగొందు ననుచు విదురునకు మైత్రేయుం డెఱింగించె. అని చెప్పి వెండియు ని ట్లనియె. 211

చ. హరి పరమాత్ముఁ డీశుఁ డజుఁ [1]డాఢ్యుఁ డనంతుఁ డనంతమూర్తి సా
గరతనయా హృదీశుఁడు వికార విదూరుఁడు నిత్యమంగళా
కరుఁడు గృపా పయోనిధి యకల్మష చిత్తుఁడు సర్వశక్తి దా
మరస విలోచనుండు బుధమాన్య చరిత్ర పవిత్రుఁ డిమ్ములన్. 212

వ. ఇ త్తెఱంగున నీశుం డగు నధోక్షజుండు [2]మహ దాది తత్త్వంబుల మనంబుల ఘనంబు లగు తలంపులు దా నెఱింగి, యట్టి తత్త్వంబుల వివిధవృత్తి లాభమునకై స్వకీయ చిచ్ఛక్తిచే నిట్టు లొనర్తు నని చింతించి, నిజకళా కలితం బగు విరాడ్విగ్రహంబు నందు నగ్నిప్రముఖం బగు [3]దేవతావళి కెల్ల నివాసం బగుచుఁ గానం బడిన వై రాజపురుషుని [4]యాస్యాద్యవయవంబుల వినిపింతు. దత్తావధానుండవై వినుము. 213

సీ. నరనుత యా దివ్య పురుషోత్తముని పృథగ్భావంబు నొంది ముఖంబు వలన
భువన పాలకుఁ డైన పవమాన సఖుఁ డంత రాత్ముఁ డీశ్వరు నంశ మైన [5]వాణి
కనయంబు ననుకూల మగుచు నిజస్థానమునఁ బ్రవేశించిన ముఖము నందుఁ
బరఁగు జీవుండు శబ్దము నుచ్చరించుఁ బృథగ్భావము లగు నేత్రముల నినుఁడు
తే. చతురింద్రియ యుక్తుఁడై సరవిఁ జెంద, రూప విజ్ఞాన మహిమ నిరూఢి నొందు
మఱియుఁ జర్మములను బవమానుఁ డీశ్వ, రాంశమై త త్త్వగింద్రియ మందుఁ గూడి

వ. నిజ నివాసంబు నాశ్రయించిన జీవుండు స్పర్శేంద్రియ గతుం డగు. పృథగ్భావం బైన శ్రోత్రంబుల దిక్కు లచ్యుత కళాంశంబు లగు. శ్రవణేంద్రియ యుక్తంబులై నిజస్థానంబునం బొందిన జీవుండు శబ్ద జ్ఞాన గతుం డగు. మఱియుఁ దాలువు నిర్భిన్నంబైన లోకపాలుం డగు వరుణుం డందుఁ బ్రవేశించి రసనేంద్రియంబుచేఁ బ్రకాశించినం బ్రాణి రసంబులం గ్రహించె. పరమేశ్వరుని నాసికేంద్రియంబు పృథగ్భావంబు నొంది యాశ్వినేయాధిష్ఠానం బై ఘ్రాణాంశంబు నొందిన జంతువు

1. డాఢ్యుడు (త. జ. డ. ద. బ.) 2. మహదాది భూతంబుల (చ.త.జ.బ.) 3. భూతావలి కెల్ల (క. చ. బ.) 4. యవతారంబు (క) 5. వాని (హ. తం. నా.)

గంధగ్రహణ సమర్థం బయ్యె. వెండియు భిన్నం బైన చర్మంబున నోషధులు పరమ పురుషాంశంబు లైన కేశంబులం గూడి నిజ నివాసంబు నొందిన జీవుండు కండూయమానుం డగు. భిన్న భూతం బైన మేఢ్రంబునం బ్రజాపతి రేతంబున నిజస్థానంబు నొందిన జీవుం డానందంబునుం బొందు. భిన్న భావం బైన గుదం బున మిత్రుఁ డచ్యుతాంశంబును బొంది పాయువుం గూడి నిజాధిష్ఠానంబు నొందిన జీవుండు విసర్గంబుఁ జెందు. వేఱు వే ఱైన బాహువులం ద్రిదశాధీశ్వరుం డైన పురందరుండు క్రయ విక్రయాది శక్తియుక్తుం డగుచు నిజస్థానంబు నొందిన జీవుండు వానిచేత జీవికం బొందు. మఱియుఁ బాదంబులు నిర్భిన్నంబు లైన విష్ణుండు స్వావాసంబుఁ గైకొని గతి శక్తిం బొందిన జీవుండు గమనా గమ నార్హుం డయ్యె. వెండియు భిన్న భావం బైన హృదయంబు మనంబు తోడం గలసి నిజాధిష్ఠానంబునం జంద్రుండు ప్రవేశించిన జీవుండు శరీర సంకల్పాది రూపం బగు వికారంబునుం బొందు. భిన్న భావం బైన యహంకారంబున నహంకృతి యుక్తుం డై రుద్రుండు నిజస్థానంబుగా వసియించు. ఆ యహంకృతిచే శరీరిక ర్తవ్యంబులు నడపు. బుద్ధి వాగీశ్వరావాసంబై హృదయంబు తోడం గలసి నిజాధిష్ఠానంబున బోధాంశంబుచే వెలింగిన శరీరి బోద్ధవ్యతం బొందు. భిన్నం బైన చిత్తంబు బ్రహ్మావాసంబై చేతనాంశంబు నొందినఁ బ్రాణి విజ్ఞానంబునుం బొందు. ఆ విరాట్పురుషుని శీర్షంబున స్వర్గంబును, చరణంబుల వసుమతియును, నాభి యందు గగనంబునుం గలిగె. సత్త్వాది గుణ పరిణామంబుల నమరు లైరి. ఊర్జిత సత్త్వగుణంబున న ద్దేవతలు ద్రిదివంబునుం బొందిరి. రజో గుణంబున మనుజులును గవాదులును ధరణిం బొందిరి. తామసంబున భూతాదు లైన రుద్ర పార్షదులు ద్యావా పృథివ్యంతరం బగు వియత్తలంబునుం బొందిరి. ముఖంబు వలన నామ్నాయంబు లుత్పన్నంబు లయ్యె. వెండియు. 215

క. ధరణీ దివిజులు శ్రుతులును, నరవర య మ్మేటి ముఖమునం బొడముట భూ
సురుఁ డఖిల వర్ణములకుఁ, గురుఁడు నుముఖ్యుండు నయ్యె గుణరత్ననిధీ! 216

క. [1]ధర బ్రాహ్మ ణాదికము ద, స్కర బాధం బొందకుండఁ గైకొని కావన్
బురుషోత్తము బాహువులన్, నరనాథ కులంబు వుట్టె నయతత్త్వ నిధీ! 217

క. గణుతింపఁగఁ గృషి గో ర, క్షణ వాణిజ్యాది కర్మ కలితంబుగ నా
గుణ నిధి యూరువు లందుం, బ్రణుతింపఁగ వైశ్యజాతి ప్రభవం బయ్యెన్. 218

---

1. ధరణి దురాగ్రహులగు (క. చ. బం.)

తే. తివిరి సేవక ధర్మలై దేవదేవు, పదములను శూద్ర సంతతు లుదయ మైరి
వీర లందఱు దమ తమ విహితకర్మ, మలరఁ జేయుచు జనకుండు నాత్మ గురుఁడు

క. అగు సర్వేశు [1]పరాపరు, జగదేక ప్రభుని పాద జలజాతంబుల్
దగిలి భజింతురు సతతము, నిగమోక్తిన్ భక్తియోగ నిపుణాత్మకులై. 220

తే. మహిమ దీపింపఁ గాల కర్మ స్వభావ, శక్తి సంయుక్తుఁ డగు పరమేశ్వరుని భూరి
యోగమాయా విజృంభణోద్యోగ మెవ్వఁ, డెఱిఁగి నుతియింపఁగా నోపు నిద్ధచరిత!

ఉ. [2]అన్య కథానులాపము లహర్నిశమున్ బఠియించి చాల మా
లిన్యము నాత్మశోభనవిలీనత నొందు మదీయ జిహ్వా సౌ
జన్యము [3]నొందె నేఁడు హరిసద్గుణ దివ్య కథామృతంబు స
న్మాన్య చరిత్రమై నెగడు మద్గురు వాక్యపదంబుఁ జెందఁగన్. 222

మ. హరి నామాంకిత సత్కథామృత రసవ్యాలోలుఁడై నట్టి స
త్పురుష శ్రేష్ఠుఁ డసత్కథా లవణవాః పూరంబు దాఁ గ్రోలునే?
వరమందార మరందపాన కుతుకస్వాంత ద్విరేఫంబు [4]స
త్వరమై పోవునె [5]చేఁతి వేములకుఁ దద్గంధాను మోదాత్మమై. 223

క. హరి మహిమము దన్నాభీ, సరసిజ సంజాతుఁ డైన చతురాననుఁడున్
బరికించి యెఱుఁగఁ డనిన ని, తర మనుజులఁ జెప్ప నేల తత్త్వజ్ఞనిధీ! 224

తే. శ్రుతులు దమలోన వివరించి చూచి పుండ, రీక లోచను నుత్తమశ్లోక చరితు
నమరగణవంద్యమాన పాదాబ్జయుగళు, వెదకి కనుఁగొనలే వంద్రు విమల మతులు

క. *హరియున్ దన మాయాగతిఁ, బరికించియుఁ గానఁ డయ్యెఁ బరిమితి లేమిన్
మఱి మాయావిని మోహిని, చరితముఁ గనుఁగొందు రెట్లు చతురాస్యాదుల్.

క. ఆ దివిజాధీశుఁడు మహా, దాదులు దిక్పతులు పంకజాసనుఁడుం గౌ
రీ దయితుఁడు గనఁ జాలని, శ్రీ దేవుని పదయుగంబు చింతింతు మదిన్. 227

---

1. పరాత్పరు (తం. వా.) 2. అన్యక కథాలాపము (క.చ.ట.త.) 3. తోడఁ గ్రోలు (హ)
4. నక్కరచే (డ) 5. చేఁదు వేములకు (హ); తీగవేములకు (ద. బ.)

* ఈ పద్యము వ్రాతప్రతులందు లేదు.

అధ్యాయము - ౮

క. అని మైత్రేయుం డవ్విదురున కెఱిఁగించిన తెఱంగు రుచిరముగా న
ర్జున పౌత్రునకుఁ బరాశర, ముని మనుమం డెఱుఁగఁ జెప్పె ముదము దలిర్పన్

వ. వెండియు నిట్లనియె. 229

క. భూమీశ్వర! మైత్రేయ మ, హా ముని విదురునకు నట్లు హరిశుభ గుణ లీ
లా మాహాత్మ్యముఁ జెప్పిన, నా మైత్రేయునకు విదుఁరుఁ డనియెన్ మఱియున్

క. [1]అగుణుం డగు నీశ్వరునకు, జగదవనోద్భవ వినాశ సత్కర్మములుం
దగు [2]లీల లెట్టు లాతఁడు, సగుణుండై యుంట యెట్లు సౌజన్య నిధీ! 231

సీ. [3]అన, "నర్భకుని గతి" ననవుడు, మైత్రేయ మునిఁ జూచి విదురుఁ డిట్లనియె మరల
బాలుఁడు క్రీడావిలోల మానసమున దీపించు లీలానురూపుఁ డగుచుఁ
[4]గానిచోఁ గామానుగతుఁడై రమించును నర్భకుఁ డర్థి వస్త్వంతరమున
నర్భ కాంతరమున నైనను బాలకేళీ సంగుఁ డగుచు నోలినిఁ జరించు

తే. [5]హరియు నెపుడు నివృత్తుఁ డత్యంత తృప్తుఁ, డగుట వర్తించు టెట్లు క్రీడాదు లందు
మఱియుఁ ద్రిగుణాత్మకంబైన మాయఁ గూడి, యఖిలజగములుగల్పించెననుటయెట్లు

సీ. అమ్మాయచేత నీ యఖిలంబు [6]సృజియించి పాలించి పొలియించి పరమపురుషుఁ
డనఘాత్మ! దేశ కాలావస్థ లందును నితరుల యందు నహీన మైన
జ్ఞాన స్వభావంబుఁ బూని యా ప్రకృతితో నె ట్లంగిఁ గలసెఁ? దానేక మయ్యు
గోరి సమస్త శరీరంబు లందును జీవరూపమున వసించి యున్న

తే. [7]జీవునకు దుర్భగ క్లేశసిద్ధి యెట్టి, కర్మమున సంభవించెను? గడఁగి నాదు
చిత్త మజ్ఞాన దుర్గమస్థితిఁ గలంగి, [8]యధిక ఖేదంబు నొందెడు ననఘ చరిత!

వ. అది గావున సూరిజనోత్తముండ వైన నీవు మదీయ మానసిక సంశయంబులు
దొలంగింప నర్హుండ వని విదురుండు మైత్రేయ మహామునీంద్రు నడిగె. అని
బాదరాయణ తనూభవుం డభిమన్యు నందనున కిట్లనియె. 234

---

1. అగుణునకు నిర్వికారికి (హ) 2. లీలలైన నాతఁడు (తం. వా.) 3. అని యర్భకునిగతి ననఘుని మైత్రేయ (హ) అని యర్భకునిగతి యనుకొని (వా) 4. గైకొని (చ. ట. త. జ. బ.) 5. దనుజ భేదనుఁ డెట్లు స్వతంత్రవృత్తి వెలయ వర్తించె నే రీతి విక్రమించె (క. బ.) 6. ద్రుంచిన శశ్వత్ప్రకాశుఁ డీశ్వరుఁడు పరుఁడు (తం.) 7. జీవునికి దగు విభూతి ప్రసిద్ధియేమి (క. చ. ట. త. తం.) 8. అద్భుతంబునఁ బొందెడు (క. బ. తం.)

క. సరసిరుహోదర మంగళ, చరితామృత పాన కుతుక సంగంబున ని
ర్భరుఁ డగు విదురునకు మునీ, శ్వరుఁ డగు మైత్రేయుఁ డనియె సజ్జనతిలకా! 235

చ. వినుము [1]వితర్క-వాదములు విష్ణుని ఫుల్లసరోజ పత్ర నే
త్రుని ఘనమాయ నెప్పుడు విరోధము సేయుఁ బరేశు నిత్య శో
భనయుతు బంధనాదిక విపద్దశలున్ [2]గృపణత్వ మెప్పుడే
ననయముఁ బొంద లేవు విభుఁ డాద్యుఁ డనంతుఁడు నిత్యుఁ డౌటచేన్. 236

వ. మఱియు. 237

చ. పురుషుఁడు నిద్రవోఁ గలలఁ బొందు సమస్త సుఖంబు లాత్మ సం
హరణ శిరో విఖండనము లాదిగ జీవునికిం బ్రబోధమం
దరయఁగఁ దోఁచుచున్న గతి నాదిఁ బరేశుఁడు బంధనాదులన్
బొరయక తక్కు నెట్లనుచు బుద్ధిని సంశయ మందె దేనియున్. 238

వ. అవ్విధ మతనికిం గలుగనేర దది యెట్లంటేని. 239

చ. లలిత విలోల నిర్మల జల ప్రతిబింబిత పూర్ణ చంద్ర మం
డలము దదంబు చాలన విడంబన హేతువు నొందియున్ వియ
త్తలమునఁ గంప మొందని విధంబున సర్వ శరీర ధర్మముల్
గలిగి రమించు నీశునకుఁ గల్గఁగ నేరవు కర్మ బంధముల్. 240

వ. కావున జీవునకు విద్యా మహిమం జేసి కర్మ బంధనాదికంబు సంప్రాప్తం బగుం
గాని సర్వ భూతాంతర్యామి యైన యీశ్వరునకుఁ బ్రాప్తంబు గా నేర దని
వెండియు. 241

చ నరునకు నాత్మ దేహజ గుణంబులఁ బాపఁగ నోపుఁ బంకజో
దర చరణార వింద మహితస్ఫుట భక్తియ యింద్రియంబు లీ
శ్వర విషయంబు లైన మది సంచిత నిశ్చల తత్త్వ మైనచో
సరసిజ నేత్రు కీర్తనమె చాలు విపద్దశలం జయింపఁగన్. 242

చ. హరి చరణారవింద యుగళార్చన సన్నుతి భక్తి యోగముల్
నిరతము గల్గువారు భవ నీరజ గర్భుల కంద రాని భా
సుర పద మందుఁ జేరుదురు సూరి జనస్తవనీయ! యట్టి స
త్పురుషుల పూర్వజన్మ ఫలమున్ గణుతింపఁ దరంబె యేరికిన్? 243

---

1. కుతర్క (చ. ద.) 2. గృపణత్వభావమున్ (క. బ. తం.) గృపణ స్వభావమున్ (డ. ద.)

వ. అని చెప్పిన విదురుండు మైత్రేయుం గనుంగొని ముకుళిత హస్తుండును వినమిత మస్తకుండు నగుచుం దన మనంబున శ్రీహరిం దలంపుచు వినయ యుక్త వచన రచనుండై యి ట్లనియె. మునీంద్రా! భవదీయ వాక్యంబులచేత నా మనంబున నారాయణుండు లోకైక నాథుం డె ట్లయ్యె ననియు, శరీరధారి యైన జీవునికిఁ గర్మబంధంబు లే రీతి సంభవించె ననియునుం బొడమిన సంశయంబు నేఁడు నివృత్తం బయ్యె. ఎ ట్లనిన లోకంబున కీశ్వరుండు హరి యనియు జీవుండు పరతంత్రుం డనియును దలంపుదు. నారాయణ భక్తి ప్రభావంబు ప్రాణిగోచరం బైన యవిద్యకు [1]నాశనకారణం బనం దనరుచుండు. నారాయణుండు దనకు నాధారంబు లేక సమస్తంబునకుం దాన యాధారభూతుం డై విశ్వంబు వొదివి యందు దా నుండు తెఱం గెట్లు? శరీరాభిమానంబును బొంది యెవ్వఁడు మూఢతముం డై సంసార ప్రవర్తకుం డగు, నెవ్వండు భక్తి మార్గంబునఁ బరమాత్ముం డైన పుండరీకాక్షునిఁ జెందు. వీర లిద్దఱును *(సంశయ క్లేశంబులు లేమిం జేసి) సుఖానంద పరిపూర్ణు లై యభివృద్ధి నొందు వా రగుదురు. (ఎవ్వండు సుఖ దుఃఖాను సంధానంబుచే లోకానుగతుం డగుచుం బ్రమోద వేదనంబుల నొందు నతండు దుఃఖాశ్రయుం డగు) నారాయణ భజనంబు సమస్తదుఃఖ నివారణం బగు నని భవదీయ చరణ సేవా నిమిత్తంబునం గంటి. ప్రపంచంబు ప్రతీతి మాత్రంబు గలిగి యున్నది. అయిన నందుకుఁ గారణంబు లే కుండుటం జేసి [2]దెలియనివాఁడ నై వర్తింతు. అని వెండియు. 244

క. లలి నా మదిఁ దలఁపుదు సుమ, తులు గొని యాడంగఁ దగిన తోయజనాభుం
డలవడ నల్ప తపో [3]నిర, తుల తలపోఁతలకు మిగుల దుర్లభుఁ డంచున్. 245

సీ. ఇంద్రియంబుల తోడ నెలమి నొప్పెడి మహ దాదుల నిత రేతరానుషంగ
ముగఁ జేసి వానియం దొగి విరా డ్దేహంబు వుట్టించి యందుఁ జేపట్టి తాను
[4]వసియించు నాతఁడు [5]వరల సహస్ర సంఖ్యాతంబు లగు మస్తకాంఘ్రి బాహు
కలిత సత్పురుషునిఁగా బ్రహ్మవాదులు పలుకుదు రా విరాట్ప్రభునందు

తే. భువనజాలంబు లలజడిఁ బొరయకుండఁ బ్రాణదశకంబు [6]నింద్రియార్థములు నింద్రి
యాధి దైవతములు గూడ ననఘ! త్రివిధ, మగుచు విప్రాదివర్ణము లయ్యెనందు.

క. ఇలఁ బుత్రపౌత్ర [7]సంపద, గలిగిన వంశములతోడఁ గడుఁ జోద్యముగా
లలిఁ బ్రజలే గతిఁ గలిగిరి? కలిగిన యా ప్రజలచే జగము లె ట్లుండెన్? 247

---

1. నధిష్ఠానంబన దనరుచుండు(క. చ. డ. ద. తం.) 2. తెలిసిన వాడనై (ట. త.) 3. వృత్తుల పొంతకు చూడ (త) 4. వసియించె నతఁ డుత్సవమున సహస్ర (చ) 5. వరుస (తం. వా.) 6. సేంద్రియార్థములు (హ) 7. నవ్వృల (తం)

క. చతురత దీపించు ప్రజా, పతులకుఁ బతి యనఁగ వెలయు పద్మాపతి యే
గతిఁ బుట్టించెను స్రష్టృ, ప్రతతులచే నవవిధ ప్రపంచము మఱియున్. 248

తే. వాని భేదంబులును మను వంశములును, మనుకులాధీశ్వరులును దన్మనుకులాను
చరితములు నేవిభూతి నే జాడ దీని, నింతయునుఁ బుట్టఁ జేసె నా కెఱుఁగఁబలుకు.

క. [1]ధరణికిఁ గ్రిందట మీఁదట, [2]తరమిడి గల లోకములను [3]దత్తత్స్థితులన్
వరుసలుఁ [4]బరిమాణంబులుఁ, [5]జిరకృప నెఱిఁగింపు నాకు సిద్ధచరిత్రా! 250

క. సుర తిర్యఙ్నర రాక్షస, గరు డోరగ సిద్ధ సాధ్య గంధర్వ నభ
శ్చర ముఖభవములు ముని కుం, జర! గర్భ స్వేద జాండజముల తెఱంగున్. 251

వ. త్రిగుణ ప్రధానకంబులు, నగు నవతారములు పూర్ణమై వెలసిన యా
[6]జగదుత్పత్తి స్థితి లయ, నిగమముల విధంబు వాని నిలుకడలు దగన్. 252

క. చక్రాయుధ సౌందర్య ప, రాక్రమ ముఖ గుణములును ధరామరముఖ వ
ర్ణక్రమములు నాశ్రమ ధ, ర్మక్రియలును శీలవృత్త మతభావములున్. 253

తే. యోగ విస్తార మహిమలు, [7]యాగములును, జ్ఞాన మార్గంబులును, బరిజ్ఞాన సాధ
నములు నై యొప్పు సాంఖ్య యోగములు, వికచ, జలజనయన [8]స్మృతంబు లౌ
శాస్త్రములును. 254

సీ. పాషండ [9]మార్గంబు ప్రతిలోమకుల విభాగములు జీవుల గుణ కర్మములును
పలుకుల గతులను గలిగెడి ధర్మ మో క్షముల యందలి పరస్పరవిరోధ
ములు లేని సాధనములు భూమిపాలక నీతివార్తలు దండనీతి జాడ
యునుఁ బృథగ్భావంబులును విధానములునుఁ బితృమేధములును దత్పితృ విసర్గ

తే. గతులు దారాగ్రహంబులు గాలచక్ర, మున వసించిన నిలుకడలును దపంబు
దానములుఁ దత్ఫలంబులుఁ [10]దనరుప్రబల,ధర్మములు ప్రజలొనరించుకర్మములును

చ. వదలక భూ జనావళికి వచ్చు విపద్దశ ధర్మముల్ సరో
జదళ నిభాక్షుఁ డే గతిని సంతస మందెడు, నెట్టి వారిఁ బెం
పొదవఁగఁ గానవచ్చు, గురువుల్ ప్రియశిష్యులు గొల్వ వారు స
మ్మదమునఁ గోరు ధర్మములు మానుగ నెల్లెఱిఁగింతు రిమ్ములన్. 256

---

1. సరవింగ్రిందన్ మీఁదన్ (హ. వా.) 2. ధరణికి (హ. వా.) 3. దగునిలుకడలన్ (క) 4. బరిణామంబులు (హ. వా) 5. నెఱిఁగింపఁ గదయ్యా నాకు సిద్ధచరిత్రా (తం. వా. త. జ.) 6. జగదుత్పాదన రక్షణ (క.తం.) 7. యోగములును (హ. తం.వా.) 8. కృతంబు లౌ (హ.తం.వా.) 9. ధర్మంబు (హ. తం. వా.) 10. తగు ప్రవాస (క. చ. త.); తగు ప్రధాన (జ).

క. విలయాది భేదముల న, య్యలఘునిఁ బరమేశు నెవ్వ రంచిత భక్తిన్
గొలుతు [1]రదెవ్వనితో ను, త్కలికన్ సుఖయించు జీవతత్త్వము మఱియున్. 257

క. గోవిందుని రూపంబున, జీవబ్రహ్మలకు నైక్య సిద్ధియు నెల్లా
భావన నుపనిషదర్థం, బై వెలసెడి జ్ఞాన మెట్టి దార్యస్తుత్యా! 258

తే. ఉచిత మగు నట్టి శిష్య ప్రయోజనములు, [2]సజ్జనులచేత విజ్ఞాన సాధనములు
నేమి పలుకంగఁబడు వానినెల్ల మఱియుఁ, బొలుచువైరాగ్యమునఁదగుపురుషభక్తి.

తే. ఇన్నియుఁ దెలియ నానతి యిచ్చి నన్ను, నర్థి రక్షింపు యజ్ఞ దానాది పుణ్య
ఫలము వేదంబు చదివిన ఫలము నార్త, జనులఁ గాచిన ఫలముతో సమము గావు.

క. అని విదురుఁడు మైత్రేయుని, వినయంబునఁ దెలియ నడుగు విధమెల్లను వ్యా
సుని సుతుఁ డభిమన్యుని నం, దనునకు నెఱిఁగించి మఱియుఁ దగ నిట్లనియెన్

అధ్యాయము - ౮

చ. ఇలఁ గల మానవావళికి నెల్ల నుతింప భజింప యోగ్యమై
వెలసిన పూరువంశము పవిత్రము సేయఁగఁ బుట్టి సద్గుణా
కలిత యశః ప్రసూన లతికా తతికిం బ్రతివాసరంబు పెం
పలరఁగఁ బ్రోదివెట్టుదు గదయ్య ముకుంద కథామృతంబునన్. 262

తే. అల్పతర మైన సుఖముల నందుచున్న, జనుల దుఃఖంబు మాన్పంగఁ జాలు నట్టి
[3]పుండరీకాక్షు గుణ కథా [4]ప్రోత మైన, వితత నిగమార్థ మగు భాగవతము నీకు.

వ. ఎఱింగింతు విను మని యి ట్లనియె. 264

సీ. అ మ్మహా భాగవతామ్నాయ మొకనాఁడు గైకొని పాతాళ లోక మందు
[5]నప్రతిహత బుద్ధి యై వాసుదే వాఖ్యఁ బొలుచు సంకర్షణ మూర్తి దివ్య
పురుషుఁడు దనుఁదాన బుద్ధిలోఁ జూచుచు సలలిత ధ్యాన ముకుళిత నేత్రుఁ
డై సనందాఖ్యుద యార్థంబు గను వీచ్చి చూచిన వారు సంస్తుతు లొనర్ప

తే. నమర గంగావగాహనులై మహేంద్ర, కన్య లార్ద్రి జటాబంధ కలిత లగుచు
భర్తృవాంఛానుబుద్ధి నప్పరమపురుషుఁ,గదియ నేతెంచి తత్పాదకమల యుగము

---

1. రెవ్వనిలో (తం. వా.) 2. సరస చారిత్ర విజ్ఞాన సాధనములు (చ.) 3. పుండరీక విలోచన ప్రోక్తమైన (చ) "యదాహ సాక్షాద్భగవా నృషిభ్యః" అనియే మూలము (8-2) 4. ప్రోక్తమైన (హ) 5. నప్రతీక జ్ఞానియై (హ, తం. వా.)

క. సేవించి భక్తితో నానావిధ పూజోపహార నతి నుతులను నా
దేవుని హృదయము వడసిరి, యా వేళ సనందనాదు ల మ్మహితాత్మున్. 266

మ. ఘన సాహస్ర కిరీటరత్న విలసత్కాంత ప్రసిద్ధ ప్రభా
జని తోదగ్ర రుచి ప్రకాశిత ఫణా సాహస్రుఁ [1]డా దేవతా
వన దీక్షాచణు రూప కృత్యము లొగిన్ వాంఛన్ బ్రశంసించి వా
రనురాగ స్ఖలితోక్తు లొప్ప నడుగన్ హర్షించి యా దేవుఁడున్. 267

తే. భూరి నిగమార్థ సార విచార మగుచుఁ, దనరు నీ భాగవతము సాదరతఁ బలికె
నలిన భవసూతి యైన సనత్కుమార,కునకు నెఱిఁగించె సాంఖ్యాయనునకు నతఁడు·

క. [2]పరఁగ నతం డంతఁ బరాశరునకు నుపదేశమిచ్చె సన్మతి నతఁడున్
సుర గురున కొసఁగె నాతఁడు, గరమరుదుగ నాకుఁ జెప్పెఁ గైకొని యేనున్.

క. నీ కిప్పుడు వివరించెద, నాకర్ణింపుము సరోరుహాక్షుం డగు సు
శ్లోకుని చరితామృత పరిషేకుఁడవై ముదము గదురఁ జెలఁగుము విదురా! 270

వ. ఇట్లు భగవ త్ప్రోక్తంబును, ఋషి సంప్రదా యాగతంబును, పురుషోత్తమ స్తోత్రంబును, పరమ పవిత్రంబును, భవ లతా లవిత్రంబును నైన భాగవత [3]కథా ప్రపంచంబు శ్రద్ధాళుండవు భక్తుండవు నగు నీకు నుపన్యసించెద. వినుము.

సీ. అనఘ! యేకోదకమై యున్న వేళ నంత ర్నిరుద్ధానల దారు వితతి
భాతిఁ జిచ్ఛక్తి సమేతుఁడై కపట నిద్రా లోలుఁ డగుచు నిమీలి తాక్షుఁ
డైన నారాయణుం డంబు మధ్యమున భాసుర సుధా ఫేన పాండుర శరీర
రుచులు సహస్ర శిరో రత్న రుచులతోఁ జెలిమి సేయఁగ నొప్పు శేష భోగ

తే. తల్పమునఁ బవ్వళించి యనల్ప తత్త్వ, దీప్తిఁ జెన్నొందఁగా నద్వితీయుఁ డగుచు
[4]నభిరతుం డయ్యుఁ గోర్థులయందుఁ బాసి, ప్రవిమలాకృతి నానందభరితుఁ డగుచు

తే. యోగమాయా విదూరుఁడై యుగసహస్ర, కాలపర్యంత మఖిలలోకములు మ్రింగి
పేర్చి మఱి కాల శక్త్యుప బృంహితమున, సమత సృష్టి క్రియా కలాపములఁ దగిలి.

క. తన జఠరము లోపలఁ దాఁచిన లోక నికాయముల సృజించుటకును సా
ధన మగు సూక్ష్మార్థము మనసునఁ గని కాలానుగత రజోగుణ మంతన్. 274

---

1. దేవతావన రక్షాచణు (హ.వా.): దేవతావన దక్షున్ననురూప (తం) 2. ఎఱిఁగించిన నతఁడు పరాశరునకు (క. తం.) 3. కథా సూత్రంబు (చ) 4. అభినుతుండయ్యు (హ)

సీ. పుట్టించెఁ, దద్గుణంబునఁ బరమేశ్వరు నాభి దేశము నందు నళిననాళ
ముదయించె మఱి యప్పయోరుహ ముకుళంబు గర్మబోధిత మైన కాల మందుఁ
దన తేజమునఁ బ్రవృద్ధం బైన జలముచే జలజాప్త గతిఁ బ్రకాశంబు నొందఁ
జేసి లోకాశ్రయ స్థితి [1]సర్వగుణ విభాసిత గతినొప్పు రాజీవ మందు

తే. నిజకళా కలితాంశంబు నిలిపి దాని,వలన నామ్నాయ మయుఁడును వర గుణుండు
నాత్మయోనియు నైన తోయజభవుండు, సరవిఁ జతురాననుండు నా జనన మొందె

తే. అతఁడు తత్పద్మ కర్ణిక యందు నిలిచి, వికచ లోచనుఁ డై లోక వితతి దిశలు
నంబరంబును నిజ చతురాననములఁ, గలయఁ బరికించి చూచుచుఁ గమల భవుఁడు.

చ. అలఘు యుగాంత కాల పవనాహత సంచల దూర్మిజాల సం
కలిత జల ప్రభూత మగు కంజముఁ ద ద్వన జాత కర్ణికా
తలమున నున్న తన్ను విశద క్రియఁ గల్గిన లోక తత్త్వమున్
నలిఁ దెలియంగ నోపక మనంబునఁ జాల విచార మొందుచున్. 277

వ. ఇట్లు వితర్కించె. 278

ఉ. ఈ జల మందు నీ కమల మేగతి నుద్భవ మయ్యె, నొంటి నే
నీ జలజాత పీఠమున నే గతి నుంటి, మదాఖ్య యెద్ది, నా
కీ జననంబు నొందుటకు నె య్యది హేతువు, బుద్ధిఁ జూడ నే
యోజ నెఱుంగ లే నని పయోరుహ గర్భుఁడు విస్మితాత్ముఁడై. 279

క. ఆ వనజ నాళ మూలం, బా వనములలో [2]న నర్థి నరయుట కొఱకై
యా వనజాత ప్రభవుం, డా వనరుహ నాళ వివర మం దభిముఖుఁడై. 280

మ. అతి గంభీర విశాల వారినిధి తోయాంత ర్నిమగ్నాంగుఁడై
చతురాస్యుం [3]డురు దివ్య వత్సర సహస్రం బబ్జ మూలంబు స
న్మతి నీక్షించియుఁ గానలేక భగవ న్మాయా మహత్త్వంబు వి
స్మృతిఁ గావింప విభీతుఁడై మఱలఁ జేరెం ద త్సరోజాతమున్. 281

తే. అట్లు గ్రమ్మఱఁ జేరి య య్యబ్జ పీఠ, మందు నష్టాంగ యోగ క్రియాను రక్తిఁ
బవను బంధించి మహిత తప స్సమాధి, నుండి శత వర్షములు చనుచుండ నంత

ఆ. అట్టి యోగ జనిత మైన విజ్ఞానంబు, గలిగియుండి దానఁ గమల నయనుఁ
గానలేక హృదయ కమల కర్ణిక యందు, నున్న వానిఁ దన్నుఁ గన్న వాని.

---

1. గతి నొప్పు నా, శ్రీవరు నాభి రాజీవమందు (హ). 2. నరయ నర్థించి వెసఁ (క. చ.)
3. డొగి (తం. వా.)

మ. కనియె న్నిశ్చల భక్తి యోగ మహిమన్ గంజాత గర్భుండు శో
భన చారిత్రు జగత్పవిత్రు విలస త్పద్మా కళత్రున్ సుధా
శన ముఖ్య స్తుతి పాత్రు దానవ చమూ జైత్రుఁ దళ త్పద్మ నే
త్రు నవీ నోజ్జ్వల నీల మేఘ నిభ గాత్రుఁ బత్రిరా ట్పత్రునిఁ. 284

వ. మఱియు. 285

చ. అలఘు ఫ ణాతపత్ర నిచ యాగ్ర సమంచిత నూత్న రత్న ని
ర్మల రుచిచే యుగాంత తిమిరంబు నడంచి యకల్మషోల్లస
జ్జలములఁ జేసి యందు నవ సారస నాళ సితైక భోగముం
గలిగిన శేషతల్పమును గైకొని యున్న మహాత్ము నొక్కనిఁ. 286

సీ. వర పీత కౌశేయ పరిధాన కాంతి సం ధ్యాంబుద రుచి నిచయంబు గాఁగఁ
[1]గమనీయ హేమ సంకలిత కిరీటంబు రమణ కాంచన శిఖరంబు గాఁగ
మానిత మౌక్తిక మాలికా రుచి సాను పతిత నిర్ఝర పరంపరలు గాఁగఁ
జెలువొందు నవ తులసీ దామకములు లా లిత తట జౌషధీ లతలు గాఁగ

తే. వర భుజంబులు నికటస్థ వంశములుగఁ, బదము లంగణ పాదప ప్రచయములుగ
లలిత గతి నొప్పు మరకతాచల విడంబి, తాత్మ దేహంబు గలుగు మహాత్ము హరిని.

వ. మఱియు నపరిచ్ఛిన్నంబును, నిరుపమానంబును, నిఖిల లోక సంగ్రహంబును, నతివిస్తార వర్తులాయామంబును నై, వివిధ విచిత్ర దివ్య మణి విభూషణంబుల నాత్మీయ నిర్మల ద్యుతి చేతం బ్రకాశంబు నొందం జేయు దివ్య దేహంబు దనర వివిధంబు లగు కామంబు లభిలషించి విశుద్ధం బైన వేదోక్త మార్గంబున భజియించు పురుష శ్రేష్ఠులకుఁ గామధేను వనం దగిన పాదపద్మ యుగంబును; నళిక ఫలక లలిత రుచి నిచయంబులకు నోటువడి కృపాపాత్రుండై చంద్రుండు బహు రూపంబులఁ బదసరోజంబుల నాశ్రయించె నన నొప్పు పద నఖంబులును; గమలా భూ కాంతలకు నుపధాన రూపంబు లనం దగ్గి నీల కదళికా స్తంభంబుల డంబు విడంబించు నూరు యుగళంబును; గనక మణి మయ మేఖలా కలాపాభి రామంబు గదంబ కింజల్క శోభిత పీతాం బరాలంకృతంబు నై విలసిల్లు కటి మండ లంబును; శృంగార వాహినీ జలావర్తంబు నాఁ బొలుపొందు నాభీ వివరంబును; జఠరస్థ నిఖిల బ్రహ్మాండ ముహుర్ముహు రుద్భవ కృశీ భూతం బనం దగు మధ్య భాగంబును; మహిత ముక్తాఫల మాలికా విరచిత రంగవల్లీ విరాజితంబు, నవ

1. జెలువారు హేమ (చ. ట. త.)

తులసీ దామ [1]కిసలయ తల్పంబు, గుసుమ మాలికా లంకృతంబుఁ, ఘనసార కస్తూరికా చందన విలిప్తంబుఁ, గౌస్తుభ రత్న ప్రదీప్తంబు, శ్రీవత్స లక్షణ లక్షితంబు నై యిందిరకుఁ గేళీ మందిరం బనం బొల్చు వక్షస్స్థలంబును; సుఖకేళీ సమారంభ పరిరంభ ణాంభోధి రాట్కన్యకా కరాంభోజ కీలిత కనక మణి [2]కంకణ నికషంబులం బొలుపారు రేఖాత్రయ విరాజమాన కంబు కంధరంబును; సుమహితానర్ఘ దివ్యమణి ప్రభా విభాసిత కేయూర కంకణ ముద్రి కాలంకృతంబు లైన బాహువులును; సకల లోకార్తి నివారక దరహాస చంద్రికా ధవళితంబు లై కర్ణ కుండల మండన మణి మరీచులు నర్తనంబులు సలుపం దనరి నిద్దంబులగు చెక్కుటద్దంబులును; పరిపక్వ బింబఫల ప్రవాళ పల్లవాధర శోణాయితంబును, నఖిల భువన పరిపాలనంబునకు నేన చాలుదు నని వివాదించు నయన యుగళంబునకు సీమాస్తంభంబును, చంపక ప్రసూన రుచి విభాసంబును నగు నాసా దండంబును; గమల కుముదంబులకుం బెంపు సంపాదింపుచుఁ గరుణామృత తరంగితాంగంబులై కర్ణాంత విశ్రాంతంబులై చెలువొందు నేత్రంబులును; సలలిత శ్రీకారంబునకు నక్షరత్వంబు సార్థకం బయ్యె ననం దగు కర్ణంబులును; నిక్షుచాపు చాపద్వయ రూపంబులం జూ పట్టు భ్రూ యుగళంబును; నపర పక్షాష్టమీ శశాంక శంకాస్పద ఫాల ఫలకంబును; నీల గిరీంద్ర శృంగ సంగత బాల మార్తాండ మండల విడంబిత పద్మరాగ మణి ఖచిత కాంచన కిరీటంబుచేఁ బొలుపారి సూర్యేందు పవ నానల ప్రకాశంబులకు నవకాశంబు చూపక త్రిలోక వ్యాపక సమర్థంబు లగు తేజో విశేషంబులుం గలిగి, సంగర రంగంబుల దానవానీకంబుల హరింపం జాలు సుదర్శ నాది దివ్య సాధనంబులచే దురాసదం బగు దివ్య రూపంబునుం గలిగి మఱియు. 288

ఉ. హారకలాప పుష్ప నిచయంబులఁ జంచ దనర్ఘరత్న కే
యూర కరాంగుళీయక మహోజ్జ్వల బాహు సహస్ర శాఖ [3]లొ
ప్పారఁగఁ జూడనొప్పి భువనాత్మక లీల నదృష్టమూల వి
స్ఫారిత భోగి వేష్టిత విభాసిత చందన భూరు హాకృతిన్. 289

మ. విలసత్కుండలి రాజ సఖ్యమున నుర్వీభృ త్సమాఖ్యన్ సము
జ్జ్వలితోదార శిరో విభూషణ సహస్ర స్వర్ణ కూటంబులన్
సలిలావాసతఁ జారు కౌస్తుభ విరాజ ద్రత్న గర్భంబునన్
నలినాక్షుండు గనుం గొనంగఁ దగె మైనా కావనీ భృ ద్గతిన్. 290

1. కిసలయా కల్పంబు (హ) 2. కంకణంబులం బొలుపారు (హ) 3. ల, న్నారయఁ జూడ. ప్రా. ప్ర. (శం. ఫుట్‌నోటు.)

క. వితతార్థ [1]జ్ఞాన జప, స్తుతి మకరంద ప్రహృష్ట శ్రుతి జాత మధు
వ్రత గణ పరివృత శోభా, గత కీర్తి ప్రసవ మాలికలు గల వానిన్. 291

వ. కనుంగొని చతురాననుండు. 292

సీ. అనఘు సర్వేశ్వరు నాద్యంత శూన్యుని ధన్యుని జగదేక మాన్య చరితుఁ
దన్నాభి [2]సరసి కోద్భవ సరోజంబును నప్పుల ననిలుని నంబరమును
మానిత భువన నిర్మాణ దృష్టిని బొడగనెఁ గాని యితరముఁ గానలేక
యాత్మీయ కర్మ బీజాంకురంబును రజో గుణయుక్తుఁ డగుచు నకుంఠిత ప్ర

తే. భావిస ర్గాభిముఖత నవ్యక్త మార్గుఁ, డైన హరి యందుఁ దన హృదయంబుఁ జేర్చి
య మ్మహాత్మునిఁ బరము ననంతు నభవు, నజు నమేయుని నిట్లని యభినుతించె.

అధ్యాయము – ౯

సీ. నలినాక్ష ! మాయాగుణ వ్యతికరమునఁ జేసి కార్యం బైన సృష్టి రూప
మునఁ బ్రకాశించు నీ ఘన రూప విభవంబు రూపింప దేహ ధారులకు దుర్వి
భావ్యంబు దలపోయ భగవంతుఁ డవు నైన పద్మాక్ష నీ స్వరూపంబు కంటె
నన్య మొక్కటి సత్యమై బోధకం బైన యది లేదు కాన నీ యతుల దివ్య

తే. మయిన రూపంబు నాకుఁ బ్రత్యక్ష మయ్యె, నదియుఁ గాక వివేకోదయమునఁ జేసి
వరద నీ రూప మజ్ఞాన గురు తమోని, వారకం బయ్యె నాకు శశ్వత్ప్రదీప !

క. ఘన సత్పురుషానుగ్రహ, మునకై యమి తావతార మూలం బగుచుం
దనరెడి నీ రూపము శో, భనమగు భవదీయ నాభి పద్మము వలనన్. 295

క. జననం బందిన నాచే, ననయము మొదలనె గృహీత మయ్యె జగత్పా
వన ! నీదు సు స్వరూపము, ఘన రుచిరంబై స్వయం ప్రకాశక మగుటన్. 296

వ. మఱియు జ్ఞానానంద [3]పరిపూర్ణ మాత్రంబును, ననావృత ప్రకాశంబును, భేద రహితంబును, ప్రపంచజనకంబును, భూ తేంద్రియాత్మ కంబును, నేకంబును నైన రూపంబు నొందియు నెందునుం బొడగాన నట్టి నిన్ను నాశ్రయించెద. అదియునుం గాక జగన్మంగళ స్వరూప ధరుండ వై నీ యుపాసకుల మైన మా మంగళంబుల కొఱకు నిరంతర ధ్యానంబుచేత నీ దివ్యరూపంబునం గానం బడితివి. ఇట్టి నీవు నిరయభాక్కు లై నిరీశ్వర వాదంబునం జేసి కుతర్కంబులు ప్రసంగించు భాగ్యరహితులచేత నాదృతుండవు గావు. మఱియునుం గొందఱు కృతార్థు

1. జ్ఞాని జన (హ) 2. నవనముద్భవ (ఢ). 3. స్వరూప (ట)

లైన మహాత్ములు భవదీయ శ్రీచరణారవింద కోశగంధంబు వేదమారుతానీతం బగుటం జేసి తమ తమ కర్ణకుహరంబులచేతం [1]గ్రహించుదురు. వారల హృదయ కమలంబు లందు భక్తి పారతంత్ర్యంబున గృహీత పాదారవిందంబులు గలిగి ప్రకాశింతువు. అదియునుం గాక ప్రాణులకు [2]ద్రవ్యాగార సుహృన్నిమిత్తం బైన భయంబును దన్నాశ నిమిత్తం బైన శోకంబును, ద్రవ్యాది స్పృహయును దన్నిమిత్తం బైన పరిభవంబును (మఱియు నందుఁ దృష్ణయును, నది ప్రయాసంబున లబ్ధంబైన నార్తియు) దదీయం బైన వృథాగ్రహంబును, నీ శ్రీపాదారవిదంబు లందు వైముఖ్యం బెంత కాలంబు గలుగు నంత కాలంబును ప్రాప్తంబు లగుం గాని మానవాత్మ నాయకుండ వగు నిన్ను నాశ్రయించిన భయ నివృత్తి హేతు వగు మోక్షంబు గలుగు. మఱియుం గొందఱు సకల పాప నివర్తకం బైన త్వదీయ నామస్మరణ కీర్తనంబు లందు విముఖులై కామ్యకర్మ ప్రావీణ్యంబునం జేసి నష్టమతు లై యింద్రియ పరతంత్రు లై యమంగళంబు లైన కార్యంబులు సేయు చుందురు. దానం జేసి వాతాది త్రిధాతు మూలం బైన క్షుత్తృడాదులచేతను, శీతోష్ణ వర్ష వాతాది దుఃఖంబుల చేతను, నతి దీర్ఘం బైన కామాగ్నిచేతను, నవిచ్ఛిన్నం బగు క్రోధంబుచేతను దహ్యమాను లగుదురు. వారలం గనిన నా చిత్తంబు గలంకం బొందు. జీవుండు భవదీయ మాయా పరిభ్రామ్యమాణుండై యాత్మ వే అని యెప్పుడు దెలియు నంత కాలంబు నిరర్థకంబై దుస్తరం బైన సంసార సాగరంబు దరియింపం జాల కుండు. సన్మునీంద్రు లైనను భవదీయ నామ స్మరణంబు మఱచి యితర విషయాసక్తు లై రేని వారలు దివంబు లందు వృథాప్రయత్నులై సంచరింపుచు, రాత్రి నిద్రాసక్తులై స్వప్నగోచరం బైన బహు విధ సంపదలకు నానందింపుచు, శరీర పరిణామాది పీడలకు దుఃఖింపుచు, ప్రతిహతంబు లైన యుద్యోగంబుల భూలోకంబున సంసారులై వర్తింతురు. నిష్కామ ధర్ములై మిమ్ము భజియించు సత్పురుషుల కర్ణమార్గంబులం బ్రవేశించి భవదీయ భక్తి యోగ శోభితంబైన హృత్సరోజ కర్ణికా పీఠంబు వసియింపుదువు. అదియునుం గాక. 297

మ. వర యోగీంద్రులు యోగమార్గముల భావం బందు నే నీ మనో
హర రూపంబు [3]దలంచి [4]యే గుణగణ ధ్యానంబు గావింతు ర
ప్పురుషశ్రేష్ఠ పరిగ్రహంబునకు నై పొల్పారఁ దద్ధ్యాన గో
చరమూర్తిన్ ధరియింతు గాదె పరమోత్సాహుండవై మాధవా! 298

---

1. నాఘ్రాణించుచుందురు (తం. వా.) 2. ద్రవ్యశరీర (క. చ.) 3. ధరించి (వ)
4. తద్గుణ (చ. ట. జ. డ.)

తే. అరయ నిష్కామ ధర్ముల లై నట్టి భక్తు, లందు నీవు ప్రసన్నుండ వైన రీతి
హృదయముల బద్ధకాములై యెనయు దేవ, గణము లందుఁ బ్రసన్నత గలుగ వీవు

చ. అరయ సమస్త [1]భూత హృదయంబుల యందు వసించి యేకమై
[2]పరఁగిన యంతరాత్మ సఖభావ సుధర్ముఁడవున్ బరా పరే
శ్వరుఁడవు నై తనర్చుచును సజ్జనదుర్లభ మైన యట్టి సు
స్థిరమగు సర్వభూత దయచేఁ బొడగానఁగ వత్తు వచ్యుతా! 300

మ. క్రతు దానోగ్ర తప స్సమాధి జప సత్కర్మాగ్ని హోత్రాఖిల
వ్రత చర్యాదుల నాదరింప వఖిల వ్యాపార పారాయణ
స్థితి నొప్పారెడి [3]నీ పదాబ్జయుగళీ సేవాభిపూజా సమ
ర్పిత ధర్మం బగు దాని భంగి నసురారీ! దేవ చూడామణీ! 301

తే. తవిలి శశ్వత్స్వరూప చైతన్య భూరి, మహిమచేత నపాస్త సమస్త భేద
మోహుఁడ వఖిల విజ్ఞానములకు నాశ్ర, యుఁడ వగు నీకు మ్రొక్కెద నో రమేశ!

క. జనన స్థితి నిలయంబుల, కనయంబును హేతు భూత మగు మాయా లీ
లను జెంది నటన [4]సలిపెడు, ననఘాత్మక! నీ కొనర్తు నభివందనముల్! 302

సీ. అనఘాత్మ! మఱి భవ దవతార గుణకర్మ ఘన విడంబన హేతుకంబు లైన
రమణీయ మగు దాశరథి వసుదేవ కు మా రాది దివ్య నామంబు లోలి
వెలయంగ మనుజులు వివశాత్ము లై యవ సాన కాలంబున సంస్మరించి
జన్మ జన్మాంతర సంచిత దురితంబుఁ [5]బాచి కైవల్య సంప్రాప్తు లగుదు

తే. రట్టి దివ్యావతారంబు [6]లవధరించు, నజుఁడ వగు నీకు మ్రొక్కెద ననఘ చరిత!
[7]చిర శుభాకార నిత్య లక్ష్మీ విహార!, భక్త మందార! [8]దుర్భవ భయ విదూర!

తరల. జనన వృద్ధి వినాశ హేతుక సంగతిం గల యేను నీ
వును హరుండుఁ ద్రిశాఖలై మనువుల్ [9]మరీచి ముఖామరుల్
[10]ఒనర నం దుపశాఖలై చెలువొంద నింతకు మూలమై
యనయముం భువన ద్రుమాకృతి వైన నీ కిదె మ్రొక్కెదన్. 305

---

1. జీవ (హ) 2. పరఁగు సుహృత్క్రియానుగుణభాసిత (చ. తం. వా.) 3. పాదపద్మ(హ)
4. సలిపితి, వనఘాత్మక (క.చ.) 5. బాపి (హ) 6. లవతరించు (హ.తం.వా.) 7. శ్రీ శుభాకార (జ)
8. దుర్భర భవవిదూర (హ) 9. సురేంద్ర (త. డ.) 10. దనర....భవదాత్మ దీనికి (హ. వా.)

మ. పురుషాధీశ! భవత్పదాబ్జ యుగళీ పూజాది కర్మక్రియా
పరతం జెందని మూఢ చిత్తునిఁ బశు ప్రాయున్ మనుష్యాధమున్
జరయు [1]న్నంతము నొందఁ జేయు నతి దక్షంబైన కాలంబు ద
ద్గురు కాలాత్ముఁడ వైన నీకు మది సంతోషంబునన్ మ్రొక్కెదన్. 306

సీ. సర్వేశ! కల్పాంత సంస్థిత మగు జల జాత మం దేను సం జనన మంది
భవదీయ సుస్వరూపముఁ జూడ నర్థించి బహు వత్సరములు దపంబు సేసి
క్రతు కర్మములు పెక్కు గావించియును నినుఁ బొడగానఁగా లేక బుద్ధి భీతిఁ
బొందిన నాకు నిప్పుడును నిర్హేతుక కరుణచే నఖిల లోకైక వంద్య

తే. [2]మాన సతత ప్రసన్న కోమల ముఖాబ్జ, కలిత భవదీయ దివ్యమంగళ విలాస
మూర్తి దర్శింపఁ గలిగె భక్తార్తి హరణ, కరణ! తుభ్యం నమో [3]విశ్వభరణ! దేవ!

సీ. అమర తిర్య ఙ్మను ష్యాది చేతన యోను లందు నాత్మేచ్ఛచేఁ జెంది నట్టి
కమనీయ శుభమూర్తి గలవాఁడవై ధర్మ సేతు వనంగఁ బ్రఖ్యాతి నొంది
విషయ సుఖంబుల విడిచి సంతత నిజా నందానుభవ సమున్నతిఁ దనర్తు
వది గాన పురుషోత్త మాఖ్యఁ జెన్నొందుదు వట్టి ని న్నెప్పుడు నభినుతింతు

తే. నర్థి భవదీయ పాదంబు లాశ్రయింతు, మహిత భక్తిని నీకు నమస్కరింతు
[4]భక్తజనపోష పరితోష! పరమపురుష!, ప్రవిమలాకార! సంసారభయవిదూర!

సీ. తలకొని పంచభూత ప్రవర్తక మైన భూరి మాయాగుణ స్ఫురణఁ జిక్కు
వడక లోకంబులు భవదీయ జఠరంబు లో నిల్పి [5]ఘన సమాలోల చటుల
సర్వంకషోర్మి భీషణ వార్ధి నడుమను ఫణిరాజ భోగ తల్పంబు నందు
యోగనిద్రారతి నుండఁగ నొక కొంత కాలంబు చనఁగ మేల్కనిన వేళ

తే. నలఘు భవదీయ నాభితోయజమువలనఁ, గణఁగి ముల్లోకములు[6]నుపకరణములుగఁ
బుట్టఁ జేసితి వతుల విభూతి మెఱసి, పుండరీకాక్ష! సంతత భువనరక్ష! 309

క. నిగమస్తుత లక్ష్మీపతి, జగదంతర్యామి వగుచు సర్గము నెల్లన్
దగు భవ దైశ్వర్యంబున, నగణిత సౌఖ్యానుభవము నందింతు గదే! 310

---

1. నాళము (హ. వా.) 2. మాన కోమల సతత నిర్మలముఖాబ్జ (జ) 3. యని యొరగె భక్తి (హ) యని మరలఁ బలుకు (తం. వా.) 4. భక్తజన పోషణ విభూష (ద) భక్తజనపోష భూషణ (చ. ట. జ. డ. బ.) 5. ఘనసముల్లోల పటల (క) 6. సోపకరణములుగ (హ. తం. వా.)

సీ. జలజాక్ష! యెట్టి విజ్ఞాన బలంబునఁ గల్పింతు నఖిల లోకంబు లోలి
నతజన ప్రియుఁడవు నా కట్టి విజ్ఞాన మర్థిమైఁ గృపసేయు మయ్య వరద!
సృష్టి నిర్మాణేచ్ఛఁ జెంది నా చిత్తంబు దత్కర్మ కౌశల[1]త్వమును గలిగి
యును గర్మవైషమ్యమును బొందుకతమున దురితంబుఁ బొరయక తొలఁగు నట్టి

తే. వెరవు నా కెట్లు గలుగు న వ్విధము దలఁచి, కర్మవర్తను నను భవత్కరుణ మెఱసి
తగఁ గృతార్థునిఁ జేయవే నిగమవినుత! సత్కృపామూర్తి! యో దేవచక్రవర్తి!

చ. భవదుదర ప్రభూత మగు పద్మము నందు వసించి యున్న నే
నవిరళ తావకీన కలితాంశమునం దనరారు విశ్వమున్
దవిలి రచింపుచున్ బహు విధంబులఁ బల్కెడి వేద జాలముల్
శివతరమై ఫలింపఁ గృప సేయుము భక్త ఫల ప్రదాయకా! 312

చ. అని యనుకంప దోఁప వినయంబునఁ జాఁగిలి మ్రొక్కి చారు లో
చన సరసీరుహుం డగుచు సర్వజగత్పరి కల్పనా రతిం
దనరిన నన్నుఁ బ్రోచుటకుఁ దా నిటు సన్నిధి యైన యీశ్వరుం
డనయము నాదు దుఃఖము దయామతిఁ బాపెడు నంచు నమ్ముఁడై. 313

క. వనరుహ సంజాతుఁడు నై, మ్మనమున హర్షించె ననుచు మైత్రేయ మహా
ముని ఘనుఁ డగు విదురునకుఁ, వినయంబున నెఱుఁగఁ జెప్పి వెండియుఁ బలికెన్.

మ. వనజాత ప్రభవుండు కేవల తపో వ్యాసంగుఁడై పద్మలో
చను గోవిందు ననంతు [2]నాథ్యుఁ దన వాక్శక్తి న్నుతింపన్ సుధా
శన వంద్యుడు ప్రసన్నుఁడై నిఖిల విశ్వస్థాప నాలోకనం
బునఁ జూచెన్ విలయ ప్రభూత బహు వాఃపూరంబులన్ మ్రేల్మిడిన్. 315

తే. అట్లు పొడగని యార్తుఁ డై నట్టి పద్మ, భవుని వాంఛిత మాత్మఁ దీర్పంగఁ దలఁచి
యతని మోహ నివారక మైన యట్టి, యమృతరసతుల్య మధుర వాక్యముల ననియె.

చ. తలకొని నీ యొనర్చు పని దప్పి మదిం దలపోయు దుఃఖముం
దలఁగుము నాదు లీలకుఁ బ్రధాన గుణం బగు సృష్టి కల్పనం
బలవడఁ జేయు బుద్ధి హృదయంబునఁ జొన్పి తపస్సమాధి ని
ష్ఠల నుతి భక్తులన్ ననుఁ బ్రసన్నునిఁ జేయుము చెందు కోరికల్. 317

---

1. 'త్వమునఁ దగిలి (క. చ. బ. తం.) కౌశలిఁ దగిలియుండి' (వా). 2. నాద్య (క. చ. త. బ.)

క. నీ వొనరించు తపో వి, ద్యా విభవ విలోకనీయ మగు నీ సృష్టిన్
గావింపుము లోకంబుల, లో వెలిఁగెడి నన్నుఁ గందు లోకస్తుత్యా! 318

క. నా లోని జీవకోటులు, వాలాయము నీకుఁ గానవచ్చు నిపుడు నీ
వాలోకింపుము దారు వి, లోల హుతాశనుని కరణి లోకస్తుత్యా! 319

సీ. నలువొప్ప నఖిల జీవుల యందుఁ గల నన్నుఁ దెలిసి సేవింపుము నలిన గర్భ!
భవదీయ దోషముల్ పాయును భూతేంద్రి యాశయ విరహితమై విశుద్ధ
మైన జీవుని విమలాంతరాత్ముఁడ నైన నను నేకముగఁ జూచు నరుఁడు మోక్ష
పద మార్గవర్తియై భాసిల్లు బ్రహ్మాండ మందున వివిధ కర్మానురూప

తే. పద్ధతులఁ జేసి పెక్కు రూపముల నొందు, జీవ తతి రచియించు నీ చిత్త మిపుడు
మత్పదాంబుజయుగళంబు మరగియున్న, కతన రాజసగుణమునఁ గలుగ దఘము.

క. విను మదియుఁ గాక ప్రాణుల, కనయము నెఱుఁగంగరాని [1]యనఘుడఁ దేజో
ధనుఁడఁ బరేశుఁడ నీచే, తను గానంబడితి నిదె పితామహా! కంటే? 321

వ. మఱియు భూతేంద్రియ గుణాత్మ్కుం డనియు, జగన్మయుం డనియు, నన్ను నీ
చిత్తంబు నందుఁ దలంపుము. తామరసనాళ వివర పథంబు వెంటం జని జలంబు
లోనం జూడంగోరు నట్టి మదీయ స్వరూపంబు. 322

క. నీ కిప్పుడు గానంబడె, నాకులకును సురగపతి పినాకుల కైనన్
[2]వాక్రువ్వం దలపోయను, రాకుండు మదీయ రూప [3]రమ్యత్వంబుల్. 323

క. కావున మచ్చారిత్ర క, థా విలసిత మైన సుమహిత స్తవము జగ
త్పావనము విగత సంశయ, భావుఁడవై బుద్ధి నిలుపు పంకజ జన్మా! 324

క. సగుణుఁడనై లీలార్థము, జగములఁ గల్పింపఁ దలఁచు చతురుని నన్నున్
నగుణునిగా నుతియించితి, [4]తగ సంతస మయ్యె నాకుఁ దామరసభవా! 325

క. ఈ మంజు స్తవరాజము, నీ మనమునఁ జింతఁ దక్కి నిలుపుము భక్తిన్
ధీ మహిత! నీ మనంబునఁ, గామించిన కోర్కు లెల్లఁ గలుగుం జుమ్మీ. 326

క. అనుదినమును ద్రిజగ త్పా, వన మగు నీ మంగళ స్తవముఁ బఠియింపన్
వినినను జనులకు నేఁ బొడ, గనఁబడుదు *నవాప్త సకల కాముఁడ నగుచున్.

---

1. యనఘుడ తేజోధనుడ పరేశుఁడ (హ) 2. వాకొనఁగం (తం. వా.) 3. రమణీ
యంబుల్ (హ) 4. తగు (క. చ. జ.) *'సర్వకామ వరేశ్వరః' అని మూలము (9-40)

తే. వన తటాకోపనయన వివాహ దేవ, భవన నిర్మాణ భూమ్యాది వివిధ దాన
జప తపో వ్రత యోగ యజ్ఞముల ఫలము, మామక స్తవ ఫలము సమంబు గాదు.

క. జీవావళిఁ [1]గల్పింపుచు, జీవావళి లోనఁ దగ వసింపుచుఁ బ్రియ వ
స్త్వావళి లోపలఁ బ్రియ వ, స్త్వావళి వై యుండు నన్ను ననిశముఁ బ్రీతిన్. 329

క. తలఁపుము మత్ప్రీతికినై, కలిగించితి నిన్ను భువనకారణ నాలో
పల నణఁగి యేకమై ని, శ్చలగతి వసియించి యున్న జగముల నెల్లన్. 330

తే. తగ నహంకార మూలతత్త్వంబు నొంది, నీవు పుట్టింపు మనుచు రాజీవభవుఁడు
వినఁగ నానతి యిచ్చి య వ్విష్ణుఁ డభవుఁ డంత నంతర్హితుం డయ్యె ననఘ చరిత !

అధ్యాయము - ౧౦

క. అని చెప్పిన మైత్రేయునిఁ, గనుఁగొని విదురుండు వలికెఁ గడు ముద మొప్పన్
జననుత ! నలిన దళాక్షుఁడు, సనినం బద్మజుఁడు దేహ సంబంధమునన్. 332

క. మానస సంబంధంబును, బూనిన యీ సర్గ మెట్లు పుట్టించె దయాం
భోనిధివై నా కింతయు, మానుగ నెఱిఁగింపు మయ్య మహిత విచారా ! 333

వ. అనవుడు న మ్మౌని వరేణ్యుండు విదురున కి ట్లనియె. పుండరీకాక్షు వరదాన ప్రభావంబునం బంకజాసనుండు శత దివ్య వత్సరంబులు భగవత్పరంబుగాఁ దపంబు గావించి తత్కాల వాయువుచేఁ గంపితం బగు నిజ నివాసంబైన పద్మంబును జలంబును గనుంగొని యాత్మీయ తపశ్శక్తిచేత నభివృద్ధిం బొందిన విద్యా బలంబున [2]వాయువు బంధించి తోయంబుల తోడ నొక్క తోయంబు సమస్తంబునుం గ్రోలి యంత గగన వ్యాపి యగు జలంబును గనుంగొని. 334

ఉ. వారిజ సంభవుండు బుధవంద్యుఁడు చిత్తమునం దలంచె దై
త్యారిఁ, బయో విహారి, సముదంచిత హారి, నతాఖిలామృతా
హారి, రమాసతీ హృదయహారి, నుదారి, విదూర భూరి సం
సారి, భవప్రహారి, విలసన్నుత సూరి, నఘారి, న య్యెడన్. 335

తే. అట్లు దలఁచి సరోజుఁ డంబుజమును, గగన తలమునఁ జూచి యా కమల కోశ
లీన మై యున్న లోక వితానములను, నొయ్యఁ బొడగని వారిచే నియుక్తుఁడైన

1. గల్పించుచు (చ. జ. డ. తం. వా.) 2. వాయువుతోడఁ దోయంబు సమస్తంబునుం గ్రోలి (హ).

తే. వానిఁగాఁ దనుఁ దలఁచి య వ్వనరుహాంబు, లోపలికిఁ బోయి మున్నందులోన నున్న
ముజ్జగంబులఁ జూచి యిమ్ముల సృజించె, మఱి చతుర్దశ భువనముల్ మహిమఁ జేసి.

క. మఱియు సుధాశన తిర్య, క్నర వివిధ స్థావరాది నానా సృష్టి
స్ఫురణ నజుం డొనరించెం, బరువడి నిష్కామ ధర్మ ఫల రూపమునన్. 338

వ. ఇట్లు భువనంబులఁ బద్మజుండు గల్పించె నని మైత్రేయుండు విదురున
కెఱింగించిన. 339

క. విదురుఁడు దురితావని భృ, ద్విదురుఁడు మునివరునిఁ జూచి ప్రియము మనమునన్
గదురఁగ నిట్లని పలికె న, తి దురంతం బైన విష్ణుదేవుని మహిమన్. 340

తే. అమరె భువనంబు లతని కాలాఖ్యతయును, గణుతి సేయు తదీయ లక్షణము లర్థి
నాకు నెఱిఁగింపు మయ్య వివేక చరిత! యనిన మైత్రేయుఁ డవ్విదురునకు ననియె.

సీ. ఆద్యంత శూన్యంబు నవ్యయంబును నగు తత్త్వ మింతకు నుపాదాన మగుట
గుణవిషయములు గైకొని కాలమును మహ దాది భూతములుఁ దన్నాశ్రయింపఁ
గాలానురూపంబుఁ గైకొని యీశుండు దన లీలకై దనుఁ దా సృజించెఁ
గర మొప్ప నఖిల లోకములందుఁ దా నుండుఁ దనలోన నఖిలంబుఁ దనరుచుండుఁ

తే. గాన విశ్వమ్మునకుఁ గార్యకారణములు, దాన యమ్మహాపురుషుని తనువు వలనఁ
బాసి విశ్వంబు వెలిరై ప్రభాస మొందె, మానితాచార! యీ వర్తమాన సృష్టి.

క. తెఱఁగొప్ప నఖిల విశ్వముఁ, బురుషోత్తము మాయవలనఁ బుట్టుం బెరుఁగున్
విరతిం బొందుచు నుండుం, గర మర్థిన్ భూత భావి కాలము లందున్. 343

వ. అట్టి సర్గంబు నవ విధంబు. అందు [1]ప్రాకృత వైకృతంబులు గాల ద్రవ్య గుణంబులను త్రివిధంబు లగు భేదంబులచేఁ బ్రతి సంక్రమంబు లగుచు నుండు. అందు [2]మహత్తత్త్వంబు ప్రథమ సర్గంబు. అది నారాయణ సకాశంబున గుణ వైషమ్యంబు నొందు. ద్రవ్య జ్ఞాన [3]క్రి యాత్మకం బైన యహంకార తత్త్వంబు ద్వితీయ సర్గంబు. శబ్ద స్పర్శ రూప రస గంధంబు లను పంచ తన్మాత్ర ద్రవ్య శక్తి యుక్తంబైన పృథి వ్యాది భూత సర్గంబు మూఁడవది యై యుండు. [4]జ్ఞానేంద్రియంబు లైన త్వక్చక్షుః శ్రోత్ర జిహ్వా ఘ్రాణంబులు, [5]కర్మేంద్రియంబు

1. ప్రాకృత వైకృత భేదంబులు .... త్రివిధంబులకుఁ బ్రతి సంక్రమంబగు (క. బ. తం.)
2. మహాతత్త్వ గుణాశ్రయము (క. బ.)
3. క్రియోదయం బైన (క. చ. త. డ. ద. బ. తం.)
4. జ్ఞానయుక్తంబులైన (క)
5. కర్మకలాపంబులైన (క. చ. ట. ద.)

లైన వాక్పాణి పాద పాయూపస్థలు నను దశ విధేంద్రియ జననంబు చతుర్థ సర్గంబు. సాత్త్వికాహంకార జనితంబైన సుమనోగణ సర్గం బైదవ సర్గంబై యొప్పు. అది మనో మయంబై యుండు. జీవలోకంబునకు నబుద్ధి కృతంబులైన యావరణ విక్షేపంబులం జేయు తామస సర్గం బాఱవదై యుండు. ఇ య్యాఱు నీశ్వరునకు లీలార్థంబులైన ప్రాకృత సర్గంబు లయ్యె. ఇంక వైకృత సర్గంబు నేడవది మొదలుగా గలుగునవి వినిపింతు వినుము. [1]పుష్పోత్పత్తి రహితంబులై ఫలించెడు నశ్వత్థోదుంబర పనస న్యగ్రోధాదు లయిన వనస్పతులును, పుష్పితంబులై ఫలపాకాంతంబులైన వ్రీహి యవ ముద్గాద్యోషధులును, నారోహణాన పేక్షంబులైన మాలతీ మల్లికాది లతలును, త్వక్సారంబులైన వేణ్వాదులును, [2]కఠినీభూత మూలంబులుగా, శిఖావిస్తృతంబులు న్నగు లతా విశేష రూపంబులైన వీరుధంబులును, పుష్పవంతంబులై ఫల ప్రాప్తంబు లగు చూతాది ద్రుమంబులును, నవ్యక్త చైతన్యంబులు నూర్ధ్వ స్రోతంబులు నంతస్స్పర్శంబులు తమః ప్రాయంబులునై స్థావరంబు లగు నీ యాఱు [3]నేడవ సర్గం బయ్యె. ఎనిమిదవ సర్గంబు తిర్యక్సర్గంబు. ఇది యిరువది యెనిమిది భేదంబులు గలిగి శ్వస్తనాది జ్ఞాన శూన్యంబులై, యాహారాది జ్ఞానమాత్ర నిష్ఠంబులై, ఘ్రాణంబు వలన నెఱుంగం దగిన వాని నెఱుంగుచు, హృదయంబున దీర్ఘానుసంధాన రహితంబులై వర్తించు ద్విశఫంబులు గల వృషభ మహిషాజ కృష్ణ సూకరోష్ట్ర గవయ రురు మేష ముఖర నవకంబును, నేకశఫంబు గల ఖరాశ్వాశ్వతర గౌర శరభ చమర్యాది షట్కంబును, పంచనఖంబులు గల శునక సృగాల వృక వ్యాఘ్ర మార్జార శశ శల్యక సింహ కపి గజ కూర్మ గోధాముఖ భూ చర ద్వాదశకంబును, మకరాది జల చరంబులును, గంక గృధ్ర బక శ్యేన భాస భల్లూక బర్హి హంస సారస చక్రవాక కాకోలూకాది ఖేచరంబులు నయ్యె. (అర్వాక్స్రోతంబై యేక విధంబగు) మానుష సర్గంబు రజో గుణ ప్రేరితంబై కర్మ కరణ దక్షంబై *దుఃఖంబందును సుఖంబు గోరు. ఇది తొమ్మిదవ సర్గంబనం దగు. ఈ త్రివిధ సర్గంబులు వైకృతంబు లనం బడు. ఇంక దేవసర్గంబు వినుము. అదియు నెనిమిది తెఱంగులం గలిగి యుండు. అందు విబుధ పితృ సురాదులు మూఁడును, గంధర్వాప్సరస లొకటియు, యక్ష రక్షస్సు లేకంబును, భూత ప్రేత పిశాచంబు లొకటియు, సిద్ధ చారణ విద్యాధరు లేకంబును, గిన్నర కింపురుషు లొకటియునుం గా దేవ సర్గం బయ్యె. ఇట్టి బ్రహ్మ నిర్మితంబు

---

3. అపుష్ప ఫలవంతంబులైన వనస్పతులను (క. ట. త.) 4. లతలు ముదిరి కాఠిన్యంబు నొంది యారోహణా యోగ్యంబులైన వీరుధంబులును (డ) 5. సప్తమ (క. చ. ట. త. జ. డ. ద.)

* "దుఃఖేచసుఖమానినః" (మూ 10–25)

త్తైన దశ విధ సర్గంబులు నెఱింగించితి. ఇంక మనువులం దంతరంబుల నెఱిం
గించెద. కల్పాదుల యందు నీ ప్రకారంబున స్వయంభూతుండును, నమోఘ
సంకల్పుండును నగు పుండరీకాక్షుండు రజోగుణ యుక్తుం డై స్రష్ట యగుచు
స్వస్వరూపంబైన విశ్వంబు నాత్మీయ సామర్థ్యంబునం గల్పించె. అయ్యీశ్వరుని
మాయా వ్యాపారంబులచే నీ సృష్టి యందు నద్యావర్తంబులం బడి భ్రమించు
చున్న మహీ రుహంబులుం బోలె బూర్వాపర భావంబు లెఱుంగం బడకుండు.
ఈ కల్పంబునం దుండు దేవాసురాదులు ప్రతి మన్వంతరంబు నందును నిట్లి
నామరూపంబులచే నిర్దేశింపంబడుదురు. మఱియు నిందొక విశేషంబు నెఱిం
గించెద. ఏమన్నను కౌమార సర్గం బనునది దేవ సర్గాంతర్భూతం బయ్యును
బ్రాకృత వైకృ తోభయాత్మకం బై దేవత్వ మనుష్యత్వ పూజ్యం బైన సనత్కు
మారాది సర్గం బనంబడె. అమోఘ సంకల్పుం డైన పుండరీకాక్షుండు దనం
దాన యిట్లు విశ్వ భేదంబు గల్పించె. అని మైత్రేయుండు విదురునకుం జెప్పి
కాల లక్షణం బెఱింగించు వాం డై యిట్లనియె. 344

అధ్యాయము - ౧౧

సీ. భువిం దన కార్యాంశమునకు నంతము నన్య వస్తు యోగంబు నే వలన లేక
ఘట పటాదిక జగత్కార్యంబునకు నిజ సమవాయ కారణత్వమునం బరంగి
జాల సూర్య మరీచి సంగత గగనస్థ మగు త్రసరేణు షడంశ మరయం
బరమాణు వయ్యెం దత్పరమాణువం దర్క గతి యెంత తడవు దత్కాల మగును

తే. సూక్ష్మ కాలంబు విను మది సూర్య మండ, లంబు ద్వాదశ రాశ్యాత్మకం బనంగం
గలుగు జగమున నొక యేండు గడచి చనినం గాల మెంతగు నది మహాకాల మనఘ!

వ. అందుం బరమాణుద్వయం బొక్క యణు వగు. అణు త్రితయం బొక్క త్రస
రేణువగు. అవి మూండు కూడ నొక్క త్రుటి యగు. ఆ త్రుటిశతం బొక్క
వేధ యనం బరంగు. అట్టి వేధలు మూండు గూడ నొక లవం బనం దగు. అవి
మూం డైన నొక్క నిమేషం బనం జను. నిమేష త్రయం బొక్క క్షణం బగు.
తత్క్షణ పంచకం బొక్క కాష్ఠ యనం దగు. అవి పది యైన నొక్క లఘు వన
నొప్పు. అట్టి లఘు పంచదశకం బొక్క నాడి యనం బరంగు. అట్టి నాడికాద్వయం
బొక్క ముహూర్తం బయ్యె. అట్టి నాడిక [1]లా ఱైన నే డైన మనుష్యులకు
నొక్క ప్రహరం బగు. అదియ యామం బనం జను. [2]దివస పరిమాణ విజ్ఞేయం

1. లేదున్నదైన (చ) 2. దివసమాన లక్షణంబగు నాడికా కల్పనం బెరింగింతు (చ)

బగు *నాడికోన్మాన లక్షణం బెఱింగింతు. షట్పల తామ్రంబునం బాత్రంబు రచియించి, చతుర్మాష సువర్ణంబునం జతురంగుళాయామ శలాకంబు గల్పించి, దానం దత్పాత్రమూలంబున ఛిద్రంబు గల్పించి, తచ్ఛిద్రంబునం బ్రస్థమాత్ర తోయంబు పరిపూర్ణంబు నొందు నంత కాలం బొక్క నాడిక యగు. యామంబులు నాలుగు సన నొక్క పగ లగు. రాత్రియు నిప్పగిదిని జరుగు. అట్టి యహర్నిశంబులు గూడ మర్త్యుల కొక దినం బగు. అవి పదియేనైన నొక్క పక్షం బగు. శుక్ల కృష్ణ నామంబులం బరఁగిన పక్షంబులు రెండుఁ గూడ నొక్క మాసం బగు. అది పితృదేవతలకు నొక్క దివసం బగు. అట్టి మాసంబులు రెండైన నొక్క ఋతు వగు. షణ్మాసంబు లరిగిన నొక్క యయనం బగు. దక్షిణోత్తర నామంబులం బరఁగిన యట్టి యయనంబులు రెండు గూడి ద్వాదశ మాసంబు లయిననొక్క సంవత్సరంబగు. †అట్టిసంవత్సర శతంబు నరులకుం బరమాయు వై యుండు. కాలాత్ముండును నీశ్వరుండును నైన సూర్యుండు గ్రహ నక్షత్ర తారాచక్రస్థుం డై పరమాణ్వాది సంవత్సరాంతం బైన కాలంబునం జేసి ద్వాదశ రాశ్యాత్మకం బైన జగంబున సౌర బార్హస్పత్య సావన చాంద్ర నాక్షత్ర మాన భేదంబులం గానంబడుచున్న వాఁడై సంవత్సర పరీవత్స రేడావత్స రానువత్సర వత్సర నామంబుల సృజ్యమైన బీజాంకురముల శక్తిం గాలరూపం బైన స్వశక్తి చేత నభిముఖంబుగాఁ జేయుచుం, బురుషులకు నాయురాది వ్యయంబులం జేసి విషయాసక్తి నివర్తింపం జేయుచుం, గోరికలు గలవారికి యజ్ఞ ముఖంబులం జేసి గుణమయంబు లైన స్వర్గాది ఫలంబుల విస్తరింపం జేయుచు, గగనంబునం బరువు వెట్టు. వత్సర పంచక ప్రవర్తకుం డగు మార్తాండునకుం బూజ గావింపుము. అని మైత్రేయుండు వలికిన విదురుం డిట్లనియె. 346

క. నర పితృ సుర పరమాయుః, పరిమాణము లెఱుఁగ నాకుఁ బలికితివి మునీ
శ్వర ! యెఱిఁగింపు త్రిలోకో, పరిలోక విలోకనైక పరులగు వారిన్. 347

ఉ. పూనిన యోగసిద్ధి దగఁ బొందిన నేత్ర యుగంబునన్ బహి
ర్జ్ఞానము గల్గియుండి భువనంబులఁ జూచుచు నుండు వారికిన్
మానుగఁ గల్గు కాలగతి మా కెఱిగింపు మునీంద్ర ! నావుడు
న్నా నయశాలి యవ్విదురు సాదరుఁడై తగఁ జూచి యిట్లనున్. 348

* ఉన్మానము = కొలపాత్ర.

† అదిదేవతలకు నొక్కదివసంబు (తం. వా.)

సీ. జనసుత కృతయుగ సంఖ్య నాలుగువేలు దివ్య వర్షములు తదీయ సంధ్య
లెనుబది నూఱేండ్లును [1]నగుఁ ద్రేతయు నబ్ద త్రి సహస్రములును దదీయ సంధ్య
లాఱు నూఱేఁడులు నగు ద్వాపరము రెండు వేలు వత్సరములు వెలయు సంధ్య
లోలి నన్నూఱేండ్లు నొగిఁ గలియుగము సహస్రవర్షములు సంధ్యాంశ మరయ

తే. రెండునూఱేఁడులును నిల్చియుండుఁజువ్వె, యనఘ సంధ్యాంశమధ్యంబునందు ధర్మ
మతిశయించును సంధ్యాంశమందు ధర్మ, మల్పమై కానఁబడుచుండు నసఘచరిత!

వ. మఱియు ధర్మదేవత కృత యుగంబున నాలుగు పాదంబులును, త్రేతయందు
మూఁడు పాదంబులును, ద్వాపరంబునం బాద ద్వయంబును, గలియుగంబున
నేక పాదంబును గలిగి సంచరించు. అట్లగుటం జేసి. 350

క. పాద విభేదంబున మ, ర్యాదలును దఱుఁగు నధర్మ మాకొలఁదినె యు
త్పాదిల్లి వృద్ధిఁ బొందు ధ, రాదివిజులు [2]పాపబుద్ధి రతు లగుదు రిలన్. 351

సీ. భూ ర్భువ స్స్వర్లోకమున కంటెఁ బొడువునఁ గడు నొప్పు సత్యలోకంబు నందు
నుండు బ్రహ్మకుఁ జతుర్యుగ సహస్రము లేగ దివ మొక్కటియగు రాత్రియును నిట్ల
చన ధాత నిద్రవో జగము లణంగు మేల్కని చూడ మఱల లోకములు పుట్టుఁ
దద్దినంబునఁ జతుర్దశమను లగుదు రం దొక్కొక్క మనువున కొనర దివ్య

తే. యుగము లొలిని డెబ్బది యొక్కమాఱు,సనిన మనుకాల మయ్యె న మ్మనుకులంబు
సురలు మునులును సప్తర్షు లరయ భగవ, దంశమునఁ బుట్టి పాలింతు రఖిలజగము

క. హరి పితృ సుపర్వ తిర్యఙ్, నర రూపములన్ జనించి నయమున మన్వం
తరముల నిజ సత్త్వంబునఁ, బరిపాలించును జగంబు పౌరుష మొప్పన్. 353

క. క్రమమునఁ ద్రై వర్గిక స, ర్గము సెప్పంబడె సరోజ గర్భుఁడు దివసాం
తమునఁ దమః పిహిత పరా, క్రముఁడై శయనించు నిద్ర గైకొని యంతన్.

సీ. ఆ రాత్రి భువన త్రయము దమః పిహిత మై భాను చంద్రులతో విలీన మైన
సర్వాత్ముఁ డగు హరి శక్తిరూపం బయి కణఁగి వెలుంగు సంకర్షణాగ్ని
భువనత్రయంబును దవిలి దహింప న య్యనల కీలలఁ బొడమిన మహోష్మ
లలమినఁ గమలి మహర్లోక వాసులు జన లోకమునకును జనుదు రపుడు

తే. విలయ సమయ సముత్కట విపుల చండ, వాత ధూతోర్మిజాల దుర్వార వార్ధి
భువనములు ముంచు నమ్మూఁడు భువనములను, దత్పయోరాశిమీఁదఁ బద్మావిభుండు

1 విను త్రేత వత్సర (తం. వా.) 2. పాదబుద్ధి (తం. వా.)

ఉ. చారు పటీర హీర ఘనసార తుషార మరాళ చంద్రికా
పూర మృణాళహార పరిపూర్ణ సుధాకర కాశ మల్లికా
సార నిభాంగ శోభిత భుజంగమ తల్పము నందు యోగ ని
ద్రారతిఁ జెంది యుండు జఠర స్థిత భూ ర్భువరాది లోకుఁ డై. 356

క. జనలోక నివాసకు ల, ర్థిని వినుతింపంగ నతుల దివ్య ప్రభచేఁ
దనరుచు మీలిత నిజలో, చనుఁ డై వసియించు నతఁడు సముచిత లీలన్. 357

వ. ఇ వ్విధంబున. 358

సీ. కై కొని బహు విధ కాల గత్యుప లక్షి, తము లై యహో రాత్ర తతులు జరుగ
శత వత్సరంబులు జనులకుఁ బరమాయు వైన రీతిని బంకజాసనునకుఁ
బరమాయు వగు శతాబ్దంబు లందుల సగ మరిగిన నదియుఁ బరార్ధ మండ్రు
గానఁ బూర్వార్ధంబు గడచుటఁ జేసి ద్వితీయ పరార్ధంబు దీని పేరు

తే. గడఁగి పూర్వ పరార్ధాది కాలమందు, బ్రహ్మకల్పాఖ్య నెంతయుఁ బరఁగు నందు
బ్రహ్మ యుదయించుటం జేసి బ్రహ్మకల్ప, మనియు శబ్దాత్మక బ్రహ్మ మనియు నెగడు.

క. విను మెన్నఁడు పంకజ నా, భుని నాభీ సరసియందు భువనాశ్రయ మై
తనరిన పద్మము వొడమును, ననఘా! యది పద్మకల్ప మన విలసిల్లున్. 360

వ. పూర్వ పరార్ధాదినిం గలిగిన [1]బ్రహ్మ కల్పంబుఁ జెప్పితి. ఇంక ద్వితీయ పరార్ధంబు మొదల నెన్నఁ డేని హరి సూకరాకారంబు దాల్చు నది వరాహకల్పం బనం దగు. అట్టి వరాహకల్పం బిపుడు వర్తమానం బగుచున్నది. వెండియు, 361

సీ. దీపింపఁ గాలస్వరూపుఁ డై నట్టి ప ద్మాక్షుఁ డనంతుఁ డనాదిపురుషుఁ
డఖిల విశ్వాత్మకుఁ డగు నీశునకుఁ బర మాణ్వాది యుగ పరార్ధాంత మగుచు
జరుగు నీ కాలంబు చర్చింప నొక్కని మేషకాలం బయి మెలఁగుచుండుఁ
గాన నీశ్వరునకుఁ గర్తగాఁ జాల ది క్కాలంబు విను మది గాక దేహ

తే. మందిరార్థాది కర్మాభిమాన శీలు, రైన వారికి నాశ్రయం బగుటఁ జేసి
యరయ హరి దద్గుణ వ్యతికరుఁడు గాన, కాల మ్మేటి కెన్నఁడుఁ గర్త గాదు

వ. మఱియు షోడశ వికార యుక్తం బై పృథివ్యాది పంచభూత పరివృతం బై దశావరణంబులు గలిగి పంచాశ త్కోటి విస్తీర్ణం బై బ్రహ్మాండ కోశంబు దనర్చుచుండు. 363

1. పద్మకల్పంబు (క–ద.)

చ. హరి పరమాణు రూపమున నందు వసించి విరాజమానుఁ డై
సరి వెలుఁగొందు నిమ్ములు నసంఖ్యము లైన మహాండ కోశముల్
నెఱీఁ దన యందు డింద నవనీరజ నేత్రుఁ డనంతుఁ డాద్యుఁడ
ఘరుఁడు పరాపరుం డఖిల కారణ కారణుఁ డప్రమేయుఁ డై. 364

క. నిరతిశ యోజ్జ్వల తేజః, స్ఫురణన్ దనరారు పరమ పురుషుని విష్ణుం
బురుషోత్తము వర్ణింపను, సరసిజభవ భవుల కైన శక్యమె చెపుమా! 365

అధ్యాయము - ౧౨

క. అని మైత్రేయుఁడు విదురుం, గనుఁగొని వెండియును బలికెఁ గాలాహ్వయుఁ డై
తనరిన హరి మహిమల నే, వినిపించితి సృష్టి మహిమ విను మెఱిఁగింతున్. 366

వ. పరమేష్ఠి యీ సృష్ట్యాది [1]నహమ్మను దేహాభిమానబుద్ధి గల మోహంబును, అంగనా సంగమ ప్రక్చందనాది గ్రామ్య భోగేచ్ఛలు గల మహా మోహంబును, దత్ప్రతిఘాత జాతం బైన క్రోధంబునందుఁ గలుగు తామిస్రంబును, దన్నాశంబు నందు అహమేవ మృతోఽస్మి యను నంధ తామిస్రంబును, చిత్త విభ్రమంబు, నను నవిద్యా పంచక మిశ్రంబుగా సర్వ భూతావళిం బుట్టించి, యాత్మీయ చిత్తంబునం బాపసృష్టి గల్పించుటకుఁ బశ్చాత్తాపంబు నొంది భగవద్ధ్యా నామృత పూతమానసుం డై యూర్ధ్వరేతస్కులు పరమ పవిత్రులు నైన సనకస నందన సనత్కుమార సనత్సుజాతు లను మునుల నతి సత్త్వగుణ గరిష్ఠుల ధీర జనోత్తముల నార్యుల హరి ప్రపన్నులనుం గా దివ్య దృష్టిఁ గల్పించి వారలం జూచి మీ మీ యంశంబులఁ బ్రజలం బుట్టించి ప్రపంచము వృద్ధిఁ బొందింపుం డనిన వారలు దద్వచనంబు లపహసింపుచుఁ బద్మజునిం గని మోక్షధర్ములు నారాయణపరాయణులు నై ప్రపంచ నిర్మాణంబునకుఁ బ్రతికూల వాక్యంబులు పలికిన, నుదయించిన క్రోధంబు బుద్ధిచే నిగ్రహింపం బడినను నరవింద సంభవుని భ్రూ మధ్యంబు వలనం గ్రోధ స్వరూపంబున నీలలోహితుండు నిఖిలసురాగ్రజుం డై యుదయించుచు (నాక్రందనం బొనరించె నంత).... 367

మ. జననం బందిన నీలలోహితుఁడు గంజాతాసనుం జూచి యి
ట్లను నో దేవ! మదాఖ్య లెట్టివి [2]మదీయావాసముల్ వీఁక నా
కనయం బీ వెఱిఁగింపుమా యనుడు న య్యంభోజ గర్భుండు లా
లనముం దోఁపఁ గుమార! నీ జననవేళన్ రోదనం బిచ్చుటన్. 368

---

1. మూలమునందలి వరుస ఆంధ్రమున వ్యత్యస్తముగానున్నది. ససర్జాగ్రేఽంధతామిస్ర మథతామిస్ర మాదికృత్ – మహా మోహంచ మోహంచ తమశ్చా జ్ఞాన వృత్తయః (12–2)
2. మదీయావాస మెచ్చోట (క. చ. ట. త. జ. డ. తం.)

తే. రుద్రనామంబు నీకు నిరూఢ మయ్యెఁ, జంద్ర సూర్యానల సలిల గగన
పృథివి ప్రాణ తపో హృ దింద్రియములనఁగ, గలుగు నేకాదశస్థానములు వసింప.

వ. అని వెండియు మన్యు, మను, మహాకాల, మహత్,శివ,ఋతధ్వజ, ఉరురేతస్, భవ, కాల, వామదేవ, ధృతవ్రతులను నేకాదశ నామంబులు గలిగి ధీ, వృత్తి, అశనా, ఉమా, నియుత్, సర్పిః, ఇలా, అంబికా, ఇలావతీ, సుధా, దీక్షా, నామపత్నీ సమేతుండవై, పూర్వ నియుక్తంబు లైన నామంబులఁ దత్తన్నివాసంబుల వసియించి ప్రజలం గల్పింపు మని నిర్దేశించిన భగవంతుం డగు నీలలోహితుండు విశ్వగురుం డైన పితామహునిచేత నియుక్తుండై సత్త్వాకృతి స్వభావంబుల నాత్మ సములైన ప్రజలం గల్పించె. 370

ఉ. రుద్రునిచేత నీ గతి నిరూఢమతిన్ సృజియింపఁ బడ్డ యా
రుద్రగణంబు లోలి [1]నవరుద్ధత విశ్వము మ్రింగె న మ్మహో
పద్రవ శాంతికై యజుఁడు భర్గులఁ జూచి కుమారులార! మీ
రౌద్ర విలోక నానల భరంబునఁ గ్రాఁగె సమస్త లోకముల్. 371

క. మీ సృష్టి చాలు నింకను, ధీ సత్తములార! వినుఁడు ధృతి మీరు దపో
వ్యాసంగ చిత్తులై చనుఁ, డా సన్మంగళము లగు దృఢంబుగ మీకున్. 372

మ. భగవంతున్ బురుషోత్తమున్ హరిఁ గృపా పాథోధి లక్ష్మీశ్వరున్
సుగుణ భ్రాజితు నచ్యుతుం బరుఁ బరంజ్యోతిన్ బ్రభున్ సర్వభూ
త గుహావాసు నధోక్షజున్ శ్రితజన త్రాణైక పారీణు నా
జగదాత్మున్ గనుచుందు రార్యులు దపశ్శక్తిన్ స్ఫుట జ్ఞానులై.

వ. అనిన విని. 374

ఉ. కైకొని యిట్లు పంకరుహ గర్భ నియంత్రితు లైన రుద్రులు
ద్రేకము దక్కి కానలకు ధీ యుతులై తప మాచరింప న
స్తోక చరిత్రు లేగిరి చతుర్ముఖుఁ డంతఁ బ్రపంచ కల్పనా
లోకనుఁడై సృజించె జనలోక శరణ్యుల దివ్యరేణ్యులన్. 375

తే. వినుము భగవద్బలాన్విత వినుత గుణులు, భువన సంతాన హేతు విస్ఫురణ కరులు
పద్మ సంభవ తుల్య ప్రభావ యుతులు, [2]పదుగురు సుతులు పుట్టిరి భవ్య యశులు.

1. అవరుద్ధత (హా. తం. చ. బ.); అవరుద్రత (క. త.) 2. పదురుకొడుకులు (క. తం. వా.)

సీ. అరవింద సంభవు నంగుష్ఠమున దక్షుఁ డూరువు వలనను నారదుండు
నాభిఁ బులహుఁడు గర్ణములఁ బులస్త్యుండు త్వక్కునభృగువు హస్తమునఁగ్రతువు
నాస్యంబు వలన న య్యంగిరసుఁడు ప్రాణమున వసిష్ఠుఁడు మనమున మరీచి
కన్నుల నత్రియుఁ గాఁ బుత్ర దళకంబు గలిగిరి వెండియు నళినగర్భు

తే. దక్షిణ స్తనము వలన ధర్మ మొదవె, వెన్ను వలన నుదయ మయ్యె విశ్వభయద
మైన మృత్యు వధర్మంబునంద కలిగె,నాత్మఁ గాముండు జననము నందె మఱియు

సీ. [1]భ్రూ యుగళంబునఁ గ్రోధంబు, నధరము నందు లోభంబు, నాస్యమున వాణి
యును మేఢ్రమందుఁ బయోధు లపానంబునందు నఘాశ్రయుఁ డైన నిఋుతి
లాలిత చ్ఛాయ వలన దేవహూతి విభుండు గర్దముఁడును బుట్టి రంత
నబ్జజుం డాత్మదేహమున జనించిన భారతిఁ జూచి విభ్రాంతిఁ బొరసి

తే. పంచశర బాణ నిర్భిన్న భావుఁ డగుచుఁ, కూఁతురని పాపమునకు సంకోచపడక
కవయఁ గోరిన జనకునిఁ గని మరీచి, మొదలుగా గల యమ్మని ముఖ్యు [2]లలిగి.

వ. ఇ ట్లనిరి.

ఉ. చాలుఁ బురే! సరోజభవ! సత్పథవృత్తిఁ దొలంగి కూఁతు ని
ట్లాలరివై రమింప హృదయంబునఁ గోరుట [3]ధర్మరీతియే?
జేలరి వైతి నీ తగవు పెద్దతనంబును మంటి పాలుగా
శీలము వోవఁ దట్టి యిటు సేసిన వారలు మున్ను గల్గిరే? 380

ఉ. నీవు మహానుభావుడ వనింద్య చరిత్రుఁడ విట్టి చోట రా
జీవభవుండ వా విధి నిషేధము లాత్మ నెఱుంగఁ డయ్యె నీ
భావ భవ ప్రసూన శర బాధితుఁడై తన కూఁతుఁ బొందెఁ బో
వావి దలంపలే కనుచు వారక లోకులు ప్రువ్వఁ దిట్టరే? 381

క. పాపము దలఁపక నిమిషము, లోపలఁ జెడు సౌఖ్యములకు లో నైతివె యిం
తే పో ధారుణిఁ "గామాం, ధోపి న పశ్యతి" యనంగఁ దొల్లియు వినమే. 382

మ. అని యి బ్బంగి మునీంద్రు లాడిన కఠోరాలాపముల్ వీనులన్
విని లజ్జావనతాననుం డగుచు నా నీరేజగర్భుండు స
య్యన దేహంబు విసర్జనీయముగఁ జేయన్ దిక్కు లేతెంచి త
త్తనువున్ గైకొనఁ బుట్టె దిక్కలితమై తామిస్ర [4]నీహారమున్. 383

1. భ్రూమధ్య తలమున (క. తం.) 2. లెటిగి (హ. తం. వా.) 3. ధర్మసంగతే (క. చ. ట. త. జ. డ. ద.) 4. నీహారముల్ (హ. తం. వా.)

వ. అంత. 384

చ. ఉడుగక పంకజాతభవుఁ డొండొక దేహము దాల్చి ధైర్యమున్
విడువక [1]సృష్టిఁ బూర్వ సమవేతముగన్ సృజియించు నేర్పు దాఁ
బొడమమి కాత్మలోనఁ దలపోయుచు నుండఁ జతుర్ముఖంబులన్
వెడలె ననూన రూపముల వేదము లంచిత [2]ధర్మయుక్తతన్. 385

తే. మఱియు మఖములు మహిత కర్మములఁ దంత్ర,ములును నడవళ్ళు నాశ్రమములఁ దదీయ,
ముఖ చతుష్కము నందునఁ బొడమె ననిన, విని మునీంద్రునిఁ జూచి య వ్విదురుఁ డనియె. 386

క. తోయజ సంభవుఁ డప్పుడు, నే యే ముఖమండలమున నే యే సృష్టిన్
ధీయుతుఁ డై సృజియించెను, బాయక యి త్తెఱఁగు దెలియఁ బలుకుము నాకున్.

వ. అని యిట్లు విదురుం డడిగిన మైత్రేయుం డతనితో ని ట్లనియె. ఋగ్యజుస్సామాథర్వంబు లను వేదంబులును, హోతృ కర్మంబులైన యప్రగీత మంత్ర స్తోత్రంబు లగు శస్త్రంబులును, అధ్వర్యు కర్మంబైన యిజ్యయు, సంప్రగీత స్తోత్రం బగు స్తుతియు, [3]గాతృ ప్రయోజ్యం బైన ఋక్సముదాయ రూపం బగు స్తోమంబును, ప్రాయశ్చిత్తం బగు బ్రహ్మ కర్మంబును, ఆయుర్వేద, ధనుర్వేద గాంధర్వ వేదంబులను నుపవేదంబులును, విశ్వకర్మ శాస్త్రంబగు స్థాపత్యంబును, ప్రాగాది ముఖంబుల ను త్పన్నంబు లయ్యె. పంచమ వేదం బగు నితిహాస పురాణంబులు సర్వ ముఖంబులం గలిగె. మఱియుం గర్మ తంత్రంబులైన షోడశ్యుక్థ్యములును, జయనాగ్ని ష్టోమంబులును, ఆప్తోర్యామాతి రాత్రంబులును, వాజపేయ గో సవంబులును, ధర్మపాదంబు లైన విద్యా దాన తపస్సత్యంబులును, బ్రహ్మచర్య, గృహస్థ, వానప్రస్థ, యత్యాశ్రమంబులును గలిగె. వీనికి నొక్కొక్కటికిం జతుర్విధంబు లైన వృత్తులు గలిగియుండు. అందు సావిత్రం బను బ్రహ్మచర్యంబును, ఉపనయనం బాదిగా దివసత్రయంబు గాయత్రి జపించుట యను ప్రాజాపత్యంబును, వేదవ్రత చతుష్టయంబు వ్రతులు సంవత్సర పర్యంతంబుగా నాచరించుట యను బ్రాహ్మంబును, వేదగ్రహణాంతంబు నాచరింపఁ దగు నైష్ఠికంబును అనుబ్రహ్మచారివృత్తిచతుష్టయంబును;అనిషిద్ధ కృష్యాది వృత్తి యగు వార్తయు, యజనాది కర్మోపయుక్తం బైన యాచ్ఞాది

1. సృష్టిఁబూర్వమున వే సృజియించిన నైపుణంబుదా (హ.); సృజియించు నేర్పుదా (వా)
2. ధర్మయుక్తిమై (క. బ. తం.) 3. సామగానంబును సోమంబగు స్తోత్రంబును (క. చ. ట.)

రూపం బగు సంచయంబును, పరుల యాచింపకుండు నయాచితం బను శాలీ నంబును, క్షేత్ర పతిత కణిశకణ సంగ్రహణ రూపం బగు శిలోంఛంబును అను గృహస్థ వృత్తులు నాలుగును; అకృష్టపచ్యాహారు లగు వైఖానసులును, నూతన ఫలంబు లభ్యం బయినఁ బూర్వసంచిత పదార్థ త్యాగంబుగల వాలఖిల్యులును, ప్రాతః కాలంబున నే దిక్కు విలోకింతు ర ద్దిక్కునకుం జని యచ్చట లభించు పదార్థంబులఁ భుజించి జీవించు నౌదుంబరులును, తమంత ఫలించి తరుపతితంబు లగు ఫలంబులం దినుచుండు ఫేనపులును, అను చతుర్విధ వృత్తులుం గల వానప్రస్థులును; స్వాశ్రమ విహిత కర్మంబులం బ్రధానుం డగు కుటీచకుండును, గర్మం బుపసర్జనంబు చేసి జ్ఞాన ప్రధానుం డగు బహూదుండును, గేవల జ్ఞానాభ్యాస నిష్ఠుం డగు హంసుండును, ప్రాప్తం బైన పరబ్రహ్మ తత్త్వంబు గల నిష్క్రియుండును అను సన్న్యాసి చతుర్విధ వృత్తులును; మోక్షఫల ప్రదం బయి యాత్మానాత్మ వివేక విద్యారూపం బగు నాన్వీక్షకియు, స్వర్గాదిఫల ప్రదం బయి కర్మ విద్యారూప మగు త్రయియు, జీవనఫల ప్రధానం బయి కృష్యాది రూపం బగు వార్తయు, నర్థ సంపాదనైక ప్రయోజనం బగు దండనీతియు నను మోక్ష ధర్మ కామార్థంబులైన న్యాయ విద్యా చతుష్టయంబును; భూ ర్భువ స్సువ యను వ్యాహృతులును, పూర్వాది ముఖముల నుదయించె. మఱియు నతని హృదయాకాశంబు వలనం బ్రణవంబును, రోమంబుల వలన నుష్ణిక్ఛందంబును, ద్వగింద్రియంబు వలన గాయత్రీ చ్ఛందంబును, మాంసంబు వలనం ద్రిష్టు ప్ఛందంబును, స్నాయువుల వలన ననుష్టు ప్ఛందంబును, అస్థివలన జగతీ చ్ఛందంబును, మజ్జ వలన పంక్తి చ్ఛందంబును, ప్రాణంబు వలన బృహతీ చ్ఛందంబును, కకారాది పంచవర్గాత్మకం బైన (స్పర్శలవలన) జీవుండును, అకారాది స్వరాత్మకంబైన దేహంబును, నూష్మంబులను శ ష స హా ది వర్ణచతుష్టయ రూపంబు లగు నింద్రియంబులును, నంతస్థలగు య ర ల వ లను వర్ణంబులును, షడ్జాది సప్త స్వరూపంబు నాత్మబలంబు నైన శబ్ద బ్రహ్మంబును, చతుర్ముఖుని లీలా విశేషంబున నుత్పన్నం బయ్యె. వ్యక్తావ్యక్తంబు వైఖరీ ప్రణవాత్మకంబు నైన శబ్ద బ్రహ్మంబు వలనం బరమాత్మ యవ్యక్తాత్మకుం డగుటం జేసి పరిపూర్ణుండు, వ్యక్తాత్మకుం డగుటం జేసి యింద్రాది శక్త్యుప బృంహితుడు నయి కానంబడు. పదంపడి యజుండు భూరివీర్యవంతు లైన ఋషి గణంబుల సంతతి యవిస్తృతం బని దలంచి, పూర్వతను పరిగ్రహంబు చాలించి, యనిషిద్ధ కామాసక్తం బైన దేహాంతర పరిగ్రహంబు చేసి, నిత్యంబు ప్రజా సృష్టి యందు వ్యాసక్తుండ నైనను బ్రజ లభివృద్ధి నొందక యుండుట కేమి కారణం

బగు నని యచ్చెరువు నొంది తద్వృద్ధి యగు విధంబు నాలోచింపుచు దైవం బిచ్చట విఘాతుకంబు గానఁ దదానుకూల్యం బావశ్యకం బని దాని నెదురు చూచుచు యథోచిత కృత్యకరణ దక్షుం డగుచు నుండ చతుర్ముఖుని దేహంబు ద్వివిధం బయిన నట్టి రూపద్వయ విభాగంబు స్వరా ట్టగు స్వాయంభువ మనువు దన్మహిషి యగు శతరూప యను కన్యకయుఁగా మిథునంబై జనియించె. అమ్మిథునంబు వలనం బ్రియవ్రతోత్తానపాదు లను పుత్రద్వయంబు నాకూతి, దేవహూతి, ప్రసూతు లను కన్యకా త్రయంబునుం గలిగిరి. అందు నాకూతిని రుచికునకు, దేవహూతిం గర్దమునకుఁ, బ్రసూతిన్ దక్షునకు నిచ్చె. వీరలవలన, గలుగు ప్రజా సంతతుల చేత జగంబులు పరిపూర్ణంబు లయ్యె. 388

అధ్యాయము — ౧౩

—: స్వాయంభువ మనువు ప్రజావృద్ధి చేయుట :—

క. అని మైత్రేయుఁడు సెప్పిన, విని మనమున హర్ష మొదవ విదురుఁడుముని నా
థునిఁ జూచి పలికెఁ గ్రమ్మఱ, వనజోదర పాదభక్తి వశమానసుఁడై. 389

క. ఘనుఁడు స్వయంభువునకుఁ బ్రియ, తనయుఁడు స్వాయంభువుండు దైతేయ విభే
దన సేవా చతురుండును, జనవినుతుం డాదిరాజ సత్తముఁ డౌటన్. 390

క. అతని చరిత్రం బవ్యా, హత సుఖదము నిఖిల మంగళావహము సమం
చితమును గావున బుధసే, వితా! నా కెఱుఁగంగఁ [1]బలుకు విశ్వస్తుత్యా! 391

క. అదియునుఁ గాక ముకుందుని, పదకమల మరందపాన పరవశులై పెం
పొదవిన వారి చరిత్రము, సదమలమతి వినిన భవము సఫలము గాదే? 392

చ. అని విదురుండు వల్కిన దయాన్వితుఁడై మునినాథ చంద్రుఁ డి
ట్లను శ్రుతి శాస్త్ర పాఠ కలితాత్మకుఁ డైన నరుండు పద్మలో
చన చరణారవింద యుగ సంగము గల్గిన సజ్జనుండు వొం
దిన ఫలమొందు భాగవత దివ్యకథా [2]శ్రవణుండు ప్రేమ్మెడిన్. 393

క. అని చెప్పి మునికులాగ్రణి, దనుజారి కథా సుధాప్లుత స్వాంతుండై
తనువునఁ బులకాంకురములు, మొనయఁగ నానంద బాష్పములు జడి గురియన్.

---

1. బల్కవే (క. డ. ద.); జెప్పవే మునితిలకా (చ. ట. త. ద.) 2. శ్రవణాను రక్తిచేన్ (హ)

సీ. వినిపింప దొణఁగె నా ఘనుఁడు స్వాయంభువుఁ డంగనా యుక్తుఁడై యబ్జగర్భు
నకు మ్రొక్కి వినయవినమితోత్తమాంగుఁడై హస్తముల్ మొగిచి యిట్లనియెఁ బ్రీతి
[1]జీవ సంహతికి రాజీవ సంభవ! నీవ జనన రక్షణ వినాశముల కరయ
హేతు భూతుఁడవు మాకెద్ది యాచరణీయ మైన కర్మము దాని నానతిమ్ము

తే. ఎట్టి కర్మంబు సేసిన నెసఁగు నీకు, నవహితం బైన సంతోష మాత్మజుండు
జనకునకు భక్తిఁ బరిచర్య సలిపి కీర్తి, నంది నుతికెక్కి వర్తించు నందు నిందుఁ
†గాన నెఱిఁగింపు మట్టి సత్కర్మ మనఘ! 395

క. అని పలికిన స్వాయంభువ, మను మృదు భాషలకు నలరి మనమునఁ గమలా
సనుఁ డనురాగము ముప్పిరిఁ, గొనఁ బ్రియతముఁ డైన సుతునకును నిట్లనియెన్.

చ. మునుకొని తండ్రియాజ్ఞఁ దలమోచి నిజోచిత కృత్య మేమి పం
చినఁ దన [2]శక్తి చేత నెడసేయక చేయుట పుండరీక లో
చన పదసేవ సేయుట ప్రజాపరిపాలన శాలి యౌటయున్
[3]జనకునకున్ సుతుండు పరిచర్య లొనర్చుట సువ్వె పుత్రకా! 397

వ. కావున. 398

మ. వివరింపన్ హరి యజ్ఞమూర్తిఁ బరమున్ విష్ణున్ హృషీకేశుఁ గే
శవుఁ బద్మాక్షు గుఱించి జన్నములు శశ్వద్భక్తిఁ గావింపు మా
ధవుఁ డాత్మన్ బరితోష మొందు నతఁ డుద్య[4]త్ప్రీతిఁ గైకొన్న లో
క వితానంబులు తుష్టి నొందు ననఘా! కావింపు మా యజ్ఞముల్. 399

చ. అకుటిల భక్తిఁ గేశవ సమర్పణ బుద్ధిఁ గ్రతుక్రియల్ వొన
ర్పక విపరీతులై యుముకరాసులు దంచి ఫలంబు నందఁ గా
నక చెడు రీతి నూరక ధనవ్యయ మౌటయ కాని మోక్షదా
యక మగుచున్న తత్ఫలము నందరు విష్ణు పరాఙ్ముఖ క్రియుల్. 400

ఉ. కావున యజ్ఞముల్ హరి వికార విదూరు గుఱించి సేయు నీ
భావము సూనృత వ్రత శుభస్థితిఁ జెందెడు నీ కుమారులున్
నీవును నీ ధరాభరము నెమ్మి వహింపుము సజ్జనావళిన్
బ్రోవుము ధర్మమార్గమునఁ బుత్రక! దోష లతా లవిత్రకా! 401

---

1. జీవరాశులకు (క-బ.); జీవరాసులకు (తం. వా.)

† ఈ యైదవ పాదమునకు బదులు తం. వా. లలో కావున నెఱింగింపు మట్టి సత్కర్మంబు అను వచనము కలదు.

2. శక్తియుక్తి (క. బ. తం. వా.) 3. జననుతుఁడై (హ) 4. ప్రీతుఁడై యున్న (తం)

క. అనవుఁడు నతనికి నతఁ డి, ట్లనియెను [1]భవదీయమైన యానతి యెట్లో
ట్లొనరించెద నాకును నా, తనయులకు వసించి యుండఁ దగు నెల వెందుఁ. 402

తే. అరయ లేదు, విధాత! యీ యఖిల జంతు, జాతముల కెల్ల నాధారభూత మైన
ధరణి యిప్పుడు ఘన జలాంత ర్నిమగ్న, మైన కతమునఁ జోటులే [2]దంటిఁ దండ్రి.

క. కావున భూ మ్యుద్ధరణము, గావించు నుపాయ మిపుడు గైకొని నాకుఁ
దేవా! నీ వెఱిఁగింపుము, నావుడు పద్మజుఁడు దన మనంబునఁ దలఁచెఁ. 404

—: శ్రీ యజ్ఞ వరాహావతార వర్ణనము :—

మ. జల మధ్యంబున లీనమైన ధరణీ చక్రంబు నే నేర్పునఁ
నిలుపఁ వచ్చును పూర్వమందు జగముల్ నిర్మించు నాఁ డాది న
ప్పులఁ బుట్టించిన మీఁద న వ్వసుమతిఁ [3]బుట్టించితి న్నట్టి య
ప్పులలోఁ గ్రుంకి రసా తలాంతరమునుం బొందెఁ గదా పృథ్వియుఁ. 405

సీ. అఖిల జగత్కల్ప నాటోపమునకుఁ బా ల్పడిన నా చేత నెబ్బంగి నిపుడు
దగిలి విశ్వంభ రోద్ధరణంబు గావింప నగు నని సర్వ భూతాంత రాత్ముఁ
బురుషోత్తముని నవ పుండరీకాక్షుఁ ల క్ష్మీ పతిఁ దన మనస్థి్నతునిఁ జేసి
తలపోయు చున్నఁ బద్మజు నాసికా వివ రమ్మున యజ్ఞ వరాహమూర్తి

తే. యర్థి నంగుష్ఠ మాత్ర దేహంబు తోడ, జనన మంది వియత్తల స్థాయి యగుచు
క్షణము లోపల భూరి [4]గజప్రమాణ, మయ్యె నచ్చటి జనముల కద్భుతముగ. 406

సీ. అంతఁ బ్రజాసర్గ మందు నియుక్తులై నట్టి మరీ చ్యాదులైన మునులు
మను కుమారకులు న మ్మను సహితంబుగ యజ్ఞ వరాహంబు నర్థిఁ జూచి
యిట్టి యాశ్చర్య మె ట్లైందేని గలదె నా సా రంధ్ర నిర్గత స్తబ్ధ రోమ
[5]తోకంబు మనము విలోకింప నంగుష్ఠ మాత్రమై యీ క్షణ మాత్రలోన

తే. మహిమ దీపింప దంతి ప్రమాణమున మ, హోన్నతం బైన గండ శిలోపమంబు
నయ్యె ననుచు వితర్కించి రబ్జ భవుఁడు, హర్ష మిగురొత్త ని ట్లని యపుడు దలఁచె

క. నా మనమునఁ గల దుఃఖ వి, రామము గావించు కొఱకు రాజీవాక్షుం
డీ మేర యజ్ఞపోత్రి శ్రీమూర్తి వహించె నిది విచిత్రము దలఁపఁ. 408

---

1. అనఘునాశ నీదు యానతి(క.బ.); అని యెన్నఘునాశ నీదు నానతి (తం) 2. లేదగుట(హ)
3. బుట్టించితిం బుత్ర (హ. వా.) 4. జగత్ప్రమాణ మయ్యె (హ) 5. లోకంబు (హ. తం. వా.)

వ. అని వితర్కించు సమయంబున సూకరాకారుం డైన భగవంతుండు. 409

తే. ప్రళయ జీమూత సంఘాత భయద భూరి, గర్జ నాటోప భిన్న దిగ్ఘనగభీర
రావ మడరింప నపుడు రాజీవభవుఁడు, మునులు నానందమును బొంది రనఘచరిత!

వ. అంత మాయా మయ వరాహ ఘుర్ఘు రా రావంబు బ్రహ్మాండ కోటర పరిస్ఫోట
నంబు గావింప విని జన స్తప స్సత్య లోక నివాసు లైన మునులు, ఋగ్యజు స్సామ
మంత్రంబుల వినుతించిరి. యజ్ఞ వరాహ రూప ధరుం డైన సర్వేశ్వరుండు
సత్పురుష పాలన దయాపరుండు గావున ది గ్గజేంద్ర లీలా విలోలుం డై. 411

సీ. కఠిన సటా చ్ఛటోత్కట జాతవాత ని ర్గూత జీమూత సంఘాతముగను
తుర నిభ సునిశిత ఖుర పుటాహత చల త్ఫణి రాజ దిగ్గజ ప్రచయముగను
చండ దంష్ట్రోత్థ వై శ్వానరార్చిః స్రవ ద్రజత హేమాద్రి విస్రంభముగను
ఘోర గంభీర ఘుర్ఘుర భూరి నిస్వన పంకిలాఖిల వార్ధి సంకులముగఁ

తే. బొరలుఁ గెరలు నటించు నంబరము దెరల, రొప్పు నుప్పర మెగయును గొప్పరించు
ముట్టె బిగియించు మున మున మూరుకొనుచు, నడరు సంరక్షిత క్షోణి యజ్ఞఘోణి

వ. మఱియు నయ్యజ్ఞ వరాహంబు. 413

సీ. తివిరి చతుర్దశ భువనంబులను దొంతు లొరగఁ గొమ్ముల జిమ్ము నొక్క మాటు
[1]పు త్తడి కొండ మూపుర మను నొఱగంట నొరకురా రా పాడునొక్క మాటు
ఖురముల స ప్త [2]సాగరముల రొంపిగా నుంకించి మట్టాడు నొక్క మాటు
నాభీల వాల వాతాహతిచే మిన్ను [2]నొదవించు బయలుగా నొక్క మాటు

తే. [3]కన్నుఁగొనలను విస్ఫులింగములు చెదర, నురు భయంకరగతిఁ దోఁచు నొక్కమాటు
పరమ యోగీంద్ర జనసేవ్య భవ్యవిభవ, యోగ్య మై కానఁగా నగు నొక్క మాటు

వ. ఇట్లు విహరింపుచుఁ బ్రాత ర్మధ్యం దిన తృతీయ సవన రూపుండైన యజ్ఞ
వరాహమూ ర్తి యగు సర్వేశ్వరుండు మహా ప్రళయంబు నందు యోగ నిద్రా
వశుం డై యుండు నవసరంబున నుదకస్థం బై న భూమి రసాతల గతం బైన
దాని నుద్ధరించుటకు సముద్రోదరంబు దరియం జొచ్చు వేగంబు సై రింపం
జాలక సముద్రుం డూర్ము లను భుజంబు లె త్తి విశీర్ణ హృదయుం డై యార్తుని

---

1. పు త్తడి కొండ మూపురమును నొఱయంగ నుఱుకు రాపాడు నొక్కొక్కమాటు (హ).
2. సాగరముల రొంపిగా నుక్కించి (హ. వా.); సాగరమున సేతువు, లొనరొ త్త (తం);
సేతువు లొనరొ త్త (క. ట, జ.); సేతువు లొనరె త్త (త) 2. నొదవించు బయలుగా (క. చ. ట.
జ. తం.) 3. కన్నుఁగొనల (తం. వా).

పగిది యజ్ఞ వరాహా! నన్ను రక్షింపు రక్షింపు మని యాక్రోశింప నిశిత కరాళ
క్షుర తీక్ష్ణంబు లైన ఖురాగ్రంబుల జలంబులు విచ్ఛిన్నంబులు గావించి యపారం
బైన రసాతలంబు ప్రవేశించి భూమిం బొడగను నవసరంబున. 415

క. శరనిధి లోన మహోగ్రా, మర కంటకుఁ డెదురఁ గాంచె మఖమయ గాత్రిన్
ఖుర విదళిత కుల గోత్రిన్, ధరణి కళత్రిన్ గవేష ధాత్రిన్ పోత్రిన్. 416

వ. ఇట్లు పొడగని దైత్యుండు రోష భీష ణాకారుండై. 417

మ. గద సారించి యసహ్య విక్రమ సమగ్ర స్ఫూర్తి[1]తో వ్రేయఁగా
నది దప్పించి వరాహమూర్తి నిజదంష్ట్రాగ్రాహతిన్ ద్రుంచెఁ బెం
పొదవన్ గ్రోధ మదాతిరేక బల శౌర్యోదార విస్తార సం
పదఁ బంచాస్యము సామజేంద్రుఁ జల మొప్పం ద్రుంచు చందంబునన్. 418

మ. దితిజా ధీశుని నీ గతిం దునిమి యుద్వృత్తిన్ దదీయాంగ శో
ణిత పంకాంకిత [2]గండ తుండుఁ డగుచున్ విష్ణుండు దా నొప్పె వి
స్తృత సంధ్యాంబుద ధాతు చిత్రిత సముద్దీప్త క్షమా భృద్గతిన్
క్షితి దంష్ట్రాగ్రమునన్ ధరించి జలరాశిం బాసి యేతేరఁగన్. 419

తే. బాల శీతాంశు రేఖా విభాసమాన, ధవళ దంష్ట్రాగ్రమున నున్న ధరణి యొప్పె
హరికి నిత్యానపాయిని యైన లక్ష్మి, నెరయఁ బూసిన కస్తూరి [3]నికరమనగ.

—: యజ్ఞ వరాహ మూర్తిని బ్రహ్మాదులు స్తుతియించుట :—

వ. అని యజ్ఞ పోత్రి మూర్తిం జూచి కమలాసన ప్రముఖు లిట్లని స్తుతియించిరి.

సీ. దేవ! జితం జితం తే పరమేశ్వర! జిత యజ్ఞ భావన శ్రుతి శరీర
యనుచుఁ గారణ సూకరాకారుఁ డగు నీకు నతిభక్తి మ్రొక్కెద మయ్య వరద
భవదీయ రోమ కూపము లందు లీనంబు లయ్యుండు నంబుధు లట్టి యధ్వ
రాత్మక మై తనరారు నీ రూపంబు గానంగ రాదు [4]దుష్కర్మపరుల

తే. కట్టి నీకుఁ బ్రణామంబు లాచరింతు, మఖిల జగదేక కీర్తి! దయానువర్తి!
భవ్య చారిత్ర! పంకజ పత్రనేత్ర! చిర శుభాకార! యిందిరా చిత్తచోర! 422

వ. అని వెండియు నిట్లు స్తుతియించిరి. 423

---

1. చే వ్రేయుచో (హ) వ్రేసినన్ (క. చ. ట. జ. బ.) 2. గండభాగుఁ డగుచున్ (హ. వా.)
3. నిగరమనగ (డ. ద. బ.) 4. దుష్కర్మములకు (క. డ. ద. తం.)

సీ. త్వక్కున నఖిల వేదంబులు రోమంబు లందును బర్హిస్సు లక్షులందు
నాజ్యంబు పాదంబు లందుఁ జాతుర్హోత్ర కలితంబు లగు యజ్ఞ కర్మములును
స్రుక్కు తుండంబున స్రువము నాసికను [1]నిడాపాత్ర ముదర కోటరము నందు
[2]శ్రవణాస్య బిలములఁ జమస ప్రాశిత్రముల్ [3]గళమున నిష్టి త్రికంబు జిహ్వఁ

తే. [4]దగుఁ బ్రవర్గ్యము నగ్ని హోత్రముల నీదు, చర్వణంబును, సభ్యావ సథ్యు లుత్త
మాంగ మసువులు చయనములగుఁ గిటీశ, యనుచు నుతియించి రక్షిటి యజ్ఞవిభుని

వ. వెండియు ముహుర్ముహు ర్భగవ దావిర్భావంబు దీక్షణీ యేష్టియగు. నీదు దంష్ట్రలు ప్రాయణీయం బను దీక్షానంత రేష్టియును దయనీయం బను సమాప్తేష్టియు, యుష్మ ద్రేతంబు సోమంబును, త్వదీయావ స్థానంబు ప్రాతస్సవనాదులును, నీదు త్వఙ్మాంసాది సప్త ధాతువులు అగ్నిష్టో మోక్థ్య షోడశీ వాజ పేయాతి రాత్రా ప్తోర్యామంబు లను సంస్థా భేదంబులును, ద్వాదశాహాది రూపంబు లై బహు యాగ సంఘాత రూపంబు లగు సర్వ సత్రంబులు భవదీయ శరీర సంధులు నగు, స సోమా సోమంబు లగు యజ్ఞ క్రతువులు నీవ. మఱియు యజన బంధ నంబులచే నొప్పుచుందువు. అదియునుం గాక. 425

క. హవ రూపివి హవ నేతవు, హవ భోక్తవు నిఖిల హవ ఫలాధారుఁ డవుఁ
హవ రక్షకుండ వగు నీ, [5]కవితథమగు నుతు లొనర్తు మయ్యా ముకుందా!

తే. సత్త్వ గుణమున సద్భక్తి సంభవించు, భక్తి యుతముగఁ జిత్తంబు భవ్య మగును
హృదయ పద్మంబు నం దోలి నెఱుఁగఁ బడిన, యట్టి నీకు నమస్కారమయ్యవరద!

మ. అరవిం దోదర తావకీన సిత దంష్ట్రా గ్రావలగ్న క్షమా
ధర నద్యబ్ధినదాటవీయుత సమస్త క్ష్మా తలం బొప్పె ఖా
సుర కాసార జలావతీర్ణ మదవచ్ఛుండాల రాడ్దంత శే
ఖర సంసక్త [6]వినీల పంకజము రేఖం బొల్పు దీపింపఁగన్. 428

1. ని,డయుఁ బోత్రి యుదర కోటరము నందు 2. కర్ణరంధ్రంబుల గ్రహపాత్ర (హ) చమసలు (క. ట. డ. బ. తం) 3. గళమునందు నుపసత్తులును జిహ్వ (క. చ. ద. బ. తం.)

4. తే. దగుఁ బ్రవర్గ్య పాత్రయును దంతంబు లందుఁ, బ్రాయణీ యోదయనులు శిరమున సవన రూపమునఁ బంచప్రాణముల్ రూఢియగుచు, సభ్య మపసత్యమును నగ్ని చయన మయ్యె.

వ. వెండియు ముఖంబు వలనఁ బ్రాశిత్రారణ్యాగ్నిహోత్ర హవిర్భక్షణంబులును, నభివ్యక్తి దీక్షయు, రేతంబున సోమంబును, నవస్థానంబున సవనంబులును, ధాతువుల సప్త సంస్థలను, సంధుల సర్వ యాగంబులు నై యొప్పుచుండు. (పెక్కు వ్రాఁతప్రతులం దిట్లున్నది. తం.)

5. కవితతముగ (హ) 6. సపత్ర (క); సపంక (వా)

వ. మఱియు. 429

మ. చతురామ్నాయ వపు ర్విశేష ధర! చంచత్సూక రాకార! నీ
సిత దంష్ట్రాగ్ర విలగ్న మైన ధర రాజిల్లెఁ గులాద్రీంద్ర [1]రా
జిత శృంగోపరి లగ్న మేఘము గతిం జాలం దగెన్ సజ్జ నాం
చిత హృత్పల్వల [2]కోల! భూ రమణ! లక్ష్మీనాథ! దేవోత్తమా! 430

సీ. సమధిక స్థావర జంగమాత్మక మైన వసుమతీ చక్ర మవక్ర లీల
నుద్ధరింపుము కరుణోపేత చిత్తుండ వగుచు న స్మ న్మాత యయ్యె ధరణి
మాత యా కెట్లని మదిఁ దలంచెద వేనిఁ జర్చింప మాకు విశ్వమున కీవు
జనకుఁడ వగుట యుష్మ త్పత్ని భూదేవి యగుట మాకును దల్లియయ్యె నిపుడు
తే. ధరకు నీతోడఁ గూడ వందనమొనర్తు, మరణి యందును యాజ్ఞికుఁ డగ్ని నిలుపు
కరణి మీ తేజ మీ ధరాకాంత యందు, నిలుప ధరణి పవిత్ర యై నెగడుఁ గాన.

చ. తలఁప రసా తలాంతర గత క్షితిఁ గ్రమ్మఱ నిల్పినట్టి నీ
కలితన మెన్న విస్మయము గాదు సమస్త జగత్తు లోలిమైఁ
గలుగఁగఁ జేయు టద్భుతము గాక మహోన్నతి నీ వొనర్చు పెం
పలరిన కార్యముల్ నడుప నన్యులకుం దరమే రమేశ్వరా! 432

చ. సకల జగ న్నియామక విచక్షణ లీలఁ దనర్చు నట్టి నం
దక ధర! తావక స్ఫుర దుదారత మంత్ర సమర్థుఁ డైన యా
జ్ఞికుఁ డరణిన్ హుతాశనుని నిల్పిన కైవడి మ న్నివాస మౌ
టకుఁ దలపోసి యీ క్షితి దృఢంబుగ నిల్పితివయ్య యీశ్వరా! 433

చ. [3]సలలిత వేదశాస్త్ర మయ సౌకరమూర్తిఁ దనర్చుచున్ రసా
తలమున నుండి వెల్వడు నుదారత మేను విదుర్పఁ దత్సటో
చ్చలిత శివాంబు బిందువుల [4]సాధు తపోజన సత్యలోక వా
సుల మగు మేము దోఁగి పరిశుద్ధి వహించితి మయ్య మాధవా! 434

ఉ. విశ్వభవ స్థితి ప్రళయ వేళల [5]యందు వికార సత్త్వమున్
విశ్వము నీవ యీ నిఖిల విశ్వము లోలి సృజింతు విందిరా
ధీశ్వర! యీశ! కేశవ! త్రయీమయ! దివ్యశరీర! దేవ! నీ
శాశ్వత లీల లిట్టి వని సన్నుతి సేయఁగ మాకు శక్యమే? 435

---

1. రా, జిత.......గతిం జెల్వొందె విద్వజ్జనాంచిత (తం. వా.) 2. లోల (హ. వా.)
3. సలలిత లీల వేదమయ సౌకరమూర్తి (క. ట. ద. బ.) 4. సాధుజన స్తవ (క. చ. ట. త. ద.)
5. యందవికార తత్వతన్ (క. ట. త. డ. ద. బ.)

సీ. పంకజోదర నీ వపార కర్ముండవు భవదీయ కర్మాబ్ధి [1]పార మెఱ్ఱు
నెఱిఁగెద నని మది నిచ్చయించిన వాఁడు పరికింపఁగా మతిభ్రష్టు గాక
విజ్ఞాని యే చూడ విశ్వంబు నీ యోగ మాయా పయోనిధి మగ్న మౌట
దెలిసియుఁ దమ బుద్ధిఁ దెలియని మూఢుల నేమన నఖిల లోకేశ్వరేశ !

తే. దాస జనకోటి కతిసౌఖ్య దాయకములు, వితత కరుణా సుధా తరంగితము లైన
నీ కటాక్షేక్షణములచే నెఱయ మమ్ముఁ, జూచి సుఖులను జేయవే సుభగ చరిత!

క. అని బ్రహ్మవాదు లగు స, న్ముని వర్యులు భక్తి యోగమున వినమితులై
మనమున మోదము ముప్పిరి, గొనఁ బొగడిరి ఖుర విదళిత గోత్రిన్ బోత్రిన్.

ఉ. అంతట లీలవోలె జగదాత్ముఁడు యజ్ఞ వరాహమూర్తి య
త్యంత గభీర భీషణ మహార్ణవతోయ సమూహముల్ ఖురా
క్రాంతముఁ జేసి క్రమ్మఱ ధరాతల మంబుల మీఁద నిల్పి వి
శ్రాంతి వహింపఁ జేసి గుణశాలి తిరోహితుఁ డయ్యె నయ్యెడన్. 438

ఉ. మంగళ మైన యీ కథ సమంచిత భక్తిఁ బఠింప విన్నవా
రిం గరుణార్ద్ర దృష్టిఁ గని శ్రీహరి చాలఁ బ్రసన్నుఁ డౌను స
త్సంగతుఁ డైన విష్ణుఁడు ప్రసన్నుఁడు దా నగునేని వారికిన్
మంగళముల్ లభించు ననుమానము లే దది గాక వెండియున్. 439

చ. హరి నిజ దాసకోటికి [2]గుహాశయుఁ డై రమియించు, నట్టి స
త్పురుషుల కిష్టవస్తు పరిపూర్ణ మనోరథ సిద్ధిగల్గు, సు
స్థిరమగు చున్న [3]మోక్ష మఱచేతిది యై చెలువారు నన్న న
స్థిరతర తుచ్ఛ [4]సౌఖ్యములు సేకురుటల్ మఱి చెప్ప నేటికిన్. 440

ఉ. కాన సరోజలోచను [5]జగత్ స్తవనీయ కథా సుధా రసం
బానిన యట్టి జిహ్వ [6]యసదన్య కథా లవ ణోదకంబులన్
బానము సేయఁ జూచునె సుపర్వ మహీజ మరంద పాన లా
భాను భవంబు నొందు మధుపంబునుఁ బోవునె వేప చెట్లకున్. 441

క. అని మైత్రేయ మునీంద్రుం, డనఘుఁడు విదురునకుఁ జెప్పి నట్టి తెఱంగ
ర్జున పౌత్రునకున్ వ్యాసుని, తనయుఁడు వినిపించి మఱియుఁ దగ నిట్లనియెన్.

---

1. పారమరయ (హ) పారమేద (వా. ట. డ.) 2. తదాశ్రయుఁడై (హ) 3. ముక్తియును సిద్ధముగా (హ) 4. వస్తువులు (క.బ.తం.) 5. జగద్ధితమైన (క.ట.జ.) 6. యితరానుకథా (క. బ. తం.)

అధ్యాయము - ౧౪

క. అని చెప్పిన విని మైత్రే, యునిఁ గని విదురుండు పల్కు నుత్తమ మగు నా
దనుజ కులాంతకు చరితము, విని తనియదు నా మనంబు విమల చరిత్రా! 443

చ. సవన వరాహమూర్తి కథ సర్వము నీ దయ వింటి వెండియుఁ
వివరముగా వినం బలుకవే గుణసాంద్ర! మునీంద్ర చంద్ర! మా
ధవ గుణ కీర్తనామృత వితానము కర్ణపు టాంజలిఁ వెసఁ
జవిగొన కేలమాను జన సంతతికిఁ భవతాప వేదనల్. 444

వ. కావున. 445

సీ. శ్రీహరి యజ్ఞ వరాహ రూపముఁ దాల్చి మించి హిరణ్యాక్షుఁ ద్రుంచె ననుచు
నప్పుడు మునినాథ! చెప్పితి నా తోడ న వ్వరాహంబు దంష్ట్రాగ్రమునను
ధరణి నెబ్బంగిని ధరియించె హరికి హి రణ్యాక్షు తోడ వైరమున కేమి
కారణ మసుర నే గతి సంహరించెఁ దా నింతయు నెఱిఁగింపు మిద్ధచరిత!

తే. అనిన మైత్రేయ ముని విదురునకు ననియె, హరికథా కర్ణనమునఁ బెంపారు నీకు
జన్మ ఫల సిద్ధి యగుటకు సందియంబు,వలదు హరిమాయ విధి కైన వశమె తెలియ

క. అనఘాత్మ! నన్ను నీ వడి, గిన యీ కథ ధ్రువుఁడు విష్ణు కీర్తన పరతఁ
దనరిన నారదు నడుగ న, తని కతఁ [1]దెలిఁగింప హరికథా శ్రవణమునన్. 447

తే. దండధరుఁ బెల్చ డాకాలఁ దన్ని ధ్రువుఁడు, నిందు నందును వాసికి నెక్కె నట్టి
విష్ణు సంకీర్తనం బరవింద భవుఁడు, దివిజులకుఁ జెప్పె నది నీకుఁ దేట పఱుతు.

వ. ఆకర్ణింపుము. 449

మైత్రేయుఁడు విదురునకు హిరణ్యాక్ష హిరణ్యకశిపుల జననమునకుఁ గారణం బైన వృత్తాంతం బెఱింగించుట

సీ. బలిసి దక్ష ప్రజాపతి తనూభవ దితి సంతాన వాంఛ [2]చిత్తమునఁ బొడమ
నొకనాఁడు పుష్పసాయక శర నిర్భిన్న భావయై విరహతాపమున వచ్చి
పతి సమాగమ వాంఛ ప్రభవింప నిజనాథు సన్నిధి నిలిచి యస్ఖలిత నియతి
నగ్ని జిహ్వుండును యజురధీశుండును నగు విష్ణుఁ దన చిత్తమందు నిలిపి

1. దెలిఁగించె (క. బ.) 2. దాఁ జింతతోడ (హ)

తే. తగఁ బయస్సున నగ్నిహోత్రంబు [1]చేసి, కమలహితుఁ డస్తశైలసంగతుఁడు గాఁగ
హోమశాలాంగణమునఁ గూర్చున్న విభునిఁ, గశ్యపునిఁ గాంచి [2]వినయ
వాక్యముల ననియె. 450

చ. గజవిభుఁ డుద్ధతి న్ననఁటికంబముల న్విదళించు లీలఁ జి
త్తజుఁడు ప్రసూనసాయక వితానముచేత మదీయ చిత్తముఀ
గజిబిజి చేసి పెన్ వగలఁ గాఁటియవెట్టఁగ నాథ! నీ పదాం
బుజములు గాన వచ్చితిఁ బ్రభుత్వ మెలర్పఁగ నన్నుఁ గావవే! 451

వ. అదియునుం గాక నాతోడి సవతులెల్లను భవత్కృపా విశేషంబున గర్భాధానంబులు వడసి నిర్భరానందంబున నుండం జూచి శోక వ్యాకులిత చిత్తనై యున్న నన్ను రక్షించుట పరమ ధర్మంబు. నీవు విద్వాంసుండవు. నీ యెఱుంగని యర్థంబు గలదె? నీ వంటి [3]సత్పురుషు లార్తులైనవారి కోర్కులు వ్యర్థంబులు గాకుండం దీర్చుట [4]ధర్మం బని వెండియు నిట్లనియె! 452

క. పతిసన్మానము వడసిన, సతులకు నభిమత [5]ఫలార్థ సంసిద్ధియు నూ
ర్జితయశముఁ గలిగి లోక, స్తుతమై చెలువారుచుండుఁ జువ్వె! మహాత్మా! 453

క. తన ధర్మపత్నివలనను, మునుకొని తాఁ బుత్ర రూపమున నుదయించుఀ
విను [6]దీపముచే దీపిం, చిన దీపము రెండు [7]గాదె? శిఖ [8]యొక టయ్యుఀ. 454

క. కావున నీ యర్థము 'యా, త్మావై పుత్ర'యని వేద తతులం దోలిఀ
వావిరిఁ బలుకఁగ వినవే! ధీవర! ననుఁ గావు మధికదీనం గరుణఀ. 455

చ. వర కరుణామతిఀ దుహితృ వత్సలతం దనరారు నట్టి మ
ద్గురుఁ డొకనాఁడు మమ్ముఁ దన కూఁతుల నందఱఁ బిల్చి మీ మనో
హరు నెఱిఁగింపుఁ డిత్తుఁ గమలాననలార! యటన్న నందులోఁ
బురుషవరేణ్య! యేము పదుమువ్వుర మర్మిలి నిఀ వరింపమే. 456

క. దితి యీ గతిఁ గామ విమో, హితమతి బహు వచనముల హృదీశునిఁ బలుకఀ
ధృతిఁ గృపణఁ బతివ్రత నిజ, సతిఁ గని కశ్యపుఁడు పలికె సల్లాపమునఀ. 457

వ. నీవు సెప్పిన యట్ల పురుషులకు నంగనల వలన ధర్మార్థ కామంబులు సిద్ధించు. కర్ణధారుండు నావచేతం బయోధిఁ గడుచు చందంబున గృహమేధి సర్వాశ్రమ

1. దీర్చి (క. చ. ట. జ. ద.) 2. విమల (హ. తం. వా.) 3. మహానుభావులైన సత్పురుషులు (క. తం. వా.) 4. పరమధర్మం బని (క. ట. తం.) 5. పదార్థ (హ. వా.) 6. దీపమందుముట్టిం,చిన (క. చ. ట. త. తం. వా.) 7. గావె (తం. వా. క. చ. ట. త.) 8. యొకఁడయ్యున్ (తం)

వాసుల నరసి రక్షింపుచు నిజాశ్రమంబున వ్యసనార్ణవంబుఁ దరియించు. భార్య పురుషునందు నర్ధంబు. భార్యయందు సకల గృహకార్య భారంబునుం జేర్చి పురుషుండు [1]నిశ్చింతుం డై సుఖయింపుచుండు. మఱియు నితరాశ్రమ దుర్జయంబు లైన యింద్రియ శత్రువర్గంబుల భార్యా సమేతుం డైన గృహస్థుండు దుర్గాధిపతి యైన రాజు శత్రుసంఘంబుల జయించు చందంబున లీలామాత్రంబునం జయించు. ఇట్టి కళత్రంబునకుం బ్రత్యుపకారంబు సేయ సకల గుణాభిరాము లగు సత్పురుషులు నూఱేండ్లకును జన్మాంతరంబులకు నైన సమర్థులుగా రనిన మముఁ బోటి వారలు సేయ నోపుదురే? అయిన నీ మనంబునం గల దుఃఖంబు దక్కు మని యిట్లనియె. 458

తే. తరళలోచన! నీవు సంతాన వాంఛఁ, జేసి వచ్చితి వోఁ గులశీల వర్త
నములు గల భార్య మనమున నమరు కోర్కెఁ, దవిలి తీర్చుట పతికిఁ గర్తవ్యమరయ.

మ. తరుణీ! యొక్క ముహూర్త ముండు మిది సంధ్యాకాల మి క్కాలమం
దరయన్ భూతగణావృతుం డగుచుఁ గామారాతి లీలన్ వృషే
శ్వరయానంబున సంచరించుట నభావ్యం బయ్యె నీ యుగ్రవే
ళ రమింపంగ నిషిద్ధకర్మ మగు నేలా? ధర్మమున్ వీడఁగన్. 460

మ. అరవిందానన! వీఁడె నీ మఱఁది లీలాటోప రుద్ర క్షమా
చర ఝంఝానిల ధూత పాంసు పటలచ్ఛన్నుండు ధూమ్రైక దు
ర్భర విద్యోతిత కీర్ణ భీషణ జటా బద్ధుండు భస్మావలి
ప్త రుచిస్ఫార సువర్ణ[2]వర్ణుఁ డగుచున్ భాసిల్లు నత్యుగ్రుఁ డై. 461

క. అనల సుధాకర రవి లో, చనములు వికసింపఁ జేసి సమధికరోషం
బునఁ జూచుచున్నవాఁ డదె, వనితా! బంధుత్వ మరయ[3]వలవదె సుమ్మీ! 462

క. అతనికిఁ దలపోయ హితా, హితులును సన్మాన్యులును [4]విహీనులు నతిగ
ర్హితులును లే రీశుఁడు సమ, మతియును నిఖిలైక భూతమయుఁ డై యుంటన్.

క. కావున మద్భ్రాతృ భవ, ద్దేవరుఁ డని తరుణి! నీ మదిం జూడకు మా
దేవాదిదేవుఁ ద్రిజగ, త్పావను నిఖిలైకనేత భగవంతు హరున్. 464

---

1. సన్న్యస్త భరుండై (క.ద.) 2. వర్ణుఁడును నై (త. తం.) 3. వలవదు సుమ్మీ (తం. వా.)
4. విహితులును (హ).

వ. ఏమును సత్పురుషు లైన [1]విజ్ఞానవంతులును భుక్తభోగం బై దూరతోన్యస్త
మైన పుష్పమాలికయునుం బోలె న మ్మహాత్ముని చరణారవింద[2]జనిత యైన
యవిద్య ననుసరించి వర్తింతుము. అదియునుం గాక, 465

సీ. ఎవ్వని కరుణ బ్రహ్మేంద్రాది దిక్పాలవరు లాత్మపద వైభవములఁ దనరి
రెవ్వని యాజ్ఞ వహించి వర్తించును విశ్వనేత్ర యగు నవిద్య యెపుడు
నెవ్వని మహిమంబు లిట్టి వట్టివి యని, తర్కింపలేవు వేదంబు లైన
నెవ్వని సేవింతు రెల్లవారును సమా నాధిక రహితుఁ డై యలరు నెవ్వఁ

తే. డట్టి దేవునిఁ ద్రిపుర సంహారకరుని, నస్థిమాలాధరుండు భిక్షాశనుండు
భూతిలిప్తాంగుఁ డుగ్ర పరేతభూమి, వాసుఁ డని యపహసించెడి వారు మఱియు.

క. ధర శునకభోగ్యమును నిహ, పరదూరము నైన తను వు[3]పాదేయముగా
నెఱి నమ్మి వస్త్ర మాల్యా, భరణంబు లలంకరించు పామర జనులున్. 467

క. ఘన నిర్భాగ్యులుగా మదిఁ, గను మని యీ రీతిఁ బ్రియకుఁ గశ్యపుఁ డెఱిఁగిం
చిన దితి గ్రమ్మఱఁ బలికెను, మనసిజసాయక విభిన్నమానస యగుచున్. 468

క. మునుకొని లజ్జావనత వ,దన యై ప్రాణేశు కొంగుఁ దాలిమి దూలం
బెనఁగొనియె వారకామిని, యనువున వినిషిద్ధ కర్మమం దభిముఖ యై. 469

వ. ఇట్లు చేసిన భార్యానిర్బంధంబునకుం దొలంగనేరక యీశ్వరునకు సమస్కా
రంబు గావించి, యేకాంతంబున నిజకాంతా సంగమంబు దీర్చి, సంగమానంత
రంబున వార్చి, స్నాతుం డై ప్రాణాయామంబు చేసి, విరజంబు సనాతనంబు
నైన బ్రహ్మ గాయత్రి జపియించె నంత. 470

. దితియును నిషిద్ధ కర్మ, స్థితికై మదిలోన సిగ్గు చిట్టాడఁగ నా
నతవదన యగుచు నా పశు, పతివలని భయంబు [4]దక్కి పరమప్రీతిన్. 471

---

1. విద్వాంసులును (క. తం.) 2. సేవికయగు నవిద్యాదేవి (డ) వందనాభిలాషిణి యైన విద్యాదేవి
కం) "వయం వ్రతైర్యచ్చరణాపవిద్ధా మాశాస్మహే౽జాం బతభుక్తభోగామ్" (మూలము)14-26;
. పాథేయముగా (హ. వా. పెక్కు వ్రాఁతప్రతులు) 4. గల్గి (తం. వా.)

†

క. అర్భకులు లేని దగుటను, గర్భము నిజ నాథువలనఁ గమలానన కా
విర్భూత మైనఁ [1]గరము వి, నిర్భర పరితోష మాత్మ నెలకొన నుండెన్. 472

వ. అంతఁ గశ్యపుండు దత్కాల సముచిత సంధ్యా వందనంబులు దీర్చి. 473

క. [2]ఆ చెలికి గర్భచిహ్నము, దోఁచినఁ బరితోష మాత్మఁ దొడరఁగ నా మా
రీచుండు నిజ తలోదరిఁ, జూచి యకర్మమున కాత్మ స్రుక్కుచుఁ బలికెన్. 474

మ. సతి ! నీ వేగతి నింద కోడక మనోజాతేతు కోదండ ని
ర్గత నారాచ పరంపరా హత విశీర్ణ స్వాంత వై పాపసం
గతి లజ్జా భయ ధర్మముల్ విడిచి దుష్కాలంబు నందే రమిం
చితి బల్మిన్ వెలయాలికైవడిని దుశ్శీల క్రియా లోలతన్. 475

క. ‡సతి ! విను భూతగణ ప్రే, రితు లై [3]రుద్రానుచరులు పృథు శక్తిసమ
న్వితు లుగ్రకర్మ లతిశౌ,ర్యతములు భద్రానుభద్రులను నామములన్. 476

క. పరఁగిన దర్పోద్ధతు లి,ద్దఱు కొడుకులు నీకుఁ బుట్టి ధరణికి వ్రేఁగై
నిరతము బుధజన పీడా,పరు లై వర్తింతు రాత్మబల గర్వమునన్. 477

తే. అట్టి దుష్కర్ములకును మహాత్ము లలిగి, విశ్వవిదుఁ డైన హరికిని విన్నవింప
నతఁడు గోపించి హరి కులిశాయుధమున గిరులఁ గూల్చిన గతి వారిధరణిఁగూల్చు.

క. అని కశ్యపుఁ డెఱిఁగించిన, విని దితి భయ మంది చాల విహ్వలమతి యై
తన హృదయేశు ముఖాబ్జము, గనుఁగొని యిట్లనియె విగతకౌతుక యగుచున్.

---

† తం. వా. ప్రతులందు మూలానుసారముగా నీ భాగ మున్నది.

వ. కశ్యపుం గనుంగొని యి ట్లనియె. సమస్త భూత పతి యైన పరమేశ్వరుండు నా చేసిన యపరాధంబు సహించి మ ద్గర్భ పరిపాలనంబు సేయుంగాక. రుద్రుండును, మహాత్ముండును, స్వయం ప్రకాశుండును, నలంఘ్యుండును, సకామ జన ఫల ప్రాపకుండును, నిష్కామ జన మోక్షప్రదుండును, న్యస్త దండుండును, ధృత దండుండును, దుష్ట శిక్షకుండును, బరమాత్ముండును, జగదంతర్యామియు, నిర్గుణుండును, నిష్కాముండును, భక్తసులభుండును, భగవంతుండును నగు న ప్పరమేశ్వరునకు నమస్కరించెద. మఱియు షడ్గు ణైశ్వర్య సంపన్నుండును, జగద్భర్తయు, మహానుగ్రహశీలుండును, నిర్దయ పరిపాల్యవధూ రక్షకుండును, సతీదేవీ పతియు నైన యా సర్వేశ్వరుండు నన్ను రక్షించుం గాత మని సన్నుతించి.

1. కర్మ వినిర్భర (హ.తం.వా.) 2. ఆ చెలువ గర్భచిహ్నము లేచినఁ బరితోష మాత్మ నేపారక (తం); ఆ చెలికి (వా).

‡ ఈ పద్యము (హ) లో లేదు. మూలమున అభద్రావ భద్రు లని యున్నది.

3. పుత్రానుచరులు (వ్రాఁత ప్రతులు)

చ. ధర సుజనాపరాధు లగు తామసచిత్తుల కెందు నాయువుఁ
సిరియు నశించి పోవు స్మృతి సేకుఱు శత్రులచేత నింత యా
నరయఁగ నిక్కువంబు భవ దాత్మజు లార్యుల కెగ్గు [1]సేయ భూ
సురుల క్రుధాగ్ని పాల్పడక శోభన మౌ హరి చేతి పంచతన్. 480

చ. అనవుడుఁ గశ్యపుండు గమలానన కిట్లను నింతి! నీవు చే
సిన విపరీత కర్మమునఁ జేకుఱె నిట్టి యవస్థ దీనికిన్
మనమునఁ దాప [2]మొందకుము మాధవు పాద సరోజయుగ్మ చిం
తనమును జేసియున్ నను ముదంబునఁ గొల్చుటఁ జేసియుం దగన్. 481

తే. రమణి! నీ సుతులందు హిరణ్యకశిపు, వలన నుదయించువారిలోపల ముకుంద
పద సరోజాత విన్యస్త భావుఁ డైన, తనయుఁ డుదయింపఁగలఁ డతిధార్మికుండు.

వ. మఱియును. 483

క. ఘన పుణ్యుఁడు నన్వయ పావనుఁ డగు న ప్పుణ్యాతముని వర కీర్తిలతల్
వనజ భవాండోదర మెల్లను నిండఁగఁ బర్వు బుధలలాముం డగుటన్. 484

తే. హేమలోచన! వినుము దుర్వర్ణ హేమ, మగ్ని[3]పుటమునఁ బరిశుద్ధ మై వెలుంగు
నట్లు దుష్టాత్మ[4]సంభవుఁ డయ్యు వంశ, పావనుం డగు హరిపాద భక్తుఁడౌట.

తే. అంచి తాష్టాంగ యోగ క్రియాకలాపు, లైన యోగీశ్వరులు న మ్మహానుభావు
[5]చతుర శీల స్వభావ విజ్ఞాన సరణిఁ, దాముఁ జరియింప నాత్మలఁదలఁతు రెపుడు.

ఉ. ఆ మహితాత్మకుండు సుగుణాంబుధి భాగవతోత్తముండు ల
క్ష్మీ మహిళాధినాథుఁ దులసీదళదాముఁ బరేశు నాత్మ హృ
త్తామరసంబునందుఁ బ్రమదంబున నిల్పి తదన్య వస్తువుం
దా మదిలో హసించు హరి దాస్యవిహార వినిశ్చితాత్ముఁ డై. 487.

†వ. అట్టి నీ పౌత్రుండు.

---

1. ఎగ్గుఁజేయ భూ, సురులక్రుదగ్ని పాల్పడక శోభనమౌ హరిచేతి పంచతన్ (హ. వా.) (ఇదియే మూలానుసారి); కృదగ్ని (వా); సేసినన్, గరుణను వారు వారి మదిఁ గైకొని కావ నను గ్రహింపరే (తం) 2. మొందుటను (క. చ. తం.) 3. ముఖమున (ట. త. ద. బ.) 4. సంగతుఁడయ్యు (బ) 5. నతులశీల (హ. తం. వా.)

† ఈవచనము హ. లోను, కొన్ని తాళపత్ర ప్రతులలోను 486 వ పద్యమునకు ముందున్నది.

సీ. మహిత దేహాద్యభిమానంబు దిగనాడి [1]చిఱుతతనమున సుశీలుఁ డగుచుఁ
బరసమృద్ధికి నాత్మఁ బరితోష మందుచుఁ బరదుఃఖమునకుఁ దాపమును బొందు
నీ విశ్వమంతయు నే విభుమయ మని యెవ్వని కరుణచే నెఱుఁగ నయ్యె
నట్టి యీశ్వరునిఁ దా నాత్మసాక్షిగ మోద మడరంగఁ జూచు నన్యదృష్టి

తే. నతి నిదాఘోగ్ర సమయంబునందు నిఖిల, జంతుసంతాప మణఁగించు చంద్రుమాడ్కి
నఖిల[2]జగముల దుఃఖంబు లపనయించు, రూఢి మీఱ నజాతవిరోధి యగుచు.

వ. మఱియు హరిధ్యాన నిష్ఠా గరిష్ఠుం డగు న మ్మహాభాగవతాగ్రగణ్యుండు.

క. విమలాంతరంగ బహిరం గములను స్వేచ్ఛానురూప కలితుం డగు నా
కమలాధీశ్వరు కుండల, రమణీయ ముఖంబుఁ జూచుఁ బ్రమదం బెసఁగన్. 490

తే. మఱియు నీ విశ్వ మాహరిమయముగాఁగ, మనములోపలఁ దలఁచునమ్మునిభుండు
మను మహాత్ములలోన నీమనుమఁడధికుఁ,డనఁగ నుతికెక్కువనుచుగశ్యపుఁడు వలుక.

క. విని తన తనయులు మధుసూ, దనుచే హతులగుదు రనుచుఁ దన మనుమఁడు స
జ్జననుత భాగవతుం డగు, ననుచు మదిం జాల దుఃఖహర్షము లొదవన్. 492

వ. ఉండునంత నా దితియుఁ గశ్యపు వీర్య సంభృతం బైన గర్భంబు దుర్భర తేజోభిరామంబును, నన్యతేజో విరామంబును, దినదిన ప్రవర్ధమానంబు నై నివ్వటిల్ల నిజోదర స్థితు లైన కుమారు లమర దమను లై వర్తింపంగల రని చింతింపుచు గర్భంబు శత వర్షంబులు ధరియించి యున్న యనంతరంబ. 493

అధ్యాయము — ౧౫

ఉ. ఆ దితిగర్భమందు రుచిరాకృతితో నొకతేజ మన్య తే
జో దమ లీల వెల్వడి వసుంధరయున్ గగనంబు నిండి సం
ఛాదిత పద్మబాంధవ నిశాకర దీప్తులు గల్గి [3]సూచికా
భేద మహోగ్ర సంతమస భీషణ మైన భయాకులాత్ములై. 494

చ. అమరగణంబు లెల్లఁ గమలాసనుపాలికి నేఁగి తత్పదా
బ్జములకు మ్రొక్కి యంజలులు ఫాలములం గదియంగఁ జేర్చి చి
త్తముల భయంబు సంభ్రమముఁ దార్కొన నిట్లని విన్నవించి రో
యమరకులాగ్రగణ్య! దురితార్ణవ తారణ! సృష్టి కారణా! 495

---

1. చిరతరాలంపట శీలుఁడగుచు (తం. వా.) 'అలంపట శ్శీలధరః' అని మూలము (14.49)
2. జనముల (క. చ. ట. త. ద.) 3. యన్యదుర్భేద (హ)

ఉ. నీవు చరాచర ప్రచయ నేతవు ధాతవు సర్వ లోకపా
లావళి మౌళిభూషణుఁడ వంచితమూర్తివి దేవదేవ! వా
ణీవర! యీ యజాండమున నీవు నెఱుంగని యర్థ మున్నదే?
భావమునం దలంపుము విపన్నుల మమ్ము భవత్ప్రపన్నులన్. 496

వ. దేవా! [1]కార్యరూపం బగు చేతనా చేతనాత్మక ప్రపంచంబునకుఁ గారణుం
డ వైన నీచేత సమస్త భువనంబులును సృజియింపంబడె. నీవు సర్వభూతాత్మ
భావ విదుండవు. లోకనాథ శిఖామణి భూతుండవు. విజ్ఞాన వీర్యుండవు.
అవిద్యం జేసి యిట్టి స్రష్టృరూపంబు నొందితి. గృహీత రజో గుణుండవు.
నీయందుఁ బ్రపంచంబు లీనం బై యుండు. సుపక్వ యోగంబు నొంది నిష్ఠా
ము లై ధ్యానంబున ని న్నరయుచు నిర్జిత శ్వాసేంద్రియాత్ము లై భవత్ప్రసా
దంబు వడసిన వారలకుం బరాభవంబు లెక్కడివి? ఎవ్వని వాగ్జాలంబుచేఁ బాశ
బద్ధంబు లైన పశువుల చందంబున నిఖిల జీవులు వర్తింతు రట్టి నీకు నమ
స్కరించెదము. అహోరాత్రవిభా గాభావంబున లుప్తకర్మంబు లగు లోకంబులకు
సేమంబు గావింపుము. శరణాగతుల మయిన మమ్ము నతిశయ కరుణారస పరి
పూర్ణంబు లగు కటాక్షంబుల నీక్షించి రక్షింపుము. కశ్యపవీర్యంబు దితి గర్భం
బున నుండి సకల దిగ్వలయంబు నాక్రమించి దారువందు వహ్నిచందంబున
లీనం బై ప్రవృద్ధం బగుచున్న దని విన్నవించిన బృందారక సందోహంబులకు
నానందంబు గందళింప నరవింద నందనుం డిట్లనియె. 497

—: సనకసనందనాదులు వైకుంఠమున కరుగుట :—

క. గీర్వాణులార! యుష్మత్పూర్వజు లాత్మీయ సుతులు పుణ్యులు విచర
న్నిర్వాణులు సనకాదులు, సర్వంకష శేముషీ విచక్షణు లెందున్. 498

క. వారలు నిస్పృహు లగుచు న, వారణ భువనంబు లెల్ల వడిఁ గ్రుమ్మరుచున్
ధీరు లొకనాఁడు భక్తిన్, శ్రీ రమణీశ్వర పదాబ్జ సేవానిరతిన్. 499

చ. చనిచని కాంచి రంత బుధసత్తము లంచిత నిత్య దివ్య శో
భన విభవాభిరామముఁ, బ్రపన్నజన స్తవనీయ నామమున్,
జనన విరామ, మార్యజన సన్నుత భూమము, భక్తలోక పా
లన గుణధామముం, బురలలామముఁ, జారు వికుంఠ ధామమున్. 500

---

1. కార్యకారణ రూపం బగు (క. చ. ట. త. జ. డ. ద. బ.)

ఉ. ఆ మహనీయ పట్టణమునందు వసించెడువార లాత్మ ని
ష్కామఫలంబె సత్ఫలముగాఁ దలపోసి ముముక్షు ధర్ము లై
శ్రీ మహిళాధి పాంఘ్రి సరసీరుహ పూజ లొనర్చుచున్ మహో
ద్దామ తదీయ రూపములు దాల్చి సుఖంపుచు నుందు రెప్పుడున్. 501

చ. విగత రజ స్తమో గుణుఁడు విశ్రుత చారు యశుండు శుద్ధ స
త్త్వగుణుఁ డజుం డనాది భగవంతుఁ డనంతుఁ డనంత శక్తియున్
నిగమచయాంతవేద్యుఁడు వినిశ్చల నిర్మల ధర్మ [1]మూర్తి యై
తగు హరి సేవఁ జెం పెసఁగుఁ ద న్నగరోపవనమ్ము నిమ్ములన్. 502

వ. మఱియుం గైవల్యంబు మూర్తీభవించిన తెఱంగునం బొలుపారుచు, నైశ్శ్రేయ సనామంబున నభిరామం బై, సతతంబును సకలర్తు ధర్మంబులు గలిగి, యర్థి జనంబుల మనంబుల ఘనంబులుగ నీరిక లెత్తిన కోరికలు సారికెలు గొన నొసంగుచుఁ, గామ దోహన హితంబులుం, బుష్ప ఫల భరితంబులు నై తనర్చు సంతానవన సంతానంబులును, సముంచితవసంత సమయ సౌభాగ్యసంప దభి శోభిత వాసంతికా కుసుమవిసర పరిమళ మిళిత గళిత మకరంద లలితామోద ముదిత హృదయు లై యఖండ తేజోనిధి యగు పుండరీకాక్షు చరిత్రంబు లుగ్గడింప లేక ఖండితజ్ఞాను లైనను, నిరతిశయ విషయసుఖానుభవ కారణం బగుట నిందిరా సుందరీ రమణు చరణసేవా విరమణకారి యగు నని తలంచి, తద్గంధ ప్రాపక గంధవహునిం దిరస్కరించి, నారాయణ భజన పరాయణు లై చరియించు సుందరీ యుక్తు లైన వైమానికులును, వైమానిక మానసోత్సేకం బుగం బారావత హంస సారస శుక పిక చాతక తిత్తిరి మయూర రథాంగ ముఖ్య విహంగ కోలాహల విరామంబుగా నరవిందనయన కథాగానంబు లనూనంబుగా మొరయు మదవదిందిందిరసందోహకలిత పుష్పవల్లీమతల్లి కలును, నకుంఠితచరిత్రుం డైన వికుంఠనిలయుని కంఠంబునం దేజరిల్లు విలసిత తులసీదామంబుం గనుంగొని యీ తులసీమాల్యంబు హరిగళ విలగ్నంబై యుండుసౌభాగ్యంబు వడయుట కేమి తపంబు గావించెనో! యని బహూకరించు చందంబున నొప్పు చందన మందార కుం దారవింద పున్నాగ నాగ వకు ళాశోక కురవ కోత్పల పారిజాతాది ప్రసూన మంజరులును, మంజరీ పుంజ రంజిత నికుంజంబులయందు నుత్తుంగ పీన కుచభా రాకంపిత మధ్యం బులు, కటి తట కనక మేఖలా కలాప నినదోపలాలిత నీల దుకూల శోభిత

1. మూర్తియు, న్నగు హరిపేర.........అన్నగరోప (డ. తం. వా.)

పృథు నితంబభరాలసయాన హసిత కలహంస మయూర గమనంబులు, నసమ శర కుసుమశర విలసితంబు నపహసించు నయనకమలంబులునుం గలిగిన సుందరీ సందోహంబులం దగిలి, కందర్ప కేళీవిహారంబుల నానందంబు నొందక ముకుంద చరణారవింద సేవాపరిలబ్ధ మరకత వైడూర్య హేమమయ విమానారూఢు లై హరిదాసులు విహరించు పుణ్య ప్రదేశంబులును, నిందిరా సుందరి త్రైలోక్య సౌందర్య ఖని యైన మనోహరమూర్తి ధరియించి రమణీయ రణిత మణి నూపురచరణారవింద యై, నిజ హృదయేశ్వరుం డైన సర్వేశ్వరుని మందిరంబు లోనం జాంచల్య దోష రాహిత్యంబున వర్తింపం గర కమల భ్రమణీకృత లీలాంబుజాత యై తన నీడ కాంచన స్ఫటికమయ కుడ్య ప్రదేశంబులం బ్రతి ఫలింప శ్రీ నికేతనుని నికేతనసమ్మార్జన కైంకర్యంబు పరమ ధర్మం బని తెలుపు చందంబునం జూపట్టుచు, నిజ వనంబునం దనరు సౌరభాభిరామంబు లగు తులసీదళ దామంబుల నాత్మ నాయకుని చరణార విందంబుల నర్చింపుచు, నొసటి మృగమదపు [1]టసలున మసలుకొని తుంపెసలాడు కురులను, లలిత తిల ప్రసూన రుచిరాభ నాసను, దనరు మోముఁదామర విమల సలిలంబులం బ్రతి బింబింప నిజ మనోనాయకుచేతం జుంబితం బగుటంగాఁ దలంచి, లజ్జావనత వదన యై యుండం జేయు ప్రవాళ లతికాకులంబు లైన కూలంబులు గల నడబావులును గలిగి, పుణ్యంబునకు శరణ్యంబు, ధర్మంబులకు నిర్మల స్థానంబు, సుకృత మూలంబునకు నాలవాలంబు నై పొలుపొందుచుండు. 503

చ. హరివిముఖాత్ము లన్యవిష యాదృత చిత్తులుఁ బాపవర్తులున్
నిరయ నిపాత హేతువును నింద్య చరిత్రము నైన దుష్కథా
నిరతిఁ జరించు వారలును నేరరు పొందఁగ నిందిరా మనో
హర చరణారవింద భజనాత్మకు లుండెడు గొంది నారయన్. 504

వ. వెండియు. 505

చ. హరిఁ బరమేశుఁ గేశవు ననంతు భజింపఁగ ధర్మతత్త్వ ధీ
పరిణతి సాధనం బగు స్వభావముఁ దాల్చిన యట్టి మర్త్యు లా
సరసిజనేత్రు మాయను భృశంబుగ మోహితు లై తదంఘ్రి పం
కరుహము లర్థిమైఁ గొలువఁ గానమిఁ బొందరు తత్పదంబునన్. 506

---

1. టసమున (హ. కొన్ని వ్రాతప్రతులు)

చ. [1]మఱియు సరోరుహోదరుని మంగళ దివ్య కథానులాప ని
ర్భర పరితోష బాష్పకణ బంధుర చారు కపోల గద్గద
స్వర పులకీకృ తాంగు లగువారును నిస్పృహచిత్తులు [2]న్నహం
కరణవిదూరు [3]లుందురు సుకర్ముల యుండెడు పుణ్య భూములన్. 507

వ. అందు. 508

మ. వర వైకుంఠము సారసాకరము, దివ్య స్వర్ణ శాలాంక గో
పుర హర్మ్యావృత మైన తద్భవన మంభోజంబు, తన్మంది రాం
తర విభ్రాజిత భోగికర్ణిక, దదుద్య ద్భోగ పర్యంకమం
దిరవొందన్ వసియించు మాధవుఁడు దా నేపారు భృంగాకృతిన్. 509

వ. అంత. 510

మ. హరిచేఁ బాలిత మైన కాంచన విమానారూఢ మైనట్టి స
త్పురు షానీకముచేఁ దనర్చి విభవాపూర్ణ ప్రభావోన్నతిన్
గర మొప్పారుఁ దదీయ ధామము జగత్కల్యాణ మూర్తుల్ మునీ
శ్వరు లర్థిన్ నిజ యోగశక్తిఁ బరితోష స్వాంతు లై చెచ్చెరన్. 511

వ. డాయం జని. 512

చ. మరకత రత్నతోరణ సమంచిత కుడ్య కవాట గేహళీ
విరచిత కక్ష్యషట్క మరవింద దళాక్షు విలోకనోత్సవా
దరమతి నవ్వముం గనక దాఁటి యనంతర కక్ష్యయందు ని
ద్దఱను దదీయ పాలుర నుదార సమాన వయో విశేషులన్. 513

సీ. కాంచన నవరత్న కటకాంగుళీయక హార కేయూర మంజీర ధరులఁ
గమనీయ సౌరభాగత మత్త మధుకర కలిత సద్వనమాలికా విరాజి
తోర స్థలుల, గదాధారుల, ఘన చతు ర్బాహుల, నున్నతోత్సాహ మతుల
నారూఢ రోషానలారుణి తాక్షుల, భ్రూలతా కౌటిల్య ఫాలతలుల

తే. వేత్రదండాభిరాముల వెలయు నమ్ము, కుంద శుద్ధాంత మందిరాళింద భూమి
నున్న యిద్దర సనకాది యోగివరులు,చూచుచును వృద్ధులయ్యునాసుభగమతులు.

క. ధీరతఁ బంచాబ్దముల కు, మారకులై కానఁ బడుచు మనమున శంకన్
గూరక చతురాత్మకు లని, వారిత గమనముల డాయ వచ్చిన నెదుటన్. 515

---

1. మఱియు నెసంగు శ్రీరమణ మంగళ (ద) 2. లత్యహంకరణ (హ. తం. వా.)
3. లున్నగు సుకర్ములు నుండెడి పుణ్యావాసముల్ (క. చ. ట. త. జ. డ. ద.)

క. శ్రీలలనేశ్వర దర్శన, లాలసులై యేగు బుధ లలాముల నతిదు
శ్శీలతఁ దద్వచన ప్రతి, కూల మతిన్ బోవకుండఁ [1]గుటిలాత్మకులై. 516

క. వారించిన వారలు బృం, దారకు లీక్షించుచుండ దారుణ పటు రో
షారుణి తాంబకులై రోద, వారించుచు వారు నచటి వారును వినఁగన్. 517

వ. ఇట్లనిరి. 518

చ. పరము ననంతు భక్తపరిపాలు [2]సుహృత్తము నిష్టు నీశ్వరే
శ్వరు భజియింపఁ గోరి యనివారణ [3]నిం దరుదేర నిచ్చలున్
భరిత ముదాత్ములై కొలువఁ బాయక తద్భజనాంతరాయ త
త్పరమతి మాకు నిప్పు డరిపడ్డ దురాత్ముల నేఁడు గంటిరే? 519

వ. అని మఱియు సనక సనందనాదులు జయవిజయులం జూచి యిట్లనిరి. మీ మనంబుల స్వామి హితార్థంబై నిష్కపట వర్తనులమైన మా బోఁటులఁ గుహాకవృత్తిం గల యితర జనంబులు భవత్సదనంబు ప్రవేశింతురో యను శంకం జేసి కొందఱం బ్రవేశింపం జేయుటయుఁ, గొందఱ వారించుటయును దౌవారిక స్వభావం బని వారింపఁ దలంచితిరేని ప్రశాంత దివ్యమంగళ విగ్రహుండును, గత విగ్రహుండును, భగవంతుండును, విశ్వగర్భుండును నైన యీశ్వరుండు ప్రాప్యంబును, ప్రాపకంబును, ప్రాప్తియు నను భేదశూన్యుండు గావున, మహాకాశంబునందు ఘట పటాద్యాకాశంబులు వేఱులేక యేకంబై తోఁచు చందంబున విద్వాంసు లగు వార మ్మహాత్ముని సకలాత్మ భేదరహితునింగాఁ బొడగందురు. అదియునుం గాక లోకమందు రాజులు సాపరాధులైన కింకరజనంబుల నాజ్ఞాపించు చందంబున నీశ్వరుండు దండించునో యను భయంబునం జేసి వారించితి మని తలంచితి రేని భూసుర వేషధారుల మైన మాకును, వైకుంఠ నాయకుండైన సర్వేశ్వరునకును భేదంబు లేకుండుటం జేసి శంక సేయం బనిలేదు. ఇట్లగుట యెఱింగి మందబుద్ధులరై మమ్ము వారించిన యనుచితకర్ము లగు మీరలు మదీయ శాపార్హు లగుదురు గాన భూ లోకంబునం గామ క్రోధ లోభంబు లను శత్రువులు బాధింపం బుట్టుం డని పలికిన. 520

. వారలు విని తమ మనముల, భూరి స్ఫుట చండ కాండ [4]పూగంబులచే
వారింప రాని భూసుర, దారుణ వాక్యముల కులికి తల్లడ పడుచున్. 521

---

1. కుపితాత్మకులై (క. చ. ట. త. డ. బ.) 2. సుహృత్తు నధీశు (డ) 3. నిద్దఱు నేఁగి క. త. బ. తం.) 4. పూరంబులచే (క. ట. త. జ. డ. ద. బ.)

క. పరితాపంబును బొందుచు, సరసిజలోచనుని భటులు సనకాది మునీ
శ్వరుల పదాంబుజములకున్, గర మర్థిన్ మ్రొక్కి నిటలఘటి తాంజలులై. 522

వ. ఇట్లనిరి. 523

మ. వర యోగీశ్వరులార! మమ్ము మది నొవ్వన్ మీర లిట్లన్న ని
ష్ఠురవాక్యంబుల కింక [1]మీ మనములన్ శోకింపఁ గా [2]రాదు స
త్పురుష శ్రేణిఁ బరాభవించిన వృథాభూతాత్ములన్ మమ్ము మా
దురితం బింతకుఁ దెచ్చె మీఁద శుభమున్ దూఁకొందు మే మారయన్. 524

వ. అది యెట్లంటి రేని. 525

ఉ. మీ కరుణావలోకన సమేతులఁ గా మముఁ జేయఁ జిత్తముల్
దూఁకొనెనేని మా చనవుఁ ద్రోయక యీఁ దగు లోభ మోహముల్
గైకొని పుట్టుచోట నవకంజదళాక్షుని నామ విస్మృతిన్
బైకొనకుండఁ [3]జేయుట శుభం బగు మీఁది మదీయ జన్మముల్. 526

వ. అను సమయంబున. 527

మ. హరి సర్వేశుఁ డనంతుఁ డా కలకలం బాలించి, పద్మాలయా
సరసాలాప వినోద సౌఖ్య రచనల్ సాలించి, శుద్ధాంత మం
దిర మాణిక్యపు [4]గేహళుల్ గడచి, యేతెంచెం బ్రపన్నార్తి సం
హారుఁడై నిత్య విభూతి శోభన కరుండై మానితాకారుఁడై. 528

వ. మఱియును. 529

చ. శరనిధికన్యకామణియు సంభ్రమ మొప్పఁగఁ దోడ రా మనో
హర నిజ లీల మై పరమహంస మునీంద్ర గవేష పాదపం
కరుహములన్ వినూత్న మణి కాంచన నూపుర మంజు ఘోషముల్
వరుసఁ జెలంగ నార్య జనవంద్యుఁడు యోగి జనైక సేవ్యుఁడై. 530

చ. కర మణి హేమ కంకణ నికాయ ఝణంకృతు లుల్లసిల్ల న
చ్చర లిడు హంసపక్ష సితచామరగంధ వహోచ్ఛల త్సుధా
కర రుచిరాతపత్ర సుభగ ప్రవిలంబిత హార వల్లరీ
సరసగళ త్తుషారకణ జాల విరాజిత మంగళాంగుఁడై. 531

1. మా మనములన్ (హ. తం. వా.) 2. వల్దు (క. త. జ. ద. బ.) 3. దానసె (తం. వా.) 4. కవాటముల్ (క. తం.)

వ. మఱియును. 532

సీ. నిఖిల మునీంద్ర వర్ణిత [1]సస్మిత ప్రసన్నా నాంబుజముచే నలరు వాఁడు
[2]విస్తృత స్నేహార్ద్ర వీక్షణ నిజభక్తజన గుహాశయుఁ డనఁ దనరు వాఁడు
మానిత శ్యామాయమాన వక్షమున నంచిత వైజయంతి రాజిల్లు వాఁడు
నత జనావన కృపామృత తరంగితము లై భాసిల్లు లోచనాబ్జముల వాఁడు

తే. నఖిల యోగీంద్ర జన సేవ్యుఁ డైనవాఁడు, సాధు జనముల రక్షింపఁ జాలువాఁడు
భువనచూడా విభూషణభూరిమహిమ, మించి వైకుంఠ పురము భూషించువాఁడు.

సీ. కటి విరాజిత పీత కౌశేయ శాటితో వితత కాంచీగుణ ద్యుతి నటింప
నాలంబి కంఠ హారావళి ప్రభలతోఁ గౌస్తుభ రోచులు గ్రందు కొనఁగ
నిజ కాంతి జిత తటిద్ద్విజ కర్ణకుండల రుచులు గండద్యుతుల్ ప్రోదిసేయ
మహనీయ నవ రత్నమయ కిరీటప్రభా నిచయంబు దిక్కుల నిండఁ బర్వ

తే. వైనతేయాంస విన్యస్త వామహస్త, కలిత కేయూర వలయకంకణము లొప్ప
నన్య కరతల [3]భ్రమణీ కృతానుమోద, సుందరాకార లీలారవింద మమర. 534

వ. మఱియు చరణారవింద మంజు కింజల్క పుంజ ప్రభా రంజిత తులసీ మరంద బంధుర గంధానుబంధ సుగంధి గంధవహాస్వాదకలిత సేవాతత్పరు లై చను దెంచు యోగీంద్రులకు మానసానంద కారియును, బహిఃకర ణాంతఃకరణ పరితోష ప్రకీర్ణ రోమాంచ రుచిదాయకంబును, బ్రభాపూర్తి యుక్తంబు నగు మూర్తితోడ నిజ సౌందర్య వరకళా వినిర్జిత శ్రీ రమణీ సౌందర్య భాస మానుం డగుచుఁ బాదచారి యై యఖిల విశ్వగురుం డైన సర్వేశ్వరుండు వేంచేసె నప్పుడు. 535

చ. స్థిర శుభ లీల నట్లరుగు దెంచిన యవ్విభు విద్రు మారుణా
ధర నవ పల్లవ స్ఫుర దుదంచిత కుందరుచి స్మితైక సుంద
దర వదనారవిందము ముదంబునఁ దప్పక చూచియుణా మునీ
శ్వరులు నిజాత్మలం దనివి సాలక వెండియుఁ జూచి రిమ్ములణా. 536

చ. సునిశిత భక్తిఁ దన్ముఖముఁ జూచిన చూడ్కులు ద్రిప్ప లేకయుం
గనుఁగొని రెట్టకేలకు నకల్మష భక్త విధూత ఖేదముల్
మునిజన చిత్త మోదములు ముక్తినివాస కవాట భేదముల్
వినుత వినూత్న నూపురిత వేదము ల మ్మహనీయు పాదముల్. 537

1. దరస్మిత నిర్మలాననాంబుజముచే(ద) 2. విశ్రుత (తం.వా.) 3. భ్రమరీ (క.చ.ట.త.జ.ద.బ.)

చ. కని నఖ పద్మరాగమణికాంతివిభాసిత పాద పద్మముల్
మనముల యందుఁ గీల్కొలిపి లబ్ధ మనోరథ యుక్తులై పునః
పున రభివందనంబులు విభూతి దలిర్ప నొనర్చి యోగమా
ర్గ నిరత చిత్తులున్ వెదకి కానఁగ లేని మహానుభావునిన్. 538

క. మానసమున నిలిపిరి త, ద్ధ్యానాస్పదుఁ డైన వానిఁ దత్త్వజ్ఞులకున్
గాన నగు వాని భక్త జ, నానందకరైకమూర్తి నలరిన వానిన్. 539

వ. మఱియు జతు రింద్రియ గ్రాహ్యం బగు దివ్య మంగళ విగ్రహంబు ధరియించి యున్న పురుషోత్తము నుదాత్త తేజోనిధిం జూచి సనకాదు లిట్లని స్తుతియించిరి.

—: సనకాదులు నారాయణుని స్తుతియించుట :—

చ. వనజదళాక్ష! భక్తజన వత్సల! దేవ! భవ త్సుతుండు మ
జ్జనకుఁడు నైన పంకరుహజాతుఁడు మాకు రహస్య మొప్పఁ జె
ప్పిన భవదీయ మంగళ గభీర పరిగ్రహ విగ్రహంబు మే
మనయముఁ జూడఁ గంటిమి గృతార్థుల మై తగ మంటి మీశ్వరా! 541

సీ. దేవ! దుర్జనులకు భావింప హృదయ సంగతుఁడ వై యుండియుఁ గానఁ బడవు
కడఁగి మీ దివ్య మంగళ విగ్రహంబునఁ జేసి నమంచి తాశ్రితుల నెల్లఁ
జేకొని సంప్రీత చిత్తులఁగాఁ జేయు దతిశయ కారుణ్యమతిఁ దనర్చి
కమలాక్ష! సర్వ [1]లోకైక నాయక! [2]భవ త్సందర్శ నాభిలాషానుతాప

తే. విదిత దృఢ భక్తి యోగ ప్రవీణు లగుచు, నర్థిమై వీతరాగు లైనట్టి యోగి
జన మనఃపంకజాత నిషణ్ణమూర్తి, వని యెఱుంగుదు రయ్య నిన్నాత్మవిదులు

క. యుక్తిం దలఁప భవ ద్వ్యతి, రిక్తము లైనట్టి యితర దృఢ కర్మంబుల్
ముక్తిదము లైన మీ పద, భక్తులు దత్కర్మములను బాటింప రిలన్. 543

ఉ. కావునఁ గీర్తనీయ గతకల్మష మంగళతీర్థకీర్తి సు
శ్రీవిభవ ప్రశస్త సుచరిత్రుఁడ వైన భవత్పదాబ్జ సే
వా విమలాంతరంగ బుధవర్గ మనర్గళభంగి నన్యమున్
భావమునం దలంచునె? కృపాగుణ భూషణ! పాప శోషణా! 544

1. లోకప్రజాధిప (తం. వా.) 2. భవ, దనుదర్శనాభి....(తం); భవ, దనునరణాభి..... (హ. వా.)

చ. పరమ తపో విధూత భవపాపుల మై చరియించు మాకు నేఁ
డరయ భవ త్పదాశ్రితుల నల్గి శపించిన భూరి దుష్కృత
స్ఫురణ నసత్పథైక పరిభూతుల మై నిజ ధర్మహానిగా
నిరయము నొందఁగా [1]వలసె నేరము వెట్టక మమ్ముఁ గావవే! 545

చ. కర మనురక్తి షట్పదము క్రమసుగంధ మరంద వాంఛచేఁ
[2]దరమిడి శాతకంటకవృత స్ఫుట [3]నవ్యతర ప్రసూన మం
జరులను డాయు [4]పోల్కిని భృశం బగు విఘ్నములం జయించి మీ
చరణసరోజముల్ గొలువ సమ్మతి వచ్చితి మయ్య! కేశవా! 546

చ. అలరు భవత్పదాంబుజ యుగార్పిత మై [5]పొలుపొందు నట్టి యీ
తులసి పవిత్రమైన గతిఁ దోయజనాభ! భవత్కథా సుధా
కలితము లైన వాక్కుల నకల్మష యుక్తిని విన్నఁ గర్ణముల్
విలసితలీలమై భువిఁ బవిత్రము లై విలసిల్లు మాధవా! 547

చ. మహిత యశో విలాసగుణ మండన! సర్వ శరణ్య! యింద్రియ
స్పృహులకుఁ గానరాక యతసీకుసుమద్యుతి నొప్పుచున్న మీ
సహజ శరీర మిప్పుడు భృశంబుగఁ జూచి మదీయ [6]దృక్కులిం
దహహా! కృతార్థతం బొరసె నచ్యుత! మ్రొక్కెద మాదరింపవే! 548

అధ్యాయము - ౧౬

క. అని సనకాదులుఁ త త్పద, వనజములకు మ్రొక్కి భక్తివశ మానసు లై
వినుతించిన గోవిందుఁడు, మునివరులం జూచి పలికె ముది తాత్ముం డై. 549

వ. ఈ యిరువురు జయ విజయాభిధానంబులు గల మదీయ ద్వారపాలకులు. వీరు మిమ్ముం గైకొనక మదీయాజ్ఞాతిక్రమణు లై చేసిన యపరాధంబునకుఁ దగిన దండంబు గావించితిరి. అదియు నాకు నభిమతం బయ్యె. అదియునుం గాక, భృత్య వర్గంబు చేయు నపరాధంబు స్వామిదియ. కాన యీ తప్పునకు మానసీయుండ నై న నన్ను మన్నించి ప్రసన్ను లగుదురు గాక యని వెండియు నిట్లనియె. 550

1. వలెనె (త) 2. తరచుగ (హ) 3. నవ్యవర (ద) 4. పోలిక (క. చ. ట. ద. బ.(5. పెనుపొందు (క. చ. బ.) 6. నేత్రముల్, అహహా (క. ట. బ.) మదక్షి యుగ్మకం, బహహా (ద).

చ. తనువునఁ బుట్టి నట్టి చెడిదం బగు కుష్ఠ మహా గదంబుచే
వనరి తదీయ చర్మము వివర్ణత నొందిన రీతి భృత్యు లొ
ప్పనిపని సేసినన్ విభులు బంధుర చారు యశంబు పేరు పెం
పును జెడిపోయి దుర్యశము పొందుచు నుందురు [1]విష్టపంబులన్. 551

చ. అలవడ [2]నాకు మీవలన నబ్బిన తీర్థ సుకీర్తనీయ స
ల్లలిత వినిర్మ లామృత విలాస యశో విభవాభిరామ మై
వెలయు వికుంఠనామ మపవిత్రమన శ్వపచాధమాది లో
కుల చెవిసోఁకఁ దత్క్షణము కోరి [3]పునీతులఁ జేయు వారలన్. 552

తే. అట్టి నేను దలంప మీ యట్టి సాధు, జనుల కపకార మర్థిఁ జేసిన మదీయ
బాహు [4]సమునైన ద్రుంతు నుత్సాహలీల, నన్ను నితరుల మీ ద్రోల నెన్న నేల?

క. ధరణీసురోత్తమ సేవా, పరిలబ్ధం బైన యట్టి పాతక నాశం
కర నిఖిలభువన పూత, స్ఫురితాంఘ్రి సరోజ తోయములు గల నన్నున్. 554

క. అలఘుమతి విరక్తునిఁగాఁ, దలఁపక నిజ శుభ కటాక్ష దామక కలితా
ఖిల సంపద్విభవ శ్రీ, లలనా రత్నం బురస్థ్సలంబును జెందెన్. 555

చ. క్రతువులు సేయుచో శిఖిముఖంబున వేలుచు నట్టి తద్ఘృత
ప్లుత చరు భక్షణన్ ముదముఁ బొందదు నిస్పృహా ధర్మమార్గ సం
గతుఁ డగు భూసురోత్తము ముఖంబున వేడ్క భుజించు న య్యవి
స్తృత కబళంబునన్ మనము తృప్తి వహించిన రీతి నిచ్చలున్. 556

సీ. సతతంబు నప్రతిహత యోగమాయా విభూతిచేఁ బ్రఖ్యాతిఁ బొందు నేను
నే మహీసురుల సమిద్ధ నిర్మల పాదనళిన రజో వితానములు భక్తి
హాటక నవరత్న కోటీరమునఁ దాల్తు నట్టి నా చరణాంబు జాంబువులను
దవిలి ధరించి [5]సద్యః పునీతాత్ము లై రర్థిఁ జంద్రావతంసాది దేవ

తే. చయము లెవ్వాఁడు బ్రాహ్మణజనులు దమకు, నపకృతుల్ సేసిరేని మాఱలుగఁడతఁడు
విప్రులను నన్నుఁ గాఁగ భావించునతఁడు, ధర్మ పద్ధతి నాప్రియతముఁడు వాఁడు.

---

1. లోకమందులన్ (క. చ. బ.) 2. మీకు నావలన (హ); నాకు మా వలన (శా)
3. పవిత్రుల (వా) 4. సములైన (తం. వా.) 5. సద్యః పవిత్రాత్ములై (వా)

ఉ. గోవితతిన్ ధరాదివిజ కోటిని నన్నును దీనవర్గమున్
వావిరి భేదబుద్ధిఁ గనువార లధోగతిఁ బొంద నందు నా
శీవిష రోష విస్ఫురణఁ జెంది కృతాంతభటుల్ మహోగ్ర గృ
ధ్రావళిఁ బోలి చంచువుల నంగము లుద్ధతి [1]నొంతు రెప్పుడున్. 558

చ. ధరణి సురోత్తముల్ బహువిధంబులఁ దమ్ముఁ బరాభవించినన్
దరహసితాస్యులై యతిముదంబున నిచ్చలు పూజ సేయుచున్
సరస వచో విలాసముల సన్నుతి సేయుచుఁ దండ్రి నాత్మజుల్
గర మనురక్తిఁ బిల్చుగతిఁ గైకొని పిల్చినవారు నా సముల్. 559

క. వినుఁ డయ్యనఘచరిత్రుల, కనయముఁ బ్రియతముఁడ నగుచు నమ్ముడు వోదున్
మును నన్ను భృగువు దన్నినఁ, గనలక పరితోష[2]యుక్తిఁ గైకొంటిఁ గదే!

సీ. పొలుచు [3]నా చిత్తమందుల యభిప్రాయంబు దెలియంగలేక యుద్వృత్తు లగుచు
గణఁగి మీ యానతిఁ గడచినఁ ద ద్దోషఫలము వీరలకు సంప్రాప్త మయ్యె
మునులార! నా చిత్తమున నున్నరీతియు నిట్టిద భూమిపైఁ బుట్టి వీర
లచిరకాలమున నా యంతికంబునకును నరుదెంచునట్లుగా ననుమతింప

తే. వలయు నని య మ్ముకుందుఁడు వలుకుటయును,విని మనంబున సనకాదిమునివరేణ్యు
ల మ్మహాత్ముని మృదుల భాషామృతంబుఁ, దవిలి క్రోలియు రోషసందష్టు లగుచు.

సీ. మునివరుల్ దమ చిత్తములఁ దృప్తిఁ బొందక పంకజాతాక్షుఁడు పలికినట్టి
పరిమిత గంభీర బహుళార్థ దురవగాహములును విస్ఫుర దమృతతుల్య
మాధుర్య సుగుణ సమన్వితమ్ములు వినిర్గత శబ్దదోష నికాయములును
నైన వాక్యములకు నాత్మలఁ బరితోష మంది యి ట్లనిరి నెయ్యమున మనల

తే. నొడయఁ డిప్పుడు నందించియో! తలంప, నర్థి నిందించియో! మత్కృతైక దండ
మునకు సంకోచ మందియో!యనుచు సంశ,యాత్ము లగుచు వివేకించి యంతలోన

క. నళినాక్షుఁడు తమ దెసఁ గృప, గలిగిన భావంబు దెలిసి కౌతుక మొలయన్
బులకీకృతాంగు లై యు, త్కలికన్ హర్షించి నిటలఘటితాంజలు లై. 563

క. భగిత నిజ యోగమాయా, స్ఫురణం దనరారు నతివిభూతియు బలమున్
బరమోత్కర్షము గల యీ, శ్వరునకు ని ట్లనిరి మునులు సద్వినయమునన్.

1. నొంతు రేపునన్ (ఋ. డ.); (జింతు రెప్పుడున్ (తం. వా) 2. వృత్తి (హా. వా.)
3. నా మానసాంభోజాత భావంబు (హ)

తే. పొలుపు దీపింప నిత్యవిభూతి నాయ, కుఁడవు భగవంతుఁడవు ననఘుఁడవు నీవు
మత్కృతం బిప్డు నీ కభిమత మటంటి, వీశ! భవదీయ చారిత్ర మెఱుఁగఁ దరమె?

ఉ. దేవ గణాళి కెల్లఁ [1]బరదేవత లై తనరారునట్టి వి
ప్రావళి కాత్మనాయకుఁడ వై పెనుపొందిన నీకు నీ ధరా
దేవత లెల్ల నెన్న నధిదేవత లై రఁట యెట్టి చోద్యమో!
దేవ! సమస్త పావన! సుధీజనతావన! విశ్వ భావనా! 566

చ. కమల దళాక్ష! నీవలనఁ గల్గిన ధర్మము తావకావతా
రముల సురక్షితంబుగఁ దిరం బగు, నీశ్వర నిర్వికార త
త్త్వమునఁ దనర్చు ని న్నరయఁ దత్ఫలరూపము తత్ప్రధాన గో
ప్యము నని పల్కుచుందురు కృపామయ లోచన! పాపమోచనా! 567

చ. మహిఁ దలపోయ నెవ్వని సమగ్ర పరిగ్రహమున్ లభింప ని
స్పృహ మతు లై మునీశ్వరులు మృత్యు భయంబునఁ బాతు రట్టి స
న్మహిత వివేకశాలి! గుణమండన! నీ కిల నన్య సత్పరి
గ్రహ మది యెట్టి చోద్యము? జగత్పరిపాలన! నిత్యఖేలనా! 568

సీ. సతతంబు నర్థార్థిజన శిరోలంకార పదరేణువులు గల పద్మ [2]నేఁడు
జలజ కిం జల్కి నిష్యంద మరంద లోభాగత భ్రమర[3]నాయకుని పగిది
ధన్యజనార్పి తోదంచిత తులసికా దామంబునకు నిజధామ మగుచు
భాసిల్లు భవదీయ పాదారవిందముల్ విలసిత భక్తి[4]సేవింపుచుండఁ

తే. గమలనయన కృపావలోకనము లొలయ, [5]నర్థిఁ జూడవు భాగవతానురక్తిఁ
జేసి భవదీయమహిమంబు చిత్ర మరయ, చిర శుభాకార! యిందిరాచిత్తచోర!

మ. చిర భాగ్యోదయ! దేవ దేవ! లలిత శ్రీవత్స లక్ష్మాంగ! యీ
వర విప్రానుపదైక పుణ్యరజ మే వర్ణింప నీ మేని కా
భరణం బంటివి సర్వలోకులకు విప్రశ్రేణిమాహాత్మ్య మీ
వెఱుఁగం జెప్పుటకై ధరించితి గదా! యెన్నన్ [6]బునీ తాకృతిన్. 570

వ. అదియునుం గాక. 571

1. పర దేవతవై (క); పర దేవతయై (చ. త. జ. డ. ద. బః) 2. పద్మమనెడు (వా) 'పద్మ యొపుడు' (?) 3. నాయకి విధమున (తం) 4. సేవించుచుండి కమల (వా) 5. నర్థిఁ బొడసూపు (హ. వా.) 6. బవిత్రాకృతిన్.

సీ. ధర్మమూర్తివి జగత్కర్తవు నగు నీవు ప్రోవంగఁ దగువారిఁ బ్రోవ వేని
నవిరళ వేదోక్త మగు ధర్మమార్గ మసన్మార్గ మగుఁ గాన సత్త్వగుణ వి
శిష్టుఁడ వగుచు నీ జీవరాసుల సేమ మరసి రక్షించు నీ దైవశక్తి
చేతను ధర్మవిఘాతుల దండించు నీకు నంచిత మైన నిగమధర్మ

తే. మార్గ నాశకరంబులు మదికి నింపు, గావు విప్రులయందు సత్కరుణ మెఱసి
ఘనతఁ బలికిన వినయవాక్యములు నీకు,యుక్తమగుచుండు సతతంబు భక్తవరద!

వ. అట్లైనం బరులయెడ వినయంబులు వలికినం బ్రాభవహాని యగు నని తలంచితి
వేని. 573

తే. విశ్వమున కెల్లఁ గర్తవు విశ్వనిధివి, విశ్వసంరక్షకుండ వై వెలయు నీకుఁ
గడఁగి ప్రాభవహాని యెక్కడిది?దలఁప, వినయములు నీకు లీలలై వెలయుఁ[1]గాన.

తే. మునుల మగు మమ్ము నతిమోదమునను నీవు, సత్కరించుట [2]లెల్ల సజ్జన పరిగ్ర
హార్థ మై యుండుఁగాదె! మహాత్మ! యొకటి,విన్నవించెద మీ జయవిజయులకును.

తే. అలిగి మేము శపించిన యంతకంటెఁ, బెడిద మగు నాజ్ఞ సేయ నభీష్ట మేనిఁ
జేయు మదిగాక సమధికశ్రీ దనర్పఁ, జేసి రక్షించెదేని రక్షింపు మీశ! 576

వ. అట్లైన మాకునుం బ్రియం బగుం గావున ననపరాధులు నతినిర్మలాంతః
కరణులు నైన వీరలకు ననృతంబులు వలికితి మేని మమ్మెన్నం జిత్తంబు కొలఁది
నాజ్ఞాపింపు మని కరకమలంబులు మొగిచి కృతాంజలులై యున్న మునులం
గరుణార్ద్రదృష్టిం గనుంగొని. 577

క. అనఘుఁడు భగవంతుం డి, ట్లనియెన్ మునులార! వీర లనయము భువికిన్
జని యచట నసురయోనిన్, జనియించి మహోగ్ర లోభసంగతు లగుచున్.

క. దేవ జనావళి కుపహతిఁ, గావింపుచు నిఖిలభువన కంటకవృత్తిన్
జీవింపుచు నాయెడ సం, భావిత వైరానుబంధభావులు నగుచున్. 579

క. ఆహవ ముఖమున నను నతి, సాహసమున నెదిరి పోరి చక్ర నిశితధా
రాహతిఁ దెగి వచ్చెద రు, త్సాహ మెలర్పంగ నాదు సన్నిధి కంతన్. 580

వ. అదియునుం గాక. 581

---

1. గాక (క. బ.) 2. లెల్లను జన (క-బ)

క. నను వైరంబున నైనను, మనమునఁ దలఁచుటను నా సమక్షమున మదా
నన మీక్షింపుచు నీల్గుట, ననఘాత్మకులై వసింతు [1]రస్మజ్జగతిన్. 582

క. వినుఁ డిటమీఁద నిఁ కెన్నఁటి, కిని బుట్టువు లేదు వీరికిని మీరలు వ
ల్కిన యట్ల నాదుచిత్తము, నను దలఁతుం గాన మీ మనంబుల నింకన్. 583

ఉ. దీనికిఁ జింత దక్కుఁడు సుధీజన[2]పుంగవులార ! నావుడు
న్నా నళినాసనాత్మజు లనంతుని భావముఁ దా మెఱింగి పెం
పూనిన వేడ్కఁ దేలి తెలివొందిన చిత్తముల న్నుతించి రం
భోనిధిశాయి నార్తజన పోషణభూషణుఁ బాప శోషణున్. 584

వ. మఱియును. 585

ఉ. ఆ సనకాదు లంతఁ బులకాంకురముల్ ననలొత్త బాష్పధా
రా సుభగాక్షులై మునిశరణ్యవరేణ్యు నగణ్యు దేవతా
గ్రేసరు దివ్యమంగళశరీరముఁ జారు తదీయ ధామమున్
భాసురలీలఁ జూచి నవపద్మదళాక్షునకున్ వినమ్రులై. 586

క. తమ పలికిన భాషణములు, గమలోదరు [3]వాక్య సరణిగాఁ దలఁపుచు నె
య్యమునన్ వైష్ణవలక్ష్మిన్, బ్రమదంబునఁ బ్రస్తుతించి పరమేశ్వరుచేన్. 587

క. ఆమంత్రితులై తగ నిజ, ధామములకుఁ జనిరి వారు దడయక లక్ష్మీ
ధాముఁడు జయ విజయుల నభి, రామంబుగఁ జూచి పలికె రయ మొప్పారన్.

క. మీ రసురయోనియం దని, వారితులై జనన మంద వలసెను నేదు
ర్వార బలాఢ్యుఁడ నయ్యును, వారింపఁగ నోప విప్రవచనము లెందున్. 589

క. అదిగాన దనుజయోనిం, బదపడి జనియించి మ[4]ద్విపక్షుల రై మీ
మది నెపుడు నన్నె తలఁపుచు, వదలక నాచేతఁ జచ్చి వచ్చెద రిటకున్. 590

ఉ. పొండని యానతిచ్చి హరి ఫుల్లసరోరుహ పత్రనేత్రుఁ డా
ఖండల ముఖ్య దిగ్వర నికాయ కిరీట లసన్మణి ప్రభా
మండిత పాదపీఠుఁడు రమా రమణీమణి తోడ నేగుదే
నిండిన వేడ్క నేఁగె నిజ [5]నిర్మల మందిర పుణ్యభూమికిన్. 591

---

1. రస్మత్పదవిన్ (తం. వా.); రస్మత్పదమున్ (క-బ) 2. పుంగవులన్నఁ బ్రీతులై, యానతి(వా)
3. భాషణములుగా (వా) 4. విపక్షులు నై (హ) 5. నిర్మలపుణ్య నివాసభూమికిన్ (హ. వా.)

వ. †అంత. 592

క. నిజ తేజోహానిగ జయ, విజయులు ధరఁ గూలి రపుడు విహ్వలు రగుచున్
ద్రిజగముల సురవిమాన, వ్రజముల హాహారవంబు గ్రందుగఁ జెలఁగన్. 593

క. [1]వారలు వో దితిగర్భాగారంబున నున్న వారు గడఁగి తదీయో
దార ఘనతేజ మిపు డ ని,వారణ మీ తేజమెల్ల వమ్ముగఁ జేసెన్. 594

ఉ. ఇంతకు మూల మా హరి రమేశ్వరుఁ డర్థి నొనర్చు కార్యముల్
వింతలె ? సర్వభూత భవ వృద్ధి వినాశన హేతుభూతుఁ డా
ద్యంత వికార శూన్యుఁడు దయానిధి మీ యెడ మేలు సేయు నీ
చింత దొఱంగి వే చనుఁడు చేకుఱు మీకు మనోరథార్థముల్. 595

అధ్యాయము - ౧౭

క. అని వనజాసనుఁ డాడిన, విని తద్వృత్తాంత మెఱిఁగి విబుధులు నాకం
బున కేఁగిరి దితి నిజనా,థుని మాటలు దలఁచి యపరితోషము తోడన్. 596

—: జయ విజయులు దితిగర్భంబున హిరణ్యాక్ష హిరణ్యకశిపులుగాఁ బుట్టుట :—

తే. [2]ఇంతి తనసుతులు సురలఁ గారింతు రనుచుఁ, దలఁపుచుండఁగ నంత వత్సరశతంబు
సనఁగ నఁటమీఁదఁ గని యెఁ గశ్యపుని దేవి, యఖిల లోకైక కంటకు లైన సుతుల.

వ. అ య్యవసరంబున. 598

తే. ధరణి గంపించెఁ గులపర్వతములు వణఁకె, జలధులు గలంగెఁ దారకావళులు డుల్లె
గగన మగలెను మ్రొగ్గె దిక్కరులు దిశల, మిడుఁగుఱు లెగసెఁ బిడుగులు
పుడమిఁ [3]బడియె.

సీ. హోమానలంబుల ధూమంబు లడరెను బ్రతికూల వాయువుల్ బలసి వీచెఁ
దరువు లెల్లెడ విటతాటంబు లై కూలె గ్రహ తారకావళి కాంతి మాసె
బెరసి మొగుళ్ళు నెత్తురువాన గురిసెను మెఱుఁగులు దెసల మిర్మిట్లు గొలిపె
స్వర్భానుఁ డొగి నపర్వమున భానుసిఁ బట్టెఁ గైకొని చిమ్మ చీ కట్లు పర్వె

తే. మొనసి కుక్కలు మొఱిగెను మోరలెత్తి,పగలు నక్కలు వాపోయె ఖగము లార్త
రవము లిచ్చెను దేవతా ప్రతిమలొరగెఁ, గన్నులను నశ్రుకణములు గ్రందుకొనఁగ.

† ఈ వచనము జ. ద. లలో లేదు.

1. వారలె యాదితి (వా). 2. తన సుతులు సురల హింతు రనుచు నాత్మ (హ) 3. బొరగె (క—బ)

క. మొదవులు నెత్తురుఁ జీమునుఁ, బిదికెను గార్దభరవంబు భీషణ మయ్యెన్
మద ముడిగెఁ గరుల కటములఁ, బొదివెఁ దురంగముల వాలముల నిప్పు లొగిన్.

క. గుహలు రొద లిచ్చెఁ బాప, గ్రహ మిత్రతఁ జెంది వక్రగతులను సౌమ్య
గ్రహములు వర్తించెను దు, స్సహ తేజో దితి తనూజ సంభవ వేళన్. 602

మ. భయదప్రక్రియ నట్లు దోఁచిన మహోత్పాతంబు వీక్షించి సం
క్షయకాలం బని కాని సాధు హననోగ్ర క్రూర దేవాహితో
దయ సంక్షోభముగా నెఱుంగక సమస్త ప్రాణి[1]జాతంబు లు
ద్భయ మందెన్ సనకాది యోగిజనముల్ దక్కన్ బుధేంద్రోత్తమా! 603

వ. అట్లావిర్భవించిన యనంతరంబ. 604

మ. కులశైలాభ శరీరముల్ దనర రక్షోనాథు లత్యుగ్ర దో
ర్బల మొప్పన్ బదఘట్టనన్ ధర చలింపన్ రత్న కేయూర కుం
డల కాంచీ కట కాంగుళీయక కిరీట స్వర్ణ మంజీర ని
ర్మల కాంతుల్ [2]దులకింప నాత్మరుచిచే మందీకృతార్కాంశు లై. 605

వ. ఉన్న సమయంబునం గశ్యపుండు నిజ తనూభవులఁ జూడం దలంచి దితి మంది
రంబునకుం జనుదెంచి సుతులం గనుంగొని వారలకు నామకరణంబులు సేయం
దలంచి. 606

చ. దితి జఠరంబునందుఁ దన తేజము మున్నిడినట్టి పుత్రు న
ద్భుత చరితున్ హిరణ్యకశిపుం డను పేరఁ బ్రసూతివేళ నా
దితి మునుఁ గన్న పట్టి రవితేజునిఁ గాంచనలోచనుండు నా
హితమతిఁ బేరు వెట్టి చనియె న్నిజ నిర్మల పుణ్య భూమికిన్. 607

వ. అయ్యవసరంబున నతుల తేజోవిరాజితుం డైన హిరణ్యకశిపుండు హిరణ్య
గర్భ వరదాన గర్వంబునం దుర్వార పరిపంథి గర్వనిర్వాపణాఖర్వ భుజా విజృం
భణంబున నఖిల లోకపాలాదుల జయించి *(స్వ వశం బొనర్చి) సంతుష్టాంత
రంగుం డై *(యెందునుం దనకు మృత్యుభయంబు లేక నిర్భయుం డై) సుఖం
బున నుండె. తత్సోదరుం డైన హిరణ్యాక్షుండు ప్రతిదివసంబును జండ వేదండ
శుండాదండ మండిత భుజాదండంబున గదాదండంబు ధరియించి తను నెదిరి

---

1. జాతంబు నుద్భయ మందెన్ (తం) సంఘాతముల్ భయమందెన్ (వా) 2. దులగింప (క. చ. ట. త. జ. డ. బ.); దుళగింప (ద) * వ్రాఁత ప్రతులలో లేవు.

కదనంబు సేయం జాలిన యరి వీరునిం భూలోకంబునం గానక, దివంబునకుం దాడివెట్టి యందు సమర విముఖులైన బర్హిర్ముఖులం గనుంగొని వనజాసన వరప్రదానంబుఁ జింతించి హితులు చెలంగ నహితులు గలంగ మహితవైజయంతికాదామం బభిరామం బై వెలుంగం జరణంబుల మణి నూపురంబులు [1]మొరయ నిజ దేహద్యుతి దిక్కులం బిక్కటిలం జనుదెంచు వానిం గని భీతచిత్తులై దేవతాగణంబులు గరుడునిం గని పఱచు నురగంబులుం బోలె నిజ నివాసంబు లర్కకాంచన నివాసంబులుగ నొనర్చి యెక్కడికేనియుం జనిన. 608

ఉ. శౌర్యము వోవఁ దట్టి నిజ సాధనముల్ దిగనాడి విక్రమౌ
దార్య పరాక్రమ క్రమము [2]దవ్వుగ భీతిలి పాఱి రక్కటా!
[3]క్రౌర్యము దక్కి నాకు లని గైకొని యార్చి సుమేరు పర్వత
స్థైర్యుఁడు వార్ధిఁ జొచ్చె నతిదర్పిత భూరి భుజా విజృంభియై. 609

వ. ఇట్లు చొచ్చిన. 610

క. వరుణుని బలములు దనుజే, శ్వరు తేజముఁ దేఱి చూడఁజాలక శౌర్య
స్ఫురణము చెడి యెం దేనియుఁ, బఱచెం దజ్జలధి మధ్యభాగమునందున్. 611

క. అమరారి విపుల నిశ్వా, సములం బ్రభవించినట్టి జలనిధి కల్లో
లములను విపుల గదాదం, డమునం [4]బోనడఁచె నతి దృఢం బగు శక్తిన్. 612

చ. మఱియును న మ్మహాజలధి మధ్యమునన్ సురవైరి పెక్కువ
త్సరములు క్రీడ సల్పి రిపుసైన్యవిదారణ శౌర్య ఖేలనా
పరతఁ జరించి య వ్వరుణ పాలిత మైన లస ద్విభావరీ
పురమున కేఁగి యందుఁ బరిపూర్ణత నున్న పయోధినాథునిన్. 613

సీ. యాదోగణాధీశుఁ డగుచుఁ బాతాళ భువన పరిపాలుఁ డై తనరుచున్న
వరుణునిఁ గనుఁగొని పరిహాసి తోక్తుల ని ట్లను విశ్వమం దెన్నఁగలుగు
సకల లోకైక పాలకులలో నతిబలాధికుఁ డని జగము నుతింపఁదగిన
శూరుండ వీవు నీ పౌరుష మొప్పంగఁ గదనరంగమున న న్నెదిరి చూడు

తే. నీ భుజావిక్రమంబును బ్రాభవంబు, నణఁతు నని పల్కుటయు విని యబ్ధివిభుఁడు
పగఱ జయమును,వృద్ధియు,బలము,నాత్మ,బలముఁ దలపోసి దనుజుతో బవరమునకు.

1. మెరయ (ట. త. జ. డ. ద. బ.) 2. దప్పఁగ (హం.తం. వా) 3. కార్యముఁ దప్పి (క. చ. ద. తం. వా.) 4. బోనడిచె (త)

క. సమయము గాదని తన చి, త్తమునం గల రోషవహ్నిఁ దాలిమి యను [1]తో
యముచేఁ దగ నార్పుచు నుప, శమి తోఁకుత్తులఁ బలికె దనుజ సత్తముతోడన్. 615

చ. మనమున శాంతిఁ బూని నియమంబున సంగర ముజ్జగించి [2]యే
ననయము నున్న వాఁడ నిపు డాహవకేళిఁ జరింపరాదు నీ
ఘన భుజ విక్రమస్ఫురిత గాఢ విజృంభణముల్ జయింపఁ జా
లిన ప్రతివీరు లెవ్వరును లేరు ముకుందుఁడు దక్క [3]నెక్కడన్. 616

చ. గొనకొని య మ్మహాత్ముఁడు వికుంఠపురంబున నున్నవాఁడు దా
ననిమొనఁ బెక్కుమాఱు లభియాతుల నోలి జయించి శక్తి పెం
పున నడిసన్న వీరుఁ డని భూజనకోటి [4]నుతించు నందు వే
చను మతఁ డిచ్చు నీకు నని సర్వము దీఱెడు నంతమీఁదటన్. 617

ఉ. నిందకు నోర్చి యాజిమొన నిల్వఁగ నోపక వీఁగి పాఱు నీ
పందల [5]వెంటఁ బడ్డ మగ పంతమె ? సర్వ శరణ్యుఁ డైన గో
విందుఁడు దీర్చు నీ పని వివేకవిహీన ! చనంగ నోపుదే
నందుల కేఁగు మాతఁ డమరారులఁ బోర జయించు నిచ్చలున్. 618

వ. అదియునుం గాక. 619

క. పురుషాకృతిఁ [6]బ్రతియుగమునఁ, బురుషోత్తముఁ డవతరించి భూరి భుజా వి
స్ఫురణన్ దుష్టనిశాటుల, హరియించుచునుండు మునిగణార్చితపదుఁ డై. 620

ఉ. కావున నా విభుం దొడరి కయ్యము దయ్యము మెఱుంగఁజేసి ర
క్షోవర ! నీ భుజాబలము సొంపఱి మేదినిఁ గూలి సారమే
యావళి కాశ్రయం బగుదు వచ్చటి కిప్పుడ యేఁగుదేని నీ
చేవయు లావు నేర్పడును [7]జెప్పఁగ నేటికి మీఁదికార్యముల్. 621

---

1. తోయములన్ (హ. తం. వా.) 2. యే మనయము నున్నవారము (తం) నే మనయము ....(క. చ. ట. త. ద. బ.) 3. నిక్కడన్ (క. చ. త. జ. డ. ద. బ.) 4. నుతింపనందు (చ. ట. త. జ. బ.) 5. వెంటబెట్ట (క. చ. ట. త. జ. ద.) వెంటనంట (డ) 6. యుగయుగ మున (ద) 7. జెప్పఁగనే ంటమీఁది (చ. డ. ద. బ.)

అధ్యాయము - ౧౭

చ. అని వరుణుండు పల్కిన దురాగ్రహ మెత్తి హిరణ్యలోచనుం
డనయము మానసంబున భయం బొక యింతయు లేక సంగరా
వని నెదిరింతు [1]నేఁ డమర వర్ధను దుష్ట విమర్దనుం జనా
ర్దను ననుచుఁ వికుంఠనగర స్ఫుట సంచిత మార్గవర్తి యై. 622

క. చను నవసరమున నారద, ముని వరుఁ డెదు రేఁగుదెంచి ముదము దలిర్పన్
దనుజేంద్ర! యెందుఁ బోయెద,వని యడిగిన నారదునకు నతఁ డిట్లనియెన్. 623

చ. సరసిరుహాక్షునిం దొడరి సంగర మే నొనరించి యిందిరా
వరుని ననంతుఁ ద్రుంచి సురవైరి కులంబున కెల్ల మోదవి
స్ఫురణ ఘటింపఁ జేయుటకుఁ బూని వికుంఠ పథానువర్తి నై
యరిగెద నన్న నమ్ముని కులాగ్రణి [2]రక్కసిఱేని కిట్లనున్. 624

చ. గురుభుజుఁ డమ్మహాత్ముఁడు వికుంఠపురంబున నేఁడు లేఁడు భూ
భరము [3]వహింప నాదికిటిభావము దాల్చి రసాతలంబునం
దిరవుగ నున్నవాఁ డచటి కేఁగఁగ నోపుదువేని నేఁగు మం
దరయఁగఁ గల్గు నీకు నసురాంతకుతోడి రణం బవశ్యమున్. 625

చ. అనవుడు దానవేంద్రుఁడు హుతాశను కైవడి మండి పద్మలో
చను నెదిరించు వేడుకలు సందడిగొల్ప ననల్ప తేజుఁ డై
ఘనగదఁ గేలఁ బూని త్రిజగద్భయదాకృతిఁ దాల్చి వేల్మిడిన్
జనియె రసాతలంబునకుఁ జండభుజా బలదర్ప మేర్పడన్. 626

వ. చని జలమధ్యంబున. 627

క. దివిజారి యెదురఁ గాంచెను, నవిరళ దంష్ట్రాభిరాము నమరలలామున్
గువలయ భరణోద్దామున్, సవనమయ స్తబ్ధరోము జలదశ్యామున్. 628

వ. అ య్యవసరంబున సూకరాకారుం డైన హరియు. 629

క. వనజ రుచి సన్నిభము లగు, తన లోచనయుగళ దీప్తిఁ దనర్చ దదాలో
కనముల దనుజాధీశుని, తనుకాంతి హరింపఁ జేసెఁ దత్ క్షణమాత్రన్. 630

---

1. నే నమరవర్ధనుతో ననుచున్ రణార్థి యై చనియె వికుంఠ పుణ్య సరసస్ఫుట (జ) 2. దానవనాథు కిట్లనున్ (క. చ. బ. తం.) దానవ నేత కిట్లనున్ (వా) 3. వహింపగా పురుషభావము దాల్చి (ట) వహింప యజ్ఞ కిటి భావము దాల్చి (డ) హరింపఁగాపురుష......(క చ. త. జు. దం. బం.)

వ. మఱియు న య్యాదివరాహం బవార్య శౌర్యంబున మాఱులేని విహారంబునం జరియించు నట్టి యెడ. 631

—: హిరణ్యాక్షుండు యజ్ఞవరాహం బగు హరి నెదిరించి యుద్ధము చేయుట :—

సీ. తుద మొదళ్ళకుఁ [1]జిక్కి తునిసిపాఱఁగ మోరఁ గులశైలములఁ జిమ్ముఁ గొంతతడవు
బ్రహ్మాండభాండంబు పగిలి చిల్లులువోవఁ గొమ్ములఁ దాటించుఁ గొంతతడవు
జలధు లేడును బంకసంకులం బై యింక ఖురముల మట్టాడుఁ గొంతతడవు
నుడురాజు సూర్యుండు నొక్కమూలకుఁ బోవఁ గుఱుచ వాలముఁ ద్రిప్పు గొంతతడవు

తే. గునియుఁ గుప్పించు లంఘించు గొప్పరించు, నెగయు ధరఁ ద్రవ్వుఁ బొఱియఁగా నేపుమిగిలి
దానవేంద్రుని గుండెలు దల్లడిల్లఁ, బంది మెల్లన రణపరిస్పంది యగుచు. 632

వ. మఱియును. 633

క. కనుఁగవ నిప్పులు రాలఁగ, సునిశిత [2]దంష్ట్రాగ్రయుత వసుంధరుఁ డగుచున్
దన కెదు రేతేరఁగఁ గని, వనచర మే రీతి నిపుడు వనచర మయ్యెన్? 634

క. అని యాశ్చర్య భయంబులు, దన మనమునఁ దొంగలింప దనుజాధిపుఁ డి
ట్లనియెన్ భీకర సూకర, తను వొంది చరించు దనుజ[3]దర్పాపహుతోన్. 635

క. ఘనసూకర! మూఢాత్మక!, వనరుహసంభూతదత్త వర దానమునన్
గనిన రసాతలగత భువి, యనయంబును నా యధీనమై వర్తించున్. 636

క. గొనకొని నీ వీ ధరణిన్, గొనిపోకుము [4]విడువు కాక కొనిపోయెదవేన్
గొనియెద నీ ప్రాణముఁ గై, కొను నా వచనములు చలము గొన నేమిటికిన్.

క. మాయావి వగుచు నిప్పుడు, పాయక యీ పుడమి చోరభావముతో నీ
వీ యెడఁ [5]గొనిపోఁ జూతువె?, యాయత భుజబలముచేత నణఁపక యనుచున్.

సీ. అవిరళ యోగ మాయాబలంబునఁ జేసి యల్పపౌరుషమున నలరు నిన్ను
నర్థి సంస్థాపించి యస్మ త్సుహృ ద్భృత్య కులుల కెల్లను మోద మొలయఁ జేయఁ
జెలు వేది మద్గదా శీర్ణుఁడ వగు నిన్నుఁ గనుఁగొని దేవతాగణము లెల్ల
నిర్మూలు లై చాల నెఱి నశించెద రన్న విని యజ్ఞపోత్రి యై వెలయుచున్న

1. జెక్కుఁ దునిసి (హ) జిక్కఁ దునిసి (తం. వా. జ. డ. బ.) 2. దంష్ట్రాగ్రమున వసుంధర యొప్పన్ (ట) 3. దర్పహారునితోన్ (హ) 4. విడుము (హ. తం. వా.) 5. గొనిపోఁ జూతువె (తం. వా.) గొం, పోయెదు నాశత్రువులకు, ధీయుత మిత్రుండపోలె దెంపు తలిర్పన్ (ట. జ. ద. బ.)

తే. [1]హరి సరోజజ సురముని వరుల కెల్ల, వచ్చు దురవస్థ కాత్మలో వంత నొంది
[2]నిశిత దంష్ట్రాగ్ర లసిత యై నెగడు ధరణి, దేవితో నొప్పె నా దేవదేవుఁ డంత.

క. [3]సురరిపు వాక్యాంకుశముల, గురు కుపితస్వాంతుఁ డయ్యుఁ గోమరారె వసుం
ధరతోడ భీతి నొందిన, కరిణిం గల కరికులేంద్రుకరణిం బెలుచన్. 640

తే. నిశిత సిత దంతరోచులు నింగిఁ బర్వఁ, గంధి వెడలి భయంక రాకార లీల
నరుగు భీషణ మఖవరాహావతార, మొనరఁ దాల్చిన పద్మలోచనుని వెనుక. 641

క. కరి వెనుకఁ దగులు నక్రము, కరణిం జని దైత్యవిభుఁడు [4]గది సిట్లనియెన్
దురిత పయోనిధి తరికిన్, గిరికిన్ ఖురదళిత మేరుగిరికిన్ హరికిన్. 642

క. నిందకు రోయక లజ్జం, జెందక వంచనను రణము సేసి జయంబున్
బొందెద నని మదిఁ దలఁచుచుఁ, బందగతిన్ జాఱు బంటు పంత మె? నీకున్. 643

వ. అని యాక్షేపించిన పుండరీకాక్షుండు కోపోద్దీపిత మానసుం డై యంత. 644

క. తోయములమీఁద భూమి న, నాయాసత నిల్పి దాని కాధారముగాఁ
దోయజనాభుఁడు దన బల, మాయత మతిఁ బెట్టె సురలు హర్షము నొందన్.

తే. కుసుమముల వృష్టి బోరనఁ గురిసె నంత, విభవ మొప్పార దేవ దుందుభులు మొరసెఁ
గడఁక వీతెంచె గంధర్వ గానరవము, నందితము లయ్యె నప్సరో నర్తనములు.

వ. అయ్యవసరంబున నయ్యజ్ఞవరాహమూర్తిధరుం డైన కమలలోచనుండు గనకకుండల కేయూర గ్రైవేయ కటకాంగుళీయక భూషణరోచులు నింగిఁ బర్వ సమరసన్నద్ధుం డై. 647

చ. ఘనగదఁ గేలఁ బూని మణికాంచన నవ్య విచిత్ర వర్మ మిం
పొనరఁగఁ దాల్చి దానవనియుక్త దురుక్త నిశాతబాణముల్
దన ఘనమర్మముల్ గలఁప దానవహంత నితాంత శౌర్యుఁ డై
కనలుచు వచ్చు నద్దనుజుఁ గన్గొని [5]రోష విభీషణాకృతిన్. 648

---

1. హరి సరోభవ సురముని వరులకెల్ల (ట) హరి సరోజాతభవముఖామరుల కెల్ల (త.తం.వా.)
2. నిశిత దంష్ట్రాగ్ర కోగక వసిత ధరణి (క. బ.) తనదుదంష్ట్రాగ్ర లసితమై తనరు ధరణి (హ)
3. వరబలయుత జలచరగణ, పరిపీడాకుల విలోలభావముతో వం
దురి చాల భీతినొందిన, కరిణిం గల కరికులేంద్రు కరణిం బెలుచన్. (క.చ.ట.త.జ.ద.బ.)
4. గదిసి యిటులనున్ (తం. వా.); గదియుచు బలుకుఁ (జ) 5. రోషవిజృంభణాకృతిన్ (క)

వ. ఒప్పియు నగుచు నిట్లనియె. 649

మ. వినరా! యోరి! యమంగళాచరణ! యుద్వృత్తిన్ నను న్నీమది
న్ననయంబున్ వనగోచరం బగు మృగం బంచున్ దలం తౌర! నే
నెనయ న్వన్యమృగంబ నౌదు బలిమి న్నెంచు నీబోఁటి యీ
శునకశ్రేణి వధింతు నేఁ డనిమొనన్ సోఁకోర్చి వర్తించినన్. 650

క. బలిమి గలదేని నాతోఁ, గలనను నెదిరించి పోరఁ గడఁగుము నీ కో
ర్కులు నేఁడు దీర్తు నూరక, తలపోయ వికత్థనములు దగదు దురాత్మా! 651

చ. విను మదిగాక సంగర వివేక విశారదు లైన యట్టి స
జ్జనములు మృత్యుపాశములఁ జాల నిబద్ధులు నయ్యు నీ వలెన్
గొనకొని యాత్మసంస్తుతులకు న్మదమంద రిదేల? యీ విక
త్థనములు బంటు పంతములె? దైత్యకులాధమ! యెన్ని చూడఁగన్. 652

మ. ధృతిఁ బాతాళమునందు నీ వనెడి సందీప్తోగ్ర నిక్షేప మే
నతిదర్పంబునఁ గొందుఁ జూడు మిదె దేవారాతి! [1]న న్నెన్నె దా
గతలజ్జుం డన దాఁగియుండి రణముం గావింతు యుష్మద్గదా
వితత[2]ద్రావితుఁ డన్న న న్నెదురుమా! వే తీర్తు నీ కోరికల్. 653

ఉ. ఎన్నఁ బదాతియూథముల కెల్ల విభుండవు పోటుబంట వై
నన్ను రణోర్వి నేఁ డెదిరినన్ భవదీయ బలంబు నాయువున్
మిన్నక కొందుఁ జూడు మిదె మేరగ మేదిని పీతదైత్య మై
వన్నెకు నెక్కఁజేసెద నవార్య పరాక్రమ విక్రమంబునన్. 654

చ. నను నెదురంగఁ జాలిన ఘనంబగు శౌర్యము ధైర్యమున్ బలం
బును గలదేని నిల్వు రణభూమిని నీ హితు లైన వారికిన్
గనుఁగవ బాష్ప పూరములు గ్రమ్మఁగ మాన్పఁగ నోపుదేని చ
య్యనఁ [3]జనుదెమ్ము దానవకులాధమ! యూరక రజ్జు లేటికిన్. 655

క. నను నిట సంస్థాపించెద, నని పలికితి వంతవాఁడ వౌదువు [4]నీకు౯
నెనరైన చుట్టములఁ బొడ, గని రా యిదె యమునిపురికిఁ గాఁపుర మరుగ౯. 656

---

1. నన్నెన్నెదే (క. చ. ట. డ. ద. బ.) 2. ద్రావితు నన్ను నేఁ డెదురుమా (హ. వా.)
3. జనుపొమ్ము (హ) జనఁ బొమ్ము (తం. వా.) 4. లే నీ (చ. ద. బ.)

మ. అని యిబ్భంగి సరోరుహాక్షుఁడు హిరణ్యాక్షున్ విడంబించి ప
ల్కిన హాసోక్తుల కుల్కి రోష మద సంగీభూత చేతస్కుఁడై
కనుఁగ్రేవన్ మిణుగుర్లు చాలఁ బొడమంగాఁ గిన్కమైఁ దోఁక ద్రొ
క్కిన [1]కృష్ణోరగరాజుమాడ్కి మదిలోఁ గీడ్పాటు వాటిల్లఁగన్. 657

క. చలితేంద్రియుఁడై నిట్టూ, ర్పులు నిగిడింపుచును బొమలు ముడివడ రోషా
కుల మానసుఁడై గదఁగొని, జలజోదరు కెదురు నడచె సాహసమొప్పన్. 658

మ. గద సారించి మదాసురేంద్రుఁడు సమగ్రక్రోధుఁడై మాధవుం
గుదియన్ వ్రేసిన వ్రేటు గైకొనక రక్షోహంత శౌర్యోన్నతిన్
గదఁ గేలన్ ధరియించి దానిఁ దునుక ల్గావించినం దైత్యుఁడు
న్మదుఁడై యొండు గదన్ రమావిభుని భీమప్రక్రియన్ వ్రేసినన్. 659

చ. అది దనుఁ దాఁకకుండ [2]నసురారి గదారణ కోవిదక్రియా
స్పద కరలాఘవ క్రమము పైకొని చూపి విరోధి పేరురం
[3]బదయత వ్రేయ వాఁడు వివశాకులభావము నొంది యంతలో
మదిఁ దెలివొంది వ్రేసె రిపుమాన విమర్దను నా జనార్దనున్. 660

వ. ఇట్లు దలపడి యన్యోన్య జయకాంక్షుల నితరేతర తుంగ తరంగ తాడితంబు లగు దక్షిణోత్తర సముద్రంబుల రౌద్రంబునఁ, బరస్పర శుండాదండ ఘట్టిత మదాంధ గంధసింధుర యుగంబు చందంబున, రోష భీష ణాటోపంబులం దలపడు బెబ్బులుల గబ్బున, నతిదర్పాతిరేకంబున నెదిర్చి అంకెలువైచు మదవృష భంబుల రభసంబున, నసహ్య సింహపరాక్రమంబున, విక్రమించి పోరునెడ హిరణ్యాక్షుండు సవ్యమండల భ్రమణంబునం బరివేష్టించినం బుండరీకాక్షుండు దక్షిణమండల భ్రమణంబునం దిరిగి, విపక్షు వక్షం బశనిసంకాశం బగు గదా దండంబునం బగిల్చిన, వాఁడు దెప్పిఱి తెలివొంది దనుజ పరిపంథి ఫాలంబు నొంచిన, న మ్మేటివీరులు శోణిత సిక్తాంగులై పుష్పితాశోకంబులం బురుణింపు చుం బాయుచు డాయుచు వ్రేయుచు ఓయుచు నొండొరుల రుధిరంబు లాఘ్రాణింపుచుఁ దిరస్కార పరిహాసోక్తు లిచ్చుచుఁ బోరు సమయంబున న మ్మహా బలుల సమరంబుఁ జూచు వేడ్కఁ బద్మసంభవుండు నిఖిల మునీంద్ర సిద్ధ సాధ్య దేవగణంబులతోడం జనుదెంచి ధరిత్రీనిమిత్తం బసురతోడం బోరు యజ్ఞ వరాహున కి ట్లనియె. 661

---

1. క్రుద్ధోరగ రాజు (త. జ. డ.) 2. దనుజారి (జ.డ.ద.బ.తం.) 3. బదరఁగ (హ.తం.వా.)

ఉ. అంచిత దివ్యమూర్తి! పరమాత్మక ! యీ కలుషాత్ముఁ డైన న
క్తంచరుఁ డస్మదీయ వరగర్వమునన్ భువనంబు లెల్లఁ గా
రించు మదించు నిట్టి విపరీతచరిత్రునిఁ ద్రుంప కిట్లుపే
క్షించుట గాదు వీని బలిసేయు వసుంధరకున్ శుభం బగున్. 662

క. బాలుఁడు గరమున నుగ్ర, వ్యాళము ధరియించి యాడు వడువున రక్షః
పాలునిఁ ద్రుంపక యూరక, పాలార్చుట నీతియే ? శుభప్రద ! యింకన్. 663

వ. అదియునుం గాక. 664

మ. అనఘా ! యీ యభిజి న్ముహూర్తమున దేవారాతి మర్దింపవే !
ననయంబున్ మఱి దైత్యవేళ యగు సంధ్యాకాల మే తెంచినన్
ఘన మాయాబలశాలి యైన దనుజున్ ఖండింపఁగా రాదు కా
వున నీ వేళన ద్రుంపు సజ్జన హితప్రోద్యోగ రక్షుండ వై. 665

అధ్యాయము - ౧౯

క. అని సరసిజగర్భుఁడు వ, ల్కిన వచనము లర్థి విని నిలింపులు గుంపుల్
గొని చూడ సస్మితానన, వనజము చెలువొంద నసురవరు కభిముఖుఁ డై. 666

తే. పుండరీకాక్షుఁ డయ్యును భూరిరోష, నిరతి దీపింప నరుణాబ్జ నేత్రుఁ డగుచు
ఘన గదాదండ మెత్తి రాక్షసుని హనువు, లుగ్రగతి మొత్తె వాఁడును నోసరించె.

క. పరువడి దితిసుతుఁ డతిభీ, కర గదఁ జేబూని చిత్రగతులం బద్మో
దరు డాసి చేతిగద సా, గరమునఁ బడ నడిచె బాహు గర్వ మెలర్పన్. 669

వ. అంత. 670

తే. హరి నిరాయుధుఁ డైన సురారి సమర, ధర్మ మాత్మను దలఁచి యుద్ధంబు దక్కి
నిలిచి చూచుచు నుండెను నింగి యమర,వరుల హా! హా! రవంబుల భరిత మయ్యె.

క. సరసిజనేత్రుఁడు దనుజే, శ్వరు సంగరధర్మమునకు సమధిక శౌర్య
స్ఫురణకుఁ దన చిత్తంబునఁ, గర మాశ్చర్యంబు నొంది కడఁక దలిర్పన్. 671

మ. కుతలోద్ధర్త మనంబునం దలఁచె రక్షోరా డ్వధార్థంబుగా
దితిసంతాన కులాటవీ మహిత సందీప్త ప్రభాశుక్రమున్
సతతోద్య జ్జయశబ్ద సన్ముఖర భాస్వ చ్చక్రమున్ సంతతా
శ్రిత నిర్వక్రముఁ బాలిత ప్రకట ధాత్రీ చక్రమున్ జక్రమున్. 672

వ. అదియునుం బ్రచండ మార్తాండ మండల ప్రభాపటల చటుల విద్యోతమానంబును, పటు నట జ్వాలి కాపాస్త సమస్త [1]కుపితారాతి బలాఖర్వ దుర్వార బాహాగర్వాంధకారంబును, నసహ్యా కహ కహ నిన దాధరీకృత సాగర ఘోషంబును, సకల దేవతాగణ జేగీయమానంబును, ననంత తేజో విరాజితంబును, నిజ ప్రభాపూరిత బ్రహ్మాండ కటాహంబును నై రయంబునం జనుదెంచి, దనుజారి దక్షిణ కర సరోజం బలంకరించిన, నా శుభాంగుండు రథాంగపాణి యై దివంబున నమర గణంబులు జయజయ శబ్దంబులు వలుక నసురవిభున కెదురుగా నడచిన. 673

క. పొడగని దనుజుఁడు పెదవులఁ, దడుపుచుఁ బోలివోని బంటుతనమున బీరం
బుడుగక భీషణ గదఁ గొని, యడిచెఁ మఖమయ వరాహు నమితోత్సాహున్. 674

క. త్రిదశారి దన్ను వ్రేసిన, గదఁ బదమునఁ బోవఁ దన్నెఁ గమలాక్షుఁడు పెం
పొదవఁగ మనమున మోదము, గదురఁగ లేనవ్వు వదనకమలముఁ [2]బొదువన్.

వ. ఇవ్విధంబున గద వోఁదన్ని యసురవిభుతో ని ట్లనియె. 676

చ. ఘనగదఁ గేలఁబూని భుజగర్వ మెలర్పఁగ నన్ను సంగరా
వని నెదిరింతు రార! యనివారణ దైత్య కులేశ్వ రాధమా!
యనవుడు వాఁడు [3]నుబ్బి గద నంబుజనాభుని వ్రేసె వ్రేసినం
దనుజవిరోధి వట్టికొనెఁ దార్క్ష్యుఁ డహీంద్రునిఁ బట్టు కైవడిన్. 677

క. దితిజుఁడు తన బల మప్రతి, హత తేజుం డగు సరోరుహాక్షుని శౌర్యో
న్నతి మీఁదఁ బెట్టకుండుట, మతి నెఱిఁగియు బెనఁగె దురభిమానము పేర్మిన్.

వ. అంత. 679

సీ. కాలానల జ్వల జ్జ్వాలా విలోల కరాళ మై పెనుపొందు శూలమంది
సురవైరి యజ్ఞసూకర రూపధరుఁ డైన వనజనాభుని మీఁద వైవ నదియు
స ద్ద్విజోత్తము మీఁదఁ జపలతఁ గావించు నభిచార [4]కర్మంబు నట్లు బెండు
పడి వరతేఁ గని పద్మోదరుఁడు దానిఁ జక్రధారాహతిఁ జండవిక్ర

తే. మమున నడుమన ఖండించె నమరభర్త, మహిత దంభోళిచే గరుత్మంతు పక్ష
మతిరయంబునఁ ద్రుంచిన గతిఁ దెలంగి, సురలు మోదింప నసురులు సొంపుడింప

వ. అయ్యవసరంబున నయ్యసుర దన శూలంబు చక్రంబుచేత నిహతం బగుటం గని.

---

1. కుటిలారాతి (ట. తం.) 2. ద్రోవన్ (హ): ద్రోవన్ (ద); బొదవన్ (వా)
3. నవ్వి (ట. త.) 4. హోమంబు (చ. ట. త. జ. డ. ద.)

క. దితిజుఁడు రోషోద్ధతుఁ డై, యతినిష్ఠుర ముష్టిఁ బొడిచె హరి నా లోకో
న్నతుఁ డొప్పె గుసుమమాలా, హతి దిగ్గజరాజుఁ బోలి యతి దర్పితుఁడై. 682

మ. హరిమీఁదన్ దితిసంభవుండు ఘన మాయాకోట్లు పుట్టించినన్
ధరణీచక్రము ఘూరి పాంసుపటల ధ్వాంతంబునం గప్పె భీ
కర పాషాణ పురీష మూత్ర ఘనదుర్గంధాస్థి రక్తావళుల్
గురిసెన్ మేఘము లభ్రవీథిని మహా క్షోభక్రియా లోల మై. 683

వ. మఱియును. 684

చ. తవిలి విముక్త కేశపరిధానము లుగ్రకరాళ దంతతా
లువులును రక్తలోచనములుం గల భూత పిశాచ ఢాకినీ
నివహము లంతరిక్షమున నిల్చి నిజాయుధపాణు లై మహా
రవముగ యక్ష దైత్య చతురంగ బలంబులఁ గూడి తోఁచినన్. 685

వ. అంత. 686

క. త్రిసవన పాదుం డగు నా, బిసరుహ నేత్రుండు లోక భీకరముగ నా
యసురాధిపు మాయా విని, రసనకరం బైన శస్త్రరాజముఁ బనిచెన్. 687

క. ఆ చక్రభాను దీప్తి ధ, గా చక్రమునందు నిండి రయమున నమ్మా
యాచక్రము నణఁగించెను, నీచక్రముఁ బైన యామినీచరు నెదురన్. 688

వ. అంత నిక్కడ. 689

క. దితి తనవిభు వాక్యంబుల, గతి తప్పద యనుచుఁ దలఁపఁగాఁ జన్నుల శో
ణితధార లొలికె రక్షః, పతి యగు కనకాక్షు పతనభావము దోఁపన్. 690

వ. అ య్యవసరంబున నసురవిభుండు తన చేసిన మాయాశతంబులు గృతఘ్నునకుం గావించిన యుపకారంబులుం బోలె హరిమీఁదఁ బనిసేయక విఫలంబు లైనం బొలివోని బంటుతనంబునం బుండరీకాక్షుఁ జేరం జనుదెంచి బాహుయుగళంబు సాచి [1]పూఁచి పొడిచి రక్షోవైరి వక్షంబుఁ బీడించిన న య్యధోక్షజుండు తప్పించుకొని తలంగినఁ జెలంగి దైత్యుండు నిష్ఠురం బగు ముష్టిం బొడిచిన నసురాంతకుండు మిసిమింతుఁడు గాక రోషభీషణాకారంబున వాసవుండు వృత్రాసురుం దెగటార్చిన చందంబున వజ్రివజ్రసన్నిభం బగు నఱచేతం గఱకు టసుర కటతటంబు చటులగతి వ్రేసిన, నా హిరణ్యాక్షుండు దిర్దిరం దిరిగి యుదస్త లోచనుం డై సోలి యెట్టకేలకు నెదుర నిలువంబడె నంత. 691

1. యూఁచి (హ)

క. దిటచెడి లోఁబడె దైత్యుఁడు, నటికిన్ దంష్ట్రావిభిన్న శత్రుమహోర
స్తటికిన్ ఖర ఖుర పుటికిన్, [1]గటితట హత కమలజాండ ఘటికిన్ గిటికిన్. 692

వ. ఇట్లు లోఁబడిన. 693

మ. దివి నింద్రాదులు సంతసింప [2]హరి మొత్తెం గర్ణమూలంబునన్
బవిసంకాశ కఠోర హస్తమున శుంభల్లీలమై [3]దాన దా
నవలోకేశుఁడు రక్తనేత్రుఁ డగుచున్ దైన్యంబు వాటిల్లఁగా
భువిమీఁదన్ [4]వడిఁ గూలె మారుత హతోన్మూలావనీ జాకృతిన్. 694

క. బుడబుడ నెత్తురు గ్రక్కుచు, వెడరూపము దాల్చి గ్రుడ్లు వెలి కుఱుక నిలం
బడి పండ్లు గీటుకొనుచుఁ, విడిచెం బ్రాణములు దైత్యవీరుం డంతన్. 695

తే. పడిన దనుజేశ్వరునిఁ జూచి పద్మసంభ, వాది దివిజులు వెఱఁగంది రాత్మలందు
నితఁడు వొందుట యెట్లొకో! యీ యవస్థ, నని తలంచుచు మఱియు నిట్ల
నిరి [5]వెసను. 696

మ. వర యోగీంద్రులు యోగమార్గముల నెవ్వానిన్ మనోవీథి సు
స్థిరతన్ లింగశరీర భంగమునకై చింతింతు రా పంకజో
దరు పాదాబ్జహతిఁ దన్ముఖాంబురుహమున్ దర్శింపుచున్ జచ్చె [6]దు
ర్భరితోత్తంసుని దైత్యవల్లభుని సౌభాగ్యంబు దా నెట్టిదో! 697

చ. సమమతి వీరు దైత్యకులశాసను పారిషదుల్ మునీంద్ర శా
పమున నికృష్ట జన్మమునఁ బైకొని పుట్టియు నేఁడు విష్ణుచే
సమయుటఁజేసి మీఁద నగు జన్మమునన్ జలజాక్షు నిత్య వా
సమున వసింతు రెన్నఁటికిఁ జావునుఁ బుట్టువు లేదు వీరికిన్. 698

క. అని వెఱఁగు నొంది [7]పావన, తను వొందినయట్టి వికచతామరసాక్షున్
[8]ముని యోగజన త్రిదశా, వన దక్షున్ దనుజ కరటివర హర్యక్షున్. 699

వ. కనుంగొని. 700

చ. వనజదళాక్ష! యీ జగతి వారల మర్మము నీ వెఱింగి యీ
సునఁ [9]బగఁ బట్టు నీ దివిజ సూదనుఁ జంపితి గాన నింక శో
భన మగు నంచు హస్తములు ఫాలములం గదియించి యందఱున్
వినమితులై నుతించిరి వివేకవిశాలునిఁ బుణ్యశీలునిన్. 701

1. కటతట (ద) 2. హరి యుద్రేకం బనేకంబుగా (చ) 3. త్రేయ (క. చ.) 4. బడిసోలె (ప. హ.) 5. వరున (తం. వా.) 6. నిర్భరితోదాత్తుఁడు (క. బ.) 7. త్రినవన (క. చ. జ.) 8. అనిమిషముని యోగిజనావన (క. చ. తం.) 9. వగబెట్టు (జ)

వ. అంత. 702

చ. నవనవరాహమూర్తి సురశాత్రవుఁ ద్రుంచినమీఁద భారతీ
ధవ ముఖ దేవతామునికదంబము దన్ను నుతించునట్టి సం
స్తవమున కాత్మలోనఁ బ్రమదంబును బొంది సమగ్ర మంగళో
త్సవము దలిర్ప నందఱఁ బ్రసాద విలోకన మొప్పఁ జూచుచున్. 703

చ. అరిగె వికుంఠధామమున క మ్మహితోత్సవ సూచకంబుగా
మొరసె సుపర్వదుందుభు లమోఘము లై ధరణీతలంబునన్
గురిసెఁ బ్రసూనవృష్టి శిఖికుండము లెల్లెడఁ దేజరిల్లె భా
స్కర శశి మండలంబులు నిజద్యుతితో వెలుఁగొందె న త్తఱిన్. 704

క. అని యీ పుణ్యచరిత్రము, వనరుహ సంభవుఁడు త్రిదివ వాసులకుం జె
ప్పిన యది మైత్రేయుఁడు విదు, రున కెఱిఁగించిన విధంబు రూఢము గాఁగన్.

క. శుకయోగి పరీక్షిత్తున, కకుటిలమతి నెఱుఁగఁ జెప్పె నని సూతుఁడు శౌ
నక ముఖ్యు లైన మునివరు, లకుఁ దెలియఁగఁ జెప్పె మఱియు లాలన మొప్పన్.

వ. ఇవ్విధంబున మైత్రేయుండు సెప్పిన విని విదురుండు సంతసిల్లె నని. 707

క. అనఘం బగు నీ చరితము, వినినఁ బఠించిన లభించు విశ్రుతకీర్తుల్
వనజోదరు పదభక్తియు, మునుకొని యిహ పర సుసౌఖ్యములు జనములకున్. 708

అధ్యాయము – ౨౦

వ. అని చెప్పి వెండియు సూతుండు మహర్షుల కిట్లనియె. పరీక్షి న్నరేంద్రుఁడు శుకయోగీంద్రుం గనుంగొని మునీంద్రా! హిరణ్యాక్ష వధానంతరంబునవసుంధరసమస్థితిం బొందిన విధంబును, స్వాయంభువ మనువు తిర్యగ్జాతి జంతు సృష్టినిమిత్తంబు లైన మార్గంబు లెన్ని సృజియించె? మహాభాగవతోత్తముం డైన విదురుండు కృష్ణునకు నపకారంబు దలంచిన పాపవర్తను లగు ధృతరాష్ట్ర పుత్రులం బాసి జనకుం డగు కృష్ణద్వైపాయనునకు సముం డగుచుఁ దన మనో వా క్కాయ కర్మంబులు గృష్ణునందు చేర్చి భాగవత జనోపాసకుం డై పుణ్యతీర్థ సేవా సమాలబ్ధ యశో విగతకల్మషుం డగుచు మైత్రేయ మహాముని నేమి ప్రశ్నల నడిగె? నవి యెల్లం దెలియ నాన తిమ్మనిన రాజేంద్రునకు శుకయోగీంద్రుం డిట్లనియె. 709

—: చతుర్ముఖుం డొనర్చు యజ్ఞాది దేవతాగణ సృష్టిం దెలుపుట :—

సీ. విమలాత్ముం డైన యవ్విదురుండు మైత్రేయ మునివరుం జూచి యిట్లనియెం బ్రీతిం
జతురాత్మ! సకల ప్రజాపతి యై నట్టి జలజగర్భుండు ప్రజాసర్గమందు
మును ప్రజాపతులను బుట్టించి వెండియుం జిత్తమం దేమి సృజింపం దలంచె
మును సృజించిన యట్టి [1]మును ల మ్మరీచ్యాదు లబ్జజు నాదేశ మాత్మ నిలిపి

తే. యర్థి నెట్లు సృజించిరి, యఖిల జగము, మెఱసి మఱి వారు భార్యాసమేతు లగుచు
నేమి సృజియించి రదిగాక కామినులను, బాసి యేమిసృజించి, రా భద్రయశులు.

క. అందఱుం దమలో నై క్యముం, జెందినచో నేమి దగ సృజించిరి? కరుణా
కందళిత హృదయ! యిన్నియుం,బొందుగ [2]నెఱిగింపుమయ్య! బుధనుత! నాకున్.

సీ. అనిన మునీంద్రుం డిట్లనియె జీవాదృష్ట[3]పరుండు మాయాయుక్త పురుషవరుండు
గాలాత్మకుండు నను కారణంబున నిర్వికారు డై నట్టి జగన్నివాసుం
[4]డాది జాతక్షోభుం డయ్యె న మ్మేటి వలనను గుణత్రయంబును జనించె
నా గుణత్రయమునం దయ్యె మహత్తత్త్వ మది రజోగుణ హేతు వైన దాని

తే. యం దహంకార మొగిం ద్రిగుణాత్మకమునం, బొడమె మఱి దానివలనం బ్రభూతమయ్యెం
బంచతన్మాత్ర లందు సంభవము నొందె, భూతపంచక మీ సృష్టిహేతు వగుచు. 712

వ. అవియును దమలోనం బ్రత్యేకంబుగ భువన నిర్మాణకర్మంబునకు సమర్థంబులు
గాక యన్నింటి సంఘాతంబునం బాంచభౌతికం బైన హిరణ్మయాండంబు సృజి
యించె. అదియును జలాంతర్వర్తి యై వృద్ధిం బొందుచుండె నందు. 713

సీ. నారాయణాఖ్య నున్నతి నొప్పు బ్రహ్మాంబు సాహస్ర దివ్యవర్షంబు లోలి
వసియించి యుండె నా వాసుదేవుని నాభియందు సహస్ర సూర్యప్రదీప్తిం
దనరుచు సకల జీవనికాయయుత మగు పంకజాతంబు సంభవము నొందెం
[5]బొగడొంద నందులో భగవ దధిష్ఠితుం డగు స్వరాట్టగు చతురాననుండు

తే. జననమొందెను దత్పద్మసంభవుండు, [6]నామ రూప గుణాది సంజ్ఞాసమేతుం
డగుచు నిర్మాణ మొనరించె నఖిలజగము, వనజజుండు నిజచ్ఛాయవలన మఱియు.

---

1. ఘనులు (చ.ట.త.జ.డ.ద.) 2. నెరుగింపవయ్య (చ.ట.డ.బ.) 3. వరుడు (క.చ. ట. డ.)
4. డా దితిజాక్షోభుడైన య మ్మేటి (చ) 5. పొగడొందు (క. చ. ట. త. బ); వరంగంగ నందులో (హ.తం.వా.) 6. నామధేయాభిరూప (క. చ. త. జ. డ, బ.); నామధేయాదిరూప (ట. ద.)

సీ. తామిస్రమును నంధతామిస్రమును దమంబును మోహమును మహామోహనంబు
నను పంచమోహ రూపాత్మక మైన యవిద్యఁ బుట్టించి [1]యా వేధ తనకు
నది తమోమయ దేహ మని [2]మది రోసి తత్తనువు విసర్జించె ధాతృ ముక్త
[3]దేహంబు సతత క్షు త్తృష్ణల కావాసమును రాత్రిమయము న య్యెను దలంప

తే. నందులో యక్ష రక్షస్సు లన జనింప, వారి కప్పుడు క్షు త్తృషల్ వఱలఁ గొంద
ఱా చతుర్ముఖు భక్షింత మనిరి కొంద, [4]ఱతని రక్షింప వలదనియాడి రంత. 715

వ. ఇట్లు పలుకుచు నతని భక్షించువార లై ధాతసన్నిధికిఁ జనిన నతండు భయ విహ్వలుం డై యేను మీ జనకుండ. మీరలు మత్పుత్రులరు. నన్ను హింసింపకుం డనుచు "మా మా జక్షత రక్షత"యను శబ్దంబులు వలుకం ద న్నిమిత్తంబున వారలకుం గ్రమంబున యక్ష రక్షో నామంబులు ప్రకటంబులయ్యె. వెండియుం బ్రభా విభాసితం బైన యొక్క కాయంబు ధరియించి సత్త్వగుణ గరిష్ఠులు ప్రభావంతులునగు దేవతల ముఖ్యు లగు నట్లు సృజియించి తత్ప్రభామయ గాత్ర విసర్జనంబు చేసె. అది యహోరూపం బై దేవతావళికి నాశ్రయం బయ్యె. మఱియు జఘనంబువలన నతిలోలుపు లైన యసురులం బుట్టింప, వార లతి కాముకు లగుటం జేసి య య్యజునిం జేరి మిథునకర్మం బపేక్షించిన, విరించి నగుచు నిర్లజ్జు లైన యసురులు దన వెంట నంటి తగులం బఱచి, ప్రపన్నార్తి హరుండు, భక్తజనానురూప సందర్శనుండు నైన నారాయణుం జేరి, తత్పాదంబు లకుం బ్రణమిల్లి యి ట్లనియె. 716

క. రక్షింపుము రక్షింపు ము, పేక్షింపక వినుత నిఖిల బృందారక ! వి
శ్వ క్షేమంకర ! విను మిటు, దక్షత నీ యాజ్ఞ నేను దల నిడి వరుస౯. 717

తే. ఈ ప్రజాసృష్టి కల్పనం బేనొనర్ప, నందుఁ బాపాత్ము లైన యీ యసుర లిపుడు
నను రమింపఁగ డాయవచ్చినఁ గలంగి, యిటకు వచ్చితి ననుఁ గావు మిద్ధచరిత!

వ. అదియునుం గాక లోకంబువారలకుం గ్లేశంబు లొనరింపం గ్లేశంబునం బొందిన వారల క్లేశంబు లపనయింపను నీవ కాక (యితరులు గలరే) అని స్తుతియించినఁ బద్మజు కార్పణ్యం బెఱుంగ నవధరించి వివిక్తాధ్యాత్మ దర్శనుం డగుచు, కమల సంభవ ! భవ ద్ఘోర తనుత్యాగంబు సేయు మని యానతిచ్చిన నతండు నట్ల చేసె. అదియును. 719

1. యవ్వేళఁ దనకు (హ. వా.) 2. ధాత (హ. వా.) 3. మూర్తియు క్షుత్తృ ట్సముద్భవం బగు రాత్రిమయ మయ్యె నప్పుడు మఱి దలంప (హ) 4. అతని రక్షింపుఁడని తగనాడిరంత (హ); అతని రక్షింత మని తగనాడి రంత (తం. వా.)

సీ. నవ్య కాంచన రణ న్మణినూపు రారావ విలసిత పాదార విందయుగళ
కాంచీకలాప సంకలిత దుకూలవస్త్ర స్ఫార పులిన నితంబబింబ
రాజి తాన్యోన్య కర్కశ పీన కరికుంభ పృథు కుచభార కంపిత వలగ్న
మదిరా రసాస్వాద మద విఘూర్ణిత చారు సిత నవవికచ రాజీవనయన

తే. యపర పక్షాష్టమీ శశాంకాభ నిటల, మదవ దళికుల రుచిరోపమాన చికుర
లలిత చంపక కుసుమ విలాస నాస, హాస లీలావలోకన యబ్జపాణి. 720

క. అనఁదగి సంధ్యారూపం, బున లలనారత్న మపుడు పుట్టిన దానిన్
గనుఁగొని దానవు లుపగూ, హన మొగిఁ గావించి పలికి రందఱుఁ దమలోన్.

క. ఈ సౌకుమార్య మీ వయ, సీ సౌందర్య క్రమంబు నీ ధైర్యంబు
[1]న్నీ సౌభాగ్య విశేషము, నే సతులకుఁ గలదు! చూడ నిది చిత్ర మగున్. 722

చ. అని వెఱఁగంది య ద్దనుజు లందఱు నిట్లని రీ తలోదరిం
గని మన మంతనుండియును గాముకవృత్తిఁ జరింపుచుండఁగా
మనయెడ దీని చిత్తమున మక్కువ లేమికి నేమి హేతువో?
యని బహుభంగులం బలికి రా ప్రమదాకృతి యైన సంధ్యతోన్. 723

క. ఓ కదళీ స్తంభోరువ! యే కుల? మే జాడదాన? వెవ్వరి సుత? వి
ల్లోకాంతంబున నిచ్చట, నే కారణమునఁ జరించె? దెఱిఁగింపు తగన్. 724

క. భవదీయ చారురూప, ద్రవిణ [2]లస త్పణ్యాభూమిఁ దగు మోహమునన్
దవిలిన దుర్భగు లగు మము, గవయవు పుష్పాస్త్రబాధ ఘనమయ్యెఁ గదే! 725

వ. [3]అని యంత. 726

సీ. గురు కుచభార సంకుచి తావలగ్నంబు దనరారు నాకాశతలము గాఁగ
లలిత పల్లవ పాణితలమునఁ జెన్నొందు చెండు [4]పత త్పతంగుండు గాఁగ
సలలిత నీల పేశల పృథు ధమ్మిల్లబంధంబు ఘన తమఃపటలి గాఁగఁ
బ్రవిమలతర కాంత భావ విలోకన జాలంబు తారకా సమితి గాఁగఁ

తే. గడఁగి మైపూఁత సాంధ్యరాగంబు గాఁగ, నంగనాకృతి నొప్పు సంధ్యావధూటిఁ
గదిసి [5]మనముల మోహంబు గడలుకొనఁగ, నసుర లందఱుఁ గూడి యిట్లనిరి
మఱియు. 727

---

1. నీ సుగుణగణ విశేషము (డ) 2. లసత్పుణ్యాభూమి (హా. తం. వా.) 3. మఱియుఁ దదీయ సౌందర్యం బుగ్గడింప నలవి గాక చింతింపుచు (హా) 4. లసత్పతంగుండు గాఁగ(డ) 5. ఘనమగు (త)

క. వెలయఁగఁ బద్మం బేక, స్థలముననే యొప్పుఁ గాని [1]త్వ త్పదపద్మం
బిల బహుగతుల ననేక, స్థలములఁ దనరారుఁ గాదె! తరుణాబ్జముఖీ! 728

క. అని దనుజులు దమ మనముల, ననురాగము లుప్పతిల్ల నందఱు నా సం
ధ్యను బట్టికొనిరి వనజా, సనుఁ డప్పుడు హృదయమందు సంతస మందెన్. 729

క. సరసిజభవుఁ డయ్యెడఁ [2]దనుఁ, గర మాఘ్రాణింప నపుడు గంధర్వులు న
ప్సరసలు వుట్టిరి ధాతయుఁ, బరువడి నాత్మీయ తనువుఁ బాసిన నదియున్. 730

వ. చంద్రికారూపం బైనఁ దద్గాత్రంబు విశ్వావసు పురోగము లగు గంధర్వాప్సరోగణంబులు గైకొనిరి. వెండియుం గమలగర్భుండు తంద్రోన్మాద నిద్రారూపంబు లయిన శరీరంబులఁ దాల్చి పిశాచ గుహ్యక సిద్ధ భూతగణంబులం బుట్టించిన, వారలు దిగంబరులు ముక్తకేశులు నై నం జూచి, ధాత లోచనంబులు ముకుళించి త ద్గాత్రంబు విసర్జనంబు గావించిన నది వారలు గైకొనిరి వెండియు నజుండు దన్ను [3]నన్నవంతునింగాఁ జింతించి యదృశ్యదేహుం డగుచుఁ బితృ సాధ్యగణంబులం బుట్టించిన, వారలు దమ్ముం బుట్టించిన యదృశ్య శరీరంబునకుం గార్యం బగు దేవభావంబు గైకొనినం, ద త్కారణంబునం బితృ సాధ్యగణంబుల నుద్దేశించి శ్రాద్ధంబుల హవ్యకవ్యంబు లాచరింతురు. మఱియును. 731

సీ. సజ్జనస్తుత! విను చతురతఁ బంకజాసనుఁడు దిరోధానశక్తివలన
[4]నలి సిద్ధ విద్యాధరుల నోలిఁ బుట్టించి తవిలి వారికిఁ దిరోధాన నామ
ధేయ మైనట్టి యా దేహంబు నిచ్చెను వెండియు భారతీవిభుఁడు దనకుఁ
బ్రతిబింబ మగు శరీరమునఁ గిన్నరులఁ గింపురుషులఁ బుట్టింపఁ బూని వారు
తే. ధాతృ ప్రతిబింబ దేహముల్ దాల్చి వరుస, నిద్ద ఱిద్దఱు గవగూడి యింపులొదవ
బ్రహ్మపరమైన గీతముల్ పాడుచుండి, రంత పంకజసంభవుఁ డాత్మలోన. 732

క. తనసృష్టి వృద్ధిలేమికిఁ, గనలుచు [5]శయనించి చింతఁ గరచరణాదుల్
గొనకొని కదలింపఁగ రా, లిన రోమము లుగ్ర కుండలివ్రజ మయ్యెన్. 733

క. వనజజుఁడు దన్నుఁ గృతకృ, త్యునిఁగా భావించి యాత్మఁ దుష్టి వహింపన్
మనమున నిఖిలజగ త్పా, వను లగు [6]మనులం ద్రిలోకవరుల సృజించెన్. 734

---

1. త్వన్ముఖ (హ) 2. దనకర (క. బ.) 3. ననంతునిగా (క. చ. ట. జ. డ. ద. బ.)
4. నరసిద్ధ విబుధ కిన్నరులను బుట్టించి (హ. తం. వా.) 5. నిజ తనువు దలచి (ట. ద. జ. ద.)
6. బ్రహ్మణ్య ముఖ్యవరుల (క. చ. త. జ. డ. ద.)

సీ. పుట్టించి వారికిఁ బురుషరూపం బైన తనదేహ మిచ్చినఁ దగిలి వారిఁ
గనుఁగొని మున్ను పుట్టినవారు గూడి యా వనజ సంభవున కిట్లనిరి దేవ!
యఖిల జగత్స్రష్ట వైన నీ చేతఁ గావింపంగఁబడిన యీ వితత సుకృత
[1]మాశ్చర్యకరము యజ్ఞాది క్రియాకాండ మీ మనుసర్గమం దీడ్యమయ్యెఁ

తే. ద ద్ధవిర్భాగములు మాకుఁ దవిలి జిహ్వ, లందు నాస్వాదనములు సేయంగఁగలిగె
ననుచు మనముల హర్షంబు లతిశయిల్ల, వినుతి సేసిరి భారతీ విభుఁడు మఱియు.

వ. వర తపో విద్యా యోగ సమాధియుక్తుం డగుచు ఋషి వేష ధరుండును హృషీ
కాత్ముండును నై ఋషిగణంబులం బుట్టించి సమాధి యోగైశ్వర్య తపో విద్యా
విరక్తియుక్తం బగు నాత్మీయ శరీరాంశంబు వారికిం గ్రమంబున నొక్కొక్కనికి
నిచ్చె. అని మైత్రేయుండు సెప్పిన విని విదురుండు పరమానందంబును బొంది
గోవింద చరణారవిందంబులు మనంబునం దలంచి వెండియు మైత్రేయునిం
జూచి యిట్లనియె. 736

అధ్యాయము - ౨౧

సీ. [2]వరగుణ! స్వాయంభువ మను వంశం బిలఁ బరమ సమ్మతము దప్పదు తలంపఁ
గొనకొని త ద్వంశమున మిథునక్రియఁజేసి ప్రజావృద్ధిఁ జెప్పి తీవు
నదియునుఁ గాక స్వాయంభువ మనువుకుఁ బూని ప్రియవ్ర తోత్తానపాదు
లను నందనులు గల రంటివి వారు సప్తద్వీపవతి యైన ధాత్రి నెల్ల

తే. ధర్మమార్గంబు లేమియుఁ దప్పకుండ, ననఘు లై యెట్లు పాలించిరయ్య! వారి
చరిత మెల్లను సత్కృపా నిరత మతిని, నెఱుఁగ వినుపింపు నాకు మునీంద్రచంద్ర!

వ. అదియునుం గాక త న్మనుపుత్త్రియు యోగలక్షణ సమేతయు నగు దేవహూతి
యను కన్యకా రత్నంబును స్వాయంభువుండు కర్దమునకు నే విధంబునం బెండ్లి
చేసె? ఆ దేవహూతియందు మహాయోగి యైన కర్దముండు ప్రజల
నేలాగునం బుట్టించె? అదియునుం గాక కర్దముండు రుచి యను కన్యకను దక్ష
ప్రజాపతికి నిచ్చె నని చెప్పితివి. ఆ రుచియందు న మ్మహాత్ముం డీ సృష్టి
యేలాగునం బుట్టించె? అవి యన్నియుం దెలియ నానతీయ వలయు నని
యడిగిన విదురునకు మైత్రేయుం డిట్లనియె. 738

1. ఆశ్చర్యకరము య్యె నందు యజ్ఞాది క్రి, యాకాండ మిదె నిశ్చయంబు నొందె (క.చ.ట.త.) నిశ్చయంబు నొందె (జ. డ. ద. బ.) 2. మునినాథ! స్వాయంభువ మనువను వంశంబు (చ. ట. జ.)

—: కర్దముఁడు భగవ దనుజ్ఞ వడసి దేవహూతినిఁ బెండ్లియాడుట :—

క. విను మనఘ ! కృతయుగంబున, ముని నాథుం డైన కర్దముఁడు ప్రజల సృజిం
పను వనజ సంభవునిచే, త నియుక్తుం డగుచు మది ముదము సంధిల్లన్. 739

తే. ధీరగుణుఁడు సరస్వతీ తీరమందుఁ, దవిలి పదివేలు దివ్య వత్సరము లోలిఁ
దపము సేయుచు నొకనాఁడు జపసమాధి, నుండి యేకాగ్రచిత్తుఁడై నిండువేడ్క

క. వరదుఁ బ్రసన్ను మనోరథ, వరదానసుశీలు నమరవంద్యు రమేశున్
[1]దురితవిదూరు సుదర్శన, కరుఁ బూజించిన నతండు [2]గరుణాకరుఁ డై. 741

వ. అంతరిక్షంబునం బ్రత్యక్షం బైన. 742

సీ. తరణి సుధాకర [3]కిరణ సమంచిత సరసీరుహోత్పల స్రగ్విలాసుఁ
గంకణ నూపుర గ్రైవేయ ముద్రికా హార కుండల కిరీ టాభిరాముఁ
గమనీయ సాగర కన్యకా కౌస్తుభ మణిభూష ణోద్భాసమాన వక్షు
సలలిత దరహాస చంద్రికా ధవళిత చారుదర్పణ విరాజ త్కపోలు

తే. శంఖ చక్ర గదా పద్మ [4]చారుహస్తు, నళికు లాలక రుచి భాస్వ దళిక ఫలకుఁ
బీత కౌశేయ వాసుఁ గృపా తరంగి, త స్మితేక్షణుఁ బంకజోదరుని హరిని. 743

వ. మఱియు శబ్దబ్రహ్మ శరీరవంతుండు, సదాత్మకుండు, జ్ఞానైక వేద్యుండు, వైనతేయాంస విన్యస్త చరణారవిందుండు నైన గోవిందుం గనుంగొని సంజాత హర్షలహరీ పరవశుండు, లబ్ధమనోరథుండు నగుచు సాష్టాంగ దండప్రణామంబు లాచరించి త దనంతరంబ. 744

క. ముకుళిత కరకమలుం డై, యకుటిల సద్భక్తిఁ బరవశాత్మకుఁ డగుచున్
వికచాంభోరుహ లోచను, నకు ని ట్లనియెం ద దాననముఁ గనుఁగొనుచున్.

సీ. అజ్ఞాత ! సకలభూ తాంతరాత్ముఁడ వనఁ దనరుచుండెడి [4]నీదు దర్శనంబు
దలకొని సుకృత సత్ఫల భరితంబు లైనట్టి యనేక జన్మానుసరణిఁ
బ్రకట యోగక్రియాభ్యాస నిరూఢు లైనట్టి యోగీశ్వరు [6]లాత్మఁ గోరి
యెంతురు యోగీశ్వరేశ్వర ! యే భవత్పాదార[7]విందముల్ పరఁగ నిపుడు

---

1. దురిత విదూరునిఁ గరుణా, కరు (క-బ) 2. కరుణా పరుఁడై (క. బ.) 3. కిరణోదరాంచిత (హ) 4. శార్ఙ్గ హస్తు (త) 5. భవద్దర్శనంబు (క. బ. తం.) 6. లాత్మ నిళ్చ, యింతురు (క. చ. ట. త. డ. బ.) లాత్మ నిచ్ఛయింతురు (ద) 7. సందర్శనంబు (క. చ. బ.)

తే. గంటి భవవార్ధి గడవంగఁ గంటి మంటిఁ, గడఁగి నా లోచనంబుల కలిమి నేఁడు
దవిలి సఫలత నొందె మాధవ ! ముకుంద !, చిర దయాకార ! నిత్య లక్ష్మీవిహార !

వ. అదియునుం గాక దేవా ! భవదీయ మాయా విమోహితు లై హృతమేధస్కు లై సంసార పారావారోత్తారకంబు లైన భవదీయ పాదారవిందంబులు దుచ్ఛవృత్తి కాము లై సేవించి నిరయ గతు లైన వారికిం ద త్కామ యోగ్యంబు లగు మనోరథంబుల నిత్తువు. అట్టి సకాము లైన వారి నిందించు నేనును, గృహమేధ ధేనువు, [1]నశేష మూలమును, త్రివర్గ కారణమును, సమాన శీలయు నైన భార్యం బరిణయంబు సేయ నపేక్షించి, కల్పతరు మూల సదృశంబు లైన భవదీయ పాదారవిందంబులు సేవించితి. ఐన నొక్క విశేషంబు గలదు. విన్నవించెద నవధరింపుము. బ్రహ్మాత్మకుండ వైన నీదు వచ స్తంతు నిబద్ధు లై లోకులు కామహతు లై రఁట. ఏనును వారల ననుసరించిన వాఁడ (నౌట) కాలాత్మకుండ వైన నీకు నభిమతం బగు నట్లుగాఁ గర్మమయం బైన భవదాజ్ఞా చక్రంబు ననుసరించుటకుఁ గాని, మదీయ కామంబు కొఱకుఁగాదు. భవదీయ మాయా వినిర్మితంబును, గాలాత్మక భూరి వేగ సమాయుక్తంబును, నక్షరంబును నైన బ్రహ్మంబునందు భ్రమణశీలంబును, నధిమాస సమేత త్రయోదశ మాసారంబును, షష్ట్యుత్తర శత త్రయాహోరాత్రమయ పర్వంబును, ఋతు షట్క సమాకలిత నేమియుం, జాతుర్మాస్య త్రయ విరాజిత నాభియు, నపరిమిత క్షణలవాది పరికల్పిత పత్రశోభితంబును, గాలాత్మక భూరివేగ సమాయుక్తంబును నైన కాలచక్రంబు సకల జీవ నికాయాయు ర్గ్రసన తత్పరం బగుం గాని, కామాభిభూత జనానుగత పశుప్రాయు లగు లోకుల విడిచి భవపరితాప నివారణ కారణం బైన భవదీయ చరణాతపత్ర ఛ్ఛాయా సమాశ్రయు లై తావకీన గుణకథన సుధాస్వాదన రుచిర లహరీ నిరసిత సకల దేహధర్ము లైన భవ ద్భక్త జనాయుర్హరణ సమర్థంబు గాకుండు నని. 747

మ. అనఘా ! యొక్కఁడ వయ్యు నాత్మకృత మాయాజాత సత్త్వాది శ
క్తి నికాయస్థితి నీ జగ జ్జనన వృద్ధి క్షోభ హేతు ప్రభా
వ నిరూఢిం దగు దూర్ణనాభిగతి విశ్వస్తుత్య ! సర్వేశ ! నీ
ఘన లీలా మహిమార్ణవంబు గడవంగా వచ్చునే? యెరికిన్. 748

వ. దేవా ! శబ్దాది విషయ సుఖకరం బగు రూపంబు విస్తరింపం జేయుటెల్ల [2]నస్మదనుగ్రహార్థంబు గాని నీ కొఱకుం గాదు. ఆత్మీయ మాయా పరివర్తిత లోక తంత్రంబు గలిగి మనోరథ సుధాప్రవర్షి వైన నీకు నమస్కరించెద. 749

1. నశేషమూలయుం ద్రివర్గ కారణయు (హా.తం.వా.) 2. అస్మదర్థంబుగాని (క.చ.ట.శ.జ.డ.ద.)

మ. అని యిబ్భంగి నుతించినన్ విని సరోజాక్షుండు మోదంబునన్
వినతానందన కంధరోపరి చర ద్విభ్రాజమా నాంగుఁడు
న్ననురాగ స్మిత చంద్రికా కలిత శోభాలోకుఁడు నైన మునీం
ద్రునిఁ గారుణ్యా మెలర్పఁ జూచి పలికెన్ రోచిష్ణుఁ డై ప్రేమ్మెడిన్. 750

క. మునివర! యే కోరిక నీ, మనమునఁ గావించి నను సమంచిత [1]భక్తిన్
నెనరునఁ బూజించితి నీ, కనయము నా కోర్కె సఫల మయ్యెడుఁ జుమ్మీ!

వ. అని యానతిచ్చి, ప్రజాపతి పుత్రుండు సమ్రాట్టును నైన స్వాయంభువ మనువు బ్రహ్మావర్త దేశంబునందు సప్తార్ణవ మేఖలా మండిత మహీమండలంబు పరిపాలింపుచున్నవాఁడు. అమ్మహాత్ముం డపరదివసంబున నిందులకు శతరూప యను భార్యా సమేతుం డై భర్తృకామ యగు కూఁతుం దోడ్కొని, భవదీయ సన్నిధికిం జనుదెంచి, నీకు ననురూప వయశ్శీల సంకల్ప గుణాకర యైన తన పుత్రిం బరిణయంబు గావించు. భవదీయ మనోరథంబు సిద్ధించు. ననుం జిత్తంబున సంస్మరింపుచుండు నమ్మనుకన్యక నిను వరించి భవ ద్వీర్యంబువలన నతి సౌందర్యవతు లైన కన్యలం దొమ్మండ్రఁ గను. ఆ కన్యకా నవకంబునందు మునీంద్రులు పుత్రోత్పాదనంబులు సేయం గలరు. నీవు మదీయ శాసనంబును ధరియించి, మదర్పి తాశేష కర్ముండ వగుచు, నైకాంతిక స్వాంతంబున భూతాభయదాన దయాచరిత జ్ఞాని వై నాయందు జగంబులు గలవనియు, నీయందు నేఁ గలననియు నెఱింగి సేవింపుము. చరమ కాలంబున ననుం బొందఁ గలవు. భవదీయ వీర్యంబువలన నేను నీ భార్యాగర్భంబుఁ బ్రవేశించి, మత్కళాంశంబున సంభవించి, నీకుం దత్త్వసంహిత నుపన్యసింతు. అని జనార్దనుండు గర్దమున కెఱింగించి, యతండు గనుంగొనుచుండ నంతర్హితుం డై. 752

చ. అతుల సరస్వతీ సరి దుదంచిత బాలరసాల సాల శో
భిత తట తుంగ రంగ మగు బిందుసరంబు వినిర్గమించి యం
చిత గరుడావరోహణము చేసెఁ దదీయ గరు త్ప్రభూత బృ
హ్ర్పతతి విలక్షణ క్రమ విరాజిత సామము వించు మోది యై. 753

చ. అరిగె వికుంఠ ధామమున కంత సకామునుఁ డైన కర్దముం
డరయ విమోహి యై [3]మనము నందును ముందట [4]నచ్చు కోరికల్
పిరిగొనుచుండఁ దత్క్షణమ బిందు సరంబున కేఁగి యిందిరా
వరుఁ దలపోయుచుండె జనవంద్యుఁడు భక్తి నితాంత చిత్తుఁ డై. 754

1. భక్తిన్నెనయగ(క.చ.ట.త.జ.డ.) 2. నందు నేఁ గలననియు(బ) 3. మనమునందలి(తం. వా.) 4. వచ్చు(ట)

వ. అంత స్వాయంభువుండు గనక రథారూఢుం డగుచు నిజభార్యా సమేతుం డై భర్తృవాంఛాపర యైన పుత్రికం దోడ్కొనుచు, నిజతనూజకుం దగిన వరు నన్వేషింపుచు, భువనంబులు గలయం గ్రుమ్మరి, యెందునుం గానక, వచ్చి వచ్చి,

ఉ. ముందటఁ గాంచె నంత బుధముఖ్యుఁడు విష్ణుఁడు గర్దముఁ [1]దయా
నంద మెలర్పఁ జూడ నయనంబుల రాలిన బాష్పముల్ ధరన్
బిందువు లై వెసం దొరఁగి పేర్చి సరస్వతిఁ జుట్టి పాఱుటన్
బిందు సరోవరం బనెడి పేరఁ దనర్చిన పుణ్య తీర్థమున్. 756

ఉ. అందుఁ దమాల సాల వకు ళార్జున నింబ కదంబ పాటలీ
చందన నారికేళ ఘనసార శిరీష లవంగ లుంగ మా
కంద [2]కుచందన క్రముక కాంచన బిల్వ కపిత్థ మల్లి కా
కుంద మధూక మంజుళనికుంజములం దనరారి వెండియున్. 757

క. పరిపక్వ ఫలభ రానత, తరుశాఖా నికర నివసిత స్ఫుట విహగో
త్కర బహు కోలాహల రవ, భరిత దిగంతములు గలిగి భవ్యం బగుచున్. 758

క. అతి నిశిత చంచుదళన, క్షత నిర్గత పక్వఫల రసాస్వాదన మో
దిత రాజశుక వచోర్థ, శ్రుతి ఘోషము చెలఁగ శ్రవణ సుఖదం బగుచున్. 759

క. లలిత సహకార పల్లవ, కలి తాస్వాదన కషాయ కంఠ విరాజ
త్కలకంఠ పంచమస్వర, కలనాదము లుల్లసిల్లఁ గడు రమ్యము లై. 760

క. అతుల తమాల మహీజ, [3]ప్రత తీక్షణ జాత జలద పరిశం కాంగీ
కృత తాండవ ఖేలన విల, సిత పింఛ [4]విభాసమాన శిఖి సేవ్యం బై. 761

క. కారండవ జలకుక్కుట, సారస బక చక్రవాక షట్పద హంసాం
భోరుహ కైరవ నవక,ల్హార విరాజిత సరోరు హాకరయుత మై 762

క. కరి పుండరీక వృక కా,సర శశ భల్లూక హరిణ చమరీ హరి సూ
కర ఖడ్గ గవయ వలిముఖ, శరభ ప్రము ఖోగ్ర వన్య సత్వాశ్రయ మై. 763

వ. ఒప్పు న ప్పరమ తాపసోత్తముని యాశ్రమంబు గనుంగొని మిత పరిజనంబుల తోడం జొచ్చి యందు. 764

---

1. మహానంద మెలర్ప (హ) 2. సుచందన (హ). 3. ప్రతతిక్షణజాత (తం. వా.)
4. విభాసి బాలశిఖి (హ. తం. వా.)

సీ. అంచిత బ్రహ్మచర్యవ్రత యోగ్యమై విలసిల్లు ఘన తపోవృత్తిచేత
దేహంబు రుచిర సందీప్తమై చెలువొందఁ గడుఁ గృశీభూతాత్మకాయుఁ డయ్యు
నలినోద రాలాప నవ సుధాపూరంబు శ్రోత్రాంజలులఁ ద్రావి చొక్కియున్న
కతనఁ గృశీభూత కాయుండు గాక జటావల్కలాజిన శ్రీ వెలుంగఁ

తే. గమల పత్ర విశాల నేత్రములు దనర, నశినసంస్కార సంచి తానర్ఘ్య నూత్న
రత్నమును బోలి యున్న కర్దమునిఁ జూచి, భక్తి మ్రొక్కెను మనువు
తత్పాదములకు. 765

వ. ఇట్లు వందనంబు గావించినఁ గర్దముండు దన గృహంబునకు వింతైచనుదెంచిన
య మ్మనువు నాదరించి, యర్ఘ్యపాద్యాది విధులం బరితుష్టునిం గావించి,
పూర్వోక్తం బైన భగవ దాదేశంబు స్మరియించి స్వాయంభువున కిట్లనియె.766

సీ. వరగుణాకర ! భగవద్భక్తి యుక్తుండ వైన త్వదీయ పర్యటన మెల్ల
శిష్టపరిగ్రహ దుష్టనిగ్రహముల కొఱకుఁ గదా ! పుణ్యపురుష ! మఱియు
వనజహి తాహిత వహ్ని సమీర వైవస్వత వార్ధిప వాసవాత్మ
కుఁడవు హరిస్వరూపుఁడ వైన నీకును మానితభక్తి నమస్కరింతు

తే. ననఘ ! [1]నీ వెప్పుడేనియు నఖిలలోక, జైత్ర మగు హేమ మణిమయ స్యందనంబు
నెక్కి కోదండపాణి వై యిద్ధసైన్య పద విఘట్టనచే భూమిభాగ మగల. 767

మ. తరణిం బోలి [2]చరింపకున్న ఘన నిద్రం బొంది యెందేని భూ
వర పద్మోదర కల్పితంబు లగు నీ వర్ణాశ్ర మోదార వి
స్తర పాథోనిధి [3]సేతుభూత మహి తాచారక్రియల్ దప్పి సం
కర మై చోరభయంబునన్ నిఖిల లోకంబుల్ నశించుం జుమీ ! 768

వ. అని పలికి భవ దాగమనంబునకు నిమిత్తం బెయ్యది ? యనవుడు సమాహిత
[4]సకల నిత్యకర్మానుష్ఠానుం డైన మునీంద్రునకు స్వాయంభువుం డిట్లనియె. 769

---

1. నీ వెప్పుడే నేమి యఖిల (హ. తం. వా.) 2. చరింపలేక ఘన నిద్రం బొందియుండేని (హ)
3. హేతుభూత మహిమాచార క్రియల్ (హ); హేతుభూత విహితాచార క్రియల్ (జ) 4. సకల
ధర్మానుష్ఠానుండైన (ద)

అధ్యాయము - ౨౨

క. సరసిజగర్భుఁడు తనచే, విరచిత మైనట్టి వేదవితతుల నెల్లన్
ధర వెలయించుటకై బుధ,వర! మిమ్ముం దన ముఖంబువలన సృజించెన్. 770

క. దురితస్వరూప పాట, చ్చరపీడం బొందకుండ సకలక్షోణిన్
బరిపాలించుట కై మము, నరవిందభవుండు భుజములందు సృజించెన్. 771

క. [1]మఱి యట్టి జలజభవునకుఁ, [2]గర మంతఃకరణ గాత్రకము లై వరుసన్
బరఁగిన బ్రహ్మ క్షత్త్రము, లరయ రమాధీశ్వరునకు నవనీయంబుల్. 772

వ. కావున హరిస్వరూపుండ వై దుర్జన [3]దుర్దర్శుండ వైన నినుం గనుట మదీయ భాగ్యంబున సిద్ధించె. భవ త్పాదకంజ కింజల్క పుంజ రంజితం బై మదీయ మస్తకంబును, భావక వచనసుధా పూరితంబు లై శ్రవణంబులును, మంగళాకరత్వంబున సాఫల్యంబునం బొందె. నేను కృతార్థుండ నైతి. దుహితృ స్నేహజ దుఃఖ [4]పరిక్లి ష్టాంతఃకరణుండ నై సకలదేశ పరిభ్రమణ ఖిన్నుండ నైన నా విన్నపం బవధరింపు మని యిట్లనియె. 773

మ. వరయోగీశ్వర! దేవహూతి యను నీ వామాక్షి మత్పుత్త్రి దా
వరలావణ్య గుణాఢ్యులన్ వినియు నెవ్వారిన్ మదిం గోర దా
తుర యై నారదు పంపునన్ మిము [5]వరింతు న్నంచు నేతెంచె నీ
తరుణీభిక్ష పరిగ్రహింపుము శుభోదాత్త క్రియాలోలతన్. 774

క. [6]అమరిన గృహమేధిక క, ర్మములకు ననురూప గుణవిరాజిత శీల
క్రమమునఁ దనరిన తరుణిం, బ్రమదమున వరింపుమయ్య! భవ్యచరిత్రా! 775

క. అనఘ! విరక్తుల కైనం, దనయంత లభించు సౌఖ్యతతి వర్జింపం
జన దఁట కాముకులకు న,బ్బిన మానుదురే? లభించు ప్రియ సౌఖ్యంబుల్. 776

క. వినుము ఫలారంభుఁడు గృప, ణుని నడిగినఁ దన యశంబునుం [7]దన మానం
బును జెడుఁ గావునఁ దగ నీ,వెనయ వివాహేచ్ఛఁ దగుట [8]యెఱిఁగే నిటకున్.

క. చను దెంచితి నస్మ త్ప్రా, ర్థనఁ గైకొని మత్తనూజఁ దగ వరియింపుం
డన ముని స్వాయంభువునిం, గనుఁగొని మరలంగఁ బలికెఁ గడు [9]మోదమునన్.

---

1. నెఱినట్టి (జ) 2. కరుణాంతః కరణ (జ) 3. దుర్దర్శనుండవైన (హ. తం. వా.)
4. పరిచ్ఛిన్నాంతః కరణుండవై (త,తం); పరిక్లిష్టాంతః..........(వా) 5. వరింతుస్వేగ నంచెంచె(హ)
6. అమలిన (తం. వా.) 7. దగమానంబును(క); అభిమానంబును (జ) తగుమానంబును (తం. వా.)
8. ఎఱిఁగి యిచటికిన్ (తం. వా.) 9. ముద మొప్పన్ (క. చ. ట. తం.)

సీ. అనఘ ! నీచేత నన్యాదత్తముగఁ బ్రతిష్ఠితం బైన యీ తీఁగబోఁడి
కమనీయ రూపరేఖా విలాసంబుల మానిత లక్ష్మీసమాన యగుచు
నొకనాఁటి రాత్రియం దుడురాజ చంద్రికా ధవళిత నిజ సౌధతలమునందు
మహిత [1]రణ న్మణి మంజీర శోభిత చరణ యై నిజసఖీ సహిత యగుచుఁ

తే. గందుక క్రీడఁ జరియింప గగనమందు, వరవిమానస్థుఁ డగుచు విశ్వావసుండు
నాఁగఁ దనరిన గంధర్వనాయకుండు,దరుణిఁ జూచి విమోహి యై ధరణిఁ బడియె.

తే. పుండరీకాక్షు నెఱుఁగని పురుషపశువు, లీ తలోదరిఁ బొడగాన రేమిసెప్ప !
నట్టి కోమలి భాగ్యోదయమునఁ దాన, వచ్చి కామింప నొల్లనివాఁడు గలఁడె ?

క. ఈ కన్యారత్నమునకు, నాకును [2]గుణ రూప వర్తనంబుల యెడ నా
లోకింప సమము కావునఁ, గైకొని వరియింతు విగత కల్మషవృత్తిన్. 781

క. విమలాత్మ ! దీని కొక సమ, యము గల దెఱిఁగింతు విను గుణాకర యగు నీ
రమణికి నపత్యపర్యం, తము వర్తింపుదు గృహస్థ ధర్మక్రియలన్. 782

ఆ. అంతమీఁద విష్ణునాజ్ఞ యౌఁదలఁ దాల్చి, శమదమాది యోగసరణిఁ బొంది
సన్న్యసించువాఁడ జలజనేత్రుని వాక్య. కారణమునఁ జేసి ధీరచరిత ! 783

క. శ్రీవిభునివలన నీ లో, కావళి యుదయించుఁ బెరుఁగు నణఁగును విను రా
జీవభవ భవుల కతఁ డే, భూవర ! నిర్మాణ హేతుభూతుం డరయన్. 784

వ. అదిగావున న మ్మహాత్ముని యాజ్ఞోల్లంఘనంబు సేయరా దని కర్దముండు వలికిన విని స్వాయంభువుండు నిజభార్యయైన శతరూప తలంపునుఁ, బుత్త్రి యైన దేవహూతి చిత్తంబును, నెఱింగినవాఁ డై మునిసమయంబున కియ్యకొని, ప్రహృష్ట హృదయుం డగుచు, సమంచిత గుణ గణాఢ్యుం డైన కర్దమునకు దేవహూతిని విధ్యుక్త ప్రకారంబున వివాహంబు సేయించె. తదనంతరంబ శతరూపయును, పారిబర్హ సంజ్ఞికంబు లైన వివాహోచిత దివ్యాంబ రాభరణంబులు దేవహూతి కర్దముల కొసంగె. ఇ వ్విధంబున నిజకులాచారసరణిం బరిణయంబు గావించి, విగత చింతాభరుం డై, స్వాయంభువుండు దుహితృవియోగవ్యాకులిత స్వాంతుం డై, కూఁతుం గౌఁగిలించుకొని, చుబుకంబు పుణుకుచుఁ, జెక్కిలి ముద్దుగొని, శిరంబు మూర్కొని, ప్రేమాతిరేకంబున బాష్పధారా సిక్తమస్తకం జేసి తల్లీ! పోయివచ్చెద నని చెప్పి కర్దమునిచేత నామంత్రితుం డై నిజభార్యాసమేతుం డై రథంబెక్కి సపరివారుం డై. 785

1. హిరణ్మయ (హ. తం. వా.) 2. ననురూప (ద. బ.)

చ. తరళ తరంగ వీచి సముదంచిత బిందు సర స్సరస్వతీ
[1]సరి దరవింద తుందిల లస త్తరు తీరనివాస స న్మునీ
శ్వరనిక రాశ్రమాకలిత సంపదలం గనుఁగొంచు వేడ్కము
ప్పిరిగొన నేఁగె నాత్మపుటభేదన విస్ఫుట మార్గవర్తి యై. 786

వ. ఇట్లు చనిచని బ్రహ్మావర్తదేశంబు నందు. 787

సీ. ఎందేని తొల్లి లక్ష్మీశుండు యజ్ఞసూకరమూర్తిఁ గైకొని సరభసమున
నొడలు జాడించినఁ బుడమిపై రాలిన రోమజాలంబుల రుచిర హరిత
వర్ణమై పొలుపారు వర కుశ కాశ మయంబును యజ్ఞక్రియా కలాప
యోగ్యంబునై చాల నొప్పారి బర్హిస్సు సంభవించిన దాన సకలఋషులుఁ

తే. గ్రతువు లొనరించి తద్విఘ్నకారు లైన, యసురులను ద్రుంచి రట్ల స్వాయంభువుండు
విష్ణుపరముగ మఖము గావించి రుచిర, మేధ చెలువందినట్టి యాత్మీయపురము.

క. డాయం జనఁ బురజనములు, పాయనములు దెచ్చి యిచ్చి బహుగతుల నుతుల్
సేయఁగ మంగళతూర్యము, లాయతగతి మ్రోయఁ జొచ్చె నంతఃపురమున్. 789

వ. ఇట్లు ప్రవేశించి తాపత్రయోప శమనం బగు భగవద్భక్తి వృద్ధిం బొందింపుచుం
బుత్ర మిత్ర కళత్ర సుహృ ద్బాంధవ యుతుం డై పరమానందంబున. 790

మ. అతిభక్తిం బ్రతివాసరంబును హరి వ్యాసంగుఁ డై మాధవాం
కిత గంధర్వ విపంచికా కలిత సంగీత ప్రబంధాను మో
దితుఁ డై [2]యిష్టవిభూతులందు ననురక్తిం బొంద కేప్రొద్దు న
చ్యుత సేవైక పరాయణుం డగుచు నస్తోక ప్రభావోన్నతిన్. 791

మ. హరిపాదాంబురుహ ద్వయార్పిత తుల స్యామోదముం గొంచుఁ ద
చ్చరితంబుల్ దలపోయుచుం బొగడుచున్ జర్చింపుచున్ వించుఁ ద
త్పరిచర్యా వ్యతిరిక్త సంసరణ సద్ధర్మార్థ కామంబులన్
బరిభూతంబులు సేసి మోక్షపద సంప్రాప్తి క్రియారంభుఁ డై. 792

క. నిగమార్థ గోచరుం డనఁ, దగు హరిచరిత ప్రసంగ తత్పర చిత్తుం
డగు నతనికి [3]స్వాంతరగము, లగు యామము లొగి నయాత యామములయ్యెన్.

---

1. దరదరవింద మందిర వితాన నివాస లస న్మహామునీశ్వర (త) 2. యష్ట (క.చ.ట.త.జ.ద.)
3. మన్వంతరమగు (క. బ. తం.)

సీ. వెండియు న మ్మేటి విష్ణు మంగళ కథాకర్ణన ధ్యానానుగాన నుతులు
సలుపుచుఁ [1]దా స్వప్న జాగ్ర త్సుషుప్తులఁ దలఁగించి యా పుణ్యతముఁడు దాను
జక్రిదాసుఁడు గాన శారీర మానస దివ్యమానుష భౌతిక వ్యథలను
దగులక సన్మునీంద్ర [2]శ్రేణికిం దగఁ దనరు వర్ణాశ్రమ ధర్మగతులు

తే. దప్పకుండంగ నడపుచుఁ దగిలి సర్వ, భూత హితవృత్తి నతులవిఖ్యాత లీల
నేక సప్తతి యుగము లస్తోక చరితుఁ, డగుచు వర్తించె సమ్మోద మతిశయిల్ల.

క. అని య మ్మనుచరితము విదురున క మ్మైత్రేయ మునివరుఁడు దయతోడన్
వినిపించి కర్దముని కథఁ, దనరఁగ నెఱిఁగింతు నని ముదంబునఁ బలికెన్. 795

అధ్యాయము - ౨౩

కర్దమప్రజాపతి యోగప్రభావంబుచే విమానంబు గల్పించి భార్యతోఁగూడి విహరించుట

వ. ఇట్లు స్వాయంభువుండు దేవహూతినిఁ గర్దమునికి వివాహంబు సేసి మరలి చనినఁ
ద దనంతరంబ దేవహూతియుఁ బతిభక్తి గలిగి భవునికి భవాని పరిచర్య సేయు
తెఱంగునఁ బతియ తనకు నేడుగడయుంగా నెఱింగి య మ్మునీంద్రుని చిత్త
వృత్తి కొలఁది దినదినంబునకు భక్తి తాత్పర్య [3]స్నేహంబులు రెట్టింపం బ్రియ
శుశ్రూషణంబులు గావింపుచు ననూన తేజోవిరాజిత యగుచుఁ గామ క్రోధ
దంభ లోభాది గుణ విరహిత యై శరీరశుద్ధి వహించి చతుర సౌహార్ద స్నేహం
బులు గలిగి పతియ దైవంబుగా భావించి మృదు మధుర వచన రచన యై
పతి భక్తి యేమఱక వర్తింప [4]దైవయోగంబు నైననుం దప్పింప సమర్థుం
డైన కర్దముండు నిజసేవాయాస కృశీభూత దేహ యై యున్న దేవహూతిం
గరుణాతరంగి తాపాంగుం డై కనుంగొని మంజుభాషణంబుల ని ట్లనియె. 796

ఉ. మానిత ధర్మమార్గ మహిమ స్ఫుట భూరి తప స్సమాధి వి
ద్యా నిభృ తాత్మయోగ సముపార్జిత విష్ణు కటాక్ష లబ్ధ శో
భానఘ దివ్యభోగ బహుభద్ర వితానము లస్మదీయ సే
వా నిరతిన్ లభించు ననివారణ నిత్తును దివ్య దృష్టియున్. 797

---

1. స్వస్వప్న (జ. డ. ద. బ. హ. వా.) 2. శ్రేణితోఁగూడ (క. చ. ట. తం.)
3. స్నేహాభయంబులు (జ. తం.) 4. దైవయోగంబునుం దప్పింప (హ)

తే. నెలఁత ! త ద్దివ్య దృష్టి నన్నియును నీకుఁ, గానవచ్చు విలోకింపు కమలపత్ర
నయను బొమముడి మాత్రన నాశమందు, నితరమగు తుచ్ఛభోగంబు లేమిచెప్ప!

సీ. అనుపమ రాజ్య దర్పాంధ చేతస్కులై పాపవర్తను లైన పార్థివులకు
ధృతిఁ బొందరాని యీ దివ్యభోగంబులు నీతి పాతివ్రత్య నిష్ఠఁజేసి
సంప్రాప్తములు నయ్యె సమత భోగింపుము కార్యంబు సిద్ధించుఁ గాక నీకు
ననుటయు నతివయు ననుపమ యోగమాయా విచక్షణశాలి యైన కర్ద

తే. మునిఁ గనుంగొని విగతాధియును నపాంగ, కలిత లజ్జాన తాస్యపంకజయు నగుచు
[1]వినయ ప్రణయములం జేసి విహ్వలంబు, లైన పలుకులఁ బతికి నిట్లనియెఁ బ్రీతి.

వ. అనఘా ! అమోఘ యోగమాయా విభుండవు, సమర్థుండవు నైన నీయందు నీ యనుపమ దివ్యభోగంబులు గలుగుట నిక్కం బని యెఱుంగుదు. భవత్సంగతి నిన్నియును నాకుం గలుగు. ఐనను దేవా! నీ వానతిచ్చిన సంతాన పర్యంతం బైన శరీర సంగమ సమయంబు చిత్తంబునం దలంచి భవ దంగ సంగమంబు కృపచేసి మన్నింపుము. భవదీయ సంయోగ వాంఛా పరతం గృశీభూతం బైన యీ దేహం బే విధంబున మజ్జన భోజన పాన సుఖంబులఁ బరితుష్టిం బొందు నట్టి మన్మనోరథంబు దీర్ప [2]రతి తంత్రం బగు కామశాస్త్ర ప్రకారం బుపశిక్షించి, యందులకు నుచితంబు లైన వివిధాంబరాభరణ మాల్యానులేపన మందిరారామ ప్రముఖ నిఖిల వస్తు విస్తారంబు గావించి నన్నుం గరుణింపు మనిన న మ్మహాత్ముండు నిజ యోగమాయా బలంబునఁ దత్క్షణంబ. 800

సీ. దివ్య మణిస్తంభ దీప్తిఁ జెన్నొందుచు మరకత స్థలముల మహిమ దనర
వరవజ్ర కుడ్య కవాటశోభితము లై విద్రుమ దేహళీ వీథు లమరఁ
గొమరొప్ప నవశాతకుంభ కుంభములపై హరినీల[3]శకల విస్ఫురణ మెఱయఁ
దగఁ బద్మరాగంపు మొగడలఁ జెన్నొందు వైదూర్య వలభులు వన్నెచూపఁ

తే. దరళతర ధూతకేతు పతాక లొలయ, మంజు శింజ త్సమంచిత మధుప కలిత
సురుచి రాలంబమాన ప్రసూనరాజి, మాలికల నొప్పు వివిధ గృహాళిఁ దనరి.

క. మఱియును దుకూల చీనాం, బర కౌశేయాది వివిధపట పరివృత మం
దిర సుభగాకారం బై, [4]కరమొప్పు విచిత్ర పట్టికాలంకృత మై. 802

---

1. వినయ సౌహార్దములఁ జేసి (తం. వా.) 2. రతిరహస్యప్రకాశకంబగు (హ.వా.) 3. శిఖర (క. చ. ట. త. జ.) 4. అరుదార (తం. వా.)

మ. లలితోద్యాన వనాంత సంచరణ లీలాలోల హంసాళి కో
కిల పారావత చక్రవాక శుక [1]కే కీందంది రానీక ము
త్కలికం గృత్రిమ పక్షులన్ నిజ విహంగశ్రేణి యంచున్ [2]గుతూ
హలి యై పల్కుచు నాడుచుండుఁ బ్రతిశాఖారోహణ వ్యాప్తులన్. 803

వ. వెండియు. 804

క. ఘన సౌధాంతర శయ్యా, సన కేళీగేహ కృతకజగతీధర శో
భన చంద్రకాంత [3]చారుభ, వన ఫలభరి తావనీజవంతము లగుచున్. 805

క. సకలర్తు శోభితంబును, సకల శుభావహము సకల సంపత్కరమున్
సకలోప భోగ యోగ్యము, సకలేప్సిత కామదంబు సదలంకృతమున్. 806

వ. అగుచు నొప్పు దివ్య విమానంబు గల్పించి, తదీయసుషమా విశేష విచిత్రంబులు నిర్మించిన తాన తెలియం జాలని యద్భుతకర్మం బైన విమానంబు దేవహూతికిం జూపినం జూచి, యమ్ముద్దియ సంతసింపకుండుట యెఱింగి, సర్వభూతాంత రాశయాభిజ్ఞుండును, సంతుష్టాంతరంగుండును నైన కర్దముం డిట్లని యె. 807

తే. అతివ! భగవ త్కృతంబును నఖిలమంగ, ళాకరంబును నగు నీ జలాశయమునఁ
దవిలి గ్రుంకిన జంతువితానములకుఁ, గామ్య ఫలసిద్ధి సేకుఱుఁ గాన నీవు. 808

క. ఇ జ్జలముల నతిభక్తి ని, మజ్జన మొనరించి యీ విమానము వేడ్కన్
లజ్జావతి! యెక్కవె! యని, [4]బుజ్జవ మొనరంగఁ గర్దముఁడు వల్కుటయున్.

వ. విని యా కువలయాక్షి పతిసేవాయాస మలినాంబరయు, వేణీభూత శిరోజయు, ధూళి [7]ధూసరి తాతికృశీభూ తాంగియు (శబల స్తనయు నై) భర్తృనియోగంబున సరస్వతీ సలిలసంభూత జలచరాశ్రయం బగు బిందుసరోవరంబు ప్రవేశించి త జ్జలంబులఁ గ్రుంకులిడు సమయంబునఁ ద ద్వాఃపూర మధ్యంబున రుచిర [6]మంది రావాసినులును, గిశోర వయః పరిపాక శోభితలును, నుత్పలగంధులును నగు కన్యాసహస్రంబులు దేవహూతిం గనుంగొని యి ట్లనిరి. 810

క. తరుణీ! [7]నీదు నియోగా, చరణల మిదె మేము నీకు సదమల భక్తిన్
బరిచర్య సేయనేర్తుము, కరుణాకలి తేక్షణములఁ గనుఁగొను మమ్మున్. 811

---

1. కేకివ్యూహ మంచ త్సము, త్కలికం(తం. వా.) 2. గుతూహాలు లై పల్కుచు (క. చ. ట. డ. ద. బ.) 3. రచితభ,వన (డ) 4. బుజ్జవ మొగిఁదోప (డ. ద. బ.) 5 ధూళిధూసరిత కుచ సమేతాంగియు (క. చ. ట. త. జ. ద. బ.) 6. మందిరావాసులును (క. చ. త. జ. డ. ద. బ.); సూక్ష్మాంశుక ధారులు (హ); సూక్ష్మాంశుక ధారిణులు (తం. వా.) 7. సంచితకర్మా, చరణలమిదె (క. చ. ట. జ. డ. ద. బ.) సంచితకర్మా, చరణల మగు మేము (తం.వా.); సంచితధర్మా.........
(త) "వయం కర్మ కరీ స్తుభ్యం" అని మూలము (23-27)

సీ. అని పల్కి డాసి య య్యతివకు నభ్యంజ నోద్వర్తనములు పెం పొనరఁ జేసి
మలయజ కర్పూర మహితవాసిత హేమ కలశోదకంబుల జలకమార్చి
ధవళవస్త్రంబులఁ దడియొత్తి సర్వాంగ ధూపంబు లొసఁగి కస్తూరి నలఁది
మంజు శింజ న్మణిమంజీర కింకిణీ కలరావ కలిత మేఖలలు [1]పూన్చి

తే. కనక తాటంక ముద్రికా కంకణాది, సముచి తానర్ఘ్య [2]రత్న భూషణము లొసఁగి
భవ్య మాల్యానులేప నాంబరము లిచ్చి, షడ్రసోపేత వివిధాన్న సమితిఁ దనిపి.

వ. మఱియుం గనకపాత్ర రచితంబు లైన కర్పూర నీరాజనంబుల నివాళించి, రుచిరాసనంబునఁ గూర్చుండఁబెట్టి దర్పణంబు చేతికిచ్చినం ద త్ప్రతిఫలిత నిజ దేహంబు గనుంగొని, కర్దముని మనంబునం దలఁచిన, నతండునుం గన్యకాసహస్రం బును దత్క్షణంబునఁ దన సన్నిధి నుండుటం జూచి, నిజభర్తృ యోగమాయా ప్రభావంబున కద్భుతంబు నొందె. అంతఁ గర్దముండు కృతస్నాన యైన దేవ హూతిం గనుంగొని, వివాహంబునకు ముందట నే చందంబునం దనరుచుండె నాచందంబునం జెన్నొందుచుండుటకు నానందభరితుం డై, భార్యాసహితంబుగఁ ద త్కన్యకాసహస్రంబు గొలువ నిజవిమానారూఢుం డై తారాగణ పరివృత రోహిణీయుక్తుం డగు సుధాకరుం బోలి యొప్పుచుఁ దదనంతరంబ. 813

చ. చిరశుభమూర్తి య మ్ముని యశేష దిగీశ విహార యోగ్యముల్
సురుచిర మంద గంధవహ శోభితముల్ నికట ప్రధాతు ని
ర్ఝర సరిదంబు శీతల తుషారము లై తనరారు మేరుకం
దరమున కేఁగి దేవవనితా యుతుఁ డై న కుబేరు చాడ్పునన్. 814

మ. అమరోద్యానవన ప్రదేశములు నవ్యారామభూముల్ దళ
త్కుముదాంభోజ విభాసి మానససరః కూలంబులున్ మంజు కుం
జములున్ జైత్రరథంబు విస్ఫురిత విస్రంభంబునం జూచె నె
య్యమునన్ గర్దమయోగి కామగ విమానారూఢుఁ డై చెచ్చెరన్. 815

వ. ఇవ్విధంబున సమస్త భూభాగంబును వాయువేగంబునం గలయం గ్రుమ్మరి, నిఖిల వైమానికలోకంబు [3]నతిశయించి *(లోకంబులం జరించె.) మోక్షదాయ కుండు దీర్ఘపాదుండు నగు పుండరీకాక్షుని సన్నుతించి సేవించు పుణ్యాత్ములకుం బొందరాని పదార్థంబులు గలవె? ఇట్లు కర్దముండు దేవహూతికి నిఖిలధరా

---

1. రత్న, ఖచిత తాటంక (హ. వా.) 2. హేమ (హ. తం. వా.) 3. జయించి (క-బ)
* క. డ. ద. బ. లలో లేదు.

చక్రం బంతయుం జూపి, మరల నిజనివాసంబునకుం జనుదెంచి, కామకేళీ వినోదాత్మ యై యున్న భార్య నుపలక్షించి, రతిప్రసంగ వ్యాసంగంబుం గైకొని, బహువిధంబు లైన యిష్టోపభోగంబుల బహువత్సరంబు లొక్కముహూర్తంబుగా జరపుచు, నన్యోన్య సరసావలోకనంబుల సముచి తాలింగన సంభాషణంబులం గాలనిరూపణంబు సేయనేరక, శతవత్సరంబులు గడపి తదనంతరంబ. 816

క. మునివరుఁ డొకనాఁ డిమ్ములఁ, దన నిజదేహంబు నవవిధంబులు గావిం
చి నయంబునఁ ద ద్వీర్యముఁ, దన సతిగర్భమున నవవిధంబుల నిలిపెన్. 817

క. అదికారణంబుగాఁ బెం, పొదవిన మునివలన [1]దేవహూతికిఁ గూఁతుం
డ్రుదయించిరి తొమ్మండ్ర, మ్ముదితయు మది సంతసించె మునివరుఁ డంతన్.

తే. సన్న్యసింపంగఁ గోరిన సతి యెఱింగి, యాత్మఁ బొడమిన సంతాప మగ్గలింపఁ
జింత వాటిల్లఁ జెక్కిటఁ జెయ్యిఁ జేర్చి,పదములను నేల వ్రాయుచుఁ బలికెఁ బతికి.

సీ. అనఘ ! సంతానపర్యంతంబు ననుఁ గూడి వర్తింతు ననుచుఁ బూర్వమునఁ బలికి
కూఁతుల నిచ్చితి కొమరారర నిప్పు డీ తరుణులు పతులను దమకుఁదార
యరసి వర్తింతురో ? యని భీతినొందెదఁ గావున నీ పుత్రికలకుఁ దగిన
వరుల సంపాదించి పరిణయంబులు సేసి తత్త్వ సంహిత నాకుఁ దవిలి తెలుపు

తే. సుతునిఁ గృపసేసి ననుఁ గావు సుజన వినుత ! యర్థి సంసార దుఃఖంబు నపనయింప
నర్హుఁడవు నీవ కామమోహమున నింత, కాల మూరకపోయె నేగతియు లేక.

చ. [2]అపరతి పుట్టె నీ యిహసుఖానుభవంబులయందు మున్ను నేఁ
జపలతఁ గామభోగ రతిసంగము గోరి మహాత్మ ! నిన్ను న
చ్చపుఁదలఁ పొప్పఁగాఁ దెలియఁజాలకయున్ వరియించుటన్ భవ
త్కృప ఫలియించె; ముక్తి నినుఁ గేవల భక్తి భజింపఁ గల్గదే ? 821

వ. అదియునుం గాక. 822

చ. సమమతి నొప్పు సత్పురుష సఖ్యము సద్గతి కారణంబు నీ
చమతి విలోల దుష్పురుష సఖ్యము దుర్గతి హేతు వంచుఁ జి
త్తమునఁ దలంచి యోగిజనతానుత ! మిమ్ము భజింతుఁ బ్రాణి సం
గమునఁ బుణ్యపాపములు గైకొని పొందవె? యెట్టి వారలన్. 823

---

1. దేవహూతియుఁ గూఁతుల్, ముదమునఁగనెఁ దొమ్మండ్రన్ (హ. తం. వా.) 2. ఉపరతి పుట్టె నైహిక సుఖోపగతాను భవంబులందు ముం (హ. తం. వా.)

అధ్యాయము - ౨౪

క. అని యిట్లు వేదనాభరమున [1]మునుకుచుఁ బలుకఁ గర్దముఁడు మనుపుత్రిఁ
గనుఁగొని సరసిజ నయను వచనములు మది సంస్మరించి సతి కిట్లనియెన్. 824

క. మనుసుత ! నీ మది దుఃఖం, బును బొందకు మచిర కాలమున భగవంతుం
డనఘుం డక్షరుఁడు జనార్దనుఁడు భవద్గర్భమందుఁ దగ వసియించున్. 825

క. వరనియమ వ్రతనిష్ఠా, చరణ నియు క్తాంతరంగ సమధిక వై సం
భరిత తపోధన దాన, స్ఫురిత శ్రద్ధానుభక్తిపూర్వము గాఁగన్. 826

మ. [2]మఱి నారాయణ పాదపద్మములు సమ్యగ్భక్తిఁ బూజింపు త
త్పురుషశ్రేష్ఠుఁడు మానసంబున భవ త్పూజాసుసంప్రీతుఁ డై
కర మర్థిం దరుణీ శిరోమణి ! భవద్గర్భస్థుఁ డై యుండి తాఁ
గరుణం జేయు భవ న్మనో జనిత శంకా గ్రంథి విచ్ఛేదమున్. 827

—: దేవహూతి గర్భంబున విష్ణుండు గపిలాచార్యుండుగా నుదయించుట :—

చ. అనవుడు దేవహూతి హృదయంబున సంతస మంది య మ్మునీం
ద్రుని వచన క్రమంబునఁ బరున్ భగవంతు ననంతుఁ [3]బద్మలో
చను హరి విష్ణు నర్చనము సల్పుచు నుండఁగఁ గొన్ని యబ్దముల్
చనునెడ దానవాంతకుఁడు సమ్మతిఁ గార్దమ మైన తేజమున్. 828

క. ధరియించి య మ్మునీంద్రుని, తరుణీగర్భంబువలన దనుజారి శమీ
తరు కోటగమున వైశ్వా, నరుఁ డుదయించిన విధంబునన్ జనియించెన్. 829

సీ. అ య్యవసరమున నాకాశమున దేవ తూర్యఘోషంబులు దుముల మయ్యె
నందిత దేవతా బృందంబు [4]లందంద కురిసిరి మందార కుసుమ వృష్టి
గంధర్వ కిన్నర గానంబు వీతెంచె నప్సరోగణముల యాట లొప్పె
వావిరి దిక్కులఁ గావిరి విరిసెను దవిలి వార్ధుల కలంకువలు మానె

తే. సాధుజనముల మనములు సంతసిల్లె, హోమవహ్నులు ప్రభలఁ జెన్నొందివెలిఁగెఁ
గుసుమ ఫలభారముల నొప్పెఁ గుజము లెల్ల, సర్వసస్యాళిచేఁ నొప్పె జగతియెల్ల.

---

1. మునుఁగుచు (హ). 2. హరినారాయణు (క. బ. తం. వా.) 3. పద్మలోచన చరణాంబు జార్చనము (క. చ. త. జ. డ. ద. బ.) 4. లంతంతఁ (హ).

వ. ఇట్టి మహోత్సవంబున దేవహూతికిం దత్త్వబోధంబు గావించుకొఱకుఁ దదీయ గర్భంబున నుదయించిన పరబ్రహ్మ స్వరూపుం డైన నారాయణుని దర్శించు కొఱకు మరీచి ప్రముఖ మునిగణ సమేతుం డై చతుర్ముఖుండు చనుదెంచి, య మ్మహాత్ముని దర్శించి, కర్దమ దేవహూతులం గనుంగొని యి ట్లనియె. 831

క. నుత చరితులార! మీరలు, కృతకృత్యులు విష్ణుపూజఁ గేవలభక్తిన్
[1]మతి నిష్కపటుల రై చే,సితిరి త దర్చన ఫలంబు చేకుఱె మీకున్. 832

క. శ్రితభయ హరణుఁడు మునిజన, నుతచరితుఁడు పరుఁడు మీ మనోరథ సిద్ధిన్
వితతంబుగఁ గావించుటఁ, జతురత మీ జన్మ మింక సఫలతఁ బొందెన్. 833

క. వినుఁడు సకామను లై హరి, ననుపమ భక్తిన్ [2]భజించు నదె ముక్తికిఁ జా
లును మీ పుణ్యం బేమని, కొనియాడఁగ వచ్చు? నీతి కోవిదులారా! 834

వ. అని వెండియుం గర్దముని గనుంగొని యిట్లను. భవదీయ తనూభవలం బ్రకట శీల వ్రతాచార సంపన్ను లైన మునివరేణ్యులకుం బెండ్లి సేయుము. అ ట్లైన వారి వలనం బ్రజాసృష్టి బహువిధంబుల వృద్ధిం బొందు. అని చెప్పి మఱియు ని ట్లనియె. 835

చ. అనఘ! భవత్సుతుండు సముదంచిత తేజుఁడు నైన యి మ్మహా
త్మునిఁ బరమేశు నీశు నజితు [3]న్నవికారు నమేయు [4]నచ్యుతు
న్ననఘుని నక్షరున్ హరి ననంతుని నీశునిఁగాఁ దలంతు నీ
ఘనుఁడు సమస్త చేతన నికాయ హృదీప్సిత దాయి [5]గావునన్. 837

సీ. మానిత జ్ఞాన విజ్ఞాన యోగంబులు నను నుపాయంబులు నొనరఁ జేసి
యోలిమై కర్మజీవుల నుద్ధరించుట కొఱకు న మ్మహితాత్మకుఁడు సమగ్ర
హాటకరుచి జటాజూటుండు నుత్ఫుల్ల పంకజ నేత్రుండు పద్మ వజ్ర
హల కులి శాంకుశ లలిత రేఖాంకిత చరణ తలుండును సత్త్వగుణుఁడు

తే. నగుచు నిప్పుడు సరసీరుహాక్షి! నీదు, గర్భమం దుదయించెను ఘనుఁడు నీకుఁ
దత్త్వ బోధంబు గావించుఁ దావకీన, హృదయ మందుల సంశయ మెల్లఁ బాపు.

వ. మఱియును. 838

---

1. సతతంబు నిష్ఠతోఁ జే,సితి రంతయు బలమునొంది చేకుఱె మీకున్ (త) 2. భజించు నాయాసము చా,లును (క. బ) 3. నశినాతు (హ. వా.) 4. నచ్యుతున్ ఘను నవికారు నఘురు, నఘారి, ననంతునిఁ గాఁదలంపు, సత్త్వనియు (హ); దలంపుమీ (తం. వా.) 5. గావుతన్ (హ)

క నుతి కెక్కి సిద్ధగణ సే,వితుఁ డై ఘన సాంఖ్యయోగ విలసిత తత్త్వ
స్థితి నిరతుఁ డగుచుఁ గపిలా,ఖ్యతఁ దనరి చరించు నీ జగత్త్రయ మెల్లన్. 839

క. అని పలికి య మ్మరీచిం, గని యుద్వాహార్థ మునిచి కమలజుఁ డంతన్
దన నందను లగు నారద, సనకాదులఁ గూడి యాత్మసదనము కరిగెన్. 840

వ. అంత నా కర్దముండు కమలసంభవ చోదితుం డగుచు యథోచితంబుగా నాత్మీయ దుహితల వివాహంబు సేయం దలంచి, మరీచికిం గళ యనుకన్యకను, అత్రికి నన సూయను, అంగిరసునకు శ్రద్ధను, పులస్త్యునకు హవిర్భువును, పులహునకుం గతిని, క్రతువునకుఁ గ్రియను, భృగువునకు ఖ్యాతిని, వసిష్ఠునకు నరుంధతిని, అథర్వునకు శాంతినిం గా నిజకులాచారసరణిం బరిణయంబు గావించిన, వారును గృత దారపరిగ్రహులును, గర్దమకృత సంభావనా సంభావితులును నగుచు నతని చేత ననుజ్ఞాతు లై జాయాసహితు లగుచు నిజాశ్రమభూములకుం జనిరి. అనంత రంబు కర్దముండు దేవోత్తముం డగు విష్ణుండు దనమందిరంబున నవతరించి యుంటం దనచిత్తంబున నెఱింగి వివిక్తస్థలంబునకుం జని యచ్చటఁ గపిలునికి వందనం బాచరించి యిట్లనియె. 841

సీ. చతురాత్మ! విను మాత్మకృతము లైనట్టి యమంగళభూత కర్మంబు లనెడి
దావాగ్నిశిఖలచే దందహ్యమానులై నట్టి జీవులు దుదముట్టలేక
పాయక సంసారబద్ధు లై యుందురు [1]బహుళకాల మ్మిట్లు పరఁగుచుండ
సకలదేవతలు ప్రసన్నత నొందఁగ బహుజన్మపరిచయ ప్రాప్తయోగ

తే. చిరసమాధి తపోనిష్ఠచే వివిక్త, దేశముల యోగిజనములు ధృతుల నే మ
హానుభావు విలోకింతు రట్టి దివ్య, పురుషరత్నంబ! నాయింటఁ బుట్టి తీశ! 842

వ. మఱియు సంసారచక్ర పరిభ్రామ్యమాణుల మగుచు గ్రామ్యులమైన మావర్తనం బులు గణింపక, మదీయగృహంబునం బూర్వంబునం బ్రతిశ్రుతంబు లైన భవదీయ వాక్యంబులు దప్పకుండ ననుగ్రహింప నుదయించి తని వెండియు ని ట్లనియె.

క. తలపోయఁగ నప్రాకృత, బలయుక్త చతుర్భుజాది భవ దవతారం
బులు [2]నీ కనురూపము లై, పొలుపొందుం గాదె? పరమపురుష! మహాత్మా!

వ. అదియునుం గాక. 844

1. తద్భవహేతు భూతంబులైన (క. చ. ట. త. డ. ద. బ. తం. వా.) "నష్టః కాలేన భూయసా" (మూ. 24–37) 2. బుట్టితివు (తం. వా.) 2. నీకు రూపములునై (చ. త. వ. జ. డ. ద. హ.)

క. అనయము భవదీయాశ్రిత, జన సంరక్షణముకొఱకు సమ్మతితోఁ దా
ల్చిన మానవరూపంబులు, ననురూపము లగును గాదె ? హరి ! నీ కెపుడున్.

క. సుమహిత తత్త్వజ్ఞానా, ర్థము విద్వజ్జనగణంబు దవిలి నమస్కా
రము లోలిఁ జేయు [3]పదపీ, ఠము గల నినుఁ బొగడవశమె? రవణింపంగన్.846

సీ. సమధిక షడ్గుణైశ్వర్య కారణుఁడవు పరమేశ్వరుండవు ప్రకృతిపురుష !
మహదహంకార తన్మాత్ర తత్క్షోభక హేతు కాలాత్మ విఖ్యాత ధృతివి
జగదాత్మకుఁడవు చిచ్ఛక్తివి నాత్మీయ జఠరనిక్షిప్త విశ్వప్రపంచ
మును గల సర్వజ్ఞమూర్తివి స్వచ్ఛంద శక్తియుక్తుండవు సర్వసాక్షి

తే. వగుచుఁ గపిలాఖ్యఁ దనరారునట్టి నీకు, ననఘ! మ్రొక్కెదఁ బుత్రుండ వగుచు నీవు
నాకుఁ బుట్టినకతన [2]ఋణత్రయంబు, వలనఁ బాసితి నిఁక భక్తవరద ! నేను.

తే. మానిత వ్రత యోగ సమాధినియతిఁ, జెంది భవదీయ పాదారవిందయుగము
డెందమునఁ జేర్చి శోకంబులందుఁ దొలఁగి, సంచరించెద నంచితస్థలము లందు.

క. అని యిట్లు విన్నవించిన, మునిపుంగవుఁ డైన కర్దముని వచనంబుల్
విని భగవంతుం డగు న, య్యనఘుఁడు కపిలుండు వలికె నర్మిలి దోఁపన్. 849

సీ. నాచేతఁ బూర్వంబునం బ్రతిశ్రుత మైన వచనముల్ దప్పక వరమునీంద్ర !
నీ యింటఁ బుట్టితి నిర్హేతుకస్థితి భూరిదయాగుణంబున నవాప్త
సకలకాముఁడ నేను సన్మునివేషంబు ధరియించు టెల్ల నాకొఱకుఁ గాదు
విను మహాత్మకు లైన మునులకుఁ బరమాత్మ గురు సద్వివేకంబు నరసిచూపు

తే. తత్త్వబోధంబుకొఱకును దాల్పఁబడిన, యంచిత వ్యక్తమార్గ మైనట్టి దేహ
మని తలంపుము మత్పదధ్యానభక్తి, ధీపరాయణమహిమంబు తేజరిల్ల. 850

క. సమధికనిష్ఠం గృతయో, గమునన్ సన్న్యస్త సకలకర్ముఁడ వై మో
హముఁ బాసి భక్తిచే మో, క్షముకై భజియింపు నను వికారరహితుఁ డై. 851

క. ననుఁ బరమేశుఁ బరంజ్యో, తిని ననఘు ననంతు దేవదేవు సకలభూ
తనికాయ గుహాశయు నా, ద్యుని నజు నాద్యంతశూన్యు దురితవిదూరున్. 852

క. తిరముగ భవదీ యాంతః, కరణ సరోజాత కర్ణికాతలమున సు
స్థిరుఁ జేసి యింద్రియంబుల, నిరసించి మనోంబకమున నెటిఁ గను మనఘా ! 853

1. పదయు,గ్మము గల నినుఁ బొగడవశమె గణుతింపంగన్ (త) 2. గుణత్రయంబు (హ)

వ. అక్లేని. 854

క. తనరిన మోక్షము నొందెద, వని పలికినఁ గర్దముండు న మ్మునికుల చం
ద్రుని వలగొని వందనములు, ఘనముగ నతిభక్తిఁ జేసి కౌతుక మలరన్. 855

క. మునిగణసేవిత మగు వన, మునకుం జని యందు మౌనమున నిస్సంగుం
డును వహ్నిరహితుఁ డనికే, తనుఁడును నాత్మైకశరణ తత్పరుఁ డగుచున్.

వ. పరబ్రహ్మంబుఁ జిత్తంబున నిల్పి, యహంకారంబు విడిచి, మమత్వంబు నిరసించి, దయాగుణంబునం జేసి సకలభూతంబులందు సమత్వంబు భజియించి, శాంతశేముషీ గరిష్ఠుం డగుచు, నిస్తరంగం బగు వార్ధిచందంబున ధీరుం డై నిఖిలప్రపంచంబును వాసుదేవమయంబుగాఁ దలంపుచు భక్తియోగంబున భాగవతగతిం బొందె.

అధ్యాయము - ౨౫

అని చెప్పి వెండియు మైత్రేయుండు విదురుం గనుంగొని కర్దముండు వనంబునకుం జనిన యనంతరంబ మాతృవత్సలుం డైన కపిలుండు బిందుసరంబున వసియించి యుండ దేవహూతి తత్త్వమార్గాగ్రదర్శనుం డైన సుతునిం గనుంగొని బ్రహ్మ వచనంబులు దలంపుచు నిట్లనియె. 858

—:దేవహూతి పుత్రుం డైన కపిలాచార్యునివలనం దత్త్వజ్ఞానంబు వడయుట:—

క. అస దింద్రియ ఘర్షణమున, [1]వసమతి నిర్విణ్ణ నగుచు వనరెడి నా కీ
యసదృశ మోహతమో విని, రసనం బనఘాత్మ ! యే వెరవున ఘటించున్.

క. పటు ఘన నీరంధ్ర తమః, పటల పరీవృత జగత్ప్రపంచమునకు నె
క్కటిలోచన మై మహితో, త్కటరుచి వెలుఁగుదువు భానుకై వడి నసఘా !

ఉ. భూరి మదీయ మోహతమముం బెడఁబాప సమర్థు లన్యు లె
వ్వారలు ? నీవ కాక నిరవద్య ! నిరంజన ! నిర్వికార ! సం
సారలతా లవిత్ర ! బుధసత్తమ ! సర్వశరణ్య ! [2]ధర్మవి
స్తారక ! సర్వలోక శుభదాయక ! నిత్యవిభూతి నాయకా ! 861

చ. నిను శరణంబు నొచ్చెద ననింద్య తపోనిధి ! నన్నుఁ గావవే !
యని తను దేవహూతి వినయంబున సన్నుతి చేసి వేడిన
న్ననుపమ సత్కృపాకలితుఁ డై కపిలుం డనురాగ మొప్ప స
జ్జన నిచ యాపవర్గఫల సాధన మై తగు తల్లి వాక్యముల్. 862

1. వసుమతి (హా. తం. వా.) 2. కర్మనిస్తారక (జ)

క. విని మందస్మిత లలితా, ననకమలుం డగుచు నెమ్మనమునఁ బ్రమోదం
బనయంబుఁ గడలుకొన నిజ, జననికి నిట్లనియెఁ బరమశాంతుం డగుచున్. 863

క. విను జీవుని చిత్తము దా, ఘన భవబం ధాపవర్గ కారణ మది యే
చినఁ ద్రిగుణాసక్తం బై, నను సంసృతిబంధకారణం బగు మఱియున్. 864

తే. అదియు నారాయణాసక్త మయ్యెనేని, మోక్షకారణ మగు నని మునికులాబ్ధి
చంద్రుఁడన నొప్పు కపిలుఁడు జననితోడ, నర్థి వినఁజెప్పి మఱియు నిట్లనియెఁ బ్రీతి.

వ. మఱియును చిత్తం బహంకార మమకార [1]రూపాభిమాన జాతంబు లగు కామ లోభాది కలుషవ్రాతంబులచేత నెప్పుడు విముక్తం బై పరిశుద్ధం బగు నప్పుడు సుఖదుఃఖ వివర్జితంబు నేకరూపంబు నై ప్రకృతికంటెఁ బరుండును, బరమ పురుషుండును, నిర్భేద్యుండును, స్వయంజ్యోతియు, సూక్ష్మస్వరూపుండును, నితరవస్త్వంత రాపరిచ్ఛిన్నుండును,ఉదాసీనుండును నైన పరమాత్ముని, దదీయ మహామహాతౌజస్కం బైన ప్రపంచంబును, జ్ఞాన వైరాగ్య భక్తి యుక్తం బగు మనంబుచేఁ బొడగాంచి, యోగిజనులు పరతత్త్వసిద్ధికొఱకు నిఖిలాత్మకుం డైన నారాయణునందు సంయుజ్యమానం బైన భక్తిభావంబువలన నుదయించిన మార్గంబునకు నితరమార్గంబులు సరిగా వంద్రు. విద్వాంసులుసంగం బింద్రియార్థా ద్యసద్విషయంబుగ నొనరింపం బడిన జీవునకు నశిథిలం బగు బంధంబునకుఁ గారణం బగు ననియు, నదియె సద్విషయం బైన నంతఃకరణ [2]సంయమన హేతుభూతం బగుచు సాధుజనులకు ననర్గళ మోక్షద్వారం బగుననియుఁ దెలియుదురు. *(సహనశీలురును) సమస్తశరీరధారులకు సుహృత్తులును, బరమ శాంతులును, గారుణికులు నై మదర్థంబుగఁ బరిత్యక్తకర్ములు, విసృష్ట స్వజన బంధుజనులు నై, మత్పదాశ్రయులును, మద్గుణ ధ్యాన పారీణులును, మత్కథా ప్రసంగ సఫలిత శ్రవణులును నగుచు నుండు పరమభాగవతోత్తములఁ దాపత్ర యంబు తపింపంజేయంజాలదు. అట్టి సర్వసంగ వివర్జితు లగు పరమభాగవత జనుల సంగం బపేక్షణీయంబు. *(అది సకలదోష నివారకం బగు. అట్టి సత్సం గంబున సర్వప్రాణి హృ త్కర్ణ రసాయనంబు లగు మదీయ కథాప్రసంగంబులు గలుగు.) మ ద్గుణాకర్ణనంబునంజేసి శీఘ్రంబుగఁ గ్రమంబునం గై వల్యమార్గ దంబు లగు శ్రద్ధాభక్తు లుదయించు. అదియునుం గాక యే పురుషుం డైన నేమి ? మ ద్విరచిత జగత్కల్పనాది విహారచింతచే నుదయించిన భక్తిం జేసి

1. శరీరాభిమాన జాతం బగు (చ-బ) 2. సంయమనోపాయ భూతంబు (డ)

యింద్రియసుఖంబులవలనను, దృష్టశ్రుతంబు లైన యైహి కాముష్మికంబుల వలనను, విముక్తుం డగుచుఁ జిత్తగ్రహణార్థంబు ఋజువులైన యోగమార్గంబులచే సంయుక్తుం డగు నట్టి యోగి ప్రకృతిగుణ సేవనంబు చేతను, వైరాగ్య గుణ విజృంభితం బైన జ్ఞానంబుచేతను, మదర్పిత భక్తి యోగంబుచేతను, ప్రత్యగాత్మకుండ నైన నను నంతఃకరణ నియుక్తునిం గావించు. అని చెప్పిన విని దేవహూతి కపిలున కి ట్లనియె. 866

క. ఏ భక్తి భవ ద్గుణ పర, మై భవపాప ప్రణాశ మై ముక్తి శ్రీ
లాభము రయమునఁ జేయునొ, యా భక్తివిధంబుఁ దెలియ నానతి యీవే! 867

వ. అదియునుం గాక భవ దుదితం బైన యోగంబును, దదంగంబులును, దద్గత తత్త్వావబోధంబును సాకల్యంబుగ మందబుద్ధి నైన నాకు స్ఫుటం బగునట్లు దెలియ నానతిమ్మనినఁ గపిలుం డి ట్లనియె. 868

సీ. జనయిత్రి! విను మఱి సకలపదార్థ పరిజ్ఞానతత్త్వ పారీణ మగుచు
నామ్నాయవిహిత కర్మాచారములు కల్గి తివుటమై వర్తించు దేవగణము
పూని నైసర్గికం బైన నిర్హేతుక మగు భగవత్సేవ మహితముక్తి
కంటె గరిష్ఠంబు గావున నదియు భుక్తాన్నంబు జీర్ణంబు నందఁజేయు

తే. దీప్త జఠరాగ్నిగతి లింగదేహ నాశ, కంబు గావించు నదియును గాక విష్ణు
భక్తి వైభవములు దేటపఱుతు వినుము, సద్గుణవ్రాత! యోగలక్షణసమేత! 869

చ. అమలినభక్తిఁ గొందఱు మహాత్ములు మ చ్చరణారవిందయు
గ్మము హృదయంబునన్ నిలిపి కౌతుకులై యితరేత రానులా
పముల మదీయ దివ్యతను పౌరుషముల్ గొనియాడుచుండి మో
క్షము మదిఁ గోరనొల్ల రనిశంబు మదర్పిత సర్వకర్ములై. 870

సీ. పరికింపఁ గొందఱు భాగవతోత్తముల్ ఘనతకెక్కిన పురాతనము లైన
చారు ప్రసన్నవక్త్రారుణలోచనములు గల్గి వరదాన కలితములుగఁ
దనరు మద్దివ్యావతార వైభవములు మది నొప్పఁ దమ యోగమహిమఁ జేసి
యనుభవింపుచుఁ దదీ యాలాపముల సన్నుతింపుచుఁ దివుటఁ ద ద్దివ్యవిలస

తే. దవయ వోదార సుందర నవవిలాస, మందహాస మనోహర మధురవచన
రచనచే నపహృత మనఃప్రాణు లగుచు, నెలమి నుందురు నిశ్శ్రేయ సేచ్ఛలేక

మ. కణఁకన్ వారలు వెండి మోక్షనిరపేక్ష స్వాంతులై యుండియు
న్నణిమాద్యష్ట విభూతి సేవితము నిత్యానంద సంధాయియున్
గణనాతీతము నప్రమేయము సమగ్రశ్రీకమున్ సర్వల
క్షణ [1]సంయుక్త వికుంఠలోక పదవిన్ గైకొందు రత్యున్నతిన్. 872

వ. ఇట్లు లోంది. 873

క. తనరుదు రప్పుణ్యాత్ములు, జనయిత్రి! మదీయ కాలచక్ర గ్రసనం
బును బొందక నిత్యం బగు, ననుపమ సుఖవృత్తి నుందు రది యెట్లనినన్. 874

మ. [2]సమతన్ స్నేహముచే సుతత్త్వమును, విశ్వాసంబుచేతన్ సఖి
త్వము, చాలన్ హితవృత్తిచేతను సుహృత్త్వంబున్, సుమంత్రోప దే
శముచేతన్ నిజదేశికుం డనఁగ నిచ్చల్ పూజ్యుఁడౌ నిష్ట దై
వము నై వారికిఁ గాలచక్ర భయముల్ వారింపుదుం గావునన్. 875

మ. విను మదిగాక యీ భువి దివిం బలుమాఱుఁ జరించు నాత్మఁ దా
ధన పశు పుత్ర మిత్ర వనితాతతిపైఁ దగులంబు మాని న
న్ననఘుని విశ్వతోముఖు ననన్యగతిన్ భజియించె నేని వా
నిని ఘనమృత్యురూప భవనీరధి నేఁ దరియింపఁ జేయుదున్. 876

సీ. రూఢిఁ బ్రధానపూరుష నాయకుండను భగవంతుఁడను జగత్ప్రభుఁడ నైన
నాకంటె నన్యులఁ గైకొని తగిలిన యాత్మలు భవభయం బందు నెపుడుఁ
గావున నాయాజ్ఞ గడవంగ నోడుటఁ జేసి వాయువు వీచు శిఖి వెలుంగు
నినుఁడు దపించుఁ దా నింద్రుండు వర్షించు భయమంది మృత్యువు పరువువెట్టుఁ

తే. గాన విజ్ఞాన వైరాగ్యకలిత మైన, భక్తియోగంబునం జేసి పరమపదము
కొఱకు న య్యోగివరులు మ చ్చరణభజను, లగుచుఁ జరియింపుదురు
నిర్భయాత్ము లగుచు. 877

క. గురుభక్తిం జిత్తము మ, త్పర మై విలసిల్లు నంత పర్యంతము స
త్పురుషుల కిహలోకంబునఁ, జిరతర మోక్షోదయంబు సేకుఱుచుండున్. 878

క. అని యిట్లు సన్మునీంద్రుఁడు, జననికి హరిభక్తియోగ సంగతి నెల్లన్
వినిపించుచు వెండియు ని, ట్లనియెన్ సమ్మోదచిత్తుఁ డగుచుఁ గణంకన్. 879

---

1. యుక్తంబును నైన మోక్షపదవిన్ (చ. డ.) 2. సమత స్నేహముచే (చ) సమతా స్నేహముచే (జ) సముఁడై (హ. తం. వా.)

అధ్యాయము - ౨౬

వ. అవ్వా! యి విధంబున భక్తియోగప్రకారంబు సెప్పితి. ఇంకఁ దత్త్వలక్షణంబు వేఱువేఱ యెఱింగింతు. ఏ తత్త్వగుణంబుల నెఱింగి నరులు ప్రకృతిగుణంబుల వలన విముక్తులగుదురు, హృదయగ్రంథి విచ్ఛేదకంబు నాత్మదర్శనరూపంబు నగు, నా జ్ఞానం బాత్మనిశ్శ్రేయసకారణంబు గావున దాని నెఱింగింతు. అందు నాత్మస్వరూపం బెట్టి దనిన ననాదియుఁ, బురుషుండును, సత్త్వాదిగుణశూన్యుం డును, బ్రకృతి గుణ విలక్షణుండును, బ్రత్యక్ స్వరూపుండును, స్వయంప్రకా శుండును నెవ్వండు, ఎవ్వనితోడ నీవిశ్వంబు సమన్వితం బగు, నతండు గుణత్రయా త్మకంబు, నవ్యక్తంబు, భగవత్సంబంధియు నగు ప్రకృతియందు (యదృచ్ఛచే) లీలావశంబునం బ్రవేశించిన, నా ప్రకృతి గుణత్రయమయం బై, సరూపం బైన ప్రజాసర్గంబుఁ జేయం గనుంగొని, యప్పుడు మోహితుం డై, విజ్ఞానతిరోధా నంబునం జేసి గుణత్రయాత్మకం బైన ప్రకృత్యధ్యాసంబున నన్యోన్యమేళనం బగుటయు, నంతం బ్రకృతిగుణంబుఁ దనయందు నారోపించికొని, క్రియమాణంబు లగు కార్యంబుల వలనం గర్తృత్వంబు[1]గలిగి, సంసారబద్ధుం డై, పారతంత్ర్యంబు గలిగి యుండు. కర్తృత్వశూన్యుండగు నీశ్వరుండు సాక్షియగుటం జేసి యాత్మకుం గార్యకారణ కర్తృత్వంబులు ప్రకృత్యధీనంబు లనియు, సుఖదుఃఖ భోక్తృత్వం బులు ప్రకృతివిలక్షణుం డైన పురుషుని వనియు నెఱుంగుదురు. అని చెప్పిన విని దేవహూతి కపిలున కి ట్లనియె. పురుషోత్తమా! ప్రకృతిపురుషులు సదసదాత్మక ప్రపంచంబునకుఁ గారణభూతులు గావున వాని లక్షణంబు సదసద్వివేకపూర్వ కంబుగా నానతిమ్మనిన భగవంతుం డైన కపిలుం డిట్లనియె. 880

క. క్రమమునఁ ద్రిగుణము నవ్య, క్తము నిత్యము సదసదాత్మకము మఱియుఁ బ్రధా నము ననఁగాఁ బ్రకృతివిశే, షము లదియు విశిష్ట మనిరి సద్విదు లెలమిన్. 881

వ. అందుం బ్రకృతి చతుర్వింశతి తత్త్వాత్మకం బై యుండు. అది యెట్లనినం బంచ మహాభూతంబులును, బంచ తన్మాత్రలును, జ్ఞానకర్మాత్మకంబు లైన త్వక్చక్షు శ్శ్రోత్ర జిహ్వా ఘ్రాణంబులును, వాక్పాణి పాద పా యూపస్థలు నను దశేంద్రి యంబులును, మనో బుద్ధి చిత్తాహంకారంబు లను నంతఃకరణ చతుష్టయంబునను చతుర్వింశతి తత్త్వాత్మకంబును నైన సగుణబ్రహ్మ సంస్థానంబు సెప్పితి. ఇటమీఁదఁ [2]గాలం బను పంచవింశక తత్త్వంబు సెప్పెద. అది గొందఱు పురుషశబ్దవాచ్యుం

---

1. తలఁచి? ప్రకృతేః కర్తృత్వం ——— ఆత్మని మన్యతే (26-7) 2. కాలపురుషుండు పంచవింశకుం డనం బరగు (చ.ట.ద.బ.)

డైన యీశ్వరుని పౌరుషంబు కాలశబ్దంబునఁ జెప్పంబడు నందురు. అందు నహంకారమోహితుం డై (ప్రకృతి నొందు జీవుండు భయంబుఁ జెందు.) ప్రకృతిగుణ సామ్యంబునం జేసి వర్తించి (నిర్విశేషుం డగు) భగవంతుని చేష్టా విశేషంబు (దేనివలన నుత్పన్నం బగు నదియె) కాలం బని చెప్పంబడు. (అదియు జీవరాశ్యంతర్గతం బగుటం జేసి) పురుషుం డనియు, వాని బహిర్భాగ వ్యాప్తిం జేసి కాలం బనియు (జెప్పంబడు.) ఆత్మమాయం జేసి తత్త్వాంతర్గతుం డైన జీవునివలన క్షుభితం బై *(జగత్కారణం బగు) ప్రకృతియందుఁ బరమ పురుషుండు దన [1]వీర్యంబు వెట్టిన నా ప్రకృతి హిరణ్మయం బైన మహత్తత్త్వంబు వుట్టించె. అంత సకలప్రపంచ [2]బీజభూతుండు *(లయవిక్షేప శూన్యుండు నగు) నీశ్వరుండు సూక్ష్మరూపంబున *(నాత్మగతం బైన) మహదాది ప్రపంచంబులఁ [3]జూపుచు స్వతేజోవిపత్తిం జేసి యాత్మ ప్రస్వాపనంబు [4]సేయునట్టి తమంబును గ్రసించె. అని చెప్పి వెండియు ని ట్లనియె. 882

క. దివ్య మగు వాసుదేవా, ది వ్యూహచతుష్టయంబు త్రిజగములందుః
సేవ్యం బని చెప్పంబడు, భవ్యగుణా! దాని నెఱుఁగఁ బలికెద నీకుః. 883

సీ. సత్త్వప్రధాన మై స్వచ్ఛ మై శాంత మై యూర్మిషట్కంబుల నోసరించి
సురుచిర షాడ్గుణ్య పరిపూర్ణ మై నిత్య మై భక్తజన సేవ్య మై తనర్చి
వలనొప్పుచుండు న వ్వాసుదేవవ్యూహ మంత మహత్తత్త్వమందు నోలి
రూఢిఁ గ్రియాశక్తి రూపంబు గల్గు నహంకార ముత్పన్న మయ్యె నదియుఁ

తే. సరవి వైకారికంబుఁ దైజసముఁ దామ, సంబు నామూఁడుతెఱఁగులఁ జరగు నందుఁ
దనరు వైకారికము మనస్సునకు నింద్రి, యములకును గగనముఖ భూతముల
కరయ. 884

వ. ఉత్పత్తిస్థానం బై యుండు. అదియు దేవతారూపంబున నుండు. తైజసాహంకారంబు బుద్ధిప్రాణంబులం గలిగియుండు. తామసాహంకారంబు త్రిగుణ మేళనంబున నర్థమాత్రం బై యుండు. మఱియు. 885

సీ. అట్టి యహంకారమం దుదయించి సాహస్ర ఫణామండ లాభిరాముఁ
డై తనరారు ననంతుండు సంకర్షణుం డనఁదగు పురుషుండు ఘనుఁడు
మహిత భూతేంద్రియ మానసమయుఁడు నై కర్తృత్వ కార్యత్వ కారణత్వ
ప్రకట శాంతత్వ ఘోరత్వ మూఢత్వాది లక్షణలక్షి తోల్లాసి యగుచు

1. చిచ్ఛక్తి వెట్టిన(క.చ.డ.బ.) 2. కారణుండగు (క. చ. బ.) 3. వెలిఁగింపుచు(హ.తం.వా.)
4. చేయ నది తమస్సయ్యె (క. చ. ట. త. జ. బ.)

తే. నుండు న మ్మేటి రెండవవ్యూహ మనఁగ, ఘనవికారంబుఁ బొందు వైకారికంబు
వలన వినుము మన స్తత్త్వ మెలమిఁ బుట్టె, మఱియు వైకారికంబును మాత!
వినుము. 886

వ. సామాన్యచింతయు విశేషచింతయు ననం దగు సంకల్పవికల్పంబులం జేసి కామ సంభవ మనంబడు. ఏది యనిరుద్ధాఖ్యం బైన వ్యూహం బదియ హృషీకంబులకు నధీశ్వరం బై సకలయోగీంద్ర సేవ్యం బగుచు శర దిందీవరశ్యామం బై యుండు. వెండియుం దైజసంబువలన బుద్ధితత్త్వంబు వుట్టె. దాని లక్షణంబులు ద్రవ్య ప్రకాశం బైన జ్ఞానంబును, నింద్రియానుగ్రహంబును, సంశయంబును, మిథ్యా జ్ఞానంబును, నిద్రయు, నిశ్చయంబును, స్మృతియు ననం దగియుండు. తైజ సాహంకారంబువలన జ్ఞానేంద్రియ కర్మేంద్రియంబులును, గ్రియాజ్ఞాన సాధనంబు లును గలిగియుండు. ప్రాణంబునకుం గ్రియాశక్తియు, బుద్ధికి జ్ఞానశక్తియు నగుటంజేసి యింద్రియంబులకుఁ దైజసత్వంబు గలిగియుండు. భగవద్భక్తి ప్రేరితం బైన తామసాహంకారంబువలన శబ్దతన్మాత్రంబు వుట్టె. దానివలన నాకాశంబును, నాకాశంబువలన శ్రోత్రేంద్రియంబును బుట్టె. శ్రోత్రంబు శబ్ద గ్రాహి యయ్యె. శబ్దం బర్థంబునకు నాశ్రయం బై శ్రోతకు జ్ఞానజనకం బయ్యె. మఱియు నభ స్తన్మాత్రంబు సూక్ష్మాకాశంబ. ఆ యాకాశంబు భూతంబులకు బాహ్యాభ్యంతరంబుల నవకాశం బిచ్చుటయు, నాత్మ ప్రాణేంద్రియాదులకు నాశ్రయం బగుటయు నను లక్షణంబులు గలిగియుండు. (కాలగతిచే వికా రంబు నొందు) శబ్దతన్మాత్ర లక్షణం బగు నభంబువలన స్పర్శంబును, స్పర్శంబు వలన వాయువును, (వాయువుచే స్పర్శగ్రాహి యై) త్వగింద్రియంబును బుట్టె. మృదుత్వంబుఁ (గఠినత్వంబు) శైత్యంబు నుష్ణత్వం బనునవి (స్పర్శంబునకు స్పర్శత్వం బని) చెప్పంబడు. మఱియు వాయువునకు జాలనంబును, మేళనం బును, ద్రవ్యశబ్ద నేతృత్వంబును, సర్వేంద్రియాత్మకత్వంబు నను నవి లక్షణంబు లై యుండు. దైవప్రేరితం బై స్పర్శతన్మాత్ర గుణకం బగు వాయువువలన రూపం బును, దానివలనఁ దేజంబును బుట్టె. రూపంబు నేత్రేంద్రియ గ్రాహకం బయ్యె. ద్రవ్యాకార సమత్వంబును, ద్రవ్యంబునకు నుపసర్జనం బగుటయు, ద్రవ్యపరిమాణ ప్రతీతియు, నివి రూపవృత్తు లనంబడు. తైజసంబునకు [1]సాధారణంబు లగు ధర్మంబులు ద్యోతనంబనఁ బ్రకాశంబు, పచనం బనఁ దండులాదులపాకంబు, పిపాసానిమిత్తం బైన పానంబు, క్షున్నిమిత్తకం బైన యదనంబు, హిమమర్దనం బగు శోషణంబు నను నివి వృత్తు లై యుండు. రూపతన్మాత్రంబువలన దైవ

1. అసాధారణంబులగు (హ)

చోదితంబై వికారంబు నొందు తేజస్సువలన రసతన్మాత్రంబు వుట్టె. రసతన్మాత్రంబు వలన జలంబు వుట్టె. జిహ్వాయను రసనేంద్రియంబు రసగ్రాహకం బయ్యె. ఆ రసం బేకం బై యుండియు భూతవికారంబునంజేసి కషాయ తిక్త కట్వామ్ల మధురాది భేదంబుల ననేకవిధం బయ్యె. వెండియు సాంసర్గిక ద్రవ్యవికారంబునంజేసి యార్ద్రీం బగుటయు, ముద్దగట్టుటయుఁ, దృప్తిదాతృత్వంబును, జీవనంబును, దదైవ్లక్లబ్యా నివర్తనంబును, మృదూకరణంబును, దాపనివారణంబును, గూపగతం బైన జలంబు దివియ మఱియు నుద్గమించుటయు నను నివి జలవృత్తు లనంబడు. రసతన్మాత్రంబువలన దైవచోదితం బై వికారంబునుం బొందిన జలంబువలన గంధతన్మాత్రంబు వుట్టె. దానివలనం బృథ్వియుఁ గలిగె. ఘ్రాణంబు గంధ గ్రాహకం బయ్యె. (అందు నేకంబగు గంధంబు వ్యంజనాదిగతం బయి) హింగ్వాది నిమిత్తం బైన (మిశ్రగంధం బను) కరంభంబును (గృంజనాది గతం బైన) పూతిగంధంబును, ఘనసారాది నిమిత్తం బైన సుగంధంబును (శతపత్రాది గతం బగు) శాంతగంధంబును (లశునాది గతం బైన) యుగ్ర గంధంబును (పర్యుషిత చిత్రాన్నాది గతం బైన) యామ్లగంధంబును ద్రవ్యా వయవ వైషమ్యంబునంజేసి యనేకవిధం బై యుండు. అదియునుం గాక ప్రతిమాది రూపంబులంజేసి సాకారతాపాదనంబగు భావనంబును, జలాది విలక్షణ త్రయాంతరనిరపేక్షం బైన స్థితియు, జలాద్యాధారత యను ధారణంబును, నాకాశా ద్యవచ్ఛేదకత్వంబును, సకలప్రాణి పుం స్త్వాభివ్యక్తీకరణంబు నను నివి పృథ్వీవృత్తు లనంబడు. అని చెప్పి వెండియు నిట్లనియె. నభోగుణవిశేషంబు శ్రోత్రంబును, వాయుగుణవిశేషంబు స్పర్శంబును, తేజోగుణవిశేషంబు చక్షురింద్రియంబును, అంభోగుణవిశేషంబు రసనేంద్రియంబును, భూమిగుణ విశేషంబు ఘ్రాణేంద్రియంబును నగు. ఆకాశాదిగుణంబు లగు శబ్దాదులుకార్యంబు లగు వాయ్వాదులందుఁ గారణాన్వయంబునఁ జూపట్ట నన్నిటికిం బృథ్వీసంబంధంబు గలుగుటంజేసి భూమియందు శబ్ద స్పర్శ రూప రస గంధంబులు గలుగు. (మహదాది పృథివ్యంతంబు లగు నీ యేడుతత్త్వంబులు పరస్పరామిళితంబు లై భోగాయతనం బగు పురుషునిం గల్పింప) నసమర్థంబు లై యున్నం జూచి (కాలాదృష్ట సత్త్వాదులం గూడి) జగత్కారణుండును, త్రైగుణ్యావిశిష్టుండును, నశేషనియామకుండును, నిరంజనాకారుండును, నగు సర్వేశ్వరుం డందుఁ బ్రవేశింప నంత నన్యోన్యక్షుభితంబు లై మిళితంబు లైన మహదాదులవలన నధిష్ఠాతృ చేతనరహితం బగు నొక్కయండంబు వుట్టె. అందు. 887

సీ. గురుశక్తితో విరాట్పురుషుండు [1]ప్రభవించె నట్టి విశేషాండ [2]మర్థిఁ బొదివి
[3]యంబుముఖావరణంబు లొక్కొక్కటికి దశగుణితంబు లై తగిలి యావ
రణము లై యుండును గ్రమమున లోకంబులకు మేలుకట్ల పోలికఁ దనర్చి
పంకజోదరుని రూపము విలసించును లోలత జలములోఁ దేలుచున్న

తే. హేమమయ మైన యండంబులో మహాను,భావుఁ డభవుండు హరి దేవదేవుఁ డఖిల
జేత నారాయణుఁడు ప్రవేశించి యపుడు, విష్ణుపద భేదనంబు గావించి యందు

సీ. కర మొప్పఁగా విరాట్పురుషుండు వెలుఁగొందు నా విరాట్పురుషుని యాననంబు
వలనను వాణియు, వాణితో వహ్నియు, నాసంబువలనఁ బ్రాణములఁ గూడి
ఘ్రాణేంద్రియం బయ్యె ఘ్రాణంబువలనను వాయువులును, బ్రాణవాయువులును,
నందు నతులు, చతువందు సూర్యుండును, నం దఖిధ్యానంబు నర్థిఁ జేయఁ

తే. గర్ణములు జాత మయ్యెఁ, దత్కర్ణసమితి, వలన శ్రోత్రేంద్రియంబు, దిక్కులును
గలిగెఁ,
[4]ద్వక్కుచే శ్మశ్రు రోమ వితానకములు, నోషధీ వ్రాతమును భవ మొందె మఱియు.

తే. దానివలనను మేఢ్రంబు గానఁబడియెఁ, బరఁగ రేతంబువలన నాపంబు వుట్టె
గుదమువలన నపానంబు నుదయ మయ్యెఁ, దానివలనను మృత్యువు దగ జనించె.

క. కరములవలనను బలమును, నిరవుగ నా రెంటివలన నింద్రుఁడు పాదాం
బురుహంబులవలన గతియు, నరుదుగ నా రెంటివలన [5]హరియునుఁ గలిగెన్.

క. ఘన నాడీపుంజము వల, నను రక్తము దానివలన నదులును జఠరం
బున నాఁకలియును దప్పియు, ననయము నా రెంటివలన నబ్ధులు పుట్టెన్. 892

క. విను హృదయము వలనను మన, మును మనమునఁ దుహినకరుఁడు బుద్ధియుఁ జిత్తం
బున బ్రహ్మాయు [6]క్షేత్రజ్ఞుం, డును గలిగిరి య వ్విరాజుఁడున్ బూరుషతన్.893

1. సంభవ, మయ్యె నయ్యండంబు నర్థిఁ బొదివి (క. చ. ట. త. జ. బ.) 2. మర్థిఁబొదివె (హ) 3. నంబ్వాదు లావరణంబు నొక్కొక్కటి, దశగుణితంబయి తవిలియావ (హ) 4. త్వక్కువలనను రోమవితానములు మహౌషధి వ్రాతమును భవమందె మఱియు (జ. డ. ద. బ.) 5. నాడియు నయ్యెన్ (చ); నాడియు గలిగెన్ (ట) 6. క్షేత్రజ్ఞుఁడు, బొనరం గలిగిరి విరాజ పురుషుని వలనన్ (డ); "బుద్ధేర్గిరాం పతిః, అహంకార స్త్వతో రుద్రః, చిత్తం చైత్యస్తతోఽభవత్" (అని మూలము) 26-63.

*

వ. మఱియు విరాట్పురుషునం దుదయించిన వ్యష్టిరూపంబు లగు నాకాశాది భూతంబులును, శబ్దంబు మొదలగు భూత తన్మాత్రంబులును, వాగాదీంద్రియ జాతంబును, త దధిదేవతలును దమంతన సమష్టిరూపుం డగు క్షేత్రజ్ఞుం బ్రవృత్తి ప్రవర్తకుం జేయ నసమర్థంబు లయ్యె. ఎట్లనిన దేవాధిష్ఠితంబు లగు నింద్రియంబులు తాము వెవ్వేఱ య య్యాశ్వరుం బ్రవృత్త్యున్ముఖుం జేయ నోపక క్రమంబునం ద త్త దధిష్ఠానాదుల నొందె. అందు నగ్ని వాగింద్రియంబుతోడ ముఖంబు నొంది ప్రవర్తించిన విరాట్కార్యం బగు వ్యష్టిశరీరజాతం బనుత్పన్నం బయ్యె. అంత నాసయు ఘ్రాణేంద్రియంబుతోడ వాయువుం గూడిన నట్టిద యయ్యె. ఆదిత్యుండు చక్షురింద్రియముతోడ నేత్రంబుల నొందిన వృథాభూతం బయ్యె. దిగ్దేవతాకం బగు కర్ణంబులు శ్రోత్రేంద్రియంబుతోఁ గూడిన విరాట్కార్య ప్రేరణాయోగ్యం బయ్యె. ఓషధులు రోమంబులం ద్వగింద్రియంబుఁ జెంద విఫలం బయ్యె. అబ్దైవం బగు మేఢ్రంబు రేతంబు నొందినఁ ద త్కార్యకరణాదక్షం బయ్యె. పదంపడి గుదంబు మృత్యువుతోడ నపానేంద్రియంబుఁ జేరిన నది హైన్యంబు నొందె. విష్ణుదేవతాకంబు లగు చరణంబులు గతితోఁ గూడిన ననీశ్వరంబు లయ్యె. పాణీంద్రియంబు లింద్రదైవంబు లగుచు బలంబు నొందిన శక్తిహీనంబు లయ్యె. మఱియు నాడులు సనదీకంబు లై లోహితంబు నొందిన నిరర్థకంబు లయ్యె. ఉదరంబు సింధువులతోడం జేరి క్షుత్పిపాసలం బొందిన వ్యర్థం బయ్యె. హృదయంబు మనంబుతోడం జంద్రు నొందిన నూరక యుండె. బుద్ధి బ్రహ్మధిదైవం బయి హృదయంబు నొందిన నిష్ఫలం బయ్యె. చిత్తం బభిమానంబుతో రుద్రునిం జెందిన విరాట్కార్యజాతం బనుద్భూతం బయ్యె. అంతం జైత్త్యుఁ డగు క్షేత్రజ్ఞుండు హృదయాధిష్ఠానంబు నొంది చిత్తంబుతోడం బ్రవేశించిన విరాట్పురుషుండు సలిలకార్యభూత బ్రహ్మాండంబు నొంది ప్రవృత్త్యున్ముఖతుముం డయ్యె. సుప్తుం డగు పురుషునిం బ్రాణాదులు దమ బలంబుచే భగవ దప్రేరితంబు లగుచు నుత్థాప నాసమర్థంబు లగు చందంబున నగ్న్యాదులు స్వాధిష్ఠానభూతంబు లగు నింద్రియంబులతోడ దేవాదిశరీరంబుల నొందియు

---

* ఈ క్రింది పద్యము 'త' ప్రతిలో అధికముగాఁ గలదు.

తే. మఱియుఁ జెప్పెద నిటు మీఁద మాత ! వినుము, దవిలి చిత్తమునందు క్షేత్రజ్ఞుఁ డనెడి
చారు నామంబునం దవతార మయ్యె, సరవి తోడుత న వ్విరాట్పురుషు వలన.

నశక్తంబు లయ్యె. అని) మఱియు న వ్విరాట్పురుషుని ననవరత భక్తింజేసి విరక్తు లై యాత్మలయందు వివేకంబు గల మహాత్ములు [1]చింతింపుదు రనియుఁ బ్రకృతిపురుష వివేకంబున మోక్షంబును, బ్రకృతిసంబంధంబున సంసారంబును గలుగు ననియుఁ జెప్పి మఱియు ని ట్లనియె. 894

అధ్యాయము - ౨౭

సీ. జనసుత! స త్త్వ రజ స్తమోగుణ మయ మైన ప్రకృతికార్య మగు శరీర
గతుఁడయ్యుఁ బురుషుండుగణఁగి ప్రాకృతములు నగుసుఖదుఃఖ మోహములవలనఁ
గర మనురక్తుండు గాఁడు వికార విహీనుఁడుఁ ద్రిగుణరహితుఁడు నగుచు
బలసి నిర్మల జల ప్రతిబింబితుం డై న దినకరుభంగి వ ర్తించు నట్టి

తే. యాత్మ ప్రకృతిగుణంబులయందుఁ దగులు, వడి యహంకారమూఢుఁ డై
తొడరి యేనుఁ
గణఁగి నిఖిలంబునకు నెల్ల క ర్త నని ప్ర, సంగవశతను బ్రకృతిదోషములఁ బొంది.

క. సుర తిర్యఙ్మనుజ స్థా, వరరూపము లగుచుఁ గర్మవాసనచేతన్
బర మై న మిశ్రయోనులఁ, దిరముగ జనియించి సంసృతిం గై కొని తాన్. 896

క. పూని చరింపుచు విషయ, ధ్యానంబునఁజేసి స్వాప్ని కార్థాగమ సం
ధానము రీతి నసత్పథ, మానసుఁ డగుచున్ భ్రమించు మతిలోలుం డై. 897

వ. అట్లు గావున. 898

తే. పూని మోక్షార్థి యగు వాఁడు దీని తీవ్ర, భక్తి యోగంబుచేత విరక్తిఁ బొంది
మనము వశముగఁ జేసి యమనియమాది, యోగమార్గ క్రియాభ్యాసయుక్తిఁ జేసి.

సీ. శ్రద్ధాగరిష్ఠుఁ డై సత్య మైనట్టి మ ద్భావంబు మ త్పాదసేవనంబు
వర్ణిత మ త్కథాకర్ణనంబును సర్వ, భూతసమత్వ మజాతవైర
మును బ్రహ్మచర్యంబు ఘనమౌన మాదిగాఁ గల నిజ ధర్మసంగతులఁ జేసి
సంతుష్టుఁడును మితాశనుఁడు నేకాంతియు మననశీలుఁడు వీతమత్సరుండు

తే. నగుచు మిత్రత్వమునఁ గృపఁ దగిలి యాత్మ, కలిత విజ్ఞాని యై బంధకంబు లై న
ఘనశరీర పరిగ్ర హోత్కంఠయందు, నాగ్రహముచేసి వ ర్తింపనగును మఱియు.

1. చింతింతురని చెప్పి వెండియు ని ట్లనియె. ప్రకృతి పురుష వివేకంబున మోక్షంబు నెరుంగుము. ప్రకృతి స్వరూప సంబంధంబున నైన సంసార స్వరూపం బెరింగించెద నాకర్ణింపుము. (క. చ. ట. జ. డ. బ.)

వ. జీవేశ్వర తత్త్వ జ్ఞానంబునం జేసి నివృత్తం బైన బుద్ధి తదధిష్ఠానంబునుం గలిగి, దూరీభూతేతరదర్శనుం డై జీవాత్మ జ్ఞానంబునం జేసి చక్షురింద్రియంబున సూర్యుని దర్శించుచందంబున నాత్మ నాయకుం డైన శ్రీమన్నారాయణుని దర్శించి, [1]నిరుపాధికం బై మిథ్యాభూతం బగు నహంకారంబున సద్రూపంబుచేఁ బ్రకాశమానం బగుచుఁ, బ్రధానకారణంబునకు నధిష్ఠానంబును, గార్యంబునకుఁ జక్షువునుం బోలి, ప్రకాశకంబును, సమస్తకార్యకరణానుస్యూతంబును, బరిపూర్ణంబును, సర్వవ్యాపకంబును నగు బ్రహ్మంబుఁ బొందునని చెప్పి వెండియు నిట్లనియె. 901

సీ. విను మాత్మవేత్తకు విష్ణుస్వరూపంబు నెఱుఁగంగఁబడు నది యెట్లటన్న
గగనస్థుఁ డగు దినకరు కిరణచ్ఛాయ జలముల గృహకుడ్య జాలకముల
వలనఁ దోఁచిన ప్రతిఫలితంబుచేత నూహింపంగఁబడిన య య్యినునిపగిది
నర్థి మనో బుద్ధ్యహంకార త్రితయ నాడీ ప్రకాశముచేత లీల నెఱుఁగ

తే. వచ్చు నాత్మస్వరూపంబు వలఁతిగాఁగఁ, జిత్తమునఁ దోఁచు నంచిత శ్రీఁ దనర్చి
యమ్మహామూర్తి సర్వభూతాంతరాత్ముఁ, డగుట నాత్మజ్ఞులకుఁ గాననగును
మఱియు. 902

వ. జీవుండు సుషుప్త్యాద్యవస్థలయందుఁ బరమాత్మానుషక్తుం డైన భూతాది తత్త్వంబులు లీనంబు లై ప్రకృతియందు వాసనామాత్రంబు గలిగి యకార్యకరణంబులు గాకున్న సుషుప్తిసమయంబునం దా నిస్తంద్రుం డగుచు నితరంబుచేతఁ గప్పంబడనివాఁ డై పరమాత్మానుభవంబు సేయుచుండు. అని చెప్పిన విని దేవహూతి యిట్లనియె. 903

సీ. విమలాత్మ! యీ పృథివికిని గంధమునకు సలిలంబునకును రసంబునకును
నన్యోన్య మగు నవినాభావ సంబంధ మైన సంగతిఁ బ్రకృత్యాత్మలకును
సతతంబు నన్యోన్యసంబంధ మెయుండుఁ [2]బ్రకృతి దానయ్యాత్మఁ బాయు టెట్లు?
తలపోయ నొకమాటు తత్త్వబోధముచేత భవభయంబుల నెల్లఁ బాయు టెట్లు?

తే. చచ్చి క్రమ్మఱఁ బుట్టని జాడ యేది?, యిన్నియుఁ దెలియ నానతి యిచ్చి నన్నుఁ
గరుణ రక్షింపవే! [3]దేవగణ సుసేవ్య!, భక్తలోకానుగంతవ్య! పరమపురుష! 904

---

1. విముక్త లింగశరీరుం డై సదా ప్రకాశమాన జ్ఞానంబు గలిగి సత్పురుష బాంధవుం డైన శత్రుమిత్ర సమదర్శనుం డైన యాత్మ సమానాధిక రహితుండును, బ్రహ్మాత్మాది శబ్దవాచ్యుండును, సమస్త పదార్థ స్యూతుండును నగు సర్వేశ్వరుం బొందు నని చెప్పి వెండియు నిట్లనియె, (క. చ. ట. త. జ. ద. బ.) 2. ప్రకృతితో నీయాత్మ (ట. త.) 3. దేవగణ నిషేవ్య (ట. త. డ. తం.)

వ. అనిన భగవంతుం డి ట్లనియె. [1]అనిమిత్తం బైన స్వధర్మంబునను, నిర్మలాంతఃకరణంబునను, సునిశితం బైన మద్భక్తియోగంబునను, సత్కథాశ్రవణ సంపాదితం బైన వైరాగ్యంబునను (దృష్ట ప్రకృతిపురుష యాథాత్మ్యం బగు జ్ఞానంబున బలిష్ఠం బయి కామానభిష్వంగం బగు విరక్తివలనఁ దపోయుక్తం బైన యోగంబునను) సుతీవ్రం బైన చిత్తైకాగ్రతనుం జేసి పురుషుని దగు ప్రకృతి దందహ్యమానం బై తిరోధానంబును బొందు. అది యెట్లనిన (నరణిగతం బైన వహ్నిచే) నరణి దహింపంబడు చందంబున, జ్ఞానంబునం దత్త్వదర్శనంబునం జేసి నిరంతరంబు దృష్టదోష యగు ప్రకృతి జీవునిచేత భుక్తభోగ యై విడువంబడు నని చెప్పి. 905

క. విను ప్రకృతి నైజ మహిమం, బునఁ దనలో నున్న యట్టి పురుషునకు మహేశునకు నశుభవిస్ఫురణం, బనయము గావింపఁజాల దది యె ట్లనినన్. 906

చ. పురుషుఁడు నిద్రవోఁ గలలఁ బొందు [2]ననర్థకముల్ ప్రబోధమం
దరయఁగ మిథ్య లై పురుషునందు ఘటింపని కైవడిన్ బరే
శ్వరునకు నాత్మనాథునకు సర్వశరీరికిఁ గర్మసాక్షికిన్
బరువడిఁ బొంద వెన్నఁటికిఁ బ్రాకృతదోషము లంగనామణీ! 907

వ. అని వెండియు ని ట్లనియె. 908

సీ. అధ్యాత్మతత్పరుం డగువాఁడు పెక్కు జన్మంబులఁ బెక్కు కాలంబులందు
బ్రహ్మపద ప్రాప్తిపర్యంతమును బుట్టు సర్వార్థ వైరాగ్యశాలి యగుచుఁ
బూని నా భక్తులచే నుపదేశింపఁ బడిన విజ్ఞానసంపత్తిచేతఁ
బరఁగఁ బ్రబుద్ధుఁ డై బహువారములు భూరి మత్ప్రసాద ప్రాప్తిమతిఁ దనర్చు

తే. నిజపరిజ్ఞాన విచ్ఛిన్న నిఖిల[3]సంశ, యుండు నిర్ముక్త లింగదేహుండు నగుచు
ననఘ! యోగీంద్రవహ్ని గ్గేయ మగు మదీయ, దివ్యధామంబు నొందు సందీప్తుఁ
డగుచు. 909

వ. మఱియు నణిమా ద్యష్టైశ్వర్యంబులు మోక్షంబున కంతరాయంబులు గావున వానియందు విగతసంగుండును, మదీయ చరణసరోజస్థిత లలితాంతరంగుండును నగువాఁడు మృత్యుదేవత నపహసించి [4]మోక్షంబు నొందు. అని చెప్పి వెండియు యోగలక్షణప్రకారంబు వినిపింతు వినుమని భగవంతుం డైన కపిలుండు నృపాత్మజ కి ట్లనియె. 910

---

1. అనివృత్తం బైన (హ.తం.వా.) 2. ననర్థము లబ్ధబోధమం........(క.చ.) 3. సంచయుండు (హ. తం. వా.) 4. మోక్షంబునం బొందునని (క. చ. తం.)

అధ్యాయము - ౨౮

క. ధీనిధు లే యోగవి, ధానంబునఁ జేసి మనము తగ విమలం బై
మానిత మగు మ త్పదముం, బూనుదు రా యోగధర్మముల నెఱిఁగింతున్.

వ. అది యె ట్లనిన శక్తికొలఁది స్వధర్మాచరణంబును, శాస్త్రాచారంబుల వినిషిద్ధ[1]కర్మంబులు మానుటయును, దైవికం బై వచ్చిన యర్థంబువలన సంతోషించుటయును, మహాభాగవత పాదారవిం దార్చనంబును, గ్రామ్యధర్మ నివృత్తియును, మోక్షధర్మంబులయందు రతియును, మితం బై శుద్ధం బైన యాహార సేవయును, విజనం బై నిర్బాధకం బైన స్థానంబున నుండుటయు, హింసారాహిత్యంబును, సత్యంబు, నస్తేయంబుఁ, దన కెంత యర్థం బుపయోగించు నంత యర్థంబ స్వీకరించుటయు, బ్రహ్మచర్యంబును, దపశ్శౌచంబులును, స్వాధ్యాయ పఠనంబును, బరమపురుషుం డైన సర్వేశ్వరుని యర్చనంబును, మౌనంబును, ఆసనజయంబునం జేసి స్థైర్యంబును, ప్రాణవాయు స్వవశీకరణంబును, నింద్రియనిగ్రహరూపం బైన ప్రత్యాహారంబును, (మనంబుచే నింద్రియంబుల విషయంబులవలన మఱలించి హృదయమందు నిలుపుటయును) దేహగతం బైన మూలాధారాది స్థానంబులలో నొక్కస్థానంబునందు హృదయగతం బైన మనస్సుతోడం గూడఁ బ్రాణధారణంబును, వైకుంఠుం డైన సర్వేశ్వరుండు ప్రవర్తించిన దివ్యలీలాచరిత్ర ధ్యానంబును, *(మానసైకాగ్రీకరణంబును) పరమాత్మ యగు పద్మనాభుని సమానాకారత యను సమాధానంబును, నివియునుం గాక తక్కిన వ్రతదానాదులం జేసి మనోదుష్టం బైన యసన్మార్గంబును బరిహరించి, జితప్రాణుం డై మెల్లన యోజించి, శుచియైన దేశంబునం బ్రతిష్ఠించి, విజితాసనుం డై యభ్యస్త కుశాజిన చేలోత్తరాసనం బైన యాసనంబు సేసి, ఋజుకాయుం డై ప్రాణమార్గంబును గుంభక రేచక పూరకంబులం గోశశోధనంబు చేసి, కుంభకపూరకంబులచేతం బ్రతికూలంబు గావించి, చంచలం బైన చిత్తంబు సుస్థిరంబు గావించి, [2]తీవ్రం బైన యమంబునం బ్రతప్తంబై విగత సమస్తదోషం బగు చామీకరంబుకరణి విరజంబు చేసి, జితమారుతుం డగు యోగికిం గ్రమ్మఱం బ్రాణాయామంబు లను పావకునిచేత వాత పైత్య శ్లేష్మంబు లను దోషంబుల భస్మీకరణంబు చేసి, ధారణంబులచేతఁ గిల్బిషంబులను, బ్రత్యాహారంబుచేత సంసర్గంబులను దహనంబు చేసి, ధ్యానంబుచేత రాగంబుల, సత్త్వాదిగుణంబులను నివారించి, స్వ నాసాగ్రావలోకనంబు చేయుచు. 912

---

1. ధర్మకర్మంబులు (తం. వా.) త్రైవర్గిక కర్మంబులు (క. చ. ట.) 2. శీఘ్రంబైన (క)

సీ. దర దరవింద సుందరపత్ర రుచిరాక్షు సలలిత శ్రీవత్సకలిత వక్షు
నీలనీరద నీలనీలోత్పల శ్యాము నళికులాకుల మాలికాభిరాముఁ
గౌస్తుభ[1]కలిత ముక్తాహారయుత కంఠు యోగిమానస పంకజోపకంఠు
సతతప్రసన్న సస్మిత వదనాంభోజు దినకరకోటి సందీప్తతేజు

తే. సలలి తానర్ఘ్య రత్నకుండల కిరీట, హార కంకణ కటక కేయూర ముద్రి
కా తులాకోటి భూషు, భక్తప్రపోషుఁ, గింకిణీయుత మేఖలాకీర్ణ జఘను. 913

వ. మఱియు. 914

సీ. కంజాత కింజల్క[2]పుంజ రంజిత పీత కౌశేయవాసు జగన్నివాసు
శత్రుభీకర చక్ర శంఖ గదా పద్మ విహితచతుర్బాహు విగతమోహు
నుత భక్తలోక మనోనేత్ర వర్ధిష్ణు లాలిత సద్గుణాలంకరిష్ణు
వరకుమారక వయఃపరిపాకు సుశ్లోకు సుందరాకారు యశోవిహారు

తే. సకలలోక నమస్కృత చరణకమలు, భక్తలోక పరిగ్రహ ప్రకటశీలు
దర్శనీయ మనోరథదాయిఁ గీర్త, నీయ తీర్థయశో మహనీయమూర్తి. 915

వ. వెండియు. 916

క. [3]అనుపమగుణ సంపూర్ణుని, ననఘుని సుస్థితుని గతుని నాసీను శయా
నుని భక్తహృ ద్గుహాశయు, నుని సర్వేశ్వరు ననంతు నుత్తమచరితున్. 917

మ. విమలం బై పరిశుద్ధ మై తగు మనోవిజ్ఞాన తత్త్వ ప్రబో
ధమతి న్నిల్పి తదీయమూర్తివిభవ ధ్యానంబు గావించి చి
త్తము సర్వాంగ విమర్శనక్రియలకున్ దార్కొల్పి ప్రత్యంగమున్
సుమహాధ్యానము సేయఁగావలయుఁ బో శుద్ధాంతరంగంబునన్. 918

వ. అది యెట్టి దనిన. 919

సీ. హల కులి శాంకుశ జలజ ధ్వజ చ్ఛత్ర లాలితలక్షణ లక్షితములు
సలలిత నఖచంద్ర చంద్రికానిర్ధూత భక్తమానస తమఃపటలములును
సురుచిరాంగుష్ఠ నిష్ఠ్యూత గంగాతీర్థ మండిత హరజటా మండలములు
నంచిత ధ్యానపారాయణజన [4]భూరి కలుషపర్వత దీప్తకులిశములును

తే. దాసలోక మనోరథ దాయకములు, చారుయోగి మనఃపద్మ షట్పదంబు
లనఁగఁ దనరిన వారి చరణాబ్జములను, నిరుపమధ్యానమున మది నిలుపవలయు.

---

1. రుచిర (క. చ. తం. వా.) 2. పుంజవత్ రుచిపీత (చ. త. జ.) 3. అనుపమ సంపూ ర్ణాంగుని (క. చ.) 4. భూజ (హ)

చ. కమలజు మాత యై సురనికాయ సమంచిత సేవ్యమాన యై
కమలదళాభ నేత్రములు గల్గి హృదీశ్వరభక్తి నొప్పు న
క్కమల నిజాంకపీఠమునఁ గైకొని యొత్తు పరేశు జానుయు
గ్మము హృదయారవిందమున మక్కువఁ జేర్చి భజింపఁగాఁ దగున్. 921

ఉ. చారు విహంగవల్లభు భుజంబులమీఁద విరాజమాన సు
శ్రీరుచి నుల్లసిల్లి యతసీకుసుమద్యుతిఁ జాల నొప్పు పం
కేరుహనాభు నూరువు లకిల్బిషభక్తి భజించి మానసాం
భోరుహమందు నిల్పఁదగుఁ బో మునికోటికి నంగనామణీ! 922

క. పరిలంబిత మృదుపీతాం, బర కాంచీగుణ నినాద భరితం బగు న
ప్పురుషోత్తముని నితంబముఁ, దరుణీ! భజియింపవలయుఁ దద్దయుఁ బ్రీతిన్. 923

క. విను భువనాధారత్వం, బునఁ దగి విధిజనన హేతుభూతం బగు న
వ్వనజాతముచేఁ గడు మిం, చిన హరి నాభీసరస్సుఁ జింతింపఁ దగున్. 924

తే. దివ్య మరకతరత్న సందీప్త లలిత, కుచములను మౌక్తికావళి రుచులఁ దనరి
యిందిరాదేవి సదన మై యెసక మెసఁగు,వక్ష మాత్మలఁ దలపోయవలయుఁ జుమ్ము.

మ. నిరతంబున్ భజియించు సజ్జనమనో నేత్రాభిరా మైక సు
స్థిర దివ్యప్రభ గల్గు కౌస్తుభరుచి శ్లిష్టంబు నై యొప్పు నా
వరయోగీశ్వర వంద్యమానుఁ డగు సర్వస్వామి లక్ష్మీశు కం
ధర మాత్మన్ గదియించి తద్గుణగణ ధ్యానంబు సేయం దగున్. 926

క. ఘన మందరగిరి పరివ, ర్తన నికషోజ్జ్వలిత కనకరత్నాంగదముల్
[1]దనరార లోకపాలకు, లను గల్గిన బాహుశాఖలను దలఁపఁదగున్. 927

వ. మఱియు విమత జనాసహ్యంబు లైన సహస్రారంబులం గలుగు సుదర్శనంబును, సరసీజోదర కరసరోరుహంబందు రాజహంసరుచిరం బైన శంఖంబును, అరాతి భట శోణితకర్దమ లిప్తాంగం బై భగవ త్ప్రీతికారిణి యగు కౌమోదకియును, బంధుర సుగంధ గంధానుబంధ [2]మందగంధవ హాహూయమాన పుష్పంధయ ఝుంకారనినద విరాజిత వైజయంతీ వనమాలికయును, జీవతత్త్వం బైన కౌస్తుభమణియును, బ్రత్యేకంబ ధ్యానంబు సేయందగు. వెండియు భక్త సంరక్షణార్థం బంగీకరించు దివ్యమంగళ విగ్రహంబున కనురూపం బైన నాసం

1. దవర నధిలోక (హ) 2. మంథర (త. తం)

బును, మకరకుండల రుచినిచయ మండిత ముకురోపమాన నిర్మల గండమండ
లంబును, సతత శ్రీనివాసంబు లైన లోచనపంకజంబులును (గలిగి) లాలిత
భ్రూ లతా జుష్టంబును, మధుక రోపమాన చికుర విరాజితంబును నైన ముఖ
కమలంబును ధ్యానంబు గావింప వలయు.* 928

క. గురు ఘోర రూపకం బై, [1]జరిగెడు తాపత్ర యోపశమనార్థము శ్రీ
హరిచేత నిస్సృష్టము లగు, కరుణాలోకములఁ దలఁపఁగాఁ దగు బుద్ధిన్. 929

క. ఘనరుచి గల మందస్మిత, మున కనుగుణ మగు ప్రసాదమును జిత్తములో
నునిచియు ధ్యానము సేయం, జను యోగిజనాళి కెపుడు సౌజన్యనిధీ! 930

తే. [2]పూని నతశిరు లైనట్టి భూజనముల, శోక బాష్పాంబుజలధి సంశోషకంబు
నత్యుదారతమము హరిహాస మెపుడుఁ, దలఁపఁగవలయు నాత్మలోఁ దవిలి వినుము.

సీ. మునులకు మకరకేతనునకు మోహనం బైన స్వకీయ మాయావిలాస
మున రచితం బైన భ్రూమండలంబును [3]ముని మనఃకుహర సమ్మోదమానుఁ
డగు నీశ్వరుని †మందహాసంబు నవపల్ల వాధరకాంతిచే నరుణ మైన
మొల్లమొగ్గలకాంతి నుల్లసం బాడెడు దంతపంక్తియు మదిఁ దలపవలయు

తే. వెలయు నీ రీతి నన్నియు వేఱువేఱ, సంచిత ధ్యాననిర్మల స్థానములుగ
మనములోఁగను మని చెప్పి మఱియుఁ బలికె, దేవహూతికిఁ గపిలుండు దేటపడఁగ.

సీ. ఈ ప్రకారమున సర్వేశ్వరు నందును బ్రతిలబ్ధ భావసంపన్నుఁ డగుచుఁ
జిరతర సద్భక్తిచేఁ బ్రవృద్ధం బైన యతిమోదమునఁ బులకితశరీరుఁ
డగుచు మహోత్కంఠ నానందబాష్పముల్ జడిగొనఁ బరితోషజలధిఁ గ్రుంకి
[4]భగవత్స్వరూప మై భవగుణ గ్రాహక మగుచు మ త్సంబంధ మనుకరించి

---

*ఈ క్రింది వాక్యము తం.వా. ప్రతులలో నున్నది. తాళపత్ర ప్రతులలోఁగాని, మూలమునఁగాని లేదు.
మఱియు శరణాగతుల కభయ ప్రదంబులగుచు నెగడు పాణిపంకేరుహంబుల మనంబులఁదలంపవలయు.

1 పరఁగెడు తాపత్రయం బుపశమింపఁగ (తం. వా.)

2. ఆ. పూని వివశులైన భూజనంబుల చిత్త, శోక బాష్ప జలధి శోషణంబు
నత్యుదారతమము నగు హరి హాసంబు, తలఁప వలయు నాత్మఁ దవిలి మునులు.
(త. జ. డ. ద.)

3. మునిమనః కుహర సంవర్ధమాను (హ): వరమనః కుహర——(చ. ట.)

† 'ప్రహసితం' అని మూలము (28-33) 'స్థూలహాస' మని వ్యాఖ్య.

4. ఇది మూలమునకు విరుద్ధముగా నున్నది. చిత్తబడిశం శనకై ర్వియుంక్తే. (28-34) అని మూలము. దుర్గ్రహస్య భగవతో గ్రహణే బడిశం మత్స్యబంధన మివ. ఉపాయభూతం చిత్తం ధ్యేయా ద్వియుంక్తే. తద్ధారణే శిథిలప్రయత్నో భవ తీత్యర్థః. అని వ్యాఖ్య.

తే. సుమహిత [1]ధ్యానమునఁ బరంజ్యోతియందు, మనముఁ జాల నియోజించి మహిమఁ దనరు
మోక్షపద మాత్మలోన నపేక్ష సేయు, ననఘవర్తనుఁ డైన మహాత్ముఁ డెపుడు.

వ. అది గావున ముక్తి నపేక్షించు మహాత్ముం డగువాని చిత్తంబు విముక్తం బైన భగవద్వ్యతిరిక్తాశ్రయంబు గలిగి విషయాంతర శూన్యం బై విరక్తిం బొందుటం జేసి *పురుషుండు శరీరభావంబుల ననన్యభావం బగు నిర్వాణపదంబు సూక్ష్మం బగు తేజంబు తనకంటె నధికం బగు తేజంబుతోడి సమానాకారం బగు చందంబున నిశ్చయించు. వెండియు. 933

సీ. పురుషుఁడు చరమ మై భువి నన్యవిషయ నివృత్త మై తగ నివర్తించు చిత్త
వృత్త్యాదులును గల్గి వెలయంగ నాత్మీయ మగు మహిమ సునిష్ఠుఁ డై లభించు
సుఖదుఃఖముల మనస్సునఁ దలంపక యహంకారధర్మంబులుగాఁ దలంచి
యనయంబు సాక్షాత్కృ తాత్మతత్త్వము గల్గు నతఁడు జీవన్ముక్తుఁ డం్రదు ధీరు

తే. లతఁడు నే చందమున నుండుననిన వినుము, తనశరీరంబునిలుచుటయును జరించు
టయును గూర్చుండుటయు నిఁకేమియు నెఱుంగ, కర్థి వర్తించు విను తల్లి!
యతఁడు మఱియు. 934

వ. మదిరాపానంబునం జేసి మత్తుం డగువాఁడు దనకుం బరిధానం బగు నంబరంబు మఱచి వర్తించు చందంబునఁ దనశరీరంబు [2]దైవాధీనంబున నశ్వరం బని తలంచి యాత్మతత్త్వనిష్ఠుం డై యుపేక్షించు. అదియునుం గాక సమాధియోగంబునం జేసి సాక్షాత్కృ తాత్మతత్త్వంబు గలవాఁ డై స్వాప్నికశరీరంబు చందంబున యావత్కర్మఫలానుభవ పర్యంతంబు పుత్ర దార సమేతం బగు ప్రపంచంబు ననుభవించి, యటమీఁదఁ బుత్రదారాది సంబంధంబువలనం బాసి వర్తించు. 935

సీ. సుత దార మిత్రానుజులకంటె మర్త్యుండు భిన్నుఁ డై వర్తించుచున్న రీతి
విస్ఫులిం గోల్ముక విపుల ధూమములచే హవ్యవాహనుఁడు వేఱై నరీతి
వలనొప్ప దేహంబువలన నీ జీవాత్మ పరికింప భిన్నరూపమున నుండుఁ
దవిలి భూతేంద్రి యాంతఃకరణంబుల భాసిల్లుచున్న యా ప్రకృతిరూప

తే. బ్రహ్మమున కాత్మ దాఁ [3]బృథగ్భావ మగుచు, ద్రష్టయగు బ్రహ్మసంజ్ఞచేఁ దనరుచుండు
నఖిల భూతప్రపంచంబులందుఁ దన్నుఁ, దవిలి తనయందు నఖిలభూతములఁ గనుచు.

---

1. ధ్యేయమగు (క) 2. దైవాధీనంబని (తం. వా.) 3. బృహద్భావమగుచు (హ)

* ముక్తాశ్రయం యర్హి నిర్విషయం విరక్తం నిర్వాణ మృచ్ఛతి మన స్సహసా యథార్చిః
ఆత్మాన మత్ర పురుషే ఽవ్యవధాన మేక మన్వీక్షతే ప్రతినివృత్త గుణప్రవాహః
(28-35) అని మూలము.

వ. వెండియు. 938

సీ. వరుస ననన్యభావంబులఁ జేసి భూతావళియందుఁ దదాత్మకత్వ
మునఁ జూచు నాత్మీయ ఘనత రోపాదాన ములయందుఁ దవిలి యిమ్ముల వెలుంగు
[1]నిద్ధ దివ్యజ్యోతి యేక మయ్యును బహు భావంబులను దోఁచు ప్రకృతిగతుఁడు
నగుచున్న యాత్మయుఁ బొగడొందు దేవ తి ర్య జ్మనుష్య స్థావరాది వివిధ

తే. యోనులను భిన్నభావంబు నొందుటయును, [2]జాలఁ గల్గు నిజగుణ వైషమ్య మునను
భిన్నుఁ డై వెల్గుఁ గావునఁ బేర్చి యదియ, [3]దేహసంబంధి యగుచు వర్తించుచుండు.

క. భావింప సదసదాత్మక, మై వెలయుచు దుర్విభావ్య మగుచు స్వకీయం
బై వర్తింపుచుఁ బ్రకృతిని, భావమునఁ దిరస్కరించు భవ్యస్ఫూర్తిౕ. 940

అధ్యాయము - ౨౮

వ. ఈ యాత్మ నిజస్వరూపంబునం జేసి వర్తించు నని కపిలుం డెఱింగించిన విని దేవహూతి వెండియు ని ట్లనియె. మహాత్మా ! మహదాది భూతంబులకుం బ్రకృతి పురుషులకుం గల్గిన పరస్పర లక్షణంబులను, దదీయ స్వరూపంబుల నెఱింగించితివి. ఇంక నీ ప్రకారంబున సాంఖ్యంబునందు నిరూపింపం బడునట్టి ప్రకారంబును, భక్తియోగ మాహాత్మ్యంబును, బురుషుండు [4]భక్తియోగంబునం జేసి సర్వలోక విరక్తుం డగునట్టి యోగంబును, ప్రాణిలోకంబునకు సంసారం బనేకవిధం బై యుండుం గావునం బరాపరుండ వై కాలస్వరూపి వైన నీ స్వరూపంబును, నే నీవలని భయంబునం జేసి జనులు పుణ్యకర్మంబులు సేయుదు (రవ్విధంబును), మిథ్యాభూతం బైన దేహంబునందు నాత్మాభిమానంబు సేయుచు మూఢుం డై కర్మంబులందు నాసక్తం బైన బుద్ధిం జేసి విభ్రాంతుం డగుచు సంసారస్వరూపం బగు మహాంధకారంబునందుఁ జిరకాల ప్రసుప్తుం డైన జనునిఁ బ్రబోధించు టకుఁగా యోగభాస్కరుం డవై యావిర్భవించిన పుణ్యాత్ముండవు గావున నాకు నిన్నియుం దెలియ సవిస్తరంబుగా నానతిమ్మనిన దేవహూతికిఁ గపిలుం డి ట్లనియె. 941

---

1. నిట్టి (హ. వా.) 2. చాలఁగల్గిన గుణక వైషమ్యమునను (త. జ.) 3. దేవసంబంధి (బ)
4. భగవద్భక్తి యోగంబున (క. బ. తం.)

—: కపిలుండు దేవహూతికి భక్తియోగము తెలియఁజేయుట :—

క. నలినాయతాక్షి ! విను జన,ముల ఫలసంకల్ప భేదమునఁజేసి మదిం
గల భక్తి యోగ మహిమం, బలవడఁగ ననేక విధము లనఁదగు నవియుఁన్. 942

వ. వివరించెద. తామస రాజస [1]సాత్త్విక భేదంబులం ద్రివిధం బై యుండు. అందుఁ
దామస భక్తి ప్రకారం బెట్టి దనిన. 943

తే. సతత హింసాతిదంభ మాత్సర్య [2]రూప,తమములను జేయుచును భేదదర్శి యగుచు
బరఁగ నాయందుఁ గావించు భక్తి దలఁపఁ,దామసం బనఁదగు వాఁడు తామసుండు

క. ఘన విషయ ప్రావీణ్యము,లను సుమహైశ్వర్య యశములకుఁ [3]బూజాద్య
ర్హాని నను నర్థి భజించుట, చను రాజసయోగ మనఁగ సౌజన్యనిధీ ! 945

చ. అనుపమ పాపకర్మ పరిహారముకై భజనీయుఁ డైన శో
భన చరితుం డితం డనుచు భావమునం దలపోసి భక్తిచే
ననితర యోగ్యతన్ భగవదర్పణబుద్ధి నొనర్చి కర్మముల్
జనహితకారి యై నెగడ సాత్త్వికయోగ మనంగఁ జొప్పడున్. 946

చ. మనుసుత ! మద్గుణ శ్రవణమాత్ర లభించినయట్టి భక్తిచే
ననఘుఁడ సర్వశోభన గుణాశ్రయుఁడన్ బరమేశ్వరుండ నై
తనరిన నన్నుఁ జెందిన యుదాత్త మనోగతు లవ్యయంబు లై
వననిధిగామి యైన సురవాహినిఁ బోలి ఫలించు నిమ్ములన్. 947

క. హేయగుణ రహితుఁ డనఁగల, [4]నాయందలి భక్తిలక్షణముఁ దెలిపితి నన్
బాయక [5]నిర్హేతుకముగఁ, జేయు మదీయ వ్రతైక చిరతర భక్తిన్. 948

వ. నిష్కాము లైన మదీయ భక్తులకు నట్టి భక్తియోగంబు సాలోక్య, సామీప్య,
సారూప్య, సాయుజ్యంబులకు, సాధనంబు గావున మహాత్ములగువారు తమ
మనోరథ ఫలదాయకంబు లైనను మదీయ సేవా విరహితంబు లైన యితర
కర్మంబుల నాచరింప నొల్లరు. దీని నాత్యంతిక భక్తియోగం బని చెప్పుదురు.
సత్త్వ రజ స్తమోగుణ హీనుం డైన జనుండు [6]మత్సమానాకారతం బొందు.
అని చెప్పి మఱియు ని ట్లనియె. 949

---

1. సాత్త్వికాది (హ. తం. వా.) 2. రోష (హ. వా.) 3. పూజారూపుని (క. చ. బ.)
4. నాయందుఁల భక్తి లక్షణం బెఱిఁగింతున్ (క. చ. ట. త. జ.) 5. నిర్హేతుకమై, చేయు
(క. చ. ట. త. జ. తం.) 6. మత్స్వరూపంబునుం బొందునని (హ)

సీ. నిత్య నైమిత్తిక నిజధర్మమున గురు శ్రద్ధాగరిష్ఠతఁ జతుర పాంచ
రాత్రోక్త హరి సమారాధన క్రియలను [1]నిష్కామనంబున నెఱి మదీయ
విగ్రహదర్శన వినుతి పూజా వందన [2]ధ్యాన సంశ్రవణములఁ గర్మ
సంగి గాకుండుట సజ్జనప్రక రాభిమానంబు నొందుట హీనులందుఁ

తే. జాల ననుకంప సేయుట సములయందు, మైత్రినెఱపుట యను నియమక్రియాది
యైన యోగంబుచేత నాధ్యాత్మి కాధిభౌతికాదులఁ దెలియుట పలుకుటయును

వ. మఱియును. 951

క. హరి మంగళ గుణకీర్తన, పరుఁడై తగ నార్జవమున భగవత్పరులన్
గర మనురక్తి భజించుట, నిరహంకారమున నుంట నిశ్చలుఁ డగుటన్. 952

క. ఇవి మొదలుగాఁగఁ గలుగు [3]భగవ దుద్దే శాభిధర్మ కలితుం డై వీ
నివలనఁ బరిశుద్ధ గతిం, దవిలిన మదిఁ గలుగుఁ బుణ్యతముఁ డెయ్యెడలన్. 953

తే. గురుత రానేక కల్యాణగుణ విశిష్టుఁ, డనఁగ నొప్పిన ననుఁ బొందు నండఁగొనక
పవన వశమునఁ బువ్వుల పరిమళంబు, ఘ్రాణమున నావరించిన కరణి మెఱసి.

చ. అనిశము సర్వభూత హృదయాంబుజవర్తి యనం దనర్చు నీ
శు నను నవజ్ఞ సేసి మనుజుం డొగి మ త్ప్రతిమార్చనా విడం
బనమున మూఢుఁడై యుచిత భక్తిని నన్ను భజింపఁడేని య
మ్మనుజుఁడు భస్మకుండమున మానక వేల్చినయట్టివాఁ డగున్. 955

సీ. అబ్జాక్షి ! నిఖిలభూ తాంతరాత్ముఁడ నైన నాయందు భూతగణంబునందు
నతిభేదదృష్టి మాయావులై సతతంబు పాయక వైరానుబంధ నిరతు
లగువారి మనములఁ దగులదు శాంతి యెన్నఁటికైన నేను నా కుటిల జనుల
మానక యెపుడు సామాన్యాధిక ద్రవ్య సమితిచే మత్పదార్చన మొనర్ప

తే. నర్థినాచిత్తమున ముదం బందకుందు,ననుచు నెఱిఁగించి మఱియు నిట్లని యెఁగరుణఁ
గలిత సద్గుణ జటిలుఁ డ కృపిలుఁ డెలమిఁ, దల్లితోడ గుణవతీమతల్లి తోడ. 956

సీ. తరళాక్షి ! విను మచేతన దేహములకంటెఁ జేతనదేహముల్ శ్రేష్ఠ మందుఁ
బ్రాణవంతంబులై స్పర్శన జ్ఞానంబు గలుగు చైతన్య వృక్షములకంటె
ఘన రసజ్ఞాన సంకలిత చేతను లుత్తములు రసజ్ఞానంబు గలుగువాని
కంటె గంధజ్ఞాన కలిత [4]భృంగంబులు గడు శ్రేష్ఠములు వానికంటె శబ్ద

1. నిష్కామనంబుల (క. జ. డ. ద.) 2. ధ్యానగుణ శ్రవణములఁ గర్మ (క. చ. జ. డ.)
3. భగవదుద్దేశ స్వధర్మ (హ. వా.) 4. బృంగములు (హ. వా.)

తే. [1]వేదు లగుదురు శ్రేష్ఠులు వెలయు శబ్ద, [2]విదులకంటెను మఱి రూపవేదు లైన వాయసాదులు శ్రేష్ఠముల్ వానికంటె,వరుస బహుపాదు లుత్తముల్ [3]వారికంటె.

క. తలఁపఁ జతుష్పదు లధికులు, బలకొని మఱి వారికంటెఁ బాదద్వయముం గల మనుజు లలఘుతము లి,మ్ములఁ వారలయందు వర్ణములు నా ల్గరయన్.958

వ. అందు. 559

సీ. తలఁప బ్రాహ్మణు లుత్తములు వారికంటెను వేదవేత్తలు, వేదవిదుల కంటె విలసిత వేదార్థ విదులు, వారలకంటె సమధిక శాస్త్రసంశయము మాన్పు మీమాంసకులు, మఱి మీమాంసకులకంటె నిజధర్మ విజ్ఞాన నిపుణు, లరయ వారికంటెను సంగవర్జిత చిత్తులు, దగ వారికంటె సద్ధర్మపరులు,

తే. ధార్మికులకంటె నుత్తమోత్తముఁడు వినుము, మత్సమర్పిత సకల[4]కర్మస్వభావ మహిమములుగల్గి యితర [5]కర్మములు విడిచి, సమత వర్తించు నప్పుణ్యాతముఁడు ఘనుఁడు. 960

వ. అట్టి వాని. 961

క. కని సకల భూతగణములు, మనమున నానందజలధి మగ్నము లగుచున్ ఘన బహుమాన పురస్సర, మనయముఁ బాటిల్ల వినుతు లర్థిం జేయున్. 962

వ. అంత నీశ్వరుండు జీవస్వరూ పానుప్రవిష్టుం డై యుండు. అట్టి భగవంతుం జూచి భక్తియోగంబున నైన, యోగంబున నైనం బురుషుండు పరమాత్మం బొందు. ప్రకృతి పురుషాత్మకంబును దద్వ్యతిరిక్తంబును నైన దైవంబు నై కర్మ విచేష్టితం బగుచు నుండు. అదియ భగవద్రూపంబు. ఇట్టి భగవద్రూపంబు రూపభే దాస్పదం బగుచు నద్భుత ప్రభావంబు గల కాలం బనియుఁ జెప్పంబడు. అట్టి కాలంబు మహదాది తత్త్వంబులకును, దత్తత్త్వాభిమాను లగు జీవులకును భయావహం బగుటం జేసి సకల భూతంబులకు నాశ్రయం బగుచు, నంతర్గతం బై భూతంబులచేత భూతంబుల గ్రసింపుచు, యజ్ఞఫలప్రదాత గావున వశీకృత

---

1. వేదులగు నహుల్ శ్రేష్ఠమై వెలయు (తం) 2. వేది కంటెను సద్రూప వేదులైన (హా)
3. వానికంటె (తం. వా.)

తేభ్యో గంధవిద శ్శ్రేష్ఠాః తతశ్శబ్దవిదోవరాః (29-30)
రూపభేద విదస్తత్ర తతశ్చోభయ తోదతః
తేషాం బహుపదా శ్శ్రేష్ఠాః చతుష్పాదా స్తతో ద్విపాత్ (29.31)

4. ధర్మస్వభావ (హా. తం. వా.) 5. ధర్మములు (హా. తం. వా.)

భూతుం డై ప్రభుత్వంబు భజియించి [1]విష్ణుండు ప్రకాశింపుచుండు. అతనికి మిత్రుండును, శత్రుండును, బంధుండును లేఁడు. అట్టి విష్ణుండు సకలజనంబులయం దావేశించి యప్రమత్తుం డై ప్రమత్తు లై న జనంబులకు సంహారకుం డై యుండు. అతనివలని భయంబునం జేసి వాయువు వీచు. సూర్యుండు తపియించు. ఇంద్రుండు వర్షించు. నక్షత్రగణంబు వెలుంగు. చంద్రుండు ప్రకాశించు. తత్తత్కాలంబుల వృక్షలతాదు లోషధులతోడం గూడి పుష్పఫల భరితంబు లగు. సరిత్తులు ప్రవహించు. సముద్రంబులు మేరలు దప్పక యుండు. అగ్ని ప్రజ్వలించు. భూమి గిరులతోఁ గూడ బరువునఁ గ్రుంగ వెఱచు. ఆకాశంబు సకలజనంబులకు నవకాశం బిచ్చు. మహత్తత్త్వంబు జగత్తునకు నంకుర స్వరూపంబు గావున సప్తావర ణావృతం బగు లోకం బను స్వదేహంబు విస్తరింపం జేయు. గుణాభిమాను లగు బ్రహ్మాదులు సర్వేశ్వరునిచేత జగత్సర్గంబునందు నియోగింపంబడి ప్రతిదినంబు న య్యాయి సర్గంబు చేయ నప్రమత్తు లై యుండుదురు. పితాదులు పుత్రోత్పత్తిఁ జేయుదురు. కాలుండు మృత్యుసహాయుం డై మారకుం డై యుండు. చరాచరాత్మకం బగు సకల ప్రపంచంబు భగవదధీనం బయి యుండు. అని చెప్పి కపిలుండు వెండియు ని ట్లనియె. 963

అధ్యాయము - ౩౦

క. నెఱి నిట్టి నిఖిలలోకే, శ్వరుని పరాక్రమముఁ దెలియ సామర్థ్యం బె
వ్వరికిని గలుగదు మేఘము, గరువలి విక్రమముఁ దెలియఁగాలేని గతిన్. 964

క. మగువా ! విను సుఖహేతుక, మగు నర్థము దొరకమికి మహాదుఃఖమునం
దగులుదు రిది యంతయు నా, భగవంతుని [2]యాజ్ఞఁ జేసి ప్రాణులు మఱియున్.

సీ. పూని [3]యనిత్యంబు లై న గృహ క్షేత్ర పశు ధన సుత వధూ బాంధవాది
వివిధవస్తువులను ధ్రువముగా మది నమ్మి వఱలు దుర్మతి యగువాఁడు జంతు
సంఘాత మగు దేహసంబంధమున నిల్చి యర్థి నె య్యే యోనులందుఁ జొరఁగ
ననుగమించును వానియందు విరక్తుండు గాక యుండును నరకస్థుఁ డై న

తే. దేహి యాత్మీయదేహంబుఁ దివిరి వదల, లేక తన కది పరమ సౌఖ్యాకరంబు
గాఁగ వర్తించు నదియునుఁ గాక యతఁడు, దేవమాయా విమోహిత భావుఁడగుచు.

---

1. విష్ణుండునాఁ (హ)
"సవిష్ణ్వాఖ్యోఽధియజ్ఞోఽసౌ కాలః కలయతాం ప్రభుః" (29-40)
2. మాయఁజేసి (చ) 3. యసత్యంబులై న (హ)

క. [1]ఘనముగఁ బుత్ర వధూ పశు, ధన గృహ రత్నమునందుఁ ద త్త క్రియలన్
మనమునఁ దలపోయుచు దిన, దినమున్ దందహ్యమానదేహుం డగుచున్. 967

క. అతిమూఢహృదయుఁ డగుచు దు, రితకర్మారంభమునఁ జరింపుచుఁ దరుణీ
కృత గోప్యభాషణములను, సుత కలసంభాషణములఁ జొక్కుచు మఱియున్.

క. విను మింద్రియ పరవశుఁ డై, మునుకొని త త్కూటధర్మములుగల దుఃఖం
బనయము సుఖరూపంబుగ, మనమునఁ దలపోసి త దభిమానుం డగుచున్. 969

క. సతతముఁ దమతమ సంపా, దిత మగు నర్థములచేత ధృతిఁ బరులకుఁ గు
త్సితమతి హింసలు సేయుచు, నతిమూఢమనస్కు లగుచు నా త్మజనములన్.970

తే. పూని రక్షింపుచును వారి భు క్త శేష, మనుభవింపుచు నంత జీవనము [2]పోక
[3]గడఁకతో నపుడు పరార్థకాముఁ డగుచు,స త్త్వ మెడలి కుటుంబపోషణమునందు.

సీ. బలిమి చాలక మందభాగ్యుఁ డై కుమతి యై పూని యప్పుడు క్రియాహీనుఁ
డగుచుఁ
దవిలి వృథాప్రయత్నంబులు సేయుచు మూఢుఁ డై కార్పణ్యమునఁ జరించు
నట్టి యకించనుఁ డగువానిఁ జూచి త ద్దారసుతాదు లాత్మలను వీఁడు
గడు నశక్తుఁడు ప్రోవఁగాఁజాలఁ డితఁ డని సెగ్గింతు రర్థిఁ గృషీవలుండు

తే. బడుగు ముసలెద్దు రోసినపగిది నంత నతఁడు నే వెంటలను సుఖం బందలేక
తాను పోషించుజనులు దన్ దనరఁ బ్రోవ, బ్రతుకు ముదిమియు మిక్కిలి బాధ
పఱుప. 972

క. వెడరూపు దాల్చి బాంధవు, లడలఁగ నిర్యాణమునకు నభిముఖుఁ డై యిల్
వెడలఁగఁ జాలక శునకము, వడువునఁ గుడుచుచును మేను వడవడ వణఁకన్.

సీ. అతిరోగ పీడితుం డై మంద మగు జఠరాగ్నిచే మిగుల నల్పాశి యగుచు
మెఱసి వాయువుచేత మీఁదికి నెగసిన కన్నులు, కఫమునఁ గప్పబడిన
నాళంబులును, గంఠనాళంబునను ఘుర ఘుర మను శబ్దంబు దొరయ బంధు
జనుల మధ్యంబున శయనించు, బహువిధములఁ దన్నుఁ బిలువంగఁ బలుకలేక

తే. చటులతర కాలపాశ వశంగతాత్ముఁ, డగుచు బిడ్డలఁ బెండ్లాము నరసి ప్రోచు
చింత, వికలము లై న హృషీకములును, గలిగి విజ్ఞానమునఁ బాసి కష్టుఁ డగుచు.

---

1. ఘనమగు తనయవధూపశు (క. చ. బ) 2. దోప (హ) 3. కడఁగి మఱి మఱి యపరార్థ కాముఁ డగుచుఁ (తం. వా.)

వ. అంత మరణావస్థం బొందు సమయంబున నతిభయంక రాకారులును, సరభ సేక్షణులును నగు యమదూత లిద్దఱు దన ముందఱ నిలిచినం జూచి, త్రస్త హృదయుం డై శకృ న్మూత్రంబులు విడుచుచు, [1]యమపాశంబులచే గళంబున బద్ధుం డై శరీరంబువలన నిర్గమించి, యాతనాశరీరంబు నవలంబించి, బలాత్కా రంబున దీర్ఘం బై దుర్గమం బగు మార్గంబును బొంది, [2]రాజభటులచే నీయ మానుం డగుచు దండంబున కభిముఖుం డై చను నపరాధిచందంబునఁ జనుచుండి.

చ. అనయము మూర్ఛనొందు శునకావళిచేతను భక్ష్యమాణుఁ డై
యనుపమ కాలకింకర భయంకర తర్జన గర్జనంబులన్
మనము గలంగ దేహము సమస్తము కంపమునొందఁగాఁ బురా
తనభవ పాపకర్మ సముదాయముఁ జిత్తములోఁ దలంపుచున్. 976

సీ. అనుపమ క్షు త్తృష్ణ లంతర్వ్యథలఁ జేయ ఝంఝూనిల జ్వల జ్జ్వలన చండ
భాను ప్రదీప్తి త ప్తం బై న వాలుకా మా ర్గానుగత తప్యమాన గాత్రుఁ
డై వీఁపు కశలచే నడువంగ వికలాంగుఁ డగుచు మార్గమునందు నచట నచటఁ
జాల మూర్ఛిల్లి †యాశ్రయశూన్య మగు నీళ్ళ మునుఁగుచు లేచుచు మొనసిపాప

తే. రూప మైన తమముచే నిరూఢుఁ డగుచు, వెలయఁ దొంబదితొమ్మిదివేల యోజ
నముల దూరంబు గల యమనగరమునకుఁ, బూని యమభటుల్ గొంపోవఁ
బోవు నంత. 977

వ. ఇట్లు మహాపాపాత్ముం డై నవాఁడు ముహూర్తత్రయ కాలంబునను, సామాన్య దోషి యగువాఁడు ద్విముహూర్తంబులను నేఁగి యాతనం బొందు. అందు.

క. పట్టుదురు కొఱవులను వడిఁ, బెట్టుదు రసిపత్రికలను బెనుమంటలయం
దొట్టుదురు నొడలు నలియఁగ, మట్టుదు ర ప్పాపచిత్తు మత్తుం బెలుచన్. 979

ఉ. ముంతురు త ప్త[3]తోయముల మొత్తుదు రుగ్ర గదాసిధారలన్
ద్రెంతురు పొట్టప్రేవులు వధింతురు మీఁద నిభేంద్రపంక్తి ఱొ
ప్పింతురు ఘోరభంగిఁ గఱపింతురు పాములచేత బిట్టు ద్రొ
బ్బింతురు [4]మీఁద గుండ్లు తినిపింతురు దేహముగోసి కండలన్. 980

---

1. యమపాశబద్ధుడై (క. చ. ట. త. బ.)
2. రాజ దండంబున కభిముఖుండై చనుభటుని చందంబున చనుచుండి (క. తం.)
† "చల త్యాశక్తోఽపి నిరాశ్రమోదకే" అని మూలము. (30-22)
నిర్గతః ఆశ్రమో విశ్రామస్థాన ముదకంచ" అని వ్యాఖ్య.
3. తైలముల (చ) 4. మీఁదనుండి (ట)

వ. మఱియుఁ గుటుంబపోషణంబునఁ గుక్షింభరుం డగుచు నధర్మపరుం డై భూత
ద్రోహంబున నతిపాపుం డై నిరయంబునం బొంది, నిజధనంబు గోలుపడి మొఱ
వెట్టు నాపన్నుని చందంబునఁ బరస్పరసంబంధంబునఁ గల్పింపంబడిన [1]తమి స్రాంధ
తామిస్ర రౌరవాదు లగు నరకంబులం బడి, తీవ్రంబు లైన బహుయాతనల
ననుభవించి, క్షీణపాపుం డై పున ర్నరత్వంబునుం బొందు. అని చెప్పి వెండియు
ని ట్లనియె. 981

అధ్యాయము — ౩౧

—: కపిలుండు దేవహూతికిఁ బిండోత్పత్తిక్రమము తెలుపుట :—

సీ. కై కొని మఱి పూర్వకర్మానుగుణమున శశ్వ త్ప్రకాశకుం డీశ్వరుండు
ఘటకుండు గావునఁ గ్రమ్మఱ జీవుండు దేహసంబంధంబుఁ దివిరి తాల్ప
దొరఁకొని పురుష రేతో బిందుసంబంధి యై వధూగర్భంబునందుఁ జొచ్చి
కై కొని యొకరాత్రిఁ గలిలంబు పంచరాత్రముల బుద్బుదమును దశమదివస

తే. మందుఁ [2]గర్కంధు వై యుండు నంతమీఁదఁ, బేశి యగు నంతమీఁదటఁ బేర్చి యండ
కల్ప మగు నొక్కనెల మస్తకమును మాస, యమళ మైనను గరచరణములుఁ
బొడము. 982

వ. మఱియు మాసత్రయంబున నఖ రోమాస్థి చర్మంబులు లింగచ్ఛిద్రంబులును
గలిగి, నాలవమాసంబున సప్తధాతువులు, పంచమమాసంబున క్షుత్తృష్ణలు గలిగి,
షష్ఠమాసంబున మావిచేతం బొదువంబడి, తల్లికుక్షిని దక్షిణభాగంబునం దిరుగుచు,
మాతృభుక్తాన్నపానంబులవలనఁ దృప్తిం బొందుచు, [3]సమస్తధాతువులును గలిగి
జంతుసంకీర్ణం బగు వి ణ్మూత్ర గర్తంబందుఁ దిరుగుచుఁ, గ్రిమిభక్షిత శరీరుం డై
మూర్ఛలం బొందుచుఁ, దల్లి భక్షించిన కటుతిక్తోష్ణ లవణ క్షారామ్లా ద్యుల్బణంబు
లై న రసంబులచేతఁ బరితప్తాంగుం డగుచు, జరాయువునఁ గప్పంబడి, బహిః
ప్రదేశంబునందు నాంత్రంబులచేత బద్ధుం డై, కుక్షియందు శిరంబు మోపికొని,
భుగ్నం బై న పృష్ఠ *గ్రీవోదరుం డై, స్వాంగచలనంబునందు నసమర్థుం డగుచుఁ,
బంజరంబునందు బద్ధశకుంతంబు చందంబున నుండి, దైవకృతం బైన జ్ఞానంబునం

---

1. చరమంబగు నంధతామిస్ర(ట.డ.ద.బ.) 2. కర్కంధు వంతయా (తం.వా.); కల్కంబు నై (క-బ)
3. సప్త ధాతువులు (హ); వర్ధమాన ధాతువులు (తం. వా.)

* భుగ్నపృష్ఠ గ్రీవుండై అని యుండుట యుచితము.
భుగ్నపృష్ఠ శిరోధరః-అని మూలము. (31-9)

బూర్వజన్మ దుష్కర్మశతంబులం దలంపుచు, దీర్ఘోచ్ఛ్వాసంబు సేయుచు, నే
సుఖంబునుం బొందక వర్తించు. అంత నేడవమాసంబున లబ్ధజ్ఞానుం డై చేష్టలు
గలిగి, వి ట్క్రిమి సోదరుం డై యొకదిక్కున నుండక సంచరింపుచుఁ, బ్రసూతి
మారుతంబులచేత నతివేపితుం డగుచు, యాచమానుండును దేహాత్మదర్శియుఁ
బునర్గర్భవాసంబునకు భీతుఁడు నగుచు బంధనభూతంబు లగు సప్తధాతువులచే
బద్ధుం డై, కృతాంజలిపుటుండును దీనవదనుండు నై, జీవుండు దా నెవ్వనిచే
నుదరంబున వసియింప నియమింపంబడె నట్టి సర్వేశ్వరు నిట్లని స్తుతియించు. 983

—: గర్భస్థుం డగు జీవుండు భగవంతుని స్తుతించుట :—

క. అనయమును భువనరక్షణ, మునకై స్వేచ్ఛానురూపమునఁ బుట్టెడి వి
ష్ణుని భయవిరహిత మగు పద, వనజయుగం బర్థిఁ గొల్తు వారని భక్తిన్. 984

వ. అదియునుం గాక పంచభూత విరహితుం డయ్యుం బంచభూత విరచితం బైన
శరీరంబునందుఁ గప్పంబడి, యింద్రియ గుణార్థ చిదాభాస జ్ఞానుండ నైన నేను.

సీ. ఎవ్వఁడు నిఖిలభూతేంద్రియమయ మగు మాయావలంబన మహిత కర్మ
బద్ధుఁ డై వర్తించుపగిది దందహ్యమానం బగు జీవచిత్తంబునందు
నవికార మై శుద్ధ మై యఖండ జ్ఞానమున నుండు వానికి ముఖ్యచరితు
నకు నకుంఠితశౌర్యునకుఁ బరంజ్యోతికి సర్వజ్ఞునకుఁ గృపాశాంతమతికిఁ

తే. గడఁగియుఁ బ్రకృతిపురుషులకంటెఁ బరముఁ, డైనవానికి మ్రొక్కెద నస్మదీయ
దుర్భ రోదగ్ర భీకర గర్భనరక, వేదనలు మాన్చి శాంతిఁ గావించుకొఱకు. 986

ఉ. [1]నావుడు సుతునకు దేవహూతి యిట్లను మహితాత్మ! యెవ్వని మాయచేత
ఘనమోహు లై గుణకర్మనిమిత్త సాంసారికమార్గ సంచారములను
ధృతిచెడి యెలసి యేదిక్కు నెఱుంగక హరిపద ధ్యానంబు నాత్మ మఱచి
యుండు వారలకు నే యుక్తియు నమ్మహా పురుషు ననుగ్రహబుద్ధి లేక

తే. తద్గుణధ్యాన తన్మూర్తి దర్శనములు, గోచరించుట యెట్లు? నాకును బ్రబోధ
కలితముగ నానతిమ్మన్నఁ గపిలుఁ డనియె, నంబతోడను సుగుణకదంబతోడ.

వ. అట్టి యీశ్వరుండు కాలత్రయంబునందును జంగమస్థావరాంతర్యామి యగుటం
జేసి జీవకర్మమార్గంబులం బ్రవర్తించువారు తాపత్రయ నివారణంబు కొఱకు
భజియింతు రని చెప్పి మఱియు నిట్లనియె. 988

---

1. అనవుడు సుతునకు జనని యిట్లనుఁ దగ (తం. వా)

క. జనయిత్రి ! గర్భమందును, ఘన క్రిమి వి ణ్మూత్ర ర క్త గ ర్తములోనన్
మునుఁగుచు జఠరాగ్నిని దిన, దినమును సంతప్యమానదేహుం డగుచున్. 989

ఆ. దీనవదనుఁ డగుచు దేహి యీ దేహంబు, వలన నిర్గమింపఁ దలఁచి చనిన
నెలల నెన్నికొనుచు నెలకొని గర్భంబు, వలన వెడలఁద్రోయువారు గలరె ?

వ. అని తలంపుచు దీనరక్షకుం డైన పుండరీకాక్షుండు దన్ను గర్భనరకంబువలన విముక్తునిం జేయ నమ్మహాత్మునికిఁ బ్రత్యుపకారంబు సేయలేమికి నంజలి మాత్రంబు సేయం దగు నట్టి జీవుండ నైన నేను శమదమాది యుక్తం బైన శరీరంబునందు విజ్ఞాన దీ పాంకురంబునం బురాణపురుషు నిరీక్షింతు. అని మఱియు నిట్లనియె. 990

సీ. [1]నెలకొని బహుదుఃఖములకు నాలయ మైన యీ గర్భనరకము నేను వెడలఁ
జాల బహిఃప్రదేశమునకు వచ్చిన ననుపమ దేవమాయా విమోహి
తాత్ముండ నై [2]ఘోర మగునట్టి సంసార చక్రమందును బరిభ్రమణశీలి
నై యుండవలయుఁ దా నదిగాక గర్భంబు నం దుండు శోకంబు నపనయించి

తే. యాత్మ కనయంబు సారథి యైనయట్టి, రుచిర విజ్ఞానమునఁ దమోరూప మైన
భూరి సంసారసాగరోత్తారణంబు, చేసి యీ యాత్మ నరసి రక్షించుకొందు. 992

వ. మఱియును. 993

చ. [3]భర మగుచున్న దుర్వ్యసన భాజన మై ఘన దుఃఖమూల మై
యరయఁగఁ బెక్కుతూంట్లు గల దై క్రిమిసంభవ మైనయట్టి దు
స్తర బహుగర్భవాసముల సంగతి మాన్పుటకై భజించెదన్
సరసిజనాభ భూరి భవసాగర తారక పాదపద్మముల్. 994

క. అని కృతనిశ్చయుఁ డై యే, చిన విమలజ్ఞాని యగుచు జీవుఁడు గర్భం
బున వెడల నొల్లకుండన్, జనియెడు నవమాసములును జననీ ! యంతన్. 995

వ. దశమమాసంబున వాని నధోముఖుం గావించిన నుచ్ఛ్వాస నిశ్శ్వాసంబులు లేక ఘన దుఃఖభాజనుండును, విగతజ్ఞానుండును, [4]రక్తదిగ్ధాంగుండు నై (విష్ఠాస్థక్రిమిం బోలి నేలం బడి యేడ్చుచు జ్ఞానహీనుం డై జడుంబోలె నుండి, యంత నిజభావానభిజ్ఞు లగు) నితరులవలన వృద్ధిం బొందుచు నభిమతార్థంబులం

1. బలకొని (క. చ. ట.); మునుకొని (జ) 2. ఘోరతమమగు (హ) 3. పరఁగుచునున్న (హ. తం. వా.) 4. రక్తవిణ్మూత్ర పంకిలుండును (క. చ. ట. త. డ.)

జెప్పనేరక యనేక కీటసంకులం బైన పర్యంకంబునందు శయానుం డై యవయవంబులు కండూయమానంబు లైన గోఁకనేరక యాసనోత్థాన గమనంబుల నశక్తుం డై తన శరీరచర్మంబు మశక మత్కుణ మక్షికాదులు వొడువఁ గ్రిములచే వ్యథంబడు క్రిమికుం బోలి, దోదూయమానుం డై రోదనంబుసేయుచు, విగతజ్ఞానుం డై యుండుచు, శైశవంబునం దత్త త్క్రియానుభవంబు గావించి, పౌగండవయస్సునఁ ద దనురూపంబు లగు నధ్యయనాది దుఃఖంబు లనుభవించి, తదనంతరంబ యౌవనంబు ప్రాప్తం బైన నభిమతార్థ ఫలప్రాప్తికి సాహస పూర్వంబు లగు వృథాగ్రహంబులు సేయుచు పంచమహాభూతారబ్ధం బగు దేహంబందుఁ బెక్కు మాఱు లహంకార మమకారంబులు సేయుచుఁ, దదర్థంబు లైన కర్మంబు లాచరింపుచు, సంసార బద్ధుం డగుచు, [1]దుష్పురుష సంగమంబున శిశ్నోదర పరాయణుం డై వర్తింపుచు, (నజ్ఞానంబునం జేసి వర్ధిష్యమాణ రోషుం డగుచుఁ, దత్ఫలంబు లగు దుఃఖంబు లనుభవింపుచుఁ, గాముకుం డై నిజ నాశనంబునకు హేతువు లగు కర్మంబులం బ్రవర్తింపుచుండు,) మఱియును. 996

సీ. జనయిత్రి ! సత్యంబు శౌచంబు దయయును ధృతియు మౌనంబు బుద్ధియును సిగ్గు
క్షమయును యశమును [2]శమదమ భగములు మొదలుగాఁ గల గుణంబులు నశించు
జనుల కసత్సంగమున నని యెఱిఁగించి వెండియు నిట్లను వినుము మూఢ
హృదయులు శాంతివిహీనులు దేహాత్మ బుద్ధులు నంగనా మోహపాశ

తే. బద్ధ కేళీమృగంబుల పగిదిఁ దగిలి, పరవశ స్వాంతముల శోచ్యభావు లైన
వారిసంగతి విడువంగవలయు నందు, నంగనాసంగమము దోషమంద్రు గాన. 997

వ. దీని కొక్క యితిహాసంబు గలదు. తొల్లి యొక్కనాఁడు ప్రజాపతి తన కూఁతు రైన భారతి మృగీరూపధారిణి యై యుండం జూచి తదీయ రూపరేఖా విలాసంబులకు సోటువడి వివశీకృ తాంతరంగుండును, విగత త్రపుండును నై ([3]మృగరూపంబు నొంది త దనుధావనంబు హేయం బని తలంపక ప్రవర్తించెం గావున) నంగనాసంగమంబు వలవదు. అస్మదీయ నాభీకమల సంజాత చతుర్ముఖ నిర్మిత మరీచ్యా ద్యుద్భూత కశ్యపాది కల్పిత దేవ మనుష్యాదులందు మాయాబలంబునం గామినీజన మధ్యంబున విఖండితమనస్కుండు గాకుండుటకుఁ బుండరీకాక్షుం డైన నారాయణ ఋషికిం దక్క నన్యులకు నెవ్వరికిని దీర దని వెండియు నిట్లనియె. 998

---

1. న సత్పురుష (క. చ. ట. జ. డ. ద.) 2. శమమును దమమును (క. ట. డ. ద. బ. తం. వా.); శమోదమో భగశ్చేతి యత్సంగా ద్యాతి సంక్షయమ్. (31-34). భగఉన్నతిః (వ్యా) 3. కానిపని చేసెంగావున (క. చ. ట. జ. డ. ద. బ.)

తే. రూఢి నా మాయ కామినీరూపమునను, బురుషులకు నెల్ల మోహంబుఁ
బొందఁ జేయుఁ
గానఁ బురుషులు సతుల సంగంబు మాని, యోగవృత్తిఁ జరింపుచు నుండవలయు

క. ధీరతతో మత్పద సరసీరుహ సేవానురక్తిఁ జెందిన వారల్
నారీ సంగము నిరయ, ద్వారముగా మనములందుఁ దలఁపుదు రెందున్. 1000

క. హరిమాయా విరచిత మై, తరుణీరూపంబుఁ దాల్చి ధరఁ బర్విన బం
ధుర తృణపరివృత కూపము, కరణి నదియు మృత్యురూపకం బగు మఱియున్.

చ. ధన పశు పుత్ర మిత్ర వనితా గృహ కారణభూత మైన యీ
తనువున నున్న జీవుఁడు పదంపడి యెట్టి శరీర మెత్తిన
న్ననుగత మైన కర్మఫల మందక పోవఁగరాదు మిన్ను ప్రాఁ
కిన భువిఁ దూఱినన్ దిశల[1]కేగిన నెచ్చటనైన దాఁగినన్. 1002

వ. అట్టి పురుషరూపంబు నొందిన జీవుండు నిరంతర స్త్రీసంగంబుచే విత్తాపత్య గృహాది ప్రదం బగు స్త్రీత్వంబు నొందు. ఈ క్రమంబున నంగనారూపుం డగు జీవుండు మన్మాయచేఁ బురుషరూపంబు నొంది, ధనాది ప్రదుం డగు భర్తను నాత్మబంధకారణం బగు మృత్యువునుగ నెఱుంగవలయు. మఱియు జీవోపాధి భూతం బగు లింగదేహంబుచే స్వావాస భూతలోకంబున నుండి, లోకాంతరంబు నొందుచుం, బ్రారబ్ధ కర్మఫలంబు ననుభవింపుచు, మఱలఁ గర్మాదులం దాసక్తుం డగుచు, మృగయుండు గానంబున ననుకూల సుఖప్రదుం డైనను మృగంబునకు మృత్యు వగుచందంబున జీవుండు భూతేంద్రియ మనోమయం బైన దేహంబు గలిగి యుండు. అట్టి దేహనిరోధంబె మరణంబు. ఆవిర్భావంబె జన్మంబు. కాన సకల వస్తు విషయ జ్ఞానంబు గలుగుటకు జీవునకు సాధనంబు చక్షురింద్రియంబ. ద్రష్టృ దర్శనీయ యోగ్యతా ప్రకారంబున జీవునకు జన్మమరణంబులు లేవు. కావున భయకార్పణ్యంబులు విడిచి, సంభ్రమంబు మాని, [2]జీవ ప్రకారంబు జ్ఞానంబునం దెలిసి, ధీరుండై ముక్తసంగుం డగుచు యోగ వైరాగ్యయుక్తం బైన సమ్యగ్ జ్ఞానంబున మాయా విరచితం బైన లోకంబున దేహాదులం దాసక్తి మాని, వర్తింపవలయు. అని చెప్పి వెండియు ని ట్లనియె. 1003

---

1. గీర్వాని యెచ్చటవేని (తం) 2. జగత్ప్రకారంబు (క. చ. బ.)

అధ్యాయము - ౩౨

సీ. గృహామందు వర్తించు గృహమేధులగువారు మహిత ధర్మార్థకామములకొఱకు
సంప్రీతు లగుచుఁ దత్సాధనానుష్ఠాన నిరతు లై వేదనిర్ణీత భూరి
భగవ త్స్వధర్మ తద్భక్తి పరాఙ్ముఖు లై దేవగణముల ననుదినంబు
భజియింపుచును భక్తిఁ బైతృక కర్మముల్ సేయుచు నెప్పుడు శిష్టచరితు

తే. లగుచుఁ దగ దేవపితృ సువ్రతాఢ్యులైన, కామ్యచిత్తులు ధూమాదిగతులఁ జంద్ర
లోకములఁ జెంది పుణ్యంబు లోప మైన, మరలి వత్తురు భువికి జన్మంబు నొంద.

వ. అదియునుం గాక. 1005

తే. ప్రవిమ లానంత భోగి తల్పంబునందు, యోగనిద్రాళు వై హరి యున్న వేళ
నఖిల లోకంబులును విలయంబు నొందు, నట్టి సర్వేశ్వరునిఁ గూర్చి యనఘమతులు.

మ. పరికింపన్ నిజ [1]వర్ణ ధర్మ గరిమన్ జాట్లిల్లు పంకేరుహో
దర విన్యస్త సమస్త ధర్మముల శాంతస్వాంతు లై సంగముం
బరివర్జించి [2]విశుద్ధచిత్తు లగుచున్ బంకేజ పత్రేక్షణే
తర ధర్మైక నివృత్తు లై సతతముం దైత్యారిఁ జింతింపుచున్. 1007

సీ. మఱియు నహంకార మమకార శూన్యులై యర్థి వర్తింపుచు నర్చిరాది
మార్గ గతుండును మహనీయ చరితుండు విశ్వతోముఖుఁడును విమల యశుఁడు
జగదుద్భవ స్థాన సంహార కారణుం డవ్యయుఁ డజుఁడు పరాపరుండు
పురుషోత్తముఁడు నవపుండరీకాక్షుండు నైన సర్వేశ్వరు నందుఁ బొంది

తే. మానితాపునరావృత్తి మార్గ మైన, ప్రవిమ లానందతేజో విరాజమాన
దివ్యపదమున సుఖయించు ధీరమతులు, మరలిరా రెన్నఁటికిని జన్మముల నొంద.

వ. *(మఱియుఁ బరమేశ్వర దృష్టిచే హిరణ్యగర్భు నుపాసించువారు సత్యలోకంబున ద్విపరార్ధావసానం బగు ప్రళయంబు దనుకఁ బరుం డగు చతురాననుం బరమాత్మ రూపంబున ధ్యానంబు సేయుచు నుండి) పృథివ్యప్తేజో వాయ్వాకాశ మానసేంద్రియ (శబ్దాది) భూతాదులతోడం గూడ (లోకంబునుం) ప్రకృతి యందు లీనంబుసేయ సర్వేశ్వరుండు సకల సంహర్త యగు సమయంబున

---

1. భక్తియుక్తి (హ. తం. వా.) 2. విలుప్త కర్ములగుచో (క. చ. ట. త. జ. ద. బ.)

* కొన్ని ప్రతులందు లేదు.

గతాభిమానంబులు గలిగి, బ్రహ్మలోకవాసు లగు నాత్మలు బ్రహ్మతోడం గూడి [1]పరమానంద రూపుండు (సర్వోత్కృష్టుండు) నగు పురాణపురుషుం బొందుదురు. కావున నీవు సర్వభూత హృదయపద్మ నివాసుండును, శ్రుతానుభావుండును, (నిష్కళంకుండును, నిరంజనుండును, నిర్ద్వంద్వుండును నగు పురుషుని భావంబుచే) శరణంబు నొందు మని చెప్పి మఱియు నిట్లనియె. 1009

మ. సకల స్థావరజంగమ ప్రతతికిన్ జర్చింపఁ దా నాద్యుఁ డై
యకలంక శ్రుతి గర్భుఁడుం [2]బరముఁడు నైనట్టి యీశుండు సే
వక యోగీంద్ర కుమార సిద్ధ ముని దేవశ్రేణి యోగప్రవ
ర్తక మై తన్ను భజింపఁ జూపు సగుణబ్రహ్మంబు లీలాగతిన్. 1010

సీ. అట్టి సర్వేశ్వరుం డాయాయి కాలంబు లందును దద్గుణవ్యతికరమున
జనియింపుచుండు నీ చాడ్పున ఋషిదేవ గణములు దమతమ కర్మనిర్మి
[3]తైశ్వర్య పారమేష్ఠ్యములందు పురుషత్వమును బొంది యధికారములు వహించి
వర్తించి క్రమ్మఱ వత్తురు మఱి కొంద ఱారూఢ కర్మానుసార మైన

తే. మనములను జాలఁ గలిగి ధర్మములయందు, శ్రద్ధతోఁ గూడి యప్రతిషిద్ధ మైన
నిత్య నైమిత్తి కాచార [4]నియతు లగుచుఁ,దగి రజోగుణకలిత చిత్తములు గలిగి.

వ. సకాము లై యింద్రియజయంబు లేక పితృగణంబుల నెల్లప్పుడుఁ బూజింపుచు గృహంబులయందు వర్తించి *(హరిపరాఙ్ముఖు లగు) వారు త్రైవర్గిక పురుషు లని చెప్పంబడుదురు. 1012

చ. వినుత గుణోత్తరుండు నురు[5]విక్రముఁ డైన హరిం భజించి త
న్మనన లస త్కథామృతము మానుగఁ గ్రోలుట మాని దుష్కథల్
విని ముద మందుచుందురు వివేకవిహీనత నూరఁబంది యా
త్మను [6]మధురాజ్య భక్ష్యములు మాని పురీషము కేఁగుచాడ్పునన్. 1013

చ. అలవడ ధూమమార్గగతు లై పితృలోకముఁ బొంది పుణ్యముం
బొలసినవారు [7]దొంటి తమపుత్రులకుం దగఁ దామఁ బుట్టి వి
హ్వలమతి గర్భగోళపతనాది పరేత[8]ధరా క్రియాంత మై
వెలసిన కర్మ మిం దనుభవింతురు గావున నీవు భామినీ! 1014

1. అమృతరూపుండు (క. చ. బ.) 2. బరుఁడు సర్వాద్యుండు నీశుండు (హ) 3. తములగు పారమేష్ఠ్యములొందు పురుషుల (క. చ. ట. జ. డ. ద. బ.) 4. నిపుణులగుచు (హ. తం. వా.)
* కొన్ని తా. ప. ప్రతులందు లేదు.
5. విక్రముఁడున్న గునట్టి విష్ణుకీ, ర్తన రుచిరామృతంబు ప్రమదంబున (క. చ. బ.) 6. మధురాది (చ. ట. జ. ద. బ. డ.) 7. ద్రొబ్బ (క. త. ద. జ. డ. బ.) ద్రోవ (చ) 8. ధరాగతాంత మై (క-బ)

క. విను సర్వభావములఁ బర, మునిననఘు ననంతు నీశుఁ బురుషోత్తముని
న్ననయము భజియింపుము ముద, మునఁ బునరావృత్తిలేని ముక్తి లభించుఁ.

వ. అని చెప్పి వెండియు నిట్లనియె. (భగవంతుం డగు వాసుదేవునియందుం) *(ప్రయుక్తం బగు భక్తియోగంబు బ్రహ్మసాక్షాత్కార సాధనంబు లగు వైరాగ్య జ్ఞానంబులం జేయు). అట్టి భగవ ద్భక్తియుక్తం బైన (చిత్తం బింద్రియవృత్తులచే సమంబు లగు) నర్థంబులందు వైషమ్యంబును, ప్రియా ప్రియంబులును లేక నిస్సంగంబు సమదర్శనంబు హేయోపాదేయ విరహితంబు నై యారూఢం బైన యాత్మపదంబు నాత్మచేఁ జూచుచుండు. జ్ఞానరూపుం డును, పరబ్రహ్మంబును, పరమాత్ముండును, నీశ్వరుండును నగు పరమపురుషుం డేకరూపంబు గలిగియుండియు (దృశ్య ద్రష్టృ కరణంబులచేతఁ బృథగ్భావంబును బొందుచుండు.) ఇదియ యోగికి (సమగ్రం బగు) యోగంబునం జేసి ప్రాప్యం బగు ఫలంబు. కావున విషయవిముఖంబు లగు నింద్రియంబులచేత జ్ఞానరూపంబు హేయగుణరహితంబు నగు బ్రహ్మంబు మనోవిభ్రాంతిం జేసి (శబ్దాదిధర్మం బగు నర్థరూపంబునం దోఁచు). అది యెట్టు లర్థాకారంబున దోఁచునని యడిగితివేని యహంకారంబు గుణరూపంబునం జేసి త్రివిధంబును, భూతరూపంబునం బంచ విధంబును, నింద్రియరూపంబున నేకాదశవిధంబును నై యుండు. (జీవరూపుం డగు విరాట్పురుషుండు) జీవవిగ్రహం బైన యండం బగు జగంబునం దోఁచు చుండు. దీని శ్రద్ధాయుక్తం బైన భక్తిచేత యోగాభ్యాసంబునం జేసి సమాహిత మనస్కుం డై నిస్సంగంబున విరక్తుం డైనవాఁడు పొడగనుచుండు. అది యంతయు బుధజన పూజనీయచరిత్రవు గావున నీకుం జెప్పితి. సర్వయోగ సంప్రాప్యుండును నిర్గుణుండును భగవంతుండని చెప్పిన జ్ఞానయోగంబును మదీయ భక్తియోగంబును నను రెండు నొక్కటియ. ఇంద్రియంబులు భిన్నరూపంబులు గావున నేకరూపం బైన యర్థం బనేకవిధంబు లగున ట్లేకం బగు (బ్రహ్మం బనేకంబుగఁ దోఁచు, మఱియు. 1016

సీ. అంబ! నారాయణుం డఖిలశాస్త్రములను సమధికానుష్ఠిత సవనతీర్థ
దర్శన జపతపోధ్యయన యోగక్రియా దానకర్మంబులఁ [1]గానఁబడఁడ
యేచి సమనము బాహ్యేంద్రియంబుల గెల్చి సకలకర్మ త్యాగసరణి నొప్పి
తలకొని యాత్మతత్త్వజ్ఞానమున మించి యుడుగక వైరాగ్యయుక్తిఁ దనరి

* కొన్ని తా. ప్రతులలో లేదు.

1. గానఁబడక (హ); గానఁబడఁడు (క. చ. ద. బ.)

తే. మహితఫల సంగరహిత ధర్మమునఁ దనరు,నట్టి పురుషుండు దలపోయ నఖిలహేయ
గుణములను బాసి కల్యాణగుణవిశిష్టుఁ,డైన హరి నొందుఁ బరమాత్మ ననఘుఁ
డగుచు. 1017

వ. అది గావున నీకుం జతుర్విధ భక్తియోగప్రకారంబు దేటపడ నెఱింగించితి. అదియునుం గాక (కాలరూప యగు) మదీయగతి జంతువులయందు నుత్పత్తి వినాశరూపంబుల నుండు. అవిద్యాకర్మ నిర్మితంబు లైన జీవుని గతు లనేక ప్రకారంబు లై యుండు. అదియు జీవాత్మ వానియందుం బ్రవర్తించి (యాత్మగతి యిట్టిదని) యెఱుంగక యుండు. అని చెప్పి మఱియు నిట్లనియె. (ఇట్టి యతిరహస్యం బగు) సాంఖ్యయోగ ప్రకారంబు ఖలునకు నవినీతునకు జడునకు దురాచారునకు డాంబికునకు నింద్రియలోలునకు పుత్ర దారాగారా ద్యత్యంతాసక్త చిత్తునకు భగవద్భక్తిహీనునకు విష్ణుదాసులయందు ద్వేషపడు వానికి నుపదేశింప వలవదు. శ్రద్ధాసంపన్నుండు భక్తుండు వినీతుండు నసూయా రహితుండు సర్వభూతమిత్రుండు శుశ్రూషాభిరతుండు బాహ్యార్థజాత విరక్తుండు శాంతచిత్తుండు నిర్మత్సరుండు శుద్ధాత్ముండు మద్భక్తులయందు ప్రేమగలవాఁడు నన్యకాంతా విముఖుండు నిష్కాముండు నగు నధికారికి నుపదేశింప నర్హం బగు. ఈ యుపాఖ్యానం బే పురుషుండేని పతివ్రత యగు నుత్తమాంగనయేని శ్రద్ధా భక్తులు గలిగి మదర్పితచిత్తంబున న్వినఁ బఠియించు నట్టి పుణ్యాత్ములు మదీయ దివ్యస్వరూపంబుఁ బ్రాపింతురు. అని చెప్పెనని మైత్రేయుండు విదురు నకు వెండియు నిట్లనియె. ఈ ప్రకారంబునం గర్దమదయిత యైన దేవహూతి కపిలుని వచనంబులు విని నిర్ముక్త మోహపటల యగుచు సాష్టాంగ దండ ప్రణామంబు లాచరించి తత్త్వవిషయాంకిత సాంఖ్యజ్ఞాన ప్రవర్తకం బగు స్తోత్రంబుసేయ నుపక్రమించి కపిలున కిట్లనియె. 1018

అధ్యాయము – ౩౩

సీ. అనయంబు విను మింద్రియార్థ [1]మనోమయం బును భూతచయమయంబును [2]సమస్త
భూరి జగ ద్బీజ భూతంబును గుణప్రవాహ కారణమును వలను మెఱయు
[3]నారాయణాభిఖ్యనాఁ గల భవదీయ దివ్యమంగళమూర్తిఁ దేజరిల్లు
చారు భవద్గర్భ సంజాతుఁ డగునట్టి కమలగర్భుండు [4]సాక్షాత్కరింప

1. మనోరయంబును (వా) 2. నశేష (క. చ. బ.) 3. నారాయణంబును ననఁగల (క. చ. ట. డ. ద. బ.) 4. సాక్షాత్కరించె, నదియు నానావిధంబులై యలరు శక్తి (త. జ. డ. బ.)

తే. లేక మనమునఁ గనియె ననేకశక్తి, వర్గములు గల్గి సుగుణప్రవాహరూప
మంది విశ్వంబు దాల్చి సహస్రశక్తి, కలితుఁ డై సర్వకార్యముల్ గలుగఁజేయు.

వ. అంత. 1020

తే. [1]అతుల భూరి యుగాంతంబునందుఁ గపట, శిశువ వై యొంటిఁ గుక్షినిక్షిప్త నిఖిల
భువననివహుండ వై మహాంభోధినడుమఁ, జారు వటపత్రతల్ప సంస్థాయి వగుచు.

తే. లీల నాత్మీయ పాదాంగుళీ వినిర్గ, తామృతము గ్రోలినట్టి మహాత్మ! నీవు
గణఁగి నా పూర్వభాగ్యంబుకతన నిపుడు,పూని నా గర్భమున [2]నేఁడుపుట్టి తయ్య!

వ. అట్టి పరమాత్ముండ వైన నీవు. 1023

సీ. వరుస విగ్రహ పారవశ్యంబునను జేసి రఘురామ కృష్ణ వరాహ నార
సింహాది మూర్తు లంచితలీల ధరియించి దుష్టనిగ్రహమును శిష్టపాల
నమును గావింపుచు నయమున సద్ధర్మ నిరతచిత్తులకు వర్ణింపఁదగిన
చతురాత్మతత్త్వ విజ్ఞానప్రదుండ వై వర్తింతు వనఘ! భవ న్మహత్త్వ

తే. మజున కైనను వాక్రువ్వ నలవిగాదు, నిగమజాతంబు లైన వర్ణింపలేవ
యెఱిఁగి సంస్తుతి సేయ నే నెంతదాన? వినుత గుణశీల! మాటలు వేయు నేల?

వ. అదియునుం గాక. 1025

క. ధీమహిత! భవ న్మంగళ, [3]నామ స్మరణానుకీర్తనము గల హీనుల్
శ్రీమంతు లగుదు రగ్ని, ష్టోమాది క్రి దాళికంటె శుద్ధులు దలఁపన్. 1026

వ. అదియునుం గాక. 1027

క. నీ నామస్తుతి శ్వపచుం, డైనను జిహ్వాగ్రమందు ననుసంధింపన్
వానికి సరి భూసురుఁడున్, గానేరఁడు చిత్ర మది జగంబుల నరయన్. 1028

ఉ. ఈ విధ మాత్మలం దెలిసి యెప్పుడు సజ్జనసంఘముల్ జగ
త్పావన మైన నీ గుణకథామృత మాత్మలఁ గ్రోలి సర్వతీ
ర్థావళిఁ గ్రుంకినట్టి ఫల మందుదు రంచు సమస్తవేదముల్
వావిరిఁ బల్కుఁ గావునను వారలు ధన్యులు మాన్యు లుత్తముల్. 1029

1. ప్రళయకాలంబునం దంఘ్రిపాయి కపట (హ) 2. నేఁడు పుట్టి [illegible]
3. నామస్మరణ ప్రకీర్తనము గలవారల్ (క. చ. ట. త. జ. [illegible]

వ. అది గావునఁ బరబ్రహ్మంబవు పరమపురుషుండవు ప్రత్యఙ్మనో విభావ్యుండవు సమస్త జన పాపనివారక స్వయంప్రకాశుండవు వేదగర్భుండవు శ్రీమహావిష్ణుండవు నగు నీకు వందనంబు లాచరించెద. అని స్తుతియించినఁ, బరమపురుషుండు మాతృవత్సలుండు నగు కపిలుండు కరుణా [1]రస సాంద్ర హృదయకమలుం డై జనని కిట్లనియె. 1030

తే. తవిలి సుఖరూపమును మోక్షదాయకంబు, నైన యీ యోగమార్గ మే నంబ! నీకు
నెఱుఁగ వివరించి చెప్పితి నిది దృఢంబు, గాఁగ భక్తి ననుష్ఠింపు కమలనయన!

క. జీవన్ముక్తి లభించుం, గావున నేమఱక తలఁపుఁ గైకొని దీనిన్
వావిరి నొల్లనివారికిఁ, దావల మగు మృత్యుభయము దవ్వగు సుఖమున్. 1032

క. అని యిట్లు దేవహూతికి, మన మలరఁగఁ గపిలుఁ డాత్మమార్గము నెల్లన్
వినిపించి చనియె నని విదు, రునకున్ మైత్రేయమునివరుం డెఱిఁగించెన్. 1033

వ. అట్లు కపిలుండేఁగిన పిదప దేవహూతియుం బుత్రుండు చెప్పిన యోగమార్గంబున విజ్ఞానంబు గలిగియుండియుం బెనిమిటి యైన కర్దమునిం దనయుం డైన కపిలునిం బాసి, నష్టవత్స యగు గోవు చందంబునఁ దల్లడిల్లుచుఁ, గపిలమహామునిం దలంపుచుం, గర్దమ [2]తపస్సామర్థ్యజనితం బైనయట్టి. 1034

ఉ. మానిత సౌరభప్రసవ మంజుల పక్వఫల ప్రవాళ భా
రానత చూతపోత విటపాగ్ర నికేతన [3]రాజకీర స
మ్మాన్యతరానులాప [4]పరిమండిత కర్దమతాప సాశ్రమో
ద్యాన వనప్రదేశ కమలాకరతీర నికుంజపుంజముల్. 1035

వ. వెండియు. 1036

సీ. అంచిత స్ఫటికమయ [5]స్తంభదీప్తిచేఁ గొమరారు మరకతకుడ్యములను
సజ్జాతివజ్రాల సజ్జాలక రుచుల భాసిల్లు నీల సోపానములను
దీపించు చంద్రకాంతోపల వేదుల విద్రుమ గేహాళీ విలసితముల
హాటకరత్న కవాటశోభితముల నలరిన సౌధశా లాంగణముల

తే. వర పయఃఫేనపటల పాండుర కరీంద్ర, దంత నిర్మిత [6]ఖట్వాతిధవళ పట్ట
[7]రచిత శయ్యాళులను జతురంతయాన, కనకపీఠాది వస్తుసంఘముల నెల్ల. 1037

1. రసార్ద్ర (తం.వా.) 2. తత్త్వ సామర్థ్యంబు లైన యట్టి (హ) 3. రాజకీర కేకీ నికరానులాప (క. చ. బ.) రాజకీరస, మ్మానిసుఖానులాప (తం. వా.) 4. పరికీర్తిత (క. చ. బ.) 5. స్తంభకంబుల (క. చ. త. జ. బ); స్తంభరోచుల (ట) 6. ఖట్వాంగ ధవలపటలి (క. చ. బ.) 7. రచిత ఖట్వంబులను (క. చ. బ.)

వ. మఱియు వికచ కమల కుముద సౌగంధిక బంధుర సుగంధానుబంధి గంధవహ
శోభితంబు, నరవిందనిష్యంద కందళిత మరంద రస పాన మదవ దిందిందిర
సందోహ ఝుంకార సంకులంబు లై చెలువారు బావులు గలిగి, †పురందర
సుందరీ నందితం బైన కర్దమాశ్రమంబు పరిత్యజించి *(కుటిలంబులైన కుంతలం
బులు జటిలంబులుగా ధరియించి) సరస్వతీ బిందుసరోవరంబులం ద్రిషవణ
స్నానంబు గావింపుచు నుగ్ర తపోభారంబునం గృశీభూత శరీర యై నిజకుమా
రుండును, బ్రసన్నవదనుండును, గపిల నామధేయుండును నగు నారాయణుని
(సమస్త నవ్యస్త చింతలచే) ధ్యానంబు సేయుచుఁ బ్రవాహరూపం బైన
భక్తియోగంబున నధికవైరాగ్యంబున యుక్తానుష్ఠానజాతంబు బ్రహ్మాత్వాపాద
కంబు నగు జ్ఞానంబును విశుద్ధ మనంబునుం గలిగి. 1038

సీ. అనయంబు నాత్మనాయకుఁడును విశ్వతో ముఖుఁడనంతుఁడు పరముఁడు నజుండు
చతురుండు నిజపరిజ్ఞాన దీపాంకుర మహిమ నిరస్త సమస్తభూరి
మాయాంధకారుఁ డమేయుఁ డీశ్వరుఁ డగు నా పరబ్రహ్మంబునం దవిరత
బద్ధ తత్త్వజ్ఞాన పరతచే నిర్ముక్త జీవభావమున విశిష్ట యోగ

తే. భవ్యసంప్రాప్త నిర్మల బ్రహ్మభావ, ములను గలిగి సమాధిచే నెలమిఁ దనరు
నపునరావృత్త మగు త్రిగుణప్రధాన, తత్త్వముల నొప్పి సంతతోదార నియతి,

తే. కలలఁ దోఁచిన వస్తుసంఘముల మేలు, కని కనుంగొనఁగా లేని మనుజు పోల్కిఁ
బొలఁతి దనయాత్మ మఱచి యిమ్ముల సధూమ, మైన పావకుగతి నుండె నంతలోన.

క. గురుయోగ శక్తిచే నం, బరతలమున కెగసి సత్కృపామయుఁ డగు నా
పరవాసుదేవు చరణాం,బురుహాయుగ న్యస్తచిత్తము గలది యగుచున్. 1041

వ. ఇట్లు కపిలోక్త మార్గంబున దేవహూతి శ్రీహరియందుఁ గలసె. అయ్యంగనా
రత్నంబు మోక్షంబునకుం జనిన క్షేత్రంబు సిద్ధిపదం బను పేరం బరఁగి ప్రసిద్ధి
వహించె. అంత నక్కడఁ గపిలుండు దల్లి చేత ననుజ్ఞాతుం డై సిద్ధ చారణ
గంధర్వాప్సరో ముని నివహ సంస్తూయమానుం డగుచు సముద్రునిచేత దత్తా
ర్హణ [1]పూజానికేతనంబులు వడసి, సాంఖ్యాచా ర్యాభిష్టుతం బగు యోగంబు
నవలంబించి (లోకత్రయ) శాంతికొఱకు సమాహితుం డై (స్వ పిత్రాశ్ర

† దాసదాసీజన సఖీజనంబులను ననేక విచిత్రాభరణ పరిమళ ద్రవ్యంబులను బరిత్యజించి(చ.ట.త.)
* కొన్ని తాళ ప్రతులలో లేదు.

మంబు విడిచి) యుద గ్భాగంబునకుం జనియె. అని మైత్రేయ మహాముని విదు
రున కి ట్లనియె. (తండ్రీ! యీ యుపాఖ్యానంబు నాకు గోచరించిన రీతి
నీకుం జెప్పితి. ఇది కపిల దేవహూతి సంవాదం బత్యంత పావనంబు కపిల
ప్రణీతంబు నైన యోగంబు. దీనిం బరమ భక్తియుక్తుం డై యెవ్వఁడు పఠించు
నెవ్వఁడు విను నట్టి పుణ్యాత్ముండు విగత పాపుం డై గరుడధ్వజుం డైన పుండ
రీకాక్షుని శ్రీ చరణారవిందంబులం బొందు నని మైత్రేయుండు విదురున కెఱిం
గించె. అని శుకయోగీంద్రుండు పరీక్షిన్న రేంద్రునకుం జెప్పె. అని సూతుండు
శౌనకాది మహామునులకు నీ కథా వృత్తాంతంబు చెప్పిన విని ప్రహృష్ట హృద
యు లై, మునికులోత్తమా! భవ ద్వాక్పూరం బగు భగవత్కథామృతంబు
గ్రోలుచుండ మా మనంబులు తనివోవవు. ఇంకను దరువాతి వృత్తాంతంబులు
మాకు విశదంబులుగ వినిపింప నీవ యర్హుండ వని యడుగుటయు). 1042

చ. జనకసుతా మనో విమలసారస కోమల చంచరీక! చం
దన శరదిందు కుంద హార తార మరాళ పటీర చంద్రికా
వినుత యశోవిశాల! రఘువీర! దర స్మిత పద్మపత్రలో
చన! నిట లాంబక ప్రకటచాప విఖండన! వంశమండనా! 1043

తరళ. పరమపావన! విశ్వభావన! బాంధవప్రక రావనా!
శరధి శోషణ! సత్యభాషణ! సత్కృపామయ భూషణా!
దురిత తారణ! సృష్టికారణ! దుష్టలోక విదారణా!
ధరణిపాలన ధర్మశీలన! దైత్యమర్దన ఖేలనా! 1044

మాలిని. దివిజగణ శరణ్యా! దీపి తానంతపుణ్యా!
ప్రవిమల గుణజాలా! భక్తలోకానుపాలా!
భవతిమిర దినేశా! భానుకోటి ప్రకాశా!
కువలయ హితకారీ! ఘోర దైత్య ప్రహారీ! 1045

గద్య. ఇది శ్రీ పరమేశ్వర కరుణాకలిత కవితావిచిత్ర కేసనమంత్రిపుత్ర సహజ
పాండిత్య పోతనామాత్య ప్రణీతం బైన శ్రీ మహాభాగవతం బను మహాపురా
ణంబునందు విదురనీతియు, విదురుని తీర్థాగమనంబును, నుద్ధవ సందర్శనం
బును, గౌరవ, యాదవ, కృష్ణాది నిర్యాణంబును, గంగాద్వారంబున విదు
రుండు మైత్రేయునిం గనుటయు, విదుర మైత్రేయ సంవాదంబును, జగదు
త్పత్తి లక్షణంబును, మహదాదుల సంభవ ప్రకారంబును, మహదాదులు
నారాయణు నభినందించుటయు, విరా డ్విగ్రహ ప్రకారంబును, శ్రీ మహా

భాగవత భక్తి కారణం బగు పద్మసంభవు జన్మ ప్రకారంబును, బ్రహ్మ తపం
బును, బరమేష్ఠికిఁ బుండరీకాక్షుండు ప్రత్యక్షం బగుటయు, బ్రహ్మ కృతం
బైన విష్ణు స్తోత్రంబును, గమలసంభవుని మానస సర్గంబును, బరమాణువుల
పుట్టువును, భూర్భువ స్సువరాది లోకవిస్తారంబును, గాల దివస మాస వత్స
రాది నిర్ణయంబును, నాయుః పరిమాణంబును, జతుర్యుగ పరిమాణంబును,
బద్మసంభవు సృష్టిభేదనంబును, సనకాదుల జన్మంబును, స్వాయంభువ మనువు
జన్మంబును, శ్రీహరి వరాహావతారంబును, భూభరణంబును, సూకరా
కారుం డైన హరిని విధాత స్తుతియించుటయు, దితి కశ్యప సంవాదంబును,
గశ్యపుండు రుద్రునిం బ్రశంసించుటయుఁ, గశ్యపువలన దితి గర్భంబు ధరియిం
చుటయుఁ, దత్ప్రభావంబునకు వెఱచి దేవతలు బ్రహ్మ సన్నిధికిం జని దితి
గర్భంబు విన్నవించుటయు, సనకాదులు వైకుంఠంబునకు నరుగుటయు,
అందు జయవిజయుల కలిగి శపించుటయు, శ్రీ హరి దర్శనంబును, బ్రాహ్మణ
ప్రశంసయు, సనకాదులు హరిని నుతించుటయు, హిరణ్యకశిపు హిరణ్యాక్షుల
జన్మప్రకారంబును, హిరణ్యాక్షుని దిగ్విజయంబును, సవనవరాహ హిరణ్యా
క్షుల యుద్ధంబును, బ్రహ్మ స్తవంబును, హిరణ్యాక్ష వధయు, నమరగణం
బులు శ్రీ హరి నభినందించుటయు, హరిని వరాహావతార విసర్జనంబు సేయు
టయు, దేవ తిర్య ఙ్మనుష్యాదుల సంభవంబును, గర్దమ మహాముని తపంబు
నకు సంతసించి శ్రీ హరి ప్రత్యక్షం బగుటయుఁ, గర్దముండు స్వాయంభువ
మను పుత్రి యైన దేవహూతిం బరిణయం బగుటయు, దేవహూతి పరిచర్య
లకు సంతసించి, కర్దముండు నిజయోగ కల్పితం బగు విమానంబునందు నిలిచి,
సహస్ర దాసీ పరివృతయైన దేవహూతిం గూడి, భారతాదివర్షంబులు గలయఁ
గ్రుమ్మరుటయు, దేవహూతి కర్దముని వలనఁ గన్యకా నవకంబును గపిలునిం
గనుటయు, దత్కన్యకా వివాహంబులును, గర్దమ తపోయాత్రయుఁ, గపిల
దేవహూతి సంవాదంబును, శబ్దాది పంచతన్మాత్రల జన్మప్రకారంబును,
బ్రహ్మాండోత్పత్తియు, విరాట్పురుష కర్మేంద్రియ పరమాత్మ ప్రకారంబును,
ప్రకృతిపురుష వివేకంబును, నారాయణుని సర్వాంగ స్తోత్రంబును, సాంఖ్య
యోగంబును, భక్తి యోగంబును, జీవున కైన గర్భసంభవ ప్రకారంబును,
చంద్రసూర్య మార్గంబునఁ, బితృమార్గంబున, దేవహూతి నిర్యాణంబును,
గపిలమహాముని తపంబునకుం జనుటయు నను కథలు గల తృతీయ స్కంధము
సంపూర్ణము.